

Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

DERGİSİ

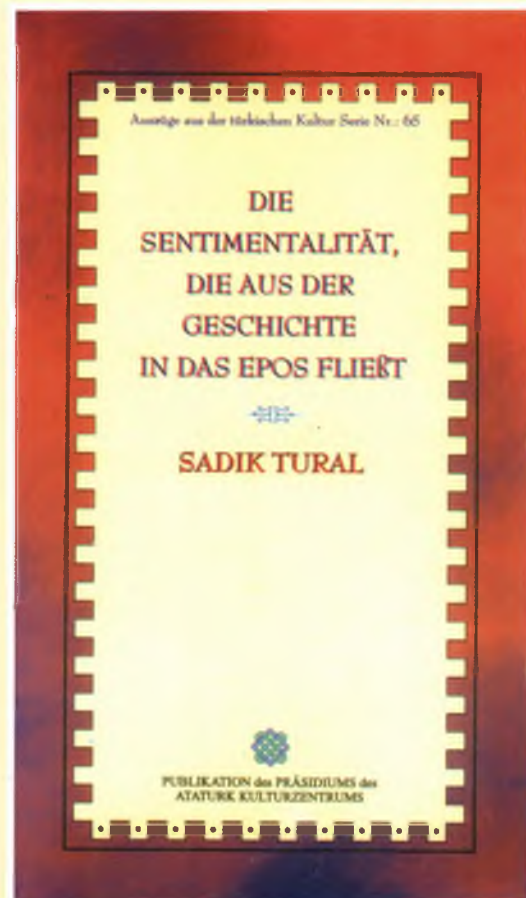
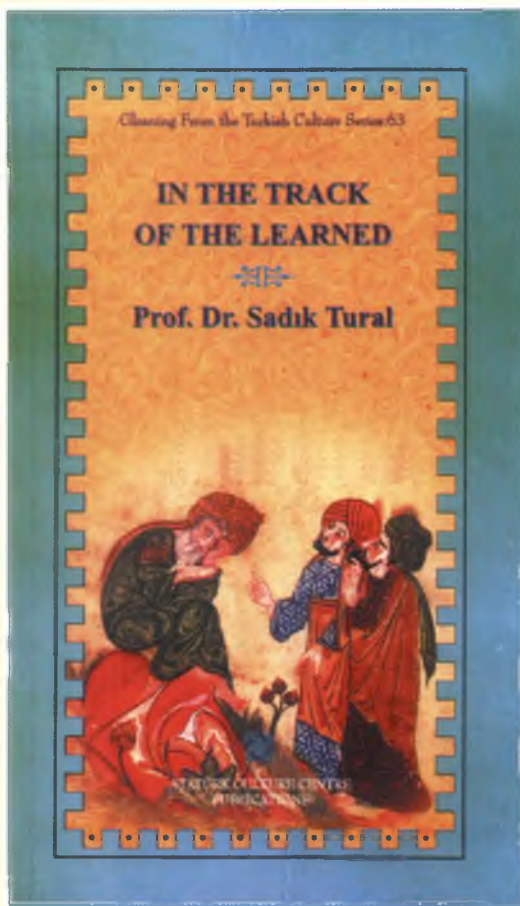
Sayı : 28 / Bahar 2001 / Üç Ayda Bir Çıkar

SADIK TURAL: Bir Vedâ Mektubu **SADIK TURAL:** Ermeni Meselesi Yok, Türk Düşmanlığı Var **Orhan KÖPRÜLÜ:** 1915 Ermeni Tehciri ve Pearl Harbour
KURKÇUOĞLU: Tarihi Oğuz Yurdu, Şimdiki Ermenistan **Şakir İBRAYEV:** Günümüz Türkoloji Biliminin Meseleleri **Ramazan KAHRAMAN:**
Azerbaycan'da Nevruz Kutlamaları **Rıza GAFFARİ:** Güney Azerbaycan'da Nevruz **Güllü YOLOĞLU:** Türk Dünyasında Nevruz **Abdulahap KARA:**
Devlet ve Topluluklarının Ortak Kültürel Bayramı Nevruz'un III. Binyılda İşlevi ve Konumu **Hayrettin PARLAKYILDIZ:** Çanakkale ve Çevresinde
Nevruz **Hayrettin RAYMAN:** Âşık Veysel'de Poetika **Seyfettin ALTAYLI:** Dede Korkut'ta Sağ-Sol Anlayışı ve Bunun Türk Devlet Geleneğindeki Yeri
ya **Kemal TAŞTAN:** Türk Toplumunda Âşıkların Dili veya Muhabbetnâme **Zeynep ZAFER:** Yordan Yorkov'un Öykülerinde Dobruca ve Dobrucalı
Edebiyatçılar **Güneş BAŞIROVA:** Y.M. Meletinski'ye Göre Mit, Masal ve Destan Tipolojisi **N.B. OMURZAKOV:** S. Cusuyev'in Sonelerindeki Yenilikler
ve Özellikleri Üzerine **V. A. KIŞPANAKOV:** Yirminci Yüzyılda Hakasya Nüfusunun Millî Bileşimi **Tamilla ALİYEVA:** Çağdaş Azerbaycan Edebiyatında
Yeni Yönelimler ve Türk Kadını Konusu **Nazım Düünder SAYILAN:** Kore Harbi'nin Dört Kez Kaderini Değiştiren Tugay **Nihat BOYDAŞ:** Semerkant Buhara'yı
Gezilen Gözlerin Süleyman **KAZMAZ:** Asya'ya Doğru: IV **Semiha ÖZEL:** George E. White **Saim KESKİN:** Davut **KILIÇ Mehmet TOPRAK:** Pierre
Lafat **Mehmet Kudret KİRİŞÇİOĞLU:** Arşavir **ŞIRACIYAN Semiha ÖZEL:** Paul MORREN-Willy SCHUERMANS **Seyfettin ALTAYLI:** Yaşar
LAFAT **Yıldıray ÖZBEK:** Andre ROYMOND **Vüsala Şamil İSMAİLOVA:** Ali ŞAMİL **Vehbi ECER:** Ahmet GÖKBEL **Ülkü ELİUZ:** Ramazan
KARMAZ **Neval KONUK:** Ahmet Refik **ALTINAY Tudora ARNAUT:** "Kıbrıs Türk Halk Mutfağı ve El
Yemekleri" **Reşide GÜRSES:** "The Traditional Turkish Theater" **Songül BOYBEYİ:** Ali Rıza YALMAN
Şakir BOYRAZ: Özkul ÇOBANOĞLU **Nazan KIRIMHAN:** Sadık TURAL **Vehbi ECER:**
Bianchi **Hasan YÜKSEL:** Mehmet ARSLAN **Âdem AKIN:** Mehmet Tahir
Paşa **Alev KÂHYA-BİRGÜL:** "Lider Ülke Türkiye" **Ahmet KARTAL:**
Ahmet REMZİ **Fatma Sabiha KUTLAR:** Dursun Ali TÖKEL **İmran BABA:**
Durmuş **ARABACI Fatih ÖZEK:** Ahmet BURAN **Songül
KARLAN-GÜL:** Nilgün ÇELEBİ **Zeki DİLEK:** "Merzifonlu Kara
Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı" Hakkında
Etil **AKA:** Abdulhalik **BAKIR Semiha ÖZEL:** "Tarih" **Nazir
KALIN:** "Kardaş Edebiyatlar" **Neval KONUK:** Kitap Kokuları
Hakkında **Songül BOYBEYİ:** "Current Sociology" **Alev KÂHYA-
BİRGÜL:** Selman ERDEM **Mehmet Yaşar ERTAŞ:** "Ortadoğu'da
Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni" Hakkında
Söyleniş **KESKİN:** "Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı
Kongresi" **Dildar ATMACA:** "IV. Türk Dünyası Karma Resim
Kongresi" **Durmuş BUNARCIOĞLU:** Genel Dizin (25, 26, 27, 28)

ERMENİ
MESELESİ
YALANI

NEVRUZ

Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

DERGİSİ

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

Sadık TURAL, Zaferan Akbulut, Sadık TURAL, Mustafa Kemal Bulvarı, 133, Maltepe / ANKARA / TÜRKİYE / TEL: 0312 232 22 57-231 23 48 / FAX: 0312 232 43 21 / E-MAIL: cantugtr@yahoo.com.tr

ERMENİ MESELESİ YALANI
NEVRUZ

Yönetim Yeri

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
06570 Maltepe / ANKARA

Telefonlar

Santral: (0.312) 232 22 57-231 23 48
Yazı İşleri: (0.312) 232 43 21
Abone İşleri: (0.312) 232 39 13
Belgegeçer (Faks): (0.312) 232 43 21

Fiyatı

2.000.000.TL.

Dış Ülkeler İçin Yıllığı: 20 \$
(Gönderme Gideri Hariç)

Posta Çek Numarası: 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge

Dergisi

Yayın Tanıtım Tahliil Eleştirisi

Üç Ayda Bir Çıkar

Cilt: 7, 2001 / BAHAR 28

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Başkanlığı Adına
Sahibi

Prof. Dr. SADIK TURAL

Yazı İşleri Müdürü
İmran BABA

Yayın Kurulu

Prof. Dr. : Şerif AKTAŞ
İmran BABA
Uzm. : Songül BOYBEYİ
Dr. : Müjgân CUNBUR
Fezvi HALICI
Prof. Dr. : Sadık TURAL
Prof. Dr. : Berin YURDADOĞ

Yurtdışı Temsilciliği

A.B.D : Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN
Azerbaycan : Prof. Dr. Kâmil VELİYEV
Danimarka : Zeynel KOZANOĞLU
Kazakistan : Prof. Dr. Şâkir İBRAYEV
Kırgızistan : Prof. Dr. Abdıldacan AKMATALİYEV
Macaristan : Prof. Dr. G. HAZAI
Özbekistan : Prof. Dr. Begali KASIMOV
Tataristan : Prof. Dr. Hatip MİNNİGULİ
Türkmenistan : Prof. Dr. Annagurban AŞİROV

Dizgi-Tasarım-Ofset Baskı
CAN

REKLAMEVİ BASIN YAYIN MATBAACILIK
TİC.LTD.ŞTİ.

Tel: (0.312) 229 70 72 - (0.312) 230 46 60

Faks: (0.312) 230 46 67 e.mail:cantugtr@yahoo.com.

Bu sayıda

Sadık TURAL	: Bir Vedâ Mektubu	3
Sadık TURAL	: Ermeni Meselesi Yok, Türk Düşmanlığı Var	5
BASINDAN		
Gaffar YAKIN	: Beş Yıl Önceki Çılgık: "Türk Enstitüsü"	8
Türkiye Gazetesi	: İşte Canlı Şahitler	9
MAKALELER		
Orhan KÖPRÜLÜ	: 1915 Ermeni Tehciri ve Pearl Harbour	11
Erol KÜRÇÜOĞLU	: Tarihi Oğuz Yurdu, Şimdiki Ermenistan	15
Şakir İBRAYEV*	: Günümüz Türkoloji Biliminin Meseleleri	19
Ramazan KAHRAMAN	: Azerbaycan'da Nevruz Kutlamaları	24
Rıza GAFFARİ*	: Güney Azerbaycan'da Nevruz	31
Güllü YOLOĞLU*	: Türk Dünyasında Nevruz	38
Abdulvahap KARA	: Türk Devlet ve Topuluklarının Ortak Kültürel Bayramı Nevruz'un III. Binyılda İşlevi ve Konumu	40
Hayrettin PARLAKYILDIZ	: Çanakkale ve Çevresinde Nevruz	43
Hayrettin RAYMAN	: Aşık Veysel'de Poetika	46
Seyfettin ALTAYLI	: Dede Korkut'ta Sağ-Sol Anlayışı ve Bunun Türk Devlet Geleneğindeki Yeri	50
Yahya Kemal TAŞTAN	: Türk Toplumunda Aşıkların Dili veya Muhabbetnâme	52
Zeynep ZAFER	: Yordan Yorkov'un Öykülerinde Dobruca ve Dobruçalı Türkler	57
Güneş BAŞIROVA*	: Y.M. Meletinski'ye Göre Mit, Masal ve Destan Tipolojisi	63
N.B. OMURZAKOV*	: S. Cusuyev'in Sonelerindeki Yenilikler ve Özellikleri Üzerine	66
V. A. KIŞPANAKOV*	: Yirminci Yüzyılda Hakasya Nüfusunun Millî Bileşimi	70
Tamilla ALIYEVA*	: Çağdaş Azerbaycan Edebiyatında Sovyetler ve Türk Kadını Konusu	73
Nazım Dündar SAYILAN	: Kore Harbi'nin Dört Kez Kaderini Değiştiren Tugay	77
Nihat BOYDAŞ	: Semerkant Buhara'yı Değer Gözlerin	83
Süleyman KAZMAZ	: Asya'ya Doğru:IV	90
KİTAPLAR		
Semiha ÖZEL	: Bir Amerikan Misyonerinin Hâtıraları	93
Saim KESKİN	: "Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dinî ve Siyasî Mücadeleler"	99
Mehmet TOPRAK	: "Sevgili Fransa'mızın Doğudaki Ölümü"	102
Mehmet Kudret KİRİŞÇİOĞLU	: "Bir Ermeni Teröristin İtirafları"	107
Semiha ÖZEL	: Atatürk'ü Yalan veya "Kirlî Bilgi'yle Değil" Doğru Bilgiyle Tanımalsınız	111
Seyfettin ALTAYLI	: Bir Kitabın Sayfalarında Gezirken	113
Yıldırım ÖZBEK	: "Yeniçerilerin Kahiresi"	116
Vüsale Şamil İSMAİLOVA	: "Buzlu Cehennem"	119
Vehbi ECER	: "Anadolu Varsaklarında İnanç ve Âdetler"	121
Ülkü ELİUZ	: "Sabahattin Ali"	122
Neval KONUK	: Geçmiş Zaman Olur ki	124
Tudora ARNAUT	: "Kıbrıs Türk Halk Mutfağı ve El Sanatları"	130
Reşide GÜRSE	: "The Traditional Turkish Theater"	132
Songül BOYBEYİ	: "Cenup'ta Türkmen Oymakları II"	133
Şeref BOYRAZ	: Türk Halkbilimi Araştırmaları İçin Model Bir Kitabın Anatomisi	137
Nazan KIRIMHAN	: Tarih Bilimine Önemli Bir Katkı: "Tarihten Destana Akan Duyarlılık"	141
Vehbi ECER	: Dinler Tarihi İle İlgili Üç Kitap	145
Hasan YÜKSEL	: "Osmanlı Saray Düşünleri ve Şenlikleri"	147
Âdem AKIN	: Münîf Paşa ve "İran Risalesi"	150
Alev KÂHYA-BİRGÜL	: "Lider Ülke Türkiye"	155
Ahmet KARTAL	: Ahmet Remzi'nin "Tuhfe-i Remzi" İsimli Eseri	159
Fatma Sabiha KUTLAR	: "Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar"	162
İmran BABA	: "Kutsal Kalıt"	164
Fatih ÖZEK	: "Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağzları"	166
Songül SALLAN-GÜL	: "Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları"	167
Zeki DİLEK	: "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı" Hakkında	169
İsmail AKA	: "Ortaçağ İslam Dünyasında İtiryat, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi"	171
DERGİLER		
Semiha ÖZEL	: "Tarih"	174
Nazir AKALIN	: "Kardaş Edebiyatlar"	176
Neval KONUK	: Kitap Kokuları Arasında	180
Songül BOYBEYİ	: "Current Sociology"	182
DERS KİTAPLARI		
Alev KÂHYA-BİRGÜL	: Liseler İçin Bir Sosyoloji Ders Kitabı	184
HABERLER		
Mehmet Yaşar ERTAŞ	: "Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni" Hakkında	189
Saim KESKİN	: "Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı"	192
Dildar ATMACA	: "IV. Türk Dünyası Karma Resim Sergisi"	194
Durmuş BUNARCIOĞLU	: Genel Dizin (25, 26, 27, 28)	195

*Bu makaleler Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Bir Vedâ Mektubu

Prof. Dr. Sadık TURAL

Ekim 1993 tarihinde başladığım Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı görevimden ayrılıyorum.

Başkanlık nöbeti sırasında, mesai arkadaşlarımla birlikte, yurt içi ve yurt dışı konferanslara, sempozyumlara ağırlık vermeye çalıştık; yirmiye aşan uluslararası BÜYÜK TOPLANIŞI gerçekleştirdik.

Kurucu başkan, merhum Aydın Sayılı yönetiminden, biri matbaada 18 sayı *Erdem Dergisi*; dördü matbaada 49 adet kitap devralmıştık. *Erdem*'in 40. sayısı matbaada, Mart ortasında çıkmış olacak. *Bilge*'nin Nevruz ve Ermeni meselesiyle ilgili özel uyarıcı dikkatleri bulunduran, son 4 sayılık dizinin sonuncusu ile 28'inci sayı elinizde...

Arıs, bir sayfası Türkçe, bir sayfası İngilizce olarak yayımladığımız, Türk halı-kilimine ayırdığımız, milli dokumamızla ilgili, dört sayı çıkarabildiğimiz lüks dergimiz...

65 adet süreli yayında yer alan makaleler ve incelemeler kadar, bini aşan kitap tanıtım ve tabii yazılarıyla ayrı bir hizmet yaptığımızı inanıyorum. 65 adet süreli yayın ve 254 adet kitap... Adeta küçük bir Türkoloji temel kitaplığı...

Bu yolda benimle yüreği çarparak, amatör ruh, profesyonel metotla, yedi yıl yedi ay çalışmış olanlar kutlanmaya değer değil ise, hiç kimse bu hakkı elde edemez...

Kitaplar ise, gerçekten büyük başarımız oldu: Bugün, hiç kimsenin inkâr edemeyeceği kadar değerli ve özel Atatürk Kültür Merkezi Kitapları'ndan oluşan bir kitaplık var... Basımı devam edenler de dahil, süreli yayınlarla birlikte 346 adet kitap... Bunlardan yedisi, yarısı Türkçe, yarısı yabancı dilde, sekiz adedi İngilizce, altı adedi Almanca... Alın, Atatürk Kültür Merkezi Yayın Kataloğu 2001'i inceleyin... Alın, Atatürk Kültür Merkezi Süreli Yayınları Kataloğu 2001'i inceleyin... Neler yapmışız görün... İnsaflı ve hasetsiz bir gözle değerlendirin...

Türk kültürünü aramak, bulmak, değerlendirmek, savunmak, yaygınlaştırmak ve yaşatmak... Ülkümüz ve ilkemiz bu olmuştur...

Dev bütçeli kuruluşların ve bakanlıkların yapabildiği işleri, yüksünmeden, bezmeden yapmaya çalıştık.

* * *

İki büyük projemiz var: Türk Dünyası Ortak Edebiyatı ile Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Etkileşimi...

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi'nde, toplam 500'e yakın imza yer aldı...

İlk dört cilt, 20 Nisan günü yapılmasını planladığımız bir basın toplantısı ile Türkiye'ye ve Türk Dünyasına arz edilecek... Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı dev proje...

Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Etkileşimi Projesi'nde ise, yönetim ve para kullanımındaki arızalar dolayısıyla, gerekli değişimler yapıldı; yeni görevliler harekete geçip, bilimsel sonuçları önümüze getirecek...

Bu güne kadar uluslararası 20 toplantı yaptık. Önümüzde Beşinci Uluslararası Türk Kültürü Kongresi var: Beş alanda 157 bildiri sunulacak... Bu dergi çıkarken, Atatürk Kültür Merkezi olarak Sivas Valiliğiyle ortaklaşa düzenlediğimiz "Uluslararası Nevruz" toplantısı; arkasından "Türk Dünyası Sapanca Şiir Akşamları"...

* * *

Biz, bütünlüğümüzden, Anayasamızın ilk dört maddesinden ve Atatürk düşüncesinden yana olmayı, hem görevimiz, hem işimiz, hem de mutluluğumuz sayanlarız... Şahsen ben Atatürk'ümüzün *Onuncu Yıl Nutku*'nu anladığımı aklıma ve kalbime yerleştirdiğime inanıyorum.

Türkçe... Bu kutsal kelime ise, sadece resmî dilimiz değil, bize göre, bütünlüğümüzün, ses bayrağımızın, gönül bağımsızlığımızın, düşünce özgürlüğümüzün göstergesi idi... Türkçeye sahip çıkmakta, olabildiğince **DUYARLI** kalmaya çalıştık.

Türkiye'deki yayınların -sosyal ve beşerî bilimlere ait- bir kısmını tanıtmaya, tabii etme, eleştirme görevini üstlenen -şimdiki Türkiye'de **TEK** süreli yayın olan **BİGE**, yirmi sekiz sayıya 1000 (bin) yakın kitap ve dergi konusunda yurt içinde ve sekiz dış devlette, okuyucusuna bilgi ulaştırdı. **BİGE** bir sorumluluk duygusu örneğidir.

Her insanın kavrayış ve sorumluluk duygusu, diğerinden az çok farklıdır. Çalışma düzenini biçimlendiren, ilişki ve işbirliği ile üretim ve yaratıcılık kavramlarına bağlı göstergeleri, kişiden kişiye farklı kılan, kavrayış ve sorumluluk duygusu ayrılıklarıdır.

Hizmetlisinden, memurlarına, şeflerinden, şube müdürlerine ve uzmanlarına kadar Atatürk Kültür Merkezi çalışanları bana yardımcı oldu; Merkez Sekreteri ise, benim gibi haftada altı gün çalıştı. Pek tabii proje elemanlarını, hem uzman, hem aktarmacı uzman, hem de bilgisayar işletmenlerini teşekkürle anmalıyım...

Yürütme Kurulumuz, bir uyum, dostluk ve yönlendirme birliği olarak bize güç kattı.

Bilim Kurulumuzun yaklaşık 36, devamsızlığa izin vermez üyesinin katkılarını ve desteklerini gördük... Aklımı ve kalbimi paylaştığım, birçok hatıralara sahip olmama imkân veren, kavrayış ve sorumluluk sahibi insanlara teşekkürler etmekten şeref duyuyorum.

Kalbini, aklını, hizmetini paylaşma konusunda, cimrilik etmemiş olanları, saygıyla, sevgiyle, minnetle selamlıyorum.

Kıskançlığı gözlerini kör etmişleri muhatap saymıyorum.

Ne dilerlerse benim için, Allah üç katını versin, dileyene...

Ermeni Meselesi Yok, Türk Düşmanlığı Var

Anahtar Kelimeler : Ermeni Meselesi, Türk Düşmanlığı, Arşiv Belgeleri.

Prof. Dr. Sadık TURAL

TÜRKİYE NEREDE ?

Türkiye, Akdeniz'e ve Karadeniz'e sınırı olan, Anadolu ve Trakya bütünüünün ortasında Marmara ve boğazlarla parçalanmış, Kuzey Batı'da Bulgar ve Güney Batı'da Yunanlılar ile Doğu'da İran'la ve güneyde İngilizlerin cetvelle çizdiği ülkelerle komşu, tarihî mirası zengin bir ülke...

Türkiye, 66 milyon...Bu 66 milyonun, fitne tellallarına, istatistik düzenbazlarına rağmen, okur-yazarlık oranı, kadınlarda %72, erkeklerde %99... Bu 66 milyon nüfusun %40'ı, otuz yaşın altında... 66 milyonun 12 milyonu okullarda öğrenci... Birbirlerine nispetle, gerek fizik mekân, gerekse öğretmen kalitesi farkı bulunmakla birlikte, bu 12 milyonun hedefi, yüksek öğrenim görmek, çağın teknolojileriyle ve refah seviyesiyle bütünleşmek... Değişime ve dönüşüme, makûl ve meşrû olduğu zaman, açık bir halk...

Türkiye, Kafkas petrolleriyle Irak petrollerinin arasında kalan, büyük bir petrol denizinin üzerinde oturan ve henüz bu petroleri çıkarıp pazarlayamamış ülke...

Yönetim arzuları ortaya çıktığı zaman dahi, **kendine güven duygusunu yitirmeyen** bu halkın, 1855'ten 1920'ye kadar, çeşitli cephelerde, savaşa savaşa, kırıla kırıla, Anadolu yarımadasına sığınmışlığına bile tahammül edemeyen Türklük düşmanları, 1920'de, İstanbul'u da işgal edip, İç Anadolu dışındaki bütün yerlere asker çıkardılar.

Gazi Paşa'nın önderliğinde Türk halkı, bu iğrenç düşmanlığı, bu çirkin işgalciliği, bu vahşi sömürgeciliği, arkalarına baka baka gidecek tarzda kovdu. Lozan'da, yeni bir yönetim olmanın, medenî bir âlemde birlikte yaşamının garantisini verdiğimiz hâlde, onlar, öfkelerini, sadece buzdolabının uygun rafına koydular. Fakat, Avrupa'da yaşayan halkların tamamını, Avrupa'da bulunan devletlerin hepsini düşmanımız zannetmek doğru değildir. Ancak bu devletlerin tarihî olayları değiştirebilen kirlî bilgiye, kirletilmiş bilime ve ısrarlı propagandaya açık oldukları unutulmamalıdır. Kirlî bilgi, ısrarlı propagandaya dönüştüğü zaman ise, buzdolabına koydukları, karar vericilerin aklına geliyor. Peki karar vericiler, niçin buzdolabındakilerden medet umarlar?

YENİ MODEL TÜRK DÜŞMANLIĞI

İslâm'ı yaşama ve yaymada görev aldığına inanan Türklerin, 10. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar, milliyet veya sömürgecilik niyetiyle değil, **hayran olunan bir düzen kurma** anlayışıyla, akıl almaz genişlikteki bir coğrafyaya hükmettikleri biliniyor.

Avrupa’da skolastiği ve taassubu yıkan Türkler ne kadar değişti?

Selçuklunun, Osmanlının kalıntısı olan Türk soylu halklar, gerek Asya ve gerekse Avrupa yakasında, yeniden **kendi olmanın** tadını çıkarırsa, bunun sonuçları ne olur?

Montaj sanayiiyle de olsa, ülkesindeki felaket tellallarına rağmen, bir teknolojik değişim yaşayan bu ülkenin, özellikle 1985’ten sonra doğan çocukları, yüksek teknolojiyle iç içeliği bakımından, ülkeyi bulunduğu yerden sıçratırlarsa, Asya’nın ve Avrupa’nın **güç dengeleri ne hâle düşer?**

Petrollerini çıkarmayı becerdikleri gün, refah seviyesi artacak bu ülkenin, pazar olmayı aşarak, pazarlamaya başlayacak bu milletin gelecekteki plânları, ülküleri, **Batılı sanayi devleri için rahatsız edici olmaz mı?**

Millî savunma ve kendine güven duygusunu “Türk ordusu” adıyla kurumlaştırmış olan bu halkın, nüfus artış hızı niçin hâlâ %2’dir ? Bu nasıl önlenecek ?

Batılı stratejisyenler, bu ve buna benzer soruların, önce alternatifli cevaplarını oluşturuyorlar; sonra, Türkiye düşmanlığının taktik ve stratejilerini hazırlıyorlar.

Türkiye düşmanlığı konusunda, gizli veya örtülü yahut yarı açık veyahut açık projeleri olan devletler, doğrudan düşmanlık ilan etmiyorlar. Onlar için, daima hâmi kesilecekleri bir ezilmiş insan kitlesi, çözümcü olarak ortaya çıkacakları bir problem var. Kullanmak için ileri sürecekleri bir sıkıntımız mutlaka var; içimizdeki câhil entellerin beyanatları da sermayelerine katkı...

Ermeni halkını kullanma yahut Kürt meselesi yaratma veyahut mezhep meselesi çıkarma, onlar için çok kolay. Aslında ‘kullananlar’ ile ‘kullanılanlar’ arasındaki trajediyi, ülkelerin arşivlerinden kolayca takip edebilirsiniz. Ülkelerin gizli arşivleri...

Pentagon arşivlerinden, dünyanın en zengin, sayılı arşivlerinden biri olan İngiliz arşivlerine, Fransız arşivlerinden Çarlık Rusya, Sovyet ve KGB arşivlerine kadar, belgenin konuştuğu zaman birtakım insanların utanacağı bir dünya var. **Gelecekte utanan** bilim adamlarının, bilim sorumluluğunu hareket noktası yapan bilginlerin, bir cümle yazarken, kırk kere düşündükleri konularda, bazı kimselerin ve devletlerin bilmeden, yeterince bilgi sahibi olmadan götüş bildirdikleri görülüyor.

HANGİ DOĞRU?

-Bir Ermeni katliamı/genositi/soy kırımı olmamıştır... Bunun belgesi, bilgisi de yok... İşte Osmanlı arşivleri sonuna kadar açık... Gelin bakın...

-Hayır, gelmeyiz, bakmayız... Biz ne dersek onu kabul edin.

-Böyle bir anlayışla siyaset de, bilim de yapılmaz.

-Hiç olmazsa, Türkiye’yi sıkıştırmak, bunaltmak da mı olmaz?

-Doğrunun peşinde değil misiniz? Gelin doğruları konuşalım...

-Hangi doğru? İki bin yıla varan bir dünya için, bizim geliştirdiğimiz doğrular var... Bizim doğru dediklerimizi peşinen kabul etmezseniz boşuna görüşmeyelim.

-Türkiye’de, belgelere dayalı bir çok kitap ve makaleler çıkmış; niyetiniz okumak olursa yardımcı olalım. Gelin 100 bilim adamının katılımıyla uluslararası bir toplantı yapalım...

-Hayır, katılmak istemiyoruz.

-Sizin derdiniz üzüm yemek değil bağcıyı dövmek...demez misiniz?

GERÇEĞİN GÖSTERGELERİ

Osmanlı yurdunda, önce Avrupa'nın (İngilizlerin ve Fransızların), sonra Çarlık Rusyasının, devleti parçalamak üzere yaptıkları plânlar ve gizli antlaşmalar var.

Türkiye arşivlerini açtı. Haydi İngilizler de 1925 öncesi belgelerini herkese açsın... Haydi Fransızlar da 1940 öncesi belgelerini dünyaya açsın...

Benim elimde 1931 yılında Rus belgelerine dayanarak İngilizlerin Taşnak ihtilâl örgütüyle işbirliğini ortaya koyan bir kitap var... Belge numaraları da Moskova arşivine ait... İngiltere mahçup olacak...

Andonyan gibi belge üreten sahtekârların yalancılıklarını ortaya koyan Alman bilginleri gibi DOĞRU'nun peşinde olanların sesi yükselmeli... Gördüğü bir cümleyi, bir milleti suçlamaya yeter sananların gürültülerine karşılık, yüzlerce belge görenler konuşmalı...

ERMENİ KONUSUNDAKİ İDDİALARA ARŞİV BELGELERİYLE CEVAP VERENLER

Fransa'nın başlattığı iftiracı politik kararlara benzerleri de katılabilir. Biz de doğru bilgiyi ısrarla gündemde tutmalıyız. Bugün terk ettiğimiz Arap harfli metinlere halkımızın gösterdiği özel saygı bir kenara, gerek yöneticimiz, gerekse araştırmamız belgeleri koruma konusunda titiz olarak tanınan bir milletin çocuklarıdır. Osmanlı ve Cumhuriyet arşivleri yanında Türkiye Cumhuriyeti Devletini kuran Atatürk'ün her söylediğini bir belgeye dayandırmak suretiyle oluşturulmuş bulunan NUTUK ile SÖYLEV ve DEMEÇLER'in de bilgi kaynağı olarak herkese açık olduğunu bir kere daha hatırlatalım.

Ermeni konusunda araştırmalarıyla tanınan, bu konuda doktora, doçentlik çalışması yapmış veya kitap yayımlamış olan ve hâlen yaşayan Prof.Dr. Cevdet Küçük, Prof.Dr. Fahrettin Kırzioğlu, Prof.Dr. Azmi Süslü, Prof.Dr. Mim Kemal Öke, Prof.Dr. Enver Konukçu, Prof.Dr. Seçil Akgün, Prof.Dr. Türkkaya Ataöv, Prof. Dr. Refet Yınanç, Prof.Dr. Taner Timur, Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı, Prof. Dr. Yavuz Ercan, Prof. Dr. Bayram Kodaman, Prof.Dr. Yusuf Halaçoğlu, Prof.Dr. Mete Tuncay, Prof. Dr. Nejat Göyünç, Prof.Dr. Yahya Akyüz, Prof.Dr. Yaşar Akbıyık, Prof.Dr. Mine Erol, Prof.Dr. Dursun Ali Akbulut, Prof. Dr. İsrail Kurtcebe, Doç. Dr. Hüseyin Çelik, Doç.Dr. Hüsamettin Yıldırım, Doç.Dr. Ergünöz Akçora, Dr. Erdal İlter gibi bilginlerimiz yanında, Kamuran Gürün, Bilal Şimşir, Gündüz Aktan gibi diplomatlarımızın ulaştıkları belgeler ve bilgilere dayanarak, daha önce yaptıkları yayınlar var. Bu araştırmaların, hem Türkiye'deki bütün kütüphanelere, hem de dünya kamuoyuna yeniden kazandırılması için, 2001 yılında mutlaka yeniden basılmaları, Türkiye ve dünyadaki okuyuculara ulaştırılmaları gerektiğini söylemekle yetineceğiz.

Türk özel televizyon kanallarının "duyarlı" tavrını ve bazı gazetelerimizin "duyarlılığını bilince dönüştüren köşe yazarlarını" bugün ben alkışlıyorum, yarın "Tarih" ve "Doğru" alkışlayacaktır.

Ben, "doğru bilgi" âşığı Türk gençlerini, bilgisayarlarının başına oturup "İşte bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâlini ve Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir." diyen Atatürk'ün verdiği görevi yapmaya çağırıyorum.

Türk Enstitüsü

Sovyet İmparatorluğu'nun çökmesi ile Türk dünyası son bin yıllık tarihinde ilk defa çok büyük bir şans yakaladı. 1071'den itibaren birbirinden ayrı düşen Anadolu ve Orta Asya Türkleri kucaklaşma, hasret giderme imkânını yakaladılar. Bu coşkun, karşılıklı ziyaretler ve toplantılarla devam etmekte, ama artık gerçek bir durum tespiti yapıp, geleceğe dönük ciddi, ilmi, stratejik planlamalar yapma zamanı çoktan gelmiştir.

Bir toplumu millet yapan, millet olarak hayatini sağlayan temel unsurlar arasında dil, kültür ve tarih birliği vardır. Bin yıldır ayrı kalan kardeşler arasında dil birliğini, kültür beraberliğini, müşterek tarih bilincini sağlamak hepimizin öncelikli hedefi olmalıdır.

İslam öncesi ve sonrasında bileğinin gücü ile dünya devletleri kuran Türk Milleti, maalesef, kendi kurduğu devletlerde dahi emeğinin karşılığını alamamıştır. Zaman zaman çeşitli tarihlerde Türkçe, yabancı dillerin istilasına uğramış fakat birçok yöneticisinden Karamanoğlu Mehmet Bey'den gördüğü desteği görememiştir. Kanlı ile ahan devletlerini kuran Türkler, yönetimlerde yeterli kadar temsil edilmemişlerdir. Türk'ün göçebe yaşam biçimi ve kültürü bazı dönemlerde yönetici kesimlerce hor görülmüştür. Türk Milleti'nde milliyet ve tarih

Dr. Gaftar YAKIN
Bağımsız
Afyon Milletvekili

bilincini kuvvetlendirmek için yöneticiler yeterince gayret göstermemişlerdir. Bunları, üzümlere belirtiyorum, kendimizden kaynaklanan eksiklik ve hatalardır.

Ayrıca, Türk düşmanlarının milli birliğimizi bozmak, parçalamak, zayıflatmak gayesi ile dilimize, kültürümüze yaptıkları saldırıları hatırlamak zorundayız. Orta Asya Türk Dünyası'nı sömürmek isteyen Çarlık ve Sovyet Rusya, Türk Milleti'nin değişik boyları birbirine düşürmek, ayrı ayrı millet gibi göstermek, dillerini birbirini anlamaz vaziyete getirmek için elinden gelen çabayı göstermiştir. Kazak, Kırgız, Azeri, Türkmen, Tatar, Yakut v.b. ayrı ayrı milletler oluşmaya, Türk kültürünün temel değerlerini ve İslami Orta Asyalı kardeşlerimizden soyutlanmaya çalışmışlardır. Amaçları, sonuçta birbirinin dilini anlamayan kültürleri farklı, tarih bilincini kaybetmiş bir Türk Milleti oluşturmak idi. Aynı amaçla, Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılı güçler sadece hristiyan unsurlarda milliyetçilik duygularını uyandırmakla kalmamış, müslüman ve Türk olan unsurları da parçalamak için yoğun çaba sarfetmişlerdir. Kürtlerin, Türk boyu olmayıp başka bir millet olduğunu aşılatabilmek için sözde ilmi araştırmalar yapmaya, kitaplar yazmaya 18. asırda başlamışlardır. Bugünkü durumda ortaya çıkmasında Batıların katkısı büyüktür.

Türk milli bilincini oluşturma çabalarına 19. yüzyıl sonlarında ve T.C. döneminde rastlıyoruz. Atatürk'ün kurduğu Türk Tarih Kurumu ve

Türk Dil Kurumu bu amaçla atılmış önemli adımlardandır. Amaç dilimizi yabancı dillerden temizlemek ve dil birliğini sağlamak, tarih bilincini oluşturmaktır. Ama maalesef Türk Dil Kurumu'nun sonraki çalışmalarının bu amaca ne kadar hizmet ettiği şüphelidir. Atatürk 1930'lu yıllarda yakın bir tarihte Anadolu ve Orta Asya Türkleri'nin birlikte olabilme ihtimalini görmüş ve o günlerde ilerde karşılaşılacak yeni duruma hazırlıklı olunmasını istemişti. 1990'lı yıllar Atatürk'ü haklı çıkarmış ve O'nun ne kadar ileri görüşlü olduğunu ispatlamıştır. Ama, aynı ileri görüşlülüğü ve hizmeti, ne yazık ki, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu gösterememişlerdir. Türk Dil Kurumu, Türk Milleti'nin dil birliğini sağlayacağına bilakis, Türkiye'de yaşayan nesiller arasında bile dil aynımını artırmıştır.

Bugün, Türk dünyasında dil birliğini, tarih ve kültür beraberliğini sağlamak aydınlarımızın ve yöneticilerimizin öncelikli amacı olmalıdır. Uzaydan TV yayınlarını, bu hedefe ulaşmada en yararlı vasıta olarak görmekteyim. TV yoluyla, on yıla kalmadan İstanbul şivesi hakim unsur hale gelecektir. Bugün Türk Milleti'nin karşılaştığı yeni durumda, Türk Dil ve Tarih Kurumları bugünün ihtiyaçlarına göre yeniden yapılanmaya sokulmalı ve TÜRK ENSTİTÜSÜ'ne çevrilmelidir. Misyonu'nda, Türk Dünyası'nda dil ve kültür birliğini sağlamak, ortak tarih bilincini artırmak olmalıdır. Türk Enstitüsü, Türk Milleti'nin tarihini, köklerini, kültürel gelişmesini incelemeli ve tüm dünyada Türkler arasındaki milli bilinci artırıcı çalışmalar yapmalıdır.

TÜRKİYE GAZETESİ 5 ŞUBAT 2001 PAZARTESİ İŞTE CANLI ŞAHİTLER

Adı Soyadı: Hikmet SAYLIK
Baba Adı: Ziver
Anne Adı: Şöhret
Doğum Yeri: Van- Gülsünler
Doğum Tarihi: 1901

Ben eski adıyla Şeyhara, şimdiki adıyla Gülsünler köyümdenim. Ermenilerin köyleri basarak Müslüman halkı kesmesi üzerine köyden ayrıldık. Van'a doğru gidiyorduk. Ama Van'a ulaşmadan Ermeniler yolunuzu kestiler. Böyle olunca dönüşü yaptık. Köy halkının bir kısmı (300 kişi) Zeve'ye toplandı. Bir o kademde köye döndük. Biz bir kabile halinde Hoşab'a doğru kaçtık. Orada, Hoşab'ta Türk askeri vardı. Bize biran önce kaçmamızı, ateş hatından çıkmamızı söylediler. Türlü zorluklarla Siirt'e kadar gittik. Tabii muhacirler hastalık ve açlıktan ötürü çok zayıf verdiler, çok telef oldular. Ordan Diyarbakır'a, Mardin'e ve nihayet Adana'ya vardık. Fransızlar'ın Adana'yı işgal etmesi üzerine Konya'ya gittik. Hükkümet daha sonra bizi Mersin'e gönderdi. Sonra Türk askeri Van'ı kurtarıncaya geri döndük. Ama Van'da köyleri de tam harabe idi, ıssız-sessiz, yanmış-yıkılmış idi. Bizim köyde de 300 kişiyi şehit etmişler. İnsanları damlara (evlere) toplayıp yakarak öldürmüşler. Van hep muhacir olup gitmiş, kalanları da Ermeniler kesmişti. Bu köyde benim ailemden çok şehid olan var. Burada Ermeniler tarafından katledilen 200'e yakın Müslüman insanın iskeletini ben buldum. Şuraya defnettim. Fakat durumum müsait olmadığından onlara bir taş yaptıramadım. Bunların içerisinde annem ve babam başta olmak üzere birçok akrabam ve köylüm de vardı.

Adı Soyadı : Kadriye DURAN
Baba Adı: Hamid
Anne Adı: Nigar
Doğum Yeri: Van-Kavunlu (Çoravanis)
Doğum Tarihi: 1904

Muhacirliğe çıktığımızda 10 yaşında idim. Biz daha muhacir olmamıştık. Değirmen köyünde 80 hane vardı. Ermeniler bir sabah kalkıp bu üç müslüman hânesini toplayıp kesiyorlar ve bir kuyuya dolduruyorlar. Yiğitleri (gençleri) de alınlarından duvara çakıp öldürüyorlar. Bunların hepsi 30 kişi kadardı. Kaynatası evi Değirmen köyde olan bir kadın gelip bizim köyün hocasına o köyde olanları anlattı. Bunun üzerine bizim köyde yaşayan Ermenilerle aramızda çekişme başladı. Birkaç Ermeni öldürüldü. Değirmen köyde olan hadiseler yüzünden ihtiyat olsun diye bizim köyde her eve bir silah dağıtılmıştı. Babam köyün muhtarı idi. Çevre köylerin çoğu Ermeni olduğundan, köyümüzün basılacağı korkusuyla, Müslüman ahali camiye toplandı. Çuvalar kumla doldurularak siperler yapıldı. Neler çektik neler. 3 sene sonra ağabeyim de esirlikten döndü. Söylediğine göre Ermeniler öldürecekmiş, Ruslar bırakmamışlar. Kazma-kürek, Ermenilerin memleketinde yol işçiliğinde çalıştırmışlardı.

Adı Soyadı : Sait KAYA
Baba Adı: Ahmed
Anne Adı: Emine
Doğum Yeri: Van-Erciş
Doğum Tarihi: 1898

Ben doğma-büyüme Erciş'liyim. Ermeniler, bir Cuma günü ayaklanıp, camilerdeki Müslümanları toptan öldürmeyi planlamışlardı. Bunun bir gün önceden haber alınması üzere, bizimkiler erken davranıp Ermenilerin elebaşısı olan erkekleri toplayıp kılıçla öldürdüler. Yalnızca elebaşı erkekler diyorum, çünkü bizim dinimiz çocuğu, kadını silahsız-suçsuz insanları öldürmeyi meneder. Daha sonra Ermeni Papazı ile onları Erciş'teki büyüklerinden birisi olan Nişan Kaymakamı'nın huzurunda iken, Nişan bu maksatlarını açığa vurmuş, "ah papaz sen bizi bırakmadın, onları bir Cuma evvel kesecektik" demiş. Bahar oldu, camışkuran zamanı muhacir olduk. Biz kaçtık gittik ama çoğu kaldı. Ermeniler onları esir edip damlara doldurup yakmışlar. Biz erken muhacir olduğumuz için ailemizden Ermeniler tarafından öldürülen olmadı. Fakat birçok Müslüman kesildi, yakıldı. Biz önce Diyarbakır'a, sonra Urfa'ya gittik, üç sene orada kaldık, oradan ta Antalya'ya kadar gittik. Vali, İtalya ile aramız bozuk olduğu için, bizi şehre kabul etmedi. Denizli'ye gittik, sekiz sene de orada kaldık. Nihayet Erciş'e döndük, evlerin çoğu yakılmış, yıkılmıştı.

Adı Soyadı: Mehmet ŞAAR
Baba Adı: Tevfik
Anne Adı: Rukiye
Doğum Yeri: Van-Göllü
Doğum Tarihi: 1901

Göllü köyümdenim. Van'daki ordunun Erzurum tarafına çekilmesi üzerine Ermeniler harekete geçtiler. Analarımız, babalarımız hep Ermeniler tarafından kesildi. Benim babam da orada şehid oldu. Jandarma çavuşu idi. Mollakasım, Amik, Şeyhane, Göllü, Hıdır, Kurtsatan, Köprüköy köyleri hep si katledildiler. Bizim köyün bir kısmı Zeve'ye sığındı, orada şehid oldular. Biz zor kaçabildik. Ermeniler, hamile kadınların karınlarını süngülerle yapıp çocuklarını süngülerin ucunda çıkardılar. Bütün Müslüman köyleri basıp ateşe verdiler. Kadın-erkek, genç-yaşlı demeden birçok insanı katlettiler. Adını saydığım köylerden kaçıp kurtulan Müslüman halk, Zeve'den Van gölüne dökülen Ablengez suyu üzerinde bulunan köprüden karşıya geçerek kurtulmaya çalışıyorlardı. Annem, ben ve iki kızkardeşim geçtikten sonra baktık ki, Ermeniler köprüyü yıktılar. Esirleri öldürüp Ablengez suyuna attılar. Cesetleri, baharda kar sularının taşıdığı Ablengez suyu göle götürdü. Ben, annem ve iki kızkardeşim, gündüzleri ekinlerin arasında derelerde sürüne sürüne ilerliyor, geceleri dağlarda kalıyorduk. Çünkü Ermenilerin eline geçerse öldürüleceğimizi biliyorduk. Diyarbakır'a kadar kaçtık. O kaçış sırasında annem öldü. Daha sonra iki kızkardeşimi de kaybettim. Yapayalnız kaldım.

*Artuklu Toprağının,
Selçuklu Coğrafyasının,
Osmanlı Elaziz'inin,
Cumhuriyet Elazığ'ının
Büyük Oğullarından,
Eğitimci, Edebiyat Öğretmeni,
Edebiyat Tarihçisi,
Türk Edebiyatı Vakfı'nın Kurucusu,
Aynı Adla Bir Derginin Babası,
Yaklaşık Kırk Yıl Halkı Yönlendirmiş,
Bilgilendirmiş Köşe Yazarı, Hukukçu
AHMET KABAKLI(1924-2001)'yı
Kaybettik.*

Bilge Yayın Kurulu

Ve

*Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Olarak
AHMET KABAKLI'ya*

Allah'tan Rahmet;

*Kederli Ailesine, Servet Kabaklı Bey'in
Şahsında*

Sabırlar Diliyoruz

1915 Ermeni Tehcîri* ve Pearl Harbour (7 Aralık 1941)

Anahtar Kelimeler : Ermeni Tehcîri, Osmanlılar, Belgeler.

Prof. Dr. Orhan F. KÖPRÜLÜ
Türk Tarih Kurumu Şeref Üyesi

Bundan iki buçuk yıl kadar önce Ermeni asıllı bir Türk vatandaşı olan E.M. belli başlı gazetelerimizden birisine kısa aralıklarla bir kaç makale yazmıştı. O, bu makalelerde, 1.5 milyon Ermeni'nin öldürüldüğü sabit fikrini¹ bir vâkıa olarak kabul ettiği gibi, o zamana kadar hiç bir kimsenin düşünmediği yeni bir tez ileri sürüyordu. Sayın yazara göre, arşivlerimiz ne kadar araştırılırsa araştırılsın Ermeni Soykırımı'na ait bir belge bulunması mümkün değildi. Zira İttihad ve Terakki bu konudaki emirlerini hiç bir zaman yazılı olarak vermemişti.

Sözde Ermeni Soykırımı'nın en önemli safhası ise, başlıca 1915' teki Ermeni tehçirine dayandırılmaktadır. Acaba bu tehçiri gerektiren sebepler nelerdir? Bu hususu bir kaç cümle ile şöyle ifade edebiliriz: Bilindiği üzere I. Dünya Harbi esnasında Osmanlı Devleti bir kaç cepheye birden savaşmaya mecbur kalmıştı. Bu cepheleden birisi de Doğu cephesinde Ruslara karşı açılmış olanı idi. Ruslar, Doğu vilayetlerinde yaşayan Ermenileri, tethişçi Ermeni çeteleri vasıtasıyla Müslümanlara karşı ayaklandırıdılar. Hattâ zaman zaman bunlara Rus askeri üniforması giydirdiler. Bu konuyu Rus ve İngiliz belgeleri te'yyit ediyor. Hemen belirtmek gerekir ki burada yaşayan Ermenilerin büyük bir çoğunluğu devletin sâdik bir teb'ası idiler.

Osmanlı ordusu cephenin gerisinde savaşmak zorunda kalınca, devlet tek çare olarak Doğu illerinde yaşayan Ermeni vatandaşlarını ülkenin iç kesimlerine doğru belirli bir plan dahilinde sevk etmek kararını aldı. Böylece Osmanlı askerî kuvvetleri, Ruslara karşı gerisini emniyet altına soktuktan sonra daha kolay savaşmak imkânını bulacaktı.

1983 yılında Başbakanlık tarafından yayınlanan *Documents on Ottoman-Armenians* (Volume II, s.102 ve İngilizce tercümesinin 103) adını taşıyan eserdeki bir belge hem E.M.'nin iddiasını çürütmekte, hem de devletin bu tehçirin en iyi bir şekilde yapılabilmesini sağlamak için nasıl bir yol takip ettiğini açıkça göstermektedir. Bahis konusu belgenin aslı eski harflerle yazılmış fotokopisi de ekte verilmiştir. (Ek:belge) Olay aynen şöyledir:

"Erzurumdan Başkumandanlık vekaletine mevrûd şifre (şube müdüriyeti numara 5998)

Dâhile sevk edilmekte Ermenilerin hiç bir taraftan dûçar-ı tahkîr olmalarına meydan verilmemesi ve emvâl ve eşyalarının muhafazaları dâima emr ve tebliğ edilmekte olduğu gibi bir kerede tekâden lâzım gelenlere işar edilmiştir. 17-18 Temmuz 331"

*Üçüncü Ordu Kumandanı
Mahmut Kâmil*

Bu belgeden açıkça anlaşıldığına göre Osmanlı devletinin bu tehçirin en iyi şekilde yapılmasını sağlamak için, bu yazıdan önce de yine bu hususta devamlı olarak emr ve tebligler göndermiştir. Bunları takiben bu emrin gönderilmesi, hem devletin kararlılığını, hem de bir ölçüde bu emirlere rağmen aksi davranışlar olabildiğini göstermektedir.

Yukarıda tekrar gün ışığına bu belge yıllarca önce neşr edilmiş olmasına rağmen, ne yazık ki sayfa aralarında kalmış ve bugüne kadar gerektiği gibi yararlanılmamıştır. Bu belgeyi gördükten sonra Osmanlı Devleti'nin bir soykırım kararını verdiğine nasıl inanılabilir?

* * * *

7 Aralık 1941'de Japonya, Pearl Harbour'a yaptığı ani bir baskınla Amerikan donanmasını büyük ölçüde saf dışı bırakmıştı. Bu baskından kısa bir süre sonra, Japon denizaltıları Amerikanın batı sahili açıklarında görülünce Amerikan hükümeti bu durumdan çok tedirgin oldu. Japonların Amerikanın batı sahillerine bir çıkarma yapması ihtimalini gündeme aldı. Amerikanın batı sahillerinde binlerce Japon asıllı Amerikan vatandaşı yaşıyordu. Bir çıkarma halinde bunlar Japonlara yardımcı olabilirlerdi. Batı sahillerinde yaşayan Japon asıllı Amerikan vatandaşının üç nesildir Amerikanlılaşmıştı. Böyle olmasına rağmen, Roosevelt 19 Şubat 1942'de 9066 sayılı icrâî bir kararname ile Japon asıllı Amerikalıların ülkenin iç kısımlarına hicret etmesini istedi. Bu iş için bunlara sadece iki gün gibi

çok kısa bir süre tanındı. Amerikan hükümeti, bu müddet içinde Doğuya hicret edemeyenleri ise tehcîre tâbi tutarak, ülkenin sahilden uzak olan kesimlerinde kurduğu ve etrafı tel örgülerle çevrilmiş bulunan bir nevi temerküz (toplama kampı) kamplarında topladı. Bir kısmı Üniversite profesörlüğüne kadar yükselmiş bulunan bu mevki sahibi Japonlar uzun bir süre maddî ve manevî büyük acılar çektiler. Bu hususlar, Amerikanın en çok romanlarından birisi olan ve elliden fazla eseri 400 milyonun üzerinde büyük bir satış rekoruna ulaşmış bulunan Danielle Steel'nin **Silent Honour** (1997) adlı eserinde gayet canlı bir şekilde anlatılmıştır. Bu yazarın birçok eserinin Türkçeye de çevrilmiş olduğunu bu arada hatırlatmak isteriz.

* * * *

Ermeni tehcîrinin neden gerektiğini bugün en kolay anlayacaklardan birisi hiç şüphesiz Amerikan Devleti

olmaktadır. Osmanlı Devleti'nin büyük bir fiilî oluşum karşısında 1915'te giriştiği tehciri, sadece bir ihtimal üzerine 1942 başlarında Amerikan hükümetince de bir bakıma tekrar edilmiş olması, devletlerin kendi mevcudiyetlerini koruyabilmek için gerektiğinde her türlü tedbiri alabileceklerinin en kesin delilidir.

NOTLAR

* *tehcîr: göç ettirme, başka bir yerleşim yerine gönderme.*

1. *Rem Kazancıyan, Bolşevik Kemalist-İttihatçı İlişkileri (yeni belgeler 1920-1922)'in adını taşıyan ve 1996'da aslı Rusça olarak yayınlanan kitabı Türkçe olarak 2000 yılında Kaynak Yayınları arasında çıkmıştır. Türkçe basımın sunuş kısmını Doğu Perinçek hazırlamış, Rusça belgelerin Türkçe tercümesi de Arif Acaloğlu tarafından yapılmıştır. Kitabın yazarı Rem Kazancıyan adı geçen eserin 24. Sayfasında, sözde Ermeni Soykırımı'nı 20. Yüzyılın ilk soykırımı olarak gösterip, bu birbuçuk milyon insan'ın hayatına mal olmuştur diyerek aynı sabit fikrinde ısrar etmiştir.*

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

web: www.akmb.gov.tr.

E.mail: www.mrks@akmb.gov.tr.

DOCUMENT NO: 1921 (117)

OTTOMAN ARMY
ACTING SUPREME COMMAND

Section Directorate
No: 5998

CODED MESSAGE RECEIVED BY THE ACTING SUPREME
COMMAND FROM ERZURUM

Orders and instructions were issued not to give way to insults or humiliation of Armenians being transferred to inner regions and for strict protection of their properties and goods. The same orders are reiterated 17/18 July 1331 (30/31 July 1915)

Third Army Commander
Mahmut Kamil

Seal

(Acting Supreme Command
Documentary Section)

6569

Archive No : 1/2 Section 2/18 (31) dated
Cabin No : 109
Drawer No : 4 Section : 2/13715
File No : 361 18 July 1331 (31 July 1915)
Section No : 1445
Index No : 3-3

تعمیراتی
دوسر

۵۹۹۸

۴
ارزودنه به قومانده وکالته مورد سف

دافند - سونه ایله اربنک بهج ب طرفنه ردهار تحق اولمیه بده ویرلس
دایره رایشاریک محافظه ولسطامه و بیلیخ ایله اولمیه اولمیه اولمیه اولمیه
لا-کلنه اضا-ایله
اورجه اردو قومانده
محمود کامل

۲۳
۱۷
۱۸

۶۵۶۹

۱۱/۲

۱۱/۲

۱۲۷۱۵
۱۳۳۱

۱-۲
۱۵۳۵-۱۴۴۵
۳-۳

Tarihi Oğuz Yurdu, Şimdiki Ermenistan

Anahtar Kelimeler: Ermeni Meselesi, Amasiya Türkleri, Ermeni Mezalimi.

Yrd. Doç. Dr. Erol KÜRKCÜOĞLU

Atatürk Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkilerini Araştırma Merkezi Müdürü

Kafkasyalı yazarlardan biri Rus emperyalizminin piyonu olan Ermeni siyasilerine gayet yerinde bir isim vermiştir: “*Rus emperyalizminin gönülleri.*” Şark meselesinin bir uzantısı neticesinde sünf olarak Rusya ve Batılı emperyalist devletler tarafından ortaya atılan Ermeni meselesi, emperyalizm, kolonyalizm ve Hristiyanlık meselesidir.

Ermeni bunalımının ilk mimarı olan Çarlık Rusya'nın I. Petro döneminden beri geleneksel hedefi olan Basra Körfezi ve Akdeniz'e inme politikasını amaç edinmesi neticesinde 1813 Gülistan Antlaşması ile Azerbaycan'ın kuzey toprakları Rus işgaline girmiştir. Çarlık Rusyası ile İran arasında 1828 tarihinde imzalanan Türkmençay Antlaşması ile Aras Nehri sınır tayin edilerek ikiye bölünen Azerbaycan'ın güney kısmı İran'a, kuzey kısmı da Rusya'ya verilerek iki devlet arasında paylaşılmıştır.

İngiltere Dışişleri Bakanı Mark Seykes 24 Kasım 1917'de İngiltere hükümetinin Ermeni görüşünü şu şekilde ifade ediyordu.

“Nasıl Arapçılık Türk-İslamcılığına cevap ise, Ermeni meselesi de gerçekte Turancılık (Siyasi Türk Birliği)'a karşı tedbirdir.”

Fransa ise mazlum Ermenistan düşüncesi ile yola çıkarak Kafkasya'da kurulacak olan Ermenistan'ı “*Doğu'nun Küçük Fransası*” olarak görmek istemektedir.

Gerek Çarlık Rusyası ve gerekse Bolşevik Rusyası “*Ermenisiz bir Ermenistan*” istiyorlardı. Taşnak Cemiyetinin Reisi Kaçaznuni “*Rusların gayeleri, her neye mal olursa olsun, Türkiye Ermenilerini kurtarmak değildi. Ve hiçbir zaman da*

öyle olmamıştı. Biz onlara kendi arzumuzla hizmet ettik, sürüklendik, gerçekte ise onların gayelerine çalışmış olduk” diyerek yukarıdaki Rus görüşünü doğrulamıştır. Fakat Bolşevikler kısa bir zaman sonra gerek Batı dünyasına ve gerekse Türk dünyasına karşı “*Büyük Rusya*” idealini gerçekleştirebilmek için en yakın müttefiklerinin Taşnak Ermenilerinin olduğunu anlayarak, Kafkasya politikalarını değiştirmişlerdir. 20. Yüzyılın başında Ruslar süratle Kafkasya'yı Ermenileştirmek ve Türleri mecburi göçe sevk etmekle işe başladılar. Osmanlı İmparatorluğu'ndan getirdikleri bir milyon Ermeni ile Rusya'nın çeşitli bölgelerinden gelen 400 bin Ermeni'yi bölgeye iskân ettiler. Öyle ki, bugünkü Ermenistan'ın başkenti Erivan'da dahi 19. yüzyılın sonunda Türk nüfusu yüzde 83 iken bu oran Birinci Dünya Savaşı sonrasında yüzde 4.2'e kadar düşmüştür.

1919 yılında asırlardan beri Oğuz yurdu olan Karabağ komünist Rus işgal orduları tarafından zaptedilerek kısa zamanda Ermenileştirilmiştir. Ermenistan S.S.C.B. yaratılırken 1921 yılında Zengezur kazası da Ermenistan'a dahil edildi. Böylelikle Nahçıvan'la Azerbaycan arasında fiziki bir set çekilmiş oldu. 1923'te ise Sovyetler Birliği'nce Karabağ'ın dağlık bölgesinde Ermenilere muhtariyet verilerek Dağlık Karabağ muhtar vilayeti meydana getirildi. Rusların tarihi ve değişmez siyasetlerinde “*Parçalanmaz ve Büyük Rusya*” ideali için “*milliyetler meselesi yoktur. Sadece civar vilayetler meselesi*” vardır. İşte sünf olarak oluşturulan Ermenistan ve Dağlık Karabağ Rusya için bu civar vilayetlerden sadece ikisidir.

1988 yılında Ermenistan, Dağlık Karabağ'ı topraklarına ilhak etme düşüncesiyle harekete geçti. Önce, 1989-1992 arasında Ermenistan'da yaşayan 200 bin Azerbaycan Türk'üne karşı baskı, şiddet, öldürme, mallarını, yağmalanması metodu ile ata-dede topraklarını terk eden Türkler Azerbaycan'a göç etmek zorunda kalmıştır. Ermenistan'ın yegâne hedefi dün olduğu gibi bugün için de geçerli olan Ruslar'ın yardımıyla Dağlık Karabağ ile Ermenistan'ı birleştirmektir. 1992 yılında Laçın koridorunun işgali, Nisan 1993'de Kelbecer'in işgali ve Fuzuli'ye saldırılar Ermenistan'ın sadece yayılmacı emelinin Dağlık Karabağ'la sınırlanmamış olduğunu ve Dağlık Karabağ'ın kuzeyindeki Kelbecer ve güneyindeki Fuzuli, Cebrail, Kubatlı'yı da işgal ederek sürdürmüştür.

Amasiya İlçesi'ndeki Türklere Yönelik Katliamlar (1988)

Amasiya ilçesine bağlı Akbaba, eski Oğuz yerleşim yerlerinden biridir. 1693 yılından beri Kars

vilayetine bağlı olan Akbaba'nın 40 köyü mevcuttu. 1805 tarihinde Çarlık Ordusu Gürcistan'ı işgal ettiği zaman Akbaba'nın doğusunu da işgal etmiştir. 1921 tarihli Moskova Antlaşması'na esasen Akbaba nahiyesi Gümrü (Ruslar bu eski şehrin adını Leninakanlı Akan, Ermeniler ise Komayri olarak değiştirmişlerdir.) şehrine çok yakın olduğundan dolayı Ermenistan'a katılmıştır.

1930 yılından sonra Okçuoğlu ve Gülübağ köyleri ve Akbaba nahiyesinin çevresinde bulunan 4 küçük Ermeni köyleri ile birleştirilerek Amasiya İlçesi (Rusça Rayon) teşkil edilmiştir. Ermenistan hükümetinin egemenliğini kabul etmeyen Sınık, Ördekli, Mumuhan, Bahçeli, Goncalı, Söğütlü, Mustluglu köylerinin Türk sakinleri Türkiye'ye göç etmişlerdir.

Amasiya İlçesi Haritası

(Türkiye sınırındaki bugün Ermenistan sınırlarında kalan Amasiya ilçesi ve Türk köyleri)

1988 yılında Amasiya bölgesinde 27 köy vardı. Bu köylerden 5'i Ermeni, 22'si ise Türk köyü idi. Bölgenin 21 bin nüfusunun 18 bini Azerbaycan Türk'ü idi. Son 70 yılda Sovyet Ermenistan'ın egemenliği altında yaşayan Türk âhali her türlü baskı, şiddet ve mahrumiyete maruz kalmıştır.

1988 yılının Şubat ayında Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı toprak iddiasında bulunması ve Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'la birleştirilmesi hakkında Karabağ Ermenilerinin karar çıkarması ile Amasiya Türkleri için kara günler tekrar gündeme geldi.

Tamamen Ermeni köyleri ile çevrili bulunan Amasiya bölgesinin yolları kesilmiş, bölgenin dışında Ermeniler tarafından yakalanan Türkler öldürülmüştür. 1988 yılının Kasım ayına kadar Amasiya bölgesinden altı bin Azerbaycan Türk'ü, Azerbaycan'a veya Sovyetler Birliğinin muhtelif yerlerine göç edebilmiştir.

Günden güne bölgedeki Ermeni mezaliminin şiddeti artıyordu. Bölgenin Türk âhalisi, Ermeni baskılarına maruz kaldıkça, Türkiye hududuna çekilir, günlerce Türkiye tarafından esen hürriyet ve bağımsızlık havasını teneffüs ederek, Türkiye hududunda bekliyordular. Ermenistan arazisindeki

Amasiya Bölgesindeki Türk Köylerinin Nüfusu

Köyün Yeni Adı	Köyün Eski Adı	Aile Sayısı	Nüfus
Okçuoğlu	Aynı	357	1552
Güllübulak	Aynı	570	2885
Çakmak	Aynı	42	230
Mağaracık	Aynı	207	1010
Azizbeyov	Karaçanta	214	1750
Amasiya (Merkez)	Aynı	318	1600
Taşköprü	Aynı	125	680
İbiş	Taze İbiş	92	530
Goncalı	Aynı	43	236
Çaybasar	Yılanlı	98	505
Düzkent	Aynı	112	580
Yeniyol	Karanamaz	180	880
Güllü	Aynı	140	760
Tepeköy	Aynı	142	757
Şurabat	Sultanabad	60	319
Balıklı	Aynı	90	432
Öksüz	Öysüz	41	148
Güllüce	Aynı	182	920
Ellerkent	Elleroyuğu	70	328
Kuzukent	Hozı	179	984
Civinli	Aynı	95	534
Karabulak	Aynı	57	293
Toplam		3414	18015

Azerbaycan Türklerine karşı soykırım, jenosid uygulanmaya başladı.

Amasiya ilçesinden tarihçi dostum Nazım Bey o zulüm günlerini şöyle dile getiriyordu:

“Bölgeden dışarı çıkamaz olmuştuk. Bütün ümidimizi Türkiye veya Azerbaycan tarafından gelecek helikoptere bağlamıştık. Fakat hudut boyunca günlerce beklediğimiz halde bir türlü yardım gelmiyordu. 7 Aralık 1988 tarihinde Ermenistan’da deprem oldu... Deprem sonrası Ermeniler yıkıntı altından ölülerini çıkarmakla meşgul olduklarından Amasiya ilçesinin Türk ahalisi iki hafta boyunca Karaarkaç dağlarını aşarak Gürcistan yolu ile Azerbaycan’a göç ettik. Kars’ın Zarşat bölgesinin Kızıltaş (Süngüdere) köyünden Amasiya’nın bazı köyleri görülebiliyordu. 1989 yılının Ocak ayından Amasiya’nın bütün köylerinin ocakları tamamen söndüğünden Türkler, biz, kan kardeşlerinin Ermeniler tarafından öldürüldüğünü düşünmüşlerdir”.

Bakü’de Rus Dili Enstitüsü’nun değerli öğretmen üyelerinden Şücaat Abbasoğlu Bey’le tanıştım. Ermenistan’ın Türkiye sınırındaki Türk köylerinden Okçuoğlu’ndan olduğunu söyledi. Diyor ki, *“Ata yurdumuzu 1988 yılının Kasım ayında terketmek zorunda kaldık. 1990 yılında Türkiye’ye gelince Türkiye sınırından ağlayarak anamın, babamın mezarlarına fatihalar okudum, Çünkü, o topraklar benim toprağımı, benim vatanımdı.”*

Deprem üzerine 11 Aralık 1988 tarihinde Azerbaycan Dağlık Karabağ ihtilafını bir tarafa bırakarak Ermenistan’a uçakla ilaç, doktor, hemşire, gönderir. Ermeniler Azerbaycan’dan gönderilen yardım uçağını Gümrü sahasında düşürürler. 75 Azerbaycan Türk’ü şehit olur. Ermenistan bu olay karşısında özür dileme ihtiyacı dâhi duymaz. Bu arada o tarihte Yugoslavya’da Ermenistan’a Ankara bağlantılı bir uçakla yardım gönderir. Yardım malzemesi getiren bu uçak Türkiye’nin hava sahasından Ermenistan’a dahil olduğundan bu uçağı Türk uçağı zannederek, yanlışlıkla Erivan bölgesinde düşürürler. Daha sonra yanlışlık anlaşılınca Ermenistan Yugoslavya hükümetinden özür diler. Ayrıca bu uçak olayında ölenler için Erivan’da anıt dikerler.

Kafkasya’da Batılı Devletler ve Rusya tarafından sünî olarak kurulan Ermenistan, emperyalist devletlerin bölgedeki beşinci koludur. Haçlı dünyasının ve düşüncesinin bölgedeki siyasi üssüdür. Anadolu Türkleri ile Azerbaycan Türkleri arasında Batı’nın kıskırtması siyasetiyle bir avuç Ermeni tarafından fiziki bir set çekilmiştir.

Taşnak Eşkiyası büyük Ermenistan peşinde Karabağ’ı, Ermenistan’la birleştirme, Azerbaycan, Gürcistan sınırını ortadan kaldırmak, İran-Ermeni sınırını genişletmek, Rusya-Ermenistan bloğuyla Türk dünyasını hançerlemek, Türkiye’nin boğazını sıkıkmak istiyorlar.

Türkiye Azerbaycan Türklüğü için hürriyet zevki, güçlü, onurlu devlet ve millet olmanın emsalsiz hazzı içinde yaşayan yegâne kardeş ülkedir. Altını çizerek ifade etmek gerekir ki dış Türkler Türkiye için bir kuvvet ise, Türkiye de dış Türkler için bir ümittir. Ümitle kuvvetin birleşmesi, Türk’ün gönül birliğini tesis etmesi, Türkiye Türklüğü ile Azerbaycan Türklüğünün şahsında bütün Türklük âleminin öзде, mânada, fikirde birleştiği, bütünleştiği bu günler bizi, Türk Milletini *“Daha ışıklı bir Türk Dünyası”* gerçeğine ulaştıracaktır.

KAYNAKÇA

1. Mehmet Emin Resulzade, *Millî Tesanüd*, Ankara, 1978, s.34-35.
2. M. Kemal Öke, *Ermeni Meselesi*, İstanbul, 1986, s.99,125.
3. Aziz Elekberli, *Kadim Türk-Oğuz Yurdu- “Ermenistan” Bakü*, 1994, s.189-190.
4. Manaf Süleymanov, *İşittiklerim, Okuduklarım, Gördüklerim*, Bakü, 1989, s.365-366.
5. Cemil Hasanov, *Azerbaycan Beynelhalik Münasebetler Sisteminde 1918-1920*, Bakü, 1993, s.25-36.
6. Fuad Aliyev-Irfan Hasanov, *İrevan Hanlığı*, Bakü, 1997, s.110-122.
7. Mirza Bala Memmedzade, *Milli Azerbaycan Harekâtı*, Bakü, 1992, s.44-50.
8. *Dağlık Karabağ: Zeka Galip Gelecek, Senetler ve Materyaller*, Bakü, 1989, s.105-118.
9. Çerniy Yanvar, *Bakü-1990 Dökümenti i Materialı*, Bakü, 1990, s.94-128.
10. M.S. Ordubadi, *Kanlı Yıllar*, Bakü, 1991, s.126-140.

Günümüz Türkoloji Biliminin Meseleleri*

Anahtar Kelimeler : Orta Asya, Türkoloji Çalışmaları, Türk Dünyası, Kültürel Miras, Öneriler.

Prof. Dr. Şakir İBRAYEV

Kazakistan Cumhuriyeti, Bilim ve Yüksek Eğitim Bakanlığı, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Başkanı

Her bir milletin kendi tarihi ve kültürünü, yani, bütün millî varlığını değerlendirecek seviyeye yükselmesi, onun gelişmesi ve olgunlaşmasıyla bağlantılıdır. Eski Türk'ler bu seviyeye çok erken dönemlerde bile ulaşmayı başarmıştır. Üç bin yıldan beri Avrasya'yı iskân edinen Türk'ler, "etnos" olarak kendisinin iyi ve kötü taraflarını, başarılı ve zayıf noktalarını, hayat ve bilgelik tecrübelerini asırlarca süzgeçten geçirerek değerlendire gelmişlerdir. Halk destanları ve atasözleri, mitoloji ve efsaneleri böyle bir süzgecin açık delilidir. Orhun-Enisey abidelerine baktığımızda, birçok eleştirel fikirler, birlik ve dayanıklılık, beraberlik ve anlaşmazlık hakkında hayat tecrübesini esas alan gerçekler yatmaktadır. Kaşgarlı Mahmud'un, Yusuf Has Hâcib'in ve A.Yesevi'nin eserlerindeki dahilik-bilgelik tavsiyelerinde aslında etnolojik bilimin temelidir.

Eski Türklerin ecdatları, İskitler, Sakalar, Hunlar vs. hakkındaki tarihî ve kültürel verilere eski Çin, Yunan ve İran yazılı kaynaklarında rastlamak mümkündür. Türklerin eski ve ortaçağ tarihini araştırmada Arap ve Rus müellifleri önemli katkıda bulunmuşlardır. Böyle kaynak eserleri sıralamaya devam eder isek, Türktanuv (Türkoloji) ilminin tam olarak hangi çağdan itibaren başladığını saptamakta zorluk çekeriz.

Fakat, Türkoloji adı verilen bilim dalının oluşması Avrupalı âlimler ve seyyahların eski Türk'lerin taşta yazılmış çivi yazılarına dikkat çekmeleri ve onların dili ile anlamını çözebilmek için yaptıkları çalışmalarla ilgilidir. Bu, Avrupa'daki genel bilim ve ilim sahalarının geliştiği dönem XVIII-XIX yüzyıllara denk gelir.

İşte, Türklerin geçmiş tarihi açısından baktığımızda kısa bir süre olarak görünen son 200-250 yıl

içerisinde olup bitmiş değişiklikler, Türk halkları tarihinin yeniçağ devresinde de, onlar hakkındaki bilimde de (Türkoloji) büyük iz bırakmıştır.

Türkoloji bilimi hakkındaki düşünceler hâla bir bütünlük arz etmemektedir. Elbette böyle olması tabiidir. Altay dağlarından Anadolu'ya kadar, Doğu'dan Tuna nehrine kadar olan geniş alana yayılmış günümüz Türk topluluklarının etnolojik, jeolojik, siyasî ve kültürel varlığını bir bütünlük içerisinde değerlendirmek için güçlü ve olgun fikirlere ihtiyaç vardır. Böyle bir ihtiyaç duyulduğu takdirde Türk toprağında yeni teorik düşünceler elde etmek bundan da önce gereklidir.

Bazen Türkoloji, Türk topluluklarının dillerini araştıran bilim sahası olarak, bazen de onların geçmiş tarihi ile kültürünü, dil farklılıklarını araştıran bilim sahası olarak tanıdı. Bu, Türkoloji'nin geçmiş tarihidir.

Günümüzde ise, Türkoloji kavramı Türk dillerinde konuşan halkların tarihi, etnografyası, dili, edebiyatı, felsefesi ve sanatını, yani, genel olarak manevî ve kültürel mirasını bir bütün komple olarak ele alan bilim sahalarının toplamı olduğu şüphesizdir.

Türkoloji çerçevesinde yapılan araştırmaların böyle bir seviyeye ulaşması tabiidir. Çünkü, evrendeki kendi yerini öncede de, şimdi de koruyan Türk etnosunun yer küresindeki payı, yer küresinin hacmine göre değil, insanlık kültüründeki manevî payına göre olması gerekirdi.

Günümüzde Türkoloji bilimi, Türk topluluklarının kendisinde de ve diğer devletlerde de gelişme kaydetmektedir. Yeryüzünün bir çok büyük devletlerinde Türkoloji biliminin 2-3 asırlık tarihi vardır. Rusya, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi devletlerde Türk topluluklarının dili, tarihi ve edebiyatı hakkında geçmiş ile şimdiki durumu da etraflıca araştırılmaktadır.

Fakat, bir konuyu net bir şekilde bilmemiz gerekir. Bu, Türk devletlerinden başka yerlerdeki Türkoloji biliminin amacı ile istikâmetidir. Gerçeği söyler isek, dünyanın önde gelen gelişmiş ülkelerinde Türkoloji biliminin teorik seviyesinin yüksek derecede olduğu bellidir. Bu hem metodolojik yeniliğiyle, hem mukayeseli tipolojik alanıyla farklılık gösterir. Fakat, bununla beraber bu bilim kendi öz devletine, onun amaç-hedefine uygun hizmet etmektedir. Avrupa oryantalistleri için Şarkiyat (Doğu bilim) etrafındaki araştırmaların bir sahası olarak oluşan Türkoloji, ilk günden beri ilmi araştırmayla birlikte, gizli verileri de toplayarak siyaset için önemli sayılanlarından yararlandıkları da bugün herkesin malumudur. Derinlemesine inmeden Sovyetler Birliği'nin merkezi Moskova'da

bulunan Türkoloji komitesinin çalışmalarına bakmak yeterlidir. Buna bir tek örnek verelim: Eskiden Türk dillerinde aynı sesin her bölgede çeşitli simgelenmesine engel olmak yerine, tam tersine farklı göstermekle arasını uzaklaştırdıkları şimdi kimse için bir sır değildir.

Türk topluluklarının kendi içindeki Türkoloji'nin kapsadığı alanın ise, komşu kardeş halkı görmeyecek kadar dar ve kapalı olduğunu hepimiz iyi biliyoruz. Bilhassa, Türklerin arasında “Alpamis”, “Edige”, “Köroğlu”, “Qozi Körpeş-Bayan Sulu”, “Korkut Ata Kitabı” vs. müşterek destanlar ile tarihî abideleri “bu benim, bu da senin” diyerek şimdiki jeografik konularına göre paylaşılmaya başladığı gerçeğini de biliyoruz. Günümüz Türk dillerindeki çokluk ekleri hakkında ayrı-ayrı ilmi çalışmalar yapılırken, komşu kardeş halkın çokluk ekinin aynı şekilde seslenmesine dikkat çekmeden kitaplar yayınlanırdı. Çünkü, “o başka, sen başka bir halksın” diyen düşünceyi, Sovyetler Birliği iyice kafaya empoze etmişti. Aslında, bir ülkede yayınlanan böyle ilmi çalışmaları Türkolojik eserler diye adlandırmamız doğru mu, yada doğru değil mi, burası şüphelidir. Türk toplulukları grubuna dahil olduğundan bunu kabul etmemize de, kendisinden başkasını görmemezlikten geldiği için kabul etmememize de neden olurdu.

İşte, sosyo-tarihî sosyal ve siyasî vaziyetlere bağlı olarak oluşan Türkoloji'nin şimdiki gelişme safhası bir bütün içinde, komple araştırılmadığından dolayı bugünkü siyasî, kültürel ve bilimsel durumumuzu da etkilemektedir. Bu ilk önce Türkoloji'nin metodolojik, teorik ve pratik programlarına bağlı durum olarak değerlendirilmektedir.

İlk önce metodolojik özelliğine geelim:

1. Kalıplaşmış geleneğe göre Türk topluluklarının sadece dilini araştıran bilime Türkoloji demek yeterli değildir. Türk dillerinin benzerliklerine dikkat ederek, dillik verileri mukayeseli bir incelemeye tabii tutarak sadece dil akrabalığını saptama devri geride kaldı. Türkoloji, Türk topluluklarının dil, tarih, edebiyat, folklor, etnografya, felsefe, sanat (onun bir çok sahasını) ve kültürünü bir bütünlük içerisinde komple bir şekilde araştıran bilim dalıdır. Türkoloji bütün Türk topluluklarının manevî ve maddî kültürünü diğer etnos veya etnik grup mirasıyla mukayese ederek, Türk kültürünün dünya medeniyetinden alacağı yeri, geçmişini ile bugünü ve kendine özgü tabiat ve varlığını değerlendirmesi gerekmektedir. Özellikle de kendisine yüzyıllar boyunca komşu olan Slav, İran, Arap ve Çin kültürüyle mukayese ederek, tarihî diyakronik ve

senkronik açıdan da araştırmayı amaç edinmesi gerekir. Onun için çeşitli teorik araştırmaların yapılması gerekir.

2. Türk topluluklarının dili ile kültürel mirasını araştırma doğrultusunda özellikle onun ortaya çıkışı ile oluşma tarihini saptamada Türklük verilerini tamamıyla kapsamayan, tam tersine özel bilgilerle (tek bir halk) yetinen çalışmaların Türkoloji alanından uzak olduğunu kabul etmektir.

Türkoloji, mukayeseli bir bilimdir. Hem de basit bir mukayese değil tipolojinin çeşitli dal ve sahalarından yararlanılması gerekir.

3. Mukayeseli araştırmaların sonucunda tespit edilen ortak noktalarla, aynı olgularla birlikte hiç benzerlik göstermeyen olgular da Türkoloji'nin araştırma objesi olmalıdır. Bunun sebebini, net olarak söyleyebilirsek, diğer kültürden geçtiğini veya Türk topluluklarının bir kısmında yaşam tarzı (göçebe, yerleşik, vs.) jeolojik şartlara, yerel farklılığa vs. ilgili kendiliğinden oluştuğunu, bazı hususlarda çok eski dönemde var olmuş, fakat, sonradan bütün Türk topluluklarında unutulduğunu, sadece birinde korunduğunu, tarihî ön şartlarını vs. değerlendirmektir. Bu Türk kültürünün genel ve özel noktalarını düzene sokmak için gereklidir. Bununla beraber “Türk Dünyası Edebiyat Tarihi” Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. S. Tural'ın önderliğinde hazırlanmakta olan 33 ciltli “Türk Dünyası Edebiyat Tarihi” yakında yayınlanacaktır., “Türk Dünyası Destanı” Atatürk Kültür, Dil, Tarih, Yüksek Kurumu tarafından başlatılan Türk halklarının destanlarını yayına hazırlama işi ele alındı.

Türk halklarının bir çoğuna ortak veya sadece birine özgü (örneğin Qazaq'ların “Qız Jibek” destanı) olan miraslar da çoktur. Demek ki, bu kültür sadece onların hepsinde rastlanan müşterek ortak veri, miraslardan oluşmuyor, bunun yanı sıra özel sahalarında yer alan manevî değerler de buna dahildir.

4. Günümüz Türk halklarının edebiyatı, tarihi, felsefesi, sanatı, yani, genel kültürü ayrı ayrı birer ders olarak orta ve yüksek okullarda okutulmaktadır. Fakat, bu derslerin eski tarihi her millette metodolojik açıdan kendine özgü biçimde öğretildiğinden, Türk'lerin ortak kültürü ile tarihi her bölgede farklı anlatılmaktadır. Bazen aynı tarih ve aynı miras olduğuna inanmak güçtür. Örneğin, Kazak Edebiyatı Tarihi VI-VIII yüzyıllardaki Orhun-Enesey çivi yazılı abidelerinden başlıyorsa, tam yanındaki kardeş Kırgız Edebiyatı Tarihi bundan biraz önce başlıyordu. Bunların tarihî akrabalığı sadece dilde korunmuş gibi kanaat oluşuyor. Türkmenlerin edebiyatı ise, Maktumkulu'dan başlıyor-

du. Böylece eski edebiyat Türklerin birinde var, birinde yok, var olsa bile sadece o edebî abidelerin bulunduğu ve korunduğu yerin mirasıymış gibi algılanırdı.

Şimdiki demokrasi döneminde bir çok iyi değişmeler kaydedildi. Önceleri yasaklanmış destanlar, tarihî şahsiyetler tarihî dönemler yeniden onarılmaktadır. Buna rağmen eski Türk tarihi ile kültürü günümüz Türk halklarının eğitim, ilim ve bilim çalışmalarının farklılıklarına ve içtimaî düşünce ve şuuruna uygun tarzda bir düzene oturmuş değildir.

Elbette, böyle bir eksiklikleri, çok renkliliği ortadan kaldırmak karar veya buyruklarla gerçekleşmez. Buna siyasî anlam verenler de bulunmaktadır. Fakat, böyle bir durumda Türk halklarına ortak Türkoloji merkezlerinin, üniversitelerin yetersizliği hissedilmektedir. Günümüzde çalışmakta olan bilim merkezleri ile üniversiteler böyle bir seviyeye ulaşamamış değildir. Onlar tıpkı önceden olduğu gibi Türk halklarının ayrı ayrı parçalara bölünmüş tarihi, edebiyatı, dili ve sanatını okutmaktan öteye gidememektedir.

Sonuçta bunların hepimize ortak eski ve ortaçağ tarihimiz ile kültürümüzü, diğerlerini bir kenara bıraktığımızda, ilk önce kendimize, yani, günümüz Türk halklarına netlik kazandırması gereken Türkoloji ilminin zayıflığından kaynaklanmaktadır. Bu bilim dalının ise, bugüne kadar teorik ve metodolojik alanı başka halkların himayesi altında olduğundan kaynaklandı der isek de şimdi geçmişten gerekli sonuçları çıkarma hususunda hâlâ görmezlikten geldiğimizi de itiraf etmeliyiz. Türkoloji'nin Türk halkları arasında büyük saygınlık kazanabilmesi için sadece bilim açısından değil de, devlet tarafından da desteklenilmesi hava kadar değerlidir. Her hangi bir şey ilmî açıdan kendini çoğunluğa kabul ettiremezse, uluslararası (burada Türk topluluklarının arasındaki ilişkiden söz ediyoruz) düzeye ulaşamazsa, onun etrafında sürüp giden anlaşmazlıkların çoğalacağı bellidir. Son yıllarda gerçekleştirilmekte olan Türk halklarının uluslararası toplantıları ile sempozyumlarında belli bir miras üzerinde konu açılır ise, "ilk önce bu bizimidir" gibi "ben" merkezli fikirleri belli etmek için yarışmalar başlar gider. Manevî mirasa bu tarzda sahip çıkmak ve korumak belki de doğru olabilir, fakat, onun bütün Türklük varlığı ile soyunu hatırd tutmak gerekir. "Kimden ve ne için kısıkanıyorum" konusunda mikro milliyetçiliğin gölgesinde kalmak, bilimsellikten yani gerçekten uzak kalmaktır.

5. Alfabe konusu da Türkolojik ilmin metodolojik düzenleme çalışmalarına direkt bağlıdır. Bu konudaki tartışmaların siyasî tarafını bir kenara bırakıp, bilimlik önemini değerlendirme hususunda da tek tarafılık

ortadadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bütün Türk kültürünün insanlık tarihindeki önemini değerlendirmesi gereken Türkoloji bilimi için alfabe farklılığının, büyük zorluklar doğuracağı ortadadır. Sebebini sorarsanız, darı gibi dağınmış Türk halklarının maddî ve manevî mirasının tümünü ilmî bir düzene sokmak, ortak ve farklı noktalarını bütün dünya kültürünün kontekstinde toplamak için ilk önce en önemli miras olarak çok ciltli diziler halinde yayınlanması gerekir.

Türk halklarının tarihi, edebiyatı, folkloru, felsefesi, müziği ve mimari sanatı gibi dizi yayınlarının yazılması konusu, artık gündemdeki önemli meselelerdendir.

Böyle çalışmaların ilki ise, kültür, edebiyat ve sanat vs. terimleri, kavramları, sözlükleri ve belirlemeleri, göstergeler (süjet, motifler, kahramanlar vs.) ansiklopediler günümüzde yazılmaya başladı bile. Örneğin, Atatürk Kültür Merkezinde "Türk Dünyasının Edebiyat Terimleri ile Kavramları", "Türk Dünyasının Edebiyatçıları" adında sözlük ile ansiklopedik yayınlar hazırlanmaktadır Bu istikamette alfabe farklılıkları, sadece teknik zorlukları doğurmuyor, terimler ile kavramları ilmî açıdan düzenlemeye de engel teşkil etmektedir. Çünkü, kavram ile terimler bir millette kabul edilen (örneğin, Türkiye'de) simgeyle veriliyorsa, diğerleri için ihanete uğramış gibi bir düşünceye kapılma söz konusudur, bunu hayat tecrübesi önümüze sermektedir.

Aslında Türkoloji bilimine doğduğu günden bu yana siyasetin karışması, bu bilime büyük zarar vermiş ve hâlâ vermektedir. Avrupa oryantalistlerinin çalışmalarını altında gizli bir siyasetin yattığını bilmek istiyorsanız, onu bu bilim dalının ortak noktalarına doğru hamle yapma, düzenleme, aynı sonuçlara kayma esnasında net görebilirsiniz. Onun yaptığı böyle ise, benimki neden böyle oldu diyen düşünce beyninizi kurcalamaya başlar. Böyle bir psikoloji tek taraflıdır ve onun altında bilimin asıl amacı olan gerçeği bulmak değil, siyasî tartışma yatar. Fakat, böyleymiş diye hiçbir şey yapmamak da doğru değildir. Milletini, onun kültürel mirasını, manevî varlığını araştırmadan boşu boşuna oturmak mümkün değildir. Böyle bir görevi üstlenmiş iseniz, o zaman Türkoloji'yi atlayarak geçemezsiniz. Amaç şu ki, Türkoloji gerçeğine nesnel bakar isek, hepimiz ortak, uluslararası seviyeye sahip, eski geleneğimize devam edebiliriz. Tüm zorluklara rağmen Türkoloji, böyle bir seviyeye yükselebilmisti bile. Biz, günümüz Türk halklarının aydın kesimi olarak bu geleneği yeni ufuklarla tekrar canlandırmak zorundayız.

Türkoloji'nin teorik arayışlarına gelirsek, onların sonuçlarla toparlanmayacağı bellidir. Hem de her bir sosyal bilim sahaları için gerekli teorik arayışların özelliği de çeşitli olacağı tabii bir şeydir. Türkoloji'nin özel bir sahası sayılan Dil Bilgisiyle ilgili böyle tecrübeleri kendinde toplayan eserler yayınlandı bile (Kononov A.N., *İz İstorii İzuvçeniya Turkskih Yazıkov V Rossii. Dooktyabrskiy Period*, İzd. 2, Leningrad, 1982; Qaydarov. A., Orazov M., *Türkitanuvğa Kirispe*, Almatı, 1992).

Fakat, teorik arayışlara zemin teşkil edecek bazı konulara değinmeden geçmek mümkün değildir.

1. Türkoloji'nin araştırma temeli sayılan tipolojik metodun uygulama alanı, sadece dille ilgili değil, edebiyat, folklor, etnografya, felsefe, sanat sahalarında da geniş çapta uygulanması gerekir. Bu konuda genetik (kan bağı) benzerlik, ilişkiler ve genel tipolojik benzerlikler Türk halklarının kendi aralarında, diğer etnoslarla da mukayese esaslarına göre belirlenmesi gerekir. Türk halklarının arasındaki ortak noktaları tamamen genetik, yani, sadece menşe bakımından bir soydan olduğunu, kan bağı ve akrabalıkla ispatlayıp durmak yeterli değildir. Onun için ortak belirtilerin tabiatını incelemek için ona her açıdan yaklaşmak, sonuç itibarıyla teorik düşünceleri güçlendirir. Örneğin, ünlü "**Köroğlu**" destanı eski Türklerin beraber yaşadığı dönemde ortaya çıkıp, sonra dağıldıklarında onların her birinde korunduğunu söylemek oldukça zordur. Bunda karşılıklı ilişkilerin izi de nettir. Özellikle de bu destandaki yerli, şehir kültürünün (Pazar, zindan, bağ, bahçe, yüksek duvarlar, saray vs.) göçebe Kıpçak varyantlarında da söylenmesi bunun açık göstergesidir. Burada yerli Türklerin kültürü göçebe Türkleri de etkilemiştir.

2. Türkoloji'deki tipolojik araştırmalar çoğunlukla tarihi açıdan gerçekleştirildi. Tarihi tipoloji, ancak belli bir olguları tarihi-kronolojik aşamasına göre de ve mekan sınırını aşarak değerlendirmede de imkanlarını genişlettiğinde gerekli sonuçları elde edeceği açıktır. Şemalılık tipoloji, Türkoloji'nin dilden başka diğer sahasında hiç uygulanmıyor diyebiliriz. Gerçeğini söyler isek, bu metodun her bir olgunun morfolojik düzenini detaylı mukayeselerle netleştireceğini şimdiki bilimsel çalışmalar ortaya koymaktadır. Türk halklarının kültüründeki aynı olguların morfolojisini yani, şematik düzenini derinlemesine inceler isek, bu en çok değişmeyecek, istikrarlı kültürün genetik işaretlerini net olarak gösterecektir.

3. Teorik arayışlar, dünya halklarının tümüne ortaktır. Fakat, belli bir teorinin ortaya çıkmasına neden

olan durum, o teoriyi esas alan olgu veya kültürel (hayatî) faktördür. Neden Türkoloji böyle bir yeni teorik arayışlarla zengin değildir? Nazarî teorileri benimseyerek uygulama yaygındır. Ama, gerçeğine gelir isek, bir ucu düne kadar kabilelere ayrılan, diğer ucu pazar ekonomisine geçmekte olan, bir tarafı Tanrılık dini, ikinci tarafı da İslam veya Hıristiyan dinini benimseyen Türk Dünyası, bütün insanoğluna has içtimaî formasyonlar modellerini, kültürün tarihî sahaları ile şekillerini, antikten klasiğe, eskiden yeniye kadar geçtiği yolunu canlı bir biçimde gözler önüne serer. Her hangi bir teorinin bundan esinlenmesi gerekir. Yoksa hazır teori beklediğimiz amaca ulaştırmaz. Örneğin, hacmi açısından dünyada eşi bulunmayan "**Manas**" destanının şifahen terennüm etme tabiatının sırrını aydınlatmak için tamamen farklı halkların yazılı destanlarının ilk başta sözle anlatıldığı (örneğin, "**İlada**", "**Odiseo**" destanları) tabiatına yeniden kavuşturmak için kullanılan İngiliz âlimleri M.Parii ile A. Lord'un "Formüllü teorisine" başvurmak bize umduğumuz sonucu vermemektedir. Çünkü, Kırgız destanı, evvela tamamen formülü esas alan üslup çemberine sığmaz, ikincisi, binlerce yıllar boyunca epik destan geleneğinin özel ve yüksek seviyesini işgal eden "**Manas**" destanını tekrar Avrupa'nın çok eski dönemine indirgemek, çok kibar bir deyişle ihtiyar insana çocuk giysilerini giydirmek gibi gülünç olur. Türk toprağında ortaya çıkan olguların tümü de, Avrupa kültür beşiğinde zuhur etmiş teorilere uymayabilir. Mesela, göçebe Türklerin hayat tarzı gereği ortaya çıkmış, sözlü şekilde aktarılması terennüm edilen, hem yazarı belli şiiri zaman ve mekan şartlarına (seyircinin önünde anında irticâlen söylemek) göre folklorun da, yazılı edebiyatın da özelliklerine uymuyor. Bu olguya, Avrupa halkları edebiyatında rastlanmadığından onların edebiyat tarihinde de yok. Biz ise, ona kalıplaşmış Avrupa teorisine göre yer bulamadığımızdan, yazarı var sözlü nazımımızı bazen folklorun, bazen de yazılı edebiyatın bünyesinde ele almaktayız.

Türkoloji biliminin pratik problemleri ile uygulama alanını tespit etmek şimdilik mümkün değildir. Çünkü, egemenliğini kazanmış Türk devletlerinin siyasi, kültürel, bilimlik, manevî vs. arayışlarıyla ilişkin Türkoloji'yle bağlantılı ihtiyaçların da değişmesi tabii bir şeydir. Hem çözüm yolunu bulup, bütün devletler tarafından destek görenleri de, sadece fikir alış veriş düzeyinde kalanları da vardır. Buna rağmen Türkoloji'nin günümüzde çözümünü bulması gereken birkaç problemleri hakkındaki kendi kanaatimizi paylaşmak istiyoruz.

1.Günümüz Türk devletleri ile Türk halklarında Türklük şuur ile Türklük kültürünü yerleştirmeye çalışmak, Pantürkizm denilen suçlamalardan aşırı çekingenlik ve siyasi korkaklığın acısını gidermek için, gerçek kardeşlik ve akrabalığın tohumunu ekmek, sonuçta bu bir “siyasi canavar” değil de, bir hayatî ihtiyaç olduğuna insanları, toplumu ikna etme ihtiyacı hissedilmektedir. Çünkü, bu meseleye bütün insanlık, dünya ölçüsüyle yaklaşırsak (şimdiki dönemde başka türlü olması imkansız) aynı soydan gelen kardeş halkların birbirine gönülden bağlanması, birbiriyle yakından ilişki kurmasının hiçbir sakıncası yoktur, tam tersine dünya ekonomisi ile kültüründe bütünleşme süreci gerçekleşirken ilk önce kardeş halkların manevî yakınlığı günümüzün talebidir.

2.Orta okullarda Türkoloji ilminin kolaylaştırılmış programa göre okutulması gerekir. Çünkü, bütün insanların yüksek ve sosyal bilim alamayacağı bellidir. Türk topluluklarının dillik, kültürel, tarihi ve manevî kardeşliğini, ortak mirasımız hakkında sadece Türkoloji uzmanları değil, toplumun bilmesi gerekir. Her bir insanın kendi soyunu, ecdâtlarını, tarihini bilmek istemesi normal bir şeydir, ama, insanın böyle bir tabii duygusunu, tarihi parçalayarak, geçmiş Türklük dünyayı kısımlara ayırarak geliştirmesi büyük haksızlıktır.

3.Üniversiteler ile yüksek okulların sosyal bilimler fakültelerinde Türkolojik bilim tamamen ve uzmanlık alanlarına göre ayrı sahalara ayrılarak da okutulması gerekir. Gelecek filolog, tarihçi, sanat uzmanlarının, vs., Türk halklarının edebiyatı, tarihi, dilleri (mukayeseli grameri, fonetiği vs.) sanatı gibi ders kredileri almaları gerekir, ancak o zaman olgun ve gerçek bir uzman olmaları söz konusudur.

4.Özel programa göre sosyal bilimler sahalarda Türkoloji uzmanlarını hazırlayacak üniversitelere gün geçtikçe ihtiyaç duyulmaktadır. Dünya Türkoloji biliminin başarıları ile sonuçlarını bir araya toplayıp, bu bilimin tarihi ile teorisini, bugünkü problemlerini bilimsel düzene sokarak, hem bunlardan yetişen uzman

kadroları hazırlama zamanı çoktan gelmiştir. Günümüzde açılmakta olan uluslararası üniversitelerde bu konuda hâlâ çözüm bulunmamaktadır. Rusya’da, Almanya’da tahsilini yapmış olan Türkologların geleneği hala devam etmektedir. Bazen kendimize mikro gözle bakma yerine, makro gözle de bakmak gerekir. Geniş anlamda Türkolog uzamanlar şimdi de her bir cumhuriyette parmakla sayacak kadar azdır.

5. Türkolojik ilimlerin el kitaplarını, programlarını yazma tecrübesi de belli bir düzene koyulmamıştır. Şimdilik bunlar özel şahısların sayesinde yayımlanmaktadır. Organize edilmiş Türkoloji’nin bilimsel tecrübesini enine boyuna toplamış çalışmalarını okutmak, tecrübesiyle bir arada yürütülmelidir. Türk topluluklarının edebiyat tarihi, dilleri, destanları gibi çok ciltli yayınların yanı sıra birlikte onların okullara ve üniversitelere göre ele alınmış kitapları ve Türk Dünyası müziği, mimarisi, güzel sanatları vs. kitaplarının ele alınma zamanı çoktan gelmiştir. Bunları yazmak için özel yazarlara da, yazarlar komitesine de uluslararası yarışmalar düzenlemeyi bilimsel ve eğitim kuruluşlarının düşünmeleri gereken husustur.

Sonuç olarak, günümüz Türkoloji’si hakkında kendimizi düşündüren bazı fikirlerimizi ortaya koyduk. Zikrettiğimiz konuların başka bir yaklaşımla da ele alınmasında yarar vardır. Bunların içinde değinmediğimiz başka konular da mevcuttur. Fakat, Türkoloji konusunda fikir üretmek ve daima harekete geçirmek günümüz aydınının vazifesidir. Biz sadece, kendi görevimizi yerine getirmeye çalıştık.

* Bu makalede Ahmet Yesevi Üniversitesi Araştırma Görevlisi ŞARAPAT MAYLIBAYEVA, tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Azerbaycan'da Nevruz Kutlamaları

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Nevruz Kutlamaları, Gelenek, Görenek, Âdet.

Yrd. Doç. Dr. Ramazan KARAMAN

Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Türk Dünyasının önemli kültür unsurlarından birisi olan Nevruz, milli birliğin ve beraberliğin sağlanmasında etkili olan kültür değerlerimizin en başında gelmektedir.

Millî kültür değerlerimizin yozlaşmadan devam etmesi ve saldırılardan korunabilmesi, bunları yaşanan değerler haline getirebilmekle mümkün olabilir.

Nevruz bütün Türklerin bayramıdır. Orta Asya'dan Kazak, Kırgız, Türkmen, Özbek, Tatar Türk Topuluklarından Anadolu Türkleri, Azerbaycan Türkleri ve Balkan Türkleri Nevruz geleneğini canlı olarak günümüze kadar aksettirmişlerdir. Türklerde bugün genelde Mart Dokuzu, Sultan Nevruz, Sultan Nevruz, Nevruz, Novrez, Manisa Mesir Günü vb. gibi adlarla devam etmektedir.

Nevruz geleneği halkın bir eğlenme, neşelenme günü olduğu kadar eski Türk Devletleri düzeninde de önemli bir gündür. Selçuklularda bugüne özel bir önem verilirdi. Akkoyunlularda Uzun Hasan'ın vergilendirme tarihini 21 Mart yani Nevruz olarak kabul etmesi daha sonraki Türk Devletlerince de değiştirilmeden Cumhuriyet'e kadar gelmiştir.

Nevruz, Türk toplum yapısında sadece bir takvim başlangıcı veya yılbaşı olarak görülmez. Onun kazandığı muhtevanın yapısında ayrıca bir bayram, bir umudun başlangıcı, bir dini ve manevi muhteva, bir âdetler ve an'aneler zinciri ile yaratılanın en güzeli insan ve çiçeklerin en güzeline ad oluşu da vardır. Bu bakımdan Nevruz, güzellikler demeti halinde kutlanır.¹

Günümüz sanayileşmiş ve ileri teknoloji toplumlarında insanlar arası ilişkiler son derece mekanik ve rasyonel hesaplama tarzlarına dayanmaktadır. Bu yüzden duygusal bağlar kopmuş, birliktelik bilinci

ölmüştür. Oysa insan tek boyutlu değildir: O, derisinin dışında yaşadığı kadar derisinin içinde de yaşamak için yaratılmıştır. Ona bu hakkını vermek için değerlerini, törelerini ve geleneklerini hazırlamak gerekir. Çünkü aynı değerleri paylaşmakla insanlar arasında benzer oluşumlar meydana gelir. Kültür ve uygarlığımızın kökleri de bu tür yaklaşım biçimlerinden doğmaktadır.

Bayramlarımız, anma günlerimiz, masallarımız, destanlarımız anlamsız ve boş şeyler değildir. Onlar sosyal ilişkilerimizin devamı, ortak duygularda birleşmemizin çimentosudur. Toplum gelenekleriyle yaşar ve ayakta kalır. Onlar toplumsal ilişkilerin adeta cansuyudur.²

Türk topluluklarında ortak yaşayan kültürel değerlerden olarak bahar bayramı ya da Nevruz, Mart Ayının gelmesiyle Türk Dünyasında yaşanan coşku, doğanın yeniden canlanması, hareketlenmesi, renklenmesi, hayat kazanmasıdır. Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı olarak gelişen Türk topluluklarının yeni yılı coşku ile kutlamaları kadar doğal bir şey olamaz. Nevruz'un bir bahar bayramı niteliğinde kutlanmasını en eski Türk topluluklarının yaşamında yer aldığını tarihi kayıtlardan öğreniyoruz.³

I. NEVRUZ

I.1.1. NEVRUZ KELİMESİNİN ETİMOLOJİSİ

Nevruz, Farsça "yenigün" anlamında olup "nev" ve "ruz" kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen bir isimdir. Nevruz kelimesinin etimolojik yapısı hakkında en derli toplu bilgiye Mustafa Aksoy'un "Kültür Sosyolojisi Açısından Nevruz Kavramı" isimli makalesinde⁴ rastlamaktayız:

Nevruz kavramı bazı ağız farklılıklarıyla Azerbaycan'da "novruz" veya "noruz", Başkurt Türkçesinde "navruz", Kazakistan Türkçesinde "navruz" veya "novruz", Tataristan'da "navruz", Türkmenistan'da "novruz", Uygur Türkçesinde "noruz", Rus Dili ile "novruz", Çuvaşistan'da "naras", yine Çuvaşça hazırlanan bir sözlükte aynı kelimenin Tatarca "nauras" (ve Mart'ı ifade eder anlamda) bir Farsça - Türkçe sözlükte de "nevrüz" şeklinde kullanılmıştır.

Nevruz Türkçe bazı sözlüklerde de şu şekilde tanımlanmıştır: "Baharın ilk günü sayılan ve güneşin Hamel (kuzu) burcuna girdiği 22 Martta rastlayan gün "Bu tarihte gece ve gündüz müsavi olur. İranlıların yılbaşısıdır." "Yeni gün güneşin koç burcuna girdiği gün olup Rumi Martın Dokuzuna rastlar. İlbaharın başlangıcı ve Celali Takvime göre yılbaşısıdır." "Eski bir İran takvimine göre yeni yılın ve ilk baharın başlangıç günü (22 Mart)" "Nevruz günü kırlara çıkılarak

yapılan bayramı Celaleddin Melikşah'ın düzenlediği takvime göre yılbaşı sayılan gün" "Türk Musikisinin en eski makamlarından biri."

Kadirli'de kıştan sonra kırlarda diğer çiçeklerden önce çıkan ve çocuklar tarafından yenen bir çiçeğe de "navruz" ya da "navruz" denir.

I.1.2.NEVRUZUN KÖKENİ

Tarih boyunca her toplum, tabiatın canlanmasını doğanın uyanışını havanın ısınmasını büyük bir coşku ve "yeniden doğuş" anlayışı içinde kutlamıştır. Zira baharın gelmesi hem hayvan besleyen hem de tarımcı toplumlar bakımından önem taşımaktadır.

Yazılı tarihin başlangıcı kabul edilen Sümerlerde kozmolojik bir anlayışla yeni bir yıl kutlamaları mevcuttur. A - Kİ - TİL diye adlandırılan kutlamalar hakkında fazla bilgi yoktur. Ancak buradaki - TİL sözcüğü yaşamak, yeniden doğmak anlamındadır. Mısır, Hitit, Babil ve İran'da bu bayramın Mart veya Nisan Aylarında kutlandığına dair bilgiler vardır. Asya ve Afrika kavimlerinde de farklı din ve inançlara sahip toplumların baharın bayramını kutladıkları görülmektedir. Yahudiler üç yılda bir Şubat ayına bir ay eklemekte ve bu onüçüncü ayın sonunda ROŞ - HA - SANA şenklikleri düzenlenmektedir. İslam tarihçileri Mesudi ve İbnü'l - Esir'e göre Nevruz bir Zerdüşť geleneğidir. Yine İslam tarihçilerinden Kalkaşandi, Nevruz'un bir Mecusi bayramı olup, Mısır, Filistin, Suriye Müslümanları gibi, Hristiyanlar tarafından da kutlandığını belirtmektedir.

İslam Dünyasında Nevruz, özellikle Abbasiler döneminden başlayarak İslamî bir mâna ve mahiyet kazanmıştır.⁵

Nevruz'un Türk Dünyasında yaygınlığı pek fazla olup tarihin bilinen en eski dönemlerine kadar uzanmakta olduğu bilinmektedir.

Nevruz (bahar bayramı) Türklerin en eski bayramıdır. Türkler aracılığıyla Asya ve Avrupa'ya yayılmıştır. Eski Doğu geleneklerinin devamıdır. Çin kaynaklarından Hunların Milattan yüzlerce yıl önceleri 21 Mart tarihinde hazır yemeklerle kıra çıktıklarını, bahar şenklikleri yaptıklarını biliyoruz. Bugün Nevruz kutlamalarındaki geleneklerin o zaman da yer aldığı bilinmektedir. Aynı gelenekler Hunlardan sonra Uygurlarda da görülmüş ve bugüne kadar uzanmıştır. Çağdaş Uygur resminde Uygurların Nevruz kutlamalarını temsil eden tablolar yapılmıştır. Nevruz'u İran geleneğine bağlayan Firdevsi'nin Şehnemesi ve diğer kaynaklar yanıltıcıdır. Çünkü Nevruz hakkındaki bilgiler orada XI. yy kaynaklarında görülmektedir. Milattan önceki yıllarda Nevruz hakkında İran metinlerinde herhangi bir iz ve kayıt yoktur. Oysaki Hunlarda vardı.

Nizam'ül - Mülk, XI. yy yazarı olarak Siyasetname'sinde Nevruzdan söz eder. Nevruzun yılbaşı olduğu ifade eder. Yine XI. yy yazarlarından Kaşgarlı Mahmut da Divan-ı Lugati-t' Türk'te Türklerde yıl başlangıcının Nevruz olduğunu ifade eder. Selçuklularda Nevruz Bayramı eğlencelerinin kutlandığı, şenklikler yapıldığı, özel yemekler pişirildiği, özel hediyeler alınıp verildiği de bilinmektedir. Osmanlı döneminde Nevruz, çok canlı biçimde kutlanmakta idi.

Nevruz Araplara İranlılardan geçmiştir. Orada "neyruz" olarak bilinir. Bugünde doğanın yeniden canlandığına inanılır.⁶

I.1.3. NEVRUZUN FONKSİYONU

Nevruzun topluma aksediş manzaralarına ve Nevruzdaki anlam ve faaliyetler göz önünde tutulduğunda genel olarak Nevruzun fonksiyonlarını şu şekilde ifadelerle belirtmek mümkün olur.

İnsanlar arasındaki karşılıklı sevgi ve saygıyı pekiştirme ;

İnsanlar arasındaki dargınlıkları unutturma;

Birlik ve beraberliğin, birlikte yaşama isteğinin güçlenmesi, dayanışmayı sağlama;

Geleneklerin, göreneklerin, inançların sergilendiği bir gelenek bayramı;

Bolluk ve bereketin simgesi;

Barış ortamının evrensel boyutta geliştirilmesi;

Takvim ihtiyacı.

İnsanların yaşamlarında takvim gerekli bir kültür ögesidir. Çağdaş yaşamda bu konu bir bilim, meslek haline gelmiştir. Ama tarımsal düzende bu ihtiyaç yine vardı ve insanlar bu ihtiyaçlarını geleneklerine göre düzenlemek zorunda kalmışlardır. İşte Türklerde kırsal ekonomi yapısı içinde takvimi bilmek zorunda idiler ve böylece Nevruz'u bir kültür kalıbı olarak geliştirmişlerdir.

Eski geleneksel toplumlarda takvim olayı iyi düzenlenmemişti. Fakat göçebe ve tarımsal düzendeki toplumlar, geleneksel olarak hayatlarında çok önemli yerleri olan takvime göre yaşamlarını düzenlemek zorunda idiler. Geçimlerini sağlayan temel uğraşı konularını geleneksel olarak düzenlemişlerdir. Yazın, baharın başlangıcı , hayvan sürülerinin otlağa çıkarılması, çiftçilik yapanların ekin döneminin başlaması için geleneksel takvim kullanmışlardır. Bu çerçevede bahar olayı, baharın gelmesi, doğanın canlanması Türklerin tarihinde eskiden beri kutlanan, bilinen bir olaydır.⁷

Bu tespit Nevruz geleneğinin hem millî hem de dinî bir özellik kazanmış olduğunu vurgulaması bakı-

mından oldukça önemlidir. Bölge halkının Nevruz'u değerlendirmesi ise oldukça enteresandır. Onlara göre; bahar, Allah'ın ilahi güzelliğinin sembolüdür. Bahar güzelliği, yeşillik dirilişi, yeniden doğuşu simgelemektedir.⁸

II. AZERBAJCAN'DA NEVRUZ KUTLAMALARI

Azerbaycan Türklerinde Nevruz bayramına mahalli şive ile “*Noruz/Noyruz*” denildiği gibi Ergenekon Bayramı ve Bozkurt Bayramı adı da verilir. Ergenekon / Nevruz Bayramı ile ilgili gelenekler bugün tam anlamıyla Kafkasya'da Azerbaycan Türlerinde, İrandaki Türk topluluklarında ve Anadolu'daki Kafkasya muhacir Azerbaycan Türklerinde Ergenekon/Nevruz dini olmaktan ziyade millî bir bayram niteliğindedir.⁹

Türk kavimlerinin erken ekincilik, mahsül bolluğu itikatları ile ilgili olan novruz merasimi, bayrama tahminen 30 gün kala başlar ve Martın sonlarına kadar devam etmiştir.¹⁰

Bayramın dört hafta sürmesi esastır. Bayram bir kâide olarak Mart ayında yapılıyor. Martın birinci haftası başlıyor ve son haftası bitiyor. Birinci haftada yalancı çarşamba oluyor. İkinci ve üçüncü doğrucu Çarşamba'dır. Dördüncüsü ise yılın, ayın son çarşambasıdır. Son kutlama günü yani bayramın, Azeri tabiri ile ifade edersek “*tahvil - teslim*” gecesi Mart ayının 21 ve 22'sine denk geliyor. Bu gün ve gece günümüze kadar şu şekillerde ifade olunmuştur. “*Yılın, ayın axır çarşambası, yılın, ayın son gecesi, yeni mevsim gecesi vb...*”¹¹

Bayrama Hazırlık: Hazırlık merhalesi Şubat ayında başlar ve bir ay sürer. Hazırlık o kadar önemli bir meseledir ki klasik şairlerden Molla Penah Vagi (1717 - 1797) bu probleme işaret ederek yazıyor:

Bayram oldu hiç bilmirim neyneyim

Bizim evde ahta (axta) zoğal da yoktur

Bayrama hazırlığın en önemli meselesi gıda tedariğidir. Halk bir ay rahat bayram yapmak için gereken tüm malzemeyi topluyor, bayram günlerinde ise leziz yemeklerle beziyor. Bayramın en leziz yemeklerinden biri ve belki de birincisi pilavdır. Azeri Türkleri pilava bazen “aş” da diyorlar.

Tedarük edilesi malzemeler içerisinde şunlar önemli yer tutmaktadır: Pirinç, kuru üzüm, şabalıt, kestane, iğde, hurma, kristal, şeker, tarçın, zaferan, innap, nohut, maş, lobiya, yağ, un, yumurta, göz, fındık, fıstık, kayısı kurusu, erik kurusu, buğday,...

Ayrıca bayram günlerinde kullanılan ek malzemeler: kerasin, yararsız kumaş parçaları, tongal-ateş yak-

mak için odun, saman, ot, lapalar yapmak için özel payalar vb,... Bunların dışında hediye niteliği taşıyan malzemeler ve elbiseler de alınır.¹²

Bayram ayında bölgede hummalı bir faaliyet görülür. Herkes Nevruz günü sevdikleri, saydıkları kişilere verecekleri armağanları hazırlamaya, temin etmeye çalışırlar. Genç kızlar nişanlılarına ve sözlülerine “*bağ çorabı*” örerler, mendil işlerler. Halk bütün yıl boyunca biriktirebildiği bayram harçlığını, bayram yaklaştıkça bol bol sarfeder. Yeni gelinler baba, anne, kardeş ve akrabalarına, aile reisleri, ailenin bütün fertlerine çeşitli armağanlar alırlardı. Bütün bu armağanlar bayram haftasına kadar saklanmak üzere sandıklara konulur ve bayram beklenir.

Diğer yandan her aile evlerini baştan başa siler, süpürür, kilimler dahil olmak üzere herşey yıkanır. Bayramdan birkaç gün önce evlerdeki faaliyet daha da artar, çörekler, börekler, iğdekler ve çeşitli tatlılar hazırlanır ve yüzlerce yumurta haşlanır. Bu yumurtalar soğan kabuğu, nar kabuğu ve yün ipliklerinin boyandığı boyalarla envai çeşit renklere boyanır.¹³

Kuzey Azerbaycan'ın kazası, köyü, bucağı ve şehirlerinde bu bayramla ilgili çeşitli törenler yapılmaktadır. Kışın son iki ayı 60 gün olarak büyük çille ve küçük çille olarak bölünmektedir. Büyük çille kırk gün, küçük çille 20 gün olur. Bununla ilgili küçük bir deyiş örneği gösterebiliriz:

1.) Büyük Çille:

Büyük bir bele

Geldi ele güle güle

Ağ gülünü de gösterdi

Al dilini de gösterdi

Ne nenemi dağlattı

Ne uşağı ağlattı

Tay koydum kervanına, taylı olsun

Pay koydum hircununa, paylı olsun

Geldi güle güle Gitti güle güle

Ağ gülü de oldu Ağ tülü de oldu

Ne ağrı verdi ele Ne acı söz aldı dile

Ötü bele bele Gitti güle güle

Büyük çilenin başlangıç gününün gecesi, çille gecesi diye adlandırılır. Özellikle bu gecede nişanlı kızlara oğlan tarafından çilelik diye adlandırılan hediye götürülür. Çillelik büyük bir tepsiyle götürülür. (Hança derler.) Bu tepside kıza, anasına, babasına ve aile fertlerine hediyelikten başka karpuz veya kavun gönderilir. Bu gecede uzun olduğu için kürsü çevresinde toplamı meyve yerler ve sohbet ederler.

2. Küçük Çille: 20 gün sürer. Bu çillede merasim yapılmaz. Ama bununla ilgili bir şiir örneği şöyledir:

*Küçük çille boyu bir bele
Cıkkası ver bele
Gelişi oldu haynan
Gidişi oldu vaynan
Elinde kırmanç, eli günü yandırdı
Neçe günahsız, dokkaz bağladı
Neçe ala kapı sındırdı.
Kesti neçe evin yakasın
Çöreğin, peynirin ağmasın
Ahirda zara geldi el
Oturup şer üstünde
Zarın zarın ağladı, gülüş geldi
Özü bir bele, hilesidir bele
Bu küçük çileni ,el kolunu sağladı
Butlarını dağladı, gülüş yere verdi, küçük çileni
Sayacılar Nevruz Bayramına 40 gün kala grup
şeklinde eve gelerek şiir okuyup ev sahiplerinden
hediyeye isterler.*

<i>Saya saya sayadan</i>	<i>Damızlığı mayadan</i>
<i>Bu saya kimden kalıp</i>	<i>Adem Atadan kalıp</i>
<i>Adem ata gelende</i>	<i>Musa çoban olanda</i>
<i>Kızıl öküz duranda</i>	<i>Kızıl bağda bitende</i>
<i>Canım alabaş koyun</i>	<i>Gözüm kalem kaş koyun</i>
<i>Karanlık gecelerde</i>	<i>Çobana yoldaş koyun</i>
<i>Canım o halli keçi</i>	<i>Memesi ballı keçi</i>
<i>Severim koyun ağı</i>	<i>Gede dolana sağı</i>
<i>Gele paizde yağı</i>	<i>Ola gelin kuymağı</i>
<i>Bu gelin oğlan doğsun</i>	<i>Adını Babek koysun</i>
<i>Gelin gelin kız gelin</i>	<i>İncileri düz gelin</i>
<i>Yetti oğlan isterem</i>	<i>Ahırncı kız gelin</i>
<i>Saya geldi gördünüz mü</i>	<i>Selam verdi aldınız mı</i>
<i>Bir koyunla bir keçi</i>	<i>Sayacıya verdiniz mi</i>

Bayram yaklaştığı zaman Güney Azerbaycan'ın tüm şehirlerinde ve köylerinde Teke oyunu ve bazı yörelerinde Kosa oyunu oynanır.¹⁴

Aslında Novruz merasimine hazırlık yeni yılın başlamasına dört hafta kala başlar. Dört hafta içerisinde birçok ayin ve törenler icra edilir. Bu tören her hafta salı günü (Azeri Türkleri bugüne “çerşenbe akşamı” derler) icra edilir:

1. Su çerşenbesi
2. Od çerşenbesi
3. Yel çerşenbesi

4. Toprak çerşenbesi

Mukaddes kabul edilen dört çarşambadan birincisi “ezel çarşamba”dır. Eski inançlara göre ilk çerşenbede, diğer adıyla “su çerşenbesi”nde, su tazelenir. Bundan dolayı da su ile alakalandırılmıştır. Nevruz Bayramının ikinci çarşambasına “od çerşenbesi” adı verilir. Bu çarşambada odu(ateşi) çağıran Godu (Hodu) nağmeleri okunur. Halk güneşin hararet, ısıtması şerefine şenlikler düzenler, evlerde güzel yemekler pişirilir.

Çarşambalar üçüncüsü, yel (rüzgar) çerşenbesidir. İtikatlara göre bu çerşenbede esen rüzgar dünyayı gezer, uyanmış suyu ve harareti harekete geçirir. Yol çerşenbesinde esen soğuk ve sıcak rüzgar gün içinde bir nice defa değişerek temizlenir.

Dördüncüsü “toprak çerşenbesi”dir. 21 Marta kadar olan Salı (çarşamba) günlerinin sonuncusudur. Diğer çarşambalarda olduğu gibi bu çarşambada da ocak üzerinde mutlaka birşeyler pişirilir. En yaygını sütlü pilavdır. Sofraya ayrıca kişniş, kayısı, incir kuyusu, meyveler tatlılar dizilir. Turş(ekşi), şor (tuzlu), acı yiyecekler konulmaz.

Sokaklarda evlerin avlularında tongallar (çalı çırpı ateşi) yakılır; çocuk ve genç kızlar, delikanlılar tongal ateşi üzerinden atlayarak ;

Anıl - matıl çarşanba

Bahtım açıl çarşanba

diye türkü okurlar.

İlahır çerşenbede çocuklar lopa yakar, fişek atarlar. Hava kararmaya başladıktan sonra kulak falına çıkarlar. Evlerin kapılarından konuşmaları dinlerler. Herkes evinde güzel sözler söylemeye bilhassa dikkat eder ki, kapıyı dinleyenler kötü söz işitip perişan olmasınlar. Dört yolun ayrıcında durup niyet tutarlar, işittikleri ilk söz kulak falı olur.

Evlerin kapılarından bacalarından kuşak (sal, örtük) atılır ve bu sallara bayramlıklar bağlanır. Nişanlı kızların adaklıları(nişanlıları) da kapıdan şal salları ve ona kıymetli bey (damat) hediyesi bağlanır. Bu hediye beye (damada) nişanlısı tarafından dokunmuş nakışlı çorap, mendil, vs, ... olur.

Sofra başında her bir aile ferдин adına bir mum yakmak geleneği de olan ilahir çerşenbe gecesinde sabaha kadar kimse yatmaz, güneşi sevinç ve neşe ile karşılar. Bazı yörelerde ağırlıktan, hastalıktan kurtulmak için hepsinden akar suda yıkanılır veya üstünden atlanır.

Yılın ahir çerşenbesinde gençler bir yere toplanır, kosa kosa oyununu oynarlar. Bu oyunda “kosa” kışın “keçi” ise, baharın belgesidir. Kosa uzun sefere hazır-

lanır, bununla da törene iştirak edenler kışın gittiğini, yazın geldiğini anırlar. Ancak kosa mevkiini kolayca vermek istemez, mukavemet gösterir. Merasimin sonunda keçi (ilkbahar), kosayı (kışı) vurup öldürür. Merasime iştirak edenler buna sevinirler.

Yine Nevruz adetlerinden “*kabir üstü*” töreni, bayramın birgün öncesinde icra edilir. Bazı yerlerde bu tören 1. ve 2. çarşambada da yapılır ve buna “*ölü çerşenbesi*” denilir.

“*Kabir üstü*” töreninde kabristanlar ziyaret edilerek Kur’anlar okunur, ölenler için ihsan mahiyetinde yiyecekler dağıtılır. Ölümünün üzerinden bir yıl geçmeyen merhumların yakınlarına başsağlığı verilir. Yakın zamanda vefat etmiş bu merhumların evinde “*kara bayram*” töreni olur. Merhumların evinde “*kara bayram*” töreni olur. Merhumların adına ihsan adına her türlü yiyecek pişirilir. Fakat o evde şenlik eğlence düzenlenmez.

Ahir Çarşamba'da kızlar anaları ile beraber¹⁵ çarşamba pazarına giderler, ilk önce tuz (berekettir), ayna (mutluluktur), su testisi (aydınlıktır), kibrit (ışığıdır) alırlar.

Bugün gelin ve damat, nişanlı kız ve oğlanlara hediyeler alınıp gönderilir. Akşam hava kararırken damlarda ateş yakılır ve ev ehli üzerinden atlar. (Ağırlığım, uğurluğum düşünün bu odun üstüne) şiirini okurlar. Hanımlar küreğin tersine binerek evin bahçesini etrafını gezer. Biri öbüründen sorar: (Uğurlu olsun yolculuk nereye?) Küreğe binen der: (Sağ ve selametlik ve mutluluk mülküne gidiyorum)

Sonra hanımlar ateş üzerine üzerlik döküp şiirler okurlar:

Üzerlik sen havasan Binbir derde devasan
Seni oda salıram Gada bela savasan

Bugünlerde kadınlar bayram temizlik işini bitirip, bayram hamamına giderler. Hamamda yaşlı kadınlar başlarına, genç kızlar ise parmaklarına kına yakarlar.

Son çarşamba günü sabah erkenden kadınlar ve kızlar pınar başına gidip, arzularını gerçekleştirmek için dua edip, su kaplarını doldurup, geri dönerler.

Son çarşamba, analar şakayla kızlarını evden dışarı atar, “*bundan artık baba evinde kalamazsın*” derler. Kız biraz kapı dışında kaldıktan sonra üç kere kapıyı çalar. Anası sorar: “*kimdir*” kız “*behtımdır, geleceğimdir, saadetimdir*” der. Anası sevinç içerisinde kapıyı açar, kızı öper ve dua eder.

Bugün bayram çöreği köylerde pişirilir mesela lavaş, tapı, memeli kuki, şirin kuki, zencefil helvası,...

Bu gece kapı arkasında kızlar ve oğlanlar niyet

ederek saklanır, evdeki konuşmaları dinlerler. Eğer sohbet, düğün, bayram, para ve misafirlikten olursa (iyi), eğer ölüm, hastalık, borçtan olursa (kötü) anlamına gelmektedir.

Bugün ateş yakılıp üzerinden atlandıktan sonra ateşten, geri kalan külü evin hanımı dışarı götürüp bir ağacın köküne döker. Dönerken kapıyı kapalı bulur. Evden seslenirler: “*Kimsin*” cevap verir. “*Gelin*” Sorarlar “*ne getirdin?*” “*Şadlık ve mutluluk getirdim.*” der ve kapıyı açarlar.

Ateşten sonra herkes evine döner ve önceden hazırlanmış olan çerez ve meyvelerden evin dört bir bucağına dağıtır.

Bu gece evlerin bacalarından (baca olmayan evlerde kapı ve pencerelerini açık bırakırlar) çocuklar şal sallayıp ve ev sahibi varına göre bu şallara çerez, meyve, para, çorap koyar.

Şal sallayan çocuklar bu şiiri şal sallayarak okurlar:

Hanım bacı dursana Torbanı doldursana

Bayram akşamı her ev kendi gelirine göre pilav yaparlar, yoksullar unutulmaz, varırlar çok miktarda pilav ve et pişirir ve çevresindeki yoksul komşulara pay verilir. Bu yemeğe bayram payı denir. Akşam ezanından önce verilmelidir.

Bugün yumurta boyanır. Bu yumurtalar bayram günü hediye olarak çocuklara dağıtılır.¹⁶

Azerbaycan'da Novruz Bayramının sembolü semendir. Semeni, bayrama iki hafta kalmış buğdaydan yapılıyor. Derin olmayan bir kabın içerisine buğday dökülüyor ve su eklenerek sıcak bir yere koyuluyor. Bayram gününe kadar buğday gögerip yeşilleşiyor ve yeşil buğday yaprakları on, onbeş santim boyunda oluyor, o zaman buğday yapraklarını bir yere toplayıp beline kırmızı kurdela bağlayarak ve tam bir semeni haline geliyor. Bayram başladığı günden sona erdiği güne kadar bol sofraların, pencerelerin, yemek masalarının, honcaların bezeyi olan semeni Nevruz Bayramı'nın sembolü olarak dikkati celbediyor. Bolluk remzidir, baharın gelmesini gösteren bir semboldür.¹⁷

Semenin göğertilmesi: Buğday ıslatılıp dışarıya atıldıktan (bir küçük çil çıktıktan) sonra mecmeyi, sini veya tabaklara bir parmak kalınlığında serilir; üzeri bezlerle örtülür, belli aralıklarla su çilenmek (serpilmek) suretiyle cücermeye bırakılır. Bir süre sonra üzerinden bez alınır ve iyice yeşermesi beklenir. Yeşerinceye kadar su verme işlemleri devam eder.

Semeni, bayram sofralarının bir süsü olmasının yanısıra bereket sembolü olarak da kabul edilir. Sağlık,

şifa verici olduğu inancıyla da “*semeni*” helvası (bazı yörelerde suman helvası denir) pişirilir. Semeni cücutildikten 4-5 gün sonra tahta üzerinde taşla döğüp suyu çıkartılır. Üzerine aynı miktarda su ilave edilir. Karıştırılıp elekten süzülür. Bu su tencereye dökülüp unla karıştırılır, sonra açık kahve renk alıncaya kadar pişirilir. Bir başka tencerede taze tereyağı eritilerek içine sarı kök, zencefil, mihenk, hil gibi baharatlar ilave edilir ve bir müddet kavrulur. Diğer tenceredeki semeni bu karışımın içine dökülür ve helva kıvamına gelinceye kadar ocakta pişirilir. Sonra ona pekmez,şeker şırası veya bal şerbeti ; soğuduktan sonra ise ceviz içi ilave edilir ve yenilmek üzere elma büyüklüğünde parçalara ayrılır. Nevruz arefesinde pişirilen semeni helvası,konu komşuya ,dostlara bir bayram hediyesi olarak gönderilir.¹⁸

Azerilerde semeni merasimi münasebetiyle halk arasında şiirler vücuda getirilmiş, türküler söylenmiştir:

Semeni ay semeni

Göyerderem men seni

Damara gan isterem

Temiz ganım gerek

Dosta sanım gerek

Cansız sanım olmaz

Sensiz ganım olmaz.

İlletimin lokmanı

Yamanlığın amanı

Semeni ay semeni

*Göyerderem men seni*¹⁹

III. AZERBAYCAN'DA NEVRUZ BAYRAMI'NİN YAPILIŞI:

Martin 22'si Nevruz'un ilk günüdür ve bayram olarak kabul edilir. Bayram günü eski kırık kap kacağı çöpe atarlar, eski elbiseleri yakıp yenisi ile değiştirirler, çocuktan ihtiyara kadar herkes yeni rengarenk elbiseler giyerler.

Bayram günü dost ve akrabalar birbirlerini ziyaret ederek kutlamalarda bulunurlar. Genç nişanlıların erkek tarafından kız tarafına, kız tarafından erkek tarafına hediyeler takdim edilir. Herkesin sofrasında boyalı yumurtalar, kuru yemişler, tatlılar (şekerpare, baklava,...) bulunur. Nevruz sofrasında yedi değişik taam olurmuş. Şekerbura, baklava, feseli küncütlü tatlı ekmek, çetene ve buğday kavurması, nohut, hurma, vs... gibi “*Yeddi löyün*” denilen yedi kuruyemişten meydana gelen yiyecekler karıştırılarak ev halkına ve nişanlı olan gelinin payı, baba evine evin büyüğü tarafından taksim edilir. Küçük mahallerde komşulara giderek bayram hediyeleri alırlar.²⁰

Bayram sabahı ilk önce yaşlı adamların evine gidilip, başsağlığı dilenir, hurma yenir ve bir kahve içilir. Sonra büyüklerin görüşüne gidilir, elbette komşular unutulmaz. Çocuklar bayramda gerçekten bayram yapar, yeni elbiselerini giyip, büyüklerin evine gider, boyanmış yumurta, çorap, para, bayramlık alırlar. Bayram görüşmeleri, bayramın 13. gününe kadar devam etmektedir.²¹

Bayram hemen hemen bir ay sürüyor. Bayramın bir günü şöyle gerçekleşiyor:

Sabahleyin insanlar uykudan kalkıyor ve birbirinin bayramını sözlü olarak tebrik ediyor. “*Bayramınız mübarek olsun*” diye herkes birbiri ile görüşüyor. Özellikle küsü saklayan kişiler birbiri ile barışıyor. Sonra aile seher yemeğinde yani kahvaltıda bir araya geliyor. Aile başçısı ile ev hanımı bayramın yapılması ile ilgili sofrada görevleri ve yapılacak işleri gündeme getiriyor. Herkes yapacağı işi öğrendikten sonra icatlara başlanır. Ev hanımları leziz yemekler, tatlılar pişiriyor, hediye sofraları hazırlıyor. Masalar bezeniyor yemeklerle, gereken malzemeler dolduruluyor, sofrabaşma toplanacak kişilerin ve misafirlerin sayısına uygun olarak yemekler hazırlanıyor ve sofraya düzülüyor. Müzik eşliğinde herkes oturup bayram yemeği yiyor ve şenleniyor. Yemek öncesi birtakım tedbirler de gerçekleştiriliyor. Örneğin gündüz yeni yetmeler ve gençler birtakım yarışlar düzenliyor: Buraya güreş, at çapma, çöken gibi geleneksel oyunlar ilave edilebilir.

Ayrıca yumurta dövüşü, horoz dövüşü, koçların dövüşü, develerin dövüşü, itlerin dövüşü de yapılır. Bu türlü yarışmaların kuralı şöyledir: Yenilen taraf, sahip olduğu hayvanı veya eşyayı yenen tarafa veriyor. Genelde Nevruz Bayramının birinci günü gecede yapılan etkinliklerini ikiye ayırmak mümkündür:

1. Ev dahili etkinlikler

2. Ev dışı ve sokak etkinlikleri

Ev dahili etkinliklere bayram yemekleri, şenlenmeler, müzik dinleme, dinlenme, yakınlarla başbaşa gönül sohbetleri, dertleşmeler, hediye vermeler, çile çıkarmalar, misafir kabul etmeler, ailevi gezintiler, ailevi ziyaretler, vb,... dahildir.

Ev dışı ve sokak etkinliklerine ise birçok önemli geleneklerimiz ve etkinliklerimiz dahildir. Örneğin kapı pusma olayı oldukça yaygın bir gelenektir. Genç kızlar yüreklerinde bir arzu tutar, komşularının kapısına pusar, içeriden duyduğu ilk kelime onun kaderini belirler. Bu gelenek aslında gençler tarafından icra olursa da bütün yaşlarda olan kişiler, erkekler ve kadınlar için açıktır. Tongal yakma(kalama) olayı da eskiden kalma

etkinliktir. Tongallar umumide olabilir, özelde. Özel kişiler evlerinin karşısında ottan, saman veya kövşenden tongal yapar, ailelikçe tongal sönene kadar onun başına toplanırlar. Ayrıca tongal yakıldığı zaman eski kumaşlardan bir kısmı ağaçların ucuna bağlanıp üzerine kerosin dökülüyor ve daha sonraları ise yakılarak göklere fırlatılıyor.

Yarışların tümü evdışı sokak etkinlikleri sırasına giriyor. Herkes bu bayramda başarısını gösterebiliyor. Yarışlarda kazananlar ödüllendiriliyor. Ayrıca sokaklarda kendirbazlar çeşitli halkoyunlarını icra ediyorlar. Meddah, orta oyunu, gölge tiyatrosu, koskosa, kukla tiyatrosu gibi halk oyunları da sokaklarda gösteriliyor ve halkın dikkatini çekiyor. Hadiyeler almak için kapıları gezmek, dervişler gibi şiirler ve şarkılar söyleyerek bir dilek, istek bildirmek için kapının ağzına papak ve çanta koymak bu geleneğimizin özellikleridir.

Novruz günlerinde elçilik, evlendirme, kız isteme, önemli bir temel atma meselelerine de önem veriliyor. Özellikle evlenme yaşına ulaşmış kızlar senekleri omuzlarına alıp su getirmek için bulak - pınar başına geliyorlar. Pınarların başı ise âdetta kız beğenmek isteyen genç oğlanlarla dolu oluyor. Kız beğenen erkekler durumu kızlara anlatırlar ve bu günlerde âdet gereği veliler, erkek kardeşler sınırlarına hakim oluyor, kız kardeşlerinin serbest konuşmasına imkan veriyor. Ama konuşma ve görüşme tam açık gönüllülüğe, şerefe, namusa, doğru dürüst münasebete ve ilişkiye dayanmalıdır. Sahtekarlık, ikiyüzlülük, samimi düşüncede olmamak Nevruz Bayramı'nın verdiği imtiyaz ve im-kanlara zıttır. Böyle hallere bayram günlerinde tesadüf edilmez, edilse bile kötü sonuçlar doğurur.²²

Samir Kazımoğlu, "Bahar Bayramı Novruz" adlı makalesinde Nevruz Bayramında "suya yıkanma" âdetinden şöylece bahsediyor:

"Başka bir önemli adetimiz de şudur: Yılın ayın son çarşambası kutlanan zaman insanlar gecenin bitiminde, hava ışıklaşanda nehirin veya çayın kenarına geliyor, bir kap duru su götürüyor ve yüreğinde bir ehd tutarak, suyun ağzını kapatıp onu bir yıllığına koruyor. Bir yıldan sonra Novruz Bayramında ve aynı günde bir yıl önce nehirden, çaydan aldığı suyu götürüp yeniden çaya, nehre tahfil veriyor. Eğer bir yıl içerisinde su buharlaşmamışsa veya bir kişi tarafından kullanılmamışsa demek ki, yürekte tutulan arzu ve istek haya geçmiş oluyor, kişi mutluluğa kavuşuyor."²³

KAYNAKLAR

1) Mustafa KAFALI, "Türk Kültüründe Nevruz ve Takvim" *Türk Kültüründe Nevruz, Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını (Ankara, 20-22 Mart 1995), (Yayına Haz. Sadık Tural), Ankara, 1995, s.26.

2) Orhan TÜRKDOĞAN, "Eski Bir Kültür Kodu: Nevruz" *Zaman Gazetesi*, 20-22 Mart-1997.

3) Mahmut TEZCAN, "Türk Coşkusunun Simgesi Nevruz", *Atayurttan Anayurda Türk Dünyası Dergisi*, Yıl, 5, Sayı:12 Ankara, 1997.

4) Mustafa AKSOY, "Kültür Sosyolojisi Açısından Nevruz Kavramı", *Atayurttan Anayurda Türk Dünyası Dergisi*, Yıl, 5, Sayı:12, Ankara, 1997, s.109-111.

5) İbrahim İSLAM, "Nevruz Bayramının Tarihi ve Kültürel Mahiyeti", *Akademik Bakış Dergisi*, Yıl,1, Sayı:1, İstanbul, 1997, s.56.

6) Abdulhaluk M.ÇAY, *Türk Ergenekon Bayramı NEVRUZ*, Turan Kültür Vakfı Yayını, 7. bsk., Ankara, 1996.

7) Maarife Hacıyeva "Azerbaycan Türklerinde Nevruz Geleneği" *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi*, Yıl,5, Sayı:12, s.51.

8) Samir Kazımoğlu, "Bahar Bayramı Nevruz" *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi*, Yıl,5, Sayı:12, s.51.

9) Habib İdrisi, "Eski İran ve Azerbaycan Eyaletinde Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyum) Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara, 20-22 Mart 1995), (Yayına Haz. Sadık Tural), Ankara, 1995, s.140.

NOTLAR

1. Mustafa Kafalı, "Türk Kültüründe Nevruz ve Takvim", *Türk Kültüründe Nevruz, Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyum) Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, (Yay. Haz.: Sadık Tural) Ankara: 20- 22 Mart 1995, s.26.

2. Orhan Türkdoğan, "Eski Bir Kültür Kodu: Nevruz", *Zaman*; 20 - 22 Mart - 1997.

3. Mahmut Tezcan, " Türk Coşkusunun Simgesi Nevruz", *Atayurttan Anayurda Türk Dünyası Dergisi*, Yıl-5, Sayı: 12, Ank., 1997, s.26.

4. Mustafa Aksoy, "Kültür Sosyolojisi Açısından Nevruz Kavramı", *A. A. T. D. Dergisi*, s.109-111.

5. İbrahim İslam, "Nevruz Bayramının Tarihi ve Kültürel Mahiyeti", *Akademik Bakış Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, s.56.

6. Mahmut Tezcan, a.g. m., s. 26-27.

7. A.g.m., s. 26.

8. A. M. Çay, a.g.e., s.88.

9. Abdulhaluk M. Çay, *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Turan Kültür Vakfı Yayını, 7. Bsk., Ank., 1996, s.42.

10. Maarife Hacıyeva, "Azerbaycan Türklerinde Nevruz Geleneği", *A. A. T. D. Dergisi*, s.81.

11. Samir Kazımoğlu, "Bahar Bayramı Nevruz", *A. A. T. D. Dergisi*, s.81.

12. A.g.m., s.81-82.

13. A. M. Çay, a.g.e., s.44.

14. Habib İdrisi, "Eski İran ve Azerbaycan Eyaletinde Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyum) Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını (Yay. Haz. Sadık Tural) s.140-142.

15. M. Hacıyeva, a.g.m., s.47-51.

16. H. İdrisi, a.g.m., s.140-144.

17. S. Kazımoğlu, a.g.m., s.82.

18. M. Hacıyeva, a.g.m., s.45.

19. A.g.m., s.46.

20. A.g.m., s.50.

21. H. İdrisi, a.g.m., s.145.

22. S. Kazımoğlu, a.g.m., s.83-84.

23. a.g.m., s.84.

Güney Azerbaycan'da Nevruz*

Anahtar Kelimeler: Güney Azerbaycan, Nevruz, Yeni Yıl, Âdetler, Gelenekler, Görenekler.

Rıza GAFFARİ

Tebriz-İran

Bütün dünya uluslarında çeşitli vesilelerle kutlanan özel günler ve bayramlar vardır. Bu günlere halklar bazı özel isimler verirler ve özel törenlerle hazırlanırlar. Azerbaycan'da da soydaşlarımızın kutlamaktan zevk aldığı ve geleneksel hale getirdiği bayram merasimleri** vardır. Örneğin kurban bayramı, şeker bayramı vb. Ancak Azerbaycan'da bir bayram daha vardır ki, ona isim vermek gerekmez, onun adı ve değeri "bayram" kavramının özünü yansıtır. "Bayram" ve "Bayram yaklaşıyor" denildiğinde zihinlerde yalnız sözkonusu olan bayram canlanır. Bu bayram yeni yılın başlangıcı ve yazın müjdecisi olarak algılansa da "Yeni yıl bayramı" veya "yaz bayramı" ifadesi çok sık kullanılır. Çünkü "bayram" kavramı halkın zihninde hep aynı anlamı taşır. Bayram esasen yeni yılın gelmesi veya yazın gelişi demektir. Sonradan kitapların, okulların, radyo ve televizyonun etkisiyle "Nevruz" sözcüğü halkın dilinde yer edinmiştir. Ancak genellikle halk bu sözcüğü kullanmaz. Azerbaycan halkı arasında diğer bayramlardan çok daha önce bu geleneksel bayram vardı. Bayramın çok köklü bir geçmişi vardır. Sonradan çeşitli bayramlar kutlanıyor, halkın tarihi ve öz bayramı olan ve soğuk havalardan sona ermesiyle tabiatın canlanmasına işaret eden bayram "yaz bayramıdır."***

Bayramıdı gece kuşu okurdu

Adaklı kız bey çorabın tokurdu

Herkes şalın bin bacadan sokurdu

Ay ne güzel kaydedi şal sallamak

Bey şalına bayramlığın bağlamak

Bayram olup kızıl palçık ezerler

Nakış vurup otağları¹ bezerler

Takçalara² düzmeleri düzerler

Kız gelin fındıkçası, kınası

Heveslener anası, kayın anası

Şehriyar

Yaza bir ay kala yani kışın son ayı "bayram ayı" olarak adlandırılır. Bayram ayından birkaç gün önce bayram hazırlıklarına başlanır. Bu hazırlıklar yılın son dört çarşamba merasimlerinde öz olarak vardır. Her zaman uduk³ sayılan toprak, yel (hava), ateş ve su unsurlarıyla adlanan dört çarşamba özel törenlerle kutlanır. "yere düşer yer buğulanır", "yele düşer yel eser", "küle çarşamba gelir mal-davar (hayvanlar) külelener" ve "su çarşamba sevgililer günü" gibi söyleyişler bu merasimlere aittir.

A. Nebiyev'de bu dört çarşambayı su, ateş, hava, toprak olarak belirtmiş ve açıklamıştır.⁴ Dikkatle incelendiğinde görülürki, Nevruz ulu atalarımızın eski bayramlarından biri olarak insana hayat veren dört unsurun suyun, ateşin yel (hava)'in ve toprağın canlanmasıyla bağlantılıdır. Eski inançlara göre insana fayda sağlamayan ölü sayılırdı.⁵ Bunun anlamı, toprağın mahsul vermemesi veya donması insanın hayat damarlarının kopması, tabiatın nimetlerinden yararlanmaması demektir. İnsanların beslenme kaynakları tükenince, tabiatın dilekleri de artar. Toprak ise birdenbire dirilmez, uyanamaz, onun canlanması için su, ateş, güneş ve yel (hava) gereklidir. Toprağın yenilenmesi ve mahsul vermesi için dirilmesi, uyanması gerekir. Toprağın mahsul vermesi için dağların koynundaki suyun akıp gelmesi gerekir. Onun canlanması için soğukun yani kışın yerini yaz havasına bırakması gerekir. Bütün geçimi topraktan olan insan büyük coşku ile yazın gelmesini ister ve dolayısıyla baharı karşılar. İnsanın hayatına anlam katan bu dört unsurla insanın ilişkisi doğal olarak onun gelenek, görenek ve inançlarını yaratır. Eski çağlardaki çarşamba törenleri belki de Nebiyev'in dediği gibi yukarıda adı geçen dört unsura (su, ateş, hava, toprak) göre düzenlenmiştir. Bu inanışlara ve geleneklere ait merasimlerin bir çoğu Güney Azerbaycan'ın köylerinde hâlâ yaşamaktadır. Yaşayan bu merasimlerin bazılarında halkın büyük bir bağlılığı vardır. Yani halk yürekten ona inanıyor. Son çarşambanın sabanı kırlara gitmekte bunlardan biridir. Dört çarşambanın herbirinde tabiatın canlandığını gösteren izler vardır. Sevinç her yere yayılır ve zengin, yoksul bütün evlerde bir hazırlık başlar. Duvarlar kireçlenir, temizlik yapılır ve her şey elden geçirilir. İnsanların birbirleri ile görüşmeleri, ev ziyaretleri, helalleşmeler bayramı karşılarken yapılır. Genellikle

yaz bayramı ile ilgili inançlar ve yapılan törenler şenlik ve sevinç havasının yanı sıra, iyiliğe, çalışmaya ve berekete çağrı niteliğindedir. İnsanları kötülükten, yanlış davranıştan ve başkasının malına göz dikmekten de menedicidir. Atalarımızdan bize yadigar kalan bu güzel gelenekler; bizim gelecek yaşantımıza ışık tutar, yol gösterir. Geçmişimize tutulan bir ayna gibidir. Atalarımızın inançları ve duyguları ile ilgili törenleri, gelenek, görenek ve âdetlerini korumak geçmişimizi korumakla, onlara hürmet etmekte aynı anlamı taşır. Üç aylık kışın kırk günü “büyük çile” veya “büyük çille” olarak adlandırılır. “Büyük çile” tamamlandığında “küçük çile” başlar. Küçük çile inanışa göre sorar. “De görek kırk günde ne yapabildin” Büyük çile: “bir iş göremedim” diye cevaplandırır. Küçük çile ona gülüp derki: “bak gör ben neyerim, kız gelinlerin parmaklarına dökerem” Kışın “oğlan çağı” olarak adlandırılan bu günlerde her yer soğuktan donar ve kış devam ederken, halk küçük çilenin gelmesini bekler: Şöyle der: “Ömrü azdır; arkası yazdır” Küçük çille yirmi gün sürer. Çillelerden veya çilelerden sonra bayram ayı başlar. Çillelerin son günü “çille kovdu” olarak adlandırılır ve çille kovdu töreni düzenlenir. Bu törende her yerde ateş yakılır ve “çille kovdu ha çille kovdu” sözleriyle eşlik edilir. Karoğlu’nun oğlu Kürdoğlu’nun çölde kaldığı gecedir bu gece. Rivayete göre; Kışın bu soğuk gecesinde çölde kalan Kürdoğlu, bir değirmen taşı bulup onu başının üzerinde saklamıştır. Onu bekleyenler şöyle demişler: Kürdoğlu bu gecenin yarısında ölmezse, bundan sonra ölmez. Yani gece yarısından sonra bayram ayı sayılır ve tabiat canlanmaya hazırlanır. Çillelerden sonra bayram ayı gelir. bayram ayında kış ile yaz yavaş yavaş yer değiştirir. Bayram ayının dört çarşambası vardır. Bu dört çarşamba yılın dört mevsimine göre ayrılmıştır. Birinci çarşamba yazı, ikinci çarşamba ilkbaharı, üçüncü çarşamba güzü (sonbaharı) ve dördüncü çarşamba kışı temsil eder. Yani birinci çarşambada hava nasıl olursa, yazın da hava öyle olacak demektir. Böylece bayram ayındaki dört çarşambaya göre dört mevsimin nasıl olacağına dair tahmin yapılmış olur. Birinci çarşambanın “yer çarşambası”, “toprak çarşambası”, “haber çarşambası” “muştulukçu çarşamba”⁶, “ezel çarşamba” gibi isimleri vardır. Bu günde toprağa can gelir; tabiat canlanır. Halk bu çarşambaya umut olarak bakar ve onun yazdan bereket haberini getirmesini beklerler. Bununla ilgili atasözleri şöyledir.

Toprak çekip getirer.

Toprakdan pay almaz.

Toprağa eğilen namerte eğilmez.

Ekmeyen başak derer.

Toprak kızıl kuşdur, elden bıraktın uçar gider.

Ekmeğen sakalını yolar.

Kışta ekmeksiz, yazda kömeksiz yola çıkma.

Toprakla elleşen, uğurla rastlaşır.

Kamışlı yer, gümüüslü yer.

Toprak ekincinin emeği ile bezenir.

Yer berk danda öküz, öküzden görüyor.

Toprağa var versen, oda sana bar verir.

Yer kolayın yerli bilir (Oğuzname)

Bereket topraktadır.

Toprağın karası yüzü ağardır.

Yerin alçağın su bilir. (Oğuzname)

Toprağı yada satanın, yüreği gama batar (Tekerleme)

Kötüksüz bitik olmaz, toprakta itik olmaz.

Atalarımız demiş ki “yel esmeyince çöp oynamaz” yel eserse kara bulutlar dağılır, o da suyun canlanmasını sağlar. Yel esince karlar erir, buzların donu açılır, güneş ısıttıkça da sular harekete geçer. Bu çarşamba halk arasında “kül çarşamba”, “yel çarşamba”, “bala çarşamba”, “külek⁷ oynadan çarşamba”, gibi isimler alır. Bu zamandan itibaren esmeye başlayan yel (rüzgar) ile ilgili olarak atalarımız şöyle demektedir: “Ağ yel esende bayram gelir” , “Yel Çarşamba”sı ile ilgili olarak bir çok hikâye, atasözü, deyim vardır. Azad Nebiyev’in “Yılın Son Çarşamba”sında kaleme aldığı “Fatma Karının Örkeni” çok ilginçtir.

Hikâye şöyledir; Derler ki bir gün Fatma karı yedi renkli ip eğirmiş. Hepsini ayrı kutulara koyup, dizinin altına koymuş. Sonuncu kutu birden Fatma karının dizinin altından kaymış, yuvarlanıp gitmiş uzağa Fatma nine kızmış:

-Uğraşırım, didinirim yel baba nerden çıktın yine

diye söylenmeye başlamış ve Yel Babadan dert yanmış. Bunu duyan Yel Baba gelip Fatma karının ip kutularını diriltmiş, Fatma karıyı kanatlarına alarak iplerle birlikte ufka doğru yola çıkmış. Fatma karı ne kadar yalvarmış yakarmışsa da yel baba onu yere indirmemiş . Böylece her yağmur yağışından sonra gökyüzünde meydana gelen yedi renkli kuşak (gökkuşağı) meydana gelmiş. Fatma Karı belindeki okunun yayını açıp yel babayı vurmak istemiş, ancak yayın ağzını kah aşağı, kah yukarı tutabilmiş, düz tutamamış. Bu arada Yel Babada kaçmış, kaçarken de ipleri göğün yedi katına dolamış.

Bunun içinde diyorlar ki: Fatma karı yayın ağzını göğe doğru tuttuğunda bolluk, yere doğru tuttuğunda kıtlık olur.

Aynı hikâyenin Güney Azerbaycan variantı da vardır.

“Yel baba hayır babam

Es hoyur hoyur babam

Karı nenemin yumağı

Eksik olmaz konağı”

“Ayna narın kokusu gelir.

Es ey gilavar, gilavar⁸

Gül den dikenin iyi gelir.

Es ey gilavar, gilavar

Senden yarın iyi gelir”

Bu konudaki atasözleri

“Yel esmeyince yaprak kıpırdamaz”

“Yel esmeyince çöp oynamaz”

“Yel aparan yelinki, yerde kalan benimki”

“Ağ yel esende bayram gelir”

“Yel ile gelen sel ile gider”

Bu konudaki tapmacalar⁹

“Bir kuşum var hilani

Gezer külli cihani

İstesem öldürmeyi

Ne atı var ne kanı” (Yel)

“Dağdan gelir hozu gibi

Değirmenin tozu gibi” (Yel)

“El ile tutmak

Göz ile görmek olmaz” (Yel)

“Üç kardeşim var

Biri suluyor

Biri üfürüyor

Biri bitiriyor” (yağmur,yel,güneş)

ATEŞ ÇARŞAMBASI

Bayram ayının üçüncü çarşambası yöre de “küle çarşambası” olarak adlandırılır. Eski inançlara göre Türkler ateşe taparmış ve onu kutsal sayarmış. Hâlen Azerbaycanlılar ateşi kutsal sayarlar ve ateşe, ocağa, güneşe and içerler.

“ Hele de hele de bizim yerlerde

Sade insanların andı çıraktır.

Halkın arasında kentte şehirde

Mukaddes yerlerin adı ocaktır”

Her dört çarşambanın merasimi ancak son çarşambada icra edilir. Ancak Güney Azerbaycan’ın bir çok köylerinde dört çarşambanın dördünde de ateş yakılır ve “küleleme”¹⁰ merasimi yapılır. Bugün at, öküz ve inek gibi hayvanların yele veya kuyruklarının kısaltılması, geçmişde de insanların kendilerinin ve çocuklarının saçlarını kesmeleri söz konusu imiş. Ateşin esas kaynaklarından sayılan güneşe karşı maniler okunurdu. Maniler şöyledir:

“Gün çık, gün çık

Keher¹¹ atı min çık

Oğlun kayada uçtu

Kızın tandıra düştü

Keçel (Kel) kızı koy evde

Saçlı kızı götür çık

Günüm gelip su içmeye

Abi¹² donum değişmeye

Günüm çık,çık”

“Şam çırağı alırdırın

Küsüleri barışdırın

Küsülülerim ne düz gelir

Şadlık gelir şenlik gelir

Okumaya heves gelir.

Bayram gelir, bayram gelir

Şadlık gelir, şenlik gelir”

Azad Nebiyev’in yazdığına göre Odlu çarşambada herkes sabah erken kalkar, bir tepenin üstünde ateş yakarak güneşin doğmasını gözlerlermiş. Öyle ki, güneş doğduğunda herkes onu selamlayarak “*kodu han*” manisini okur, ateşin çevresinde dolaşır. Sonra herkes ateşin kendi meşalesini yakarak evdeki ocaklarını yakmak için eve götürür. Ateşin etrafında dolanırken acele evlerine gelip şöyle derler:

“Yandırdıkça okuyandılar

Kodu han, kodu han

Söndürme odu han

At üste kod getir

Ulusa od getir

Sözü bal koduhan

Özü al kodu han”

.....

Konuyla ilgili atasözleri

“Oddan kül türer, külden od”

“Od hangi yana düşse özüne yer açar”

“Od külle saklanır” (Oğuzname)

“Od imandandır” (Oğuzname)

“Od olan yerden tütsü çıkar”

“Od kalar köz olur, kız kalar söz olur”

“Odsuz ocağ olmaz”

AHER (SON) ÇARŞAMBA

Yılın sonuncu çarşambası son (aher) çarşamba olarak adlandırılır. Yılın kutsal günlerinden sayılan son çarşamba günümüzde de büyük bir sevinçle karşılanır ve çeşitli törenlerle kutlanır. Toprağa can gelip, güneş ışıkları yayılmaya başladıktan sonra ağ yel buzları ve karları eritir. Suların akması ile toprakla yaşayan, onunla geçimini sağlayan halkın yüreğine bir sevinç dolar.

“Sular akar burulur

Can gülüm, can-can(2)

Akıp-akıp durulur.

Can gülüm can-can (2)

Baharın bayramıdır

Can gülüm can-can (2)

Tay düğün günleridir

Can gülüm can-can (2)

Ateş Yakma Merasimi

Çarşamba akşamı (yani salı günü) akşam üzeri hava karardıktan sonra ateş yakma merasimi başlar. Köylerde damların üstünde kömürle daire şeklinde bir çizgi çekerler ve ateşi o dairenin içinde yakarlar. Kentlerde, köylerde alevler yükselir. Herkes ateşin üstünden atlar ve şöyle der:

“Ağırlığım, uğurluğum düşsün bu ateşin üstüne”

“Bütün ağrım,acım bu ateşte yansın”

“O damı, bu damı, yansın düşmanın damı”

Bayram ayının dört kutsal çarşambasının sonuncusu olan aher (son) çarşamba da herkes sabah erkenden çeşme başına gelir ve ilk su ile elini-yüzünü yıkar, birbirinin üstüne su atar. Hastalara, sesi tutulanlara ve konuşamayan çocuklara bu ilk (taze) sudan içirirler. Su çarşambası aynı zamanda sevgililerinde günüdür. Bu günde kızlar ve oğlanlar çeşme başına gelirler. Kızlar saçlarını tarar ve yanında ayna ve tatlı getirirler. Birbirlerine ayna gösterip “Bahtın, yüreğin ayna gibi olsun” derler. Diyebilirizki üç çarşamba da yapılan

törenlerin aynısı son çarşambada da yapılır. Ve günümüzde de bu törenlerin çoğu yeni yılın son çarşambasında görülebilir. Salı günü öğleden sonra yakın-uzak akrabalara küçük çocuk aracılığı ile “pay”¹³ gönderilir. “Pay”ı alan kimse çocuğa para, çorap, yumurta, kuruyemiş vb. şeyler verir.

Bu karşılığı alan çocuğun sevinci yere-göğe sığmaz. “Pay, paylama” merasiminden önce konukomşudan ödünç alınan bütün eşyalar, kap-kacak vb. sahiplerine verilir. Bu günde gerçekleştirilen merasimlerden biri de “Şal sallama”dır. Buna “kuşak sallama” veya “Berek (bel şalı) sallama” da denilir. Genç oğlanlar yakın akrabalarının ve nişanlı oğlanlarda kaynaklarının damlarında ki bacadan aşağıya şal salları ve ev sahibi de onun onun şalına çarşambalık bağlar.

“Bayramıdı, gece koşu okurdu

Adaklı kız bey çorabı tokurdu

Herkes şalın bir bacadan sokurdu

Ay ne güzel kaydadı şal sallamak

Bey şalına bayramlığın bağlamak”

(Şehriyar)

Yine bu gecenin merasimlerinden bir diğeri de “Su calamak”dır. Akrabalar, eş-dost birbirinin damına çıkıp damdaki bacadan eve su döker ve ev sahibi yüksek sesle der ki: “Allah muradını versin” Bu âdetler köylerimizin bir çoğunda vardır. Adı geçen âdete örnek olarak “Daşmakı” ile “Tebriz” arasında olan “Kara Ziyaeddin” köyünü gösterebiliriz.

Açar Salmak

Bu gecenin güzel merasimlerinden biride “Açar salmak” veya “Din dinlemek”tir. Kadınlar ve kızlar niyet edip komşu kapılarını dinlerler ve duydukları sözleri kendi niyetlerine göre yorumlarlar. Buna göre dedeler ve nineler çocuklarına bu gecede de kötü şeyler konuşulmamasını öğüt verir ve öğretirler. Herkes iyi sözler konuşmalıdır, çünkü kapı arkasında bunu dinleyen olabilir.

Çarşamba Yemişi

Son çarşamba yaklaştıkça çarşamba yemişi her yerde bollaşır. Bugün Güney Azerbaycan’da yılın son çarşambasında çarşamba yemişi bulunmayan bir ev bulunmaz. Babalar kızlarının evine de çarşamba yemişi gönderirler. Güney bölgede yedi çeşit kuru yemişden (iğde, kuru üzüm, ceviz, badem, pestil, dut kurusu, kuru kayısı) hazırlanan çarşamba yemişine “Yedi Levin” denilir.

“Tehavul eyledin yedi levini bahtiyar oldun

*Dem-i firsattır ey gül çehre meyl et hem
murebbâni*¹⁴

Şebîsterli Mö'cüz

Son çarşambadaki ateş yakma merasimi, günümüze gelen ve her yıl büyük şenlikle gerçekleşen ana törenlerden biri sayılır. Eskiden Azerbaycan'ın köylerinde evlerin etrafına çizgi çekilip, damın üstündeki yere bir daire çizerek onun ortasında ateş yakıyorlardı. İnsanlar evlerinin etrafına çizgi çektiklerinde kötülüklerden, kem gözlerden korunacaklarına inanıyorlar. Halkımız yüreğinde ateşe ve güneşe büyük hürmet beslemektedir.

*"İşkdan doğursa, istilik istek
Karanlıktan doğur, soğuk, aldanış
Muhabbet aktaran, insanlık demek
Ona baş endirmiş bunu karkamış*

(Bulut Kara Çorlu "Sehend")

Ateş yakma merasiminden sonra aile eve toplanır. Bu gecede evde köfte pişirilir. Köftenin sayısı ailenin bireylerinin sayısı kadar olur ve bir tane "kayıp payı" adında fazla yapılır. Konuk gelirse "kayıp payı" onun içindir. Akşam yemeğinden sonra "çarşamba yemişi" sofraya gelir. Herkesin evinde tatlı sohbetler olan bir gece geçirilir. Ertesi sabah erken kalkıp çeşme başına gitme hevesi ile yüreklerinde sevinç duyarlar.

*"Bakıcının sözü sovu kâğıdı
İneklerin bulaması ağızı
Çarşambanın girdekanı¹⁵, mavizi¹⁶
Kızlar diyor atıl-batıl çarşamba
Ayna tekin bahtım açıl çarşamba"*

(Şehriyar)

Eski çağlarda Türk yurtlarında suda kutsal sayılmış. Hâlâ her bir evde su dökülünce "Su aydınlıktır" denilir.

Tel¹⁷ Kesme Merasimi

Önceden belirttiğimiz gibi çarşamba gününün sabahı herkes çeşme veya dere başında toplanır. Sudan atlanır. Kızlar ayna ve tarak getirirler ve ilk sudan içip el ve yüzlerini yıkarlar. Bundan sonra tel kesme merasimi başlar. Kızlar saçlarını kesip kısaltırlar. Yine el-yüz yıkayıp birbirlerine "bahtım su gibi duru, ayna gibi aydın olsun" derler. Sonra gözlerine sürme çekerek, yüreklerinde geleceğin büyük arzu ve umutlarını taşırlar.

Son çarşamba arzulu gönüller çarşambasıdır. Çarşambaya bir gün kala her yerde şu ses işitilir.

"Giderim çay başına ben atılam bahtım açılısın"

Başka bölgelerde farklı merasimlerde görülür. "Yekanat" bölgesinde çarşamba sabahı erken uykudan kalkan oğlanlar üç defa sudan atlar, sonra "Hasar" mezarlığına gidip orada taş koçun karnının altından geçerler. Ama yapılan merasimlerin çoğu Azerbaycan'ın her yerinde aynıdır. Kadınlar ve kızlar sabah çok erken çeşme başına gelip, dönüş de testilerini doldururlar. Güneş aydınlatmadan eve gidilmiş olmalı ve su kabı yere konulmamalı idi. Bu suya "çarşamba suyu" denir. O günün çayının bu suyla pişirilmesi önemlidir. "Çarşamba suyu içenin ne muradı varsa gerçekleşir." "Çarşamba suyuyla hamur etsen bereketli olur". Bu sabah çay başına gidenler suya tatlı atarlar ve şunu yaparlar. Örnek olarak "Heriz" in yakınında olan "Barı" köyünü gösterebiliriz. Eskiden halkın inancına göre son çarşambanın sabahı herkes su başında iken su durur akmaz ise, bu anda oradaki kimsenin yüreğinde tuttuğu niyet gerçekleşir. Bu âdete "su durma" denir. Her yıl bu günde yani yılın değiştiği zamanda eğilip çaydan su içilirse murada erilir. Yılın bu son çarşambası sevgililer gününde olduğundan sevgi tanrıçası "Hızır" a atfedilmiştir. Mir Ali Seyidov "Hızır" in sevgi ile ilgili olduğu konusuna işaret etmiştir. Bu düşüncemizi teyid edebilmek için "Aşık Garip ve Şah Senem" destanına değinilmiştir. Hikâye şöyledir: "Uyku âleminde bir derviş gördü. Bu derviş kim olsun? Hızır-İlyas. Hızır-İlyas elini kaldırıp dedi ki:

-Ey resul, parmaklarımın arasında ne görürsen?

Resul dedi ki:

-Bir güzel şehir.

Hızır-İlyas dedi ki:

-Bu şehirde ne görürsün?

Resul dedi ki:

-Bir güzel bahçede ince belli bir kız kırk kızla gül deriyor.

Hızır-İlyas dedi ki:

-Ey resul, bil, agah ol, O gördüğün şehir Tiflis'dir. Bahçede kırk ince belli kızla güzel hanımda hoca Sena'nın kızı Senem'dir. Senem'i sana buta veriyorum, al aşk badesini iç.

Resul badeyi alanda birde gördü ki bahçede gördüğü kız yanındadır. Onunda elinde aşk badesi var. Her ikisinde aşk badesini içti."

Atasözleri

"Su aydınlıktır"

"Su aydınlıkta cala kendi kapına"

"Suyun şırıltısına kulak as"

“Akarsuyun gönül açmağın görelî başım kurumaz”

“Su testisi su yolunda sınanır”

“Su gelmiş arktan birde gelir”

“Su gelir güllendirir bahçanı güllendirir”

BAYRAMA HAZIRLANMA

Bayramdan önce evdeki her şey yıkanıp temizlenir. Buna “ev dökmek” denir. Eskiden köylerin birçoğunda sarıya yakın beyaz toprakla duvarlar badana yapılırdı. Bu toprak büyük leğenlere konur, üzerine su ilave edilir. Süpürgeyle duvarlara sürülür. Bu işe de “ev çırpma” denir. Şimdilerde evler alçı ile beyazlaştırılıyor veya renkli boyalarla boyanıyor.

Yılın son çarşambasındaki çeşitli törenlere büyüklerle beraber çocuklarda iştirak ederler. Aslında çocukların eğlenceleri herkesten çoktur. Çocuklar bayram giysilerini yastuklarının altına koyup, ona zaman zaman bakarlar. Ancak eskiden böyle olmazdı. Herkes cami veya büyük bir alana toplanırdı. Büyük kazana su koyar, onun içine balık atar ve buğday ile tuz koyarlardı. Yıl değişiminden sonra bu sudan alıp eve götürür ve ondan hamur yaparlarmış. Bazı yörelerde bu işi yılın son çarşambasında yaparlarmış. Bayramın ilk dört günü, son çarşambada olduğu gibi, yılın dört mevsimine ve dört bölümüne tekabül etmektedir. Bu dört gün dört mevsimin örneği gibidir, ve onların özü gelecek dört mevsime yansır. Burada da yılın dört mevsiminin hava durumunu atalarımızın yorumladığını görebiliriz.

“Üçü bize yağdır.

Üçü cennet bağıdır

Üçü yıgıp getiren

Üçü vurub dağıdır”

Yazıda ilk yağmurun altına kap konur ve onun suyu eve götürülüp hamur yapılır. Bunun onlara hayır ve bereket getireceği düşünülür. İlk yıldırım düştüğünde çölde olan kişiler yerden bir taş götürüp saklarlar. Bunun da bereket getirdiğine inanılır.

Yumurta Boyamak

Bayramın güzel merasimlerinden biri de yumurta boyamadır. Bütün evlerde yumurta boyanır. Bayram ziyaretlerine gidenler çocuklara boyalı yumurta verirler. Sokaklarda, her yerde yumurta tokuşturulur. Bu oyuna “yumurta oynamak” veya “yumurta döğüşürmek” denilir. Yumurtaları soğan, nar, saman vb. şeylerde kaynatıp boyuyorlar. Yumurta oynamak iki şekilde yapılır.

1) Herkes bir yumurta getirip tokuşturur. Yenen yenilenin yumurtasını alır.

2) Herkes bir kaç yumurta (beş,on adet) getirip kendi önüne dizer. Yumurtaları tokuşturur. Bazen bir yumurta on yumurtayı alabilir. Sonunda çok kazanan yumurtaların sahibi olur.

Ziyarete Gitme

Yumurta boyama ve yumurta tokuşturma âdeti bazı yerlerde devam etse bile , günden güne unutulmaktadır. Ancak ziyarete gitme merasimi eskiden olduğu gibi hâlen yaşamaktadır. Yeni yılda ilk önce yaşlı olanların evine gidilir. Sonra diğer komşular ile akrabalara gidilir. Ziyarete giden kimse gittiği evin çocuklarına bayramlık hediyeler verir. Ziyarete gitmekte geciken kimse özür dileyip şöyle der:

“Bayram bitmiş biz şimdi görüşe geliriz” Buna cevap mizahidir. “Dut yere düşünce bayram sayılır.”

Günümüzde ziyaretler muntazam olarak yapılmaktadır. Yani aileler özel bir günde dolaştıklarını konu-komşuya bildirirler ve o gün herkes evdedir. Bundan başka “göy gögertmek”, “semenu bişirmek”, “kavurğa, kavurmak (buğday kavurması)” gibi daha bir çok âdet vardır.

Azizim yaz olanda

Çay çimen kaz olanda

Yüreğim ışıqlanar

Gül açıb yaz olanda

Yazda ekin ekerik

Yayda biçin biçerik

Güzde eve dökerik

Kışı biz keş çekerik

Aşık gelir sazı var

Gemzesi (işvesi) var nazı var

Her yayın bir payızı

Her kışın bir yazı var

Üçü ekin ekdirer

Üçü zahmet çekdirer

Üçü derib-dökdürer

Üçü zehe dökdürer

Atasözleri

“Bayram birine yararsa, birine yaramaz”

"Bayramda sevinende olar, döyünende"
"Ağ yel esende bayram geler"
"Tere yeyende yaza çıkar, kere (tereyağı) yeyende
kışa çıkar"
"Yaz geldi yazık ölmez"
"Bayrama çatan ayrana çatar"
"Yaz var,kış var, çok iş var"
"Yaz yağışından (yağmurundan)bellidir."
"Yazda terlemeyen, kışda titreyer"
"Yazda yatan, kışta varın satar."
"Yazda işleyen, kışda dişleyer"
"Yaz, yay varlık ayı, payız -kış darlık ayı"
"Yazda çalan kışda dişleyen"
"Yaz yağışında ıslanmaktan korkma"
"Yaz buludu, naz buludu"
"Yazın, yayın, payızın barı, kışın karından asılıdır."

Çömçe Gelin

Geçimi ve yaşantısı tarıma dayalı olan Azerbaycanlılar için yaz mevsimi çalışmak umut ve şenlik sayılır. Yaz aylarının yağmuru olmaz ise, dağların karı eriyip çayları doldurmaz ise çiftçinin acı günleri başlar.

Yağmur yağmazsa hava kurak geçer, çaylar kurur, susuzluk olur. Bu sırada çeşitli törenlerle tabiatın ve Tanrıdan yağmur dilenir. İşte bu merasimlerden biri "çömçe gelin" dir. Çeşitli yörelerde ona "çömçe hanım" veya "çömçe hatun" da denilir. "Çömçe gelin" merasimini ilk önce tiyatro ile ilişkilendirebiliriz. Bu folklorik gösteride ağzından dualar dökülen ihtiyarlar, ileri gelenler bir ağacı yada dalı al-yeşil kumaş veya ipek parçalarıyla süsleyip gençlere verirler. Bir başkası da iki kaşık götürüp onları birbirine vurur. Üçüncüsü de "çömçe gelin" merasimine ait olan sözleri okumaya başlar ve tek tek kapıları dolaşırlar. Dalı götüren onu başının üstünde oynatır. Biri de kaşıkları çalar. Maniyi okuyan da yüksek sesle şu sözleri okur.

"Çömçe hatun alkış ister

Tanrıdan yağış ister

Koyunlara ot ister

Kuzulara süt ister

Çömçe hatun pay ister

Cavanlara¹⁸ tay ister

Tanrıdan yağış ister

Bol mahsullü yağ ister

Çömçe hatun od ister

Çimenlere at ister
Ağaçları behreli
Meyvesinde dad ister

Çömçe hatun dağ ister
Bar-behrelî bağ ister
Sürüsü çok çobanın
Süt peyniri bol ister

Ala dağın buludu
Kara dağın buludu
Allah bize yağış ver
Demlerimiz kurudu

Söyleyenlerin sesini duyan ev sahibi dışarı çıkıp, mani okuyanlara yetişir ve oda onlarla birlikte okur. Sonra biraz yoğurt, ekmek veya peynir verip saygıyla yollar ve onların ardından dua eder.

NOTLAR

*Bu makale Songül Boybeyi tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Okuyucuya kolaylık sağlaması için dipnotlar aktaran tarafından makaleye ilave edilmiştir.

**Metnin bundan sonraki kısmında da merasim kavramı geçecektir. Esasen merasimden kastedilen âdettir.

*** "Yaz Bayramı" ifadesinden kastedilen Bahar yahut Nevruz bayramıdır. Metnin orjinaline sadık kalmak için ifadeyi aynen koruyoruz.

1-Otağ veya Otağ oda anlamında

2-Takça:raf anlamında

3-Uduk:mukaddes,kutsal

4-Burada dört unsura dikkat çekmek gerekir. Çünkü dünyanın dört unsur (hava, toprak, su, ateş) ile açıklanması ile "Cemre"nin toprağa, suya, havaya düşmesi arasında bir paralellik vardır.

5-Pratik yada pragmatist bir yaklaşım doğa ve insan arasındaki ilişki de mevcuttur.

6-Muştu, muştulukçu: müjdeli haber anlamındadır.

7-Külek:Su, süt, yoğurt veya başka bir şey taşımak için kullanılan kova. Genellikle dışarıda bulunan külekler boşken takırdayarak sesler çıkarırsa rüzgarın çıktığı anlaşılır.

8-Gilavar: Bir rüzgar adı

9-Tapmacalar:Bilmeceler

10-Küleleme:Makalenin yazarı tarafından hayvanların kuyruk veya yelelerinin kısaltılması olarak alınmıştır.

11-Keher:Doru at

12-Abi:Mavi

13-Pay:Eşe,dosta,hısım,akrabaya gönderilen genellikle evde pişirdikleri yiyeceklerden oluşan bir tür hediye.

14- Mürebba: Gül reçeli

15-Girdekanı:Ceviz

16-Mavizi:İri kuru üzüm

17-Tel:Saç

18-Cavanlar:Gençler.

Türk Dünyasında Nevruz*

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, Nevruz Kutlamaları, Azerbaycan.

Yard. Doç. Dr. Güllü YOLOĞLU

Bakü-Azerbaycan

Soy bakımından Türklerin yoğun yaşadığı eski Sovyetler Birliği'nde halkı kökünden ayırmak amacıyla, onun tarihine, âdet ve ânenesini yansıtan bayramlardan özellikle de dinî bayramlar kaldırılmıştı. Bunların arasında Türklerin geçmişinin özünü taşıyan, hâlen önemini yitirmeyen ve dinlerle hiç bir âlakası olmayan bahar bayramı da vardı. Bununla birlikte bir çok araştırmacı Bahar Bayramının esas mahiyetini izah etmeye çalışarak, onun dini bayram olmadığını, tabiatın uyanışı, yazın müjdecisi olduğunu gösterdiler. Sovyet rejiminin hâkimiyeti döneminde özellikle de 20. yüzyılın 30'lu yıllarında Bahar Bayramını halkın geleneklerinde araştıran bilim adamları çoğunlukla takiplere maruz kaldılar. Örneğin; Kazakistan'da bu bayramın kutlanması gerektiğini düşünen Şaken Sayfulan, Sultanbek Kojonov ve başkaları cezalandırılmıştır. Bütün bunlara aldırılmayarak görevini tehlikeler içinde yapan bilim adamları ve sıradan halk "Yeni Yıl" ve "Bahar Bayramı" olan "Nevruz" veya "Novruz" u evinde, mahallesinde ve kendi bulunduğu yerde bir şekilde kutlamaya devam etti.

Bahar Bayramı Bosna-Hersek Türkleri, Romanya'nın Türk-Tatar toplulukları, Batı Trakya Türkleri, Kafkas ve Orta Asya Türkleri arasında da kutlanır.

Adı geçen Müslüman Türklerinde, "Mevris", "Nayruz", "Novruz", "Nevruz", "Sultan-i Navruz" vb. isimlerle, tabiatın, hayatın, güneşin canlanması olarak bilinen bu bayram; Gayri-Müslüman Türkler arasında da çeşitli adlar altında mevcuttur. Bayramın hem yerleşik olarak tarım yapanlar arasında hem de göçebe, yarı göçebe yaşayanlar veya hayvancılıkla geçinen Türkler arasında farklı tarihlerde kutlanması, iklim şartlarının her yerde aynı olmaması, tabiatın canlanışının aynı zamana denk gelmemesi ile açıklanabilir. Büyük Türk Dünyası'nın bir bölümünde meyveler yetişmeye,

olgunlaşmaya başladığı halde, diğer bir bölümünde dağların, çayların karı yeni yeni erimeye başlar. Böyle olduğu içinde Bayramı kutlama zamanının farklı tarihlere gelmeside tabiidir.

Tabiatın uyanması, canlanması, dirilmesi, insanla tabiatın temâsı törenlerine Şamanlığın yaygın olarak yaşadığı Sibiryâ Türkleri arasında da rastlanır.

Bu bayramın ayrılmaz unsuru ateştir, oddur. Kadim Türklerin dini inanç sistemini bilmeyen bazı bilim adamları yalnız bu unsurdan yola çıkarak Novruz'u Zerdüştilikle bağlayarak ateşin üstünden atlama merasimini ateşperestlik olarak algılamışlardır.

Ancak bu bakış açısı uzun sürmedi, terkedildi. Ateşin ve ocağın Türk halklarının inanç sisteminin derinliklerinde var olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Şamanizm de Şamanların (kam, gam, qam vb) çeşitli hastalıkları bununla tedavi etmeleri, hastayı ateşin üstünden atlatmaları, ocağın etrafında dolaşturmaları, insanın özündeki şer (kötü) kuvveleri temizlemek amacıyla ateşin üzerinde çıplak ayaklarıyla gezmesi, merasime başlamadan önce ayakkabılarının altını ve müzik aletlerini (def, kaval) ateşin üstünde temizlemesi, gelecekte haber almak amacıyla koyunun kürek kemiğini ateşin üzerinde ise tutmaları vb. ateşin temizleyici kuvvesine inanmaktan ileri gelir. Eski Türklerin komutanlarının, hakanlarının da yanlarına elçi sıfatıyla gelen temsilcileri ateşlerin arasından veya üstünden geçirecek kabul etmeleri, hükümdarların memleketlerinin özel günlerinde büyük ateşler yakarak kurban kestirmeleri merasimleri; ateşin gelecekte olacak olaylar hakkında bilgi vereceği inancı ve Tuva Türklerinin "Şaqaa" akşamında etrafı tütsülemeleri vs. fala bakmaları odun veya ateşin gelecekte haber verme özelliği ile ilgilidir.

Araştırmalar ateşin ve alevin bir dizi fonksiyonu olduğunu ortaya çıkarır. Ateş Güneşin yerdeki resmidir, ateş birliktir, aile ocağıdır, ateş canlı bir varlıktır; ateş gelecekte haber verebilir; ateş temizleyici, arındırıcı, kristalleştirici ve koruyucu güce sahiptir.

Bugün Bahar Bayramında kentleşmenin etkisiyle tabiatla başbaşa kalmak azalmıştır. Bu nedenle artık Türk Dünyasının büyük bir bölümü bayram günlerini tabiatın koynunda, ırmak kenarlarında, meyve ağaçlarının yanında ve ateş yakılması mümkün olan yerlerde geçirmektedirler. Yeni Yıl yada Bahar Bayramı aslında bol yemek yeme, fala bakma, ölü çarşambasında yakınlarının mezarını ziyaret etme, hastalara, yaşlılara geçmiş olsun ziyareti, küsleri barıştırma, konuk olma ve kentlerin imkan verdiği ölçüde bayramlaşma

merasimleri ile incelenir. Vaktiyle büyüklerin çok önem verdikleri dikkat ve titizlikle hazırladıkları ateş yakma törenlerini şimdilerde çocuklar hazırlıyorlar.

Kıbrıs Türklerinin Mart dokuzu, Batı Trakya Türklerinin Mevrisi, Eski Yugoslavya Türklerinin Sultan-i Navruz'u, Azerbaycan Türklerinin ve diğer Türklerin Novruz, Bahar Bayramı zamanı dağlara çıkması, ağaçlıklı, suya yakın yerlere toplanması, yeme-içmesi, büyük ateşler yakıp, onun etrafında dans ederek eğlenmesi, bayram günlerinde dünyaya gelen erkek çocuklarına Azerbaycan Türklerinde Novruz, Bayram; Kazaklarda Nevruzbay, Meyrambek vb isimler konulması çeşitli rejimler altında da olsa bu bayramın yaşatıldığına göstergesidir.

Azerbaycan'da, Kazakistan'da, Özbekistan'da, Türkmenistan'da ve diğer Türk Cumhuriyetlerinde Novruz gününün resmi bayram ve tatil olması bayramın tekrar eski canlılığını kazanmasını sağlamıştır.

Altay Türklerinin Çılgayak (Çalkandu Boyu); Saka Türklerinin Isıakh; Hakasların Tun Payram; Tuva Türklerinin Şaqaa; Gagauzların İlkyaz Yortusu veya Martacıq; Batı Trakya Türklerinin Mevrisi; Karaçay-Malkarların Teqri Toy adını verdikleri Bahar Bayramı değişik adlar altında çeşitli vasıtalarla (Saka ve Hakaslarda Güneş'e kurban vererek) Martın 21 ve/veya 22'sinde kutlanır. Ancak aynı mahiyeti taşıması, benzer ayin ve törenlerle kutlanması bu bayramın köklerinin daha eski tarihlere dayandırılmış olduğunu gösterir. Onun Şamanizmle olan bağı, bir dizi yeni yeni unsurlar ilave edilerek sonradan kabul edilmiş yada ettirilmiş dinler aracılığıyla halkın zihninden çıkarılmamıştır. Tuva Türklerinin Şaqaa bayramı zamanı Orion burcuna kurbanlar kesilmesi, Lamaların, dualar okuması, kamların yıldız falına bakması, Şaqaa'nın ilk günü yeryüzünün çatısının oluşmuş olması, Budha'nın 16 mucizesinin şerefine şenlik yapılması vb inanışlar Lamaların bu bayramı dini bayrama çevirmek istemelerinden başka birşey değildir.

Gerek Osmanlı döneminde, gerekse sonraki devirlerde Türkiye'de Nevruz Bayramı tespit edilmiştir. Günümüzdeki Türkiye Toros Türkmenleri, Tahtacılar, Alevi-Bektaşî Türkler, Güney Doğu ve Doğu Anadolu Türkleri ve diğer yörelerdeki Türkler arasında Nevruz Bayramı yaşıyor. M. Kemal Atatürk'ün bu bayrama olan sevgisinin neticesi olarak, 1922 yılının Mart ayının 22'sinde Ankara'da Keçiören'de Nevruz şenlikleri yapılmış ve Atatürk'te bu şenliğe bizzat katılmıştır.

Önceleri Nevruz Bayramının çeşitli sebepler yüzünden resmi olarak kutlanmaması yavaş yavaş bu bayramın Türkiye'de ve Kuzey Irak'ta meydanı boş bulan bir grubun insiyatifine geçmesine sebep olmuştur. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Azerbaycan'dan, Kazakistan'dan, Özbekistan'dan, Kırgızistan'dan, Türkmenistan'dan ve diğer Türk bölgelerinden Türkiye'ye gelen öğrenciler ve öğretmenler gelirken kendileriyle beraber getirdikleri Nevruz havası ve Nevruz âdetleri ile bu bayramı tekrar hatırlattılar.

Son yıllarda Türkiye'de Nevruz Bayramı'nın Türklerin eski bahar geleneklerinden olduğunu, diğer Türk soylarının hayatında çok önemli yer tuttuğunu, günümüzde resmi olarak bir çok Türk Cumhuriyetlerinde kutlandığını ve hiç de bir etnik grubun bayramı olmadığını ortaya çıkaran bu cumhuriyetler bir çok yayın yapmışlardır. Bu çerçevede Atatürk Kültür Merkezi'nin Nevruz Bayramına ait sempozyumlar düzenlemesi, bildirileri üç kitap olarak yayınlaması, **Bilge** dergisinde daima bu konuya geniş yer vermesi, A.K.M Yayınları da bizim düşündüklerimize paraleldir. Atatürk Kültür Merkezi'nin Nevruz konusundaki çalışmaları konu ile ilgilenenler için zengin birer materyaldir.

KAYNAKÇA

* Bu makale Türkiye Türkçesine Songül Boybeyi tarafından aktarılmıştır.

1. Abdulhaluk M. Çay. *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*.- Ankara 1991.

2. Güllü Yoloğlu. "Türkün ezeli-ebedi bayramı". - *Devran*, No 10 (398), 14-20 Mart 2000, s.6; Yene o. "Tıvaların Bahar Bayramı: Şaqaa". *Bilge*, Bahar 16, Ankara, s.14-17; "Türklerin Hayatında Odun Rolü". *Altay Dünyası*, Bakı 1999, No 5-6, s.111-118.

3. *Nevruz/Yayına hazırl. Prof. Dr. Sadık Tural*. -*Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri* (Ankara, 20-22 Mart 1995) A.K.M. yayını -Ankara, 1995, 346 s.

4. *Reşat Genç, Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı, Kırmızı Yeşil: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1999; Nevruz ve Renkler, 1/Yayına hazırl. Prof. Dr. Sadık Tural-Elmas Kılıç. - Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri* (Ankara, 19-21 Mart 1996). A.K.M. yayını -Ankara 1996, 420s.

5. *Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni, 18-20 Mart 1999, Elazığ/Hazırl. Elmas Kılıç. A.K.M. yayını -Ankara 2000, 531s.*

6. *H. Vedat Demirbaş. Nevruz -AKM, Ankara, 1998, 82s.*

7. *S.Sarıo-ool. Povest o svetlom malçike. -Kızıl 1992, s.85*

8. *M.V.Monquş. Lamaizm ve Tuve. Kızıl 1992, s.91-97.*

Türk Devlet ve Topluluklarının Ortak Kültürel Bayramı Nevruz'un III. Binyılda İşlevi Ve Konumu*

Anahtar Kelimeler : Türk Dünyası, Nevruz, Kutlama, Hızır Baba.

Arş. Gör. **Abdulahap KARA**

Mimar Sinan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü

Bu makalenin konusu nevrüz olmakla birlikte, klasik nevrüz konuşmalarında olduğu gibi nevrüzün kökeni ve geçmişteki önemine değinilmeyecektir. Onun için biz, nevrüzün değişik bir yönüne, nevrüzün parlak olmayan geleceğine dikkat çekmeye çalışacağız. Çünkü nevrüz kutlamalarının son yıllarda heyecanını kaybetmeye başladığı gözlenmektedir. Bu da akla şu soruyu getirmektedir: Eski Türk takvimine göre yılbaşı ve bahar bayramı olarak kutlanan nevrüz zamanla işlevini kaybedecek midir?

Aslında nevrüz unutulma tehlikesiyle ilk defa karşılaşmıyor. Geçen asrın ilk çeyreğinde nevrüz böyle bir tehlike ile karşılaşmıştı. Binlerce yıldan beri doğu halkları ve Türkler tarafından fasılasız kutlana gelen Nevruz 1930'lı yılların ortalarından itibaren Türk Dünyasında kesintiye uğramıştır. Türkiye'de Osmanlı'nın son döneminde isyanlar ve savaşlar sebebiyle Nevruz yurt çapında kutlanamaz olmuştu. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, Mustafa Kemal Atatürk Nevruz kutlamalarını, bizzat kendisinin de hazır olduğu törenlerle, canlandırmaya çalıştı.¹ Fakat Atatürk'ün ölümünden sonra bu konuda çabalar devam etmediğinden Türkiye'de yurt çapında Nevruz kutlamalarının olmadığını görüyoruz. Bununla beraber Türkiye'de Nevruz geleneği halk arasında yaşamasını devam ettirmiştir.²

Orta Asya'da Nevruz kutlamaları 1920'li yılların

başında Sovyet yönetiminin kurulmasına kadar kesintisiz devam etmiştir. Sovyet yönetiminin bilhassa 1924 yılından itibaren bütün dinlere ve dolayısıyla İslam'a karşı aldığı katı tavırdan³ İslam ile alakası olmamasına rağmen Nevruz da olumsuz etkilenmiştir. Çünkü Sovyet yöneticileri nevrüzü bir dinî bayram olarak telakki ettiğinden, nevrüz kutlamalarının da İslam propagandası yapmak olduğunu düşünüyorlardı.⁴ Böylece Orta Asya'da da 1930'lardan itibaren nevrüz kutlamaları tamamen duruyordu. Bu kısıtlama, Sovyetlerin katı rejimine esneklik getiren "glasnost-perestroika" yani "açıklık ve yeniden yapılanma" dönemine kadar sürdü. Bu dönemdeki esneklikten faydalanan Orta Asya'nın Türk halkları 1988 yılından itibaren nevrüz kutlamalarını tekrar başlattı.⁵ Daha sonra bu kutlamalar devletin de desteğini alarak, millî kutlamalara dönüştü. Kazakistan'da 1989⁶, Özbekistan'da 1991⁷ ve Türkmenistan'da 1992'den⁸ itibaren yurt çapında nevrüz kutlamaları başladı.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın bağımsız yeni Türk Cumhuriyetleri olarak ortaya çıkması nevrüz kutlamalarında yeni bir dönemi başlattı nevrüzün sadece mahallî olarak ayrı ayrı değil, bütün Türk dünyasında ortak bir bayram olarak, birlikte kutlanması gündeme geldi. Bu konuda ilk adım Türk Devletleri Kültür Bakanlarının Şubat 1994'te Marmaris'te yaptıkları toplantıda atıldı. Toplantıda TÜRKSOY'a mensup ülkelerinin tümüyle Nevruz'u benimsemesi kararı alındı.⁹

Bu kararı tatbik kuyan Türkiye, 1995 senesinde uzun yıllardan sonra Ankara'da yurt ve Türk Dünyası çapında ilk nevrüz kutlamasını gerçekleştirdi. 20-22 Mart 1995 tarihinde Ankara'da gerçekleşen nevrüz kutlamalarına Türkiye'nin yanı sıra, Türk Dünyasının çeşitli ülkelerinden çok sayıda devlet adamı, bilim adamı ve sanatçılar katıldı. Böylece, uzun bir kesintiden sonra 1989'dan itibaren tekrar kutlanmaya başlayan nevrüz coşkusu 1990'lı yılların ortasında doruk noktasına ulaştı.

Ancak bu coşku uzun sürmedi. 1990'lı yılların sonuna doğru nevrüz kutlamalarının heyecanını kaybettiğini görüyoruz. 60-70 yıl sonra tekrar kavuşmanın verdiği heyecanın verdiği coşku 10 yıl içinde tükenmişti. Bunu da anlamak mümkündür. Eski takvime göre, nevrüzün yılbaşı olarak kutlandığı 21 Mart, yeni Milâdi takvime göre yılbaşı değildi. Yılbaşı artık 1 Ocak idi. Diğer taraftan Türk toplulukları günümüzde daha çok yerleşik hayata geçerek şehir ve endüstri toplumu olmuş, böylece tabiata olan bağımlılığı azalmıştı. Bu

da nevrulun bahar bayramı olarak öneminin azalmasına yol açmıştı.

Türk halklarının sosyal yaşantısındaki bu değişiklikler, özelliklerini olumsuz etkilediği nevrul kutlamalarının zamanla fonksiyonunu kaybetme tehlikesini ortaya çıkarmaktadır. Halbuki doğasında bulunan insanları birleştirici, dargınları barıştırıcı özelliğiyle Türk dünyasının kaynaşmasına ve dünya barışının korunmasına hizmet edebilecek olan nevrul korunması ve yaşatılması gereken Türk geleneklerinden biridir.

Bunun için ona modern hayatın gerektirdiği yeni özellik ve manalar yüklemek elzem görünmektedir. Mesela, nevrulun bir yılbaşı kutlaması olduğundan yola çıkarak, modern devirdeki yılbaşı kutlamalarından bazı özellikler nevrul kutlamalarına ilave edilebilir. Günümüz yılbaşı kutlamalarının kırmızı cüppeli, ak sakallı Noel baba adında sevimli bir ihtiyar sembolü vardır. Bu ihtiyar, yılbaşı gecesi iyilikler yaparak, çocuklara hediyeler dağıtarak herkese mutluluk dağıtır. Kaynağını Hristiyan inancının Nicolaus adındaki bir azizinden almasına rağmen Noel Baba figürü Hristiyan olsun olmasın dünya toplumlarının hemen hepsinde yılbaşı sembolü olarak kullanılmaktadır. Buna benzer bir figür nevrul geleneğinde de vardır. O Hızır Babadır; nevrul gecesi Hızır (Aleyhiselam) evleri gezerek bereket dağıtır. Bu yüzden o gece evler temiz tutulur.¹⁰ Türk halkları arasında Hızır'a rastlayanın başına tâlih kuşu konacağı yaygındır. Burada Hristiyan inancındaki Nicolaus ile Türk inancındaki Hızır arasında büyük bir benzerlik olduğu görülmektedir. Bu benzerlik halkın da dikkatinden kaçmamıştır. Bazı Orta Asya'daki nevrul kutlamalarında bazı kişiler ak sakal takarak yeşil cüppe giyerek ortaya çıkmış ve çocuklara hediye dağıtmış, büyüklere hayır dua vermiştir. Halk bu sembolik kişilere Hızır Ata, Hızır Baba, Nevruz Ata, Nevruz Baba, Dihkan Baba gibi isimler takmıştır. Nevruzun canlandırılması ve bilhassa çocuklara benimsetilmesi için bu figür tüm Türk dünyasında yaygınlaştırılabilir. Nevruz Baba figürü, Nevruzun bahar bayramı özelliğinden dolayı ekolojii koruma sembolü olarak da faydalanılabilir. Onun, zamanla evrensel yılbaşı figürü konumunda gözükken Noel Baba gibi, evrensel bir ekolojii koruma figürü haline gelmesi de ihtimal dahilindedir.

Nevruzun Türk Dünyasında canlı tutulması çarelerinden biri olarak 1995 yılında Ankara'da başlatılan ve tüm Türk Dünyası'ndan temsilcilerin katılımıyla kutlanan nevrul şölenleri devam ettirilebilir. Gerekirse bu şölenlerin sadece Türkiye'de yapılması değil, her

yıl sırayla değişik Türk ülkelerinde gerçekleştirilmesi sağlanabilir.

Bu şölenlerde, Türk Dünyasının yaşayan en büyük yazarlarından Cengiz Aytmatov'un Türk Dünyasının Nobel ödülünü düzenleyelim fikri hayata geçirilebilir. Aytmatov'un bu önerisi faydalı telakki edilip gerçekleştirilecekse, en uygun ortam nevrul kutlamalarıdır. Bu sebeple bu ödüllere nevrul ödülleri adı verilebilir.

Bilindiği gibi 1901 yılından itibaren her yıl dağıtılan Nobel ödülleri fizik, kimya, fizyoloji, tıp ve edebiyat olmak üzere beş dalda sahiplerini bulmaktadır. Buna benzer şekilde dağıtılacak olan nevrul ödülleri ise birleştirici ve kaynaştırıcı maksada hizmet açısından sanat ağırlıklı olmak üzere edebiyat, müzik, sinema, tiyatro ve bazı ilim dallarında dağıtılması planlanabilir. Bu Türk Dünyasının zengin sanatsal ürünlerinin tanıtılmasına yardımcı olduğu gibi Türk topluluklarının ve sanatçılarının birbirlerine yakınlaşıp kaynaşmasında da hizmet edecektir. Böylece nevrulun takvimsel yılbaşı özelliği, Türk dünyasında bir yıl içinde meydana gelen kültürel ve sanatsal faaliyetlerin değerlendirildiği bir yılbaşıya dönüşmüş olacaktır. Bu da nevrulun yapısına uygun düşmektedir.

Nevruzun temelini 12 hayvanlı Türk takvimine dayandığı bilinen bir gerçektir. Bu tavimde 12 yıl bir devirdir (müşel), Takvimde devir başlarının ayrı bir önemi vardır. Nevruz Bayramı'nı her yıl görkemli bir şekilde kutlamak ekonomik olarak mümkün değildir. Fakat onu 12 hayvanlı Türk takviminin devirbaşının önemini göz önünde bulundurarak, her devirbaşında, yani 12 yılda bir geniş kapsamlı kutlama törenlerinin yapılması düşünülebilir. Bu da nevrulu her 12 yılda bir canlandırmaya vesile olacaktır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, nevrul sadece eski takvime göre yılbaşı ve bahar bayramı olarak kaldığı takdirde, zamanla önemini kaybetme tehlikesi ile yüz yüze gelecektir. Böyle bir tehlikenin önlenmesi nevrulun Türk devlet ve topluluklarının günümüzün sosyal ihtiyaç ve gerçeklerini yansıtan ortak kültürel bayramı haline dönüşmesine bağlı görünmektedir. Bu amacın gerçekleşmesi, yani nevrulun önümüzdeki III. binyılda önemini devam ettirip gündemde kalması da ancak ilim, fikir ve devlet adamlarımızın işbirliği ile mümkün olacaktır.¹¹

NOTLAR

* Bu makale "Üçüncü Binyılın Eşiğinde Türk Uygarlığı Kongresi (Dünü, Bugünü, Yarını)", 2-3 Ekim 2000'de Bişkek'te bildiriler olarak sunulmuştur.

1. Reşat Genç, "Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz", Nevruz

(Yay. Haz. Prof. Dr. Sadık Tural), Ankara 1995, s.15; "Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural'ın Kapanış Konuşması", aynı eser, s.339.

2. M. Akif Tural, "Millî Mücadele ve Atatürk Devrinde Nevruz Kutlaması" *Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni* yayına hazırlayan Elmas Kılıç A.K.M. yayını Ankara 2000 s.343-350.

3. A.N. Kurat, "Sovyetler Birliği'nden İslam", *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul 1989, c.II, s.178; Totay Tacioğlu Tuzlugil, "Kazakistan'da Nevruz Kutlamaları", *Nevruz*, Yay. Haz: Prof. Dr. Sadık Tural, A.K.M. Başk. 1995, s.324-325.

4. Ahmatali Askarov, aynı eser, "Özbekistan'da Nevruz Tekrar Halkın Bayramı Oldu", s.238-241.

5. Cas Alaş, 21.03.1998.

6. Aynı yer.

7. Askarov, a.g.m., s.242.

8. Kazakbay Annakılıçev, "Bağımsız Türkmenistan'da Nevruz Bayramı", *Nevruz ve Renkler*, (Yay.Haz. Prof. Dr. Sadık Tural-Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Bşk. Yay., Ankara 1996, s.105.

9. Türk Dili Konuşan Ülkeler Kültür Bakanlarının Nevruz (Yeniğün) Konusundaki Ortak Bildirisi", *Nevruz* (Yay. Haz. Prof. Dr. Sadık Tural), A.K.M. yayını, Ankara 1995, s.13-14.

10. Azad Nebiyev "Aher Çarşambalar" Türkiye Türkçesine aktaran (Alcira Topalova) "TürkDünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni (18-20 Mart 1999-Elazığ) s.467-478. (Yayına Hazırlayan: Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2000.

11. Abdulkadir Yuvalı, "Nevruz Bayramı ve Çarşamba Günleri, *Nevruz* (Yay. Haz. Prof. Dr. Sadık Tural), Ankara 1995, s.53.

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI TÜRK DÜNYASI EDEBİYATI PROJESİ

BAŞKAN

Prof. Dr. Sadık TURAL*

BAŞKAN YARDIMCILARI

Prof. Dr. Kâmil VELİYEV Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN* Doç. Dr. Osman HORATA* Doç. Dr. Öcal OĞUZ*
(Türk Dünyası Koordinatörü)

PROJE GENEL SEKRETERİ

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin AĞCA*

Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi

Başkan : Dr. Müjgân CUNBUR*

Yardımcıları : Doç. Dr. Belkıs GÜRSOY

Yrd. Doç. Dr. Naciye YILDIZ*

Dr. Ayşegül CELEPOĞLU

Türk Dünyası Fikir ve Edebiyat Metinleri Antolojisi

Başkan : Prof. Dr. Şükrü ELÇİN*

Yardımcıları : Doç. Dr. Yavuz AKPINAR

Doç. Dr. Abide DOĞAN

Yrd. Doç. Dr. İsmet ÇETİN

Yrd. Doç. Dr. Hâmiye DURAN

Türk Dünyası Edebiyat Terimleri ve Kavramları Ansiklopedik Sözlüğü

Başkan : Prof. Dr. Mustafa İSEN*

Yardımcıları : Doç. Dr. Filiz KILIÇ

Doç. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARI

Türk Dünyası Edebiyat Tarihi

Başkan : Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN*

Yardımcıları : Doç. Dr. Osman HORATA*

Doç. Dr. Öcal OĞUZ*

Yrd. Doç. Dr. M. Kayahan ÖZGÜL*

Yrd. Doç. Dr. Güzin TURAL*

Proje Sekreteryası

İmran BABA

Durmuş BUNARCIOĞLU

Bilgi İşlem

Nuray ERYURT

Melike ÖZCAN

Sibel ÖLGÜN

Berna METİN

Selda KILINÇ

Aktarma-Ön Redaksiyon

Kalmamat KULAMSHAEV (Kırgız T.)

Dinara DÜYSEBAYEVA (Kazak T.)

Güçmurat SULTANMURADOV (Türkmen T.)

Aljira TOPALOVA (Az. T.)

Dildar ŞİRZAD-ATMACA (Az. T.)

Aysu ŞİMŞEK-CANPOLAT (Özbek T.)

Semiha ÖZEL

*Proje Yürütme Kurulu Üyeleri

Çanakkale ve Çevresinde Nevruz

Anahtar Kelimeler : Çanakkale ve Çevresi, Nevruz Kutlamaları,
Hıdırellez.

Dr. Hayrettin PARLAKYILDIZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi

Aynı kültür içinde yaşayan insanların birbirini daha iyi anlamaları, birbirine sahip çıkıp, aynı soyun mensubu olmanın verdiği heyecanla, dayanışmanın toplumsal bilinci artırmadaki rolünü kuvvetlendirmede örf ve âdetlerimizin yerini unutmamak gerekir.

Yıllardır özlemini çektiğimiz Türk dünyası ile dayanışma ve ortak kültürümüzden hareketle manevi alandaki bütünleşme unsurlarımızdan biri de **nevruz** şenliği olup, bugün hâlâ Anadolu'da **hıdırellez** adı altında yaşatılmaktadır.

Geçmiş yıllarda Türk dünyasında **birliğin, hoşgörünün, barışın, bolluğun, bereketin** simgesi olan, ortak bir gün olarak kutlanan **nevruzun** Türkiyemiz'in tarihî ve mitolojik bir ili olan Çanakkale'de **nevruzun** nasıl algılandığını ve bugüne kadar ne şekilde kutlanarak, geldiğini açmak istedik sizlere.

*"Nevruz âdetleri II. Meşrutiyet'ten sonra terk edilmiş ve Türk halkı arasında da yerini hıdırellez şenliklerine bırakmıştır."*¹

Saflığın, Türklüğün buram buram koktuğu Türkmen köylerimizde genelde **hıdırellez**, özelde **nevruz** şenliklerine dönen, bahara çıkışın, tabiatla kucaklaşmanın dostlukların pekiştiği, kin ve nefretin yer almadığı veya yer alsın bile şenliklerde barışmanın verdiği canlılık ve dayanışma ile fikirdeki birliğin, hayattaki dirliğin sağlandığını yaptığımız araştırmalarından çıkarıyoruz.

Araştırmamızı Çanakkale merkez ilçeye bağlı Türkmen köyleriyle (Denizgözü, Elmacık ve

Akçeşme) Kaz dağlarının güney cephesinde yer alan Balıkesir ile Edremit ilçesine bağlı Türkmen köylerinde (Hacıarslanlar, Çamcı, Yassıçalı, Tahtakuşlar, Doyuran ve Mehmetalan) yoğunlaştırarak, **martdokuzu**'nu, **nevruz**u aradık.

İlk durağımız, Çanakkale'deki Denizgözü köyü oldu. Şehir merkezine 23 km. uzaklıkta ormanlık içinde, oldukça bakımlı, sokakların boş ve işlerin yoğun olduğu bir zamanda girdik buraya. Köyde rastladığımız ilik kişi bir Türkmen gelini olan Sabriye Çakır'dı. Onunla yaptığımız söyleşide anlattıkları **hıdırellez** adı altında **nevruzun** özelliklerini ve güzelliklerini yansıtıyordu:

*"Üç gün yaparız, bu âdetlerimizi, mezarlığa gideriz, kabristan kıyafetlerimizi giyeriz, Türkmen kıyafetlerimizi... Herkes oğlağını, kuzusunu alır, mezarlığa gider. Orada bütün köy halkı bir olur, beraber olur. Köye parayla bir bekçi tutarız, o, köyü bekler. Ondan başka herkes bu şenliğe katılır. Yeriz, içeriz, oynarız. Bu âdet, Dedeler'den kaldı bizlere."*² demek suretiyle, sözü ikinci gün yapılan Arap Dede'nin başındaki törenlere getirdi. Yurdumuzun hemen hemen her yöresindeki Türkmen Köylerinde muklaka bir "dede" kavramı içinde "yatır" bulunmaktadır.

Dedelerle ilgili incelemeyi, Doç. Dr. Mustafa Cemiloğlu'nun³ Bursa yöresinde yaptığı araştırmada kullandığı tekniğe göre ele aldık:

Yatırın adı: Arap Dede

Bu adın anlamı: Bilinmiyor. Çok eskiden beri kullanılıyor, nesilden nesile bu isim söylenerek geliyor.

Bulunduğu yer: Denizgözü köyüne 700 m. mesafede. Köy yolu üzerinde. Çam ağaçlarının altında.

Türbe ya da yapı: Etrafı taşlarla çevrili alçak bir mezar.

Yatırın cinsiyeti: Erkek

Törenselleştirme Zamanı: Her yıl hıdırellezde.

Hayır Şöleninin Niteliği: Burada oğlaklar kesiliyor. Yemekler yapılıyor, çerezler dağıtılıyor. Genç kızlar tarafından maniler atılıyor:

" Bahçelerde bir kuzu

Kırmızıdır boynuzu

Bir olalım arkadaş

Kaçıralım şu kızı.

Deniz altı kum altı

Balık suyu bulattı

Haydi yarım kaçalım

Yaşlarımız on altı”⁴

Keramet Motifleri:

a) Tabiat olaylarına hükmetme (yağmur yağdırma)

b) Kişileri yola getirme, (ağaç kesenleri cezalandırma)

c) Askere geden kişilere kolaylıklar yaratma.

Üçüncü gün köyde yapılan yemekler birbirlerine verilen ziyafetler ve yok olan kinler, düşmanlıklar...

İkinci köyümüz Çanakkale merkeze bağlı Elmacı İL merkezine 17 km. uzaklıkta. Burada yapılan âdetler de yine **nevruza** yönelik olup, törenler Elma Dede'nin mezarını ziyaretle başlıyor:

Yatırın adı: Elma Dede

Bu adın anlamı: Elma yemeyi çok sevdiğinden kaynaklanıyor. Köyün adı da Dede'den geliyor.

Bulunduğu yer: Köyün üst tarafında ormanlar içinde yüksek bir tepe.

Türbe ya da yapı: Etrafı taşlarla çevrili.

Törensel Uygulama Zamanı: Her yıl Hıdırellez günlerinde.

Hayır Şöleninin Niteliği: Hıdırellez günü ziyaret ve başında oğlak kesme ve yemek yeme, mezarı düzeltme, bakımını sağlama.

Keramet Motifleri:

a) Burada hiçbir surette ağaç kesilmez, kurumuş ağaçlar bile çürümeye bırakılır.

b) Bir nevi çevreyi koruma, yeşillığe ve bitkiye verilen önem.

c) Burada ağaç kesen Denizgöründülü Murat Dayı'nın, ayaklarını bir kaza sonucu kaybetmesi bir işaret olarak sayılır.

Buradan hareketle dedelerin, aynı zamanda çevreye zarar verenlerle, tabiatı kirletenlerle mücadele etmesi ve korunması gibi özelliğini gözden uzak tutmamak gerekir.

Üçüncü köyümüz, Çanakkale merkeze 30 km. uzaklıktaki Akçeşme... Burada yapılan pratikleri ise;

“Sabah erken kalkılması kırlardan yedi ayrı çiçek toplanması, bunların kapıların üzerine asılmasıyla hıdırellez başlıyor. Mezarlıkta herkesin oğlak kesip

yemeğini hazırlaması ve yemek yerken, birbirinin ağzına vermesi, dargınlığın bırakılıp, bağlılığın ortaya konmasını vermektedir.”⁵

Bu köyde, diğer köylerden farklı olarak, iki dede bulunmasıdır: **Uzun Dede** ve **Hayıt Dede**.

Kaz dağlarının kuzey tarafı olarak nitelendiğimiz bu Türkmen köylerinden sonra, Kaz dağlarının alt tarafı olan güney kısmında **nevruz** âdetleri nasıl devam ediyor?

Balıkesir ili, Edremit, ilçesine bağlı altı Türkmen köyünü gezdik. Bunlar sırasıyla “Hacıarslar, Çamcı, Tahtakuşlar, Yassıcah, Doyuran ve Mehmetalan”dı. İlk iki köyün gezdirilmesine ve en objektif bilgilerin verilmesine yardımcı olan Çamcı köyünden Dr. Ali Kemal Beteş'di.

İlk durağımız Kaz dağlarının doğu uzantısı olan, bundan 100-120 yıl önce kurulup, sonradan yer değiştiren Hacıarslanlar köyündeki yatır oldu:

Yatırın adı: Hacıarslan

Bu adın anlamı: Bilinmiyor.

Bulunduğu yer: Köyün girişinde sol taraftaki ormanlık bir tepenin üzerinde bulunmaktadır. Dede'nin sol tarafı Sarkız ve Baba tepe ile, karşıdaki Eybek Dede ve Kapanca Dedesi'ne bakmaktadır. Yenice yolu-Kalkım asfaltı üzerine yakın.

Türbe ya da yapı: Dede'nin mezarı beton duvarla çevrilmiş, bakımlı, etrafı açık. Yanında iki mezar var, ama köylü bu mezarın ne zaman yapıldığını bilmiyor, o da aynı şekilde yapılmış.

Törensel Uygulama Zamanı: Her yıl hıdırellezde ve yağmur yağmadığı zamanlarda.

Uygulanan Pratikler: Dede'nin etrafında birkaç defa dolanma. Dede'nin başındaki ağaca ve mezar taşına tülbent bağlama. Birlikte yemek yeme.

Keramet Motifleri:

a) Yağmur yağmadığı zaman yağmur yağdırma.

b) Çocuğu olmayanların dileğini yerine getirme.

Bu köylerde **nevruzun** isim olarak kaldığı, asıl kutlamaların **hıdırellez** olarak bilindiği, bunun da üç gün sürdüğü bilgisine ulaştık. Çanakkale merkezdeki Türkmen köylerine yakın âdetlerin, buralarda da uygulandığını sorularımıza verilen cevaplardan anladık.

Gezdiğimiz bütün köylerde tabiatın uyanışıyla beraber, aynı tür kutlamaların yapıldığını tespit ettik. Dr. Ali Kemal Beteş'in ve diğer köylülerimizin ifadesine göre:

Hıdırellez'in **birinci günü** sabah erken kalkılır, genç erkekler ve kızlar su kenarına giderler, kadınlar gün görmemiş su ile ellerini yüzlerini yıkarken erkekler suya girerek yıkanır ve güne ter-temiz başlarlar. Köye dönerlerken hem **hıdırellez** suyu getirilir, hem de kırlardan topladıkları çiçeklerle kaplarına süs yapılır. Bilhassa, mor renkli **nevruz** çiçeğini bulmak ve getirmek de önemli görülür. Aynı gün mezarlıklara gidilir, ziyaret edilip, temizlenerek, bakımının yapıldığı ve oğlakların kesilerek (bu köylerde küçükbaş hayvanların içinde keçi ve oğlakların önemli bir yer tuttuğu görülür. Çünkü bu köyler dağların eteğine ve tepesine kurulmuş olup, burada en iyi beslenen ve bakımı kolay olan hayvanlardır), yemeklerin pişirilip yendiği, göztokluğunun, cömertliğin sergilendiği gündür. **İkinci gün** dedenin mezarına gelinir, orada kutlamalar yapılır. **Üçüncü gün** ise, köy meydanında yemekler yenir. Ayrıca bu köylerde **hıdırellezin** dışında Ağustos ayında **Hacı Bektaş Şenliği** düzenledikleri ve bunu iki gün boyunca, Kaz dağlarının tepesinde yatan **Kapanca Dedesi**'nin başında yaptıklarını ve tamamen orada konaklayarak bir nevi **nevruz** gibi kutlandığını da ifade ettiler.

Sonuç:

Yukarıdaki bilgilerin ışığında görülüyor ki, Çanakkale ve çevresindeki Türkmen köylerimizde değişmeyen âdetlerimiz; "**mezarlığa gitmek, yemek ve dedeleri ziyaret etmektir.** Mezarları ziyaret ederken, herkesin kendi ailesine ait mezarının yanına oturup, oğlağını kesmesi, yemeğini yapması ve birbirlerine ikram etmesi Uygurlar'daki "Tokuz Oğul" ananesinde yer alan **birinci ve ikinci** günde yapılan kutlamalarla eş değerdir.⁶ Mezarların düzeltilmesi, bakımının yapılması, Türk insanının geçmişe verdiği önemden kaynaklanmakta ve bizlere Ziya Gökalp'in şu veciz sözünü hatırlatmaktadır:

"Diride olmazsa, ölüye hürmet,

Çözülür bağları, dağılır millet!"

Diğer bir ortak yön ise, bütün Türkmen köylerinde mutlaka bir dedenin oluşu ve bunlarının

kutsallığının bulunuşudur. Bunlar, "*Denizgörüldü Murat Dayı'nın ifadesinde kendini şöyle buluyor:*

"Gece gözcüleri

Sınır bekçileri

Şam evliyaları

Horasan pirleri

Gayıp gerçekleri

*Gayıp gerçekler, savaşa katılan manevî güçlerdir. Çanakkale Savaşları'nda, Kurtuluş ve Kıbrıs Savaşları'nda bunlar vardır"*⁷

Kısacası, kültür unsurlarımızdan biri olan **nevruz** isim değiştirmek ve nispeten de İslâmlaşmak suretiyle hayatiyetini Çanakkale ve yöresinde devam ettirmektedir.

Nevruzunuzu, Çamlıcılı emekli öğretmen Ali Edepli'nin gülbank⁸ diye nitelediği sözleriyle kutluyorum:

"Nevruzunuz hayır ola,

Şerler def ola,

Münkir-münafık mat ola."

NOTLAR

1. *Yeni Türk Ans.-Ötüken Yayınevi İstanbul.19. Cilt 7.*

2. *Hayrettin Parlakyıldız. "Çanakkalede Nevruz" Bilge Dergisi-A.K.M. Ank.1998 Bahar-16. s.23.*

3. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi.*

4. *Hayrettin Parlakyıldız a.g.m. s.23-24.*

5. *Hayrettin Parlakyıldız a.g.m. s.24.*

6. *Bkz. Nevruz -A.K.M. yayını, Yayına Haz: Prof. Dr. Sadık Tural Ankara, 1995. s.162.*

7. *Hayrettin Parlakyıldız, a.g.m. s.24.*

8. *Gülbank: Eskiden tekkelerde âyin sırasında savaşlarda, merasimlerde hep bir ağızdan ve mukamli yapılan dua, söylenen şarkı veya tekbir. (Örnekleriyle Türkçe Sözlük. M.E.B. ANK. 1995 cilt 2 s.1065.*

Âşık Veysel’de Poetika

Anahtar Kelimeler: Âşık Veysel, Şiir, Şair, Ozan, Halk şiiri geleneği.

Doç. Dr. Hayrettin RAYMAN

Poete, ozan, şair, düşler içerisinde yüzen, şiire özgü, şiir ile dolu,¹ kendini şiire veren, kendini şiire bağlayan,² şiir yazan, bir insanın şiir dünyası (Hugo) kendini şiire veren ve şiir yolunda tüketen, dil içinde yeni bir dil kuran demektir.³ Poetika ise şiir sanatı, bir şairin şiir dünyası demektir. Bu nedenle önce şiirin ne olduğu ve belirgin özellikleri üzerinde durulmalıdır. Valery, şiiri raksa benzetir. Raks, birtakım hareketlerden oluşur. Hareketlerin amacı kendilerindedir. Gideceği yere raks ederek giden bir kimse görülmemiştir. Raks gibi şiirin de başka yerlerde gözü yoktur, amacı kendindedir.⁴ Şiir, bizi alıp başka dünyalara götürür.⁵ Şiir, şairin türlü etkilerle kaynaşan iç varlığından doğar. Şiir, tek başına ne söylemiş, ne de anlamdır. Şiir, heyecan, hayalgücü, düşünce, duygu, güzellik, ritm ve söylemiş özelliklerine sahiptir. Şiirin özel bir dünyası, belirli bir biçimi, özel bir anlatımı, özel bir etkisi vardır. Şiir, “*Sözcüklerle güzel şekiller kurma sanatıdır. Şiir, insanoğlunun ruhundaki her suale, bülbül sesiyle acı ve tatlı, yanık veya şen cevap verebilecek bir kudrettir, yeter ki o tele dokunmasını, ondan istediğin nağmeyi çıkarmasını bilesin*”.⁶

Günümüze kadar şiirin belli bir tanımı yapılamamıştır. Ancak şiirin belli özelliklerinin olduğu kesindir. Bu özellikler şöyle sıralanabilir:

1. Şiirin belli bir içeriği vardır. Bu bazan bir duygu, bazan da bir olay olur. Burada durumu, şairin anlayışı belirler. Zaten şiir, belli bir düşüncenin, belli bir duygunun tekelinde olamaz. Şiirin amacı estetik duygu ve heyecan uyandırmaktır. Şiirin içeriğinde estetik öğeler yer almalıdır. Dili ise bilimsel eserin dilinden farklı olacaktır. Şiir, duygu ile değil, sözcüklerle yazılır. Ancak şiir yazabilmek için duygu yoğunluğu gerekir. Şairin duygularını anlatabilmesi için de hem yeterli sözcük dağarcığına hem de kafa olgunluğuna sahip olması icap eder. Şiirin meydana gelmesi için bazan duygu da yetmeyebilir.

2. Şiirin belli bir biçimi olmalıdır. Şiirin biçimi, şairin sanat anlayışına ve bağlı olduğu edebî ekole göre değişir. Biçimi belirleyen uyak, uyaklar arasındaki ilişki ve ölçüdür.

3. Şiirin kendine özgü üslûbu vardır. Şiir, sözcüklerle anlatılır. Sözcüklerin seçimi nesre göre daha fazla önem taşır. Sözcükler, şairin hayal dünyasını, sözcük dağarcığını yansıtır. Şiirde düşünce ve duygu yoğunluğu bir arada olmalıdır. Bunu da şairin amacı belirler. Şair, bazan herkesin kullandığı, bildiği sözcükleri kullanmakta bazan duyulmadık bilinmedik sözcükler aramaya çalışmaktadır. Şair, sözcüklerle şiiri renklendirir, sözcüklere büyü katar. Onun için şiir, bizi heyecanlandırır. Şiirin imaj ve mecazlar taşınması, sözcüklerin meydana getirdiği ritm, çıkakları aynı olan ünsüz ve alliterasyonlar şiirin bizi kendine çekmesinin nedenleridir.

4. Şiirin etkileme gücü vardır. Şiirin temel amaçlarından birisi etki uyandırmaktır. Temasıyla, kullanılan sözcükleriyle, öteki öğeleriyle şiir etki uyandırma peşinde koşar.

Öteki halk şairlerinde olduğu gibi halk şiirinin imgeden uzak, hikâye etme geleneğine dayalı şiir türünü Âşık Veysel’de de görürüz. Şair ve şiir hakkında belli bir tanım yapmayan veya yapamayan Veysel, genellikle şair yerine âşık sözcüğünü kullanmayı yeğlemekte, birey ve toplum olarak onlardan beklentilerimizi dile getirmektedir. Son yıllarda âşıklarımız nicelik yönünden artarken, nitelik bakımından geriye düşmüşlerdir. Sözü tartmadan, düşünmeden söyleyen âşıklarımız türemiştir. Onların bu tavrı çevrelerini incitmelerine neden olmaktadır. Halbuki “*Boğaz, dokuz boğum, boğa boğa söyle*” atasözü onlar için de geçerli olmalıdır. Âşıklarımızın çoğunun “*Ben âşığım*” diye çalım satmaları da hoş bir davranış biçimi değildir. Bu tip âşıklar, karanlıkta aynayı ay, düşlerinde içtikleri şarabı mey sanmaktadır. Övgü ve yerginin nasıl yapılacağını bilmemekte, atışmalarda yarı yolda kalmaktadır. Çoğunlukla yalan yanlış konuşmakta, kız yerine geline âşık olmaktadır. Bunlar, halk şiirimizi olumsuz etkilemiş, bu şiirimizin öz yönünden zayıflamasına neden olmuşlardır. Gerçek âşığın amacı şiirde güzelliği aramak olmalıdır. Şiirde güzellikten anlamak için de olgun âşık olmak gerekir. Olgun âşık olmak kişinin yıllarını alır. Zaten âşıklık yolu uzun, uzun olduğu kadar da dikenli bir yoldur. Bu yolu kısa zamanda almak olası değildir.

A. Dize Kurma Tekniği: Âşık Veysel’in şiirlerinde, halk şiir geleneğinin tüm özelliklerini

görürüz. Bu gelenek Aprinçur Tiğın'den Veysel'e kadar uzanan bir gelenektir. Tanzimat, Servet-i Fünun, Cumhuriyet şairleri şiirde yapısal bir değişiklik yapma gereksinimi duyarken halk şairi böyle bir kaygıdan uzaktır.

Veysel, dizelerini oluştururken belli sözcük gruplarını dize başına, sonuna, ortasına getirmek gibi bir endişe taşımaz. Biçim için anlamdan vazgeçmez. Dizelerini isim, sıfat, zamir ve çekimli fiillerle başlatmak onun için sorun olmaz. O, şiirde hem anlam hem de söyleyiş güzelliğine önem verir. Dizelerinde cümlenin bütün öğeleri yer aldığı gibi zaman zaman bu öğelerden biri eksik olabilir. Bazan da öğeleri tek dize yerine iki dizeye yayar.

Çeşitli çiçekler yeşil yapraklar

Renkler içinde nakışını saklar (17/3).

Çeşitli çiçekler, yeşil yapraklar özne grubu, saklar yüklem, nakışını belirtili nesne, renkler içinde ise dolaylı tümleçtir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

B. Şiire Başlama Biçimi: Bizim bu incelememiz şairin yüz kırk iki şiirine dayanmaktadır. Yaptığımız inceleme sonucunda şiirlerinin giriş bölümünde şairin öncelikle içinde bulunduğu psikolojiyi ve sosyal durumu dile getirdiği görülmüştür. Zaman zaman isteğini, konu hakkındaki görüşlerini, yargılarını, dünyanın geçiciliğini, sırasında da gönlüne ve sevgiliye seslenerek şiirlerine başladığı saptanmıştır.

Halk şiirinin kendine özgü uyaklanış biçimi vardır. Temel olarak birinci dördüklüklerde iki şekil karşımıza çıkar:

I	II
-----a	----- a
-----b	----- b
-----a	----- c
-----b	----- b

Âşık Veysel, yüz iki şiirine birinci, otuz iki şiirine ikinci şekildeki gibi başlamıştır. Ayrıca sekiz şiirinin birinci dördüğüne aaab, bir şiirinin birinci dördüğüne ise abca şeklinde bir sıralanış görülür. Şiirlerinde uyak ve redifi eksiksiz kullanması şiirlerinin ahengini olumlu yönde etkilemiştir. Ses bakımından zengin olmayan hiçbir şiiri yoktur. Şairin uyak ve redifi nasıl kullandığını örneklendirelim:

Sen bir ceylan olsan ben de bir avcı (cı: t.u.)

Avlasam çöllerde saz ile seni (-z y.u. – ile seni redif)

Bulunmaz dermanı yoktur ilacı (-cı: t.u.)

Vursam yaralasan söz ile seni (-z y.u. – ile seni redif). (118/1.)

Dizelerde aynı seslerin yinelenmesi, kalın seslerden sonra ince, ince seslerden sonra kalın seslerin gelmesi iç ahengi artıran öğelerdir. Avlasam, vursam, yaralasan gibi sözcüklerde geniş ünlüler çoğunluktadır. Ayrıca fiil kökenli sözcükler çok kullanılmıştır. Birinci dizede dört sözcük –n ile bitmektedir. İkinci dizede dört tane –l sesi vardır. Dördüncü dizede kalın ve ince sesler neredeyse eşit ağırlıktadır.

C. Edebî Sanatları Kullanış Biçimi: Yapılan inceleme sonunda âşığın mecaz ve teshis sanatlarını yoğunlukla kullandığı görülmüştür.

Neler yaptı bana kader

Uyansana kara bahtım

Yel değdikçe erir gider

Karşı dağda kara bahtım

(45/1.)

Kader kötülük yapan, baht ise, ilgisiz, sürekli uyuyan bir insan olarak düşünülmüştür.

Ayrılık günleri geldi dayandı

Eğlenip burada kalan elveda

Eridi cesedim yüreğim yandı

Sinem delik delik delen elveda.

(127/1.)

Cesedin erimesi, yüreğin yanması, sinenin delik delik olması mecaz anlatımlardır.

Derdimi dökersem derin dereye

Doldurur dereyi düz olur gider

Rakipler geldi de girdi araya

Korkarım yar benden yoz olur gider.

(35/1.)

Âşık, o kadar dertli ki, bu dertlerini dereye değil, derin dereye dökse, dere dolup taşacaktır. Burada dert maddi bir özellik taşımamaktadır. Yalnız üzüntünün çokluğu vurgulanmak istenmiştir.

D. Şiirlerini Adlandırış Biçimi: Halk şiirinde türün adı genellikle şiire verilir. Âşık Veysel ile halk şiirine ad verme geleneği başlamıştır. Şair, şiirlerini şöyle adlandırmaktadır.

1. Şiirin dördüncü dizesi şiire ad olmaktadır.

Senin Yolunda Yolunda

*Bitti ömrüm geçti çağım
Senin yolunda yolunda
Soldu çiçeğim yaprağım
Senin yolunda yolunda.
(1/1.)*

2. Birinci dizeler ad olmaktadır.

Bu Âlemi Gören Sensin

*Bu âlemi gören sensin
Yok gözünde perde senin
Haksıza yol veren sensin
Yok mu suçun burda senin
(15/1.)*

3. Birinci dizenin yarısı ad olur.

Kırk Yaşımdan Sonra

*Kırk yaşımdan sonra kalbime
Erişti Mevlâ'dan bir ihsan oldu
Hakk'ı bilenlere hazırdır her an
İnkâr edenlere sır nihan oldu.
(19/1.)*

4. Şiirde geçen bir sözcük ad olur:

Kardeşim

*Beni hor görme kardeşim
Sen altınsın ben tunç muyum?
Aynı vardan var olmuştuz
Sen gümüşsün ben saç mıyım?
(40/1.)*

5. İlk dördlükteki dizelerden biri:

Her Türlü Nesneye Âşıksın Gönül

*Çalıp eğlenmezsem saz neme gerek
Her güzelden birer nesne umarsın
Her türlü nesneye âşıksın gönül
Gülüp oynamazsan kız neme gerek
(56/1.)*

6. Ayak olan sözcük şiire ad olur:

Âşıklar

Karadeniz gibi kükrer coşarsa

*Dalgası gelince yaman âşıklar
Hırs gelip de ayrınlığı şişerse
Kaybeder iradey dümen âşıklar
(116/1)*

7. İlk dizenin ilk sözcüğü:

Orman

*Orman yurdun temelidir
Nesillerin evvelidir
Her sanatın ilk elidir
Ormandaki varlığa bak.
(184/1.)*

8. Dördüncü dizenin yarısı

Uyan Bu Gafletten

*Devr-i Cumhuriyet asırtı yirmi
Uyan bu gafletten uyuma gardeş
Dünya ayaklanmış aya gidiyor
Uyan bu gafletten uyuma gardeş.
(201/1.)*

9. Şiir temasına göre ad alır.

Atatürk

*Atatürk'tür Türkiye'nin ihyası
Kurtardı vatani düşmanımızdan
Canını bu yolda eyledi fedâ
Biz dahi geçelim öz canımızdan.
(206/1.)*

E. Ölçü ve Ritm: Düz yazı gibi şiirin de kendine özgü birtakım kuralları vardır. Bu kuralların başında ses ve ritm gelir. Şiiri müzikal yapan, kulağa hoş gelmesini sağlayan bu öğelerdir. Ses ve ritm, şiirlerin şarkı ve türkü formuna dönüşmesinde etkin rol oynar. Bu arada durak, vezin ve alliterasyonların payını da göz ardı etmemek gerekir.

Mecnun gibi /dolanyom /çöllerde 4+4+3

Hayal beni/ yeldiriyor/ yel gibi 4+4+3

Ah çeker ağlarımı/ gurbet ellerde 6+5

Duramaz akar/ gözüm yaşı/ sel gibi 4+4+3.

(136/1.)

Dördlükte ritm, ikinci dizedeki i, üçüncü dizede l ve r, dördüncü dizede r-m sesleriyle sağlanıyor. Ayrıca

ikinci dizedeki y ve l sesleri sözcük başı ve sözcük içinde alliterasyonlar oluşturmaktadır.

G. Şiirlerindeki Diğer Ahenk Unsurları: Şair, kafiyeye, redif ve edebî sanatların dışında tekrarlar, sıfat ve isim tamlamaları, deyim, atasözü gibi öğelerle ahenk sağlamaya çalışır. Şimdi yardımcı olarak adlandırabileceğimiz bu ahenk unsurlarını örneklendirmeye çalışalım: Kullandığı tekrarlardan bazıları: “*Yolunda yolunda, türlü türlü, adım adım, baş baş, dalgın dalgın, ılgıt ılgıt, azgın azgın, ağlar ağlar, geze geze, diyar diyar, oylum oylum, katar katar, yan yan, bile bile*”...vb.

Sıfat Tamlamaları: “*Dertsiz insan, yüce dağ, deli gönül, kara baht, gam kervanı, yedi yaş, kambur felek, al yanak, mert insan, dört kitap, kuru laf, çirkin iş, sarı tel.*”

İsim Tamlamaları: “*Dünyanın işi, yolun düzü, Atatürk'ün izi, dünyanın hızı, kar suyu, insanlık yolu, dünyanın hali, seher vakti, inci diş...*”vb.

Deyim ve Ata Sözleri: “*Akıl erdirmek, göz gezdirmek, başından geçmek, derdini dökmek, peşine düşmek, kendinden geçmek, yoldan çıkmak, kulak vermek... Taşıma su ile değirmen dönmez, aslan, tilki gölgesine saklanmaz, derdini söylemeyen derman bulamaz..*”vb.

Dil: Âşık Veysel, söyleyişte rahatlığı ön planda tutar. Dili kullanımında bir zorluk yaşamaz. Arapça ve Farsça sözcüklere karşılık bulma kaygısı taşımaz. Şiir söylemede kolaya kaçmaz. Tekrarlara çok az yer verir. Her şiirinde didaktik yön ağır basar. Olay ve kişileri betimleme yerine kendi psikolojisini ve ruhsal dalgalanmalarını, çevresindeki değişiklikleri anlatır.

Dünya tebdil oldu durum değişti

Kimi aya gider kimi cennete

Dünya güzellendi itibar düştü

Anne baba yoksun kaldı hürmete

(84/1.)

F. Şiirlerinde İç Yapı ve Psikoloji: Âşık Veysel'in şiirlerinde gereksiz söyleyişlere rastlanmaz. Ozan, şiirde anlam bütünlüğüne önem verir. Anlam bütünlüğünün yerinde olmasının nedenlerinden biri de dizeleri nesir cümlesi olarak düşündüğümüzde cümle

öğelerinin yerli yerinde ve eksiksiz kullanılmış olmasıdır. Sözcük ve deyimler, birbirleriyle uyum gösterir. Bilinmeyen imaj ve hayallere rastlanmaz. Şiirleri bir gizem taşımaz. Şiirler iç yapı yönünden sağlamdır. Şair, önce olayı ortaya koyar, sonra olayın ayrıntısına girer. Şiirlerinin adları, şiirlerinde işlediği olayların özeti gibidir. Örneğin; *Neler Yaptı Bana Kader, Yumma Gözün Kör Gibi, Koca Dünya Vaziyeti Değişti, Ayrılık Günleri Geldi Dayandı* ...vb.

Âşık Veysel'in şiirlerine çizdiği tablolar ve ortaya koyduğu psikoloji karamsardır. Şans, çile, kader söz birliğine varmıştır. Yedi yaşından beri şairin peşini bırakmamaktadır. Dert ve tasa ile arası hiç hoş değildir. Onların yüzünden yazı kışı birbirine karıştırmıştır. Çevresindeki kişiler, üzüntüsünü anlayamaz. Kadere yalvarır, fakat kader kendisine bir defa küsmüştür, yardım etmesi olası görünmemektedir. Şansı derin uykudadır. Verdiği çetin savaşlar bile uyanmasına yetmemektedir. Felek diye nitelendirdiği şans kendisine eşit davranmamıştır. Kimine at, kimine aşk, kimine mal, kimine köy ve yayla, kimine saz verirken Veysel'e göz yaşı uygun görülmüştür.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Âşık Veysel, gerek şiirlerinde topluma verdiği mesaj, gerekse halk şiir öğelerini kullanma ve Türk halk şiir geleneğini uygulama bakımından halk edebiyatımızın önemli halkalarından birini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Âşık Veysel ŞATIROĞLU, “*Dostlar Beni Hatırlasın*”, Ankara, 1970. Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

NOTLAR

1. Tahsin Saraç, *Fransızca- Türkçe Büyük Sözlük, C.II*, Ankara, TDK. Yayını, 1976, s.996.

2. *Dictionnaire Encyclopedique En Couleur*, Paris, Hachette Livre, 1997, s. 1479.

3. Paul Robert, *Petit Robert*, Paris, S:L:N, 1972, s.1332.

4. Suut Kemal Yetkin, *Şiir Üzerine Düşünceler*, İstanbul, Varlık Yayını, 1969. s.9.

5. A.g.e. s.12.

6. Muzaffer Uyguner, *Cahit Sıtkı Tarancı Hayatı Sanatı Eseri*, İstanbul, 19969, s.8.

Dede Korkut'ta Sağ-Sol Anlayışı ve Bunun Türk Devlet Geleneğindeki Yeri*

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, Dede Korkut, Oğuz Han, Devlet Geleneği.

Seyfettin ALTAYLI

T.R.T. Dış Yayınlar Şubesi

Kitabı Dede Korkut, Türk Milletinin kutsallık seviyesine yükselmiş nadide eserlerinden birisidir. Ne yazık ki; şimdye kadar Prof. Dr. Bahaddin Ögel hariç araştırmacılar onun Türk devlet geleneği açısından taşıdığı öneme yönelmemiştir. Araştırmacılar özellikle dil, gelenek görenek, hayat tarzı ve anlayışı vs. yönünden onu enine boyuna incelemişlerdir.

Biz bu makalemizde Türk devlet geleneğinde "sağ-sol" anlayışı ve onun Dede Korkut'ta tuttuğu yere işaret edeceğiz.

Türk devlet geleneğinde "devlet, istiklâl, ülke ve halk" temel taşlardır.¹

Türkün hakimiyet anlayışında devlet veya imparatorluk, ona Tanrı tarafından armağan edilmiştir² ve o da bu büyük sorumluluğu gerekli şekilde koruyup muhafaza etmelidir. Bilge Han abidesinin doğu tarafında yazılanlar da bu düşüncemizi onaylıyor: "Türk halkının adı-sanı yok olmasın diye babam Hakan'ı, annem Hatun'u yücelten Tanrı, (onlar) devlet veren Tanrı, Türk halkının adı kaybolmasın diye, beni o Tanrı, hakan (olarak) oturttu".³

Türk devlet teşkilatında Oğuz Han'la başlayan devletçilik geleneğinde devlet "Sağ" ve "Sol" olmak üzere iki kolda teşkilatlanmıştır.⁴ Sağ taraf Türk tarihinde daima kutsal kabul edilmiştir; çünkü hakimiyet daima bu kısımda toplanmıştır. **Şecere-i Terakime**'de deniyor ki; "Oğuz Han, Şam vilayetinde bulunduğu zaman bir kölesine altın bir yay ve üç altın ok verdi. Ona dedi ki, altın yayı doğuda insan ayağının deymediği bir yere göm ve bir ucunu dışarıda bırak, okları da batı tarafta aynı şekilde toprağa göm. Kölesi bunları yapıp döndükten bir yıl sonra üç büyük oğlunu doğuya, üç küçük oğlunu da batıya ava yolladı. Büyük oğulları altın yayı bulup getirdiler ve babalarının emri ile yayı parçalayıp bölüştüler. Üç küçük oğlu da batı tarafta

yere gömülmüş üç altın oku bulup getirdiler ve okları da onlar bölüştüler. Oğuz, yurduna döndükten sonra büyük bir toy yaptı ve herkesi oraya topladı. Büyük oğullarını sesleyerek şunları söyledi: Söz altın yayı bulup getirdiniz adınız "Bozok" olsun, küçük oğullarım siz de okları bulup getirdiniz adınız "Üçok" olsun Bundan sonra Bozok neslinden kim olabilirse o hakan olsun, onlar Sağ tarafta otursunlar. Üçoklar da Sol tarafta otursunlar. Dünya durduğu müddetçe de emrime itaat etsinler"⁵

Oğuz devrinde aile içinde yer tutma nizamının temelini atan şahıs ise vezir İrkil Hoca'dır. O, "Orun" adlı töreyi, yani kanunları tanzim etmiş ve bu kanunla devlet protokolünde, aile içinde kimin nerede oturacağını belirtmiştir. Oğuz'un gökten inen bir ışık içinde çıkan kızla evlenmesinden doğan oğlu Gün Han, Oğuz'dan sonra hakan olduğuna göre en baş köşede oturuyordu. Onun sağında veliaht olan büyük oğlu Kayı, solunda ise Oğuz'un diğer eşinden olan oğlu, yani Gün Han'ın kardeşi Gök Han oturuyordu.⁶

Sofra başında otururken de herkesin kendi yeri vardı ve kesilen hayvanın neresini kimin yiyeceği de yine "Orun" adlı kanunla belirtilmişti.⁷

Hun devrinde hakanın otağının kapısı doğuya bakmalıydı.⁸ Göktürkler zamanında da ülkenin idaresi daima Sağ ve Sol taraf olmak üzere iki kısma bölünüyordu.⁹ Sağda hakan oturuyordu, solda ise veliaht. Eski Türkler kutsal saydıkları doğuya yüzlerini dönerek Güney yönüne "Sağ", Kuzey yönüne ise "Sol" diyorlardı.¹⁰ Bu şekildeki bölünme de kozmolojik anlayıştan kaynaklanmaktaydı.

Oğuz Han'ın vasiyeti aynen yerine getirilmiş ve nesiller boyu devam ettirilmiştir. Selçuklular da Anadolu'da Bizanslılara karşı daha sağlıklı mücadele etmek gayesi ile hakimiyetlerindeki toprakların doğu ve batısının en uç noktalarında "Uç" teşkilatları kurmuşlardı;¹¹ ki, bu teşkilatlar da Hun-Göktürk devrinden kalma geleneğin devamı niteliğindedir.

Türk tarihi ve kültürü yönünden emsalsiz bir öneme sahip olan Orhun-Yenisey yazıtlarında da sağ-sol anlayışı bütün azametiyile kendini gösteriyor. Bilge Han yazıtının kuzey tarafında şu satırlar yazılmıştır: "Benden sonra gelen küçük kardeş ve yeğenlerim, oğullarım, bütün soyum, milletim; sağdaki Şadapıt beyler, soldaki tarkanlar"¹²...". Burada da sağ ve sola devlet teşkilatı çerçevesinde yaklaşmaktadır.

Altın Orda hakanı Özbek Han'ın yaptırdığı bir merasimde yer tutma düzeni ile ilgili olarak İbni Batuta şunları söylemektedir: "Merasimde devletin ileri gelenleri Sağ ve Sol düzenine göre yer tutuyordu. Hanımlar da kendi nüfuzlarına göre sağda ve solda oturuyorlardı."¹³

19. yüzyılda da Teke Türkmenleri arasında 14 ay tutuklu olarak yaşamak mecburiyetinde kalan Henri De Coulboeuf De Blacqueville adlı Fransız, onların ev içinde oturma ve yer tutma düzenleri hakkında şunları söylüyor; “Evin sahibi ocağın önünde ve kapıya bakan yerde oturuyor. Kadınlar kapının sağında, erkekler ve misafirler de sol tarafa, yani ailenin reisinin sağ tarafında oturuyordu.”¹⁴

Türk devlet geleneğinde görülen, aile içinde de tatbik edilen sağ ve sol yönler aynen Dede Korkut'ta da göze çarpmaktadır. Aynı düzen burada da kendi yerini muhafaza etmiştir. Devlet içerisinde ve protokol kurallarında herkesin kendi yeri vardı ve bu, bozulmaz kanun hükmündeydi. Özellikle kurultaylarda yer tutma ve oturma nizamı kendini gösteriyordu. Kimse kimsenin yerinde oturamazdı.

Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda şu ifadeler geçiyor; “Bayındır Han'ın karşısında oğlu Kara Budak yayına dayanıp durmuştu. Sol yanında Kazılık Koca Oğlu Bey Yeğenek durmuştu.”¹⁵

Aynı boyda Bayındır Han'ın divanında oturan Oğuz beylerine ve yerlerine bir göz atalım; “Han'ın sağında Bayındır Han'ın torunu Salur Kazan'ın oğlu Uruz oturuyordu”. Han'ın sol tarafında Kazılık Koca oğlu Bey Yeğenek oturuyordu.¹⁶ Uruz'un veliaht olduğu buradan anlaşılıyor.

Uruz'un Tutsak Olduğu Boy'da deniyor; “Oğulcağızı Uruz, karşısında yaya dayanıp ayakta durmuştu. Sağ yanında Kazan'ın kardeşi Karagüne oturmuştu. Sol tarafında ise dayısı Aruz oturmuştu.”¹⁷

Yime Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda deniyor:

“Sağda oturan sağ beyler, solda oturan sol beyler.”¹⁸

Destanda kendi yerini bilmeyen ve oturma nizamına uymayan Uşun Koca oğlu Eğrek'e Ters Uzamış diyor ki; “Mere Uşun Koca oğlu, bu oturan beylerin her biri oturduğu yeri kılıcının hakkıyla kazanmıştır. Mere sen baş mı kestir? Kan mı döktün? Aç mı doyurdun? Çıplak mı giyindirdin?”¹⁹

Aile, Türk Milletinin özü ve Türk devletinin de en küçük birimidir.²⁰ O, tarih boyu tabiatın her türlü sınavından başarıyla çıkmıştır. Türkler devletlerine aynen ailelerinde olduğu gibi, saat dakikliğinde çalışan bir düzen kazandırmıştır. Ailede verilen devletçilik şuuru asla değiştirilemeyecek bir düzen gibi tatbik ediliyordu. Hakanlık ve veliahtlık demokratik seçimle ve layık olanlara emanet ediliyordu. Ters Uzamış'ın dediği gibi herkes kendi yerini akli, milleti ve devletine olan sadakati ve kılıcının hakkıyla alırdı. Sağ ve Sol anlayış, öylesine yerlerden ibaret değildi. O anlayışta

cihan hakimiyeti mefkuresi ve o yolda herkesin kendi becerisi ve yeteneği ile yer alma geleneği hakimdir.

Dede Korkut meydana gelip alkış söylerken diyor ki; “Seyirtirken (koştururken) akboz atın büdremesin” (tökezlemesin)!

Burada ifade edilen akboz renkli at da Türkün hakimiyet anlayışı ile ilgilidir. Oğuz Han, Çin İmparatoru Kao'yu M.Ö. 200 yılında Peteng kalesi savaşında çembere aldığı zaman ordusunu dört yönün at rengine göre tanzim etmişti. Boz atlar kutsal sayılan doğu tarafın, doru atlar güneyin, beyaz atlar batının, siyah atlar ise kuzeyindi.²¹ Dede Korkut, alkışında “akboz atın büdremesin” ifadesini de aynı “kutsal doğu” anlayışı ile kullanmıştır.

Türk kozmolojisine göre hakanın otağı, sarayı veya yaşadığı şehir dünyanın merkeziydi, dört ana yön de onun hükmü altındaydı.²² Sağ ve Solun kutsal sayılmasında, Türk Milletinin, kainatın yaratılması ve kendinin ona hükümlan olmasının Tanrı tarafından bahsedildiği düşüncesi kendini göstermektedir.

Bu düşüncelerin ışığında açıklıkla ifade edebiliriz ki; Dede Korkut Destanları, Türk Devlet Geleneğinin destanlaşmış abideleridir.

NOTLAR

* Bu makale 6-8/5/2000 tarihlerinde Bakü'de yapılan Dede Korkut Sempozyumu'nda sunulmuştur.

1. Kafesoğlu, I. *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, s. 232-237.
2. Giraud, Rene, *Göktürk İmparatorluğu*, İstanbul 1999, s.108.
3. Tekin, Talat, *Orhon Yazuları*, Ankara 1988, s.45.
4. Kafalı, Mustafa, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul, s. 117.
5. Ebülğazi Bahaadır Han, *Şecere-i Terakime*, Ankara 1996, s. 243-244.
6. Ögel, Bahaeddin, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ankara 1982, s.367-368.
7. İnan, Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeleri cilt 1*, Ankara 1987, s.242.
8. Roux, Jean-Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul 1994, s. 87.
9. Arsal, Sadri Maksudi, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul 1947, s.209.
10. Ögel, Bahaeddin, a.g.e., s.24-25.
11. Köprülü M. Fuad, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972, s.131.
12. Orkun, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazuları, I. Cilt*, İstanbul 1936, s.22.
13. Kafalı, Mustafa, a.g.e., s.119.
14. De Blocqueville, Henri De Coulboeuf, *Türkmenler Arasında*, Ankara 1985, s.55.
15. Engin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I.*, Ankara 1997, s.117.
16. Gökyay, Orhan Şaik, *Dede Korkut Hikayeleri*, İstanbul 1985, s.55.
17. Engin, Muharrem, a.g.e., s.154.
18. Gökyay, Orhan Şaik, a.g.e., s.74.
19. Ergin, Muharrem, a.g.e., s.225.
20. Ögel Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul 1988, s.239.
21. Ögel, Bahaeddin, *Hun İmparatorluğu Tarihi, I. Cilt*, Ankara 1981, s.406.
22. Esin, Emel, *Türk Kosmolojisi*, İstanbul 1979, s.18.

Türk Toplumunda Âşıkların Dili veya Muhabetnâme

Anahtar Kelimeler: Türk toplumu, Âşık geleneği, Dil, Sembol.

Yahya Kemal TAŞTAN

Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi

Aşk insanın doğasında vardır. İlkçağlardan beri yaratılış ile ilgili ileri sürülen teorilerde, anasır-ı erbaa diye adlandırılan unsurların içinde hep yeni edinmiş ve bundan dolayı insan ile birlikte anılmıştır. İnsanın doğasında yer alması, onun evrensel kılan bir özelliktir. Bu yüzdendir ki o, hemen her kültürde şöhret bulmuş, dünya çapında üne kavuşmuştur. Leylâ ve Mecnun, Kerem ve Aslı, Hüsrev ile Şirin, Romeo ve Jüliet, Heloise ve Abelardus, Tristan ve Isolde bunlardan bazılarıdır.

Bu evrensel özelliğine rağmen aşkın dile getirilişi, hakkındaki eserler (yazılı, sözlü vs.) yönünden kendine ait bir dilinin oluşu ve bu dilin belirli bir kültür dairesi etrafında şekillenmesi ona milli bir karakter kazandırmıştır. Aşk, evrensel olmasına rağmen âşık ve mâşuk'un bir kimliğinin olması da bunu etkileyen sebeplerdendir. Bunun yanında "*insan dünyasında ortaya çıkan pek çok kültür yapısı, sevgiden kaynaklanmaktadır*" ki, bu da aşkın kültür üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Aşkı tanımlamanın zorluğu, onun her kültürde farklı yorumlanması ile ilgilidir. Bunun yanında hislerden, heyecanlardan ve imgelerden örülmüş bir dünyasının varlığı da bu tanımlamayı olanaksız kılmaktadır. Aşk, âşık, mâşuk ve rakip-rakipler yönünden anlam yüklemesine uğramıştır. İşte bu yüzden bir aşkın çözümlenmesi âşık ve mâşuk'un mensubu olduğu toplumun kültürünün çözümlenmesi ile yakından alakalıdır.

İslâm medeniyetinde aşkın "*mahremiyet*" perdesi altında varlığını sürdürdüğü hesaba katılırsa, bunun batıda rastlanılan "*Coram Papulo*" tarzına benzemediği görülecektir. İslâm klâsiklerinden bunun ile ilgili kayıtlara rastlanmaktadır. İbn Hazım, böyle bir dilin oluşmasının mantığını "*herhangi bir şeyi isterken, mutlaka bir yol bulmalı; o isteğe ulaşabilmek için bir*

vasıta aramalı. Çünkü yalnızca Yüce Allah doğrudan ve vasıtasız olarak istediğini yapar",¹ sözleri ile ifade etmektedir. Bu yüzdendir ki, aşk ile alâkâlı bir dil meydana getirilmiştir. Bu dil, insanın çevresindeki varlıklara, eşyaya ve hareketlere mânâlar vermesi sonucu oluşmuştur. Muhabetname, işmar dili (işaret konuşması) ve lisân-ı ezhâr adı verilen bu dil Osmanlı insanının düşünce tarzını, eşyaya verdiği mânâyı ve önemi çözümlenmek açısından üzerinde durulması gereken bir meseledir.

Muhabetnâme'nin en belirgin özelliği, varlıklara yakıştırılan ve daha ziyade bunların adları ile oluşturulan kafiyeli ve "*yazısız mektuplar*"dan meydana gelmesidir. Lady Montagnu, **Türkiye Mektupları**, isimli eserinde bu mektuplara dikkatleri çekmekte ve Türkler'de renk, çiçek, ot, meyve, taş, tüy gibi akla ne gelirse her şeyin bir mânâsı ve özel bir mısraı olduğunu belirtmektedir. Montagnu'nun belirttiğine göre âşıklar arasında bu çeşit muhabbetnâmelerde kullanılmak üzere iki milyon mısra vardı. "*İşte böylece mürekkep kullanılmayan küfür, azar, sevgi, dostluk hatta havadisle dolu mektuplar gönderebiliyorlar.*"²

Bütün bu yazışmalara ilişkin bilgilere inşa kitaplarında, edebi eserlerde ve yabancı seyyahların seyahatnâmelerinde tesadüf edilmektedir. Ancak klâsik Türk edebiyatının bu konuda başlı başına bir malzeme teşkil ettiği muhakkaktır. Sevgiliye yakıştırılan ve varlıkların dili ve sevgiliyi anlatan mısralar buna bir örnek teşkil etmektedir.

Varlıkların dili ile ilgili 1886 yılında İstanbul'da kaleme alınan "**lisân-ı Ezhâr**" isimli el yazması bir eser bulunmaktadır. Süheyl Ünver tarafından Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağışlanan bu eserin müellifi hakkında malumatımız bulunmaktadır. Eserin giriş bölümünde yazılı olan "**Sâ'id**" kelimesinden sadece müellifin adını öğrenmek mümkündür. Eserde toplam 218 varlık adı ve bunlara yakıştırılarak oluşturulan 357 cevap bulunmaktadır.

218 varlık ismi birer anahtar kelimedir. Bu kelimelerin ekseriyetini çiçek adları, diğerlerini ise ağaçlar, çalılar, otlar, meyveler v.s.; günlük hayatta kullanılan eve ait kelimeler; giyim, yemek, içmek ve mutfak terimleri; hayvan ve organ adları teşkil etmektedir. Anahtar kelimelerin yanına kendisiyle kafiyeli olan ve söyleyenlerin o zamanki haline uygun mısralarla oluşturulmuş yakıştırmalar getirilmiştir. Bazı anahtar kelimelerin birden fazla cevabı bulunmaktadır. Eserin tamamında dikkat çeken özellik, anahtar kelimeleri ile oluşturulan yakıştırmalarda kafiye ve redifin sembolden daha mühim ver yer tuttuğudur.³

Anahtar kelimelerin bir kısmında rastlanılan sayılan ise değişik mânalara gelmektedir. Bu anahtar kelimeleri ile oluşturulan mısralar ise daha çok sayılar ile ilgilidir. Buna göre, âşkın sevdiğine bir karanfil göndermesi “*olalım seninle bir*” anlama gelmektedir. Karanfillerin sayısı değiştikçe mısralar da değişmekte ve hepsi de ayrı manaları ihtiya eden yeni bir mısra ortaya çıkmaktadır. Buna göre karanfil-üç “*buluşmamız oldu güç*”, karanfil-beş, “*olayım sana eş*” karanfil-yedi “*aşkın beni yedi*” manalarına gelmektedir.

Anahtar kelimelere verilen cevaplar, şekil bakımından büyük zenginlik gösterirler. Aralarında yalnız anlamları, iki kelimeyle ifade eden basit emir ve istek cümlelerinden başlayarak hece vezniyle yazılmış güzel beyitlere kadar türlü örnekler bulunur.⁴ Aşağıda harf sırasına göre mezkûr eserde ve diğer kaynaklarda rastlandığımız örnekler sıralanmıştır.

Al: Sevdiğim gel beni al

Alma (elma): Ahımı alma

Alma (elma): İster al ister alma

Armut: Ver bize bir umut

Bakla: Al beni sinende sakla

Bal: beni yanına al

Basma: her şeye kulak asma

Bez: Cehennende gez

Biber: Bize yok mu bir haber

Biber: Ciğerim yanar tüter

Börülce: Efendim keyfin nice?

Buğday: Görmeyeli oldu dört ay

Ceviz: Aramızda deniz

Ceviz: Sen orada ben burada

Ne renk kaldı ne beniz

Cımbız: Ölürüm sensiz

Civanperçemi⁵: Şimdi vardır bu gönlümün
merhemi

Çekirdek: Çek benden el etek

Çıra: Aşkınla oldum çıra

Çuha: Üstüne bulunmaz baha

Darçın (tarçın): Ben öleyim sen gör harcım

Darçın (tarçın) Sen gel, ben çekeyim senin harcın

Deri: Sinemdedir yeri

Ekmek: Murada ermek

Ekmek: Maksadım seni öpmek

Ekmek: Neden bizi terk etmek

Enginar: Gönül ortağın kurmuş

Efendisiyle cengi var

Erik: Sinem oldu delik delik

Fıstık: Muhabbeti bozduk

Fulya: Kurduğum hülya

Fulya: Rakipler ölsün, bize kalsın dünya

Fulya: Kurma efendim hülya

Fulya: Ettiğim hülya, gördüğüm rüya

Fulya: Sensiz dar olmuş başıma dünya

Fulya: Dün gece gördüğüm rüya

Fulya: Bugün başıma döndü dünya

Funda: Sen olan mı bunda (mahalli ağızla)

Gül: Ben ağlarım, sen gül

Günlük: Gel bu günlük

Güvem: Aşkınla oldum verem

Halka: Lânet olsun böyle halka

Hasır: Olayım sana esir

Hurma: Karşımda durma

İtrişah: İki gönül bir olursa ayıramaz padişah

İtirşâhi: Sensin gönlümün şâhi

İbrişim: Seninledir her işim

İğne: İnim inim inle

İnci: Sensin güzellerin genci

İncir: Kâr etmez demir zincir

İplik: Gözyaşıyla ipliği büktük

Kabuk: Söyledim abuk sabuk

Kâğıt (kaât diye telaffuz ediliyordu): Bayılıırım
saat saat

Karanfil: Karanfilsin kararın yok

Konca gülsün tımarım yok

Ben seni çoktan severim

Senin benden haberin yok

Keçe: Bize buyurun bu gece

Kereviz: daha neler görürüz

Kereviz: Yaprığını deleriz

Kereviz: Ele geçse nazlı yar

Biz murada ereriz

Kestane: Gözleri mestane

Kılaptan⁶: Kimdir sizi anlatan

Kola: Kapında kul ola

Koz: Dostluğu boz

Kiraz: Bekle biraz
Kömür: Ben öldüm size ömür veya ben öleyim size ömür
Lâle: Koydun beni bu hâle
Lâle: Aşkınla girdim bu hâle
Lale: Gönül böyle giderse
Meskenin tımarhâne
Leylâk: Ne gezersin aylak aylak
Mantar: Ettiğini çekmez kantar
Maydanoz: Tenha mıdır odanız
Maydanoz: Gelirse güzel gelsin
Çirkin almaz midemiz
Menekşe: Nâdim ol ettiğin işe
Mercan: Seni sever her can
Mersin: Mevlam seni bana versin
Merzengüş (mercanköşk): Ben coştum sen de coş
Mor: Sarması zor
Nana (nane): Kül oldum yana yana
Nar: Oldu bana büyük âr
Nergis: Yüreğimi deldiniz
Nergis: Oturalım diz be diz
Söyleşelim yüz be yüz
Nohut: Beni sinende uyut
Oğulotu-iki: Gücenmenize sebep ne ki?
Oğulotu-iki: Dilber methi yar sevmesi kala fethi
Pelin: Ya benim ol ya elin
Pembe: Gönüm sende
Perde: Sen uğrattın beni derde
Pirinç: Yanındakinden vazgeç
Pirinç: Âleme ettin bizi gülünç
Pirinç: Sabah kahvesini bizde iç
Pirinç: Yanında gezme geç
Piyaz: Eylerim Hakka niyaz
Pul: Derdime derman bul
Rahat hulkum (rahat lokumu?): Sizden ayrı düşeli ne rahatım ne uykum
Saat: Aranızdan çıkayım oturun rahat rahat
Sabun: Derdinden oldum zebun veya aşkınla oldum zebun
Saç: Başımasın taç
Sarı: Çekerim ben ah u zarı

Saman: Görüşmemiz ne zaman
Sarımsak: Sarım sarım sarılsak
Sırma: Gözün benden ayırma
Susam: Arasam yarimi bulsam
Sümbül: Ben ağlarım sen gül
Sümbül: Sevmezsen de yüzüme gül
Sümbül: Şişe beyaz su az
Sümbüller eder niyâz
Küskünlüğün ne ise
Üstündeki kağıda yaz
Süpürge: Kendini esirge
Sakayık: Efendime layık
Şebboy: İkimiz bir boy
Şeker: Canım seni pek çeker
Tahta: Görüşmemiz hangi hafta
Tel: Tenhaya gel
Tel: Ölüyorum tez gel
Tırtıl: Öldür de kurtul
Tüy: Suçum varsa gel döy
Üzüm: Sensin benim iki gözüm veya benim iki gözüm
Yağlık: İsterim Allah'tan sağlık
Yaprak: Ya sev ya bırak
Yasemin: sabredelim efendim
Sen benimsin ben senin
Yasemin: Ne kadar edersen yemin
Ben olamam senden emin
Yoğurt: Gönlünü benden soğut
Yoğurt: Bizi avut
Zambak: Ben öpeyim sen bak
Zambak: Dön de sen hâline bak
Zencefil: Aşkınızla oldum zelil ve sefil

“Bu aşk simgeleri, bir kese içindeki küçük eşyalardan oluşan bir koleksiyondur; eşyalardan her biri bir aşk ilanını simgelemektedir.”⁷ Bütün bunların yanında bazı hareketlerin giyimlerin ve gündelik hayatta fazla önemsenmeyen bazı davranışların da kendine ait özel bir dili vardı. Güllü çorap giymenin evlenme çağına gelindiğini ifade ettiği gibi, Sapanca civarındaki evlerin caddeye bakan cephesinde saksılar içerisinde açılmış çiçek bulundurmanın “burada evlendirilecek kızımız var” anlamına gelirdi. Eğer kızın talibi çıkar da iş kesinleşirse bu sefer saksılar bahçe tarafındaki

pencerelere taşınırdı.⁸ Bu yazısız mektupların evlendikten sonra da devam ettiğine tesadüf edilmektedir. “Akşam evine dönen koca, hanımının başında şeker oyası görürse, onun canının şeker istediğini bilir; birbirine sırtını dönmüş dil şeklinde bir oya ile karşılaşarsa hanımının eltisine küstüğünü anlardı. Kaynanası ile kavga etmiş bir gelin, mezar taşı şeklindeki bir oyayı başına geçirirse sıkıntılarını anlatırdı ki, bu oya da “kaynana öl de kurtulayım” demektir.⁹

1874 yılında İstanbul’a gelen ve seyahat notlarını İstanbul isimli bir kitapta toplayan Edmondo De Amicis de özellikle işmar diline dikkatlerimizi çekmektedir. “Bir Türk erkeği ile bir Türk kadını sevdalya bakışırken, tebessüm ederken ve maidar hareketler yaparken yakalamak mümkün değildir. Coram Populo (aleni, herkesin gözü önünde olan) çapkınlık bizim memleketlerimizde olduğu gibi mevcut değildir; ne pencerelerin altında gidip gelen hüznü nöbetçiler, ne sevgililerin adından üç saat yürüyen yorgun dümdarlar bulunur; her şey evlerin içinde geçer. Eğer bazen, tenha bir sokakta, arkasında bir çift kara gözün parladığı veya küçük beyaz bir elin görüldüğü demirli bir pencereye bakan bir Türk gencini yakalarsanız bunun bir nişanlı olduğundan hemen hemen emin olabilirsiniz. Sevgilinin etrafında dönüp dolaşma, peşinden gitme hizmeti ve uzaktan uzağa bir çiçek bir kurdele veya bir elbisenin, bir başörtüsünün rengi ile konuşma gibi resmi aşkın bütün öteki çocuklukları sadece nişanlılara müsaade edilir. Bu mevzuda Türk kadınları mahirdir. Her biri münasip bir mânâya gelen, her bir sıfat bir fiil, hatta tam bir cümle olan meyve, çiçek, ot, tüy, taş gibi bir sürü konuşma vasıtaları vardır. Öyle ki, bir demet çiçekle mektup yazabilir ve tesadüfen bir araya gelmiş gibi duran çeşitli şeylerle dolu ufak bir kutu veya para kesesi ile bir çok söz söyleyebilirler ve her şeyin Mânâsı çoğu zaman bir mısra ile ifade edildiği gibi, her aşık beş dakika içinde, âşıkâne küçük bir şiir ve hatta çeşitli vezinlerde küçük bir manzume yazmaya hazırdır. Bir karanfil, bir Kâğıt şerit, bir dilim armut, ufak bir parça sabun, bir kibrit, biraz sırma ve biraz tarçınla biber şi mânâlara gelir: Seni çoktandır seviyorum, yanıyorum, harap oluyorum, senin aşkınla ölüyorum, biraz ümit ver, beni reddetme, bir kelime ile cevap ver ve aşktan bahsetmeden, karşılıklı olarak böylece bir sürü şey söylenebilir. Sitem edilebilir, nasihat verilebilir, ikaz edilebilir, haber verilebilir. Kalbi çarpmaya başlayan genç kızların bu rumuzlu kelimeleri öğrenmeleri rüyalarında gördükleri yirmi yaşındaki yakışıklı sultanlara hitaben uzun mektuplar yazmaları vakitlerinin büyük bir kısmını alır. Bazıları

pek zarif olan bir işaret konuşması (işmar) da vardır: mesela bir erkeğin göğsünü bir hançerle yarıyormuş gibi yapması, “aşkın şiddetiyle kalbim parçalanıyor” manasına gelir. Kadın buna ferace önden biraz açılacak şekilde kollarını iki yana salıvererek cevap verir. Bu da “sana kucağımı açıyorum” demektir. Ama bunları gören bir Avrupalı belki de yoktu, zaten bunlar âdetten ziyade gelenek halindedir ve bunlar, böyle şeyler konuşulunca yüzü kızaran Türk erkeklerinden öğrenilmez. Hıristiyan bir kadın arkadaşına mahremâne anlatan saf bir hanımdan öğrenilir”.¹⁰

Bazı edebi eserlerde de bu dile tesadüf edilmektedir. Musahibzâde Celâl’in “İstanbul Efendisi” adlı oyununda, oyunun kahramanı genç kız, beğendiği erkeğe adresini bir mendil atarak bildirir. Mendil pembedir (pembe, gönlüm sende), bir ucuna semtin adını bildiren altı tane mermer parçası bağlanmıştır. Mendilin bir ucunda aşı boyası vardır, bir ucu da ıslaktır. Mendili alan delikanlı, bu eşya dilini tam çözemeyince bu konuda uzman birine başvurur ve adresi alır: Altımermer semtinde çeşmenin karşısındaki aşı boyalı ev.(11) Bu konuda bir başka örnek de “Eldebir Mustafendi” isimli hikayede bulunmaktadır. Sevdüğinden yazısız bir mektup alan dişi bunun sırrını çözemeyince Mustafendi’ye başvurur. “Cebinden birinci nevi, dört, buçuk zıvanalı bir paket çıkardı: Sen anlarsın dedi, bu ne demektir? İçini açtım; üç sigara vardı, birinin uçu yanmıştı, ikisi de yatar gibi yan yana konmuştu. Bunun manası ne olacak dedim. Hediye eden seni seviyor, ateşinden yanıyor. Seninle yan yana yatmak istiyor.”¹²

Bu dilin okuma yazma bilmeyen kadınlar¹³ arasında olduğu kadar üst tabakada da yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti’nin son döneminde “arzuhalcilere” olan rağbetin artması¹⁴ ve bunlara yazdırılan (yazılı) mektuplar bunun teyit eder mahiyettedir. Bu mektuplarda bazı kalıpların da olduğu görülmektedir. Avam için yazılan aşk mektupları “tende cânım, gonca dehanım, kaşı kemânım, râzık-ı nihânım” ya da “melek-sima canım, leb-i mercanım, ey ruh-i mâhım, gül yüzlü şahım, zülfi kemendim, serv-i bülendim, peri ruhsârım, şeker güftârım, şiveli yârim, def-i melâlîm, mâl u menâlîm, fikr ü hayalim, gül-i handânım, derde dermânım” gibi kafiyele kalıplarla yazıldı. Daha güzel bir aşk mektubu ise “şifau’l-kulüb, likaü’l-mahub, gözüm yaşı ile yazıldı bu mektup, nuş edip aşkın hun ile ciğer dolsun, âşifte gönül derd ile dahi beter olsun. Siz de buna şahit olun hercai dilber sevmeyeyim bir dahi tövbeler olsun” gibi kalıplarla yazılır ve bu tür mektuplarla birlikte gönderilen

“değersiz” bir hediyeyi (elmas yüzük, fındık altın) bildirir; beğenilmesini isterdi.¹⁵

19. yüzyılda entelektüel tabakada da bu tarz mektuplara rastlanılmaktadır. Ancak bu mektuplarda sade bir dil kullanıldığını göze çarpmaktadır. Ahmet Mithat ve Fitnat Hanım arasındaki aşk mektuplarında “durum size bir beddua edeyim. İnşallah yakın zamanda öyle üşürsünüz ki, sizi ancak gövdemin ateşi ısıtır” gibi latifelere rastlanmaktadır.¹⁶

Yukarıdakine benzer mektuplar yakın zamanlara kadar bir arada toplanarak “**Mektup Kitapları**” adı altında yayımlanmış ve satılmıştır.¹⁷ Bir zamanlar genç kızların ve erkeklerin pek rağbet ettiği bu mektupların ismi bile hafızalardan silinmiştir. Bu unutkanlığın ardında, kültür değişmelerinin meydana getirdiği yeni durumun etkili olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.

NOTLAR

1. *Ibn Hazım; Güvercin Gerdanlığı* (Çev. Mehmet Kanık), İstanbul 1995, s. 121.
2. *Lady Montagu; Türkiye Mektupları 1717-1718*, (çev. Aysel Kurutluoğlu) Tercüman. 1000 temel Eser, No. 12., s.119-120.
3. Geniş bilgi için bkz. Zsuzsa Kakuk; “*Lisân-ı Ezhâr*(1886)” V. *Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildirileri, Türk Dili c. 1., İstanbul 1985, s. 149-156.*

4. Zsuzsa Kakuk; *a.g.m.*, s.151.

5. *Berleşikgillerden, birçok türleri olan bir kır bitkisi, kandil çiçeği* (bkz. *Türkçe sözlük, TDK, Ankara 1988. S.262.*

6. *Pirinç, bakır, kalay gibi madenlerden çekilerek gümüş ve altın yaldız vurulmuş ince metal iplik; Pamuk ipliğine sırma katılarak eğrilmiş iplik* (bkz. *Türkçe Sözlük, TDK, s. 262.*

7. *Suraya Farohtı; Osmanlı Kültür ve Gündelik Yaşam*, (Çev. Elif Kılıç) İstanbul 1997, s. 119.

8. *Beşir Ayvazoğlu; Güller kitabı*, İstanbul 1992, s.200.

9. *Yahya Kemal Taştan; “Bir Sigarayla Yazdılar Sevdanın Romanını” Alsancak, Isparta 1998, sayı: 5, s. 50.*

10. *Edmondo De Emicis; İstanbul (1874)*, (Çev. Beynun Akyavaş), Ankara 1993, s.208-209.

11. Geniş bilgi için bkz. *Celâl Musahibzâde; İstanbul Efendisi, İstanbul 1936.*

12. Geniş bilgi için bkz. *Fahri Celâl Gökulga; Eldebir Mustafendi: Hikayeler, İstanbul 1943.*

13. *Suraya Farohtı; a.g.e.*, s.120.

14. *Ahmet Refik; Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul* (haz. Tahir Yücel), İstanbul 1998, s. 96-97.

15. *Yahya Kemal Taştan; “a.g.m.” s.53.*

16. *Yahya Kemal Taştan; “a.g.m.”, s.54.*

17. Bu kitaplardan bazıları şunlardır; *Furuzan Gediz; Sevgiliden Sevgiliye Mektuplar, İstanbul 1945; Bolayır kardeşler; Sevgiliye Mektuplar ve Gençlere Aşk Öğütleri, İstanbul 1972.*

“SAPANCA ŞİİR AKŞAMLARI”

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

ve

Sapanca Kaymakamlığı İşbirliğiyle

Mayıs 2001’de

Sapanca’da yapılacaktır.

Yordan Yovkov'un Öykülerinde Dobruca ve Dobrucalı Türkler

Anahtar Kelimeler: Yordan Yovkov, Dobruca, Türkler, Bulgar Edebiyatı.

Yrd. Doç. Dr. Zeynep ZAFER

G. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı
Bölümü Öğretim Üyesi

Yordan Yovkov'un (1880-1937) öyküleri ve romanları kahraman, yer ve konu açısından birbirlerine bağlıdır. Bu nedenle okuyucu tek bir kitap okuduğu izlenimine kapılır. Çok sesli olarak nitelendirebileceğimiz bu kitaplarda Yordan Yovkov, sevdiği ve hayran olduğu Türklere de bir bölüm ayırır. Yordan Yovkov'un yapıtlarında romantik öğelerin bulunduğu doğrudur, ancak yazar eserlerinde pek çok gerçek olaya ve gerçekten yaşamış insanlara da geniş bir yer verir. Bu nedenle tereddüt etmeden Yordan Yovkov'un düzyazı yapıtlarına dayanarak Türklerin yaşam biçimini öğrenebiliriz. Eğer değişik öykü kitaplarında ya da öykü dizisinde yer alan Türklerle ilgili öyküleri bir araya getirirsek yaklaşık iki yüz yıllık bir dönemi kapsayan kronolojik bir yapıt ortaya çıkar. Bu yapıt coğrafya açısından Balkan Yarımadası'nı kapsar, Dobruca ise, Türk dünyasının merkezi konumundadır. Merkez konumundaki Dobruca'nın da küçük bir merkezi vardır. Bu Yordan Yovkov'un köyü olan Çifutköyü'dür. Yazar, öykülerinde köyüne Ali Anife adını vererek Türk figürlerinin dünyasını özel bir merkeze dönüştürür.

Uçsuz bucaksız, dümdüz ve çok verimli bir ova olan Dobruca'nın insanları, yüreklerinin ve düşüncelerinin büyüklüğü ile Yordan Yovkov'u öylesine etkilemiş ve büyülemişlerdir ki bu durum nereye giderse gitsin aklının hep orada kalmasına, kendisini bir Dobrucalı olarak tanımasına ve gerçek memleketini gizlemesine sebep olmuştur. Yordan Yovkov'un döneminde bu geniş ovada farklı milletlere ve dinlere mensup insanlar yaşar. Ancak Yordan Yovkov, buradaki insanlara ait oldukları millete veya

dine göre değil, sahip oldukları iç dünyalarına ve dünya görüşlerine göre değer verir. Bu geniş, insana huzur veren, insanı bilge yapan ova ortamında Yordan Yovkov ilk defa Türkleri yakından tanıma fırsatı bulur. Türkler ve Yordan Yovkov arasında Dobruca'da gerçekleşen bu olağanüstü buluşma, yazarın Türklerle ilgili yazdığı öykülerin temelini oluşturarak Balkanlar'da yaşayan halklara olduğu gibi dünyaya da Türklerin gerçek karakterini gösterme imkânını verir. Ailesinin yerleştiği Çifutköyü'nde ve öğretmenlik yaptığı farklı Dobruca köylerinde Türklerle tanışma, Türkçe öğrenme, Türk kahvelerinde ak sakallı, tatlı dilli, hoşgörülü ve bilge Türklerle sohbet etme fırsatını bulan büyük yazar, daha sonra gittiği her yerde bu sohbetleri ve ortamı arar.

Çok sevdiği Güney Dobruca Bölgesi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Romanya'ya verilince, Yordan Yovkov'un bu güzel dünyası yıkılır. Ovardan uzak, Varna'da yaşadığı birkaç ay içinde midesinden rahatsızlanır ve sonra bu hastalıktan dolayı genç yaşta ölür. Yordan Yovkov, Dobrucalıları çok sevdiğini, onlar için "*Altın gibi insanlar*"¹ sözlerini kullanarak kanıtlar. Yazar bu bölgede yaşadığı sekiz yıl boyunca Türkçe öğrenir, Türkleri ve Türk kültürünü yakından tanıma olanağı bulur.

Yeni Bulgar edebiyatının en büyük yazarlarından olan Yordan Yovkov, hem XX. yüzyılın ilk yarısındaki Bulgar düzyazı sanatına yeni bir özellik kazandırır, hem de Bulgar edebiyatında Türkleri ve Türk kültürünü ilk kez gerçekçi bir yaklaşımla ele alır. Yordan Yovkov, yapıtlarında geçmiş dönemi romantik bir tutumla anlatarak, çağdaşlarına bir yaşam modeli sunmaya çalışır. Yazar, öykülerindeki Türk karakterini, Bulgaristan'da yapılan propagandalardan etkilenmeden, gerçekçi bir tutumla kendi bildiği ve tanıdığı bir biçimde yansıtmaya özen gösterir. Bu nedenle Yordan Yovkov Türkleri en belirgin özellikleriyle tasvir eden yalnızca Bulgaristan'ın ya da Balkanlar'ın değil, dünyanın tek yazarı olarak değerlendirilebilir.

Yordan Yovkov'un öyküleri, Dobruca bölgesindeki Türklerin yaşamını ortaya koyan tarihi bir kanıt olarak kabul edilebilir. Çünkü onlarda yer alan figür ve mekânları tespit etmek hiç de zor olmamıştır. Bu düşünce, Yordan Yovkov tarafından da şu sözlerle desteklenir: "*Tüm çalışmalarımın temelinde gerçek ve yaşanmış bir olay vardır. Belliğim kuvvetlidir. Her şeyi anımsarım. Hemen hemen her motifi bulunduğum doğa çevresi ve tanıdığım ortama aktarıyorum. Bunun dışında hiç bir şey yazamam.*"²

Konuyla ilgili olan “Bir Zamanlar Dobruca” (“Добруджа някога”), “Kubadin’de” (“В Кубадин”), “Tekereklerin Türküsü” (“Песента на колелетата”), “Mahkeme” (“Съд”), “Senebir Kardeşler” (“Сенебирските братя”), “Rastlantı” (“Среша”) ve “Asiye” (“Асие”) adlı eserler, bu çalışmanın genel malzemesidir. Bu çalışmanın özünü, Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) öncesi ve sonrasında Dobruca ve orada yaşayan Dobrucalı Türklerin yaşam biçimi, Yordan Yovkov’un Türklere olan yaklaşımı ve yapıtları oluşturur.

Yordan Yovkov, yaşlı Türkler gibi kendisinin de özlediği eski Dobruca’yı, halkın hayvancılıkla uğraştığı geniş bir ova olarak tasvir eder. Osmanlı dönemi sırasında, yani Bulgar-Romen sınırından ikiye bölünmeden önce Dobruca, geniş otlaklar halindeydi ve burada deve, at, büyük ve küçük baş sürüler serbestçe otlardı. Otlar o kadar uzundu ki, içine giren develerin bile görünmesi mümkün değildi. Yerli halktan büyük çiftlik sahibi olan zengin ağalarla ilgili efsanelerden şöyle bir sonuç çıkarılabilir: Bu bölgeye gelen Osmanlılar, kendileriyle birlikte daha önce hiç kimsenin o güne kadar görmediği deve sürülerini de getirir. Osmanlılar, Dobruca’ya geldiklerinde burada hemen hemen hiç yerleşim merkezi yoktur. Türkler, buralarda kendi yerleşim merkezlerini oluşturur. Bu sebeple Kırım Savaşı’na (1853-1856) kadar buralarda hemen hemen hiç Hristiyan yaşamaz. Dobruca’da çok sayıda çiftlik ve bu çiftliklerin etrafında geniş otlaklar vardır. Yordan Yovkova’a göre Güney Dobruca’daki en büyük kasaba olan Hacıoğlu Pazarcık (bugünkü Dobriç), bir Türk tarafından kurulur: “*Deliorman’ın sınırı şimdikinden biraz daha doğuda bulunur. Dobriç’in etrafındaki bütün ova, ormanlarla kaplıydı ve kasabanın batı tarafında bulunan şimdiki Köroğlu Ormanı o zamanlardan kalmıştır. Bu eski ormanların ortasında, büyük bir kavşakta Hacıoğlu adını taşıyan bir Türkün hanı bulunur. Bu mütevazı ve yalnız tüccar, buradan geçen kervanlara katran, ip, hazır dingil ve ispitler satar. Yolcuların iyi barınak ve ucuza satın alabileceği şeylerin bulunduğu bu yer, Hacıoğlu Pazarcık adından da çok açık bir biçimde anlaşılacağı gibi büyük bir üne sahip olur. Münzevi Hacıoğlu’nun hanı etrafında kurulan köye bu ad verilmiştir. Köy, yavaş, yavaş büyüyerek kasabaya dönüşür.*”³

Yordan Yovkov’a göre Osmanlı dönemindeki Dobruca’nın görünümü, daha önceki görünümünden çok farklı değildir, yani hayvancılık halk için en önemli geçim kaynağıdır. Kırım Savaşı’ndan sonra Kırım’dan gelen Türkler, genelde Dobruca bölgesine yerleştirilir.

Bu insanlar, Dobruca bölgesindeki Türklerin yaşadığı köylere, ya da boş bölgelere yerleştirilerek yeni yerleşim merkezlerinin oluşmasına imkân sağlanır. Yordan Yovkov’un “Kubadin’de” (1917) adlı öyküsünün baş figürü imam Ahmet Habibullah da o dönemde Dobruca’ya yerleşen Tatar Türklerindedir: “*O, Ahmet Habibullah-Z.Z/ Kırım’da doğdu ve Kubadin’in ilk kurucularından biridir. Tatar kolonisi yerleştiği zamanlarda buralarda birkaç Türk ailesi yaşar. Romenler ve Almanlar, yaklaşık otuz yıl önce buraya gelir.*”⁴

Koca Balkan Bölgesi’nden Besarabya’ya göç eden bazı Bulgarlar geri dönerken Dobruca bölgesine yerleşir. Çobanlıkla uğraşan diğer gurbetçi Bulgar gurubu ise, Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra toprak sahibi olarak ve ailelerini de yanlarına alarak yerli halkın arasında yaşamaya başlar. Bunun yanı sıra Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra Rusya’dan Dobruca’ya yerleşen Alman ve Yahudiler de, Anadolu’ya göç etmek zorunda kalan Türklerden çok ucuza toprak satın alarak kendi yerleşim merkezlerini oluşturur. Bu konuda Dr. Stefan Markov, Yordan Yovkov’un hayatı ve de öykülerinde yer alan figürlerin prototiplerini araştırarak çok değerli bir kitap yazan Dimo Minev’e (1905-1980) şunları anlatır: “*Dobruca’daki Almanlar, değişik guruplar halinde Kurtuluş Savaşı’ndan (1878) sonra yerleşir. Onlar Çiftçilikle uğraşırlar. Dobriç’e bağlı Ali Anife Kalfa (bugünkü Germantsi) köyündeki Alman gurubu daha kalabalıktı ve bunun için de köye Alman Kalfası derlerdi. Daha sonra zengin Rus Yahudiler geldi; Alman şivesiyle konuşan bu insanlar, başka köylerden de büyük çiftlikler satın aldı. Bunların arasında kadın yazar Dora Gabe’nin /1886-1983-Z.Z/ babası Petır Gabe, Pikman, Vayner, Fişer, Ratner ve başkalarını sayabiliriz. Bunları Yovkov, “Pompador” ve “Hermina” öykülerinde tasvir eder.*”⁵ Yazar, bazı öykülerinde 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başında Dobruca’daki Türklerin yaşam biçimini tasvir eder. Makedonya Türklerinden biri olan “Karasu Yakınlarında” öyküsünün baş figürü Hacı İbrahim’in düşünce ve dünya görüşünü göz önünde bulundurursak, Balkanlar’da yaşayan Türklerin iç dünyası ve yaşam biçiminin Dobruca Türklerinininkinden farklı olmadığını görebiliriz. Bu nedenle de Dobruca Türklerinin hayat biçiminden ve dünya görüşünden söz ederken, o dönemde Balkanlar’da yaşayan Türklerden de söz etmiş oluruz.

Daha önce de söylediğimiz gibi Dobruca Türkleri, uzun bir süre hayvancılıkla uğraşır. Bu bölgedeki halk, hayatını sürdürebilmek için gereken parayı

hayvancılıkla sağlar. Çiftlik ise, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için bir araçtır. Ancak Rusya'dan gelen göçmenlerle birlikte çiftçilik ön plana çıkarak, yavaş yavaş hayvancılığın yerini alır. Güney Dobruca'da bulunan Yordan Yovkov'un yaşadığı köyde de artık çiftçilik hayvancılıktan çok daha önemli bir yer alır.

Yordan Yovkov'un yaşadığı köy Türkler tarafından kurulur. Yordan Yovkov'un babası 1880 yılında bir Türkten çok ucuza toprak satın alır. Bu köyün kuruluşu ve adının etimolojisi hakkında Domo Minev'in kitabında şu sözler yer alır: "*Georgi V. Genov, Jeravna'dan Çifutköyü'ne 1900 yılında göç eder. Kendisinin söylediklerine göre eskiden bu köy bir Türk köyüdür. Bu bölgede şehitler savaşır ve bu nedenle 'şehitlerin köyü' anlamına gelen Şehitköy adı verilir. Zamanla bu ad yanlış telâffuz edilmeye başlanır ve böylece orada hiç bir zaman Yahudeler (Çifutlar) bulunmadığı halde köyün sonraki adı Çifutköyü olur.*"⁶

Yordan Yovkov, öykülerinde Dobruca Türklerinin hem Osmanlı döneminin, hem de Osmanlı-Rus Savaşı sonrası dönemin yaşam biçimini betimler. Yaşlı ve genç Türklerle sohbet etmeye seven yazar, Türklerin sevinçlerini olduğu gibi, acılarını da kaleme alır. Yordan Yovkov, Osmanlı döneminde yaşayan Türklerin hayır yapma konusundaki tutkusuna büyük bir hayranlık duyarak yapıtlarında geniş yer verir. Bu bölgelerde sık sık rastlanan çeşme, su kuyusu ve köprülerin üzerindeki kitabeler, bir zamanlar buralarda yaşamış olan hayırsever Türklerin yerli halk ve yolcular tarafından, rahmetle anılmasına sebep olur. Türklerin çocukları veya torunları olan Yordan Yovkov'un çağdaşları ise, meydana gelen bazı değişikliklerden sonra ya yoksulluk içinde hayatlarını sürdürür, ya da göç yolunu tutmak zorunda kalır.

Yordan Yovkov, Osmanlı-Rus Savaşı'ndan önceki dönemde yaşamış olmasa da "**Tekerleklerin Türküsü**" adlı öyküsünde o dönemi çok iyi bir biçimde betimlemiştir. Ali Anife köyünün ünlü at arabası yapımcısı Sali Yaşar "*gelin gibi süslü*" ve değişik sesler çıkartan araba yapar. Büyük ustanın elinden çıkan her araba, orijinal bir sanat yapıtı gibidir. Bu öykünün ana figürü Sali Yaşar, Sarı Şabanlı ve Kavalalı usta demircilerin geleneğini sürdürerek basit bir mesleği sanata dönüştüren bir Türk yaratıcısıdır. Bu öyküde kendini bir realist olarak gösteren yazar, o dönemi gerçekçi bir biçimde betimler. Sali Yaşar gençliğinde yoksul biridir, ancak uzun süre içinde verdiği emek ve sahip olduğu olağanüstü beceri sayesinde varlıklı biri olur. Sali Yaşar, dünyanın "*acı ve felâketlerle*" dolu olduğunun bilincindedir. Aynı zamanda namusuyla

çalışanların hayattaki amaçlarına da ulaşabileceklerini çok iyi bilir. Gece bekçisi olan Capar, büyük olasılıkla Kırım Türklerinden olduğu için toprak sahibi değildir, ancak bu onun mutsuz olmasına sebep olmaz. İyiliksever bir kişiliğe sahip Sali Yaşar, yaşamı boyunca hayırlı bir iş için biriktirdiği parayı Capar'a verir ve şarkı söyleyen, insanlara mutluluk veren arabalarını yapmaya devam eder.

Yordan Yovkov'a göre Osmanlı dönemde Dobruca'da yaşayan Türkler çalışkan, namuslu insanlardır ve kalpleri doğaya, güzelliğe açıktır. Onları iyi Müslüman olup bu dünyanın geçici olduğunu hiçbir zaman unutmazlar. Türklerin anlayışına göre insan ne kadar zengin olursa olsun namuslu ve gurur verici bir yaşam sürdürmediği zaman mutluluğa ulaşması asla mümkün değildir. Türkler, yaşadıkları sürece yalnızca kendilerini düşünmemeleri gerektiğine ve mutlaka bir iyilik, yazarmın sözleriyle bir "*sevap*" işlemek zorunda olduklarına inanırlar. Ancak söz konusu insanlık görevini yerine getirdikten sonra büyük bir rahatlıkla sorgulanacakları öbür dünyaya gidebilirler.

Osmanlı-Rus Savaşı sırasında çok sayıda Türk öldürülür. Sağ kalanların pek çoğu da Anadolu'ya kaçmak zorunda kalır. Ortaya çıkan bu durumdan yararlanan bazı Bulgarlar, Türklerin mallarını gasp etmeye başlar. Tüm bu olayları bir Bulgarın ağzından duymamızı sağlayan Yordan Yovkov, kendisinin de bu olaylara karşı olduğunu dolaylı olarak ortaya koyar. Senebir köyünün yakınlarındaki bir değirmenin sahibi olan Şteryu Dede, köyde boy gösteren yüksek ağaçları seyrederken, Bulgar Petir ve Pavel kardeşlerin nasıl zengin olduklarını anımsar. İki Bulgarın zulümlerine karşı koyan Halil Hoca ve köyde kalan son birkaç Türk ailesi, tüm mallarını iki Bulgara bırakarak göç yolunu tutmak zorunda kalır. "Senebir Kardeşler" adlı öykünün figürü Şteryu Dede bu konuda şunları söyler: "*Bir gün – Rus Muharabesi sırasında – Senebir'e geldiler, bulutlar gibi sürü getirdiler; koyunlar da, hergeleler de, büyük baş hayvanlar da. Fakat bütün bunlar, emek harcayarak kazanılmamış, karışıklıklar sırasında çalınmıştı. Kenenin ete yapışması gibi Senebir'e yapıştılar. Zayıf olanlar diz üstü çöktü, güçlü olanlar bir boğa tarafından boynuzlanıyormuş gibi çiğneniyor, öldürülüyordu. İki kardeş yirmi yıldan az bir zaman içinde tüm köyün sahibi oldu.*"⁷

Alıntıdan da görüldüğü gibi Yordan Yovkov, Türklerle yapılan tüm haksızlıkları eleştirel bir tutumla kaleme alıp bunlara karşı çıkar. Karışık ve karanlık zamanlarda Türklerle karşı yapılan her türlü baskıyla ilgili bu gerçekçi ve son derece sert eleştiri, Bulgar

edebiyatın en etkileyici bölümü olarak nitelendirilebilir. İşlenen tüm cinayetler ve yapılan baskılarla ilgili hiçbir soruşturma açılmadığı için cezalandırılan da yoktur. Yordan Yovkov da Türkler gibi cezalandırmanın Allah tarafından mutlaka yapılacağını inanır: “*Elveda Şteryu Çorbacı.* Gidiyoruz. Uzaklara, ta denize kadar gideceğim. Orada da buradaki gibi kötülüklerle karşılaşsam, daha öteye, denizin öbür tarafına geçeceğim. İki kardeş benim mallarımı aldı. Olsun. ‘Helâl etmiyorum’ demeyeceğim. (...) Allah’ın bir insana verdiği şeyi geri alıp da başkasına vereceğini sanmıyorum. Sözümü unutma Şteryu Çorbacı, inanmıyorum...*”⁸ Yordan Yovkov, bazı Bulgarların Türklere karşı işledikleri suç konusunu kaleme alırken, Türklere ait çok önemli bir özellik keşfetmiştir. Kadere ve Allah’a inanan Türkler, tüm kötülüklerin doyumsuz insan doğasına bağlı olduğunu düşünür. Türkler, gasp edilen mallarının hiçbir insana mutluluk getiremeyeceğine inanır. Yaşadıkları bütün olaylara rağmen Dobruca Türkleri genelde Bulgarlara nefret beslemez. Türklere yapılan baskıları ele alan Yordan Yovkov, tüm bunları reddederek, mağdur durumda olan Türklerin tarafını tutar.

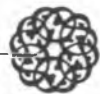
Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ve sonrasında gerçekleşen bu haksız ve insanlık dışı faaliyetler sonucunda, Türklerin çoğu yoksulluğa sürüklenir. Bulgarlar, özellikle zengin Türk ailelerin peşine düşüp, onları göçe zorlar. Dobruca’da yaşayan zengin Türk sınıfı Bulgarları oldukça rahatsız eder ve sonuçta bunlar ya canından, ya da malından olur. Yordan Yovkov, Türklere yapılan baskıları, onların yaşadığı acıları nasıl bu kadar iyi ve gerçekçi bir biçimde yansıtabilir? Bu soruyu yanıtlayabilmek için yazarın biyografisine dönmek yeterli olur. Yordan Yovkov’un babası, göçe zorlanan, Karani lâkabıyla bilinen bir Türkten çok ucuza toprak, hayvan ve çiftlik satın alır. Karani, herşeyini ucuza kaptırdıktan sonra eşyasını taşımak konusunda ona yardım eden kişilerce de dolandırıldıktan sonra beş parasız olarak ailesiyle birlikte bir zamanlar sahip olduğu eve dönmek zorunda kalır. Ancak çiftlik artık kendisine ait olmadığı için ahırda bulunan iki odada yaşar: “*Bulgaristan bağımsızlığını kazandıktan sonra Georgi Tsankov adlı bir arkadaşıyla birlikte Stefan Dede Anadolu’ya göç etmek üzere olan Türklere çok ucuza bin iki yüz dönümlük toprak, ev ve hayvan satın alıp, çiftlik kurmaya başladı. Daha sonra Stefan Dede ailesini de Çifuköyü’ne getirdi. (...) Ailesiyle birlikte Anadolu’ya göç eden ve Stefan Dede’ye her şeyini satan eski mülk sahibi Karani, ahırda bulunan arkadaki iki odada yaşadı. Karani, eşyalarını götürme*

ve yerleşme konusunda, kendisine aracılık yapan kişilerce dolandırılınca, beş parasız olarak ailesiyle memleketine geri dönmek zorunda kaldı.”⁹

Bu yaşlı Türkün acılarını belki de en iyi bir şekilde Yordan Yovkov anlayabilir. Yazar, tüm olan bitenleri yakından izlediği için bu trajedinin en gerçekçi tarihçisi olur. Aynı zamanda Yordan Yovkov, “Senebir Kardeşler” adlı öykünün figürü olduğu gibi başkasının malını alan kişilerin de bu maldan hayır görmeyeceklerini kendi ailesinin geçmişinden görür. Çünkü kısa bir süre sonra Yordan Yovkov’un ailesi de hem topraklarını, hen de evini kaybeder: “*Ağabeyi Yosif meyhaneyi işletiyordu, ağabeyi Boyço ve erkek kardeşi Kosta ise, babalarıyla birlikte toprağı işleyen çiftçiydi. Boyço ailenin hesaplarından sorumluydu. Birkaç defa toprak satarak toprağı yok etti. Dokuz odalı ve iki katlı bir evleri vardı. Evin bitimindeki ahırın eni 15 metre uzunlukta idi. Bu ev, askerler tarafından 1916 yılında yakıldı.*”¹⁰

Yordan Yovkov, “**Mahkeme**” adlı öyküsünün ana figürü olan Mustafa Eşrefi betimlerken gerçek hayattan aldığı bazı kişileri prototip olarak kullanır. Yazarın sevdiği ve betimlediği Dobruca Bölgesi’nde saygı dolu davranışlarıyla eski dönemi anımsatan pek çok Türk vardı. Babasından kalma mallarından mahrum bırakılan Mustafa Eşref, harabeye dönüşmüş konağında yaşamını sürdürür ve duyduğu tüm acılara rağmen doğduğu toprakları bırakmaz. İçki sayesinde güç almaya çalışır ve böylece o eski döneme dönebilir. Mustafa Eşref’in bulunduğu yeni ortam yabancı, uzak ve anlaşılması mümkün olmayan bir ortamdır. Toprağın eski sahibi olduğu için iki köy arasındaki toprakla ilgili mahkeme duruşmasına katılmak ve gerçek sınırları göstermek zorundadır. Eskiden sahip olduğu mal varlığını ve Bulgarlar tarafından öldürülen oğlunu kaybeden Mustafa Eşref, yalnızca geçmişle yaşar ve gerçek dünyadan uzaklaşmak için sık sık rakı içer.

Yordan Yovkov’un hiçbir yapıtında Bulgar Devleti’nin Türkleri savunması ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Yani Türkler, kaderleriyle baş başa bırakılmış insanlardır. Devlet yalnız savaş dönemi sırasında değil, savaş sonrası işlenen cinayet olaylarıyla ilgili olarak bile soruşturma açmaz. Bu durum, Türklere karşı yapılan tüm baskıların devlet tarafından onaylandığını gösterir. Ancak büyük bir insan sever olan Yordan Yovkov, güçlü kalemiyle bu korkunç gerçeği işler. Hiç kimse tarafından yardım gelmeyeceğinin bilincinde olan Mustafa Eşref (“Mahkeme”), oğlunun katillerinden söz edildiği zaman susmayı tercih eder: “*Tokmakçı, gece boyunca bunu düşünmüş, hâlâ*

da düşünmekteydi. Çünkü vaktiyle –aradan yirmi yıl geçmişti–Rüstem’in katillerinin bulunmadığı doğrudur. Bunun nedeni, katillerin bulunmasının olanaksız olması değildi. Bu cinayetin o yıllarda çok yoğun olarak görülen ırk düşmanlığı içinde kaybolması ve hâlâ unutulmamış esaret yılları adına intikam almak amacıyla yeni kurbanlar verilmesi gerekirdi. Tokmakçı bunları çok iyi biliyordu, bu nedenle yarasını yüreğine gömülüp susardı.”¹¹

Osmanlı-Türk Savaşı’nı izleyen bu dönem Dobruca’daki Türklerin en korkunç ve suskun zamanıdır. Ancak bu suskunluk, Türklerin yalnızca kendi hayatları için duydukları endişeden kaynaklanmaz. Suskunluk yetişkinlerin, çocukları ve torunları için duydukları kaygıdan kaynaklanır. Mustafa Eşref, bu olayın üzerine gitmeye devam ederse Bulgarları kızdırıp buna benzer başka olayların olmasına neden olabileceğinden şüphelenir: “Gözlerinin önünde ise, torunu Rüstem duruyor, atları sürüyordu. Bu on yedi yaşındaki geniş omuzlu sağlam çocuk, Rahmetli Rüstem’in adını taşımaktan başka, her yönden ona benziyordu. Bütün bunlar yaşlı adamı üzüyordu, üstelik bu büyük benzerlikte, belki de aynı yazgının gizlendiği düşüncesi, üzüntüsünü arttırıyordu.”¹²

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi Yordan Yovkov, büyük bir cesaretle Türklere karşı işlenen cinayetlerin devam ettiği gösterir. Bulgaristan Devleti ve adalet tarafından korunmayan Türklerin bazıları kendilerini korumaya, haklarını aramaya başlar. Yordan Yovkov’un “Rastlantı” adlı öyküsü bu kişisel protesto ve misilleme olaylarını kapsar. Yordan Yovkov, bu sakıncalı ve karmaşık konuyu kendi sanat görüşüne uygun bir şekilde işler. Öykü figürü Solakoğlu Recep’in pek çok olumlu özelliği vardır. Son derece cesur olan bu Türk, oldukça açık ve dürüst bir mücadele yürütür. Solakoğlu Recep, herkesin çiftliğine, evine baskın yapmaz, yalnızca kötü yollardan para kazanıp zengin olan Bulgarlara saldırır. Genç Türk kadınlarını asla rahatsız etmez. Annesine büyük bir sevgi besleyen Solakoğlu Recep, sonunda bu sevgiden dolayı hayatını kaybeder. Tüm bunların farkında olan Bulgar Vitan Çavuş, uzun ve zor bir kövalamacıdan sonra Recep’i yaralı olarak yakalar ancak ona olan hayranlığını gizleyemez. Yordan Yovkov, öyküsünde büyük bir ustalıkla Bulgar Vitan Çavuş ve Türk Solakoğlu Recep’i, yani bir çavuş ile bir eşkıyayı kıyaslar. Kıyaslamada Türk Solakoğlu Recep daha üstün çıkar.

Yazar, “Asiye” adlı öyküsünde iki nokta üzerinde dikkatini yoğunlaştırır. 1878 yılından sonra Dobruca’da yaşayan Türklerin aşk duygusu ve hayır yapma teması.

Asiye’nin köyünde Türkler ve Bulgarlar bir arada yaşar. Yani olaylar Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra gelişir. Bu öyküde işlenen Asiye ve Murat arasındaki aşk duygusu çok yoğundur. Asiye, bu aşk uğruna babasına karşı çıkar, Murat ise, gizlendiği su kuyusundan çıkarak jandarmaya teslim olur. Yazar, bu öyküde sık sık üzerinde durduğu Türklerin hayırseverliği temasını da işler. Bu köydeki su kuyusu, “sevap” için Lütfi’nin dedesi tarafından yaptırılmıştır. Bu hayırsever Türkün torunu olma şansına sahip Lütfi ise, büyük bir merakla su kuyusunun korumasıyla uğraşır. Şair ruhlu olan bu genç Türk, insanlara nasıl yararlı olabileceğini çok iyi bilir. Dedesinden kalan bu mirasın yalnızca kendisine ait olabileceğini hiç düşünmez. Çünkü o zaman hayırsever olan dedesinin isteğini yerine getirmiş olacaktır. Lütfi’nin yaşamdan aldığı en büyük zevk ve yaşadığı en büyük mutluluk, yoldan geçen susamış insanlara su vermektir. Lütfi, öylesine büyük bir hayırsever Türkün torunu olarak bu kuyunun bakımını üstlenir, ona bir çocuğa bakıyormuş gibi büyük bir sevgi ve coşkuyla bakar ve herkese soğuk su dağıtarak yaşamına derin bir anlam kazandırır.

Hayırsever Türkler tarafından Dobruca bölgesinde yaptırılan sayısız su kuyusu, köprü, çeşme ve hanlarından bir çoğu, Yordan Yovkov’un döneminde hâlâ mevcut olsa gerek. Çünkü yazar, bu hayırsever Türklerden etkilenir ve eserlerinde onlardan söz ederek gelecek nesillere birer örnek olmaları ve yaptıklarıyla tarihe geçmeleri için elinden gelen her şeyi yapar. Yazar, “Asiye” adlı öyküsünde su kuyusunun yapılış sebebi konusunda şunları söyler: “Lütfi’ye babasından, babasına da kendi babasından geçen bir geleneğe göre, isteyen herkese bu kuyudan su verilir. Su kuyusu yol üzerinde olduğundan - Çifuköyü’nün yakınından geçen ve Köstence’ye giden o büyük yol – her yolcu su içmek amacıyla kuyuya gelebiliyordu, her arabacı atlarını sulayabilirdi.”¹³

Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra Dobruca bölgesi çok değişir. Birincisi, bu bölgede yaşayan Türkler azalır ve azalmaya devam eder. İkincisi, Dobruca bölgesi Romanya-Bulgaristan sınırından ikiye bölünür, eskiden uçsuz bucaksız olan mera ve tarlalar çok sayıda küçük sınır çizgisi tarafından bıçakla kesilmişçesine parçalanır. Bu durum, hem Yordan Yovkov’u, hem de burada kalmış Mustafa Eşref gibi Türkleri son derece rahatsız eder. Bu nedenle burada yaşamak hiç de kolay değildir. Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonraki dönemin Türkler için mutlu bir dönem olmadığını farkında olan yazar, mutsuzluğun en önemli nedenlerinden birinin zorunlu göç olduğunu bilir ve bunu da her

fırsatta dile getirir. Yordan Yovkov, tüm bunları söylentilerden, hatta uzak bölgelerden değil, yaşadığı köyün durumundan da anlar. Örneğin 1944 yılında Dimo Minev, Çifutköyü'nde yaşayan Bulgar Nedelço Raçev Deçkov'dan şunları yazmıştır: "Yovkov'un ailesi, Çifutköyü'ne geldiğinde 11897-D.M.J köyde 12 Türk ailesi bulmuş ve onlardan şimdi 3 aile kalmış, çünkü diğer 9 aile göç etmiştir. 1900'lerde köyde 40 Tatar ailesi vardı ve daha sonra 100'e çıktı, şimdi ise, yalnızca 60 aile var, çünkü geriye kalanı göç etti."¹⁴

Yordan Yovkov, Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonraki Türkleri betimlerken, üç guruba ayırır. Mustafa Eşref'e benzeyen birinci guruba ait Türkler, sürekli olarak geçmiş özeleterek yoksulluk içinde yaşamlarını sürdürür. "Senebir Kardeşler" adlı öykünün kahramanı Halil Hoca gibi baskılara dayanamayıp Osmanlı Devleti'ne göç etme yolunu tutan Türkler, ikinci insan gurubunu oluşturur. Solakoğlu Recep'e benzeyen üçüncü grup Türkler ise, haksızlıklara dayanamayıp eşkıya olma yolunu seçer. Üçüncü guruba mensup Türkler, yapılan tüm haksızlıklara karşı silâhlı bir mücadele başlatır. 1878 yılından sonra yaşayan bu nesil, hem eski zamanı çok iyi tanır, hem de baskıların en yoğun olduğu dönemde hayatlarını sürdürmektedirler. Yani o, en çok acı çeken, yakınlarından, malından olan, her şeyin bedelini ödemek zorunda kalan mutsuz bir nesil olarak kaleme alınır. Bu mutsuz neslin çocukları olan Asiye, Murat ve Lütfi ("Asiye" adlı öykünün kahramanları), dedelerinin topraklarında yaşamayı sürdürür. Zaman artık farklıdır, hayat biçimi değişmiştir, köylerde Türkler ve Bulgarlar hatta Alman ve Yahudiler bir arada yaşamaktadır. Ancak meydana gelen tüm bu değişikliklere rağmen Türkler hayırsevliğe, güzelliğe, aşka ve iyiliğe olan yaklaşımlarından hiçbir zaman vazgeçmezler. Onlara karşı yapılan tüm haksızlıklara rağmen Dobruca Türkleri, en iyi ve en belirgin özelliklerini korurlar. Eşkıyalık yolunu tutmak zorunda kalan Solakoğlu Recep bile annesine olan derin sevgisini ve birçok ahlâkî değerlerini muhafaza eder. Solakoğlu Recep'in eşkıya olmadan önce zengin, saygılı ve hayırsever bir insan olduğunu hem Yordan Yovkov tarafından eşkıyalık dönemde betimlenen bazı asil davranışlarından, hem de insanlar için yaptırdığı köprü ile ilgili gerçek bir hikâyeden anlarız: "Yovkov bu öyküyü eşkıyadan, Türk Solak Pehlivan'ın kahramanlıklarından esinlenerek yazmıştır. Ona Solakoğlu Recep de diyorlardı. (...) Bu olaylar geçmişte oldu, hatırlıyorum. Recep'in Kamçıya nehri tarafından geldiği doğrudur. Provadiya bölgesinde bu eşkıya, Solak Köprüsü adını taşıyan köprüyü yaptırmıştır.

Buralarda öğretmenlik yaparken, köylülerin ondan söz ettiklerini duyuyordum."¹⁵

Bu nedenle ünlü Bulgar şairi Atanas Dalçev (1904-1978), denemelerinde Yovkov'un yaratıcılığın ve betimlediği olağanüstü Türk karakterlerinden söz ederken şunları belirtir. "Yovkov'un eski zamana ait Türkleri, sanki yaşamı aşmışlar ve yaşamın ihtiras ve kötülüklerden sıyrılıp daha iyi huylu, daha saf, daha bilgin olmuşlardır."¹⁶

Yordan Yovkov'un Türklerle ilgili eserlerinde pek çok gerçek nokta bulunabilir. Yazar şahit olduğu veya duyduğu olayları işlemeyi tercih edip sanat anlayışına uygun bir biçimde değerlendirir. Yordan Yovkov'un Dobruçalı Türkler ile ilgili öyküleri, Türk halkının hayat biçimini, dünya görüşünü, acısını ve sevincini içerir. Öyküleri sayesinde, o dönemde yaşayan Türklerle ilgili pek çok ayrıntı öğrenmek oldukça kolaydır. Bu açıdan Yordan Yovkov'u Balkan Türklerinin hem yazarı, hem de tarihçisi olarak kabul etmek mümkündür.

NOTLAR

1. Сарапдев.И.,Иордан Йовков. Жизнен и творчески път, София. 1986. стр. 56.
2. Казанлъчиев. Сп., Срени и разговори с Йордан Йовков. София. 1980. стр. 14.
3. Йовков. И., Събрани съчиния, том 1. София. 1970. стр. 503-508.
4. Йовков. И., том 2. стр. 493.
5. Мишев. Д. Йордан Йовков. Спомени и документи.Варна. 1969. стр. 255.
6. Йовков. И., Събрани съчинения, том 2. София. 1970. стр. 411.
7. Йовков. И., том 2. стр. 115.
- *Çorbacı-Eskiden Hristiyan ileri gelenlerine verilen unvan. Bkz.: Турско-български речник, изд. на БАН. София. 1952.
8. Йовков. И., том 2. стр. 412-413.
9. Мишев. Д. стр. 57.
10. Мишев. Д. стр. 69-70.
11. Йовков. И., Събрани съчинения, том 2. София. 1970. стр. 115.
12. Йовков. И., том 2. стр. 115.
13. Йовков. И., Събрани съчинения, том 3. София. 1977. стр. 124.
14. Мишев. Д., стр. 57. Йордан Йовков. Спомени и документи.Варна. 1969. стр. 70.
15. Мишев. Д., стр. 308.
16. Далчев. А., Съчинения, том 2. София, 1984, стр.10.

Y.M. Meletinski'ye Göre Mit, Masal ve Destan Tipolojisi*

Anahtar Kelimeler : Mitoloji, Meletinski, Destan, Masal, Türk Halkları.

Dr. Güneş BAŞIROVA

Bakü-Azerbaycan

Y.M Meletinski bir çok ilmi eser ile tanınmış, günümüzün en ünlü Rus mitolojisi uzmanıdır. Uzun yıllar boyu, bir çok hakların mit, masal ve destanlarını ve Türk halklarının folklorunu araştırmıştır.

Yazar, mitlerin ilmî açıdan tipolojik özelliklerini, anatomisini okuyucuya iletme çabalarında idi, Araştırmacı, arkaik toplumların söz ustahğı folkloru, mitolojisi hakkında incelemeler yapılması taraftarı idi.

Arkaik topluluklarda mit, masal ve destanların tür ve tipoloji sınıflaşması hala şekillenmemiş ve çoğu zaman onların sınırlarını tespit etmekte büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu topluluklardaki bazı metinler hem masal, hem de mit ve destan sayılabilir.

Araştırmalar, Aborjinlerin mit, masal ve destan sınıflanması üzerine yapılmıyordu; sadece geleneksel ve geleneksel olmayan metin bölünmesi üzerine yapılmaktaydı.

Çoğunlukla bu metinler "*pınl ve limnıl*", şimşan Hindularında ise "*Adaoks ve malesk*" diye adlanmaktaydı. Bu şekildeki mit, masal ve destanları karşılaştırmak gerekiyordu. Burada geleneksel ve geleneksel olmayan kriterler kullanılmaktaydı. Aslında bu şekillerin ikiye bölünmesi kabilelerin dua etme geleneği ile bağlantılıdır. Bu durumda, kabilelerin bir kısmı mukaddes sayılmaktadır ve geleneksel metinleri muhafaza eden, yaşatanlar gibi bilinmektedir. Kabilenin ikinci kısmı, metinlerin canlı hatırası gibi hayatını sürdürmektedir. Son mitoloji sınıflaşma şekli Türk metinlerinde de kendini göstermektedir.

Kitab-i Dede Korkut'un şu an on iki boyu

bulunmaktadır. Bu metinlerdeki Oğuz soyunun yirmidört boydan oluştuğuna dikkat çekmemiz gerekirken, o zaman problemin halli kolaylaşır. Bugün bizim elimizde olan yirmi dört kısımlı bir destanın yalnız oniki kısmı vardır. Geriye kalan oniki geleneksel kısım hala bizlerde belli değildir.

Y.M. Meletinski araştırdığı mit, masal ve destan üçlüsünün teknik yapısı ve ifade anlamlarını incelemiştir.

Araştırmacı, masalarda uzak ülkelere yolculuklar, orada haps edilmiş kızların kurtulma motifleri, hastanın, ölmüş birisinin arkasından diğer alemlere yolculuğu, şamanların kahramanlıkları hakkındaki eski mitlerin yeniden yorumlanışını vermiştir. Gençlerin bulğ çağı ile ilgili ritüeller ve mitlerden hareketle birçok masal ortaya çıkmıştır.

Y.M. Meletinski ye göre bu masalların dinî ritüellerden ve dini geleneklerden uzak kalmış olması belirtilmelidir. Bunların başta gelen sebeplerine göre, masalda mitin belli olan vakti, bilinmeyen zamanla, Kahramanların ismi, insanlarla, mitin topluma yönelik tarafı ise şahsi özelliklerle karşılaştırılmaktaydı.

Masal daha çok çocuklara anlatılsa da, destan ve mitler toplumun tüm üyelerine aktarılabilir. Destanların kozmogoni ve etnolojik özellikleri, etnik tarihin oluşuyla, zamanla değişmektedir.

Mit, gökyüzüyle toprağın vahdetinden oluşan alem ise ve mitin mekanı edebiyatsa, o zaman destanın epik metinlerin vatanı orta dünyadır. Masal ise, Bu mekan da insan hayatıdır. Sonuç olarak, mitler ve destan (epos) masala karşılık olarak anlam manasında daha çok birbiriyle alakalıdır.

Y.M. Meletinski ye göre mitten masala transfer edilen metin, mitoloji, kozmos yaşayış tarzıyla karşılaştırılırsa, mitten destana geçişte ortaya arkaik dönemin, etnosun varlığı ortaya çıkıyordu.

Destan ve mit kahramanları, özellikle ilahi güce sahip olan dirençli, cengaver simalardır; masalarda ise, sakat ve yoksul insanların hayatı ele alınmaktadır. Arkaik destanların ilk şekli Y.M. Meletinski'ye göre Bahadır'ın masal türküleridir. Bu tür Kuzey halklarında, Tungus, Polaziat, Ugro-Fin ve Türk etnoslarda yaygındır. Bu tür metinlerde geçmiş zamanlarda olmuş olaylar anlatılırdı; bu zaman "*hakikî insanların, hakikî zamandır*" ve zaman akışında insanların hayat tarzından, kültürel âletlerin (Odun, kılıç, ok) ortaya çıkmasında ve şer (Karanlık) kuvvetlerin korunma özelliklerinden bahsediyordu. Bu eserlerde epik zaman hayatın ilk başlangıç devrini kapsamaktaydı.

Türk-Moğol halklarının Bahadır destanları adeta yerle gökyüzünün, suyun yaradılışından sonra başlamıştır. Aynı dönemde gökyüzü maral kulağı kadar, okyanus ark kadar küçükmüş, Adıgların, “*Mart*” destanlarında Sosruko beştacı dağının bir tomurcuk kadar küçüklüğünü hatırlayalım. Eski Sümerlerin, **Gilgamiş Destanı** dünyanın yaratılış anından ve yukarıda söyledikleimizi doğrulamaktadır.

Arkaik ve epik özellik taşıyan destanlarda, iki sınıfın, iki destanın çatışmasına şahid oluyoruz: İnsanların ve yabancıların, karanlık kuvvetlerle çatışmasıyla karşı karşıya geliyoruz. Bu iki topluluk, bitip tükenmez çatışma ve savaş durumdadır. Bu tür düşünce modelleri kozmosun kaostan korunmasını göstermektedir. Düşman tasavvuru, yeni yer altı dünyası, ölümü, hastalığı yansıtmaktadır. Meletinski'nin böyle anlamlı planını tam manasıyla aks ettiren, **Oğuz Han Destanı** olmuştur. İlk dünya kaosunun sembolü olan Karahan'la savaşı Demiurg Oğuz Han çatışmada onu yenip galip geliyordu. Yalnız geçmiş kaosun kalıntıları, Hastalık, Ölüm, Düşman, yabancı toplum şeklinde, Oğuz Han'ın oluşturduğu kozmosun, Oğuz dünyasının sınırlarını bozuyordu.

Destandan alınan bilgilere göre Karahan'ın sembolik, kahramanları “*mual, muval*” adıyla Oğuz bölgesinin etrafında, Karakum çölü civarında yaşayarak zaman zaman Türklerin yaşadıkları topraklara baskın yapıyorlardı.

Aslında burada “*mual, muval*” adıyla adlanan Moğollar olmuşlardı, Onlar, XIII. Asırda Moğol istilâsında, Türklerin Oğuz Han'dan kaçmış akrabalarıdır. Burada Yakut, Altay halklarının destanlarındaki hayvan suretlerine rastlanmıştır. Bu suretlerin bazıları kaosu, bazıları ise insanî (kozmos) kuvvesinin göstergesi olmuştur.

Y.M. Meletinski'ye göre, Yakut, Altay destanlarında abaası sureti, Tungus topluluklarının işareti, simgesi olmuştur. Burada Moğol toplulukları hakkında söylediklerimizi hatırlamak gerekiyor.

Altay Türklerinin destanlarında kahramanların yer altı dünyasının sahibi olan devlerle yaptıkları savaş (Çatışma) eski Sümer-Akkadların “*Gilgamiş*” destanında, Gilgamiş'in Hivava'yla yaptığı çatışma ile benzerdir. Bu kötü (Karanlık) kuvveler koca-karı sembolüyle tasvir olunmaktadır. Burada bir felsefi özelliğin gözönüne alınması gerekmektedir. Destanlarda ve masallarda kötü dışarıdan gelen bir kuvvedir. Şer (Kötü) kuvveye karşı bu tür felsefi davranış, tek tanrılı dinin ortaya çıkmasını kadar söz sanatının tüm sahalarında kendini

göster-mekteydi. Tek tanrılı dine göre kötü güçlerin dünyasına gelmiş olan insan kendini kötülük içinde bulmaktadır.

Destandan dine, dinden edebiyata giden yolda insan kötü gücün özelliklerini öğrenerek onu anlamaya çalışıyordu.

Y.M. Meletinski, destandaki zaman anlayışına çok önem vermemektedir. “*Nartların*”, “*Nibelungların*”, “*Oğuzların*”, “*Vikinglerin*” yaşadığı dönemdeki destanlarda kahramanlıkla, kahraman eş anlamda idi. Bu destanlarda söz konusu olan kahraman toplulukları çoğu zaman kaybolmuştur. Şimdi, kaybolan topluluklar basit gruplar gibi tasvir edilir ve aslında burada mitolojik kahramanları, demiurgları destan şeklini görmek gerekiyordu.

Y.M. Meletinski'ye göre, destan kahramanının yalnızlığını anlatmaktadır. Anlama göre kahraman demiurg yalnızlığın farklı bir tezahürüdür. Örnek olarak, Yakut kahramanı Er-Sogotah adının manası “*Yalgız*” (Yalnız) demektir. Yalnız yaşayan Er-Sogotah'ın hiç kimsesi yoktur ve o insanların ecdadı (atası) olmuştur. Er-Sogotah koyun ve kuzuları ehlileştirir, İslah adlı halk bayramını oluşturur ve kımızı icad eder.

Destanlarda “*yalgız*” (Yalnız) kahramanlar toplumdandan bahsedilir. Mitlerde, Kozmos, evren (kainat) yer ve gökyüzü, yıldızlar, güneş, ay, insan destanlarda, toplum, topluluk, etnos, mukaddes içki, bayram anlamları dikkat odağı olmuştur. Meletinski bu sürecin anlam şeklini çok dakik ve açık ilim alemine sunmuştur. Burada tek şekilde oluşmuş, genel sürecin izlerini görmek mümkündür. Bu sürecin tipolojik şekli şöyledir.

MİT

Kahraman, kültür, kahramanı,
Demiurg, Tanrı, Tanrılar,
Yaratıldığı kozmos (yer, gökyüzü, insan,
ay, yıldız, kültürel aletler ve diğerleri),
Zaman, ilk yaratılış devri,

EPOS

Kahraman, cengaver, bahadır, yiğit.
Yaratıldığı toplum, topluluk, düzen ve kanun, töre,
Bayram, mukaddes içki,
Düşman, devler, vahşi hayvanlar, hayali varlıklar,
Zaman, kahramanların devri,

MASAL

Kahraman, öksüz, şah, şehzade, kel.

Yarattığı aile.

Düşman, devler, zulüm eden padişah, büyücüler.

Zaman, belirli şahıslara ait mitolojik zaman

Mit, destan, masal sırasına, tek bir metin, aynı anlamlı konu gibi bakınca, o zaman şu prensipleri göze almamız gerekiyor. Dünyanın yaratılışı, yalnız mitin konusu değildir. Destanın oluşturduğu "toplum" da, masalın oluşturduğu "aile" de dünyanın yaratılışından söz eden eski mitlerin değerlerinin ikinci ve üçüncü bölümüdür. Bunlar, yalnız kozmosun değil, toplumun, ailenin oluşmasını ifade eden kozmosun oluşundan söz eder ve aynı zamanda mitlerin devamını ifade

ederler. Bu sebeplerden dolayı, mit, destan ve masalın bir benzerliği vardır. Onların her birisi bir dünya oluşturur ve bu dünyanın bir adı vardır: Kozmosun oluşması.

KAYNAKÇA

*Bu makale Dildar Atmaca-Şirzad tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

1. Y.M.Meletinski, *Poetika Mifa (Mit Dünyası)* Moskova 1976.
2. Y.M.Meletinski, *Proishojdeniye Geroičeskogo Eposa (Kahramanlık Destanının yaranması)*, Moskova 1962.
3. Zeki Velidi Togan, *Oğuz Han Destanı*, İstanbul 1971.
4. P.A. Grintser, *Drevneindijskiy Epos, Genezis i Tipologiya (Eski Hind destanı ve Onun Tipolojik Özellikleri)* Moskova 1974.
5. Mif Naradov Mira (Dünya Hakları Müleri) Ansiklopedi, I-II.cilt. Moskova 1997.

“5. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi”

KIRGIZİSTAN

29 Mayıs - 2 Haziran 2001 Tarihlerinde

Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek

Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

tarafından yapılacaktır. Kongre, Kırgızistan Millî

Devlet Üniversitesi Rektörlüğü ve

Manas Üniversitesi

Rektörlüğü'nün katılımıyla gerçekleşecektir.

S.Cusuyev'in Sonelerindeki Yenilikler ve Özellikleri Üzerine*

Anahtar Kelimeler: Kırgız Şiiri, Sone, S.Cusuyev, Şair, Şiir.

N.B.OMURZAKOV

Bişkek Kırgızistan

Kırgız şiirindeki sone biçiminin tarihine bakacak olursak, 1940'lı yıllardan itibaren bir nazım biçimi olarak sonenin girmesiyle şiirde şekil ve uyak örgüsü bakımından değişiklikler, tamlamalar olduğu görülmüştür. Nitekim bu zamana kadar şiirin dize kümelenirilişi ve uyak örgüsü pek kalıplaşmış durumda değildi. Klâsik Rus edebiyatçılarının (Puşkin'in, Lermantov'un, Krılov'un) eserlerinin Kırgızca'ya tercüme edilmesinin ardından, profesyonel şairlerimiz, bu, uyak örgüsünü benimseyerek, kendi eserlerinde kullana gelmişlerdir. Otuzlu yılların başlangıcında "*Kırgız edebiyatı dünyası*" K.Tınıstanov, A.Tokombaev, M.Elebayev gibi edebiyatçıların yanında, A.Osmonov, T.Ümetaliyev, M.Alıbayev, T. Sıdık-bekov, ve başkalarından oluşan yeni güçlü edebiyatçılarla zenginleşmiştir. Bu dönemde şairler, her konudaki şiirin, gelenek hâline gelmiş uyak sistemini kullanarak, daha çok dört, beş, altı, ve sekiz dizeli şiirler yazmışlardır. 1940'lı yılların ortasına kadar, sone biçimindeki şiirler, yok denecek kadar azdı. Fakat az da olsa, sone biçiminin örnekleri ortaya çıkmamış değildi. Bu ilk denemelerin hepsi, elbetteki, bu nazım esaslarına tam olarak uymuyordu. Buna rağmen, ilk adımların atılması bile sevindirici idi.

1970'li ve 1980'li yıllar, Kırgız şiirinin her türlü eksikliklere rağmen gelişme dönemiydi. Sone biçimini, sonraki yıllarda devam ettiren S.Cusuyev olmuştur. Bütün şairlerde olduğu gibi S.Cusuyev'in de şairlik duygusunu avutan konular çeşitlidir. S.Cusuyev, hayat, ölüm, sevgi gibi konuları ele almış, Ala-Too'nun güzelliğini şiire dökerek anlatmıştır. Bununla beraber, onun şiirlerinde savaş, barış konusu ayrı bir yer tutmaktadır. Çünkü bu konu şairin hayatında geçirdiği zor günlerle ilgilidir. "*Şâir son çeyrek asır içinde meğini harcayarak, çok çaba gösterdi, devamlı ara-*

yışlar içinde, kitaptan kitaba ustalığını geliştiriyordu."¹ Böyle hırslı arayışlarla dünya sanatında pek yayılmış olan sone biçimi üzerine çalıştı. Bunu, "*Biyik Asman*"² adlı kitabındaki "*Taḥdağı Oylor*", "*Adam menen Tabiygat*" soneler güldestesi ve diğer soneleri kanıtlamaktadır. Bunun dışında "*Kurbanıç*", "*Beypil Tündö*", "*Mamile*" adlı soneleri yazmıştır. Sone biçimi Kırgız şiirinin yapısına uygun bir şekilde geliştirmeye çalışmıştır. Yetmişli yıllarda, Sooronbay Cusuyev'in sonelerinin girmesiyle, Kırgız şiirinde sone itibar görmeye başlar. Sonenin en zor türü olan güldeste, bu yıllarda ortaya çıkar. Bu biçim, şâirin üstün yaratıcılığını, yeteneğini ve şiir yapısının kurallarını yeterli derecede bilmesini gerektiriyordu. Kırgız şiirlerinde, sonenin bu çeşidine ilk olarak yönelenlerden biri S. Cusuyev'dir. Ve sone Kırgızca'da "*Sonetler alkağı*" diye adlandırdı. Özbek şiirinde bu biçim "*gülçambar*" adını taşır.

S.Cusuyev'in soneler güldestesinin her biri ayrı ayrı konulardan oluşmaktaydı. Her güldestenin dize sayısı iki yüz on idi. Yazarın sonelerinde insanlık duygusu, dostluk, insanlar arasındaki ilişkiler, sevinçler, kaygılar gibi konular işlenmiştir. "*Biyik Asman*" adlı şiir kitabındaki "*Taḥdağı Oylor*" güldestesi, insanlık hayatının en önemli temellerinden biri olan dostluğa adanmıştır. Üçüncü sonesi şöyledir:

*Caçkı dosum taḥday nurluu tuu karmay,
Al atayı senden kıntık izdebeyt.
Açık söylöp kıydılanbay, kuulanbay,
Bötönsütüp bölüp carıp ciktebeyt.*

*İyi dostum şafakta güneş tuğunu tutarak,
O ki, sende hiç bir kusur aramaz.
Açık söyler, çekiştirmez, ciddi olarak,
Yadırgatmaz, bölücülük de yapmaz.*

O, sonelerinde insanlığı sevmeye, önemini bilmeye çağrı yapar. Sonuçta, insana denk bir şey olmadığını, insan yok etmek için değil, tersine insanlık özelliğini koruyarak üretmek için yaratıldığını vurgular. Mukayeseli sözlü ifadelerini kullanarak aşağıdaki gibi bir karşılaştırma yapar:

*Düynödö çok ukmuş nerse adamday
Düynödö çok ukmuş nerse adamdan
Adamdar degen kıyratuuga caralbay,
Adam degen caratuuga caralğan*

*Dünyada yoktur kerametlisi insandan
Dünyada yoktur kerametli insan gibi*

İnsan denen yıkmaya yaratılmadığı gibi,
İnsan candır, yaratmaya yaratılmış olan.

“Tañdagı Oylor” soneler güldestesinin muhtevasını, iki bölümde incelemeyi uygun gördük. Üçüncü soneden itibaren dokuzuncu soneye kadar olan eserler, insanlar arasındaki dostluğu konu edinmiştir; yani birinci, ikinci sonelerde sabah hakkında, sabahla uyanan yeni umut doğmaktadır. Ancak üçüncü sonede “*Çakşı dosun tanday nurluu tuu karmay*” ifadesiyle başlayarak altıncı sonesinde:

*Özüñ ösüp martabaluu bolgondo,
Sıymık kuşu oñ iyiniñe kongondo,
Dosum emes “men dosmun” dep miñ aytsa,*

Büyüyüp yetişip, otoriteye ulaşıncı,
Talih kuşu sağ omzuna konunca,
Dostum değil, “ben dostum” dersin bin defa,
diyerek metonimiyalar’ı yerli yerine dizerek “*Dosuñ-murat, dosuñ-kubat ömürgü* (Dostun, murat, dostun, kuvvettir hayata)” mecazları kullanır ve dostluğu anlatarak sona varır.

*Bar küçüñdü emgek için paydalan
Var gücünden emek için yararlan*
dizesiyle emeği, çalışmayı işleyen bölüme geçer.
*Ak iş kılıp, ak süylöögö sen könüp,
Aşıgıp adam degen çakşı atka,-*

Hak kazanca, hak konuşmaya alışıp,
Hak ile ulaşsın “adam” denen mefhuma,
diyerek insan olabilmenin üstün çaba gerektirdiğini söyler. Bu soneler güldestesinin, insanlığın, dostluğun muhteşem şiiri olduğunu söylersek yerinde olur. Çünkü, insanlar arasındaki ilişkileri, dostluğu derin bir şekilde irdeleyerek okuyucuya sunmaktadır. Şâir burada insanları, insanlığı daha fazla önemsemeye çağırır. Bu da sadece didaktik şiir olarak kalmadan, gerçek hayattaki düşünceleri, fikirleri, görüşleri eserlerine aksettirdiği için okuyucuların hislerine hitap ederek derin derin düşünmeyi, akıllarda ezbere katmayı sağlar. Şâir çoğu şiirlerinde kendi düşündüklerini ortaya koyar, fakat netice çıkarmaz. Okuyucularının estetik anlayışına dayanarak, fikir yürütebilmelerine imkân verir.

*Ak şekerdi tatamı açuu tuz debey,
Cön korozdu algır uçkul kuş debey
Ar nersenin nak sapatın dil aytsa
Buruş bolso, anı aytpastan “durus” dep,*

*Durus bolso, anı aytpastan “burus” dep
Dil aytkandı burmalabay til aytsa.*

Ak şekeri bu nedir tuz mu demeden,
Basit bir horozu alıcı kuş mu demeden
Her şeyin gerçek değerini bilsen gönülden
Dönüş olsa, ona “dönüş”tür demeden
Keşke gönül isteğini dil söylerse dönmeden.

“*İnsan ve Tabiat*” güldestesi, isminden de belli olduğu gibi, insan ve tabiat, tabiatın insana verdiği tükenmez nimet ve insanın bundan nasıl faydalanacağı sorularına cevap veriyor. Şu anda toplumun en aktüel problemlerinden birinin insan ve tabiatın ilişkileri olduğunu biliyoruz. İnsan ile tabiat birliği hayatı oluşturduğu için, tabiatın bize sunduğunu akıllıca faydalanır ve tedbirli davranır isek, tabiat karşısında vazifemizi yerine getirmiş oluruz. İşte bu mühim konular, şairi kaygıya düşürür ve böylece “*insan ve tabiat*” sonesini icat etmesine sebep olur. Burada tabiata karşı çok hasahas davranmak gerektiğini, uygun ifade ve karşılaştırmalarla sunar. Örneğin, dokuzuncu sonesinde şöyle demektedir:

*Alabız dep tabiyatın çılpagın
Çorkoktuktan közün oyup albaylı
Buza berse adam tıybıy insabın
Caratılış mayıp bolup kalbaylı*

Alalım diye tabiatın çapağını
Sakarlıktan gözünü oymayalım
Bozmaya devam ederse insan kendini
Sakat kalması muhakkaktır tabiatın

Şunu da belirtmemiz yerinde olacaktır ki, S. Cusuyev, II.Dünya Savaşı’nın alametli günlerini yaşamıştır. Bu yüzden eserlerinde savaş konusunu işlemeden geçememiştir. Mesela aşağıdaki soneler güldestesinde hayati meseleleri kullanarak şöyle der:

*Cer adamga: “Uulum ösö berse!”-deyt,
Cer adamga: “Taba elegin tapsa!”-deyt,
Adam kantip cer tınçtıgın ensebeyt-
Adam cerdi dayım beykut catsa deyt*

Yer insana: “Oğlum gelişesin!” der,
Yer insana: “Umduğunu bulasın!” der,
İnsan nasıl dünyanın rahatını istemez;
İnsan yerin mutlak barışını ister.

Şair yine bunun gibi iadeleri kullanarak tabiatın güzelliğine hasar verilmemesi için seslenir:

*Talkalansa, biz bor oorup koybosok
Tabiyattın cadıragan kalaası,
Ak kalaanı kimder ornotot,
Aga kimdin kantip cetet caması?..*

Helak olunca, biz acımayı bilemezsek
Tabiatın güzel güzel manzarası
O manzarayı tekrar yerine kim getirecek,
Ona kimin ki yeter gücü takatı?..

*Bura koyup tabiyattın tizgini,
Cemişin cep, bapırañdap toyladık.
Tabiyattan cırgal körüp biz bugün,
Ertekisin koyduk beken oynolup?*

Çevirivererek tabiatın dizginini,
Meyvesini yeyip, isteksizce toyladık.
Tabiattan mutluluk görüp işte bugün,
Yarını az da olsa düşünmedik ne yazık?

Cakşı deçi dayım bolup uşunday
Caratılış bir kalıpta buzulbay,
Bugün ısıık, erteñ muzdap-toñbosok.

İyidir devam edecekse böyle her zaman
Tabiat kendinin kalıbını hiç bozmadan
Bugün sıcak, yarın soğukta donmazsak.

*Erteñ kayra başıbizga muş bolot
Tağdırıbiz tataal colgo tuş bolot
Talap, tonop tabiyattı kordosok.*

Yarın tekrar başımıza kavga gelir
Kaderimiz zorlu çıkmaza gelir
Talan edersek tabiatı horlarsak eğer.

Yazdığı diğer güldestelerine nazaran, bu güldestesinde daha çok bunun gibi hayatı sorunları sormaktadır; çünkü geniş bir problemin bitmek bilmeyen sorularını sorarak cevabını aramıştır. Dünyayı ve tabiatı, kişileştirerek ihtimamlı, merhametli ve sevimli anne karakterini canlandırır. Şair güldestesinde sanatkarane bir dil kullanarak düşüncelerini oldukça güzel bir şekilde ifade etmiştir.

Sonenin bu türü en zor biçim olarak sayılır. Fakat buna rağmen Sooronbay Cusuyev, kendini ne kadar iyi yetiştirdiğini eserleriyle kanıtladı. S. Cusuyev soneler güldestesine has yapı ve muhteva özelliklerini tamamıyla korumuştur. Her soneler güldestesi on beş soneden oluşur. İlk sonenin son dizesi, sondaki sonenin ilk dizesiyle tekrarlanır. Böylece şâir on dördü sone zincirlemesini yazmayı başarmıştır. Soneler güldestesinin zincirleşmesi (Şakekçenişi) en belirgin özelliğidir. Burada on dördüncü sonenin son sonesinin son dizesi ilk sonede ilk dizesinin tekrarlanmasıdır. “*Tañ agardı cerdin cüzün cuuganday*” böylece zincirleme devam ederek (Şakekçe bütöt da) on beşinci sonesinde;

*Tañ agardı cerdin cüzün cuuganday,
Tañdı toskun neetiñ menen taptaza
Cakşı dosuñ tañday nuurluu tuu karma
Dayım tañday tazalığın saktasa...
Dil aytkandı burmalabay til aytsa,*

“Şafak attı yer yüzünü yıkar gibi,
Tanı bekle temiz tutarak niyetini,
Dostu tut, tuğ olarak tan nuru gibi,
Eğer tan gibi korumuşsa temizliğini
Keşke döndürmeden dil söylerse gönlün isteğini,

*Iyık körüp katıp cürgön bek saktap.
Dosuñ oşol kentiğindi kim aytsa,
Algın munu köküörökkö bek cattap,*

Kutsal görüp, her zaman koruyarak pekiyi.
Dost bil sen ki kusurunu yüzüne söyleyeni,
Hiç bir zaman sen unutma bunları,

*Bar küçüñdü emgek üçün paydalan,
Er belgisi ar namıstan taybagan,
Ergip cetkin aldagı asıl maksatka,
Emgek kana adam barkın kötöröt,
Er mildeti elge kızmata ötömök,
Aşıgıp cet adam degen cakşı atka !*

Var gücünden emek için yararlan,
Erin işaretidir. Caymamak ar ve namıstan,
Eriş cayma, istenilen asıl maksada,
Emektir ancak, insanın değerini artıran,

Er borcudur, halka hizmetten kaçmayan.

Hakkınla ulaş insan denen mefhuma!

Bu sonelerde S.Cusuyev hakikaten içli bir şâir olduğunu bir kez daha gösterdi. Tabii ki, sonede söylenen fikir, söz konusu olan problem yeni değildir. Çok uzun zamanlardan beri söylenile gelen can sıkıcı hususlardır. Fakat S.Cusuyeye eskiden beri gelen bu meseleleri nazma dökerek, düşüncelerini baştan başa kalbinde yoğurur ve sonunda güzel, estetik bir dünyaya dönüştürür. Aslında bu şairin çalışma sevinci, zevki, özverişi, şair yaratıcı yeteneğinin başarısıdır. Büyük gelişmeler, buna benzer ilk küçük başarılar üzerinde kurulur. Zira Cusuyev'in de edebî hayatında sonenin yeri ve öneminin büyük olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Sonenin biçim olarak belirli yapı kurallarına oturmuş olduğunu söylemek yanlıştır. Çünkü asırlarca, bu biçim, her şairin kendi üslubuna göre düzülerek değişegelmiştir. Burada S. Cusuyev'in nasıl yazdığı hakkında soru akla gelmektedir. Bunu üç madde içinde inceleyelim.

1-Kompozisyon yapısı (Giriş, gelişme ve sonuç bölümleri);

2-Muhteva bakımından;

3-On dört mısranın korunması bakımından;

İçerik olarak "*Taňdagı Oylor*" soneler güldeste-
sindeki ilk sonesini inceleyelim. İlk bölümde sentez
olması gerekir.

*Taň agardı cerdin cüzün cuuganday
Kaptan catkan Karangıdan tazartıp.
Tabiyatı kayra özgörtüp tuuganday
Tamulcıtıp, acardantıp, casantıp.*

Şafak söktü yer yüzünü yıkamış gibi
Kapayan o karanlıktan temizleyip.
Tabiatı yeniden düzenlemiş gibi
Pırl pırl, hoş gösterip, süsleyip.

*Asmandagı köp cıldızdı azaytıp,
Taň agardı adam cüzün nurlantıp.
Caştı östürüp, karttı kayra çaşartıp,
Söölöt berip, turgansıp.*

Gökteki çok yıldızı azaltıp,
Şafak söktü insan yüzünü nurlandırıp.
Genci büyütüp, Yaşlıyı gençleştirip,
Sanki devlet ve saadet kazandırıp.

*Taňda bezep bulbuldardan ün cıgat,
Taňdın celi erkin eset gül sılap,
Taň-mezgildin taza uçuru başkaça
Taňda tuylayt çurkasam dep çaş külük,
Taňda oygonot cadıragan cakşı ümüt,
Taňdı toskun neetiñ menen taptaza.*

Tan vaktinde bezekli bülbül ötüşü,
Tan yeli serbestçe eser okşar gülü,
Tan vaktinin o temiz havası bambaşka
Tan vaktinde koşsam der genç külük³,
Tan vaktinde uyanır ne denli iyi umut,
Tan vaktini bekle, tertemiz niyatinle daima,

Burada şairin girişinde, sabahın olmasıyla Yaratıcının tabiatı yeniden yarattığı söylenir. İkinci bölümde şair devam ederek, sabahın insan üzerindeki etkilerini açıklar. Yani ilk bölümde sabahın tabiat üzerindeki etkisi, ikinci bölümde ise insan üzerindeki etkisi "*Caştı östürüp, karttı kayra çaşartıp*" dizesinde anlaşıldığı gibi güçlendirdiğini de söyler: "*Söölöt berip, döölöt berip turgansıp*" son iki bölümde S.Cusuyev "*Bülbülün ötmesiyle*", "*iyi ümitlerin doğmasıyla*" sabahın ayrı bir yeri olduğunu, insanın bu vakti güzel niyetlerle karşılaşması gerektiğini söyleyerek sonuca varır. Kafiyeleme bakımından şair, Fransız sonesinin kafiye sistemini korur. Fakat yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere, ancak bazen uyak örgüsünün bozulduğu görülür. Dize sayısı ise, hem küçük sonelerde, hem de soneler güldestesinde on dört dizeli olma özelliğini korumuştur. Yine de şair, Kırgız şiirinde biçim olarak da, muhteva olarak da arayışlar içindeydi. Bunu incelediğimiz soneler göstermektedir. Sonuç olarak, sone biçimini etraflıca işleyen S. Cusuyev'in olduğunu söylemek istiyorum. Çünkü şair sonelerinde, biçimin hem içerin, hem de yapı bakımından bütün özelliklerini korumuştur. Şairin şöyle bir ifadesi vardır: Bu maksadına ulaştı diyebiliriz, çünkü soneler güldestesini benzersiz olarak yarattı. S. Cusuyev, edebi arayışları neticesinde sone biçimini geliştirdi diyebiliriz. Yetmişli yıllardaki şairin soneleri ve beş büyük güldestesi, Kırgız edebiyatını zenginleştirdi.

NOTLAR

*Bu makale Türkiye Türkçesine Kalmamat Kulamshaeve tarafından aktarılmıştır.

1 *Kırgız Sovyet Edebiyatının Tarihi*, İlim Yay, 1987, Frınze, s.528.
2-CUSUYEV, S, *Biyik Asman, Sonetter, Irlar cana Poemalar*, Mekiep Yay, Frınze, 1979.

3-Külük:küheylan, hızlı koşan at.

Yirminci Yüzyılda Hakasya Nüfusunun Milli Bileşimi**,**

Anahtar Kelimeler : Hakasya, Nüfus, Göç, Rus rejimi.

V. A. KIŞPANAKOV

Hakas Devlet Üniversitesi Öğretim Üyesi

Nüfusunun millî bileşimi bakımından Hakasya, Rusya'nın çok milliyetli bir üyesidir. Bugün burada yüzden fazla millet yaşamaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan politik ve ekonomik kriz, bunun sonrasında oluşan milletler arası anlaşmazlıklar ve yerel savaşların oluşturduğu şartlarda, etnik süreçlerin, bölge nüfusunun milli bileşiminin, millî kültürlerin ve millî hayatın başka karmaşık yönlerinin araştırılmasının, vatandaş toplumunun oluşturulması ve hukuk devletinin kurulması bakımından çok büyük bir önemi vardır.

19. yüzyıl sonunda Hakaslar, etnografik açıdan bir kaç etnik grup halinde bulunuyorlardı. Nüfus bakımından en kalabalık olanları Sagay ve Kaçlar, daha az nüfuslu olanları ise, Beltür, Kızıl ve Koyballardı (Потканов 1912:71). O zamana kadar Hakasya'nın toprak bütünlüğü olmadığından Ekim devrimine kadar Hakasların kesin sayısını tespit etmek güçtür. Koybal ve Kaçların Minusinsk bölgesine (уезд), Kızıl ve Kaçların bir kısmının Yeniseysk vilayetinin (губерния) Açınsk bölgesine, Sagayların bir kısmının Tomsk vilayetinin Kuznetsk bölgesine girdiği Devrime kadar olan süreçteki idari bölümlendirme Hakasların millî kaynaşmasını, onların ortak dil ve kültürlerinin gelişmesini engellemiştir. Zaten 1917 Sovyet düzenini getiren Devrime kadar olan istatistikler, milliyetin belirlenmesinde hatalar içeriyordu. Milliyet sadece dile göre belirlenmişti. Meselâ, Rusya'da 1897'de yapılan tek nüfus sayımına göre, insanın milliyeti daha 1872'deki Milletlerarası Petersburg Kongresi'nde önerildiği üzere, doğrudan kişiye milliyetini sormak yerine ana dili hakkındaki sorulara dayanılarak belirleniyordu. (Киселев 1979:3).

Bunun yanı sıra, tabiyatıyla, temel olarak Rusça ve diğer dilleri kullanan Rus ve diğer büyük halkların nüfusu şişirilmiş olarak ortaya çıktılar: Kolonizasyon sonucunda Hakasların büyük bir kısmı Rus nüfus ile birlikte yaşıyordu ve Rusçayı biliyordu (Meselâ, 1910 yılı verilerine göre Hakas nüfusunun %31'i Rusçaya hakimdi) (Бутанаев 1987, 16) ve bu sebeple de "Rus nüfus" olarak kaydedilmişlerdi. Zaten 1897 sayımları da sadece 146 dil ve o kadar da milliyeti kapsıyordu. Çağdaş istatistik, dile göre milliyeti belirleme prensibini reddetmektedir. Milliyeti kişinin kendisi tarafından belirlenir.

1897 yılına ait nüfus sayımının verilerine göre, Sibirya nüfusunun boy bileşiminin istatistik verilerini inceleyen ünlü araştırmacı-etnograf S. Patkanov, Akademik Radloff'un "Abakan Tatarları" adı altında Çulım (Melets) Tatarları hariç, Yenisey vilayetinde bulunan bütün yerli Türkleri birleştirdiğini yazmıştır (Патканов 1912: 71). Aynı sayımın verilerine göre bugünkü Hakasya topraklarında o zamanda yerli nüfus yaklaşık 40 bin kişi idi.

1890 yılında Yenisev vilayetinde yapılan araştırmalara göre: Hakas idare bölgesinde 30018 kişi (5449 hane), 1917 yılına doğru ise 42950 kişi kadın ve erkek (7871 hane) yaşıyordu (Бутанаев 1987: 18). Bu şekilde, 27 yılda Hakaslarda ortalama nüfus büyümesi %43, bir yılda ise %1,3'tür. Başka kaynaklara göre Hakasların nüfusu 1917 öncesinde, "yerli bölgeleri" sınırları içinde 47.9 bin kişi idi. Bunun dışında Hakasların bir kısmı Rusların hakim olduğu bölgelerde yaşıyorlardı ve Rus nüfus içinde erimişlerdi. Bu veriler, Sovyet döneminde ortaya atılan ve çok yaygın olan Çarlık Rusyası şartlarında Hakas nüfusunun "soyunun tükenmesi" hakkındaki tezi çürütmektedir. (Левашова 1917: 15).

İlk kez Sovyet döneminde tüm Rusya'yı kapsayacak şekilde yapılan 1920 yılına ait demografik sayımlar, iç savaş sırasında Hakas nüfusunun az miktarda değiştiğini göstermiştir. "Yerli bölgelerinin" genel nüfustaki yerli sakinler ağırlığı ellerinde tutuyorlar ve 1920'de nüfusun %84'ünü oluşturuyorlardı. Ruslar ise, %16 idiler. Üstelik karşılaştırmalı analizler 1917-1920 arasında bu payların değişmediğini göstermektedir.

Hakas-Minusinsk Çukurluğunun kolonizasyonunun özelliği, göçmenler arasında Hakas nüfusunun kaybolmaması idi, antropolojik tip, dil ve kültürlerini koruyorlardı. Hakaslar bölgenin bütün topraklarına yayılmamışlar, sol kıyıda sıkışık gruplar halinde yaşamışlardır.

İlk beş yılda Hakasya'ya büyük göçler olmuştur. Şehir nüfusu hızla artıyordu. Hakaslar şehir yaşamına geçerek kendileri için yeni olan çalışma şekillerini benimsiyorlardı. Bütün bunlar bölgenin yerli ve sonradan gelen nüfusu arasındaki ilişkileri değiştirdi. Eğer, 1926'da Hakaslar Hakasya nüfusunun tamamının %49.8'ini oluşturuyorlarsa, 1930'da %53.0, 1939'da ise, bu oran %16,2 idi.¹

1926 ile 1939 sayımları arasındaki süreçte Hakasların sayısı çok yavaş değişmiştir: 1926'da 42.2 bin kişiden, 1932'de 45.7 bin kişiden, 1935'te 40.0 kişiden, 1936'da 39.2 bin kişiden 1939 yılında 44.7 bin kişiden² oluşuyorlardı. Nüfus büyümesinin düşük temposu (1926-1939 yılları arasında sadece %1,1) özellikle bu zaman sürecinde 5 defa daha fazla büyüyen tüm Hakasya nüfusunun hızlı artışıyla zıtlık teşkil eder.

Zorlayıcı kitle kolektivizasyonunun'un Hakas halkına çok ağır bir şekilde yansıdığı söylenebilir. 1932-1933 yıllarında Hakaslarda açık bir azalma belirlenmiştir. 1932-1936 yılları arasında sayıları %14.2 oranında azalmıştır ki, bu oran böylesine az nüfuslu bir halk için çok fazladır. Stalin yönetiminin baskıcı politikasından kurtularak kısmen, o zamanlar Sovyetler Birliği içinde olmayan komşu Tuva'ya giden Hakaslar çeşitli bölgelere dağıldılar. Çok sayıda Hakas acımasızca cezaya çarptırıldı.

Yine de 1930'lu yıllardaki büyük ekonomik, kültürel devrimler, sanayi işçisi sınıfı ve diğer şehir nüfusunun büyümesini sağlamak suretiyle, sosyal bakımdan yerli halklara kökten bir yıkım olmamıştır.

Millî bileşimdeki değişiklikler herşeyden önce göçmen akınına bağlıdır. Ancak onların arasında Hakasya'ya gönüllü gelenlerin yanında, kendi iradesi dışında buraya gelenler de az değildi. Burada sürgün edilmiş halklar söz konusudur. Böyle bir hareketin sonucu olarak ülkemizde 80'li yılların sonu, 90'lı yılların başında millî çatışmalar serisi ortaya çıkmıştır ki, SSCB'de sürgün edilenlerin genel toplamı 3 milyondan çoktur.

Hakasya, Sovyet, Almanları ve başka binlerce özel göçmen için, yeni bir hayat alanı ikinci vatan olan başka bölgeler arasında bir istisna değildi. 1959 yılına ait savaş sonrasındaki ilk sayımda bu bölgede yaşayan Almanların sayısı 10,5 bin kişi olarak kaydedilmiştir. Bu durum, o günden bu güne pek az değişmiştir. Bu, Hakasya'da Alman toplumunun oldukça yüksek orandaki etnik yoğunluğu demektir.

1960-1980 yıllarında Hakasya nüfusunun millî bileşimi savaşa kadar olan periyoda göre açık olarak

ayrıt ediliyordu. 1941-1945 yıllarındaki savaş dönemine göre, 1959-1989 yıllarında, milletlerin sayısındaki keskin iniş çıkışların durgunlaştığı görülür.

Sibirya'nın başka millî bölgeleriyle-Buryatya, Tuva, Dağlık Altay ile-karşılaştırıldığında Hakaslarda kentli sayısı Buryat ve Altaylara göre daha yüksektir. Yukarıda sayılan millî bölgelere göre Hakasya'da çok yoğun geçen kentleşme süreçleri (bu Sayan Yerel Sanayi Kompleksi'nin kuruluşuyla ilgilidir), başlı başına Hakas nüfus arasında da kentleşme eğiliminin "katalizatörü" olmuşlardır.

Hakas halkının şekillenmesi sürecine etki eden en önemli yönlerden biri Hakasların göç etme aktivitelerinin yüksekliğidir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar bu durum tamamıyla düşük seviyede iken, 60-80'li yıllarda yerli nüfusun Hakasya dışına akışı ortaya çıkmıştır. Bu Hakasların etnik yoğunluğunun ve millî aydınlar kadrosunun şekillenmesi problemlerini doğurmaktadır. Altay, Tuva ve Buryatlarla karşılaştırıldığında Hakaslar, en yüksek kendi cumhuriyetleri dışında bulunma oranına sahiptirler.

Bu şekilde XX. Yüzyılda Hakasya nüfusunun millî bileşiminde köklü değişiklikler gerçekleşmiştir. Buna öncelikle Hakasya'nın millî devlet düzeninin teşekkülü, ikinci olarak onu çok güçlü üretici potansiyeli olan bir bölgeye dönüştüren şiddetli sosyal-ekonomik gelişmeler yol açmıştır. Hakasya 1920'li yılların başında iki milliyetli iken, 1980'li yılların sonu, 90'lı yılların başında (Tablo 1) çok milliyetli hale gelmiştir. Yerli nüfus bugün bütün Cumhuriyetin genel nüfusunun en fazla %10'unu oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- БУТНАЕВ, В.Я., (1987). *Социально-экономическая история хакасского аала*. Абакан.
- КИСЕЛЕВ И., ПОЛЬЯКОВ, Ю., (1979). Сколько нас было?, *Знание-сила*. №5.
- ЛЕВАШОВА, В., (1945). *Из прошлого Хакасии*. Абакан. *Очерки истории Хакасии советского периода 1917-1961 годы*. Абакан, 1963.
- ПАТКАНОВ, С., (1912). *Статистические данные, показывающие племенной состав населения Сибири, язык и роды инородцев*, Т.1. СПб.
- СТАРИКОВ, В.И., (1962). Население Хакасской автономной области по переписи 1959 г., *Известия Красноярского отделения ГО СССР 1963*. Красноярск.
- Хакасской автономной области 50 лет, Юбил. Стат. Сб.*, Абакан, 1980.
- Центральный государственный архив Республики Хакасия*, Ф.21

NOTLAR

* Bu makale, "Rusya ve Hakasya: Ortak Gelişmenin 290. Yılı" adlı bilimsel konferansında sunulmuş ve 1998'de Abakan'da yayınlanmıştır.

** Bu makale, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kuzey-Doğu Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi Gülsüm Killi tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

1. Şu eserlerden hesaplanmıştır: Центральныи государственный

архив Республики Хакасия, Ф.21, оп. 1, д.12, л. 73; Очерки истории Хакасии советского периода 1917-1961 годы. Абакан. С.99; СТАРИКОВ, В.И., Население Хакасской автономной области по переписи 1959 г., Известия Красноярского отделения ГО СССР 1963, Красноярск. 19626 С.91.

2. Şu eserlerden hesaplanmıştır: Центральныи государственный архив Республики Хакасия, Ф.21, оп. 7, д.12, л.1,26,73; Хакасской автономной области 50 лет, Юбил. Стат. Сб., Абакан. 1980, С.6.

TABLO

	1939		1959		1970		1979		1989	
	Bin kişi	%	Bin kişi	%	Bin kişi	%	Bin kişi	%	Bin kişi	%
Bütün nüfus	275,5	100,0	411,4	100,0	445,8	100,0	498,4	100,0	566,9	100,0
Bin kişide										
Ruslar	208,4	75,2	314,4	76,5	349,9	78,4	396,0	79,5	450,4	79,5
Hakaslar	44,7	16,2	48,5	11,8	54,7	12,3	57,3	11,5	62,9	11,1
Ukraynalılar	8,2	3,0	14,6	3,6	9,5	2,1	10,4	2,1	13,2	2,3
Almanlar	0,3	0,1	10,5	2,6	10,5	2,4	11,1	2,2	11,2	2,0
Mordvalar	3,8	1,4	3,9	1,0	3,6	0,8	3,4	0,2	3,2	0,6
Tatarlar	3,2	1,2	3,8	0,9	3,6	0,8	4,2	0,8	4,7	0,8
Beyaz Ruslar	1,5	0,5	3,6	0,9	3,3	0,7	3,5	0,7	3,9	0,7
Çuvaşlar	0,8	0,2	1,9	0,5	3,3	0,7	3,3	0,7	3,4	0,6
Başka milliyetten olanlar	4,8	1,7	10,1	2,2	7,9	1,8	9,2	1,8	13,8	2,4

Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı'nda Sovyetler ve Türk Kadını Konusu*

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, Eleviye Babayeva, Türk Kadını.

Doç. Dr. Tamilla ALİYEVA

Osman Gazi Ü. Türk Dili ve Ed. Böl. Öğretim Üyesi

Eleviye Babayeva'nın sanatı hakkında konuştuğumuz zaman, Azerbaycan'ın tanınmış yazarı, hak ve adalet destekçisi Bayram Bayramov'un sözlerini hatırlamak istiyoruz:

*"Onun hakkında, ustad bir sanatçı gibi çok tedbirli konuşuyorum. E. Babayeva mertdir, cesaretlidir, ve devranı yanlış görenlere, yanlış anlayanlara karşı suçlama ve hüküm etme zekasına sahiptir."*¹

Tabi ki, konu E. Babayeva nesrinde Sovyetlerin Türk kadınının başına getirdiği felaketleri içerdiği için, bizim önce yazarın sanatı yönünde dikkatimizi toplamamız gerekir. Bunun ise birkaç nedeni vardır.

Birincisi, okuyucuları yazarın sanatı ile tanıştırmak gerekiyor ve bunların en önemlisi ise yazarın kendi kaderinin kahramanlarının kaderi ile aynı oluşunu okuyucuya iletmek idi.

Sovyetlerin sıkıştırdığı insanlardan biride yazarın ta kendisi idi. B. Bayramov yazıyordu: *"Zaman gelmiş, her şey açığa çıkarılıyor cesaret sahibi olmuşuz, eskilerde cesaretimize göre tüm eserlerin üzerine kalem çekilir ve yazara leke sürülerek, hayatımızda her şey "kırmızı", "çiçekli", "parlak", "güneşli olanda", "başarılar sayısız olduğu dönemde", "sosyalizm ve realizmin", "particilik perdesi altında sınırlar koyulan dönemde" Eleviye hanımın eserleri azar azar, hiç çekinmeden, bazen de haksızlığa karşı isyanını (haykırışını) açık belirtiyordu."* E. Babayeva'nın, dediklerine göre romanları millî ruh taşısa da, onlarda Doğu ve Batı kültür sentezi açık ve net görünmektedir. Edebiyatçı Cengiz Ferecov bu sentezi çok güzel açıklıyor. *"E. Babayeva'nın eserlerinin zirvede olması, onun şahsi kişiliği ve dünya görüşünün yüksekliğinden kaynaklanmaktadır"*²

Kırk altı eserin yazarı olan E. Babayeva'nın eserleri dünyanın her tarafında sevilerek okunur. Azerbay-

can'ın tanınmış ilim adamı, Sovyetlerin 1937 yılında represi'ya (Stalin döneminin sıkı yönetimi) kurbanı olan saygıdeğer Ekremi Cafer yazıyordu: *"E. Babayeva'nın kitabı sadece yazar kitabı değil. Bu kitapta ilim adamı ve yazarın düşünceleri birleşmiştir. "İlmi ve bedii nitelikli edebiyat nasıl oluyor? sorsalar, derim: - Gidin ve Eleviye'nin eserlerini okuyun."*

1970'li yıllarda tanınmış Türk yazarı Suat Derviş, E. Babayeva hakkında yazıyordu: *"- E. Babayeva'nın eserleri okuyucunun üzerinde çok ilginç bir etki bırakıyordu. O, geleceğin büyük roman yazarı olacak."*

E. Babayeva hakkında yazılmış olan yazılardan çıkardığımız şu ki, onun **"Adamlar ve talepler"** (insanlar ve kaderler) eserini İsviçre'nin kilise yayın kuruluşu yayınlamak istemiştir. Eseri yayınlamak niyetinde olan yayın kuruluşu yazara haber göndererek kitabın içeriğini kısaltma isteğini bildirmişlerdi. Yazar bu teklife cevap olarak söylüyordu: *"Sizler romanı ameliyat ederek bir ezanı (keskin sözleri) çıkarıp atmaktiyorsanız.*

Birde sağlam bir ezanı (sözü)

Sizce buna razı ola bilir miyim?

Yayınlatabilirsiniz. Yalnız eseri okuyucuya kasıtlı kısaltmalarla ulaştırmayınız."

Yayın kurumu romanın üzerinde hiçbir kısaltma yapmadan yayınlamıştır. E. Babayeva'nın Çin'de 588 sayfalık romanı yayınlanmıştır. Eserin mütercimi Sian Üniversitesi'nin Profesörü Sun Ju Li E. Babayeva ile röportaj yapmıştır. Yazar röportaj sorularını cevaplayarak söylüyordu: *"Hiçbir ödülüm ve bir resmi unvanım yoktur. Ödülüm, yayınlanan kitaplarımdır, halkımın bana beslediği sevgisidir."* 1979 yılında yazara *"Devlet sanatçısı"* unvanı verilmiştir. Üç kere onu Yüksek Şuraya (Parlamentoya) davet etmişlerdi, yalnız yazar bu teklifi geriye çevirmiştir. Türk halkının tanınmış yazarı Tahir Kemal 60'lı yıllarda yazarın *"Gölge"* hikayesini okuyarak yazıyordu: (Yalnız belirtilmesi gereken bir şey var. Tahir Kemal bu eseri Bulgaristan'da okumuş. Hikâye bu ülkede Türk dilinde yayınlanmıştır.)

"Bu eserin yüksek değeri var, elinizi büyük saygıyla sıkıyorum. İki romanımı size gönderiyorum." E. Babayeva'nın hayatta uyguladığı bir prensibi var: *"İster ilim adamı, isterse de sanatçı veya hasta bakıcısı ol, fark etmez, insan adına layık değilsen, o zaman sen hiçbir şeysin!"*

Yazarın bu düşüncesini, meşhur edebiyatçı ve eleştirmen (tankidçi) O. Hasanov *"İnsan aktarışı"* makalesinde okuyucuya böyle aktarıyordu: *"Kim bunu nasıl adlandırmak istiyorsa adlandırın... İnsana dikkat ve kaygı, insana duygu dolu yürek, kanayan yürek, insana insan gerekiyor."*

Yazarın bu düşüncesi, onun sanatsal ruhu hakkında bizlere bir çok şey anlatıyor. O, insanı yücelterek, göklere kaldırıyor. Aynı zamanda yazarın kendi sanatı da onu göklere kaldırıyordu. Bu konuda tanınmış Fransız yazarı Alber Kamyun'un bu sözlerini hatırlatmak istiyoruz: *"Bir şeyler ortaya koymak (üretmek) insanı gök yüzüne çıkarır."*

Sovyet döneminde yazanın, *"Adamlar ve Talepler"* (İnsanlar ve kaderler) romanı yayımlandıktan sonra, yapılan aramalar ve evlerde bulunan bu roman yüzünden hapse kadar uzayan yol görülmekteydi. Irak'ta okuyucular Eleviye hanımın kitabını büyük sevgiyle okuyorlardı ve onu ölümünden sonrada unutulmayan büyük şair, yazar Hüseyin Cavid'le mukayese ediyor ve onun arkadaşı olarak görüyorlardı. Bu mukayese, yazara gurur verirdi, yalnız, o bu büyük duyguyu kalbinde gizlemek zorunda idi.

Yazar Cavid hakkında bu sözleri söylüyordu: *"ne kadar büyük yazar olmak gerekiyor ki, ölümünden 50 yıl sonra da, vatanında ne kadar iyi şey var ise senin adın (isminle) anılsın, bu en büyük mutluluktur."*

H. Cavid'in eserlerini okurken bu uzak görüşlü yazarın, şahsiyeti önünde baş eğmek gerekiyor. Bu düşünceye, hatta tanınmış Rus yazarı G. Medinski'de katılmıştır. E. Babayeva'nın, Sovyetler birliği hakkında uzak görüşlü düşünceleri, önder Atatürk'ün sözleriyle bağdaşıyorlardı. 1933 yılında bir zamanlar kimsenin düşüncesine böyle gelmeyeceği, Sovyetlerin dağılması hakkında büyük önder Atatürk yazıyordu: *"Şimdiki halk, Sovyetler-Rusya bizim komşumuzdur. Onların elinde bizim dili bir, dini bir kardeşlerimiz var. Zaman gelecek, Rusya dağılacak, ve o zaman bizlerin kardeşliğimize sahip çıkmamız lazım."*

Aynı düşünceyi, Sovyetlere Stalin tarafından davet edilen Amerikalı yazar T. Drayzer'de destekliyordu: *"Nasıl olur, dili ve inançları farklı olan halkları bir bayrak altına birleştiresin? Bu böyle devam edemez."* Her iki önder Rusya'nın dağılacağına uzakta olmadığını görüyordu. Eleviye hanım da şunları söylüyordu, *"zaman yetmişmiş artık, onun dedikleri gerçek oluyordu"*.

Eleviye hanımın **Aktar, sesle beni...** (*Ara, çağır beni.*) adlı eseri hakkında Amerika'dan gelen mütercim yazıyordu: *Bu hikâye değil, dünya çapında söylenmiş, dünya hakkında kötülüklerdir. Bir dönem E. Babayeva'nın kitabı Türkiye'de "İslik", ismiyle yayınlanır ve Japonyalara kadar ulaşmış oluyor.*

Bu eseri Japon mütercimi, Türk dilini mükemmel bildiği için Türkçe'den, Japon diline çeviriyor. E. Babayeva **Elvida (Hoşçakal)** romanının giriş kısmında yazıyordu: *"Yarının hayatı nasıl olacak? Bu sana bağlı. Senin nefesin havada değişiklik oluşturmayacaksa, onda yazmak abestir."*

Deli Sona eseri hakkında konuşmadan önce, yazarın kendi eseri hakkında düşüncelerini belirtmek istiyoruz: *"Güzel Sona'nın, facia hayatı beni sarsmıştır. Güzel Sona'nın aklını kaçırmış Sona'ya dönüşü çok etkileyici idi ve uzun yıllar bunu ben hayalimde yaşıyordum. Ne yapabilirsin! Hayat bu, hayat zorlukları bir çok güzel Sona'ları aklını kaçırmış Sona'lara dönüştürmüş... Sona'ların gerçek olmayan bakış açısı, hakikatten uzak olan bir ortamda yaşama tarzı şimdiki dönemde beni hiç kuşkulandırmıyor. Bazen bizlerde hayal ortamda yaşamak istiyoruz. Benim her zaman istediğim, sanat vasıtası ile okuyucuya hayatın gerçeklerini göstermesi idi. Bu Tabii ki utopik bir düşüncedir, yalnız ben hayallere kapılmayı, (irreal) gerçek olmayan ortamlara ulaşmayı seviyorum.*

Diyorlar ki, umut son bir aşamadır. Benim ise kalbim uzun zamandan beri ölmüş ve umutlarım mezarına çevrilmiştir." Bu gün eserler Avrupa ve Asya kıtalarını dolaşıyor ve buna rağmen yazar kendi elyazmalarını daktiloda yazdırmak için para sıkıntısı çekiyordu. Bu da bu günün çağdaş Azerbaycan'ı... çok zengin olan bir ülkenin durumu.

Rivayete göre, yeryüzünü at üzerinde dolaşan Türkler, nerede orman, deniz ve bereketli toprak görürlerse evlatlarının birini oraya bırakıyorlardı: Burada hayatlarını kurup, daha sonra kendileri dünya gezisine çıkıyor. Azerbaycan toprağının altı da üstü de zengindir. Üstünde *"beyaz altın"*, *"yeşil altın"*, altında ise *"siyah altın"*, *"mavi altın"* var...

Gece ve gündüz bu renkli altınlar hakkında konuşmaktan ve onların rakamlarını şişirtmekten Sovyet döneminin Kolhoz yöneticileri kendi aralarında *"yarışa"* girmişlerdi. Altınları Rusya'ya, Moskova'ya gönderilmesi konusunda devlet yöneticilerin özel yetkisini dinlemek zorundalardı.

Moskova, Azerbaycan'ın zenginliklerini kullanarak, ona karşılık olarak "sadaka" payı veriyordu. Bu sadaka payı Moskovaya serveti gönderen kişilere ulaşıyordu. Yazarın eserinin kahramanı Sona'da bu dönemin darbesine uğramış halkı temsil ediyordu. Sona'nın zahmetinin yüzde 80'ini alıp, onun emeğinin karşılığını çok düşük oranda veriyorlardı. Böyle bir dönemin iç yüzünü ortaya çıkarmak, büyük cesaret isterdi. Bu cesaretli yazar da E. Babayeva idi. O, **Deli Sona** romanı ile çağdaş edebiyat ortamına, yeni renkler katıyordu. **Deli Sona** derin bir psikolojik ve felsefi konuyu içeren kıymetli bir eserd. Eserdeki olaylar Sona'nın kaderiyle bağlıdır.

Sovyetlerin kurduğu çiftlikte güzel Sona'nın faciası başlıyordu. Zarif, günahsız kız ta çocukluğundan beri, *"canavar"* dedesi Samed'in insanlara karşı yaptığı vahşetin izleyicisi idi. Sona körpeçik kalbinde bu haksızlıkları yıllarca

yaşamak mecburiyetinde kalıyor. Dedesi olan Samedi'de "canavar" a çeviren Sovyet dönemi idi.

Samed, Sovyetlere yalalaklık yaparak, zenginlik (var - devlet) topluyor. Yalnız onun türettiği bir çok zulümlerin bir kısmını Sona çekmek zorunda kalıyor. Ataların dediğine göre, babalar yapar, balalar (evlatlar) çeker, misali burada iyi uyum sağlıyordu.

Sona'nın Sovyet döneminin kurbanı olmasındaki temel sebep, sadece kendi çıkarlarını düşünen Çopur Hasan tarafından ona çirkin iftiraların atılması idi.

Sona'dan dedesinin intikamını alan Hasan, kızın bakireliğini bozuyor. Bakireliğin bozulması, bir Türk ailesi için büyük bir facia idi.

Bakireliğini kaybetmiş bir kız artık evlenemezdi ve toplumda kötü muamele görürdü.

Çopur Hasan'ın, arkasında kim vardı, kime güvenerek, o bu boyutlarda günah işliyordu. Tabii ki, Sovyetlere...

Olayı kapatan hukuk muhafaza birimi için öksüz bir kızın bakireliği ne önem taşıyordu ki?! Sovyet döneminin manevi olarak bozduğu Çopur Hasan'ın bir prensibi vardı o da: İnsanları aldatmak ve mal varlığı kazanmak idi!

Sona'ya karşı davranışında, o biraz olsa da farklılaşıyordu.

Bir taraftan, o Sona'ya güzelliğine göre yaklaşıyor, diğer taraftan "Canavar" Samed'in intikamını almak için yaklaşıyor ve gencecik kızı kendi çirkin hesaplarının kurbanı yapıyordu. Sovyet psikolojisinin kurbanları olan milyonlarca insan, mankurtlaşıyordu. Sovyetlere hizmet altında, saf ve temiz kadınları kötü yola sürüklüyordu. Sona'da, bu kurban olmuş kadınlardan biri idi. Sona ile gizli görüşmelerin sonucu ortaya çıktığı zaman, Çopur Hasan bunun da bir çıkış yolunu bulabildi. Manevi yönden kendinden bir hayli yüksek olan yalnız kimsesiz ve parasız olan Terlan'ı sarhoş ederek Sona'nın yatağına itiyor ve daha sonra onlara düğün merasimi düzenleyerek, yeni evlileri borçlu çıkararak, elin gözünde kendini iyi niyetli gösteriyordu.

Bu da Sovyet rejiminin mânevîyetsiz oluşunun bir usûlü idi.

Çopur Hasan'ın çocuğunu taşıyan Sona, Terlan'ın nikahı altında dünyaya çocuğunu getiriyordu.

Okuyucu düşüncesine göre, eser burada bitecekti, maalesef facia bundan sonra başlıyordu.

Ortaya yeni kahraman, Nergiz çıkıyordu. Bununla asıl facianın temeli koyuluyordu: "Anası gezen ağacı kızı budak budak gezer" (Annesi gezen ağacı kızı budak budak gezer). Burada Nergiz mezarı yalnız

kendisi için kazmıyor, bu mezar Sona ve Terlan için kazılıyordu.

Sovyet rejiminin daha bir kurbanı olan Nergiz, gözü yükseklerde olan tiplerdendir. O, yükselmek, zengin olmak hırsı içinde ve bunlara sahibi olmak için Çopur'la bir aşk macerasına giriyordu.

Nergiz, suratı çok çirkin olan Çopur'a aşık değildi, sadece tek isteği şöhret idi ve bundan dolayı ona yaklaşıyordu.

Nergiz'le güzel vakit geçiren Çopur, ondan vazgeçmek istemiyor. Bu durumda Nergiz ne yapmalı idi?

Sona tekrar ortaya çıkıyor. Nergiz Sona'ya kötülük yapmak amacıyla Terlan'ı ve Laçın'ı öldürse, Sona'nın dul kalıp Çopur'la evlenmek zorunda kalacağını düşünüyordu. Nergiz'in anlamadığı bir gerçek var idi, Sona onun gibi mangurt (doyumsuz) değildi. Bu facialı olay Sona'yı bunalıma, sonu görünmez bir uçuruma sürüklüyordu.

Nergiz ise yükselmek hırsıyla, ölümlerin cesetlerini çiğnemekten vazgeçmiyordu...

Yazar, bu insanların faciasına yorum katmıyor, yorumu okuyucuya bırakıyor.

Burada E. Babayeva Nobel ödülü alan G. G. Markeş seviyesine kadar yükselmiş oluyor. Onun kalem gücü karşısında secde etmek gerekiyor. Yazar satırları altında gizli ifadelerle bir tür kendi usûlüyle günah işleyeni gösteriyordu.

"Bilinmeyen bir güç içeriyordu, bu kapalı sovyet rejimi bu hakiki Türk, müslüman olan halka (Azerilere) yazarın kendi ifadesiyle asırlar boyu baskı, zulüm uygulayarak maddî ve maneviyatta yok etmeye çalışmıştır. Hatta son günlerde ... Rengine, ırkına, küçüklük ve büyüklüğüne bakmayarak tüm halkların özgürlüğünü kazandığı bir dönemde, XX. asrın bitmesine on yıl kala Rus ordusu Azerbaycan Türklerinin kanını akıttı. Tankların altında masum insanları ezip toprağa karıştırdı, körpeçik bebeğe kıydı."

Bu faciayı E. Babayeva kaç yıl önce görüyordu.

Yazar faciayı kendi eserlerinde gizli işaretlerle okuyucuya iletmiş zaman, Sovyetlere "yalalaklık" yapan mankurtlar eserin kafalarınca yasak olan bölümlerini çıkarıyorlardı. O, zamanda bir eser gerçek yüzünü kaybetmiş oluyordu.

Eleviye hanım Azerbaycan Türkünün faciasını F. Kuper'in, U. Folkner'in eserindeki Hindu'ların fazlasıyla (İngiliz emparyalizmi altında ezilen bir halk) ile özdeşleştirirdi. O, diyor ki, U. Folkner'in, Kırmızı Yaprak eserindeki, hindular gibi Azerbaycan'daki Türklerin de nüfusu azalıyordu.

Bu gün Nergiz'ler kendi kazdıkları kuyuya düşmezse, yarın Azerbaycan Türkü için bu gün olacak.

Yarının bu gün olmaması için Nergiz'lere, Samed'lere, Hasan'lara karşı mücadele etmek masum Sona'ları ise kurtarmak gerekiyor.

Sona ile Nergiz'in çatışma problemi Kuper'in eserlerindeki kabile savaşına (çatışmasına) benziyordu. Sovyetler Türk soylu halkları kırmak ve yok etmek için çok da zorluk çekmiyorlardı. 1990-lı yıllarda Özbekistan'da, Özbeklerle Ahıska Türkleri arasında çıkan çatışma... Mankurt olmuş Özbekler kanı, dini, dili bir olan kardeşlerini, Ahıskalıları kırdılar.

Sovyetler için aynı toprakta yaşayan Azeri Türkünü, Azeri Türkü'ne karşı kıskırtmak hiç te zor değildi.

Birinin mangurt (aç gözlü) olması yeterli idi. Nergiz'de, Sona'da Azeri Türkü idi. Sona'nın damarlarında saf (temiz) kan akıyordu. Sona gayretli, namuslu bir kız idi. Hatta, o başkalarının derdini çekiyordu. *"Dertli Sona ne çekiyor, düştüğü dertten nasıl çıkacak, kurtuluş yolu bulabilecek mi?"*

*Bunu sadece Allah bilir. Bilir ki, Allah şımarık bendelerinin zekadan engelli olanların isteklerinin, arzularının cezasını, o çekmeliydi. Tanrı günah yüklerini onun zayıf omuzlarına yükliyordu ve çek... çek... diyordu"*³

Nergiz'de Sona gibi bu halkın evladı idi. Yalnız onun damarlarında akan kan temiz değildi. Onun davranışlarını yazar arkadaşı Hakkı'nın söyledikleri ile okuyucuya ulaştırmaya çalışıyordu: *"Yüzü melek, kalbi şeytan Nergiz'i Keşke hiç görmeyip, tanımasaydım. Çünkü, o beni de etkileyip, şeytana çevirdi. O, bir şeytandır. Anne rahminde, o, şer (kötülük) tohumundan oluşmuştur. Onu iki günahsız katlettiğinden sonra daha iyi tanımış oldum. O, insandan çok timsaha benziyor. Hilen ortaya çıktığı an, ejderhaya dönüşürsün. Bilmiyorum, sana timsahı desem, ya da İblis mi?"*⁴

Eserin sonucunda herkes işlediği cinayetinin cezasını çekiyor.

Kader, önceki hayatı güzel, sonu ise aklını kaçırmış olan Sona'nın ölümünü çocuklarının mezarı üstünde gösteriyor. Sona'nın ölümünün bir garip tarafı var. Ölünceye kadar Nergiz ona karşı kötülüğünden vazgeçmiyor. Nergiz mezar üstünde olan çınar ağacını kesiyor ve çınar düşerken onun bir dalı Sona'nın sırtına düşüyor. Bununla yazarın belirttiği şu ki, öteki dünyada da Nergiz, Sona'ya kötülük yapmaktan vazgeçmeyecek.

Yazarın eserinin başında Sona'nın ilk aşkı konu olarak ele alınıyor. Bu aşkın uğursuz sonuçlanması da Sovyet rejiminin getirdiği sıkıntılardan kaynaklanıyordu.

O, dönemde "Sovyet namusu" sözde çok ciddi bir konu idi, porno, seks konulu dergiler ve yayınlara yasaktı. Yalnız bu resmiyette öyle idi, aslında bu dergiler yayınlanıyor ve çok pahalı ücrete satılıyordu.

Azer isimli bir genç Sona'nın resimlerini çekiyor ve sonra bu resimler çalınıyor ve porno dergide yayınlanıyordu. Sona'nın faciası belki burada başlamış oluyor. Dergiyi gören Çopur Hasan zamanını boşa harcamıyor ve Sona'ya şantaj yapıyor.

Aslında, baktığımız zaman bu durum yalnız Sona'nın mahvoluşu değildi, Azer'in de sonu idi. Belki de Sona gibi pek çok genç kız bu dönemde porno dergilerin kurbanı olmuş.

O, dönemde Çopur Hasan gibi bir çok insan, şöhret ve zenginlik peşinde olan genç kızları kandırarak, onların hayatlarını söndürmüşlerdi.

Namusa leke sürülüyor, maneviyat bozuluyor, halk tarihi geçmişinden, milletinden, Türklüğünden uzaklaşıyordu. Böylece, hiçbir şeyden haberi olmayan yeni millet, mankurt dünyaya gelmiş oluyordu.

Korkarak, gizlice dünyaya getirilen çocuklar asıl babalarının kimliğini bilmeden, doğmuş oluyordu, onlar yad olan kişilerin soyadlarını taşıyorlardı. Anne ise her an hakikatin ortaya çıkması telaşı içinde idi...

Eleviy'e hanım eserinde yalnız maneviyat problemini ortaya sürmüyordu.

O, diğer işlerde de Sovyetlerin neye "kadir" olduğunu söylüyordu.

Gece ve gündüz Sovyetler için çalışan, Sosyalist emek kahramanı ünvanını alan bir inek sağıcısı üstüne giyecek ceket alamayacak kadar mağdur durumda idi.

*"Sona: - Bende giyim nereden - diyor, - giyimim sadece üstümdedir gördüğündü. Dükkanda ceket çok pahalıdır. Nerede bizde o kadar para! Acırsanız, bir ceket alın bana geyim"*⁵ Bu da Sovyetlerin Türk kadınına uyguladığı sorumsuz politikasıydı.

E. Babayeva, Sovyetlerin Azerbaycan Türk kadınına yaptığı zorlukları göstermekle birlikte mankurtlardan da söz açıyordu. Sovyetlerin bizlere karşı beslediği tavır bellidir, o zaman kendimiz kendimizi ne için mahvediyoruz?! Yazarın kendisini de mangurtlar yaralamışlardı, layık olduğu ödülünü vermemişlerdi.

Yalnız Eleviye hanımın eserlerinin asıl kıymetini onun halkı vermiş, canı kadar sevdiği halk sanatçısı aynı sevgiyle seviyor. Eleviye hanım mutludur, mutluluğun kaynağı ise dünya durdukça yaşayacak eserleridir.

NOTLAR

* Bu makale Türkiye Türkçesine Dildar Şirzad-Atmaca tarafından aktarılmıştır.

1. B. Bayramov. "Zarif duyguların tadkiki" E. Babayeva'nın seçilmiş eserlerine ön söz. Bakı Azereşr, 1991. s.3.

2. Ç. Ferecov. "Hak ve adalet harayında" Delî Sona romanına ön söz. Bakı, Şirvanşer, 1998, s.3.

3. E. Babayeva. Delî Sona. Bakı. Şirvanşer, 1998, s. 59.

4. Delî Sona s.199.

5. Delî Sona s. 39.

Kore Harbi'nin Dört Kez Kaderini Değiştiren Tugay

Anahtar Kelimeler: Askerlik Tarihi, Anı, Kore Harbi.

Nazım Dünder SAYILAN

Araştırmacı-Yazar

I. KUNURİ SAVAŞI

Çemberi yardı. Cephane ekmek gönderin, görev verin.

General Tahsin YAZICI

“... **S**unchan-Kunuri yolunun iki tarafında Türkler o'na karşı birer aslanlar gibi döğüştüler... Türkler uzun süre böyle düşman karşısında çarpışırken ve ölüirken, İngiliz ve Amerikalılarda geri çekiliyorlardı.

... Bu topraklarda 700 yıl sonra tekrar Türk askeri çarpıştı.”

İngiliz Korgenerali G. MARTIN

“Türk Kuvvetleri 8 nci orduyu kurtarmıştır.”

General Mac ARTHUR

“Kahraman Türk evlatları: size şahsım, ordum ve Amerika milleti adına teşekkür etmek için gelmiş bulunuyorum. Görevinizi fedakarane bir şekilde yaptınız. Eğer sizin düşmanı durdurmak için kahramanca çarpışmanız ve mukavemetiniz olmasaydı ordum kuşatılarak çok zor durumlara düşecek, belki de imha edilecekti... Yarın yerinde dört, sonra da altı düşman tümeni Tugayınıza taaruza geçmişti...”

BM 8 nci ordu komutanı General WALKER

“Sizleri görmekten memnunum. Japonya'da siz Türklere herkes kahraman diyor. Kunuri'de 8 nci orduyu kurtaran, Kumyangjang-ni'de düşmanı mağlup ve perişan eden Türkler, kahramanlar kahramanıdır. Türk Tugayı için yok yoktur.”

General Mac ARTHUR

Başkomutan, armağan edilen Türk Bayrağını yüzüne götürerek ve öperek kalbine bastı. O anda heyecanlandı. Memnuniyet ve teşekkürleriyle beraber o bayrakla kendi bürosunda bulunan Atatürk'ün fotoğrafını çerçeveleyeceğini bildirdi.

Ben De Bir Adım Fazla Atarım

İkinci Dünya Harbi'nin galipleri, büyük harbin yorgunluğu geçmeden kendilerini tekrar savaş alanında bulmuşlardı. Bu nedenle olacak, Türk Tugayı Kore'de ilgiyle karşılanmadı. Savaş deneyimi olmayan, yeni silahları tanımayan Türkler, en deneyimli ve güçlü askerlerin arasında savaşacaklardı.

Türkiye'de okuma-yazma oranı %45 olduğuna göre, bu askerlerin kısa bir süre içinde eğitimlerine endişeyle bakılmaktaydı. Türk Tugayı Kore'ye geldiği zaman, Taegu'da ellerindeki tüfekler alınmış, yerine filinta verilmişti. Filintaların kendileri gibi süngüleride kısaydı. Amerikalı üst komutanlardan biri, eğitim sırasında Türk erlerden birine;

-Bu tüfek kısa, süngüsüde kısa, düşmana nasıl ulaşacaksınız? Dedi.

Mehmetçiğin yanıtı kısa oldu

-Ben bir adım fazla atarım.

Evet, aynen öyle oldu. Üç yıl süren Kore Harbi'nin sonuna kadar hep bir adım fazla atıldı. Mehmetçik hiçbir zaman emirsiz geri adım atmadı.

Dünya Harp Tarihi Dört Tarafı Çevrilen Birliğin Kurtulduğunu Yazmıyordu.

Türk Tugayı takviyeli bir alaydı. Düşman, Kunuri'de, Türk silahlı kuvvetleri'ni 8 nci ordu komutanının açıkladığı gibi, altı tümenle dört bir yandan çevirmişti. Buna göre; Türk askeri, etrafını çevirmiş 8-10 düşman askerini yok etmeliydi ki, çember yarılınsın. İşte, Türk askeri bu mucizeyi göstermiştir.

Tugayımız bir gün önce ilk çatışmaya girmişti. 28/29 Kasım 1950 gecesi Kunuri kasabasının ilerisinde yeni orman anlamına gelen Silim-ni Köyü'nde bulunuyordu.

Çin ordularının bir baskınla savaş alanında gözükmeler Çin hududuna yaklaşan BM kuvvetlerini zor duruma getirmiş ve geri çekilmesine neden olmuştu. BM cephesinin doğusunda bulunan 2 nci Güney Kore kolordusunun tamamen bozulmasında kuvvet dengesizliğini arttırmıştır.

BM ordusu ilk olarak Güneye doğru 450

kilometreyi aşan tehlikelerle dolu çekilişini sürdürdü. BM ordusu Kore'yi terketme hazırlığına girdi. BM kuvvetlerinin Kore'yi boşaltması için bazı birliklerin şimdiden gemilere bindirme hazırlıklarının yoğun bir çalışmaya dönüştüğü haberi alındı. Gemilere bindirme listelerinin hazırlanarak gönderilmesi Türk Tugayı'ndan da istenmişti.

II. KUMYANGJANG-Nİ SAVAŞI

Düşmanla yakın teması sağlamak amacıyla 25 nci Tümene ve Türk Tugayı'na keşif taaruzu görevi verildi. Keşif amacıyla da olsa düşmana saldıracaktık. Türk Tugayının bu taaruza katılmasını özellikle, yeni ordu komutanı Ridgway'in seçtiği söyleniyordu.

Türk Tugayı 24 Ocak 1951 günü Chonan'dan hareketle araçlarla Oson-ni şehrinin doğusundaki hazırlık mevzilerine geldi. Çevre genellikle ormanlarla kaplıydı. Arazi donmuş, 30 santim karla kaplıydı. Kış bütün şiddetini sürdürüyordu.

Alayımız 25 Ocak 1951 sabahı saat 06.00'da verilen hedeflere taaruza geçti. Türk alayının her iki yanında bulunan dost birliklerin ileri hareketleri hemen durmuş, birliğimizden çok gerilerde kalmışlardı. Mevzilerini Sahra Koruganı haline getiren düşman, karşı hücumlarla iyi bir savaş örneği veriyordu. Karşılıklı hücumlar şiddetini arttırmıştı.

Kanlı boğuşmalar ertesi günde akşama kadar sürdü. Taburlar hedeflerine ulaştılar. Düşman büyük kayıplar vermişti. 27 Ocak 1951 zaferimizin akşamı Oson-ni şehrinin Kuzeydoğu yolu üzerinde toplanarak 241 nci Alay Komutanı Albay Celal Dora'nın önünden tören yürüyüşüyle geçtiler.

Tarih boyunca yapılan bunca savaşlarda alışılmışlığın dışında ve kanlı savaş alanının pek yakınında belki de ender görülen bu geçit töreninde taburlar ve alay bağlı birlikleri, uzun süren bu savaş geçit töreniyle zaferlerini kutlamış oluyorlardı.

Batıya yönelen güneş, erlerin omuzlarında yükselen süngülerin pek azını parlatabiliyordu. Silinme fırsatı bulunmayan süngülerin mat kızıl rengiyle, akşamın kızılılığı aynı uyum içinde birleşmekteydi.

Kumyangjang-ni zaferimiz, bütün dünya basınında ve radyolarında ilk haber olarak verilmeye başladı:

Japonya'da çıkan Amerikan gazetesi *Star*: *Türk birliğinin eşine rastlanmayan üstün piyade muharebesi...*

1 nci Kolordu'nun günlük gazetesi de: *"Türkler Kore harp tarihinde muazzam kahramanlık menkıbeleri yazmışlardır. Burada üç kızıl Çinliye bir Türk düşüyordu. Ancak, Türkler çok üstün askerlerdir..."*

Kore Radyosu *"Kore'de Dünya savaş tarihinde bugüne kadar hiçbir birliğin yapamadığını başaran kumyangjang-ni eşsiz zaferini kazanan, Türk Silahlı Kuvvetleri, uzun süreden beri taarruzlarını başarı ile sürdürerek zaferden zafere koşmaktadır. Bunun sonucu, Güney Kore toprakları artık, düşmanın istilasından kurtulmuş bulunmaktadır. Göç durmuştur. Topraklarımızın kazanılmasında Türk Silahlı Kuvvetlerinin payı büyüktür."*

Kore Harbi'nde tarihin en büyük göçlerinden biri yaşanmış ve 7,5 milyon insan evlerinden, yurdundan ayrılmak zorunda kalmıştı. Büyük göçün oluşmasının temelinde vahşet vardı.

Amerikan Kogresince "Mümtaz birlik nişanı"nın Türk Tugayına verildiğini başkomutan olan General Ridgway şu yazıyla bildiriyordu:

"Hükümetim tarafından kahraman birliğinizin "Mümtaz birlik nişanı" ile taltif edildiğini bildiririm ve müjdelerim. Hükümetimin bu en büyük nişanının bundan daha iyi ve isabetli hallerde verildiği pek azdır."

Wegas muharebesinde de ikinci kez Türk Tugayına verilen *"üstün birlik nişanı"* nın beratından birkaç bölüm: *"25-27 Ocak 1951 tarihleri arasında Kore'de Kumyangjang-ni bantında 11 km. lik bir cephe üzerinde düşman silahlı kuvvetlerine karşı girişilen harekatta gösterdikleri fevkalade cesaret ve kahramanlık dolayısıyla taltif edilmişlerdir... "Düşman ya mukavemet, ya ölem!" emrini aldığı için bütün varlığı ile kendisini savunmuştur. Buna rağmen Türk Tugayı kahraman askerlerine has olan bütün cesaret, azim ve iradesiyle taarruzlarına devam etmiştir."*

... Korkusuz askerler, görevi devir alacak birliklerin gelmesini beklemeden düşmanı aramaya ve imha etmeye devam ederek bu harekatı bir imha muharebesi haline getirmişlerdir. Düşmanın 1735 kayıp vermesi, savaşçı kahraman askerlerin cesaret, kabiliyet ve başarılarını göstermektedir."

Türk Tugayı'nın ve bağlı birliklerinin savaştaki müstesna ve fevkalade tarihi başarılarını ve örnek alınmaya değer savaş kabiliyetlerini, kazanmış oldukları namı bir kat daha arttırmış, demokrasi prensiplerinin idamesine yardım etmiş ve birleşmiş milletleri, Birleşik Amerika Devletlerinin askeri kuvvetlerini ve Türk

anavatanını Kore savaş alanlarında bu kadar parlak bir şekilde temsil eden askeri kuvvetlere şeref kazandırmıştır.”

Kumyangjang-ni zaferimizden sonra, BM kuvvetleri'nin Kore'den gizlice ayrılması işi durduruldu ve gemiler boşaltıldı. Savaş etkinliği diğer bir deyimle inisiyatif BM ordusuna geçmiş genel taarruz emri verilmişti.

Türk askeri, Kumyangjang-ni'de yalnız düşmanı yenmekle kalmamış, Güney Kore'yi kurtardığı gibi, BM kuvvetlerinin onurunda korumuştur.

III. ZORLU TAEGYEWON-Nİ ÇEVRE SAVUNMASI

Türk silahlı kuvvetleri, genel savunma hattının 6 km. ilerisine sürülerek “*Keşif üssü*”nde görev yapacaktı. Tugayımız, başkent Seul'un 15 km. kadar Kuzeydoğusundaki Taekyewon-ni bölgesinde 13 Mayıs 1951 sabahı çevre savunmasına geçti.

Görev yalnız keşif değildi. Kesin sonuçlu savunmada vardı. Tugayımız, Çin kuvvetleri'ni tek başına ve ne pahasına olursa olsun göğüslemek zorundaydı. Verilen emir çok açıktı:

-Mevzilerinizi ölünceye kadar savunacaksınız. Son er, son kurşun.

Kavak ağaçlı bölgede güneye uzanan ana yolla birlikte demiryolu da vardı. Savunma çevresi yol dışında çeşitli engellerle, mayınlarla, bubi tuzaklarıyla kaplıydı.

Bu durumda geri çekilmek, hele gece arazide yürümek intihardı. Doğumuzda Han Nehri'nin bitmeyen gürültüsü duyuluyordu. Taburlar kutru 2 km. yi bulan bir çember içinde kapalı savunmaya geçti. Tugay topçusuda bu çemberin içinde bulunuyordu. Tugayın başarısı başkent Seul'un kurtuluşu olacaktı.

5 nci Amerikan Alayı'na da aynı görev verilmiş, fakat, düşmanın yaptığı taarruzla alay, büyük kayıplara uğramış, dağılıp, perişan bir halde asıl muharebe hattının gerisine zorlukla çekilebilmişti.

Keşif birliğimiz üç tutsak yakaladı. Uçak raporuna göre, açılmış olarak ilerleyen Tümen düşman kuvvetinin hemen gerisinde diğer bir tümeninde yürüyüş kolunda ilerlediği öğrenildi. Küçük bir hesaba göre, savaştan üç piyade taburumuza düşman, 18 piyade taburuyla taarruz edeceği anlaşılıyordu.

Birliğimiz ve Başkent Seul tehlikeli anlar yaşıyordu. Düşman, Türk savunmasını aşabilirse, cepheyi aşip Seul'e ulaşabilirdi.

Alay Komutanı Albay Celal Dora bir gün önce Tokyo'ya izinli gitmişti. Yerine yardımcısı Gafur Önen'i bırakmıştı. Savaşların en zorlu anlarında adı sık sık duyulan Tugay'ın hareket şubesi müdürü Kurmay Binbaşı Faik Türün alay karargahına gelerek,

-Bu gece tanrı misafiri olarak geldim.

Diyerek, karşılayanları neşe içinde bırakmıştı. Her er görevinin ne olduğunu, gece nereye ve nasıl ateş edeceğini biliyordu.

İlk patlama saat 22.40'da 6 ncı ve 7 nci bölüklerin ilerisinde bulunan aydınlatma mayınlarına giren düşmanın iki manga kadar kuvvetinin varlığıyla anlaşıldı. Ayrıca, bir iki anti personel mayın patlamış, yapılan atışlarla düşman askerlerinin tümü hiç kurtulamadan can vermişti.

Fakat gelenlerin arkası kesilmiyordu. Bütün erler düşmanın dalga dalga taarruzlarını üstün kuvvetlerle sürdüreceğine göre kendisini hazırlamıştı.

-Geleceği varsa göreceğinde var diyordu.

Saldırıların Sonu Gelmiyor

Düşman, aynı arazi kesiminden bütün şiddetiyle ve sürekli olarak taarruza geçti. Bu taarruzda kesin kararlı olacak ki, top ve havan mermisi yağdırıyor, makineli tüfekleri hiç susmuyordu. Aynı şekilde karşılık verdiğimizden kulakları sağır edecek bir gürültü, bir yaygara ve cehennemi bir ateş sağanağı yaratılmış oldu.

Saldırıların sonu gelmiyordu. Kendi cesetlerine basarak ilerleyen düşman, kırıldıkça daha çok büyüyordu. Bu ne tükenmez insan seliydi. Bu saldırılar piyadenin ve topçunun başarılı tevkif ateşleriyle gece yarısı kırılarak geri atıldı.

Son günlerde hava üstünlüğü BM ordusu'nda bulunuyordu. Dost uçaklar düşman saflarına dalışlar yapmaya başladı. Uçakların kara savaşlarına katılmaları değişik bir görünüm yaratıyor, etkileri büyük oluyordu. Doğu illerimizdeki yüksek ağaçlı bölge Napalm bombalarıyla çok ses çıkararak yanmaya başladı. Düşman tarafından korkunç savaş çılgınlıkları geliyordu. Bu savaş çılgınlıklarını duymamak için bazı erlerimiz kulaklarını kapatıyorlardı.

Gece yarısından sonra savaş bir ara yavaşladı. Saat 01.15'te Çinliler bütün güçleriyle tekrar saldırıya geçtiler. Öndeki ve ikinci dalga erirken üçüncü dalga kendisini gösteriyor, ağır silahlarında hızını artırıyordu.

Bölüklerin tevkif ateş hızları gittikçe azalırken kayıplarımızda artmaya başladı. Şehitlerimiz arasında 2 nci tabur komutanı Binbaşı Miktat Uluünlü'de vardı.

Cephane tükenmek üzereydi. Bu ateş sağanağında ikmal hizmetleri güçleşmişti. Buna rağmen, ölümü göze alanlar eksikleri tamamlamaya çalışıyorlardı.

Girme yapan düşmanı süngüyle karşılıyorduk. Düşman, 5 nci ve 6 nci bölüklerin arasından girmeyi başardı. Cephemiz çöküyordu. Mevzilerimiz içinde kanlı bir boğuşma başladı. İhtiyat birliğimiz yoktu.

Tarihte eşine az rastlanır bir kuvvet dengesizliğiyle çevrilmiştik. Sabaha kadar süren vahşi saldırılar, sayıca az, yürekçe büyük Türkün direnme gücü karşısında başarıya ulaşamadı. Günün ilk ışıklarıyla düşman saflarında paydos boruları çalmaya başladı. Bütün gece, bütün güçleriyle yüklendikleri halde, Türk mevzilerine yarıp geçemediler.

Türkler bugüne kadar taarruz ve hücumlarıyla ün yapmış olmalarına rağmen, savunma savaşındaki üstünlüklerini de açıkça göstermişlerdi.

Başkent daha önce Pusan kentine taşınmıştı. Seul ve Pusan radyo istasyonları, Türklerin zaferini her saat başı tekrarlayarak Kore halkının sevincini dile getiriyor; Düşmanın Türk kalesini aşamadığını ve Seul'un boşaltılmamasını öneriyordu. Diğer ülkelerin radyoları ise haber bültenlerinin başında: "*Türkler geçit vermedi-Türklerin Yeni Zaferi-Seul kurtuldu*" gibi yayımlar yer alıyordu.

8 nci ordu komutanı, Kumyangjang-ni zaferimizi nasıl değerlendirmişse, Teakyewanni çevre savunmamızın başarısını da aynı şekilde değerlendirerek, BM kuvvetlerini 20 Mayıs 1951 sabahı tan ağarmadan genel taarruza geçirdi.

IV WEGAS SAVAŞI

Komünistler, ara verilen ateşkes antlaşmalarında kesin ve kararlı konuşuyorlardı. Masada isteklerini kabul ettirebilmek için, iki taraf kuvvetlerinin moral gücü olarak tanına Türk Tugayı'nın kısa bir sürede yok edilmesinin gereği görüşüne vardılar. İkinci kanlı Wegas Savaşı bu nedenle başladı.

İlk hedef muharebe ileri karakollarının bulunduğu tepelerin alınmasıydı. Düşman, karakollarımıza yedi topçu taburunun ateşleriyle desteklenen 13 500 kişilik bir Çin tümeniyle taarruz etme kararı aldı. 28-29 Mayıs 1953 günleri Türk mevzilerine çeşitli çapta 240 000 top ve havan mermisi atıldı. Buna karşılık, Türk Tugayı

topçusu ve BM topçusunun verdiği cevap 280 000 atımdır.

Kanlı Wegas Savaşı, Türk tarihine geçen ve bütün dünyada yankılar bırakarak Türk adını kahramanlık sahnelerinde bir kez daha ön plana geçiren bir mücadele anıtıdır. Türk Tugayına ikinci kez "*Mümtaz Birlik Nişanı*" verildi.

Türk Tugayı, başkent Seul'un ve İmjin Nehri'nin Kuzey bölgesinde, ana yolların geçtiği 11 km. lik çok geniş bir cepheyi teslim aldı. Tugayın elinde yedek kuvvet kalmadığından, istihkam bölüğüne ihtiyat görevi verildi. İstihkam bölüğü piyade ve atış eğitimlerine başladı.

Tugayın batısında 25 nci Amerikan tümeni, doğusunda Britanya, Avustralya, Yeni Zelanda ve Belçika ve Yunanlılardan oluşan karma bir tümen yer almıştı.

Türk Tugayının işgal ettiği asıl muharebe hattının 1,5 km kadar önünde, doğudan batıya doğru doğu Berlin, Batı Berlin, Wegas Elko, Carson ve Eva adlarında muharebe ileri karakolları bulunuyordu. Cephe komutanlığı bu muharebe ileri karakollarını "*Esas Muharebe İleri Karakolu*" (Major Out-Post) kategorisi içine almıştı ki; uygulanan taktiğe göre, savaş sonunda bunların her halde elde bulundurulması gerekiyordu.

Savunma düzeyi için değişik bir arazi yapısı vardı. Muharebe ileri karakolları, asıl savunma sahası gibi kuvvetle tutulmayı ve başlı başına bir savunma manzumesi teşkil ediyordu. Bu durum kuvvetlerimizi bölüyor ve bizi daha işin başında yalnız bırakıyordu. Karakollarımız, düşmanın mevzilerine bizden çok daha yakındı. Düşman elini uzatsa karakollarımızı yakalayabilecek bir durumdaydı. Türk Tugayı Muharebe İleri Karakol mevzilerini, asıl savunma mevzileri gibi sonuna kadar savunmak emri almıştı. Bunun anlamı, her ne pahasına olursa olsun, muharebe ileri karakolları düşmana terk edilmeyecekti.

Savunma mevzilerimizle ileri karakollar arasındaki bataklık düz arazi mayınlarla kaplıydı. Bir patika tek geçit olarak iki mevzii birbirine bağlıyordu. Her türlü ikmal araçsız, insan gücüyle yapılıyordu. Patikanın boş kalmadığı zamanlarda düşmanın ağır silah mermilerinde tek ulaşım hattının üstünden eksik olmuyordu.

8 Mayıs 1953 gecesi 7 nci Bölük büyük bir sessizlik içinde Wegas ileri muharebe karakolunu 5 nci bölükten teslim aldı. Büyük Wegas düşman

tarafında, gerisinde de Küçük Wegas tepesi vardı.

5 nci bölük komutanı yüzbaşı Nezahattin Yiğitcan, adı gibi nazik, ufak tefek ve yürekli subaydı. Kendi buluşuyla nehir üzerinde sun'î bir ada yaparak yarattığı bu adaya piyade ağır silahları yerleştirip düşmanı şaşkına çevirmişti. Ayrıca, en kritik mevzide düşmanın bütün saldırılarını bölüğüyle göğüsleyerek, sonunda, düşmanı geldiği yere kadar kovalamıştı. İki kez ayrı tarihlerde yaralanmış, bir seferinde tüm kanı değiştirilerek ölümden dönmüştü.

Başkomutan General Ridgway Ankara'da Gold Star madalyasını göğsüne takarken,

-Büyük işleri nasıl başarıyorsun? Yaptıkların boyundan ve taktığım şu madalyadan çok büyük.

Demek suretiyle Yüzbaşı Nezahattin Yiğitcan'ı ayrıca onurlandırmıştı.

Wegas muharebe ileri karakolunda bir bölük, diğer karakollarda ise, bir takım veya bir manga bulunuyordu.

14-15 Mayıs 1953 gecesi düşman, bir tabur kuvvetle Wegas ileri muharebe karakoluna taarruza geçti. 7 nci bölüğün büyük bir metanetle yaptığı savunma karşısında başarı gösteremedi. Kendisine pek pahalıya mal olan savaşmayı bırakarak geri çekildi.

Düşman, 28 Mayıs 1953 günü topçu ve havan ateşlerini yoğunlaştırdı. Akşam üzeri Muharebe İleri Karakollarımıza bir tümen kadar kuvvetle taarruza geçti. Ramazan ayı olması nedeniyle bu saat tam iftar zamanıydı. Hava sisli ve bulutlu idi. Bu nedenle, BM Hava Kuvvetleri'nin desteği sağlanamadı.

Elko tepesine yaklaşan istihkam bölüğünün komutanı yüzbaşı Şinasi Sukan, aldığı emir üzerine, Carson Muharebe İleri Karakolu'ndaki vahim durumu önlemek üzere Carson'a gönderdi. Kalan iki Subay, üç Astsubay ve 70 Erle Elko Savaşı'na katıldı ve tepenin alınmasını önledi.

Az sayıda askerlerimiz yığınlar halindeki Çin kuvvetleriyle kanlı boğuşmalar yapmaktaydı. Carson Tepesi'nden bir haber alınmıyor ve bu tepenin kimin elinde olduğu bilinemiyordu.

Düşman kayıplarına bakmadan hücum ediyor, Mehmetçik'te 10 katına çıkan düşmanla inanılmaz dereceye varan cesaret ve kahramanlıkla çarpışıyor, süngü ve bombalarla düşmanı etkisiz kılıyordu. Subaylar ön saflarda, bu ölüm kalım anlarında hücumla katılıyor, erlerine örnek oluyorlardı.

Wegas'taki düşman, kuvvetlerine bir tabur daha katarak 29 Mayıs 1953 gecesi 01.09'da tekrar hücumla kalktı. Çok kayıp vermesine rağmen Wegas'ı dördüncü kez zapt etti. Çok uğraştığı halde Küçük Wegas'ı alamadı. Wegas tepesini alıp vermeler sürüp gitti.

25 nci Tümen'in muhabere birlikleri, düşmanın telsiz muhaberesiyle yaptığı "*Wegas, Elko, Carson mevzilerinin saat 23.00 'e kadar ele geçirilmesi ve bundan sonra Türklerin asıl savunma mevzilerine taarruz ederek cephenin yarılması*" emrini dinlediler. Bu haber Türk Tugayı'na bildirildi. Bu açık haberden düşmanın büyük çapta taarruza geçeceği anlaşılıyordu.

Kayıplar nedeniyle teşkilat bozulmuş, herkes yorgunluktan bitkin duruma gelmiş, ateşin şiddetinden ve mermi patlamalarından görme, işitme, düşünme hassaları azalmış, fakat savaş azmi hiç mi hiç eksilmemişti. Bu imanlı insanlar, mevzilerine girmiş olan çok üstün sayıdaki düşmanın üstüne korkusuzca atıldılar, boğuşular.

29 Mayıs 1953 saat 20.05'de Topçu Taburu'muzun 2 nci Bataryası'nın içine düşen bir mermi, barut haklarını tutuşturmuştu. Yangın tehlikeli bir hal almıştı. Patlamalar dört saat devam etti. Topçu taburu mevzi değiştirmek zorunda kaldı.

Saat 08.00'de düşman hareketleri çoğaldı. Düşman geceye sığdıramadığı taarruzlarını gündüz sürdürüyordu. Kesin kararlı olan düşman taarruzdan önce hedeflerini sisliyordu. Tugay komutanı, ağır bölüklerin piyade erlerinden bir takım teşkil etti. Bu, Tugayın son ihtiyatı oldu.

Saat 19.30'da cesur askerler boğuşa boğuşa düşmanı büyük Wegas'tan çekilmek zorunda bıraktılar. Düşman kaçıyordu... savaş meydanı Türklere kalmıştı... Zafer Türklerindi!...

Büyük Wegas dokuz kez el değiştirdi. Düşman Küçük Wegas'a ve Elko'ya giremedi. Düşman savaş alanını terk edip geri çekildiği zaman; savaş sonunda Elko'yu savunan 6 ncı bölükten ayakta kalan yalnızca 8 askerde. İstihkam Bölüğü'nden de 10 asker, bölükler manga kuvvetine indikleri halde, düşman, bu mangaları aşıp asıl savunma hattımıza ulaşamadı. Bir tümene karşı bir kaç manga inanılması güç bir denge. İnsanüstü bir kuvvetle savaşıldı. Düşmanın kayıpları ise, 3 000'in üzerinde bulunuyordu. Carson Karakolu'nu alan düşman hiçkimseyi sağ bırakmadı.

Sağ bacağını kaybeden yüzbaşı Şinasi Sukan'a verilen, Amerika Birleşik Devletleri'nin "*Distinguished service gross*" madalyası'nın beratı şöyledir:

“Amerika Birleşik Devletleri başkanı, Kongre’nin kendisine verdiği yetkiye dayanarak, silahlı saldırıya karşı girişilen askeri harekatta gösterdiği kahramanlık nedeniyle Türk ordusu’ndan yüzbaşı Şinasi Sukan’ı Distinguished Service Cross madalyası’yla taltif edilmiştir. Türk ordusu’ndan Şinasi Sukan, Kore’de Saggorangpo bölgesinde, 29 Mayıs 1953’te kahramanlık göstererek temayüz etmiştir, O, ... Elko ileri karakolu’nun sarılmış olduğunu haber alınca, kuvvetini karşı taarruza geçirip düşman hatlarını yararak Elko İleri Karakolu’nun düşman tarafından alınmasını önlemiştir.”

16 saat aralıksız döğüşükten sonra yaralanmış, Fakat geri çekilmeyi kabul etmemiştir. Bu harekatta Yüzbaşı Sukan’ın ilham veren önderlik niteliği, kahramanlığı, görevini kendisini feda edercesine bağlılığı; Türk ordusu ve bizzat kendisi için büyük bir itibar sağlamıştır. Onun gösterdiği bu vasıflar, askerliğin en yüksek geleneklerine uygundu.

Kore Harbi süresince dünya basını, radyolar, ilgili komutanlar ve devlet adamları Türk Askeri’ni övgüyle, ısrarla tanıttılar, sayın İsmet Aslanoğlu bu

övgüleri “Neler Dediler” kitabında toplamış bulunmaktadır.

Kore Savaşı’ndan 2 ay sonra Panmunjon’da 27 Temmuz 1953 günü ateşkes antlaşması imzalandı. Bu zaferleri kazananlar, Atatürk’ün çok güvendiği Türk gençliğidir! Diğer bir deyimle, dünyaca tanınan ve yenilgiyi hiçbir suretle kabul etmeyen kahraman Mehmetçiktir!

KAYNAKÇA

1. Gen. Kur. ATESE Bşk. *Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri*, 1959.
2. General Tahsin Yazıcı, *Kore Hatıraları*, Ülkü Basımevi, 1963.
3. Albay Celal Bora, *Kore Savaşı’nda Türkler*, İsmail Akgün Mat. 1963.
4. Nazım Dünder Sayılan, *Kore’de Türk Askeri*, Kültür Bakanlığı Yayını, 1990.
5. Nazım Dünder Sayılan, *Kore’de Türk Askeri*, Gen. Kur. ATESE. Başk., 1989.
6. Nazım Dünder Sayılan, *Kore Harbi’nde Türkler*, M.E.B., Düşünce Eserleri Dizisi, 1996.

“Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu (17-19 Mayıs 2000, Şumnu - Bulgaristan) Bildirileri” Kitabı

2 Cilt

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

Çıktı

Semerkant Buhara'yı Değer Gözlerin

Anahtar Kelimeler: Semerkant, Buhara, Anı, Gezi notları.

Prof. Dr. Nihat BOYDAŞ

Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi

Rahmetli babam Hacı Reşit Boydaş güzel türkü söylerdi. Sesi yumuşak, temiz, içli ve yanık. Hele hele, gırtlığına hiç diyecek yoktu. Hakikaten güzeldi. Hatırladığıma göre yolda belde giderken, kolay işleri görürken türkü çıkarırdı. Bilmem söylemeye hacet var mı, söylediği türkülerin ekserisi ayrıntılı üstüne idi. Aklımda kalan türkülerin bazılarının adları şunlar;

Necip, Sabah Oldu Yine, Zahidem, Mezarımın Taşı, Erzi Köprüsü, Eminem, ...

Aşık Veysel'in bütün türkülerini severek dinlerdi. *Erzi Köprüsü* adlı türküyü söyledikten sonra çok duyulanır, burnunu siler ve ardından;

- *Eee kardaş! Yalan dünya değil mi? Öyle ya da böyle, hepimizin sonu belli! Allah beterinden esirgesin!* der, derin derin içini çeker, gözleri belli belirsiz dalar giderdi.

Erzi Köprüsü adlı türkü bende yer etmiş olmalı ki ezberlemişim tamamını. Eksiği var mı bilmiyorum?

*Erzi Köprüsü'nde tutuldum derde
Yanlarım çürüdü kuru yerlerde,
Eğer sorarsa anam Halilim nerde?
Ağlatman anamı geliyor den varın,*

*Anama söyleyin yola bakmasın
Çuha şalvarıma uçkur takmasın,
Oğlum gelir deyi yola çıkmasın
Ağlatman anamı geliyor den varın,*

*Bizim pencereler poyraza bakar
Alıcı kuş gibi kanadım sarkar,
Duyarsa validem yollara bakar
Ağlatman anamı geliyor den varın.*

*Erzi Köprüsü'nde şafakla yıldız
Ne gecem gece, ne gündüzüm gündüz,
Şimdi anam gayrı yatamaz bensiz
Ağlatman anamı geliyor den varın.*

Kırk havaları sevmez, Aşşeli, Fadimeli türküler söylemezdi. Seferberlik çocuğu, dul avrat oğlu olduğu için, gün görmemiş yüzü gülmemişti. Elim, dilim darda kalmasın deyi arı gibi çalışırdı...

Babamın patlak gök gözlerinden, ak buğday benzinden, çekme kartal burnundan, kıvrıkcık kara saçlarından bana bir şey geçmemiş. Bu bakımdan anama çekmişim. Ama türkü sevdam, yufka yürekliliğim, barış severliliğim, geçim ehli oluşum babamdan miras kalmış bana. O kadar kolay ağlardı ki, dünyadaki bütün insanların acılarını, dertlerini kambur sırtında taşıyor sanırdınız. Gök gözlerinde yaşlar kum gibi kaynar;

- *Kölesi olduğum yavrum! Nece okuyon? Gözlerine yazık. Yeter gayrı, hele iki konuşalım!* der demez başlardı akıtmaya. O daha hayattayken ben ağlamayı pek bilmiyordum, artık ben de ağlıyorum. Ağlamamak elimde değil. Güzel bir insan, güzel bir ses, bir söz, yanık bir türkü, şiir beni ağlatıyor. Kabaran duygularım aklıma, fikrimi, mantığımı sular altında bırakıyor.

Ağlamak benim güçlü yanım mı yoksa zayıf yanım mı? Bilmiyorum, bilemiyorum. Bazı özel dostlarım güçlü yanım olduğunu söylüyorlar, ah bir inanabilsem? Bir inandırabilseler!...

Semerkant, Buhara, Türkistan kelimelerini ilk defa babamın söylediği türkülerde duydum. Babam gaydasına getirip, getirip;

"*Semerkant, Buhara'yı değer gözlerin*" diye bitiriyordu türkünün dörtlüklerini. Acaba nereden, nasıl bellemişti bu türküyü? Bizim evde bir **Kuran-ı Kerim** ve **Aşık Kerem** kitabından başka kitap yoktu. Aşık Kerem kitabı komşu delikanlılara gider gelirdi. Babamın söylediği Semerkantlı, Buharalı, Türkistanlı türkülerini sonraları ben de belledim. Ama ne Karacaoğlan'dan, ne de Aşık Kerem'den. Baktım milletin ağız ozan olmuş, herkes biliyordu. Semerkantlı, Buharalı türkülerini!...

Semerkant, Buhara hayalimde, hatıralarımda bir masal ülkesinin esrarengiz parçaları olarak yaşadı. İşte 22-24 Kasım 2000 tarihleri arasında Taşkent'de Kemalettin Behzat'ın 545. doğum yılı dönümü için düzenlenen uluslararası sempozyuma katılma arzumu arka planında daha çok Semerkant, Buhara vardı. Acaba

görebilir miydim Semerkant'ı, Buhara'yı? Bir çok şairin sevgililerinin gözleriyle yarıştırdıkları Semerkant, Buhara ve Türkistan'ı görmek hayaliyle Özbekistan Hava Yolları'na ait bir uçakla Taşkent'e uçtuk. Taşkent Hava Alanı'nda bizi karşılayan Özbek kardeşlerin isimleri Sami, Murat, Gülnaz... Ne yazık ki Türkçe değil, İngilizce konuşuyoruz. Türkçe konuşmakta ısrar ediyorum her fırsatta. Ne de olsa ben de "vav"lı Türkçecilerden birisiyim, içinde saadet olsa bile bu davada "terk ehli" olamam! Rusça ve Farsça'nın arasında sıkışıp kalan Özbekçe'de temel kelimeler aynı, maya ortak. Ama neden anlamıyoruz? Zamanla "kayudan kelir men?" sorusunun cevabını bulmakta acele ettiğimi seziyorum. Hayallerimin tadı gerçekler karşısında biraz mayhoş bir hal alıyor.

21 Kasım 2000 tarihinde Özbekistan Otel'i'ne yerleştik. Otel Türkler tarafından yapılmış büyük bir parka nazır. Gösterişli bir yapı. Garsonların isimleri, kullandıkları bazı kelimeler insanı rahatlatıyor. Rahmet, su, nan, ağaç, yeşil çay, merhamet, canbek, cesur...

Otelde sempozyuma katılan bazı bilim adamlarını tanıdım. Mısır'dan Prof. Dr. Kemal Hasan Şaltût, Hindistan'dan Prof. Dr. Şerif Hüseyin Kasimî, İran'dan Prof. Dr. İbadullah Bahañ, Cemile Gassanzâde, Lütfiye Aynî Sadreddinova... Dr. Şaltût, samimi, mütevazı bir insan. Hemen dost olduk. İngilizcesi zayıf ama esprili bir yönü var. Çarşıya gidip gezmek istiyor. Özbekistan Güzel Sanatlar Akademisi'nin bize mihmandar olarak görevlendirdiği Sâmi T. Sadikov, bizdeki Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi'ne benzer bir okulda hoca. Bizi Sâmi gezdirecek. Sâmi, Arapça asıllı bu kelimeyi Sômi olarak telaffuz ediyor. Atası (dedesi) doktormuş, Lenin 1936'da Taşkent'e geldiği vakit büyük bir izdiham olmuş ve atasının kalbi durmuş ve ölmüş. Hep birlikte Taşkent Hali'ne gittik. Her yer elvan-elvan. Meyve ve sebzeler, kuruyemişler, satıcılar, dilenciler. Hemen her köşede Özbek pilavı satanlar. Doktor Şaltût bir vejetaryen. Meyve ve kuruyemiş satın alıyor. Satılan etlerin ekserisi at eti ve at etinden yapılmış mumar. Doktor Şaltût alacağı her nesnenin fiyatını soruyor. Kaç som, kaç dolar? Sâmi bana söylüyor, ben Şaltût'a... Rakamlar ve hesaplar Türkçe yapılıyor. Gel de deli olma! Bir de "biz Özbek'iz, Türk değiliz" diyorlar!

Öğle yemeğinden sonra K. Behzat anısına düzenlenecek minyatür sergisinin açılacağı galeriye gittik. Sergiler için yapılmış rotunda şeklinde, iki katlı bir yapı. Kapının ahşap işçiliği nefis. Bu tür ahşap işçiliğine sık sık rastladık. Özbekler yeşil çay (yaşıl çay) içiyorlar. Çay kulpsuz iri fincanlarda

içiliyor. Misafire hürmet olsun diye azar azar dolduruluyor fincanlar!...

23 Kasım 2000 günü sempozyum başlıyor. Sabah Özbek yetkililer ve konuşmacılarla Ali Şir Nevaî anıtına çelenk koymaya gittik. Anıt bir tepe üstünde. Dört sütun üstünde bir kubbe. Kubbenin altında üç beş metre yüksekliğinde Nevaî'nin heykeli. Özbekler atamız diyorlar ünlü şaire. Merdivenleri yavaş yavaş çıkarken göz yaşlarımı tutamadım.

"Türkün bilgisiz ve zavallı gençleri, güzel sanarak, Farsça şiir yazmaya özeniyorlar; bir insan etraftı ve iyi düşünse, Türkçe'de bu kadar genişlikler, zenginlikler durup dururken bu dilde şiir söylemenin daha yerinde ve daha kolay olacağını anlar." diyen sözlerini hatırladım. Türkçe'nin beş yüzyılı geçen serüvenini şöyle yıldırım hızıyla inceledim. Helal olsun şu bizim dilimize. Hangi değirmene girmişse diri çıkmış!

Şerif Hüseyin Kasimî Ali Şir Nevaî için o tatlı telaffuzuyla;

- *Gerçekten büyük adam! O kadar mesuliyet ve meşguliyet altında okumuş, yazmış* diye söze başlıyor. 15. yy Timurlu Sarayı'nın zengin kültür ortamından, Molla Camii'nin Nefahat-ül Üns'ünden, Baharistan'dan Behzat'ın eserlerinden dem vuruyor. **Muhakemet-ül Lugateyn**'den, Ali Şir'in resim, tezhip, kaati, musiki sanatlarına merakından bahsetmiyor.

Saat 10.00 sularında konferansın yapılacağı Timurlu Tarihi Müzesi'ne geldik. Dışarıdan görünüşü, Ali Şir Nevaî anıtının ufki vurgulu olanı. Sanat tarihçilerin rotunda dedikleri bir mimari tarzda yapılmış. İnşaata 1996'da başlanmış, söylendiğine göre sekiz ayda bitirilmiş. Sayın Kerimov'un önemli başarılarında birisi.

Dış cephede yer alan pencere alınlıklarında celif sülüs yazılarla Adalet, Marifet, Meşveret, İtaat, Merhamet, Diyanet, Muvafakat, Kadiriyyet kelimeleri mavi çinilerle göz kamaştırıyor. İçerdeki süslemeler baş döndürücü. Kubbe kasmağında nefis celif ta'lik yazılar.

"Güç birliktedir" "Devlet leşkerleri fukaraların sadakati ve fedailiği ile kudretlidir."

Kubbedeki tezhip mavi renklerin egemenliğinde. Duvarda boydan boya Behzat'ın bir minyatürü yer alıyor. Ortadaki mermer rahlede yazıları enine vurgulu büyük bir **Kur'an-ı Kerîm** var. Yazı yazma küfî. Yapma değil. Bana 8-9. yy Küfî yazılarını hatırlattı. Sayfaların enine vurgusu kırk-elli santimetreden az görünmüyor.

Konferans salonuna giderken Gevher adlı Özbek bir hanım;

- *Sizin bildirinizi Özbek Türkçe'sine ben çevirdim. Türkçe konuşacaksınız. Çok iyi. İngilizce konuşmayın!* Dedi. Bu arada Özbek medyasından muhabirler benimle röportaj yaptılar. Bütün konuşmacılar Rusça ve İngilizce konuşuyorlar. Niçin Türkçe konuştuğumu soruyorlar. Onlara Emir Timur'un heykelinin kaidesinde ve içinde bulunduğumuz bu yapının kubbe kasnağında yer alan;

"*Güç adalettedir!*" yazısından söz ediyorum, gururla. Hüseyin Baykara ve Nevai'nin Türkçe sevdalarından, biz divaneler için Türkçe yazdıkları divânlardan bahsediyorum. Eğer Türkistan'da Türkçe konuşmazsam beş yüzyıl evvel "*Türkçe'de böyle incelikler, derinlikler, özgünlükler, yükseklikler pek çoktur.*" diyen Nevai'nin kemiklerinin sızlayacağını anlatmaya çalışıyorum.

Öğle yemeğinden sonra Sanat Akademisi'nin sergi salonunda Kemalettin Behzat anısına düzenlenen minyatür sergisinin açılışına gittik. Özbekler minyatüre çok önem veriyorlar. Behzat'a da atamız diyorlar, anısını yaşatmak, onunla gururlanmak istiyorlar. Ancak Baykara'nın, Nevai'nin, Behzat'ın sanata düşkünlüklerinden başka arif, aydın, mutasavvif, nakşibendi olduklarından bîhaberler. Baykara öyle bir sultan ki, Molla Camii'nin cenazesi üzerinde iki saat hüngür hüngür ağlayacak kadar hassas, sanatsever ve insan aşkıyla doludur. Gene o Sultan Baykara, Nevai'nin ölümü üzerine en fazla göz yaşı dökenlerin başında yer almıştır. Ne gariptir ki Özbek kardeşlerimiz onların bu insani yanları bir yana Türkçe sevdalarından hiç söz etmediler.

Bana göre Özbek Türkçe'sine Farsça'nın zararı Rusça'dan daha fazla olmuş! Farsça'da baskın bir sesli olan "o" sesi, Özbek Türkçe'sini içinden çıkılmaz anlaşılmaz hale getirmiş! Şu kelimelere bakalım!... Kemoledin Behzod, Devlet, Somi, İymon vb... Hangisini düzeltelim! Acemler Farsça, Arapça ve Türkçe'yi birbirleriyle mukayese ederler ve şöyle söylerler;

Türkî honerest, Farisî şekkerest, Lisan, Lisan-ı arabest..., Veya, Türkî sahîh, Farisî melîh, Arabî fasîh... Bu anlatımlarda Türkçe, Farsça ve Arapça'nın kendilerine has özellikleri ve güzellikleri anlatılıyor. Ne dersiniz?

Öğleden sonraki oturumlarda konuşmacılar Behzat'ın minyatürlerinin çeşitli yönlerini, özelliklerini dile getirdiler. Bizde olduğu gibi, dinleyicilerin

çoğunluğu ilgililere görünüp, siyasilere arz-ı endam edip kayboldular. Biz bize kaldık, biz çaldık biz oynadık. Prof. Dr. Baharî, Behzat hakkında bir kitap yazmış. Eser Londra'da basılmış. Zaten kendisi de orada yaşıyor. Kitabın kapağında "Ünlü İran Minyatür Sanatçısı Behzat" yazıyor. Baharî kitabını elli dolara pazarlıyor. Behzat Acem mi Özbek mi düşünmeye başladım. Özbek ve Behzat kelimelerindeki "bek" bey kelimesinin Türkçe olduğunu kim kabul edemez, kim inkar edebilir? Hele ben neyse, Özbekler Behzat'ın Acemliğine ne diyecekler merak ediyorum?...

Behzat kelimesinin çok değişik yazılışı ve söylenişi var.

Behzad, Bihzat, Bekhzat, Behzod. Allah'tan Özbek kardeşlerimiz Baharî'nin iddiasını sanırım fark etmediler. Bunu daha sonra Buhara'da anladım. Bu konuya tekrar döneceğim...

Akşam yemeğini Özbekistan Sanat Akademisi'nde akademisyenler ve konuşmacılarla birlikte yedik. Akademinin ikinci başkanı Prof. Dr. Ekber Hakimov Rusça kısa bir konuşma yaptı. Çok etkilendiği üç konuşmacıya özellikle teşekkür etti ve onlara birer çiçek vermek istediğini söyledi. Dr. Baharî, Dr. Boydaş, Lutfiye Aynî Sadreddinova... Bizler de bu nazik davranışa karşılık olarak kısa fakat içeriği uzun birer konuşma yapmaya gayret ettik.

Ben Dr. Baharî'nin gözlerine bakarak Şeyh Sâdi Şirazî'den bir şiir okumaya çalıştım.

Gil-i hoşbûy-i der hammam ruzî

Resîd ez dest-i mahbûbî bedestem

dizeleriyle başlayan şiir, arka planının zenginliği bakımından gerçekten güzeldir. Şiir Türkçe'ye şöyle çevrilebilir;

Dostum, sevgilim, hamamda yıkanırken bana güzel kokulu bir parça kil verdi. Kile dedim ki, misk misin, anber misin? Senin gönül alıcı kokundan ben mest oldum. Kil bana dedi ki, ben naçiz bir kil parçası idim. Fakat bir süre bir gül ağacı ile komşuluk ettim. Bendeki bu kemâl (koku) ondan sinmiş bana. Yoksa ben naçiz bir toprak parçasından başka bir şey değilim.

Burada, Özbekistan'da, Türkistan'da gül kokusu aldığımı, bu kokunun ardından buralara kadar geldiğimi söyledim. Bundan böyle bu kokunun hatırasını ömrüm boyu taşıyacağımı anlattım. Dr. Baharî gün görmüş adam, az da olsa Türkçe de biliyor. Çok keyiflendi, mutlu oldu. Bendeki gül kokusunun aslını esasını araştırdı. Belleğime iltifat etti. Samimi birer dost olduk. Özbekler yemekte genellikle içki alırlar. Ve

konuşmayı da seviyorlar, böyle anlarda. Ruslara özgü bir gelenek olmalı. Dr. Şaltût ne oluyor diye soruyor. Konuşmaları ona çevirmeye çalışıyorum. Dr. Şaltût'un renkli bir kişiliği, en azından renkli kaşkolları var. Her gün birisini doluyor boynuna... Tabii ne içki kullanıyor ne de et yiyor...

Rüyalarım gerçekleşiyor. 24 Kasım 2000 günü sabah 7.30'da Semerkant'a hareket ediyoruz. Taşkent sokakları uyanıyor. Birbirini kesen geniş caddeler ve kenarlarında ağaçlar. Şehirde göbek yok. Bazı binaların önünde ve üstünde büyük harflerle yazılar var. Latin alfabesiyle yazılanları okuyorum.

Vatan duygusu imandandır. Vatani sevmek imandandır. Özbekistan geleceği büyük devlet.

Sonra **Han Duvarları**'nda anlatılan yollar, yalnız, çıplak, ayrılık gibi uzayıp giden uzakta ufka asılı yollar. Semerkant'a saat 11.00 sularında vardık. Şehre girmeden önce Uluğ Bey'in türbesinin bir resmi var. Âdeta insana hoş geldin diyor.

Semerkant'a girince Uluğ Bey'in heykeli, rasathane ve türbe karşılıyor insanı. Uluğ Bey bulunduğu tepeden şehre doğru bakıyor. Bilgin hükümdarın heykeli taştan. Heykelin bulunduğu sekiye merdivenlerle çıkılıyor. Heykel alanını sınırlayan duvarlarda Türkistanlı bilginlerin kabartmaları var. Rus bilginlerde görülüyor, ne işleri varsa? Biz Türkistan'da Rönesans'ın doruğunda iken Rusya diye bir devlet yoktu ki!...

Aşağılarda rengarenk bir semt pazarının kalabalığı görülüyor. Öğle yemeğinden sonra Timur'un Gur-ı Mîr adı verilen türbesindeyiz. Türbenin karşıdan görünüşü gerçekten muhteşem. Giriş kapısının üstündeki kitabe;

Ameli el- Abd, eddaif Muhammed bin Mahmud el-benna el- İsfahani yazıyor. Muhammed Sultan avlusu denilen avluda Timur'un tahtının altına konduğu söylenen bir taş levha yer alıyor. Köşede ve levhanın yakınında Timur'un askerlerinin meyve suyu içtikleri soku şeklinde ama büyükçe bir taş kazan. Timur'un askerlerinin meyve suyu içmek için sırayla geçişlerini hayal etmek zor değil!... İçerde muhteşem kubbenin altında Timur'un ve yakınlarının mezarları ve uzun bir sırk üstünde at yeleli... Kubbenin süslemelerinin tamiri için 1970'de 1700 gram, 1996'da 2500 gram altın harcanmış. Sonra kriptaya indik. Timur'un iskeleti 1942'de Ruslar tarafından Moskova'ya götürülmüş, mumyası alındıktan sonra geri getirilip yerine konmuş. Bu olay beni çok rahatsız etti. Ruhum sıkıldı. Mezarın

kapak taşı mermer ve üstünde *Kur'an-ı Kerim Ez-Zariyât Suresi* (51) kazılı.

Âyetin etrafındaki bordürde Timur'un 16 kuşağa ulaşan seceresi yer alıyor. Türbenin etrafı temiz. Medresenin kalıntıları hâlâ yerli yerinde... İnsan istemeyerek ayrılıyor.

Registan Meydanı'nda yer alan Telkarî, Uluğ Bey, Şirdâr Medreseleri'nin seyrine doyum olmuyor. Uzun uzun bakmak, incelemek, okumak gerekli. Zaman yok. Telkarî Medresesi'nin cephesinde yer alan mavi çinilerde *El mülk-ü lillâh, Elhamdulillah yazıları kuff* yazıyla işlenmiş. Yazıları (Celi) Kuff ve dekoratif karakterli. *El mülk-ü lillah* sözü insanda mülk edinme isteği bırakmıyor, Yunus'un ünlü şiirini hatırlatıyor. Registan kumluk veya kum yeri anlamına geliyor. Söylendiğine göre burası daha evvel su altında imiş veya gölmüş. Onun için kumluk (registan) deniyor.

Bibi Hanım Mescidi ve Şah Zinde topluluğunu gördükten sonra, söz anlamını yitiriyor. Susmak, her ayrıntıyı, rengi, biçimi, yazıyı saatlerce seyretmek en güzeli. Ya da Mevlâna gibi "*görmemek yeğdir, görüp divane olmaktansa seni*" sözünün anlamını kabul etmek gerek. Bibi Hanım Mescidi'nin ortasında mermerden büyük bir rahle. Ancak bu rahle için yazılan **Kur'an-ı Kerim** kayıp. Söylendiğine göre farklı müzelerdeymiş. Her iki yerde mavi tuğla mozaikler bir kitap sayfası gibi işlenmiş. Geometrik celi kufilerin yuvarlak sülüslerle yaptığı diyalog, okuma isteğini geri plana atıyor.

Son olarak İmam-ı Buhari'nin türbesini ziyaret ettik. Avluya girişte bir Özbek sigara istedi. Vermek üzere davrandım, bir milis Özbek'i azarladı. Polise gülerken Türkçe, Türk olduğumu söyleyince, o da bir sigara aldı. Üçümüz birlikte tüttürdük...

İmam-ı Buhari Külliyesi, yeni haline 1998'de dokuz ayda gelmiş. Bu dokuz ay süresince herkes gönüllü olarak çalışmış. Gece-kondular kaldırılmış, esas türbenin etrafı temizlenmiş. Böylece çok geniş bir alan elde edilmiş. Müslüman ülkeler çeşitli yardımlarda bulunmuşlar, hediyeler göndermişler. Ana giriş kapısının tam karşısına düşen yerde İmam-ı Buhari'nin türbesi karşılıyor girenleri. Geniş alanın ortasında asırlık çınarlar var. İnsana huzur veren bir mekan. Akşam güneş batmak üzere. Ufuklar renkleri dokurken kubbelere, ağaçlara tünleyen kuşların kanat sesleri sanki inananları alkışlıyor. Bu huzur dolu mekandan istemeyerek ayrılmak zorunda kaldık.

Akşamüzeri, saat 17.00 sularında Buhara'ya hareket ettik. 9.30 civarında Buhara'ya ulaştık. Buhara

Oteli'nin kapısında Türkçe bir cümle bizi karşıladı!

Hush kelipsis,

Kelimeler nasıl yazılırsa yazılsın, hangi alfabe kullanılırsa kullanılsın Türkçe bir cümle duymak anlamak ne güzel. Bu güzel duygularla akşam yemeğine oturduk. Özbek dostlardan Cesur, Murat, Nurhan, Muhabbet, Gülnaz, Abdutalip. Muhabbet Koçkar şakacı, candan bir Türk hanımı. İlmi Araştırmalar Enstitüsünde çalışıyor. Elli dört yaşında, iki yıl sonra emekli olacakmış. Ve 20 dolar nafaka(ikramiye) alacakmış!

Ortam müsait olunca sempozyumdan Timurlu sülalesinin Türkçe sevdasından söz açtım. Dr. Bahari'nin Kemalettin Behzat'ı İranlı gösterdiğini söyledim. Çok şaşırıldılar. Aslında bütün insanlığın ortak değeri haline gelebilen Behzat, Mevlana, Camii, Firdevsi, Şirazi, Uluğ Bey gibi insanların bir millete mal etme işgüzarlığının gümüş gözlülüğünün doğru olmadığını ben de kabul ediyorum. Burada kullandığım gümüş göz sözü yanlış anlaşılmasın. Her şeye benim diye bakan, sahip çıkan, ben merkezli, bencil insanlar için kullanılır bu deyim. Benim yapmaya çalıştığım gümüş gözlülük olarak anlaşılmasın. Ben sadece gerçekleri, tarihi gerçekleri söylemeye, araştırmaya çalışıyorum.

Bizleri buraya, Türkistan'a getiren Behzat olduğuna göre, onun yetiştiği kültür ortamı, zaman ve mekan çok daha önemlidir. Ama hiç kimse, Behzat'ın yetiştiği kültür ve sanat ortamından, Hüseyin Baykara'dan, Ali Şir Nevai'den söz etmedi. Bunlar gerçekler değil mi? Kaşkar'dan, Herat'dan, Konya'dan Cumhuriyet'e kadar geçen zamanı bir daha süzdüm. Görülen odur ki, Türkler kimseyi asimile etmediler ancak kendileri başkalarına benzediler, asimile oldular. Beş yüz şu kadar küsur yıl bir Türk kalkıp Türkistan'a gidiyor. Yedi Uyurlar'dan birisi gibi. Toprak, yer, gök, ağaç, süt, ekmek, ata ana, maya, demir... diyor. Ve diyorlar. Anlaşamıyorlar veya güçlük çekiyorlar.

Bir hafta sonra sözlerle olmasa bile gönüllerimizle, yüreklerimizle, gözlerimizle anlaştık. Cesur hem hanende ve hem sazende. Laleler'i söyledi. Ben de "sizlere emanet yar oynamasın" dedim. Hüzzam makamında bir türküyle noktaldık geceyi!...

25 Kasım 2000 günü sabah erkenden Buhara'yı dolaşacağız. Rehberimiz şoförün sağına oturdu, basit bir İngilizce'yle anlatmaya başladı. Buhara'ya yüzden fazla isim verilmiş, XVIII. yy'dan beri İslam'ın yedi kutsal şehrinde birisi. Benim bildiğim Ortaçağ İslam dünyasında da Belh Buhara, Ahlat İslamın kubbesi

idiler. Bu şehirlere kubbet-ül İslam deniliyor. Buhara'yı dolaşmaya başlayınca onun güzelliklerini ve zenginliklerini anlatmaya imkan olmadığını anladım.

Belki anlatacağım şu küçük hikâye duygularımın tercümanı olabilir.

"Adamın birisi, hikaye bu ya, çok güzel yalanlar uydurur, tatlı tatlı anlatırmış. Her akşam iş dönüşünde konu-komşu toplanır;

- Anlat bakalım! Neler gördün bugün? derler. O da anlatırmış. Venüs'ün maceraları, Zeus'un çapkınlıkları vb... İnsanlar ağızları bir karış açık dinlerlermiş. Adamcağız her gün bir yalan uydurur, allayı pullayı anlatırmış. Günlerden bir gün bizim yalancı gerçekten, Zeus'u, Venüs'ü görmüş! Akli başından gideyazmış! Akşam olunca millet gene etrafına toplanıp;

- Anlat, anlat! Bugün neler gördün? demişler. Adamcağız susmuş ve cevap vermemiş. Sonra kendini toparlayıp;

- Bugün bir şey görmedim! demiş. Dinleyiciler çok şaşırılmışlar. Kulaklarına inanamamışlar sonra öfkeyle, ona;

- Yalancı! diye bağırılmışlar".

Buhara'yı gezerken her şeyi bir yana atıp, yüzlerce yıllık bir Buhara'lı kesildim. Ve yalancı olmaya rıza gösterdim. Ben Buhara'da bir şey görmedim, bir şey bilmiyorum? Evet söyleyin, yüz kere, bin kere söyleyin. Ben bir yalancıyım! Artık, bundan geri rehberimiz Mesture Hanım'ın dili olacağım, o konuşacak, o anlatacak. Buhara'nın beş bin yıllık bir tarihi var. Eski Buhara ve yeni Buhara olarak ikiye ayrılıyor. Şehirdeki eski eser miktarı 900'ü geçiyor. Özbekistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra on iki medrese daha açılmış. Şehrin çevresi bağlık, bahçelik, sonra geniş pamuk tarlaları... Pamuk, Buharalılar için beyaz altın. Pamuk o kadar kıymetli ki, gökten sinek yağması, yağmur yağmasından iyidir, deniliyor. Çünkü yağmur, pamuk ürünü için zararlıymış!

Dut ağacı da çok sevilip dikiliyor, yetiştiriliyor. Hatta dut kutsal sayılıyor. İpeğe de yumuşak altın deniliyor. Mesture Hanım Buhara'yı ve kutsiyetini anlatıyor, anlatıyor... "Siz buradan giderken nur götüreceksiniz" diyor tatlı ve inançlı bir üslupla... Buhara'da, genellikle, inşaatta tuğla kullanılıyor, betonarme tutulmuyor. Düz atkılı inşaat sistemi çok nadir görülüyor. Kemerli sistem çok yaygın ve bu inşaat sistemi bana daha sıcak gelir. Belki insan vücudu yuvarlak formlardan meydana geldiği için olacak. Buhara'nın dörtte biri mezarlık. Şehrin kutsallığına

inanıldığı için, insanlar Buhara'ya gömülmek isterlermiş. Bu yüzden mezarlıkların kapladığı alan geniş... Buhara'nın her santimetre karesinde bir evliya yattığı söyleniyor. Bir yabancı'nın Tac Mahal için söylediğini Buhara için de söyleyebiliriz. Dünyada insanlar ikiye ayrılırlar, Buhara'yı görenler, Buhara'yı görmeyenler...

Mesture Hanım bizi öncelikle Bahaeddin Nakşbendi'nin makamına götürdü. Şeyh Muhammed Nakşbendi, İslam'ı insanların yüreğine nakş eden, işleyen bir evliya kabul ediliyor. Türbenin içi mahşeri bir kalabalık. Mezar Timur ve Şeybani Han gibi Türk hükümdarlar tarafından yaptırılmış. Şimdi bir külliye haline gelmiş, 1993'te tamir görmüş! İçerde bulunan bir havuzun kenarında çok iri bir dut ağacının gövdesi yatıyor. Menkıbeye göre bu ağacı Bahaeddin Nakşbendi dikmiş! Bu nedenle olsa gerek dut kutsal kabul ediliyor.

Dut ağacı ile ilgili menkıbeyi Hacı Bektaş Veli'nin makamında da dinlemiştim. Girişte düz damlı, Anadolu evlerine benzeyen bir mescid, yanında minare. Sonra, Nakşbendi'nin annesi ve teyzelerinin makbereleri ve ileride bir çeşme. Mezarların yanı başında bir kavak boyunda ve tepesinde açık bir el bulunan bir direk dikili. Nakşbendi'lere göre bu dünyadan giderken elimiz boş (mu) gidecek. Elin çok polifonik bir simge olduğunu biliyorum ama, elimiz boş geldik boş gideceğiz! Bana çok anlamlı geldi. Ya da huzur-u ilâhiye elimiz boş mu gidelim, boş mu gideceğiz? Mesture Hanım duaların kabul, sevaplarının hasıl olması için dua ediyor, kabul ile hasılı birlikte kullanıyor.

Bahaeddin Nakşbendi'nin kerametlerinin başında belâ-kerdân oluşu gelirmiş. 26-27 Kasım gecesi Türkiye'ye döner dönmez hastaneye gitmek ve sonunda sigara belasını terk etmek zorunda kaldım. Dahası sigarayı bırakmak zorunda olduğuma kendimi inandırdım. Türbenin ziyarete açılışının on yıllık geçmişi var. Türbenin bulunduğu bölüme küçük bir kapıdan giriliyor. Kapı lentosunda mavi çinilerle "iyyake na'budu va iyyake nesta'in" yazılı. Türbe sade bir yapıda, yanında iri bir dut ağacı var. Her tarafta kuş sesleri, insanların mırıltıları, hafız sesleri, lokma dökenler, ikram edenler, secde edip dua edenler, **Kur'an** okuyanlar, ağlayanlar, gülenler... **Han Duvarları** şairinin dediği gibi herkes gönlündeki yaraya bir deva bulmak için yalvarıyor, yakarıyor. Hanekâh'ın girişinde ayaklar altında güvercinler dolaşüyor. Bir tanesini elime alıp doya doya sevdim, o güzel boynunu ve başını öptüm, güvercin sessizliği içinde! Hanekâh'ın halılarını

Türkiye Cumhurbaşkanı'ndan Turgut Özal göndermiş. Bağımsızlıklarına kavuşunca bunca güzellikleri yaşamaya başlamışlar. Bugün türbe Allah'a şükür, herkese açık.

Mesture kelimesinin, onun söylediği gibi olmadığını, 'setr'den geldiğini, ancak ikinci olarak 'namuslu kadın' anlamına gelebileceğini söyledim. Amacım neden Türk ve Türkistan kelimelerini kullanmadığını sormak. Hemen atılıyor kendisinin de bir Türk olduğunu bunun için buralara Türkistan denildiğini söylüyor.

Beni ikna ettiğine inanmış olmalı ki, küçük bir menkıbe anlattı.

"Nakşbendi'nin müritlerinden bir tanesi latasını yumuş ve şeyhine;

- Latamı çatıda kurutabilir miyim efendim? diye sormuş. Şeyhi;

- Hayır olmaz! Bak oraya kuşlar konmuşlar, orada yaşıyorlar. Onları rahatsız edersin! demiş. Mürit;

*- Şu ağacın üstüne serip kurutsam olmaz mı?
- Bu hiç mümkün değil! İncecik dalları, budakları, yaprakları kırarsın! Buna hakkın yok!*

- Peki şu çayırın üstüne serip kurutabilir miyim?

- Olur mu? Bak yere. Orada küçük böcekler, karıncalar, çiçekler, otlar var. Onların üstünü nasıl kapatırsın?

- Peki efendim, latamı nerede kurutayım, lütfen söyler misiniz?

Şeyhi ona şu anlamlı cevabı vermiş;

- En iyisi sen latanı üstünde kurutmalısın!...

Başka yerde değil!...

Düşündüm ki, kendi açığımı kendim kapatmalıyım, kendi yarımı kendim tedavi etmeliyim, kendi problemimi kendim çözmeli, kendi kusurumu kendim de aramalıyım!...

Mesture Hanım koluma girip Samanoğlu İsmail'in türbesinin bulunduğu bahçeye doğru yürürken kökümüzün, mayamızın aynı ve bir olduğunu tekrarladı. Samanoğlu İsmail'in türbesi Türkistan'ın kalbi sayılıyor. Dünyada eşi benzeri olmayan bir eser kabul ediliyor. Park veya bahçe 1930'larda yapılmış. Avrupa'nın Ortaçağ'dan çıkmasına daha beş yüz yıl varken burada bir tür hayvanat bahçesi açıldığını tarih kaynakları yazıyor.

Samanoğlu İsmail'in türbesi Timur tarafından tamir görmüş. Şimdilerde etrafı açılmış, temizlenmiş

renk açısından mütevazı bir yapı. Mesture'nin söylediğine göre geceleri ay ışığında çok güzel görünürmüş!

Son olarak Mescid-i Kalan'ı ziyaret ettik. On-on iki bin kişinin namaz kılabilceği muhteşem bir yapı. 16. yy'a tarihlenen mihrabı, iki yüz seksen sekiz kubbesi ile ilgi çekici... Şehir işgal edilince cami, kale gibi kullanılabilirmiş. İçerde su da olduğu için kuşatmalara dayanabilirmiş. İçerde gene iri dut ağaçları var. Bu güzel ve gün görmüş mekandan da istemeyerek aydınlık ve gene Semerkant üzerinden Taşkent'e hareket ettik.

Kuşlar da haccı duymuşlar. İbibik kuşu hiç şikârlanmadan ortaya atılmış. Haccın sevabından, erdeminden uzun uzun söz etmiş. İnsanoğlunu örnek göstermiş. "Biz de hacı olalım, hacı insanlar gibi izzet ikram görelim, mutlu olalım" demiş. Bu arada hac yolculuğunun zorluklarından söz açarak, uzun bir süre sevdikleri şeylerden feragat etmeleri gerektiğini dile getirmiş. Kaf Dağı'nı, orada yaşayan otuz kuş gücündeki Simurg'u, yani kuşların peygamberini de anlatmış. Kuşlar onu dinledikten sonra, bu yolculuğu göze alamayacaklarını, sevdikleri şeylerden vazgeçemeyeceklerini ileri sürmüşler, bahaneler uydurmuşlar. Mesela ördek susuz yaşayamayacağını, kartal yüksek kayalıklarda uçmaktan aldığı zevkten vazgeçemeyeceğini, bülbül gülden ayrılamayacağını ileri sürmüş. İbibik bu konuda tecrübeli olduğu için, bülbül hariç hepsini ikna etmiş. Bülbülle aralarında şöyle bir konuşma geçmiş ve bülbüle sormuş hüthüt kuşu;

- Bu gül dediğin şey nedir?
- Gül kırmızı renkli bir çiçektir, baharda açar ve çok güzel kokar. O açtığı zaman ben yanında olmalıyım, ben gülsüz yapamam!

- Yılda kaç defa açar bu gül?

- Bir defa.

- Yani sen senede bir defa mı mutlu olursun?

- Evet.

- Ama ben sana ebediyen mutlu olmanın yolunu gösteriyorum!

- ?

Ve kuşlar birlikte hac yolculuğuna çıkmışlar. Kimisi bu uzun ve yorucu yolculuğa dayanamamış geri dönmüş, kimisi ölmüş. Çıka çıka otuz kuş çıkmış Kaf Dağı'na... Başlamışlar peygamberleri Simurg'u aramaya. Çok geçmeden Simurg diye bir kuş olmadığını, kendilerinin Simurg olduklarını anlamışlar!

Simurg'u bulmak sevdasıyla çıktığım hayat yolculuğunun, yolculuğumuzun sonlarına yaklaşırken Simurg diye bir kuş olmadığını, ancak kendimin, kendimizin bir Simurg olduğunu fark ettim.

"Terk ehline ey Baki cihanda saadet var" diyen bir şair, Simurg olduğunu anladıktan sonra gerçek mutluluğu yakalamış olmalı. Ben de bir Simurg'um artık. İslattığım latamı kendi üstümde kurutmalıyım. Aradıklarım kendimde, dertlerimin devası Kaf Dağı'nda değil, bende! Kalp ağrılarımın dinmesi, gönül darlığımın bitmesi için terk etmeliyim. Ama neleri, nasıl terk edeceğim? Hangi cesaretle, hangi inançla?..

"Gelb, Rot, Grün Faiben im Glauben und in den Nationalen Traditionen der Turkey"

Prof. Dr. Reşat Genç

Çev: Prof. Dr. Zeki Cemil Arda

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıkı

Asya'ya Doğru: IV

Anahtar Kelimeler: Asya kültürü, Kültür karşılaştırması, Gezi, Seyahatname.

Süleyman KAZMAZ

Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi

Yer ve gök; toprak ve bulut. Masallarda ve şiirde çok işlenen bir konu. Yeryüzüne geldiği andan itibaren insan göğe bakmış, kuşlara imrenmiş, onlar gibi uçmak istemiş, ama, beceremiyince hayal gücünü çalıştırmış, büyüülü seccadeye oturmuş, gökleri dolaşmış, kafasında yarattığı ata, kartala binerek Kaf dağlarını aşmış. Bir zaman gelmiş, gerçek bıkmış, yaşadığı dünyanın dar çemberini kırarak enginlere ulaşmak ihtiyacını duymuş, topraktan ayağını keserek sınırsız imkanlara doğru yol almak amacıyla mavi bulutlara yükselmiş, ama, yine de yerden kopamamış, ikisi arasında gidip gelmiş, Tevfik Fikret'in Süha ve Pervin, Hayal ve Hakikat başlıklı şiirinde dile getirdiği duyguları yaşamış.

İki dünya; hayal ve hakikat, yer ve gök. İnsan ikisi arasında zaman boyunca dolaştı, durdu. Sonunda bir düşünce adamı yol gösterdi: "Bilgiyle göğe dahi yol bulunur"

Evet, Yusuf Has Hacib hayali gerçekleştirmenin mümkün olduğunu söyledikten sonra gerekli gücü de açıkladı: akıl ve bilgi. Akıl Tanrı vergisidir; kişi onun sayesinde bilgi edinecektir. İnsanıgü aklını kullandı, çevresine dünyaya baktı, içinde yaşadığı olayları gözledi, varlıkları inceledi. Bu yoldan bilgiye, felsefedeki adıyla, müsbet bilgiye, müsbet ilme ulaştı.

Ufuk görünmüştü. Bir yandan olaylar arasındaki sabit ve zaturi münasebetler belirlendi. Üzerinde yaşadığımız madde dünyası keşfedildi, tabiatı yöneten kanunlara, tabiat kaynaklarına ulaşıldı, elde edilen bilginin uygulanmasına geçildi; müsbet ilim hayata aktarıldı, ikinci aşamaya geçildi: Büyük Sanayi.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Yeni Çağ müsbet ilim ve sanayi dönemidir. Yeni bilgi, yeni güç sayesinde tabiat kaynaklarından yararlanılarak ihtiyaç duyulan yaşama vasıtalarını üretmenin imkanlarının sağlanması yeni bir dünya görüşüne yol açtı. Mutluluk, kişinin güzel çevrede, değişik ve sık sık yenilenen bol vasıtalarla ömür sürmesi demektir, İnsan tabiata hakim olmalı, hazır bulunduğu dünyayı değişik eşyayla

süsleyerek daha çekici bir duruma getirmelidir. Bunun için de her gün yeni bir alet, yeni bir vasıta yaratılmalıdır. Özlenen ve düşünülen mutlu hayat budur. Müsbet ilim ve sanayi böylesine parlak bir dünya görüşü doğrultusunda geliştirilince hayaller gerçekleşti; kişiöğlü isteklerine kavuştu.

Dünya küçüldü; mesafe kavramı adeta ortadan kalktı, büyüülü seccade inanisına, güçlü kış hayaline gerek kalmadı; kısa bir zaman içinde dünyanın bir ucunda öbür ucuna uçmak imkanı sağlandı. Peri masallarının köşkleri, sarayları toprağın üzerinde yükseldi. Bütün bunlar müsbet ilim ve sanayi sayesinde gerçekleşti.

Ancak meselenin bir başka yönü daha vardır: Sakıncalar. Evet, yeni dönem güzellik ve iyilikler yanında kötülükleri de birlikte getirdi.

Ne yapalım ki insan hayatında meselelerin sonu gelmez; birini öbürü izler. Dünya meseleler yumağıdır. İnsan gücü, bilgisini kullanarak bir meseleyi çözümler, ama, arkasından yeni bir meselenin doğmasını önleyemez. Müsbet ilim ve sanayi alanında da öyle oldu.

Müsbet ilim ve sanayinin getirdiği sakıncaları başlıca iki noktada toplayabiliriz: Manevi değerlerdeki çöküntü ve sömürge düzeni.

Müsbet ilim ve sanayinin Asya'da, Türk dünyasında Farabi, İbni Sina ve Yusuf Has Hacib tarafından ortaya konulan bilgiler üzerinde kurulmasına rağmen Avrupa'da geliştirilmesi ve hayata geçirilmesi insanlık için bir talihsizlik olmuştur.

Yeni çağ öncesi dönemde, Orta Çağ'da Asya'nın maddi ve manevi açıdan üstün bir medeniyete, refaha, yüksek bir hayat düzeyine sahip olmasına karşılık Avrupa her iki bakımdan da tam bir perişanlık içindeydi. Bu sebeple Batı'nın bütün çabası Asya'nın refahına, Doğu'nun kaynaklarına ulaşmak noktasında yoğunlaşmıştı. Haçlı Seferleri, Markı Polo'un seyahatleri Asya'a açılmak amacına yönelikti. Gerek bu yollardan gerek Farabi'nin ve İbni Sina'nın kitaplarında elde edilen bilgiler sayesinde Avrupa'da iki alanda ilerleme kaydedildi. Biri coğrafi keşifler, ikincisi ilmi yenilikler.

Batılı denizciler Türk dünyasında akan bilgileri kullanarak okyanuslara açıldılar. Doğu'ya, Asya kaynaklarına ulaştılar. İlmi yenilikleri, başka bir deyimle, müsbet ilim ve sanayi gücünü ele geçiren Batılılar, aynı düzeye ulaşmayan Asya ülkelerini kendileri için kaynak ve pazar haline getirdiler; onların servetlerini ülkelere taşıdılar, böylece üstün bir refaha ulaştılar, ama, bu yöntemle insanlığın yüz karası olan sömürgeciliği kurdular.

Avrupalı, maddi perişanlığın zorlamasıyla yeni atılımlara girişmişti; coğrafi ve ilmi keşiflerin temelinde yatan sebep refaha ulaşmaktı; daha güzel bir dünyaya, rahat yaşantıya yönelik olan dünya görüşü de aynı ihtiyaçtan kaynaklanmıştı. Bu yüzden Batı medeniyeti yalnız maddeye, maddi değerlere dayanan bir sanayimedenyeti niteliğine büründü, Onun için sanayi medeniyetinin ölçülerine göre insan sadece üretim ve tüketim vasıtasıdır; ürettiği ve tükettiği ölçüde değer kazanır.

Bundan başka Avrupalı yalnız kendini perişanlıktan kurtarmak, yalnız kendi varlığını refaha erişirmek için atılımlara girişmişti. Bu sebeple sanayi medeniyeti, manevi değerlerden uzak ve maddeci olduktan başka aynı zamanda bencil bir nitelik taşır. Onun içindir ki sanayi medeniyeti maddeci ve bencil bir medeniyettir. Sömürgecilik de bu temel yapının sebebi ve sonucudur. Sömürgecilik başkalarını yalnız kendisi, yalnız kendi menfaatleri; kendi yaşantısı için çalışmak, sömürge hakkının maddi varlığını kendi ülkesine aktarmak amacına yönelik bir düzendir. Avrupalı'nın sömürge edinmesinin sebebi, ihtiyacını karşılayacak sanayii ayakta tutacak kaynağa ve pazara sahip olmasıdır. Bu yüzden başkalarının malına, toprağına el atmış, sömürge hakkını kendisi için çalıştırmak amacıyla sürekli baskı ve işkence altında tutmuştur. Bundanbaşka Avrupa manevi ve insani değerler bakımından güçlü bir yapıya ulaşmamıştır. Bu sebepler dolayısıyla Yeni Çağ'da Avrupa'da bencil, maddeci; sevgisizliğe ve acımasızlığa dayanan sömürgeci bir sanayi medeniyeti olmuştur.

Orta Çağ Avrupa'sı, fikir düzeni bakımından dar kalıp ve sınırlar içinde kalan, baskıyı esas alan iskolastik felsefe niteliğindedir. Bunun yanında zulüm ve işkence demek olan derebeylik düzeni ve Engizisyon mahkemeleri her türlü insani değer ve düşüncenin gelişmesini engellemiştir. Bunlara bir türlü tepki şeklinde olan Reform, Rönesans ve humanizma hareketleri sanayi medeniyetinin kötülüklerini, sakıncalarını ortadan kaldırmaktan başka Avrupalıyı ikili bir kişiliğe günümüzdeki yaygın deyimleriyle, çifte standarda sürüklemiştir. İnsana ve insan değerine yönelen hür düşünceyle refaha ulaşmak, mevcut refah düzeyini korumak için sömürge düzenini yaşatmaya çalışmak böyle bir sonuç meydana getirmiştir. Bu yüzden insanlık, hürriyet gibi parlak kavramlar Avrupalı için menfaat sağlama, başkalarının malına, varlığına el atma vasıtası oldu. Daha açık deyimleriyle hür düşüncenin, insan haklarının, insan değerinin koruyucusu görünen batı dünyası öte yandan üstün yaşama imkanlarını korumak ve sürdürmek amacıyla başka ülkeleri, özellikle Asya'yı sömürge haline getirmiş, pazar ve

kaynak olarak elinde tutmaya devam etmiştir. Bu noktaya gelince karşımıza bir soru çıkmaktadır:

Eski bir medeniyete sahip olmasına rağmen nasıl oldu da Asya, Avrupa'nın egemenliği altına girdi?

İnsanları ve toplumları harekete sevkeden, yönlendiren güç düşünceler ve inançlardır. Asya'ya hakim olan düşünce ve inanç düzenleri Budacılık, Taoculuk ve Konfüçyüs'tür.

Buda manevi değerlere dayanır. Buna göre insanlar birbirini sevsin, şevkat göstereyin, kan dökülmesin, kişi dünya hayatına, maddi varlığa bağlanmasın, beden isteklerinden uzaklaşsın, böylece *Nirvana*'ya, dolayısıyla mutluluğa ulaşsın. Taoculuk ve Konfüçyüs da genel çizgileriyle insan varlığını değerlendirir. Her üç düşünce düzeninde insanı maddeye ve mücadeleye sevkeden bir yöneliş yoktur. Kavgadan, savaştan uzak düşünce ve inançlar bağlı olan Uzak Doğu'luların, Asyalıların, mal peşinde koşan, silahla kuşanmış olarak gelen Batılı sömürgecilere karşı koyması, kendilerini ve yurtlarını koruması mümkün olmamıştır.

Asyalı'nın inandığı ve bağlandığı fikirlere göre insan, insanla değil bedeninin istek ve tutkularını bastırmak için kendisiyle mücadele etmeliydi; açık deyimle, insan, insanla değil kendi nefsiyle mücadele edecekti ve yaşanan madde dünyasından uzaklaşacaktı. Oysa ki gelenler bedenlerini doyurmak için dünya nimetlerini ele geçirmek üzere insanlarla mücadele amacıyla yola çıkmışlardı. Hayattan ve insanla mücadeleden uzaklaşan Asyalı'nın dünya yaşantısı uğruna mücadeleye gelen Batılılara karşı savaşta başarılı olması mümkün değildi. Bu yüzden Asyalı, Avrupalı'ya yenildi.

İstek ve ihtiyaçları karşılayabilmek için bilgi ve vasıta gereklidir. O dönemlerde Asyalıların ellerinde; İsteklerini ve ihtiyaçlarını yerine getirebilmek, dolayısıyla mücadele edebilmek için bilgi ve vasıta yoktu. Bu sebeple yaşadıkları madde dünyasında uzaklaşarak iç alemlerine kapandılar. Gelenleri ise ellerinde gerekli imkanlar bulunduğu için savaşta kazandılar.

Batılıların, özellikle Portekizlilerin saldırılarına karşı Asyalılar, dönemin hakim gücü olan Osmanlılardan yardım istediler. Osmanlı Devleti sürekli savaş halinde bulunduğu batılıların Uzak Doğu'ya yayılmasını önlemek için Hint Seferleri düzenledi; Endonezyada Sumatra Adasının kuzeyiyle Malaya Yarımadası'nın Güney Batı Kıyılarını kapsayan bölgede bulunan Ace Devleti'ne isteği üzerine, asker, gemi ve malzeme gönderdi. Ancak gerek Hint seferleri gerek Ace Devleti'ne yapılan yardımlar sürekli ve yeterli olmadı. Bu yüzden bölge Batı sömürgecilerin egemenliği altına girdi.¹

Yukarıda değinilen üç düşünce ve inanç düzeninin, insanları hayattan uzaklaştırmalarına karşılık Asya'nın bir başka bölgesinde, Türk diyarında mücadeleye dayanan bir medeniyet, bir dünya görüşü geliştirilmişti. Orta Asya'da iç denizin kurumasıyla şiddetini artıran tabiat; insan savaşı akınların ve yeni düşüncenin oluşmasının şartlarını hazırladı. Bu gelişim ortamı için Yusuf Has Hacib'in belirlediği yeni dünya görüşü insanın cihanı buyruğu altına alması esasına dayanıyordu.

Evet, insan dünyaya hakim olmalıdır. Yusuf Has Hacib böyle diyordu. Farabi ve İbni Sina'nın katılımlarıyla temeli atılan, gözlem ve deneye dayanan müsbet ilim akımı 17.yy.da bilgi için akıl ve nazar kavramlarını işleyen Kâtip Çelebi'yle gelişti. Türk medeniyetini güçlendiren bir unsur daha var: çalışmak!

Divanü Lügat-it-Türk'te erik kelimesi erik er, işlerinde becerikli, yürekli adam şeklinde açıklanır. Bu kelime şöyle kullanır: Çalışanın dudağı yağlı, erinenin başı kanlı. Bu atasözü çalışmak ve tembelliği bırakmak için söylenir.²

Bilindiği gibi çalışmak, maddi ve manevi alanda bir eser meydana getirmek suretiyle yaşamayı kolaylaştırmak dünyayı daha güzel duruma getirmek amacına yönelik yaratıcı eylem anlamını taşıyan bir kavramdır. Mücadele ve çalışmak bir araya geldiği zaman insanoğlu alınyazısını değiştirir ve tabiata hükmeder.

Tarihi bir gerçektir ki Türk medeniyeti Asya'da doğmuştur; tarihin ilk medeniyetidir; akınlarla yeryüzüne yayılmıştır. Asya'nın öteki bölgelerindeki insanların kendi dünyalarına kapanmalarına, Batılı'nın sömürgesi olma durumuna düşmelerine karşılık Türk Milleti, Atatürk'ün de işaret ettiği gibi, mücadele ruhu, çalışma azım ve iradesi sayesinde dünya hakimiyeti yolunda yürümüştür.

Ne var ki 17.yy. dan itibaren yanlış dini yorumlar yüzünden Türk dünyasında önük tıkanan müsbet ilim akımını Batılılar geliştirmiş ve sanayi dönemine girmişlerdir. Buna karşılık aynı akımdan yoksun bırakılan Türk dünyası gerilemiş, çağının muhteşem devleti Osmanlı İmparatorluğu tarihe mal olmuştur.³

Doğu'daki gerileme aynı zamanda bir saplantının yaygınlaşmasına yol açmıştı. Siyasal ve iktisadi bakımdan dünya hakimiyetini ele geçirmesi yüzünden Avrupa'yı üstün kendini küçük ve güçsüz görme yanılgısı. Bu sebeple Asya'da, Avrupa yenilmez bir dünya sanılıyor, yalgın ve her türlü mücadeleden uzak bir hayat yaşanıyor. Kaynakları dilediği gibi kullanan Avrupalının zenginleşmesine karşılık Asyalı, fakirleşiyor, daha kötüsü fakirliği alınyazısı saymak yanılgısından

kurtulamıyordu. Fakat beklenmeyen bir olay meydana geldi: Çanakkale Zaferi ve Türk İstiklal Savaşı.

Batılılar Birinci Dünya Savaşı sırasında çağın en büyük donanması ve ordusuyla Çanakkale'ye saldırdılar, ama, Türk Ordusu ve Atatürk karşısında yenildiler ve kaçtılar. Ardından Anadolu'yu istila ettiler. Fakat sonunda geldikleri gibi gittiler.

Dünya tarihinin akışı değişti ve yeni bir dönem açıldı. Asyalı, Doğulu, Batılı'yı yenmişti. Böylece Asya'nın Doğu'nun gücü, Mücadele ruhu yeniden şahlandı ve Avrupa'luların üstünlüğü düşüncesi yıkıldı.

Atatürk'ün başlattığı hürriyet ve istiklal mücadelesi bütün Asya'yı sardı. Aynı yolda yürüyen Asyalılar sömürge olmaktan kurtuldular, bağımsızlıklarını kazandılar, hürriyetlerine kavuştular.

Mücadele bitmemiştir. Batılıların Asya üzerindeki iktisadi hakimiyeti devam etmektedir. Kendi kaynaklarında yararlanmak toplumların en tabii hakkıdır. İstiklal ve hürriyetlerini elde eden Asya milletlerinin bu yönden de mücadeleden geri kalmamaları, ülke kaynaklarını kendi insanların emrine ve hizmetine vermemeleri gereklidir. Onun için Asyalıların müsbet ilim yolunda yürüyerek eski ve zengin manevi unsurların kaynaşmasından oluşacak bu medeniyet, Asya'da yeni bir dönemin başlamasını sağlayacaktır. İstiklal ve hürriyet uğrunda mücadelede başarıyla çıkan Asyalıların iktisat alanında yaptıkları atılımlar eski dünyada yeniden doğuşun uzak olmadığını göstermektedir. Bu yolda en büyük destek olmaksızın Türkiye'den sağlanacaktır. Anadolu'da, dolayısıyla Doğu'da müsbet ilim dönemini yeniden başlatan Atatürk'ün **10. yıl Nutkunda** "*Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı ve büyük medeni kabiliyeti, bundan sonraki inkişafıyla atının yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır.*" Sözleriyle müjdelediği güneş medeniyeti, Asya için de özlenen mutluluk çağının açılmasını sağlayacak, Türk insanı Asya'nın uyanışında yerini alacaktır.

Esenboğa Havaalanı'na inerken Atatürk'ün tarih ve medeniyet alanında getirdiği yeni görüşlerin heyecanını yaşıyordum.

NOTLAR

1. Süleyman Kocabaş, *Tarihte Âdil Türk İdaresi*, Vatan Yayınları, İstanbul 1994, s.123-129.

2. Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügat-it Türk*, Besim Atalay Çevirisi, C:1,3 Baskı, Ankara 1992, s:70-71,

3. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Süleyman Kazmaz, *Hukuk ve Devlet Yönetimi Açısından Kutadgu Bilig*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayın, Ankara 2000, Sayfa:202; Ayrıca Bkz. Sadık Tural, *Bilgelerin Yolunda*, Atatürk Kültür Merkezi y, Ankara 2000 (3 bs.)

Bir Amerikan Misyonerinin Hâtırâları

Anahtar Kelimeler: Misyon, Misyoner, Okul, Ermeni.

George E. White, **Bir Amerikan Misyonerinin
Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları**,
Çev. Cem Tarık Yüksel, Enderun Kitabevi,
İstanbul 1995, 346 s.

Semiha ÖZEL
AKM Proje Uzmanı

Aslı Lâtince olan ve “göndermek”¹ anlamına gelen kökten türetilmiş misyon kelimesi, özel bir yükümlülük; aynı amaç etrafında birleşmiş bir topluluğun, seçtiği bir kişiyi veya grubu, başka bir yere, propagandasını yapmak için gönderdiği özel görev; kendine bir sorumluluk biçen ve bu sorumluluğu taşıyabilecek yeni insanlar kazanmayı hedefleyen grup vs. anlamlarını taşıyor. Misyon, misyoner veya misyonerlik kelimeleri, terim manası ile ön plâna çıkar ki, bunlar da Hıristiyanlığı yaymak amacı; bu amaca ulaşmaya çalışan kişi ve kurum manalarıdır. Misyonerlerin çoğunluğu din adamlarıdır. Hattâ genellikle tamamının din adamı olduğu düşünülür (Tabii biz, bu kelimeyi terim anlamıyla kullanıyoruz.). Ancak amaç bir din propagandası olmuş olsa da, bu, çeşitli yollarla gerçekleştirilmiş ya da gerçekleştirilmektedir. İnanma, yaratılışı itibariyle insanın zorla kabul edemeyeceği bir ihtiyacdır. Huzur ve mutluluk, teslimiyet, adalet ihtiyacının karşılığı olan din kurumu, bütün bu vasıfları taşıdığına inandırılırsa, insanlara sevdirebilir. O yüzden ki, misyonerler, halkla hep iç içe olmuş, onların dertleriyle yakından ilgilenmiş, onları anlamaya ve düşündüklerini anlatmaya çalışmışlardır. Misyonlarını, halka kendilerini sevdirecek gerçekleştirmenin yolunun, öğretmenlik, doktorluk, hemşirelik, tüccarlık gibi, insanların maddî-manevî ihtiyaç duyulan mesleklerden geçtiğini anlamış ve bu yolda hareket etmişlerdir.

Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları adını taşıyan kitap, asıl itibariyle

iki bölümden oluşmaktadır. George White’ın hatıratını, kitabı Türkçe’ye tercüme eden Cem Tarık Yüksel’in yazdığı 112 sayfalık, tüm boyutlarıyla bilindiğini tahmin etmediğimiz misyonerlik ve misyon faaliyetleri ile ilgili bilgilerin verildiği bölümün ardından okuyoruz. Gerçekten kompleks bir yapı arz eden misyon faaliyetlerini, bu hazırlık sayesinde daha net görme şansına sahip oluyoruz. Cem Tarık Yüksel’in yazdığı kısım, “*Misyonlar ve Misyonerlik*” bölümüyle başlamakta ve bu bölümün dışında, tamamen Amerikan-Protestan misyonerliği anlatılmaktadır. Yüksel’in ifadelerine göre, Hıristiyanlar misyonerliğe, Aziz Paul’ü rehber edinen ve ruhban sınıfının dışında kalan insanlarla başlamışlar ve günlük hayatın içinde bu görevi ifa etmişlerdir. Daha sonra ise, bu işi keşişler üstlenmiş; Hıristiyanlığın ulaşamadığı bölgelere giderek dinlerinin öncü kuvveti olmuşlardır. Misyonerlerin dağılımı, coğrafi alanlara göre farklılık göstermekteydi: “6.ve 7. asırlarda İrlandalı keşiş misyonerler İskoçya, İngiltere, Fransa, Almanya, İsviçre, İtalya’da seyahat ve çalışmalar yaptılar. Doğu Avrupa’da Hıristiyanlık propagandası, Yunanlılar ve Almanlar tarafından yapılıyordu.” Avrupa ve Amerika coğrafyasındaki dinî şekillenmede en önemli etkenlerden birisi, misyonerlik faaliyetleridir. Modern manada misyonerlik, 17. yüzyılda ortaya çıkmış ve sömürü sistemini kullanan milletler, sömürgelerinde din ve dillerini yaymak ve maddî zenginlikleri almak amacıyla çalışmışlardır. Reform hareketleriyle Protestanların da karıştığı ve zamanla büyük bir sistem hâline getirdiği misyonerlik, farklı şekiller altında devam ettirilerek bugüne kadar getirilmiştir. Modern misyon anlayışının, sadece din yayıcılığı düşüncesi içinde olmayışı dikkat çekicidir. Misyonerler yakın geleceğe değil, uzak geleceğe yatırım yapmakta ve kendi kültürleriyle yoğurdukları insanların, ekonomide, kültürel alanda ya da din söz konusu olduğunda, mutlaka bir işlerine yarayacağını hesabını yapmaktadırlar: “*Bu Protestan misyoner okulları hakkında David Brewer Eddy şunu söylüyordu: ‘Biz orada gelecek neslin liderlerini eğitiyoruz.’ aynı görüşü bütün misyonerler paylaşıyordu. Gaye ve ideal bu görüşte özeleniyordu.*”

Osmanlı Devleti’nde en çok etkili olmuş olan grup, Amerikan-Protestan misyonerleri grubudur. **İncil**’i öğretmek ve Hıristiyanlığa insan kazandırmak amacı taşıyan misyonerler, Müslüman halkta bu dileklerini gerçekleştiremeyince, Hıristiyan Ortodoks teba üzerinde çalışmaya başlamıştır. Bu faaliyetlerini, çok sistemli bir şekilde gerçekleştiren Amerikan-Protestan misyonerler, merkezi Amerika’da bulunan bir çok

teşkilatlanma meydana getirmişlerdir. Osmanlı toprakları üzerinde etkili olan ve kurulanların en eskisi, kısa adıyla Amerikan Board'dır. Bu teşkilatın işleyişi şu sisteme dayanıyordu: Coğrafya esas alınarak belirlenmiş, sınırlı bir alana dağılmış misyonlar bulunmakta idi. Bunlar, sorumlu oldukları alanı rahat kontrol edebilmek için istasyonlar kurmuşlardı. Ve eğer gerekirse istasyonlar da uç istasyon kurabilmekte idi. Her misyon, istasyon ve uç istasyonun, bir idarî birimi vardı; ayrıca bunlar, eğitim, sağlık hizmetleri ve propaganda turları yapabilmekteydiler.

Yüksel, Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan misyon faaliyetlerini iki döneme ayırır: Birinci dönem olan 1820-1860 arasında, misyonerler, hedeflerini (Müslüman, Yahudi ve Protestanlar hariç diğer Hıristiyanlar) ve yöntemlerini belirlemişlerdir. İkinci dönem ise, 1860'tan sonra eğitim faaliyetlerinin ön plana çıktığı dönemdir. Misyonerler, zamanla Müslüman ve Yahudilerin Hıristiyanlaştırılmasının güçlüğüne görek, Ermeniler üzerinde yoğunlaşmışlardır. İkinci dönem misyonerlik faaliyetleri, büyüme dolayısıyla parçalara ayrıldı ve hedeflerine göre isimlendirildi: Suriye veya Filistin Misyonu, Merkezî Türkiye Misyonu, Batı Türkiye Misyonu, Nasturi Misyonu, Doğu Türkiye Misyonu, Bulgar Misyonu. Cem Tarık Yüksel, bu misyonların kuruluş yerlerini ve faaliyetlerini anlattıktan sonra, bunların kurdukları okullara "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Misyoner Okulları*" başlığı altında yer vermektedir: Bunlar ilkokullardan orta dereceli okullara (İstanbul Kız Okulu, İstanbul Kız Koleji, Talas Lisesi: Yatılı Kız/Erkek Okulu, Bitlis Protestan Lisesi, Bursa Amerikan Kız Okulu, Mardin Kız Lisesi, Mardin Erkek Lisesi, Bitinya Lisesi, Adapazarı Kız Okulu, Sivas Normal Okulu, Merzifon Kızlar Okulu), ilahiyat okullarından (Harput İlahiyat Okulu, Maraş İlahiyat Okulu, Bebek İlahiyat Okulu (Robert Kolej ve Anadolu Koleji'nin nüvesini teşkil eder) Merzifon İlahiyat Okulu, kolejlere (Robert Kolej, Merkezî Türkiye Koleji, Fırat (Euphrates) Koleji, Uluslararası Kolej, Saint Paul Enstitüsü, İstanbul Kız Koleji, Van Kolej ve Lisesi) kadar, bu alanda birçok girişimde bulunmuşlardır.

Cem Tarık Yüksel'in yazdığı bölümün son kısımlarında, hatıratında adı sıkça geçen Anadolu Koleji, kuruluşu ve faaliyetleri hakkında bilgi verilmekte ve "*Misyonların Etikeleri, Amerikan Menfaatleri ve Kolejler*" başlığı altında bir değerlendirme bulunmaktadır.

Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları, kitabın 113'üncü sayfasında başlıyor. George White, hatıralarını şu başlıklar altında

anlatmaktadır: *Önsöz, Geçmiş ve Başlangıç-1886 Öncesi, Kolejin İlk On Yılı -1886-1896, İki Yıl Fazlası İle İkinci On Sene -1896-1908, İki Sene Eksiği İle Üçüncü On Sene -1908-1916, Dördüncü On Yıl -1916-1926, Yakın Doğu'ya Yardım Hikâyesi, Beşinci On Yılın Bir Parçası -1926-1933, Merzifon'daki Hocalar, Merzifon Mezunları, Makedonya'daki Hoca ve Görevliler, Makedonya Mezunları, Ermeni Problemi, Bizans'ın Varisleri, Türkiye Batı İle Yüz Yüze Geliyor, Anadolu Koleji'nin Amerika'daki Serüveni.*

"Bir çoklarının bildiği gibi, Türkiye'deki insanlara Amerika'nın ilgisi, on dokuzuncu yüzyılın başlarında hızla artan yabancı ülkelerdeki misyonerlik faaliyetleri ile başlamıştır. Bu tabii bir başlangıçtır. Dindarların haricinde hiç kimse, deniz aşırı ülkelerin refahı ve kalabalık nüfusları ile ilgilenmemiştir. Dünyaya bağımlı kişiler zorluklar ve tehlikeler içinde olmak istememiş ve düşük maaşları kabul edememişlerdir." diye sözlerine başlayan White, ABCFM (American Board of Commissioners for Foreign Missions)'de bir süre eğitim görek, dünyanın her tarafına gönderilecek insanlardan birisi olarak, Küçük Asya'ya gönderilmiştir. Misyonerin gözüne Osmanlı İmparatorluğu, geniş toprakları, "barındırdığı değişik milliyetleri, Müslüman ve baskı altındaki Doğu Hıristiyanlarından" oluşan büyük nüfusu, "Constantinople"u, Kudüs'ü, Kahire'si, Mekke'si, Bağdat'ı ile çok ihtisamlı ve heyecan verici görünür. Misyonerler gönderilmeden evvel yapılan öncü tetkik gezileri, Kudüs ile İstanbul'a yapılır ve ilk öncülerden Cyrus Hamlin, 1840'ta, Bebek'te Bebek İlahiyat Okulu'nu açar. Amerikan Board'ın bu şekilde başlayan misyonerlik faaliyetleri, hemen hiç Protestan kilisesi bulunmayan Osmanlı İmparatorluğunda Protestan kilisesi açılmasıyla ilk başarısını kazanır. Bu noktada White, hemen Ermenilerden bahsetmeye başlar. Misyoner, Ermenilerin "şanssız", "bastrılmış", "gizli kalmış su altındaki bir grubun yer ve derecesine sahip" olduklarını ifade ederek, onlara merhamet duygusuyla yaklaşmaktadır. Hedef kitle olarak Ermenilerin seçilişinin sebebi, şu cümlelerde açıkça görülmektedir: "*Genelde din adamları basit, nazik ve bilgisiz kişilerdi. Normal halk ise fakir ve acınacak derecede cahildi. Fakat ne Ermeni Kilisesi, ne de Rum Kilisesi Papa tarafından yönetilen Roma Katolikleri'nin hiyerarşisine sahip değildi.*"

White, hatıratın bu ilk sayfalarında hatıralarından ziyade izlenimlerine yer vermekte; ardından Anadolu Koleji'nin kuruluşunu anlatmaktadır. Merzifon Amerikan Koleji'nin, diğer adıyla Anadolu Koleji'nin kurulması, daha önce de adı geçen Bebek'teki İlahiyat Okulu'nun, öğrencilerin İstanbul'un çekiciliğine kendilerini

kaptırmamaları ve hizmet verecekleri insanlara daha yakın olmaları amacıyla Merzifon'a taşınması kararıyla gerçekleşmiştir. Başka şehirlerden getirilen hocalar ve Merzifon'da bulunan hocalar ile öğretmen ihtiyacını karşılayan kolej, Batı Türkiye Misyonusunu besleyen İstanbul'daki Robert Kolej'in yetersiz kalması sebebiyle kurulmuştur. "...öz gaye Hıristiyanlığa hizmetti. Cemaatçılık, milliyetçilik veya mezhepçilik değildi." diyen White'ın şu sözleri, bundan 180 yıl öncesinden başlayarak, orada neler yapılmak istendiğini açıkça anlatmaktadır: "*Ermeniler, Amerikalıların ilk gelişlerinde gösterdikleri sıcaklığı, kolej fikrine de gösterdiler ve ilk destekleyicileri oldular. İhtiyacı açıkça hissediyorlardı. Bir Ermeni üniversitesi, başkenti veya kültürlerinin bir merkezi yoktu. Belli bir kurulu okul sistemleri, dünyaya açılacak deniz kenarında bir limanları ve tabii ki orduları, deniz kuvvetleri yoktu. Dağınık Ermeniler Kafkasya'da ve Türkiye'de gizli kalmış, su altındaki topluluklardı ve bir diğerini iten büyük devletler, yollarının üzerinde yerleşmiş bu küçük topluluğu eziyorlardı. Hıristiyan ve dostça bir eğitimin kapısı, Anadolu Koleji'nde açılıyordu. Genç Ermeniler, bu kapıdan girmeye istekliyidiler.*" Okul açılır ve başlangıçta sadece dört öğrenciyle işe başlar. White, "*Kolejin ilk On Yılı -1886-1896*"nı anlatmaya, eşiyile birlikte Merzifon'a göçüşlerinden ve konakladığı yerlerdeki Hıristiyanların, kendilerine nasıl dostça davrandıklarından bahsederek başlamaktadır. Çalışmaya başladıkları Anadolu Koleji, bir kampüs içinde İlahiyat Okulu, Kolej, Kızlar Okulu ve King Sağırlar Okulu'nu barındırmaktaydı. Ayrıca kampüste bir çan kulesi, üç Amerikan evi, ekmeği ile ünlü fırını, hem öğrencilere, hem de okula para kazandıran 'Kendine Yardım Atölyesi', oyun ve spor alanları da bulunmaktaydı. Kolej, çoğunlukla dinî konularda yazılmış 2000 kitaplı bir kütüphane ve daha sonra kurulmuş bir Arkeoloji Müzesinin de sahibi idi.

White, iklimini çok beğendiği, ticaret merkezi olan Merzifon hakkında şunları söylemektedir: "*Merzifon, Türklerden önce, kesinlikle Hıristiyanlar tarafından oluşturulmuş bir şehirdir. Bütün bölge Bizans İmparatorluğu zamanında başkenti Amasya olan Ermeni temasının içinde yer alıyordu... Barışsever Ermeniler, Türklerin hakimiyetinden sonra böyle stratejik bir mevkii koruyamamışlardır.*" White, her fırsatta, Ermenilerin Türk toprakları üzerinde hak sahibi oldukları iddiasını, dolaylı yollardan dile getirmektedir. Askerlerce çoşturularak, harekete geçirilmedikleri sürece Türklerden hoşlandığını söyleyen misyoner, Türk dilini de "*asil bir dil*" ifadesiyle övmektedir. Çalıştığı diğer dillerle karşılaştığında Türkçe'yi "*şaşırtıcı şekilde*

düzenli" bulmaktadır; hatta vaazlarını bile bazen Türkçe yapmaktadır. White'ın ifadelerine göre, Merzifon'da öğretim yılı tamamlanıp tatiller başladığında ise, propaganda turlarına çıkılırdı. Bu konuda White "*Tabii ki bazen dinî propaganda endişeleri söz konusu oldu. Fakat kendi hesabıma şunu memnuniyetle söyleyebilirim: Kimseyi kendi inanış ve cemaatinden Protestanlığa veya başka bir şeye davet ve tavsiye etmedim.*" demektedir.

White'ın sözlerinden 1877-1878 Osmanlı Rus savaşının Ermeniler üzerindeki tesirlerini görmek mümkündür; bir kez daha anlıyoruz ki, Ermeniler bu savaşın ardından kendilerini Avrupa'nın ve Rusya'nın koruyucu kanatları altında hissetmişler ve yüzyıllarca bünyesinde yaşadıkları Osmanlı toprağına, gölgesine sığındıkları bayrağına, merhametine ve hoşgörüsüne ihanet etmişlerdir: "*Selçuklu Türkleri MS 1064'te Ermenistan'ı fethettiler. Ermeniler o zamandan günümüze hakimiyet altında yaşadılar. 1877'deki Türk-Rus savaşının peşinden, ertesi yıl yapılan Berlin Konferansında varılan anlaşmada, Türkiye'nin Ermenilerin oturduğu kısımlarında, Avrupa güçlerinin gözetiminde reformlar yapması kararlaştırıldı. Bu kışkırtıcı karar, Ermenileri yanlış ümitlere sevk etti. Memleketin hakimi Türkleri ise, otoritelerine karşı olarak sinirlendirdi. Avrupa güçleri sözlerini tutmadılar. Fakat 1878'den sonra, ümit parıltılarının heyecanı hissediliyordu. Ayrıca her başkaldırıdaki olağan sıralamadaki gibi, hürriyet, milliyetçilik, din, sosyal ve ekonomik ideallerin yer aldığı, gizli Ermeni hareket ve gayretleri söz konusu oldu. Meşrû olması ve sempati kazanması ile birlikte tehlikeli ihtilalci karakter ve gayeye sahip kişi ve plânlara ortaya çıkmaya başladı. Tabii olarak böyle grup ve hareketler, diğer yerler ve zamanlarda olduğu gibi, yavaşça ve gizlice gelişti.*" Ermeni gruplarda başlayan hareketlilik koleji ve çalışanlarını da etkilemiştir. Kolej kapısında, Türklere, memleketin hastalıklarının tedavisi için Hindistan'ın uyguladığı ilacı yani İngiliz mandasını tavsiye eden bir ilan bulunmuş ve bunu yazacak alete, ancak kolejin sahip olduğu tespit edilmiştir. Olayların bu yönde gelişmesi, kolejin iki Ermeni hocası Thoumayan ve Kayayan'ın tutuklanmasına ve yurt dışına sürülmesine sebep olmuştur. Hatıratında White'ın verdiği bilgiler, hocaları ve koleji temize çıkarma yönünde olmasına rağmen, tercüman Cem Tarık Yüksel'in bu noktada düştüğü dipnot ve dipnotta, sunduğu resmî yazışmalar, White'ı haksız çıkarmaktadır. Bu olayların üzerinden bir ay bile geçmeden Kızlar Okulu kundaklanır. Failler, askerlere göre Ermenilerdir; fakat White bu suçlamayı kabul etmez. Ortalık karışmış, olaylar

ciddî boyutlara gelmiştir. Dağ yollarında şiddet hareketleri, soygunlar, cinayetler başlamıştır. Merzifon'da, Türklerin Ermenileri idare edemedikleri, buna güçlerinin yetmediği izlenimini uyandırmak isteyen Ermeni ihtilalci bir grubun bulunduğu sözleri dolaşmaya başlamış; yirmi ünlü Ermeni ihtilalci yakalanıp öldürülmüştür. Şehirde bir korku ve tedirginlik havası vardır. White, bu dönemde gelişen olayları “*Ermeni katliamı*” olarak nitelendirmektedir. Misyoner, Ermenileri bilinçli olanlar ve ihtilalci ruha sahip olanlar olarak ayırır ve “*Daha bilinçli Ermeniler şunun farkındaydılar: Türkler hükümeti ellerinde tutuyorlar, posta, telgraf, ordu ve askerî kaynakları idare ediyorlardı. Ayrıca Türkler, memleketin milletler mozaiğinde ağır basan gruptu. Bazı Ermeniler ise sabırlı olurlarsa, Avrupa'nın vaat ettiği sözü tutacağını ve adalet getireceğini ümit ediyorlardı ve sabrediyorlardı.*” der. Amerikan misyoneri hatıralarında, kimi zaman çok hissî konuşarak, düşüncelerini açığa vurmakta; kimi zaman ise mantıklı ifadeler kullanmaktadır. Yukarıdaki iktibasta, kendisinin, Türklerin çoğunlukta ve hükümetin sahibi olduğu gerçeğinin farkında olduğu görülmektedir. Ermenilerin “adaletsiz” yönetilmesi ise, ayrı bir tartışma konusudur. Bu sıfatı Türkler için yalnız Ermeniler değil, hiçbir azınlık halk kullanamaz. Bunun delili, onların millet olarak varlığıdır.

Gün geçtikçe Merzifon okula, okul Merzifon'a alışır. Okulun ekmeği çevrenin en beğenilen ve sevilen ekmeği olur. Dokuma tezgahları kurulur ve “*iki yılda 150.000 metre yakın kareli kumaş ve bir miktar Türk havlusu*” üretilir, pazarda satılır. Bu satışlardan kâr elde edilir. “*Kolejin İkinci On Yılı ve Sonraki İki Sene –1876-1908*” başlıklı bölüme başlarken misyoner, bütün olumsuz şartlara rağmen, tüm misyonerlerin yüreklerinin öğretme hevesiyle dolu olduğunu anlatır. Bu arada kolej, saat kulesi, daha güçlü makinelerle yeni atölye, ilk telsiz telgraf, Arkeoloji Klübü, Hocalar Birliği ile genişlemekte ve yenilenmektedir. White önceki bölümlerde hiç bahsetmediği bir konuya bu bölümde değinmektedir: Din. “*Onlarla dinî hususlarda tartışmaya girmek kolaydı. Zira, inancın kalıplarını ibadetin şekillerini ve insan hayatının tecrübelerini ifade eden din ve dindarlığı anlıyorlardı.İlah kelimesi, özellikle 'Allah' kelimesi ile aynı değildir. Daha aşağı seviyede bir mabudluk manası taşır. İsa için kullanılan 'ruh' kelimesi de mübalağa edilmeye açık bir kelimedir. 'Nefes' genellikle, aynı düşüncüyü doğru ifade edebilmek için kullanılan bir kelimedir. Hocalar Cebrail Meleği'nin Meryem'e görüldüğünü ve ona üflediğini, böylece İsa'nın doğduğunu anlatırlardı.*”

Genellikle Eski Ahit'in değerleri ile aynı şekilde değerlendirilirdi. Ama Peygamber Muhammed ayrı ve tek başına sınıflandırmaya tâbi idi. Camilerde Allah ve Peygamber Muhammed'in ismi ile birlikte dört halifenin isimleri de geçer; ama, İsa'nın ismi anılmazdı.” ifadelerinde White, savunma psikolojisi içinde görülürken, bin erkeğin omuz omuza durup, müezzinin sesiyle doğrulmalarından, secde etmelerinden ve aynı sesle tekrar doğrulmalarından etkilenmekten kendini alamaz; hatta bazen yerinde yapabildiği kadarıyla onlara eşlik eder. George White, Alevîler hakkında da görüş beyan etmekte; onların Türkler öncesindeki Hıristiyan nesillerin kalıntısı olduğu yorumunu desteklemektedir. Ayrıca misyoner, hatıratında, tarikatlere de yer vermiştir. Dört büyük tarikatten en çok Rûfâflardan bahsetmiş olması, zannediyoruz onların zikirlerinden etkilenmesinden kaynaklanmaktadır. Kendisi bu zikirleri bizzat izlemiştir.

Merzifon'da yaşanan salgın hastalıklarda büyük yardımları dokunan bayan hemşireler ve bir de doktor vardır. Misyonerlerin gerektiği zaman müdahalede bulunan bu üyeleri çoğaltılarak Merzifon Hastanesi'nin başlangıcı olan hastane kurulur ve hastanenin doktor kadrosu zenginleştirilir. Anadolu Koleji'nde Arkeoloji Klübü'nün kuruluşu, Hitit aslanı, Roma yol taşları, mezar taşları, çanak çömlek bulunuşu ile başlamış; bunlar koleje getirilmiş ve bir müze oluşturulmuştur. Fakat, buluntuların yurt dışına çıkarıldığı ve tahlil edilmek üzere British Museum ile bağlantı kurulduğu ibaresi, düşündürücüdür. Osmanlı Devleti'nin yavaş yavaş sona yaklaşışını, olayların olmuş bitmişliğinin rahatlığı içinde yansıtan White'ın şu hatırası bize ilginç görünmüştür: “*Bir gün bir Türk araba sürücüsü ile beraber giderken, bana döndü ve 'Bir Avrupa kralı taç giymek istediğinde öncelikle bizim sultanımızdan izin almalıdır. Ancak ondan sonra taç giyebilir, öyle değil mi?' diye sordu. Ben kaba ve yalan olmayan bir cevap tasarlarırken, o sorusunu kendi cevapladı: 'Tabii ki öyle. Bir Avrupa kralı taç giymek istediğinde önce sultanımızdan izin almalıdır. Ancak o zaman taç giyebilir' dedi. Bu İslâm'ın eski inancını, Kur'an inancına göre kılıç veya haraç alternatiflerini gösteriyordu. Fakat bu modern günlerde şüpheler başlamıştı. Ve şüpheler şaşırtıcı olduğu kadar, acı vericiydi.*”

“*İki Yıl Eksiği İle Üçüncü On Yıl 1908-1916*”. White'ın üçüncü on yılı 1908'den başlatıyor oluşunun sebebi, tahmin edileceği üzere II.Meşrutiyetin ilanıdır. Anayasanın ilanının getirdiği, daha çok özgürlük düşüncesi, söz konusu çevrede de etkili olmuştur. Af ilan edilmiş ve bir çok Ermeni hapisneden çıkmıştır. O güne kadar hiç gazete basılmayan Merzifon'da,

kolejin Rum öğrencileri gazete basmaya başladı. Diğer taraftan Ermeniler "aylık aile dergisi" çıkarıyorlardı: "Ermeni ve Rumlar, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde aynen İngiltere'de İskoç ve İrlandalıların, daha yakında Avusturya İmparatorluğu'nda Macar ve Slavların durumuna benzer bir hale geldiklerini düşünüyorlardı. Bu arada ben de kolejde, Avusturya ve Macaristan tarihi üzerine 'Savaşızsız Zafer' adlı bir konuşma yaptım ve böylece açıkça ifade etmeden Türkiye için bir model teklif etmiş oldum." diyen misyonerin sözleri, o zaman tarafsız görünen Amerikalıların taraflılığını ve azınlıkları nasıl örgütlediklerini göstermesi açısından ilginçtir.

White ailesi, 1909 yılında, on yıl sonra, ikinci izinlerini kullanırlar ve bir yıllığına Amerika'ya giderler. George White, Amerika'da boş durmaz. Konferanslar verir; yardım toplar; ziyaretlerde bulunur. Dönüşünden iki sene sonra kolejin başkanı vefat eder ve yerine White seçilir. Kolejde bunlar olurken Türkler, 1914'te, seferberlik ilan etmiştir; fakat, bu kolejin çalışmalarına bir engel değildir. Ta ki 1915 Ermeni katliamına (!!!) kadar! "1915 baharında, Ermenilere karşı büyük bir hareketin olduğunu üzüntüyle fark ettik. İmparatorluğun bütünündeki görünüm veya plânlarla ilgimiz yoktu; ama, kendi ufkumuzda olanlara açıkça şahit oluyorduk. Amerikan elçisi Dr. Morgenthau, Talat Bey ile Enver ve Cemal Paşaların, olayın bütününden mesul olduklarını söylemişti. Plân; Ermeni meselesini, Ermenileri yok ederek çözmekti; ama bu, başlangıçta Türk insanları tarafından gaye edilmemiş, düşünülmemişti. Genelde Ermeniler Türklerin gözünde hatalı olabilirler. Zira bu yüzyılların milleti, dünyadaki Hıristiyan milletlerden birisiydi, Müslüman değillerdi ve 1908'deki yeni anayasa ile açıkça politik gayretler içerisine girmişlerdi. Onları İmparatorluğun kabul edilebilir vatandaşları arasına sokan bu tolerans, her şeyi çabuk ve bir an önce elde etmek isteyen Türk tabiatı için çok fazlaydı. Daha da ötesi; Ermeniler kabiliyetli tüccarlardı, diğerlerinden daha çabuk para kazanıyorlar servetleri çekici bir hâle geliyordu. Ayrıca yakın doğunun kadınları arasında Ermeni kadınları, ev ve harem için çekiciydiler." Derken sürgün başlar ve White'ın ifadesine göre, şehir nüfusunun yarısını oluşturan Ermeniler, haftalarca, 60, 80 veya 100 kişilik gruplar hâlinde, öküz arabaları ile yaz sıcaklarında, çok az yiyecek ve hiç yiyeceksiz, içeceksiz ve hasta durumda Arabistan çöllerine doğru yola çıkarılmıştır. Ermenilerin bazıları, canlarını kurtarmak için Müslüman olmuştur. Türkler, şehirdeki Ermeni mezarlığını bile sürüp tarlaya çevirmişlerdir. Şehirdeki Ermeni nüfusu ise, bir sene içinde %80 azalmıştır. İstatistiklere göre ise, o yıl 800.000

Ermeni yok edilmiştir. Biz bu noktada, Cem Tarık Yüksel'in düştüğü dipnotu iktibas etmek istiyoruz: "Yazarın subjektif tespiti birkaç açıdan gerçekle bağdaşmamaktadır: Her şeyden önce Merzifon'da Ermeni nüfusu %50 olmamıştır; tehcir olayı da Arabistan çöllerine değil, Halep, Şam ve Lübnan gibi Türkiye iklimine yakın bir bölgeye olmuştur." Ermenilere karşı yapılan bu ıslah hareketi, White'a göre, çok haksız ve acıdır. Kolej de bu olaylardan etkilenmeye başlamıştır; zira okulun hocaları ve öğrencileri birer birer bilinmeyen bir akıbete doğru gitmektedir. Kızlar ise, Müslüman evlerinin ve haremlerinin adaydır ve hatta bunlar Hıristiyan kızlarca yaşanmıştır. 1915 Eylülünde öğrencileri azalmış okulun açılışı yapılmamıştır. Her şey gün geçtikçe zorlaşmaya başlamıştır. "Dördüncü On Yıl 1916-1926" savaşıyla başlamış ve savaşıyla sürmektedir. Dördüncü on yılın başında, kolejin bulunduğu bölgenin harp bölgesi olduğu haber verilmiştir. Yetkililer, tüm Amerikalıların İstanbul'a gitmesi gerektiğini ve hastaneye el koyacaklarını bildirmiştir. Misyonerler ise, bunu bir sürgün olarak değerlendirmektedir.

"Yakın Doğuya Yardım Çalışmaları" başlığı altında White'ın, Amerika'ya dönüp orada Ermenilere maddî yardım için yaptığı çalışmalara yer verilmektedir. Bu propaganda öylesine büyüktür ki, çocukları bile etkilemiştir. Avrupalı ve Amerikalıların beynine Ermenilerin haksızlığa uğramış, katledilmiş millet olduğu düşüncesinin nasıl kazındığı bu bölümde açıkça görülüyor. Ayrıca White, Millî Mücadele sırasında, Türk milletinin düşmanlarına karşı kazandığı zaferlere de yer verilmiştir, tabii bir Amerikalı misyoner gözüyle. Ona göre sıra Yunanlılara gelmiştir. Ülkedeki bütün Hıristiyanlar nefretin hedefi olmuştur. Her şeye rağmen Anadolu Koleji çalışmalarına devam etmiş ve White da geri dönmüştür. Ancak Amerikalılara yardım ve eğitim çalışmaları için refakatle görevlendirilen Saduk Bey Mehami geldikten sonra, misyonerlerin keyfi kaçmış görünmektedir. Okulun Rum öğrencilerinin kurdukları yirmi senelik topluluğu Pontus diye isimlendirmeleri yetkilileri rahatsız etmiştir. Ayrıca okulun Türk hocası Zeki Efendi Ketani, evine giderken vurularak öldürülmüştür. Misyonerler, bunun Türkler tarafından yapıldığına emindir. White da dahil olmak üzere bir kısım misyonerler, olayın ardından göz altına alınır; kolej aranır. Bu olaylar, Amerikalıların, üç gün içinde yetimlere bakmak üzere kalacak iki kişi dışında, okulu terk etmesinin istenmesiyle sonuçlanmıştır. Fakat, Anadolu Koleji hikâyesi böyle bitmez. Kolej, 1924'te, aynı adla, Selanik'te yeniden çalışmalarına başlar. Yunan hükümetinden ve halkından her türlü yardımı

ve desteği görür. “Beşinci On Yıl 1926-1933” Selanik’te tamamlanır. White, 70 yaşına geldiğinde emekli olması gerektiği hâlde, görevi iki sene daha uzatılarak 72 yaşında emekli edilir, o başarılı bir misyonerdir.

White, hatıratında Ermeniler için “*Ermeni Meselesi*” diye ayrı bir başlık açmıştır. Türkler gelmeden önce, Ermenilerin hangi topraklara sahip olduğunu anlatmakla bölüme başlayan misyoner, Türklerin gelmesiyle Ermenilerin ayakkabıcı, hancı, duvarcı, terzi, boyacı, berber, dişçi olmak zorunda kaldıklarını ve türlü eziyetler yaşadıklarını; devletin alt kademelelerinde, o da ancak gerek duyulursa yer alabildiklerini; 1877-1878’de Avrupalıların verdiği ümitleri; bunların suya düşüşünü, I. Dünya Savaşı’ndan sonra Rusya içinde denizden uzak bir eyalet hâline gelişini anlatmaktadır. White, bunları hatırlarken çok üzülmuş olmalıdır ki, üslûbu diğer bölümlere göre daha serttir: “*Bu 500 yıl boyunca Hıristiyan kanının bu şekilde çekilmesine ve Türk akıntısının kabarmasına devam edildi.*”

“*Bizans’ın Varisleri*” bölümünde ise, İstanbul (Constantinople)’un Hıristiyanlık ve Yunan ve Rumlar için ne kadar değerli olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Dikkat edilirse son iki bölümde, Türk toprakları üzerinde Ermeniler ve Rumlar adına hak iddia edilmektedir. Türkiye’nin doğusu ve kuzey doğusu, aslında Ermenilerindir; batısı ve kuzey batısı ise Rumlarındır düşüncesi ile bu bölümler meydana getirilmiştir. Ancak ardından gelen “*Türkiye Batı İle Yüz Yüze Geliyor*” bölümü, ulaşılamamış emellerin sonucu olarak oluşturulmuştur. Türkiye’de, Cumhuriyetin ilanı ile yapılan değişiklikler ‘*çağın reformu*’ olarak nitelendirilir.

White’ın hatıratında, genel itibarıyla Hıristiyanlara dost, sevecen; Müslümanlara ise soğuk, şüpheci, düşman ve barbar düşüncesiyle yaklaşıldığı dikkati çekmektedir. Rumlar, Ermeniler, Ruslar ve adı geçen diğer Hıristiyan halklar, hemen hiç kötü sıfatlarla anılmamıştır; fakat Müslüman Çerkezler, Kürtler ve Türkler hiç iyi sıfatlarla anılmamıştır. Kitapta bunlar kaçakçı, soyguncu, hırsız, medeniyetten habersiz olarak geçer.

Amerikan misyoneri, kitabında doğrudan doğruya Ermenicilik yapmaktadır. Bu öyle incelenerek bulunacak bir şey değildir. Her fırsatta Ermenilerin Türklerin hakimiyetinde bastırılmış, ezilmiş, zulmedilmiş insanlar olduğu ifade edilmektedir. Fakat misyoner kendi kendisiyle çelişmektedir. Kitabın bazı yerlerinde Ermenilere hak tanınmadığı, devletin Ermenileri korumadığı ifadeleri bulunmasına rağmen, “idareci Arnavut, yardımcısı Rum” (s.197) olabilen bir devlette, maden işletme

hakkının Ermeni bir vatandaşa verilebileceği (s.198) bir ülke hakkında bu ifadeleri kullandıktan birkaç satır sonra, bunların tam tersini söylemektedir. White’ın bu mantık hatalarını, İslâm dini hakkında verdiği hükümlerde de görmekteyiz. İslâm dininde çelişki zannettiği unsurlar, kendisinin bu konudaki bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

George White, kendisi de ifade etmektedir ki, Ermeniler Avrupalılar tarafından boş ümitlerle çoşturulmuşlardır; nankörlük ettikleri halk da, onların, birlikte devlete karşı hareket etmelerine engel olmak amacıyla, alınacak en insanî tedbiri olarak, kendi arzularını dikkate alıp güvenlikleri yönünde kararâmeler çıkararak onları göç ettirmiştir. Neden bu insanlar 500 sene boyunca hakimiyeti altında yaşadıkları Türklerle o zamana kadar böyle bir problem yaşamamıştır? Hangi millet, dört bir yandan saldırıya uğrarken, büyük ailesinden kabul ettiği insanların, arkasını döndüğünde, kendisini sırtından vurma ihtimalini aşan işaretleri görmezlikten gelebilir? Ermenilerin vatanlarından edildikleri, ölüme terk edildikleri görüşünü savunan Amerikan misyoneri, Kızılderililere uyguladıkları asimilasyonu, zencilere yaptıkları eziyetleri nasıl açıklayacak? Sırf yabancı oldukları için evleri yakılanların haklarını savunmayanlar, vatandaş olan ve Müslüman halkla aralarında hiçbir fark bulunmadığı gibi, zaman zaman da maddî durumları Müslüman halktan daha iyi olan Ermenilerin verilmemiş hangi hakkını savunacak?

Yahudilere yapılan insanlık dışı eziyetleri yeni yeni gündemlerine alanlar, Ermenilerin çektiği hangi eziyeti gündeme getirecek? Filistin’de, Kıbrıs’ta, Bulgaristan ve Yunanistan’da Müslüman halkın çektiği ya da çekmiş olduğu sıkıntılar, uğradıkları saldırılar, hakaretler, asimilasyon, Ermenilere yapılan haklı müdahaleden neden daha önemsiz?

Yaklaşık 80 sene, öz benlikleri, kimlikleri unutturulmaya çalışılan, kardeşleriyle bağlantıları koparılan, kültürel kimlikleri, inançları yok edilmeye çalışılan Türk soylu halklar ile toprakları Ermenilerce işgal edilen, halkı katledilen Azerî Türklerinin haklarını kim savunacak? Bugün modern, medenî olduklarını ileri süren Batı ve Amerika, maalesef hâlâ din birliği çerçevesinden, insanlık birliği, sevgisi seviyesine yükselmemiştir. Bunun ispatı bundan yaklaşık 70 yıl önce yazılmış bir kitap ve bugün Fransız parlamentosunun aldığı “*Fransa Devleti Ermeni soykırımını tanır.*” kararıdır.

NOTLAR

1. Cem Tarık Yüksel, “*Misyon ve Misyonerlik*”, *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, Enderun Kit., İstanbul 1995, s. 7.

“Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dinî ve Siyasî Mücadeleler”

Anahtar Kelimeler : Ermeni Kilisesi, Gregoryen Ermenileri, Osmanlı İdaresinde Ermeniler.

Dr. Davut Kılıç, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dinî ve Siyasî Mücadeleler**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2000, XXX+394s.

Saim KESKİN
APK Uzmanı

Osmanlı Ermenilerinin arasına dışardan sokulan dinî ve siyasî mücadeleler sadece Ermeni toplumunu değil, Osmanlı Devletini de derinden etkilemesi, dolayısıyla bu konuların etraflıca incelenmesinin Türk tarihi açısından büyük önem arz ettiği kanaatinde olan Dr. Davut Kılıç¹'in “**Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dinî ve Siyasî Mücadeleler**” başlıklı değerli araştırması, bir yandan Osmanlı-Ermeni münasebetlerinin dinî boyutuna, diğer yandan bazı devletlerin² Ermenilerin dinî inançlarını ne şekilde istismar ettiklerine dair yeni bir yorum getirecektir.

Bu eser, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi yayınlarının on birincisi ve Kafkasya Araştırmalar Dizisinin ikincisidir. Eser üzerinde kapak resmi hakkında bilgi ile fotoğrafının ismi ve kaç adet basıldığı belirtilmemiştir.

Avrasya Bir Vakfı Başkanı Şaban Gülbahar'ın sunuş yazısında (s.IX-X) 20.yüzyılın son on yılı Avrasya'daki yeniden yapılanma çerçevesinde bu bölgenin önemine; Türkiye'nin bölgesel ve küresel gelişmelere ve yeni yapılanmalara hazırlıksız yakalanışına; ortaya çıkan güç boşluğunun Türkiye'yi bölgesel önderliğe doğru ittiğine ve hazırlıksızlığın, bilgi eksikliğinin doğal olarak ağır sonuçlarının ortaya çıktığına; 21.yüzyıla girerken Avrasya coğrafyasındaki gelişmeler konusunda kamuoyunun bilgilendirilmesi amacıyla başkanı olduğu vakfın çeşitli etkinlikler,

yayımlar yaptığına ve bilgi eksikliğini gidermek amacıyla Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM)'nin kurulduğuna değinilmektedir.

Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Doç.Dr. Ümit Özdağ³'in ön söz yazısında, başkanı olduğu merkezde oluşturulan masaların çalışmalarına; ticarî olmadığı düşüncesi ile basılma şansı yüksek olmayan değerli bilimsel araştırmaların basılması görevinin üstlenildiğine; son 30-40 yılın Ermeni-Türk ilişkilerinin olumsuzlukları ile hatırlandığı; Türk tarihçilerinin Ermeni cemaat tarihi üzerinde pek çalışmadıklarına; tarihinin ilk günlerinden Osmanlı dönemi sonuna kadar Ermenilerin iç dinî ve siyasî ihtilâflarını, Dr. Davut Kılıç'ın bu çalışma ile objektif bir bakış açısından ele aldığına, Türkiye'deki Ermeni araştırmaları tarihi açısından önemine ve başarısına değinilmektedir.

Yazarın ön sözünde ise, XVII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Gregoryen Ermenilerin Katolik yapılması plânlarına, mezhep değişikliğinin Ermeni toplumunu ikiye bölmesine, Gregoryen-Katolik çatışmasına; Ortodoksluğun hamiliğini yapan bir ülkenin⁴ Osmanlı Ermenilerini kendine çekmesine; XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Osmanlı Ermenileri üzerinde bazı devletlerin yoğun propandaya başlayarak taraftar kazanmalarına, varolan Gregoryen-Katolik çatışmasına bir de Gregoryen-Protestan çatışmasının eklenmesine, bu propagandalar neticesinde Ermeni toplumunun kendi aralarındaki kavganın Osmanlı Devletine karşı bağımsızlıklarını kazanma yolunda isyan ve terör hareketlerine dönüşmesine; birinci paragrafta da belirtildiği gibi bu gelişmeleri Osmanlı Devletini etkilediğine, Ermenilerin dinî inançlarının istismar edildiğine, çalışmalarını esnasında hiçbir yardımcı esirgemeyen kısa bir süre önce kaybettiğimiz merhum Prof.Dr. Şaban Kuzgun'a, kıymetli görüşlerinden büyük ölçüde istifade edilen Prof. Dr. Salim Cönce'ye ve emeği geçenlere minnettarlık ifadelerine yer verilmiştir.

“Metinde Kullanılan Bazı Kısaltmalar” başlığı altında 35 adet ad ve sözün alfabetik listesi bulunmaktadır.

“Kaynaklar ve Araştırmalar” (s.XVII-XX) başlığı altında araştırma konusuyla ilgili başvuru arşiv vesikaları, yayınlanmış resmi vesikalar ve raporlar, seyahatnameler, hatıralar, süreli yayınlar ve araştırma eserleri hakkında bilgi verilmiştir. **Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 1691-1895 yılları arasına ait Osmanlı Belgelerinde Ermeniler** adlı 39 ciltlik bir katalogta toplanan vesikalardan doğrudan yararlanılan:

Yıldız Esas Evrakı (Yıldız Sadâret Resmî, Yıldız Sadâret Hususî, Yıldız Sadâret Mütenevî), İradeler, Divan-ı Hümayun Kalemi, Name-i Hümayun Kartonları, Mühimme Kalemi, Muallim Cevdet Tasnifi, Hariciye Arşivi (Hazine-i Evrak) olmuştur. Yayınlanmış resmi vesikalar ve raporlar: Ottoman Archives Yıldız Collection the Armenian Question I-II, Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, British Documents on Ottoman Armenians, Documents Diplomatiques Ottomans Affaires Armeniennes, Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği (1877-1880), Türk İnkılabı Tarihi, Ermeni Olayları Tarihi, Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekât-ı İhtilâliyesi, İlân-ı Meşrutiyet'ten Evvel ve Sonra, Devlet-i Aliyye-i Osmaniyenin 1313 Senesine Mahsus İstatistik-i Umumiyesi, Van, Bitlis Vilayetleri Askerî İstatistiği, II. Mahmut Devrinde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilisenin Tanınması (1830)'dır. Hatıralar ve Seyahatnameler: Sultan Abdülhamit'in Hatıra Defteri, Tahsin Paşanın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid, Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi kaynaklardan bazılarıdır.

Başvurulan genel tarih kitaplarından bazıları: **Urfah Mateos Vekayî-Nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli, Abû'l-Farac Tarihi, Fütûhu'l Büldân, Netayic'ül-Vukuat, Tarihi Cevdet, Tezakir, Ma'ruzat, Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye, Ahmet Lütfi Efendi Tarihi; araştırma eserlerden bazıları: Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler (1453-1953), Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezâlîmi ve Ermeniler, Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı, Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200) ve Hicrî On Üçüncü Asırda İstanbul Hayatı (1200-1255), Ermeniler ve İran, Çarlık Rusya'nın Türkiye'deki Oyunları, Ermeniler ve 1915 Techir Olayı; süreli yayınlardan bazıları ise, Türkiye'de Katolik Propagandası Amerikan Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü, Ahtamar Katoğikosluğu⁵ ve Ermeni Terörü'dür.**

Yazar, kitabında 1-53 sayfalar arasını giriş bölümüne ayırmıştır. Bu sayfalarda Ermeni adı ve Ermenilerin tarihçesi, Ermeni kilisesinin diğer Hristiyan dogmalardan ayrılışı, Hristiyanlıkta Gregoryen Ermeni kilisesi (Latin kilisesinin-Ermeni kilisesiyle birleşme teşebbüsü, Bizans kilisesinin-Ermeni kilisesiyle birleşme teşebbüsü), Ermeni toplumunun Osmanlı idaresine girişi (Osmanlı'nın Anadolu'da siyasî birliği sağlaması ve Ermeniler, İstanbul Ermeni Patrikliğinin kuruluşu, Osmanlı'nın yükselmesinde ve sonrasında Ermeni toplumu) başlıklı konular bulunmaktadır.

Birinci bölümün yer aldığı 55-126 sayfalar arasında Hristiyan devletlerin Osmanlı Ermenilerine yönelişi hususları üzerinde durulmuştur. Katolikliğin Ermeni toplumu arasına girişi (Fransa'nın Katolikliği Ermenilere benimsetme çabaları ve Vatikan'ın Katolikliği Ermenilere benimsetme çabaları), Rusların Ortodoksluğu Ermenilere benimsetme çabaları (1828-1829) Osmanlı-Rus savaşında Rusya'ya göç ettirilen Ermeniler ve daha sonra Rusya'ya göç ettirilen Ermeniler), Protestanlığın Ermeniler arasına girişi (İngiltere'nin Protestanlığı Ermenilere benimsetme çabaları ve Amerikan misyonerlerinin Protestanlığı Ermenilere benimsetme çabaları), azınlık okulları vasıtası ile Ermenileri diğer Hristiyan mezheplere çekme çabaları (Katolik okulları ve faaliyetleri, Protestan okulları ve faaliyetleri) bulunmaktadır.

İkinci bölümün yer aldığı 127-194. sayfalar arası Ermeni toplumunda meydana gelen mezhep çatışmalarına ayrılmıştır. Gregoryen-Katolik çatışması (Katolik rahiplerle Gregoryen Ermeniler arasında meydana gelen çatışmalar ve Katolik Ermenilerin kendi aralarında meydana gelen çatışmalar), Gregoryen-Protestan çatışması, Ermeni toplumu arasında Katolik ve Protestan kiliselerin kuruluşu (Katolik kilisesinin kuruluşu ve Protestan kilisesinin kuruluşu), Ermeni Katoğikoslukları (Eçmiyazın Katoğikosluğu, Ahtamar Katoğikosluğu ve Sis Katoğikosluğu) gibi.

Üçüncü bölümün yer aldığı 195-270. sayfalar arasında Ermeni toplumunda dinî çatışmalardan siyasî istikrar arayışına yöneliş anlatılmaktadır. Patrikhanenin Ermenileri kendi siyasî çıkarları doğrultusunda yönlendirmesi (Patrik Miğırdıç Hrimyan'ın faaliyetleri, Patrik Nerses Verjabetyan'ın faaliyetleri, Patrik İzmirliyan'ın faaliyetleri), Rusya'nın yayılmacı politikasında Ermenilerden faydalanması, Fransa'nın siyasî yönden Ermenileri desteklemesi, Vatikan'ın şark Katolik kiliselerini birleştirme teşebbüsü, İngiltere'nin siyasî açıdan Ermenileri desteklemesi, Amerikan Protestan misyonerlerinin siyasî yönden Ermenileri desteklemesi konularına ayrılmıştır.

Dördüncü bölümün yer aldığı 271-320. sayfalar arasında birleşik Ermeni devleti kurma çabaları karşısında Ermeni cemaatlerinin tavrına ayrılmıştır. Büyük devletlerin Osmanlı devletine ıslahat yapılması yönünde baskıları, Ermeni cemiyet ve komitelerinin teşkilatlanması (Hınçak komitesi ve faaliyetleri, Taşnak ve Taşnaksutyun komitesinin faaliyetleri, Londra-İngiliz Ermeni derneğinin faaliyetleri), Birinci Dünya Savaşı öncesinde Ermenilerin durumu yer almaktadır.

Sonuç bölümünde (s.321-329) yazarın, “Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dinî ve Siyasî Mücadeleler” konusundaki genel değerlendirmesi ve konunun özeti bulunmaktadır.

331-359. sayfalar arasında geniş bir bibliyografya yer almaktadır. Yazar, bu değerli çalışmayı yaparken yararlandığı kaynakları “Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kaynaklar ve Tetkik Eserler, Makaleler” başlıkları altında tasnif etmiştir. Araştırmacılara kaynak olacak bu bibliyografyadan 233 adet Başbakanlık Osmanlı arşiv belgesi numarası, 188 adet kaynaklar ve tetkik eserler, 88 adet makale adı bulunmaktadır.

Genel Dizin (s.360-394) başlığı altında ise kitap içinde geçen 956 ad ve söz yer almaktadır.

“Türk-Ermeni İlişkileri” Türk medyasının gündemine giremse de Türkiye Cumhuriyeti’nin konuyla ilgili birimlerinin uzun süre gündeminde kalacağına inanarak hem bu konuda hem de ülkemizin diğer dış ilişkiler konularında uzman kişilerin daha hassasiyet göstererek sık sık basın-yayın yoluyla Türk milletinin, ilgili diğer milletlerin, kurum ve kuruluşların aydınlatılması, bilgilendirilmesi, yanlış bilgilerin düzeltilmesi konularında görev bilinciyle çalışmalar yapacağına inanıyorum. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Doç. Dr. Ümit Özdağ’ın da dediği gibi “*ticarî olmadığı düşüncesi ile basılma şansı yüksek olmayan değerli bilimsel araştırmaların basılması*” hususlarında ülkemizin önüne problem olarak gelen veya getirilen diğer konularda uzman kişilerin kendilerini ifade edebilmeleri için her türlü imkânın,

fırsatın verilmesi, ülkemizin yetkili birimleri, kurum ve kuruluşlarıyla iş adamları, el ele vererek söz konusu kişilerin desteklenmesinin bir görev olarak algılanmasını gönülden diliyorum. Avrasya Bir Vakfı Başkanı Şaban Gülbahar’ın sunuş yazısında belirttiği gibi ilgili Türk kamuoyunu doğru ve gerçekçi bilgilerle donatmayı amaçlayan ASAM ile ne kadar gurur duysa azdır.

Dr. Davut Kılıç’a “**Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dinî ve Siyasî Mücadeleler**” adlı kitabını yayımladığı için tebrik ediyor, başarılarının devamını diliyorum. Bu kitaba sahip olmak isteyenler, “Konrad Adenauer Cad. Nu: 61, 06550 Yıldız/Ankara” adresinden (Tlf: 0312 491 60 70, Belgegeçer: 0312 491 60 99) temin edebileceklerdir.

NOTLAR

- 1) 1963 Mucur/Kırşehir’de doğdu. 1989’da Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 1992’de Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde master yaptı. 1993’de İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne Araştırma Görevlisi olarak girdi. 1997’de İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi ana bilim dalı Genel Türk Tarihi bilim dalında doktora yaptı. 1998’de Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi ana bilim dalına Yardımcı Doçent olarak atandı.
- 2) Emperyalist devletler kastediliyor.
- 3) Atatürk Kültür Merkezi asıl üyesi.
- 4) Rusya-Rus İmparatorluğu kastediliyor.
- 5) Katoğkosluk, Ermeni toplumunda ruhani niteliğe sahip en büyük makamdır.

“SİVAS KONGRESİ’Nİ AÇARKEN”

4 EYLÜL 1919

“Şarkta Ermeniler Kızdırmağa kadar tevessü hazırlıklarına ve şimdiden hudutlarımıza kadar dayanan katliam siyasetine başladı”.

Mustafa Kemal ATATÜRK

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (s.6)

“Sevgili Fransa’mızın Doğudaki Ölümü”

Anahtar Kelimeler: Fransa, Ermeni katliamı.

Pierre LOTİ; Çeviren: Tuğrul BAYKENT, **Sevgili Fransa’mızın Doğudaki Ölümü**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, XVII, 146.s

Mehmet TOPRAK
Uzman Kütüphaneci

La Mort de Notre Chère France En Orient adlı Pierre Loti’nin kitabı “**Sevgili Fransa’mızın Doğudaki Ölümü**” adıyla Tuğrul Baykent’in çevirisi ile Kültür Bakanlığı’nın 2000 yılı yayınları arasında yer almıştır. Son günlerde Fransa’da kabul edilen sözde Ermeni soy kırımı yasası üzerine bir Fransız subayı olan Pierre Loti’nin kaleminden çıkan bu kitap önemini bir kat daha artırmıştır. Konu ile ilgili olarak mutlaka okunmasında fayda görülen bir kitaptır.

P.Loti Türklerin yaşamını, gelenek ve göreneklerini, Batı dünyası ile ilişkilerini incelemiş, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türklerin haklarını galip Avrupa devletlerine karşı savunmuş bir Fransızdır. Bu kitabı; P. Loti gerek Türkiye’de gerekse Fransa’da yaşayan kendi vatandaşlarından aldığı mektup, bilgi ve belgelere dayanarak oluşturmuştur. Loti günden güne biriken bu mektupları belli bir plan dahilinde değil rast gele sıralayarak kitabına son şeklini vermiştir.

Gerek yazıldığı dönemde Türkiye – Fransa arasında yaşanan olaylar, gerekse son günlerde yaşanan ve Fransa’nın kabul ettiği sözde Ermeni soykırımı yasası ile ortaya çıkan gerilim hakkında 1920’li yılların Fransız halkının Türkler hakkındaki görüşlerini ortaya koyması ve günümüze ışık tutması bakımından oldukça önemlidir.

Pierre Loti kitabının önsözünde şunlardan söz etmektedir. “...yazılanlar kitap olarak isimlendirilmeyi hak etmiyor. Sadece tanıklık ve belgelerden oluşan bir yığındır. Hepsinin reddedilmeyeceği gerçek ama, bununla birlikte biraz daha düzenli, az tekrarlama ve

az yanlış bilgilendirme ile bayağı ilgi kazanmış olur. Zavallı kitabın ortaya çıkışını ne güçlükler engelledi....” Loti kitabın basılmasında karşılaştığı güçlükleri sıraladıktan sonra Türklerle yapılan hakaretler hususunda hiçbir engellenmenin olmadığı hatta bir teşfikin söz konusu olduğundan söz etmektedir. “...zavallı Türklerle karşı sonsuz derecede üzücü hakaretler hiçbir güçle karşılaşmadan süzülüyordu. Oysa Ermeni ve Yunanlılara hiç de dokunulmuyor ve dokunulmayacaktı...” Kitabın kendiliğinden oluştuğunu. Çünkü sürekli yaşananlar ve şahit olunan olaylar hakkında Fransız vatandaşlarından birçok mektuplar aldığını söylüyordu. Bu arada bu olayların yaşanmasında Fransa’nın uyguladığı kararsız politikalarında payı olduğunu dile getirmektedir. “...zavallı kitap, onu oluşturmaya dahi zamanım olmadı. Gün be gün kendi başına oluştu. Kendini kontrol etme ve durdurma cesareti olmayan, kendini ölümcül bir inişte hisseden kararsız politikalarımızın hatalarından dolayı tesadüfen oluştu.....” Türklerle olan asırlık ilişkilerini böylesine kötü politikalarla bir anda mahfeden Fransa hakkında ne düşünülmesi gerektiğini de Loti tam olarak bilememektedir. “.beş asırlık çabaların neticelerini bir kalemde silmeye razı olan, yanı başımızda bu iğrenç dolapları kabul eden biz Fransızlar hakkında ne düşünmeli ?..”

P. Loti kitabında Fransız vatandaşlarından, Türklerle esir düşmüş birçok Fransız askerinden aldığı mektuplara yer verirken; Türk-Fransız ilişkileri ve Türk-Yunan, Türk-İngiliz ve Türk-Ermeni ilişkilerine, yaşanan olaylara da ışık tutacak birçok bilgi ve belgeyi ortaya koymaktadır. Bu konulardan günümüzde de güncelliğini koruyan bir konuya; sözde Ermeni katliamına ışık tutacak bir bölümü kitaptan aynen aktarıyorum:

“ 5. Ermeni Katliamları

Böyle bir başlık atmak benim için küçük bir savaş bayrağı açmakla aynı anlamda olacak. En çok kök salmış yanlış fikirlere, yıkılması imkansız önyargılara karşı bir savaş. Böyle yapmakla biliyorum ki bir kez daha hakaretlere maruz kalacağım. Ama bana hiçbir şey dokunmaz. Şu saatten sonra hayattan hiç bir şey beklemem ve hayatta hiçbir şeyden korkmam. Vicdanım beni tekrar ve tekrar söylemeye zorladığı şeyler hakkında susmaya beni hiç kimse zorlayamaz. Her şeye rağmen, cezalarının belki de geçmişteki hatalarını aşığı zavallı Ermenistan’a merhamet duymam dolayısıyla, bu sıkıcı konuya yıllardır değinmekte tereddüt ediyorum. Bazı kötü niyetliler bu katliamları küstahça görmezlikten geldiğimi düşünüyorlar, bazıları ise daha da ileri giderek bunları onayladığımı söylüyorlardı.

Ah! Almanlar tarafından öldürülmüş ve bir Fransız dostu olan, benim de daha önce konuşma fırsatı bulduğum, Türkiye'nin eski varisi olan Prens Yusuf İzzettin'e 1913 yılında göndermiş olduğum mektuplar bir bulunsaydı, bu cinayetler hakkında ne düşündüğüm görülürdü!

Başlarken, önce Türklerden bahsedeceğim tekrar. Ama bu isimden, gerçek Türkleri kastediyorum. Eskiden beri, Allah'a şükür ki orada çoğunluğu oluşturan, atalarının geçmişi ni inkar ederek, daha çok bizim dengesizliklerimizi ve modernliğimizi aşmak isteyen yeni kuşaklardan bahsetmek istemiyorum. Bizim cahilliğimiz nedeniyle saf Osmanlılarla karıştırdığımız kanı karışık Ortadoğululardan – Levantenlerden – bahsetmiyorum. Gerçek Türk olanları yargulamak için onların bizden birkaç asır geri olan bir toplum olarak kabul etmek gerekir. Ama onlara hiç sitem etmeyeceğim. Tam tersine içten hareketsizleştirilmiş küçük şehirlere, köyleri onlar için bizim modern dünyamızdan silinmiş olan basit sade erdemlerin ve sakinliğin son sığınaklarıdır. Doğruluk, lekesiz dürüstlük bizim artık bilmediğimiz bir derecede çocukların ailelerine büyük bir saygısı; misafirlere karşı büyük bir saygı ve bitmek bilmeyen bir konuk severlik; ahlaki güzellik ve saf incelik; hayvanlar dahil herkese dahil yumuşaklık. Şüpheler ve hayasızlık içinde yaşadığımız hurdaya dönmüş gürültülü patırtılı Batımızı, oralara gitmek için terk ettiğimizden beri, kendimizi barış ve güven içinde hissediyoruz. Zamanın içinde yolculuk yaparak bilinmeyen bir döneme, hatta altın çağına yakın bir zamana gittiğimizi düşünüyoruz.

Burada öne sürdüğümüz şeyler sadece aptal inatçılar tarafından tartışılabilir niteliktedir. Binlerce tanık bunu doğrulamaya hazırdır ve bu son savaşta askerlerimiz, insanlığın büyük mahkemesi önünde Türklerin yumuşaklığını ifade etmeye hazırdılar. Çanakkale'de onları yakından tanıma imkanı bulan ve aynen benim tanımladığım şekilde olmalarından büyük şaşkınlık duyan subaylardan, askerlerden hatta katolik rahiplerden hala mektuplar almaktayım. Bunların arasında en dokunaklısı yaralı bir askerden aldığım mektuptu. Uzun süre onların esiri olmuş ve onlar tarafından tedavi edildikten sonra yine onların özel yardımları ile geri dönebilmişti. Allah'a şükür, düşünemeyen bazı dik kafalılara rağmen, gerçekler bizde de açığa çıkıyor.

Zavallı Türkler! Ne yazık ki eğer böyle diyebiliyorsa bazı hatalar var da ondan! Eski erdemlerinin yanı başında islamiyetin direkt olarak tehdit edilmesinden sonra halifenin savaş bayrağını çekmesiyle aniden kapıldıkları kör milliyetçilik var. O zaman, azmış aslan-

lar gibi asırlardır ülkenin bütün felaketlerinin sorumluları olarak gösterilenlere karşı zincirlerinden boşalmışçasına saldırdılar. Ne kadar az bilgilendirilmiş olsalar da Avrupa'da ne yapacaklarını bildikleri düşünüldüğünden her zaman hatalı bulunan onlar, her zaman hakaret edilen ve soyulan onlar ve her zaman ödeyecek olanlar da onlardı. Hıristiyan denilen toplumların saklanan Koalisyonunun hiçbir zaman silahsızlanmayacağını ve aynı zamanda bu zavallı Ermenilerin, sakin durdukları anlarda bile, onlara karşı kötü ve iki yüzlü düşmanlıklarını bırakmayacaklarını biliyorlardı. Bu sıcak anlarda, en üst uygarlıkçı olduğu ile övünen Avrupa, bu kriz anlarını seyrederek ve şımarık çocukları sakinleştirmeyerek çok kötü hareket etti. Halbuki bunun yerine Hıristiyan toplumlar, hükümdarlar, bulanık suda avlanmayı tercih edip, oralara kıskırtıcılar göndermekten çekinmediler. Bunların başında da iğrenç "Kaiser" gelmektedir. Onun, bütün bu kanlı girişimlerde parmağı vardır. Başkalarını da kesinlikle sayabilirim ama sansür isimlerini engeller ne yazık!

Özellikle iddia ediyorum ki katliam ve zulüm bütün ırkların, bütün insan topluluklarının, özellikle de eğer dini veya din karşıtı, milli veya yalnızca politik bir fanatizm ile desteklenmiş ise ruhunda demirlenmiş bir halde durmaktadır. Ama işte Türkler hiç affedilmeyen tek millet.

Biz Fransızların boşuna bir özür aranan ve bundan başka da kim bilir neler olan Saint-Barthelemy katliamımız var. İspanyanın, Engisizyon ayıbı var. Vahşice Yahudileri katlettiler ve ülkelerinden attılar. Onlar da Türkiye'ye sığındılar ve Orada büyük bir hoşgörü ile karşılanıp birer sadık Osmanlı vatandaşı oldular.

Balkanlarda, Hıristiyanlar da, katliam ve zulüm kronik halde asırlardır varlığını sürdürüyor: Katoliklere karşı Ortodokslar, Müslümanlara ve Rum Katoliklere karşı Bizanslılar; hepsinden kötüsü yağma yapmak için katliam yapan komitacılar. 1912'de Türkiye'ye karşı açılan savaş sırasında katliamcılar iğrenç bir şekilde bazı Hıristiyan müttefiklerin yanında oldular. Daha önceki bir kitabımda binlerce yetkili imzalı tanıklıklar ve Uluslar arası komisyonlar tarafından onaylanmış raporları bunun reddedilemez bir kanıtı olarak sunmuştum. Ayrıca, Makedonya'da binlerce Müslüman'ın en iğrenç biçimde katledildiklerini de kanıtlamamış mıydım? Ama bu hiç önemli değil. Bizim Batı toplumu için cinayet kelimesi, ancak onlar Türkler tarafından öldürüldükleri zaman anlam ifade ediyor. Hayır, hep Türkler, hep Türkler! Başkalarını her şeyi hoş görüyoruz. Bolşeviklerin kanlı iğrençliklerinden

ve büyük ihanetlerinden dolayı, Rusya'yı aynı şekilde kınamıyoruz. Yunanlıları Atina'daki sevgili dilencilerimizin cinayetinden dolayı çok kolay affettik; Bu zavallı Türkler bize hiç bunun benzeri bir hainlik yaptı mı, bizim bütün hakaretlerimize rağmen bizi hala sevdiler mi? Hayır, ne gezer!.. Hep Türkler, her zaman Türkler!..

Şimdi Ermeni ırkından bahsetmek bana zannedildiğinden daha zor geliyor. Çünkü acılarının fazlalığı onları benim gözümde kutsallaştırıyor. Böylece fazlaca iftiraya uğramış arkadaşlarımı koruyacak ölçüde konuşacağım. Eğer, Türkiye'de oturmuş bütün Fransızların hatta din adamlarımızın, Türklere karşı iyi hisler ve saygı besleyebildiklerini söyleyebiliyorsam, tam tersine zannediyorum ki bu zavallı Ermenilere karşı iyi bir hatırası olan aramızdan yüz kişiden bir kişi zor bulunur.

Onlarla ticari yada başka türlü ilişkiler kuran herkes antipati kazanarak bundan vazgeçtiler. Bu konuda benim deneyimlerime gelince, belki kötüsüne düştüm ama istisnalar dışında onaylayabilirim ki onlarda sadece, ahlaki gevşeklik, bozukluk, tembellik, kötü işler ve dalavera gördüm ve böylece anladım ki, aslında doğruluğun kendisi olan Türkleri, onların bu ikiyüzlülüğü ve düzenbazlığı tiksindiriyor! Tanınmaları gereken birinci en kötü düşmanları olarak görüyorlar.

Türkiye'deki Ermenileri nerdeyse bir meyvenin içindeki ve onu kemiren kurtlara benzetmeye cesaret edeceğim. Tıpkı, yahudilerin Rusyada yaptığı gibi bütün servetlerini değişik usullerle, özellikle de tefecilikle yaptılar. En ücra köşedeki köylerde, onlara kısa vade ile yüksek faizli borç para verirken rastlanmıştır. Tabii ki bunu geri ödemek için köylü ineklerini, sabağını, daha sonra da toprağını ve evini satmak zorunda kalmıştır.

Bütün bunlara ilaveten, bir de onlara özellikle yüklenen rolü, yani İslam'a karşı Hıristiyanları, Katolikleri ve Ortodoksları, Türkiye'ye karşı da Batı'yı kışkırtma rolünü yerine getirdiklerinden, Türklerin onlara olan kızgınlığını daha da arttırıyor.

Daha önceki bölümde, Türklerle ilgili bir hikaye anlattım. Burada, bir tane de Ermenilerle ilgili anlatacağım. Asya'da bir şehirde 1896 katliamları esnasında, konsolosluğa Fransız kimliği altında birçok Ermeni sığınmış. Bunlara kucak açmış olan Fransız konsolosu etrafta neler olup bittiğini görmek için terasa çıkmış. Bu esnada arkasından gelen iki kurşun, kulağının yanından geçmiş. Arkasına dönünce, onu komşu evlerin birinden gözetleyen bir Ermeni'yi farketmiş. Ermeni

yakalanıp sorguya çekilince, sinsî saldırgan şöyle cevap vermiş; "Ben ateş ettim. Çünkü bundan dolayı Türklerin suçlanacağını ve konsolosu öldürdüklerinden dolayı Fransızların Türklere karşı ayaklanacağını düşündüm." demiş.

Bütün bu sitemler ve daha başka sebepler onları katletmek için yeterli nedenler mi? Aman Allah göstermesin. Böyle bir fikir aklımın ucundan geçti! Tam tersine, eğer benim sesimin bir kere olsun dinlenme şansı olsaydı, şimdiye kadar çok gecikmiş Avrupa'ya araya girip Ermenileri korumak için onları ayırmasını söyledim; Türklere aralarında asırlardır süre gelen karşılıklı ve hiç tükenmeyen bir nefret söz konusu olduğuna göre, onlara Asya'da özgür olabilecekleri, kendi kusurlarını düzeltebilecekleri ve iyi taraflarını geliştirebilecekleri bir toprak tahsis edilsin. Gerçekten de bazı kaliteli özellikleri var. Çalışkan, sebatkar olduklarını ataerkil, aile yapılarının bazı taraflarının saygı uyandırdığını kabul ediyorum. Ve nihayet daha az önemli de olsa fiziksel güzellikleri var ki bu Batı'da eğitimin, beyinsel faaliyetlerin aşırılığından, öldürücü çalışmadan ve alkolden dolayı git gide azalıyor. O, şüphesiz, çoğunlukla harika kadife gözlü kadınlarının katledildiğini düşündükçe özel bir melankoli duyuyorum...

Bir kez daha, Paris'te, Ermenilerin çektiği acılardaki kendilerine düşen pay hakkında konuştuğum zaman, Doğu meseleleri hakkında körün renklerden bahsetmesine benzer şekilde bahseden bazı küçük beyler, espri yaptıklarını zannederek bana şöyle cevap verdiler. "O halde bunları yapan tavşan mıydı?" Pekala! Ama... En azından, çok yankı uyandıran 1896 katliamlarını yapan kuşkusuz tavşandı..! Burada kendimi övmemden dolayı özür diliyorum; buna rağmen 1913'de yayınladığım "Can Çekişen Türkiye" adlı kitabımdan alınan bu bölümü tekrar yayınlamak istiyorum:

"1896 katliamlarının tüm çirkinliğini Türklerin üzerine yüklemeyen önce, Ermeni Devrimci Partisi'nin nasıl bir vahşilikle saldırılar yaptığını unutmamak gerekir. Üzerlerinde küstahça (Şehir kesinlikle külden bir çöle dönüşecek) yazan afişler asarak şehri yakma niyetlerini açıkça duyurduktan sonra, bir grup suikastçı Osmanlı Bankasını ele geçirip patlatmaya hazırlanırken, diğerleri Psammattia mahallesinde kan döküyorlardı. Olaylar kızıştıktan sonra tam onsekiz tüyler ürpertici saat geçti. Her yerde, camlardan atılan bir çok bomba, Ermenilerin bombaları, askerlere isabet etti. Sarayda Sultan Cuma namazındayken dua özellikle kesildi. Pekala! Dünyada böyle bir saldırıyı böyle bir cezalandırma ile cevaplandırmayacak devlet var mı? Evet bir

katliam kesinlikle affedilmez ve ben Türk dostlarımı aklamaya gayret etmiyorum. Sadece hatalarını yumuşatmak istiyorum. Normal zamanda iyilik sever, hoşgörülü, çocuklar kadar hoşgörülü olan bu insanların, bazı anlarda fazlasıyla vahşi olduğunu ve bazen gözlerinin önünden kırmızı bulutlar geçtiğini ama bunun sadece eskilerden kalma bir kinin kalplerinde tekrar harekete geçtiği ya da Halife'nin onları İslam'ın yardımına çağırdığı anlarda gerçekleştiğini biliyorum..."

Zavallı Türkler! Evet, doğru, eskiden orduları tarafından fethedilmiş ama, asırlar geçtikçe onların gerçek vatani olmuş bu toprağı onlardan koparmaya çalışmak, özellikle şu günlerde pek moda olan meşhur milliyetçilik prensibine karşı işlenmiş bir haksızlık, bir cinayet, bizim hepimiz için çok zararlı olan bir hata olurdu. Bize, özellikle biz Fransızlara Avrupaya gelişlerinden itibaren bizi alıştırdıkları sevgi dolu hoşgörüyü göstermeye devam edeceklerdir. Onların dini hoşgörülerini anlamaları için, Onları suçlayan bizdeki Katoliklerin, orada yaşayan ve Onlarla sıkı bir sorguya çekilebilmelerini isterdim; böylece, onlarda bütün din ve mezhep gösterilerinin serbest olduğu gibi, Fransa'da yasak olan törenlerin, gösterilerin, derneklerin İstanbul'da serbest olduğunu ve Türklerin bu törenlerde ilk alkışlayan olduklarını öğreneceklerdir. Ortodoks ülkelerin bazılarında bir Katolik gösteri yapmaya kalksın!... Ve Filistin'de Saint-Sepulcre kapılarında gardiyen olarak iyi Türkler olmasaydı, birbirinden nefret eden değişik Hıristiyan mezheplerinin mensupları köpekler gibi vuruşup kiliseleri kana boyamaya başlasalardı ne olurdu!... Ah!. Evet İstanbul Türklerle bırakılsın. Bazı dar görüşlü psikologların yerdiği, ama bence üstün tarafları, bir bilgelik olarak nitelendirdiğim hareketsizliğe yatkınlıklarıyla, orada bir barış merkezi, bir bozulmayan doğruluk merkezi kuracaklardır. Özellikle İstanbul'da gerçekten güvenlikte oldukları zaman, Orta Doğu'dan yakalarını kurtardıkları zaman, Avrupa'nın her zaman haksız bulunduğu ve sürekli kendinden aşırı istekler beklenen, aşağılanan bir kimse olarak hissetmedikleri zaman, ve özellikle onlara gözünü dikmiş ve "Türklerin işini bitirmek lazım" demekten kaçınmayan Rusların bitmeyen tehdidi olmadığı zaman!... Bütün ihanetlerine karşın, aramızdan hiç kimse Ruslardan nefret edemiyor ama sonunda buna rağmen İstanbul'u istemelerinin dayandığı sebep ise bize söylendi. Bu konu ne mirasla ilgili, ne tarihsel ve ne de herhangi bir sebebi yok ve onların, bu dünyanın en önemli dar geçidinin girişindeki varlıkları, Avrupa için yaşadıkça çok büyük bir tehlike oluşturacaktır. Fakat burada söylediğim şey, vicdanımın

beni zorladığı, Türklerin savunmasından ayrı bir şey, dikkatlice düşündüğümde, aklımın bana söylediği, arkamda bağırtılar, küfürler, alaylar da duysam, benim için tek önemli olanın orada, Türkiyede yaşamış olanların ve orayı diğer doğu ülkeleriyle kıyaslama imkanı bulanların tanıklıklarını dinlemek olacaktır.

Şüphesiz ki savunmamı, daha az önemi olan bir noktayla tamamlamam bir hata olacak. Buna rağmen şunu söylemek istiyorum. İnsan cinsinde sadece vurguncular ve ortalığı elektriklendiriciler yok. Allah'a şükür ki, daha da fazla sanatçılar, şairler, hayalperestler var. Sayıları, fethedilecek çirkinlikleri gördükçe, soluk kesen bir biçimde artıyor. Bu, modernliğin dünya üzerinde en az bozduğu, cennete benzer köşeyi onlara bırakalım ve onlara saygı duyalım. Türklerin estetik anlayışından kalan eserlerin gözlerimizi kamaştırdığını bilelim. İstanbul'u ve Edirne'yi mükemmel şehirler yaptıklarını biliyoruz. Daha önceden her hangi bir geçit olan boğaza iki kıyıya yaydıkları güzelliklerle, eşine rastlanmayan bir görünüm verdiler. Saraylar, camiler, minareler, yarı yarıya suya batmış gizem dolu evler; ve hatta bu hızlı ve hışırtilı akan suların üzerinde bile çeşitli güzellikler yaratılar. Kayıkçıların parıldayan kostümleri, yaldızla kaplanmış binlerce kayığın şıklığı ve pupaları şatolar gibi gözüken büyük yelkenlilerin güzelliği. Bütün bunlar oraya yerleşmek için gelen ve şartı bir savurganlıkla, kendilerinin pek farkına varamadığı bu güzelliği yavaş yavaş bozan bir çok yabancı Yunan, Ermeni ve Yahudi tarafından ağır şekilde zarara uğratıldı. Kimse bana, eğer Türkler orada olmasa İstanbul'un çok çekici İslam merkezlerinden biri olacağını söylemesin. Hayır çekiciliği onlar oraya taşıdı ve sürgün edilecekleri gün o çekicilikte sönecek. Barış, gizem ve büyük hülya onlardan sonra bitecek.

Dipnot: Ermenilere karşı ilk suçlamalarım daha az sertti ve Onlara karşı olan acıma duygum daha derindi. Çünkü onları daha az tanıyordum. Savaşın sayesinde Avrupalı bir çok tanığın onların ülkesine girip, onları iş üstünde tanımaları aynen Yunanlılarda olduğu gibi onlar için de acınacak bir durum. Şimdi biliniyor ki, eğer katledilmişlerse, bu, hiçbir zaman onlara katliamcı olma hatasını yaptırmamalı. Bir çok resmi raporlar bunu onaylıyor. En son olarak erkeklerin savaşa gidip terk ettiği köylerde düzenlenen en son kadın ve çocuk cinayetlerinin görüldüğü ve kendi Hıristiyan elleri tarafından hazırlanan Türk toplu mezarlarına ait fotoğrafları yayınlamaları için gönderdim. Sadece, Türkler onlar gibi şikayetleri, yakınmalarıyla bütün dünyanın kulaklarını yormuyor-

lar. Ama zavallı Türklerin, Hıristiyan olmamaları Avrupa'nın gözünde temel bir eksiklik. Ermeniler ve Ortodokslar, bu Hıristiyan kimliğinden yeteri kadar faydalandılar ve herkesi bununla aldatılar. Ermeniler tarafından beyan edilen ölü sayısına gelince aşağı yukarı toplam nüfuslarının iki katını geçer. Halbuki onlardan her yerde yüzlerce, binlerce var. Her yer onlarla dolu. Hatta Batı Avrupa'da bile çokça bulunuyorlar...

Beni artık bıktıran Orta Doğuluların söz konusu ettiğim hareketlerine ve tehditlerine gelince ise; çünkü bunlar değişik zihniyetleri kritik etme imkanı sağlıyor. Ve bir ölçüde, bunların yayıldığı toplumları yargılama imkanı sağlıyor. Yunanlıların hareketleri ve tehditleri, genellikle daha ölçülü ve hatta bir kibarlık kılıfı ile kamufler edilmiş bir biçimde, Bulgarların ki kaba ve vahşice; Ama iğrençlik rekoru Ermenilere ve özellikle

kadınlarına ait. Hiç şüphesiz uzun zamandan beri bu ırkın insanların dalaverelerini biliyordum ve sonuçta ürkünçlüklerini de tanımaya başladım. Şimdi ise, Türkler tarafından bir çok defa işittiğim kabalıklarını, ikinci taraflarını ve tabiatlarının sertliğini izleme fırsatım oldu. Ermenilerin dolu olduğu İsviçre'de bir ahlaksızlıklar ofisi faaliyet gösteriyordu ve komik olaylar geliyordu. Bana, gazetelerden kesilmiş benim resimlerimden gönderiyorlardı ve etraflarında ağır sözler, hakaretler yazılmıştı. Bu tartışmanın dışında kalan sekreterime bile, en basit görgü kurallarının bana söylemeyi engellediği sıfatlar yakıştırıldı. Ama şimdi pişmanım, çünkü gerçekten komiktiler. Şimdiye kadar bir tek Bulgar, ya da kendini öyle kabul eden, bana gönderdiği mektuplarda bu seviyede bir iğrençlik göstermişti. Ama daha sonra bana onun Ermeni kökenli olduğunu söylediler."

“ Ermeni meselesi denilen ve Ermeni milletinin gerçek çıkarlarından çok dünya kapitalistlerinin ekonomik çıkarlarına göre halledilmek istenen mesele, Kars Antlaşmasıyla en doğru çözüm şeklini buldu. Asırlardan beri dostane yaşayan iki çalışkan halkın dostluk bağları memnuniyetle tekrar kuruldu.”

Mustafa Kemal ATATÜRK

01.03.1922. T.B.M.M., 3. Toplanma Yılıni Açarken.

“Bir Ermeni Teröristin İtirafı”*

Anahtar Kelimeler: Ermeniler, Terör, Terörist, Azınlık, Tehcır.

Arşavir Şıracıyan, **Bir Ermeni Teröristin İtirafı** (Türkçesi : Dr. Kadri Mustafa Orağlı), Kastaş Yayınları, İstanbul 1997, 1. Baskı, 340 s.

Mehmet Kudret KİRİŞÇİOĞLU

Araştırmacı-Yazar

Bağımsız devlet kurdukları dönemler son derece kısa olan ve Anadolu’dan geçen bütün fetihlere boyun eğen Ermeniler XIV. Yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti uyruğunda ve yönetiminde bir azınlık olarak yaşamışlardır.

Ermeniler Osmanlı idaresi altında tarihlerinin en müreffeh ve rahat dönemini geçirmişlerdir. Osmanlı devleti bu topluluğa karşı daima iyi muamele etmiş ve her zaman dinî ve millî özelliklerine saygılı olmuş, kendilerine en önemli hizmetleri vermek suretiyle onlara güven göstermiş, değer vermiş, sosyal ve fikri gelişmeleri için gerekli tedbirleri almış ve onlara mahsus haklar tanımıştır.

Fatih Sultan Mehmed İstanbul’da bir patriklik kurmalarına izin vermiş, islahat fermanlarıyla temel hakları sağlanmış, Ermeni Meclis-i Umumi-i Millisi adıyla millî bir meclis kurmalarına izin verilmiştir. Millî meclislerinde tam bir serbestlik içinde millî konularını tartışarak görüşmek, patrikhanelerini, okullarını ve öğretimlerini yönetmek, öğretmek ve ruhani liderlerini istedikleri gibi tayin etmek haklarına sahip olmuşlardır. Bu karşılıklı güven ve saygı XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar devam edegelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun sadık bir tebası olan Ermeniler bu tarihten itibaren özellikle Çarlık Rusyası ve İngiltere tarafından imparatorluğun parçalanması yolunda kullanılmaya başlanmışlar, önce Rusya’nın gayretleri ile Berlin Antlaşması’na bir madde olarak koydurulmuşlar, böylece o tarihe kadar siyaset alanında görülmeyen “*Ermeni Meselesi*” adıyla sun’i bir mesele yaratılmıştır. Tabiidir ki bu olayların çıkmasında en büyük pay, bu devletlerin yanında, Osmanlı toprakları

üzerinde bir Ermeni devleti kurmak hayaliyle hareket eden Ermeni komiteleriyle komitecilerine ait olmuştur.¹

Ermeniler XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Hınçak ve Taşnak gibi örgütler kurarak büyük çapta propaganda ve terör yoluyla hedeflerine varmak istemişlerdir.

Ermeni komitecileri tarafından benimsenen silahlı mücadele biçimi bunların ilk bildirimlerinde açıkça belirtilmiş ve imparatorluğun son yıllarına kadar küçük değişikliklerle aynen uygulanmıştır. Müslümanlara karşı savaşabilecek bir çoğunluktan yoksun olduklarından, benimsedikleri mücadele biçimi Müslümanlarla Ermenileri birbirine düşürmek, isyanlar çıkartmak ve böylece Avrupa devletlerini silahlı müdahaleye zorlamak, onların müdahalesiyle Doğu Anadolu’da bağımsız bir Ermeni devleti kurulmasını sağlamaktı.²

Ermeni İhtilâlcileri sadece doğu vilayetlerinde değil, Osmanlıların istikrarını bozmak ve topraklarının bazı bölümlerini elde etmek isteyen Rusya ve diğer devletlerin sağladığı silah ve para ile, İstanbul ve diğer büyük şehirlerde de faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 1880’li yılların sonlarından itibaren başlayıp 1890’lı yıllar boyunca devam eden Ermeni isyanları³ esnasında bazı Müslüman köyleri bütünüyle tahrip edilmiş, ayırım yapılmaksızın kadınlar ve erkekler camilerde yakılmış ve Ermeni bağımsızlığı uğruna akla gelebilecek her türlü vahşet yapılmıştır. Devlet dairelerinde, okullarda, kütüphanelerde, postanelerde bombalar patlatılmış, Ermeni mesajını çarpıcı bir biçimde duyurabilmek için İstanbul’daki Osmanlı Bankası bile işgal edilmiştir. Avrupa’nın müdahalesiyle son verilebilecek bir misilleme teşvik etmek için Müslümanlara olabildiğince gaddar davranmışlardır. Ermenilerin bu amaçlarının farkında olan II. Abdülhamid ve halefleri Ermeni katliamlarına karşı misilleme yapılmaması için ellerinden geleni yapmışlar ve büyük ölçüde başarılı olmuşlardır.

Ermeniler Birinci Dünya Savaşı sırasında da aynı politikalarını sürdürmüşlerdir. Ermeni komitecileri, Osmanlı İmparatorluğu savaştayken ona saldırmak doğrultusunda önceden açıkladıkları niyetlerini gerçekleştirmişler ve savaşın hemen başında, Osmanlı İmparatorluğu’nun savaş çabalarını zayıflatmak ve Ermenilerin talep ettikleri toprakların Rusya tarafından işgal edilmesini sağlamak amacıyla imparatorluk çapında bir ayaklanma planı yapmışlardır. 1914 ortalarından başlayarak imparatorluğun doğu bölgesindeki köylerde örgütlenmiş olan birçok gizli Ermeni çetesine silah ve cephane dağıtılmıştır. Savaşın başlamasından hemen sonra, daha Rus orduları Anadolu’yu işgal etmeden, Van bölgesindeki Ermeniler ayaklanarak çevredeki bütün Müslü-

manları katledip şehri ele geçirmişlerdi.⁴ 1914 ve 1915 yıllarında Rusların Doğu Anadolu'yu ele geçirmeleri esnasında Ruslara refakat eden Ermeni gönüllüleri o derece acımasız davranmışlardı ki Rus komutanları, barbarlıklarının engellenmesi için bunları geri hatlara göndermek zorunda kalmıştı.

Osmanlı Hükümeti bu açık Ermeni isyanı ve çıkabilecek diğer isyanlar karşısında, savaş tehdidi altında bulunan Anadolu topraklarındaki Ermenileri Suriye ve Filistin'deki yerleşim bölgelerine tehcir etmiş ve savaşın geri kalan kısmını bu topraklarda geçirmelerini sağlamıştır. Tehcir kararı bütün Ermenileri kapsamamıştır. Sadakatleri ve iyi halleri bilinen Ermenilerle hasta ve âmâlar, Katolik ve Protestan olanlar, askerler ve aileleri, memurlar, tüccarlar, bazı amele ve ustalar tehcir edilmemiştir. Sadakatsizlik edenlerle, komite mensupları tehcir edilmişlerdir.

Osmanlı Devleti savaş şartlarına rağmen sevkiyatın düzen ve emniyet içinde yürütülmesi ve kabilelerin herhangi bir zarara uğramaması için elindeki bütün imkanları seferber etmiştir. Sevkiyatlar trenle yapılmış, tren bulunmayan yerlerde araba ve hayvanlar tahsis edilmiştir. Sevk edilenlerin iaşeleri devlet tarafından temin edilmiş, 'muhacirin' tahsisatından para çıkartılarak sevkiyatın muntazaman yürütülmesine çalışılmıştır.⁵

Bu tehcirler esnasında bazı Ermeniler, ganimet elde etmek ve doğuda hemen hemen bir asırdır Ermenilerle aralarındaki anlaşmazlıkların intikamını almak amacıyla tehcir kervanlarına saldıran eşkiyalar tarafından katledilmişlerdir. Bu suretle meydana gelen saldırılara karşı Osmanlı hükümeti hemen tedbir alarak sorumluların cezalandırılması ve muhacirlerin korunması için birçok emir göndermiştir.⁶

Bununla birlikte tehcirlerin tüm imparatorlukta araç, gıda, yakıt, giyecek ve diğer malzemelerin çok ciddi bir biçimde sıkıntısının çekildiği bir zamana rastlandığı da bir gerçektir. Belli başlı büyük şehirlerde ve İstanbul'da Müslüman ve Hıristiyanlar feci sıkıntılar çekmişlerdir. Kırsal bölgelerde evlerinden uzaktaki kişilerin önce yerleşme bölgelerine giderken, daha sonra o bölgelerde savaşın geri kalan yıllarında daha fazla ızdırıp çektiklerini belirtmeye gerek yoktur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, imparatorluğun çöküşünü takiben müttefik orduları İstanbul ve diğer kilit bölgeleri işgal etmişlerdir. İngilizler bazı Osmanlı ileri gelenleriyle aydınlarını savaş suçlusu ve Ermeni tehcirinin sorumlusu olarak tutuklamışlar ve Malta adasına göndermişlerdir. Ermeni katliamından sorumlu oldukları öne sürülen bu kişiler hakkında suç delilleri bulunabilmesi için Osmanlı arşivlerinde geniş çaplı araştırmalar yapılmış fakat iddiaları ispat edecek bir

tek belge bile bulunmamıştır. İngiliz hükümeti belki birşey bulunur ümidiyle Amerika Birleşik Devletleri arşivlerinde de araştırmalar yaptırmış ancak bu durum da neticeyi değiştirememiştir. Tutuklanarak Malta'ya sürülenler kendilerine hiçbir suçlama yöneltilmeksizin, duruşma dahi yapılmadan 1922 yılında serbest bırakılmışlardır.⁷

Ermeni komitecileri savundukları politikaların temellerini Türklerin 1.5 milyon Ermeniye katliam (soykırım) uyguladığı tezine dayandırmışlar ve mesnetsiz görüşlerini tarihte varolmayan "*Büyük Ermenistan*" devletini Türklerin kendi ellerinden aldıkları eksenine oturtmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını takiben Sevr'de emperyalistler tarafından pay edilmesine paralel olarak kendileri için Anadolu üzerinde bağımsız bir devlet kurulacağı hayallerinden hareket etmişlerdir.

Şark hareketi ve onu izleyen Lozan barış görüşmelerinde Ermeni meselesinin tarihe gömüldüğünü anlayan Ermeni komiteleri, 1920'lerden başlayarak artık sadece siyasi nitelikli suikastlerle mücadelelerini sürdürmeye karar vermişlerdir. 6-13 Şubat 1919'da Erivan'da toplanan ve Katalikos V.George'un takdisleriyle açılan "*Batı Ermenileri İkinci Kongresi*" halk mahkemesinde Talât, Cemal, Said Halim Paşalar başta olmak üzere Dr. Nazım, Bahaeddin Şakir, Cemal Azmi Beyler gibi Meşrutiyet Türkiye'sinin idarece kadrosu Ermeni tehcirinden mes'ul tutularak gıyaplarında idama mahkûm edilmiş, söz konusu kişilerin buldukları yerlerde vurulmaları için militan timler görevlendirilmiştir.⁹

Merkezi İsviçre'de olup Paris'te ve diğer Avrupa ülkelerinde de şubeleri bulunan bir Ermeni komitesi, Yunanlılarla işbirliği yapmak suretiyle, Türk ileri gelenlerine suikastler tertip etmek üzere hazırlıklara girişmiştir. Teröristlerin ele geçen ölüm listesinde biraz önce sözünü ettiğimiz kongrede hakkında ölüm kararı çıkartılanlar başta olmak üzere İttihat ve Terakki'nin geri kalan lider kadrosu, bazı mülkî ve askerî erkan ve bu arada Mustafa Kemal Paşa'nın da ismi geçmekteydi.¹⁰ Bu arada Beyrut'ta açılan bir yetimhanede Ermeni komitelerinin genç çocuklarının Türklerden öç almak üzere eğitildikleri ve gelecekte Diyarbakır'dan başlamak üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu almak için azmettirdikleri de bilinenler arasındaydı.¹¹

Ermeniler sonunda, almış oldukları bu kararı uygulamaya koydular. Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı İmparatorluğu Mondros mütarekesini imzaladığında İttihat ve Terakki liderlerinden Talât Paşa 15 Mart 1921 günü, uzun zamandan beri kendisini takip etmekte olan Sogomon Teyleryan adlı bir Ermeni tarafından öldürülmüştür.

15 Mayıs 1919'da İttihat ve Terakki ileri gelenleriyle birlikte tutuklanarak siyasetçilerin konulduğu Bekiraga bölümüne gönderilen Said Halim Paşa, İngilizler tarafından Malta adasına sürülmüş, 31 Aralık 1920'de serbest bırakıldığında İstanbul'a dönmesine izin verilmemiş ve bunun üzerine Roma'ya yerleşmesinin akabinde, bu hatıratıda okunacağı üzere, 6 Aralık 1921 günü Ermenilerce düzenlenen bir suikast neticesinde hayatını kaybetmiştir.

Talât Paşa'nın ölümünden sonra 16 Haziran 1922'de Dr. Bahaeddin Şakir ve Cemal Azmi Beyler de Berlin de öldürülmüş, bunun ardından 21 Temmuz 1922 tarihinde Cemal Paşa, Tiflis'de Ermeniler tarafından katledilmiştir.

Yukarıda ana hatlarıyla gelişmelerinin verilmeye çalıştığımız Türk-Ermeni ilişkileriyle ilgili sayıları binlerle ifade edilecek türden eser kaleme alınmış olup, bunların çoğunluğu tek taraflı olarak yazılan, tarih iliminin gerektirdiği metodolojiden yoksun propaganda vesikaları olmaktan öteye gidememektedir. Arşavir Şıracıyan'ın hatıraları da bunlardan biri olsa da, tarihin Ermeniler tarafından yorumu olarak ele alınabilecek bu kitabın diğer propaganda eserlerinden ayrılmasını sağlayan önemli bir farkı bulunmaktadır. Bu fark da kitabın yazarının Taşnak adıyla bilinen İhtilâlcı Ermeni Federasyonu'nun bu militanı olması ve "*Sözde Soykırım*" sorumluları olarak ilân edilen İttihat ve Terakki liderlerinden Said Halim Paşa ile Dr. Bahaeddin Şakir ve Cemal Azmi Beyleri Avrupa'da adım adım takip ederek katleden kişinin birinci elden hatıraları olmasıdır.

İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelen bu şahsiyetlerinin katledilmeleriyle ilgili literatüre geçmiş fazlaca Türkçe bilgi bulunmamaktadır. Dönemin başında da sadece suikastlere ilişkin yabancı ajansların geçtiği haberler yer almaktadır. Bu sebeplerden ötürü Arşavir Şıracıyan'ın itirafları, bu kitapta okunacağı gibi baştan sona sübjektif ve tek yanlı da olsa, bir dönemin kanlı olaylarını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

XIX. asrın sonlarından itibaren uluslararası politikanın gündemine giren Ermeni Meselesi bu işle ilgilenen büyük devletler tarafından hiçbir zaman bir 'sorun' olarak görülmemiştir. Büyük devletler bir çıkarları olduğunda Ermenilerle ilgilenmişler, diğer zamanlarda da oralı bile olmamışlardır. Türk devlet adamlarına seri halde suikastler tertip eden Ermenilerin-aralarında Dünya savaşında silah arkadaşlığı yaptığımız Almanya da dahil olmak üzere-büyük devletler tarafından nasıl korunup kollandıkları Şıracıyan'ın anlattıklarından anlaşılmaktadır. Bu arada uluslararası politikanın oynacağı haline gelen Ermenilerin bu gerçekleri görmedikleri

ya da görmek istemedikleri de açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yine bu itiraflardan, bir kısım Ermeninin Türklere karşı hangi ruh haleti içinde buldukları ve propaganda vasıtası olarak hangi konulara el attıkları da görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşına kadar soykırımdan bahsedilmemesi ve savaş sonrasında kurulan yeni düzen içinde ortaya çıkan soğuk savaşın hemen ardından uluslararası seviyede Ermeni propagandasının başlaması kesinlikle bir tesadüf eseri değildir. Soğuk savaşın hızını kaybetmesiyle beraber Türkiye'nin başını devamlı olarak belada tutmak suretiyle ona belirli politikaları kabul ettirmek ve kendi yörelerinden çıkıp gitmesini önlemek için tarihi gerçekler çarpıtılıp, değiştirilmiş, biraz boya ve cila katılıp yeniden vitrine konmuştur.

Osmanlı devlet erkânının en sıkışık zamanlarda dahi bir zamanların tebayı sadıkası Ermeniler için Nazi usulü bir 'nihai çözüm' düşünmüş olduklarını gösteren tek bir vesika dahi mevcut bulunmaz ve sadece savaş zamanına, o da bazı bölgelere münhasır kalan bir Ermeni tehciri söz konusuysen, 1960'lı yılların sonlarına doğru birdenbire 40-50 yıl önceki Ermeni katliamı yeniden keşfedilmiştir. Hemen akabinde bir yandan Ermeni terör çeteleri oluşturularak bunlara hedefler gösterilmiş, öte yandan düzmece bir Ermeni tarihi yaratılarak bunlarla ilgili kütüphaneler dolusu ısmarlama kitap yazdırılmış ve eş-zamanlı olarak medya yoluyla yapılan yoğun propagandayla dünya kamuoyu gerçekten Yahudi soykırımına benzer bir Ermeni katliamının vuku bulduğuna inandırılmaya çalışılmıştır.

İşte bu hatıratın da bu tür yayınlardan biri olduğuna düşünmekteyiz. Buna inanmamız için birçok sebep vardır. Mesela, hatıratıda bahsedilen olaylar 1914-22 yılları arasında geçmiş olmasına rağmen, bu hatıraların sahibi tam 43 yıl bekledikten sonra 1965 yılında, nendense tam da Batı'nın tam bu meseleyi deşmeye karar verdiği zamana denk düşecek bir şekilde, 65 yaşındayken bir anda gelen ilham neticesi kaleme sarılarak hatıralarını yazmaya koyulmuştur.

Kitabı bitirdiğimizde, hem de birinci sınıf diyebileceğimiz türden, klasik bir Amerikan polisiye romanı okuduğunuz izlenimine kapılıyorsunuz. Kendini halkına adanmış, acar, hovarda, becerikli ve gözünü budaktan sakınmayan bir kaçak: Arşavir Şıracıyan. Karşısındaysa vazifesine büyük bir sadakatle bağlı, enerjik, zeki ve gece-gündüz demeden avını kovalayan polis: Eşref. Bunların yanında işbirlikçi, hain, ispiyoncu, kurnaz ve çıkarıcı bir kötü adam da unutulmamış; VahĀ İhsan. Yani klasik Hollywood film endüstrisinin dikkatini çekeceğini, ardından Ermeni diasporasının da desteğiyle tetikçilik yolunda harcadığı ilk gençlik yıllarının filme çekileceğini ve bu sayede nesiller boyu Ermeni halkının

kalbinde ölümsüzleşeceğini bile ummuştur. Dahası, kitabın birçok yerinde Polis Eşref'in olağandışı denilebilecek türden zeki bir adam olduğunu tekrarlayıp duruyor. Yani tetikçimiz zeki bir avcının elinden defalarca kurtulmayı başarabilen ondan da zeki bir av rolünde.

Bu hatıraları kaleme alan kişi, savaş esnasında İstanbul'da Ermenilere karşı uygulanan sözde tazyik ve şiddeti anlatırken ilhamını İkinci Dünya Savaşı'nda, Alman işgali altındaki Avrupa şehirlerinde Gestapo zulmü altında yaşayan Yahudilerin başına gelenlerden almış olduğu düşüncesi uyanıyor. Birinci Dünya Savaşı süresince, savaş halindeki bir ülkenin başkentinde yaşayan ve soydaşları karşı saftaki düşmanla bilfiil işbirliği içinde bulunan şaibeli bir azınlığın temsilcileri olarak, İstanbul Ermenilerine, savaş zamanı yaşanan olağan yokluklar haricinde, öyle kitapta anlatıldığı gibi Osmanlı devleti eliyle baskı ve yıldırma hareketleri tatbik olunmamıştır. Yine bunların, eserin yazarının kendi ağzıyla iftiharla sözünü ettiği- asker kaçaklarına ve düşman subaylarına yataklık, gizli merkezlerde silah depolama, İstanbul'un yabancı bir güç tarafından işgal edilmesi halinde topyekün silahlı ayaklanmaya hazırlanmaları gibi-marifetlerini de ne kadar kapsamlı ve rahat bir şekilde gerçekleştirdiklerine bakılırsa, devlete ait güvenlik güçlerinin bu cemaate hiçbir zaman için kuşku duyulması gereken tehlikeli bir azınlık topluluğu gözüyle bakmamış olduğunu, hatıraların yazarı gibi düşünen bir bölüm Ermeni haricinde İstanbul Ermenilerinin çoğunun da, Kuvayı Milliye'nin İstanbul'a girişinden sonra bile bu toprakları terketmeyerek bu güveni hakettiklerini gösterdiklerini düşünmemek elde değildir.

Başta da belirttiğimiz gibi bu konuyla ilgili yığınla kitap kaleme alınmış, belge uydurulmuş, televizyon programları hazırlanmış ve bu suretle hiçbir zaman olmamış bir Ermeni Jenosidine bütün dünya inandırılmak istenmiştir. Türk kamuoyu ise bunların çoğundan habersiz vaziyettedir. Bunun için bu mevzuda niçin bütün dünyanın Ermenileri desteklediğini veya destekler bir tavır içine girdiğini bir türlü anlayamamakta ve aleyhine dönen dünya politikasını boş bakışlarla izlemektedir. Daha da kötüsü Türkiye'de birçok kişi, sistemli ve planlı bir Ermeni soykırımının gerçekleşebilmesi olduğu şüphesine düşürülmüştür.

Bu kitabı dikkatle okuyanlar, kitabın içine bölük pörçük yerleştirilmiş soykırımla ilgili bilgilerden mantık hatalarını bilhassa farkedebileceklerdir. Mesela kitabın yazarı daha soykırım rakamları hakkında bir karara varamamıştır. Bir buçuk milyon mu, yoksa bir milyon iki yüz bin mi? Kitabın İngilizce ve Fransızca nüshaları da bu bakımdan farklılık arz etmektedir. Keza daha çok Müslüman Arap ülkelerinde faaliyet gösteren Teşkilât-

ı Mahsusa'yı Ermeni soykırımının başsorumlusu ilân etmekle kalmıyor bir de bu teşkilâtın hapisanelerin boşaltılarak oluşturulduğunu söyleyecek kadar da ileri giderken ne bir belge, ne de bir kaynak gösteriyor.

İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelen şahsiyetlerinin katledilmeleriyle ilgili elimizde doğru dürüst kaynak bulunmaması sebebiyle bu suikastler hakkında fazlaca bir bilgimiz yoktur. Dolayısıyla, bütün zaaflarına rağmen kendi alanında yegane eser olan bu hatıratı ana kaynaklardan biri olarak kabul etmek ve ibretle okumak icap etmektedir.

Ermenilerin İstanbul ve Anadolu'daki silah stoklarıyla yıkıcı faaliyetlerini, Batılı istihbarat teşkilâtlarının Ermeni teröristlerini nasıl kısıktırtıp yönlendirmekle kalmayıp, başları sıkıştığında canla başla yardımlarına koştuklarını, dahası Türk aleyhtarını her hadisede mutlaka olaya karışan Yunan Hükümeti yanında Ermeni Patrikhanesinin olup bitenlerdeki rolünü anlatması ve Ermeni Terör Örgütlerinin perde arkasını bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermesi bakımından bu kitabın Türk okuyucularına ve araştırmacılarına her yönden faydalı olacağını ümit etmekteyiz.

Ayrıca kitaba ek olarak dünyaca tanınmış ünlü tarihçi Bernard Lewis'in Ermeni Meselesiyle ilgili olarak Fransa'da **Le Monde** gazetesinde yayınlanan 16 Kasım 1993 tarihli röportajıyla 1 Ocak 1994 tarihli açıklamaları vardır. Lewis, bu açıklamalarında, Birinci Dünya Savaşı sırasındaki olayların bir soykırım olmadığını, bu ölüm olaylarının soykırım olarak belirtilmesinin sadece bir Ermeni yalanı olduğunu söylemektedir. Bu, vicdan ve ilmi haysiyet sahibi tüm tarihçilerin bu konuda iştirak edecekleri son sözdür.

NOTLAR

* *Kitap önce Amerika'da İngilizce olarak sonra Paris'te Fransızca olarak yayınlanmıştır. Bu çeviri, Fransızcasındadır.*

1. *Erdal İler, Ermeni Meselesinin Perspektifi ve Zeytin İsyanları (1780-1880), Ankara 1988, s:13.*

2. *Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul 1987, s:426-457.*

3. *Ermeni isyanları hakkında geniş bilgi için bkz. Kamuran Gürün, Ermeni Dosyası, Ankara 1983, s:134-167.*

4. *Bu konuda geniş bilgi için bkz. Talat Paşa'nın Anıları, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul 1994, s:51-85.*

5. *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, Ankara 1944, S: 10 ve 11*

6. *A.g.e., s: XXIX-XXXIX.*

7. *Bilal N. Şimşir, Malta Sürgünleri, Ankara 1985, s:241-244.*

8. *Mesut Hakkı Çasın, "Ermenistan Silahlı Kuvvetleri" , Avrasya Dosyası; cilt 2, sayı 4 (Sonbahar 1995-96), s:47-77.*

9. *R.G. Hovannisian, Armenia on the Road to Independence, 1918 (Los Angeles 1967), s: 453'ten naklen; Mim Kemal Öke, Ermeni Meselesi, İstanbul 1986, s:297-298.*

10. *Kazım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul 1990, s: 928-929; Mim Kemal Öke, a.g.e., s:298.*

11. *Öke, a.g.e.*

Atatürk'ü Yalan veya "Kirli Bilgi"yle Değil Doğru Bilgiyle Tanımalısınız

Anahtar Kelimeler: Kirli Bilgi, Atatürk, Genosit, Asimilasyon, Azınlık.

Paul Morren-Willy Schuermans, **Modern Türkiye'nin Kurucusu Atatürk**, Belçika / Anvers, Kasım 2000.

Semiha ÖZEL
TDE Proje Uzmanı

Eksik bilgi yahut yanlış bilgi nereden kaynaklanır? Bu soruyu, şu hâle getirmek de mümkün: Bir kişi, herhangi bir konuda, bir kısmı yanlış bilgilere sahip ise ve bunda direniyorsa, doğru bilginin öğretilmesi mümkün müdür? Prof. Tural'ın 'kirli bilgi' veya 'kirletilmiş bilgi' dediği, bir gruba yahut millete, hatta şahsiyete ait tarihî, sosyolojik doğruları inkâr eden tutumlar karşısında ne yapılmalı?

Elinizdeki derginin içinde yer alan **Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları** adlı kitap dolayısıyla, doğrusu çok acı çektim.

Ekim başında, Ermeni meselesi konusunda, master ve doktora öğrencileriyle bir konuşma yapan, Sadık Tural Hoca, çok az bir kısmı çıkarılmış ve bibliyografya ilave edilerek yayımlanan (**Bilge 27**) sohbetinde, ısrarla şu cümleye yer vermiştir. (Ne yazık ki yayımlarken çıkarmak lüzumunu duymuş) "*Genosit ve asimilasyon. Bunların tam karşılığı bî-günah bir halkı yok etmek veya dilini, dinini, kültürünü değiştirmek, benliksiz, kimliksiz kılmak demek ise, Türkler adına tarihte böyle bir tek vukuat göstermek mümkün değildir. Asimilasyona da, genosite de uğrayan Türklendir, Türk soylu halklardır. Son 80 yıldır ise, Avrupa yakasında Türkiye Cumhuriyeti devletine, siyasî genosit, siyasî ve kültürel asimilasyon isnat kararı almış öfkeli bir politika var. Bu politika, bilimi bile teslim almış görünüyor. İç işlerimize burunlarını sokmaları, Türk milletinin millî sembolü olan ordumuzun, iç güvenlik meselelerindeki çalışmalarından rahatsız olmaları, Atatürk'ün millî bir kahraman olarak*

ufuk insan hâlinde kalmasına öfkeleri, beni çok şaşırtmıyor.

Biz kendimiz oldukça, onlar sinerler, kendimiz olmamaya heves ettikçe, onlar daha çok saldıracak zayıf yan bulurlar."

Bizim teybimizdeki bu cümleler metne aktarılmamış; ama, yeni bir problemle karşılaştığımızda, bu cümlelerin başkaları tarafından da duyulmuş olması gereği için –salondakiler duymuştu- buraya aldık.

Atatürk'e Öfke

Belçika'da "20. Yüzyıla Damgasını Vuranlar" serisi içinde yer alan **Modern Türkiye'nin Kurucusu Atatürk** adlı kitapta, Atatürk'ü öven cümleler, gerçekten takdire lâyıktır. Ancak kitabın *kirli bilgiyle* bulaşık hâle gelen yanı, Atatürk'ü bir diktatör olarak takdim etmek yanlışdır. "*Hitler ve Mussolini'ye benzemeyen, fetih meraklısı ve savaş düşkününü olmayan bir diktatör*" türünden tanımlamalar, acaba kaynağını nereden almaktadır?

"*Aşırı çapkınlıklarla dolu özel hayat*" gibi ifadelerin dayanağı nedir? 1925 yılında, Kürtlerin baş kaldırdığını, sert bir şekilde bastırıldığını, hangi kaynaktan alıp söyleyebilmişlerdir?

Kirli bilginin en yoğun bir şekilde karşımıza çıktığı kavram ise *azınlık* kavramıdır. *Azınlık* kelimesi, siyasî hukuk, devletler hukuku ve sosyoloji bakımından farklı anlamlara gelir. Türkiye'yi parçalamak, Kuveyt gibi en az üç, en fazla on devlet kurmak, bu devletçikleri başta petrol olmak üzere sömürmek niyeti taşıyan Batı, bir çok senaryolar üretiyor. Senaryolarına, bu üç kavramdan birini mutlaka dayanak yapıyor: *Genosit, asimilasyon, azınlık*.

Kitabın üçüncü bölümü ise, "*Atatürk'ten Sonraki Türkiye*" başlığı altında, İnönü'ye hakaretle başlayıp "*Kürt Milliyetçiliği*", "*Kıbrıs Sorunu*" gibi devletimizin ve milletimizin sivilceleri sayacağımız konuları, kangren gibi takdim etme hevesiyle dolu.

Belçika bildiğimiz kadarıyla diller ve ırklar mozaikidir. Bir Belçikalılık ruhu vardır denilse bile, bir Belçika milleti yoktur; yaşanacak muhtemel bir III. dünya savaşından sonra ise, Belçika belki de olmayacaktır. Bizim derdimiz Belçika'nın iç meselelerini konuşmak ve bir gecekondü devleti olarak varlığına ömür biçmek değildir.

Bizim sorunumuz, Avrupalı yönetici ve aydınların, kirli bilgiden bu kadar etkilenmelerini anlayabilmekteki güçlüğüdür.

Bizim sorunumuz, 20. yüzyılda tek ayıpsız lider olan Atatürk'ü; tek ayıpsız ordu olan Türk askerini ve tek ayıpsız millet olan Türkleri, derin bir kinle dışlama gayretlerini kavrama güçlüğüdür.

Bizim meselemiz, başta Almanya olmak üzere, bütün Avrupa'nın ekonomik refahına, teknolojik gelişimine, 40 yıldır teriyle, kanıyla, canıyla katkıda bulunan, fakir fakat çalışkan, az şehirli fakat dürüst, yoksul fakat mağrur bu milletin çocuklarına, **dinleri ayrı, dilleri ayrı, aşk anlayışları ayrı** diye düşman gibi bakma siyasetini kabullenememektir.

Bu kitap yayımlandığında, bazı bölümleri Yunanlı dostlarımızın, bazı bölümleri de siyasi Kürtçülerin yazdığını, Türk basınında da, Hollanda basınında da eleştirilerek yer aldı. Bizim derdimiz, Türkiye'de yaşa-

yan aydınların uyarılmasıdır. Bizim derdimiz, Avrupa Birliği'ne giden yolda hazırlanan tuzakların görülmesidir. (Yunan lobisinin Avrupa'daki bilgi kirlenmesi konumunu nereye taşıdığını öğrenip dehşete düşmek isteyenler, 28 Ocak 2001 tarihli **Hürriyet** gazetesinde Sayın Emin Çölaşan'ın yazısını okuyup, çoğaltmalar.)

Çözüm ise, öncelikle kendi olmak, kendine güvenmek, sonra da bu yanlış bilgilere bilgisayar ağlarıyla cevap vermektir. Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun bağlı kuruluşlarından Atatürk Kültür Merkezinin başlattığı, İngilizce ve Almanca cep kitapları ise, böyle bir teknoloji savaşına yiğitçe katılacak olanlara ufuk olacaktır.

“ Ermeniler eski hududun ilerisinde bulunan ahali-i İslâmiyeye fevkâlade zulûm ve itisâf yapmakta ve katliâm icrâ eylemektedir ve pek çok İslâmlar, pek sefil ve perişan, şayan-ı merhamet bir hâlde bize iltica etmekte, muhaceret etmektedirler. Binâenaleyh, Heyet-i İcrâiyeye vermiş olduğunuz salahiyetin tatbikına lüzum ve mecburiyet hâsıl olacağını zannetmekteyiz. Heyet-i âliyenize şimdiden berâyı malûmat arz ediyorum. Vaziyet-i umumiye-i dâhiliyemizde şayan-ı arz başka bir şey yoktur. ”

Mustafa Kemal ATATÜRK

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (s.79-80)

Bir Kitabın Sayfalarında Gezinirken

Anahtar Kelimeler : Türk Dünyası, Kültür, Kültür Emperyalizmi, Millî Birlik.

Yaşar Kalafat, Güney Kafkasya, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 252 s.

Seyfettin ALTAYLI

T.R.T. Dış Yayınlar Şubesi

Yıllardır okumak için elime kitap alamamıştım; çünkü 17 yıldır üzerinde çalıştığım Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü ve diğer araştırmalarım buna imkân vermemişti. İlgi alanıma giren kitapları aldığımda okuyamadan için sızlayarak kütüphanemin raflarına sıkıştırıyor ve öylesine bakakalıyordum. Araştırma yapmak ve yazmak, kitap okumama zaman tanımıyordu. Geçenlerde aldığım “Güney Kafkasya” adlı eserle, deyim yerindeyse perhizi bozdu. Anılan eser Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi’nin Kafkasya Araştırmaları Dizisinin 3. kitabıdır. Eser, Türk Dünyasının ilim erbabı ve kültür adamları, araştırmacıları ve okuyucuları tarafından çok iyi tanınan Dr. Yaşar Kalafat beyin kaleminin ürünüdür. Toplam 252 sayfa olan eserin sonunda dizin ve fotoğraflar yer tutmuştur. Kitap 14 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde yazarın gezi notları, derlemeleri ve ilmi bildirileri yer almıştır. Öncelikle Dr. Yaşar Kalafat beye kültürümüze böylesine harika bir eser kazandırdığından dolayı kalbî teşekkürlerimi sunuyorum. ASAM’ı da bu tür eserleri yayınlamaya okuyuculara ulaştırmadaki gayret ve himmetlerinden dolayı kutluyorum.

Kendimi bildim bileli okumak, araştırmak ve yazmak edebî, tarihî ve kültürel tartışmalar yapmaktan son derece zevk duyan birisiyim. “Çok okuyan biri okudukça, araştırdıkça, tamamlanacak eksiğinin çok olduğunun farkına varır” düşüncesine inanan bir insanım. Yaşar Beyin bu eserini okuyunca haklılığımı ve temkinli davranışımın sebebini bir daha kavradım.

Bu kitabı okumakla çok şeyler kazandım. Yaşadığım, yaşayarak bildiğim, okuyarak öğrendiğim, araştırdığım, olmazsa olmaz dediğim kıymetlerin; devamının milletimizin ebedi olarak var olmasına amil olan değerlerin, iç içe girerek bütünleşmiş, Türk inanç sisteminin benim düşünceme ve inancıma göre on bin yıllardan beri ulu babalarımızın ruhumuza sindirip bizi Türk kılan basit görünüşlü, ancak son derece karmaşık varlığını, büyük bir sadelikle bize benimsetilmesinin altında yatan gerçekleri, bir ilim adamının gözüyle yorumlanışını büyük bir haz duyarak idrâk ettim. Tanrının askeri olarak yaratılmış, Türk denilen bu ulu milletin yüceliğini, alçak gönüllülüğünü, insana verdiği değeri, mazlumlara ve zalimlere karşı davranışlarını, cihanlara bedel inceliğini, liyakatini, neden yaratıldığını müdrik olan sorumluluğunun derecesini tekrar tekrar gözlerimin önünden bir sinema şeridi geçirdim. Yüce devletimizin bânîsi (nur içinde yatsın) olan Atatürk’ün vasiyetine sahip çıkan, o doğrultuda adımlayan bir saygıdeğer, gönül gözü açık bilim adamının büyüklüğünü ve enginliğini, sahasına olan hakimiyetinin şahidi oldum. Eserden bir pasaj: “Ermeni, bir Ermeni’nin kavgasına rastlarsa “*vur, vur, vur*” der. Türk ise, bir Türkün dövüşüne rastlarsa, “*vurma, başısla, yazıktır, günahtır*” der. Ermeni’nin şuur altında zulmetme ve gaddarlık vardır. Türk, yaptığı ile kendisini mutlak bir güce karşı sorumlu hisseder (s.115). Türk ve Ermeni arasındaki düşünce farkını ve anlayışını Türklerle diğer milletlere karşı da tatbik ederseniz eserin büyüklüğü ve verdiği mesaj, yazarın gönül gözüyle yaptığı tespitler bütün haşmetiyle gözler önüne serilir.

Doğduğum köye 50-60 km uzaklıkta olan Nahçıvan’ın Azerbaycan’a ait olduğunu bütün dünya biliyor. Ancak Nahçıvan’la ortak sınırimızın olması için merhum Kâzım Karabekir Paşa’nın İran’a altın vererek Dil Ucu mıntkasını satın aldığını, bu ulu kişi tarafından Erzurum’da açılan Şehit Aile Çocukları Meslek Okulu’na Nahçıvan’dan öğrenci aldığını, Nahçıvan’da bir okul ve Türk klasikleriyle donatılmış bir kütüphane açtığını bu kitabı okuyunca öğrendim (s.13). Bu, kardeş diyarına duyulan ne büyük bir sevgi seli, ne asil bir davranış örneği, geleceği ne güzel okuma yeteneğidir ya Rab!...

Nahçıvan’da devam eden Türk inanç sisteminin aynen köyümde olduğu gibi devam ettiğini, pir mezarlarına, kutsal ağaçlara, gök yüzüne, ayın aydınlığına, suya, toprağa, ataların mezarına yemin edildiğini, saygı gösterildiğini, ulu ağaçlara saygı ile yaklaşıldığını, ocağın suyla söndürülmediğini, gece urnak kesilmediğini, her evin bir yılanı olduğunu, kara kedi ve baykuşun

ötüşünün, köpeğin kurt gibi ulumasının uğursuzluk sayıldığını, kırklı çocuğun odasına yabancının giremediğini, mecburiyet varsa çocuğun dışarı alındığını ve yabancının içeri alınmasından sonra çocuğun içeri getirildiğini veya çocuk yukarıya kaldırılarak yabancının onun altından geçirildiğini, at nalı, köpek kafasının kapı başlarına, at, koç, öküz kafasının ambar ve ahır kapılarına çakıldığını, bebeğin eşinin ayak basmayan yere gömüldüğünü, çocuğun ilk saç traşının, ilk dişinin, ilk yürümesinin özel önem taşıdığını, gelin, damat ve düğün töreni ile ilgili merasimlerin, geleneklerin vs. Anadolu ve diğer Türk halkları ile ayniliz arz ettiğine, sahasına hakim bir âlimin yorumuyla daha etraflı vakıf oldum (s.14-22).

Türk Milleti olarak karşı karşıya bulunduğumuz en büyük problemin kültür emperyalizminden ve kültür dejenerasyonundan kaynaklandığına inanan bir insanım. Devletimizi çökertmek için oynanan emperyalist oyunları çıkış noktaları ve yayılma şekilleri eserde çok güzel bir şekilde verilmiştir. Gregoryanların Türk soyundan olduğunu biliyordum, ancak onların da mezarlarına koç heykelleri yaptırdığını bilmiyordum. Onların tarihi seyir içinde bizden nasıl koparıldığını ve bize düşman edildiğini, şimdi de sıraya Kürt Türklerinin dahil edildiğini Yaşar Bey çok güzel ve veciz bir dille anlatmaktadır. “Yaşayan kaynakları göz ardı ederek tarihi kaynaklara ulaşılmaz” şeklindeki ifadenin taşıdığı anlamı, insan eseri okuyunca daha iyi idrâk ediyor.

Yazarın bir diğer önemli tespiti mitolojimizle ilgilidir. Haklı olarak Türk Mitolojisinin henüz oluşturulmadığını ve bunun yapılması için de hangi yolun ve metodun takip edilmesinin anahtarını veriyor. “*Halk inançları realitesi göz ardı edilerek, millî mitoloji gün ışığına çıkarılamaz*” (s.37). Ne güzel bir tespit.

Elçibey’le 1991 yılında tanıştım ve o günden başlayarak aramızda çok yakın ve samimi bir dostluk meydana geldi. Onun fikirlerine vakıftım, ümitlerini, kaygılarını biliyordum. Yaşar Bey, Elçibey’le birkaç defa görüşmesine rağmen onun Türk Dünyası ve Türkiye için ne kadar önemli bir şahsiyet olduğunu idrâk etmiştir. Bilmeyenlere eseri okumaları tavsiye olunur.

Elçibey’in Türk milleti ile ilgili tanımını önemli dolayısıyla eserden aynen naklediyorum: “*Türklük bir prestij, bir tabiat hadisesidir. Hayatında bu hadiseyi yaşamayan insan kamilleşmemiştir, yarım kalmıştır. Dünyada Türklüğün varlığını duyup onun kültürünü ve büyüklüğünü tanımayan her insan, kendini tamamlamamıştır. Fert bazında Türk; yerin, göğün ve onları yaratan Tanrının bu âlemdeki en mikro taşıyıcısıdır. Türk, bunu ruhuna sindirmiş olandır. İnsan, mikro-*

kosmos ikin, Türk bu metafizik misyonu da ihtiva eder ve Tanrıyı özünde taşır. ‘Ben seni yarattım ki, benim marifetlerimi yaşantına yansıtasin’ inancını en iyi temsil eden Türk’tür”.

Merhum dostum Elçibey (mekânı cennet olsun)’in Türk dünyası ile ilgili kaygıları bizim gibi düşünenlerden farksızdır. Türk Dünyasında birçoklarının iddialarının tersine, O, bu dünyanın problemlerini çok daha iyi bilmektedir; çünkü onu kendi varlığından çok sevmektedir. İşte Elçibey’in bu konudaki görüşü: “*Türk Dünyası için gelecekte kültür emperyalizminin ciddi tehdidi vardır. Bu tehdidin giderilmesi Türk dünyası içinde, kültür ittifaklarının sağlanması ile olur. Türkler ve Arapların Orta Çağ’da yarattığı medeniyetlere ihtiyaçları olmaz. Türklerin, Türk ve İslâm kültürünü yeniden işleyip meydana çıkarmaları milletimiz için büyük faydalar sağlar*” (s. 41-42).

Elçibey’in devletle ilgili görüşünü önemine binaen aynen aktarmak ve Dr. Yaşar Beyin kitabını bulup okuyamayanlara bir kırıntı olsun düşüncesiyle sunmak istiyorum: “*Millet devleti ile vardır. Halk devleti içindir. Devletlerin milli sınırları vardır. Milletler farklı devletler kapsamında ise ve millet devlete kurban edilmekte ise, devlet adına hareket eden şöhretperestlere durulmeme mi?”*

Elçibey’in bu düşüncesi, Orhon yazıtlarında ifadesini bulan “*il gider töre kalır*” sözüyle örtüşüyor mu?

Eser bana bir şey daha kazandırdı. Şimdiye kadar Türk inançlarını derleyenlerin sayısı neredeyse bir elin parmakları kadardır ve bu konuda yapılacak çalışmalar için belirlenmiş herhangi ortak bir metod da yoktur ve yapılanlar da yarım yamalıdır. Anadolu’ya has bir inanç sisteminin Yakut, Çuvaş, Gagauz, Azerbaycan, Kırgız, Tatar, Uygur, Türkmen, Karakalpak vs. Türk halkları arasındaki yansımaları, yapılan tespitlerin mahiyeti, farklılıkları ve bu farklılıkları meydana getiren sebepler ortaya konamamıştır. **Güney Kafkasya** adlı eserde bu noksanlık aşılmıştır, bu da Dr. Yaşar Bey’in konuya olan hakimiyetinin sonucudur.

Eserde üzerinde önemle durulan bir diğer konu da Ermeni meselesidir. Bu konuda şimdiye kadar herhangi bir stratejinin ortaya konmuş olmaması veya bir strateji değişikliğine gidilmesinin önemi eserde açıkça daha veciz ifadelerle belirtilmektedir.

Eserde dikkatimizden kaçmayan bir önemli husus da yer adları (toponomi) ile ilgilidir. 1960’lı yıllardan başlayarak Türkiye’de yer adlarını değiştirme furyası yaşanmış ve bu süreçte bilgisiz ve bilinçsiz bazı şahıslar yüzünden dünya coğrafyasına ulu babalarımızın vurdu-

ğu mühürler olan yer adlarımız değiştirilmiştir. Bir tek örnekle yetinmek istiyorum: Doğduğum köyün adı Dize'dir. Eski Oğuzca'da dize "en eski yerleşim yeri" anlamındadır ve Türk dünyasının birçok yerinde Dize adlı yerleşim yerleri vardır; Azerbaycan'dan ta Kazakistan'a kadar. Güzelim köyümün adı o süreçte "Koçkaran" olarak değiştirilmiştir. Yazık, çok yazık!!! Bilindiği gibi Gagauzlar, Moldovya'da yaşamaktalar. Azerbaycan'ın İran sınırındaki Astara adlı kasabasında Gagauz köyü vardır. Moldovya nere, Astara nere...! Karakalpak Cumhuriyetinde " Sarıkamış " kasabası vardır. Çuvaşistan'ın başkentinin adı "Çubuksarı"=Sarıkamış'tır. Türkmenistan'da Diyarbakır adlı vilayet vardır. Türk Dünyasında, bunlar gibi birbirine benzeyen yüzlerce, binlerce yer adı vardır ve bu adların verilmiş tarihleri en kadim devirlere kadar gidip çıkmaktadır. Hâlâ dört başı mamur bir etimolojik sözlüğümüz yapılmamıştır ve bazıları için anlaşılmaz, anlamsız gibi algılanan yer adlarımızın Türk Devlet felsefesi ve Türk inanç sisteminde ne anlama geldiği çözülmemiştir. Yer adlarımız bizim toprağa vurduğumuz mühürlerdir ve onları değiştirme yolundaki katliamlara dur denilmelidir. Cetlerimizin taktığı yer adlarını değiştirenler ve onların anlamını tahrif edenlere veya beğenmeyenlere Dr. Yaşar Beyin eserini okumaları naçizane teklifimizdir (s.113).

Sonuç olarak şunları diyebiliriz:

Dr. Yaşar Kalafat "Güney Kafkasya" eseriyle Türk Dünyasına yeni mesajlar yollamaktadır. Atatürk'ün de vasiyeti niteliğinde olan ve onun nutuklarında

ifadesini bulan Türk Birliğine giden yol, halklar bazında karşılıklı sevgi, saygı ve devletler bazında da eşitlik ilkesidir, yardımlaşmadır ve karşılıklı menfaatlerdir.

Türk, Tanrının omuzlarına büyük misyon yüklediği ulu bir millettir. O, tarih boyunca her vesile ile ilahî adalete vurgun, alçak gönüllü, merhametli, vakur ve mağlup edilmez vasıflarını göstermiştir, yeni nesiller de bunun farkına varmalıdır, ulu babalarının yolunda yürümelidir.

Atatürk, sadece Anadolu Türklüğünün malı değildir. O, 20. Yüzyılın Türk Dünyasına ve insanlığı Tanrı'nın bir armağanıdır. Bütün Türk halkları onu gerçek değerleriyle algılamaktadır ve sevmektedir. Onun direktifleri doğrultusunda hareket edilirse Türk halkları ve devletleri arasında sarsılmaz bağlar oluşur ve Türk Milleti fert bazında da, devletler ve halklar bazında da mutlu ve müreffeh olur, geçmişteki azametine tekrar kavuşabilir.

Türkün devlet felsefesi inançlarımızda, geleneklerimizde, sanatımızda, mitolojimizde, destanlarımızda, yer adlarımızda saklıdır, onları objektif bir bakışla, ilmi metotlarla incelemeliyiz ve gelecek nesillerin kullanımına sunmalıyız, onların ruhlarna nakşetmeliyiz. Çağdaş teknoloji ve düşüncüyü günü gününe takip etmeli ve onlardan halklarımız için azami ölçüde faydalanmalıyız, insanlarımızı aydınlatmalıyız. Kurtuluş, ilimdedir, ırfandadır, birlik ve beraberliktedir, sevgiyle kucaklaşmalıdır.

"Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar"

MELİN HAS-ER

**Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını
çıktı**

“Yeniçerilerin Kahiresi”

Anahtar Kelimeler: Osmanlı dönemi, Kahire, Abdurahman Kethüda.

Andre Roymond, **Yeniçerilerin Kahiresi. Abdurahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi**, İstanbul 1999 (çev:Alp Tümertekin), Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Dr. Yıldırım ÖZBEK

Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü

1999 yılı içinde 700. Kuruluş yıldönümünü kutladığımız Osmanlı devletinin tarihi ve sosyo-kültürel cephelerine yönelik yayınlarda bir artış olmuştur. Bu bağlamda değerlendirilebilecek çalışmalardan biri, Andre Raymond'un 1995 yılında orijinal adıyla **Le Caire Des Janissaires L'apogee de la ville Ottomane sous Abd al-Rahman Katkhuda** adlı eseridir.

A. Raymond'un dört yıl sonra dilimize çevrilen eseri, Ekrem Işın'ın sunuş yazısının da dahil olduğu sekiz ana başlığı içermektedir. Her konu alt başlıklar altında daha berrak şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır.

Yapı Kredi Yayınlarının Tarih Dizisi Editörü Ekrem Işın **Mısır'da Osmanlı Satrancı** başlıklı sunuş yazısında, taşradaki yönetim örgütlenmesinden sosyo-kültürel yapıya ve devralınan yerel kültürel mirasla başkent İstanbul'dan taşınan değerlere kadar bir dizi konuda açıklamadan sonra, A. Raymond'un Osmanlıya merkezden değil de biraz da dışarıdan bakılması teklifini olumlu bulduğunu belirterek eserin bu perspektiften değerlendirildiğinde ayrıntı çalışmalardan biri olduğunu belirtir.

Mısır'ın Siyasal Örgütlenmesi başlığı altında (s.19.46) idari yapılanmalarla ilgili bilgiler sunulmaktadır. Osmanlı'nın Mısır'ın yönetiminde yerel beyleri safdışı etmediği ileri sürülerek, fethi takibeden ilk yıllarda hazırlanan kanunnamelerde Memlûk kanunnamelerine atıfta bulunulmasının da kendi yönetimlerini meşrulaştırma gayreti şeklinde yorumlanması gerektiğine dikkat çekilir.

Mısır'ın vali, kadı ve ocaklardan (Yeniçeri ocakları) oluşan üçlü otorite veya kurum tarafından idare edildiği ve eyalet valilerinin yönetim ve maliye gibi konularda geniş yetkilerle donatılmış oldukları belirtilerek en önemli işlerinin hazine gelirlerini toplayıp İstanbul'a göndermek olduğu belirtilir. Her ne kadar vali geniş yetkilerle donatılmışsa da onu yönetimde tek söz sahibi kişi konumundan çıkaracak uygulamalarda söz konusudur. Örneğin İstanbul'dan gönderilen defterdar maliye konularında, kadı şeriat uygulamalarında, yeniçeri ağası ocak yönetiminde, hac emiri hac kervanının düzenlenmesi gibi işlerden sorumlu olmakla birlikte aynı zamanda valiyi de denetleyen kişiler olarak kabul edilebilir.

Osmanlı'nın Mısır'daki hakimiyetini pekiştiren ikinci önemli kurumun yeniçeri ocakları olduğu belirtilerek, bunların başında her ne kadar bir ağa bulunuyorsa da, daha sonraları yerel beyler arasında seçilen ve hizmet süreleri bir yılla sınırlandırılan bir “vekil” (kethüda) tarafından yönetildikleri ileri sürülmektedir. Yeniçerilerin toplanması işinde Memlûklü sistemine dönülerek Anadolu Türklerinden, köle olmayan Mısırlılardan, Kafkaslardan ve hatta Araplardan asker devşirildiği belirtilmekte, hatta Osmanlı hakimiyeti öncesinde de bu ocakların varlığından bahsedilmektedir.

Ocak üyelerinin, özellikle 16. Yüzyıl sonunda paranın değer kaybetmesi nedeniyle az para almaları sonucunda, çeşitli yan mesleklere girdikleri, dükkan sahiplerini koruma karşılığında onlara ortak oldukları (bu bir çeşit haraçtır) ve kurallara aykırı olarak evlenebildikleri dikkate alınarak, kent halkıyla sıkı ilişkilere girdikleri ileri sürülür.

Mısır'daki adliye işlerine ise İstanbul'dan gönderilen bir kadı bakmaktadır. Kadılar divan toplantılarına katılabilmekte, yönetim etkinliklerini denetleyebilmektedir.

Mısır'daki yerel beylerin zaman zaman isyan ettiklerine ve bu isyanların bastırılması sonucunda yeniçerilerin nüfuzlarını bir kat daha arttırdıklarına dikkat çekilmektedir. Bir yeniçerinin Kahire'deki bir tüccarın dükkanına girip, kapı üzerine “*ben senin ortağım*” şeklinde bir yazı asarak tüccara ortak olduğu, akşama kadar dükkanda oturup, hasılatı kontrol ettiği ve sonra bölüştüğü ve böylece yüklü bir servet edinebildiği dönemin tarihçilerinden Ceberti'ye dayanılarak aktarılmakta, pek çok tüccarın da yeniçeri ocaklarından birine bağlanarak (şeklen de olsa) onların himayesine girdiği ve bu durumdan fazla rahatsız olmadıkları ileri sürülmektedir. Bu tüccarların çoğu kahve ticaretiyle meşgul olmaktadır.

Mısır'da 18. yüzyılda yönetim alanında meydana gelen değişikliklerden birinin güçlü kişiler çevresinde oluşturulan yapılanmalar çerçevesinde iktidarın bir sülalede toplanmış olmasıdır. Sülalenin güçlülüğü sahip olduğu yeniçeri ocağı ve dolayısıyla asker sayısı ve himayesinde bulunan kişi sayısı ölçülebilmektedir. (Esasen sülaleye bağlı güç merkezleri oluşturma veya çeşitli kurumlarda kadrolaşma Osmanlı dönemi öncesi Mısır'ında da vardır. Örneğin, mimarlık alanında kadrolaşmış bir Tuluni sülalesi olduğunu Doris Behrens Abouseif'in son yıllarda yayınlanmış bir çalışmasından öğrenebilmekteyiz).

Abdurrahman Kethüda'nın Meslek Yaşamı başlığı altında bu önemli kişinin hayatından önemli dönemler hakkında bilgi verilmektedir (s.47-65). Mısır'ın yönetiminde uzun süre etkili olacak sülalelerden biri 1670'lerde kapıkulu olarak Anadolu'dan Mısır'a gelen ve geldikleri bölgenin adıyla anılan Kazdağlılar sülalesidir. Sülalenin kurucusu olan Mustafa'nın memlûku Hasan Kethüdanın oğlu olan Abdurrahman'ın ne zaman doğduğu kesin olarak bilinmese de, 1734 yılında egemenliğinin başladığı kabul edilir. Abdurrahman Kethüda'nın iyi bir eğitim aldığı, çok iyi Arapça bildiği, mimariye tutku derecesinde ilgi duyduğu hendese konusunda plân çizebilecek kadar beceriyi sahip olduğu dönemin tarihçisi Ceberti'nin notlarından öğrenilebilmektedir.

Abdurrahman Kethüda'nın siyasetten ve yönetimden fazla hoşlanmadığı ve bütün zamanını mimarlık ve hayır işleriyle geçirdiği bildirilir. Hayır işlerinin kaynağını ise Fransız tüccarlarını koruma karşılığında aldığı para ve İskenderiye gümrüğünün iltizam hakkı oluşturuyordu. Ayrıca deri ticaretiyle uğraşan Yahudi tüccarlardan alınan paralarda bu servetin bir parçasını meydana getirmektedir. İktidar mücadelesi sırasında zaman zaman kaybeden ve Hicaz'a sürgün gönderilen Abdurrahman Kethüda 1776 yılında ölmüştür. Hakimiyeti sırasında özellikle 1744-1765 yılları arasında Kahire'de yaptırdığı eserlerle zenginliğini bugün bizlere bile aktarabilen bir bani olmuştur.

Dönemin tarihçisi Ceberti'nin "*O yıllarda Mısır'ın güzelliği göz kamaştırırdı*" şeklinde cümlesi, Mısır'ın zenginliğine ilişkin bilgilerin verildiği bölümün (s.67-92) başlığıdır.

Mısır'daki bolluğun birkaç sebebi vardır. Sadece yönetici kesimi hırpalayan birkaç isyan dışında devam eden huzur ve güvenlik, veba salgınlarının bu dönem içinde uzun aralıklarla tekrarlanmış olması, tarımsal üretimlerde iç piyasayı besleyecek ürün elde etme ve ticaret bu bolluğun ve zenginliğin dinamolardır. Ancak bunların hepsinden önemlisi ticarettir. Ticari etkinlikler

başlıca şeker, kumaş ve kahve gibi ürünler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle kahve ticareti sayesinde zenginleşen yeniçeri kethüdalarının yanı sıra, bazı ailelerde dikkati çekmekteydi. Bu ailelerden biri olan Fas kökenli Şeraybiler, Ceberti'nin anlattıklarına göre ticaretten elde ettikleri kazançlarla Kahire'nin seçkin bir semtinde yer alan konakta ikamet ederlerdi. Konaklarında her türden kitabın yer aldığı zengin bir kütüphane vardı ve bu kütüphane herkesin faydalanmasına açıktı. Görüldüğü gibi yaratılan burjuvazinin kültüre yaptığı katkının temelinde ticaret, özellikle de kahve ticareti vardır.

Osmanlı dönemiyle birlikte Kahire'de meydana gelen fiziki değişimler ve özellikle kitapta ele alınan dönem içinde türemiş zengin sınıfların biçimlendirdiği semtlere yönelik olarak haritalarla desteklenen irdelemeler *Kahire'nin Büyümesi* başlığıyla (s.93-123) ele alınmıştır.

Memlûklu dönemi Kahire'sinin 500.000 nüfuslu bir şehir olabileceği ileri sürülür. Daha Memlûklular zamanında Birketü'l Fil gibi şehrin güney bölgesinde tamamıyla seçkinlerin ikamet ettiği bir semt meydana getirilmiştir. Osmanlı döneminde şehrin belirli bölgelerine yapılan kamu binalarının cazibe merkezleri yaratma ve ihtiyaç giderme gibi iki amaca hizmet ettikleri belirtilmektedir. Öte yandan Abdurrahman Kethüda zamanındaki imar etkinliklerinin kent merkezi olan Kahire'da yoğunlaşması Fatimi döneminden bu yana merkezin ehemmiyetini koruduğunu göstermektedir. Şehrin güney bölgesindeki Birketü'l Fil'in ve batı bölgesindeki Birketü'l Özbekiyye'nin Osmanlı döneminde zengin tüccar sınıfının konutlarıyla dolmuş olduğundan bahsedilerek, bu bölgelerde Nil taşkınlarında suların toplandığı göletlerin ve kanalların varlığı dile getirilmekte, gölet ve kanal kenarındaki evlerde İstanbul'da Lale Devri eğlencelerine benzer etkinliklerin düzenlendiği devrin tarihçilerinin gözlemlerine dayanılarak aktarılmaktadır.

Abdurrahman Kethüda Döneminde Kahire Mimarlığı başlıklı bölüm (s.125-156), çeşitli yazarların Osmanlı döneminde Mısır'daki imar hareketlerinin boyutları üzerine yaptıkları çalışmaların ve tartışmaların kısa özetlemesiyle başlamaktadır. A.Raymond'a göre İstanbul'a ödenen vergilerden dolayı koşullar elverişli olmasa da bayındırlık çalışmalarının görkemli Memlûk dönemiyle rahatça karşılaştırılabileceği iddia edilmektedir.

Osmanlı döneminde inşa edilen yapıların sayısal dökümleri verilmekte ve bu yapı tipleri içinde birincil sırayı sebillerin almış olduğu belirtilmektedir. Binaların

çoğunda yerel geleneklerin devam ettirildiği vurgulanarak, ilk yıllarda inşa edilen üç-dört cami dışında başkent üslubünü taşıyan yapıların yokluğuna işaret edilmektedir. Ancak başkent üslubunun en önemli temsilcilerinin minareler olduğuna dikkat çekilerek, Osmanlı tarzı minare yapımının Memlûkluya göre daha kolay olduğu görüşüyle açıklanmaya çalışılır.

Abdurrahman Kethüda'nın 1726-1775 yılları arasındaki imar faaliyetlerinin kentteki diğer tüm beylerin faaliyetlerinden kıyaslanamayacak kadar kabarıktığı belirtilmektedir. Abdurrahman Kethüda'nın 12 cami, 14 çeşme ve 3 zaviye inşa ettirdiği ayrıca Ezher ve Kalavun Külliyyelerinde genişletme ve onarım çalışmaları yaptırdığı ileri sürülmektedir.

Abdurrahman Kethüda tarafından inşa ettirilmiş olan yapıların çoğunda Memlûk döneminden gelen bezeme öğelerinin özgün şekilde kullanıldığı belirlenerek, özellikle mukarnasların basit çizgilere dönüşmesi veya tamamen terk edilmesi zevk anlayışının değişmesinden çok, ustaların Memlûk dönemi ustalarına göre yetersizliğiyle açıklanır. Aynı açıklama Osmanlı döneminde inşa edilen yapılardaki kubbelerin Memlûk dönemi yapılarının kubbelerine göre süslenmeden boş bırakılması içinde yapılır.

Abdurrahman Kethüda'nın yaptırdığı yapılarda kullanılan sütun yüzeylerinin dikey ve burmalı olarak yivlenmeleri ortak özelliklerden biri olarak belirlen-

mektedir. Bazı sebillerde görülen şebekeler ile Ezher Cami batı kapısı üzerindeki servi motiflerinin Osmanlı'dan esinlenmiş ustalar tarafından yapılmış olmasının daha tutarlı olduğu ileri sürülmektedir. Bu etkilerin ustalar dışında Kahire'ye taşınmasında, İstanbul'da padişah haremünde görev yapan ağaların görev süreleri bitiminde Kahire'ye dönmelerinin de etkili olabileceği ve bu bağlamda Beşir Ağa ile Abdurrahman Kethüda arasında kısa süreli de olsa bir dostluk olduğunun unutulmaması gerektiği önerilmektedir.

Abdurrahman Kethüda'nın 1765 yılında sürgüne gönderilmesiyle bu dönem son bulmuştur. Yerine geçen Ali Bey'in yeniçerilerin elinde olan çoğu kazanç yollarını kendine aktarması bu türden imar hareketlerini gerçekleştirecek bani sayısını azaltmıştır. Mısır ekonomisinin batıyla rekabet edemeyerek çökmesiyle bu dönemin sönüşü hızlanmıştır.

Andre Raymond'un Osmanlı dönemi Mısır'ına daha doğrusu Kahire'sine ilişkin ilginç bilgiler aktardığı bu çalışma, tarih denetimli disiplini siyasî, dinî, iktisadî tarih şeklinde ayırmanın bizlerin işlerini kolaylaştırmasının dışında pek tutarlı bir yol olmadığını göstermesi bakımından oldukça ilginçtir. Sanat veya mimarlık tarihinin, ele alınan dönem içindeki siyasal tarihten, iktisat tarihinden ve kültür tarihinden kopuk olamayacağını vurgulaması bakımından bir ölçüde, sanat tarihçilerine metodolojik bir kaynak olarak ta değerlendirilebilir.

“In the Track of the Learned”

Prof. Dr. Sadık Tural

Çev: Prof. Dr. Mustafa Özcan

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını

çıkı

“Buzlu Cehennem”

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Edebiyatı, Şiir, Rus Rejimi.

Buzlu Cehennem, Haz: Ali Şamil, Kayabal Matbaası, İstanbul, 1948.

Vüsale ŞAMİL İSMAİLOVA

Yıllardır Azerbaycan yayın hayatında göze çarpan eserler arasında millî kimliğimizi bize öğretmede, şuurlandırmada önemli roller oynuyorlar. Sovyetler Birliği devrinde bu tür eserlerden mahrumduk; çünkü bu tür eserler Rus şovenizminin maskesi olan Sovyet İdeali'ne sahte beynelmilecilliğe hizmet etmiyordu. Bu sebeple de onların yayınlanması yasaktı.

Kendisini çok sevdiğim ve saydığım, yetişmemde, millî benliğimi bulmamda bana önderlik eden manevi hocam Ali Şamil Bey bu yakınlarda bana bir kitap hediye etti. Kapağında üç renkli Azerbaycan bayrağının tonları hakimdi. O renk cümbüşünün içinde “**Buzlu Cehennem**” yazısı insanda ister istemez karmaşık duygular uyandırıyor. Bayrağımızın renklerinin hakim olduğu bir zeminde böylesine bir adın yazılması beni gayri ihtiyari sarsmıştı. Çünkü ben hep ay yıldızlı bir bayrak gördüğüm zaman onda hürriyeti, bağımsızlığı, insanca yaşamayı, cenneti bulurum; ancak şimdi karşımda cehennemin her şeyi bir anda yakıp mahveden sıcaklığının yerinde insana ürperti veren buzdan oluşan yüzü göze çarpıyordu. Cehennemin buzlu yönü ateşli yüzünden de ürperticiydi. Eserin üzerinde Gültekin-Emin Abid adını okuyunca içimde keder, sevinç ve gururla karışık duygular meydana geldi. Ali Şamil Beyin yıllardır büyük bir istiklal, ideal ve vatan şairimiz olan Gültekin'in peşinde olduğunu biliyordum. Demek ki, çalışmalarını tamamlamış ve bu eseri piyasaya çıkarmıştı. Bazen Hazerin sahillerinde Ali Beyle yürürken gözlerim onun nazlı nazlı salınan dalgalarına takılır, kulağım ise onun anlattıklarında olurdu. Gültekin mahlasıyla şiir yazan Emin Abid'in çektiği ıstıraplar, karşılaştığı düşmanlıklar karşısında nasıl granitte yapılmış kayalar gibi mukavemet ettiğini içten gelen bir duyguyla anlatırdı. O'nun adını anmak bile bir

zamanlar insanı felakete sürüklerdi. Ama Ali Bey henüz öğrencilik yıllarında bile Gültekin'in izini sürmeye başlamıştı.

Yayınladığı eseri imzalayıp vermesini ısrarla rica etmeme rağmen buna yanaşmadı ve dedi ki; “*buna asıl imzayı Emin Abid atmalıdır, ben sadece araştırmacıyım*”. Evet, ömrünün 30 yılını bu yolda harcayan insan, ortaya çıkardığı o muazzam kaynak eseri kendinin kabul etmiyordu. Tanrım böylesi alçak gönüllülüğü kaç kişi gösterebilir. Bu tavrıyla Ali Bey gözümde bir daha büyüdü ve o büyüklük nispetinde de bana en başından beri gösterdiği çileli ve meşakkatli millî yolun yüceliğini ve ulviliğini tekrar hatırlattı.

“**Buzlu Cehennem**” ömrü 1938 yılında bitirilen Emin Abid'in şiirlerinin külliyatı niteliğindedir. Eser ilk defa 1948 yılında İstanbul'un Kayabal matbaasında basılmış, kitabın kapağında bulunan resmi ise adsız bir ressam yapmış. Ali Beyin henüz öğrencilik yıllarında Rus şovenizminin yasakladığı “*Gültekin*” imzasının dikkatini çekmesi ve bu imzanın kimliğinin peşine takılması, eldeki kitabın yayınlanmasına kadar geçen zamanda yapılanları yeni bir usul ve dille sunmasıdır. Ali Beyin önsözde belirttiğine göre yıllar boyu araştırdığı sorunun cevabını Azerbaycan'da 1992 yılında başa gelen milliyetçi iktidarın KGB'nin arşivini inceleme fırsatını vermesiyle buluyor. Emin Abid'le ilgili mahkeme zabıtlarından, O'nun “*Gültekin*” mahlası ile antisovyet ve Türkçü şiirler yazan şahıs olduğunu kesin olarak öğreniyor. O devirde yayınlanan “*Yeni Kafkasya*” dergisinden Emin Abid'in 21.10.1938 tarihinde saat 21.30'da kurşuna dizildiğini ortaya çıkarıyor.

Kitap üç bölümden ibarettir. Birinci bölümde Gültekin imzası ile Türkiye'de yayınlanan şiirler yer tutmaktadır. İkinci bölümde Gültekin'in Azerbaycan'daki gazete ve dergilerde yayınlanan şiirleri vardır. Üçüncü bölümde ise Gültekin'le (Emin Abid) ilgili olan ve Azerbaycan Elyazmalar Enstitüsü'nde bulunan ve yayınlanmamış olan belgeler yer tutmaktadır.

“**Buzlu Cehennem**” Sibiry'a hitaben yazılmış; ancak Ruslar ve insanlara reva gördükleri zulmü hedef alan bir şiirdir. Şiirin satırlarında gezinirken yaşanması insan için son derece korkunç olan tipili, kasırgalı sert kışların hakim olduğu uçsuz bucaksız kar çölleri göz önünde canlanıyor. Buzlu Sibiry'nın havasına sinmiş Rus zulmünün soğukluğu insanın yüreğini buzul kitleleri arasında sıkarcasına bir ürperti uyandırıyor. Böylesine bir cehennem diyarı bulup kendi millî benliğinin farkına varmış Türkleri oralara sürgün etmek ancak insanlığa karşı büyük bir kin ve nefret duyan bir irka yakışan bir tavidir. Suçsuz insanların kendi ocağında

kurşuna dizilmeleri, takipleri, baskıları yetmiyormuş gibi birkaç saatin içinde hayvan, katarlarına balık istif eder gibi doldurularak, kadın, ihtiyar, hasta, çocuk demeden kitleler halinde Sibriya'nın dondurucu soğuşuna sürgüne yollanmaların sebebini hangi mantık ve ızanla kim verebilir ki?

*Ve siz ey ölümün korkunç yolunda
Demir adımlarla yürüyen gençler!
Siz ey bir talihin gizli kolunda
Yürürken bahtı da çürüyen gençler!
Biz de geliyoruz o yoldan size,
İstiklal, istiklal... istiklal diye.*

Büyük bir coşkuyla vatan, millet, hürriyet diye haykıran o şiirleri okudukça, geride bıraktığımız 70 yılda adlarını utanç duyarak hatırladığımız, bazılarında nefretle tiksindiğimiz, şahsiyetini birkaç kurşuna kurban etmiş kişisiz insanlarla Gültekin'i karşılaştığımızda, milletlerin ancak idealist insanların kanı ve canı pahasına yaşadığını daha iyi anlarsınız.

*Kaldıkça Ruslarda diyarım benim
İntikam olacak şiarım benim!*

Sözleri karşısında"-Yaşasın Sovyetler İttifakı, yaşasın Lenin Partisi" diye korkuyla mı, başka bir şeyin hatırı için mi, söylenmiş bu sloganları hatırlayın ve;

*Yaşa ey hasretle doğan istiklal!
Yaşa ey Türk, yaşa ey güzel hilal!*

Diyerek al kanıyla kutsal Azerbaycan topraklarını sulayıp orayı ebedi Türk yurdu kılan Gültekin'i gözünüzün önüne getirin...! Bizleri bir asra yakın bir zamanda millî kimliğimizden kopardılar, bizi bize yabancılaştırmaya gayret ettiler. Her on, on beş yılda bir defa gelip bostan iriler gibi millî şairlerimizi, yazarlarımızı, aydınlarımızı alıp uydurma suçlarla ya sokak ortasında kurşunladılar veya gecenin en karanlık bir zamanında kan damlayan pençeleriyle alıp ailesinden, çoluk çocuğundan koparıp Sibriya'nın gidilip de dönülmeyen Buzlu Cehennemine yolladılar.

Vücudu yıkarısın, imanı öldüremezsın, Başarırsan ey düşman, gel aşkımı kır!

Diyerek millî benliğine tahammül edemeyenlere karşı haykıran Emin Abidi ve onun aşkını kıramadılar,

öldüremediler, mahvedemediler. Kırın Kafkasya toptan sürgüne yollandı, millî ruhlu Kazak, Kırgız, Tatar, Özbek, Türkmen, Yakut, Çuvaş ve diğer Türk halklarının şahsiyetleri aynen Gültekin gibi ya kurşunlandılar veya Sibriya'ya yollandılar ve bir daha geri dönmediler. Zulüm ebedi olmadığı gibi, zulmedenler de daimi hakim olamazlar ve olamadılar. Tanrı'ya şükür ki, bugün Orta Asya'da ve Kafkasya'da beş bağımsız bayrağımız dalgalanmaktadır.

20. yüzyılın başlarında dedem kurşuna dizildi, onun oğlu yüzyılın ortalarında komünistleşti ama ben komünist babamdan dedemi öğrendim, onun yolunda yürümeğe ant içtim. Onun canını kurban verdiği kutsal bayrağımız için bütün gücümle çalışacağım. Benim gibi milyonlarla aydın ve hür fikirli Azerbaycan genci Emin Abid'in rüyasını süslemek için çırpınmaktadır. Bizler Türk çocukları olarak kan pahasına dalgalanan bayraklarımızı, etten ve kemikten yapılan istiklal saraclarını göz bebeklerimiz gibi korumak için dedelerimizin, Gültekinlerin, Abayların, Canım Han Hacıların ve Şeyh Şamillerin yolunda yürümekteyiz. Bu yolda yürürken de asıl müşidimiz Türk Dünyasının büyük şahsiyetleri Mehmet Emin Resulzade ve yüce Atatürk'tür.

*Zulmün topu var, güllesi var, kalası varsa
Hakkın da dönmez yüzü bükülmez kolu vardır.*

Mezarında rahat uyu Gültekin dedem, senin uğruna can verdiğin idealin bizim ilham kaynağımızdır. Sesin her Azerbaycanlı Türk çocuğu için kutsal bir emanet gibi nesilden nesle aktarılacaktır. Ben aktarmaya başladım bile.

*İstiklal, o sönmeyen müebbet bir meşale
Gönüllerde tutuşur, gözlerde sönse bile...
Hangi bir erkek onu düşmanlara kaptırır?
Anaların saçından ördüğü bir bayrağı
Hangi erkek çıkıp da edecek baş aşığı!?
Sen bizimsin, bizimsin, durdukça bedende can
Yaşa, yaşa, çok yaşa ey şanlı Azerbaycan.*

Sevgili öğretmenim Ali Şamil, sana sonsuz teşekkürler, bana beni gösterdin sağ ol, emeğine teşekkürler.

“Anadolu Varsaklarında İnanç ve Âdetler”

Anahtar kelimeler: Anadolu Varsakları, Türkmenler, halkbilim, inanç ve âdetler.

Doç. Dr. Ahmet Gökbel **Anadolu Varsaklarında İnanç ve Âdetler**. Ankara 1998, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Sayı 158, 194 sayfa.

Yrd. Doç. Dr. A. Vehbi ECER

Erciyes Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Ahmet Gökbel'in Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından yayınlanan **Anadolu Varsaklarında İnanç ve Âdetler** adlı araştırması Varsak Türkmenleri hakkında yazılan kapsamlı bir eserdir. Gerçi yazarın görme imkânını bulamadığı Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünce kabul edilen ve Dr. Ali Sinan Bilgili tarafından yapılan **XVI. Yüzyılda Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri (Varsaklar)** başlıklı (İstanbul-1994) basılmamış doktora tezi aynı konuya ayrılmış görünse de muhteva bakımından farklı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Ali Sinan Bilgili'nin doktora çalışması 16. Yüzyıl ile ve Tarsus beldesiyle kayıtlı bulunmaktadır ve Varsakların karıştıkları siyasî olaylar ve sosyal yapıları konu edilmektedir. Güzel bir özetini de okuma imkânını bulduğumuz¹ bu doktora çalışması dönemin yazılı tarih kaynaklarına Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi arşiv vesikalarına dayalı ilmi bir çalışmadır. Ahmet Gökbel'in bizlere sunduğu eser Varsakların sadece tarihi ve coğrafi dağılımlarını anlatmakla kalmıyor, günümüze kadar uzanan süreçte kabile yapıları, folklorları, dini inanışları ve bugünkü durumları ile de ilgili bilgiler veriyor.

Varsaklar Türkmenlerin **Üçok** koluna mensup bir aşirettir. Özellikle 1071'den sonra Anadolu'nun daha çok Çukurova bölgesine yerleşmiş bu göçebe aşiret, Tarsus Türkmenleri diye de anılmış ve günümüzde yerleşik hayata geçmelerine rağmen örf ve âdetlerini korumuşlardır. Yazar kitabın Giriş

bölümünde konunun Türk millî kültürü bakımından önemine işaret etmiş, araştırmasının alanını ve metodunu açıklamıştır. Kitabın Birinci Bölümü'nü Varsakların Tarihi ve Coğrafyası'na ayıran yazar konuyu *Osmanlı Öncesi Varsaklar, Osmanlı Hakimiyetinde Varsaklar* alt başlıkları altında anlatmış (sa: 4-49). İkinci Bölüm'de *Günümüz Türkiyesinde Varsaklar* genel başlığı altında önce coğrafi ve demografik dağılımları (Adana, Kayseri, Antalya, Aydın, Aksaray, Kırşehir, Mersin ve Kıbrıs'daki Varsakların dağıldıkları yerler ve sayıları) hakkında bilgi verilmiş, daha sonra *Günümüz Varsaklarının Ekonomik Durumları, Eğitim-Öğretim Durumları ve Din Eğitimi Konuları*'nin ele alındığı görülmüştür (sa: 50-86). Üçüncü Bölüm, *Varsaklarda İnançlar, Örf ve Âdetler* genel başlığını taşımaktadır. Bu bölümde doğum, çocuk, düğün, ölüm ve ölü gömme konularının bulunduğu *Hayatın Çeşitli Safhaları ile İlgili İnançlar* yer almakta ve bunları *Tabiat Olayları ile İlgili İnanışlar* başlığı izlemektedir. Burada ay ve güneş tutulması, yıldızlar, gökkuşağı, yıldırım, rüzgar, yağmur... ile ilgili inanışlar anlatılmaktadır. *Cin ve Şeytanla İlgili İnanışlar* Adana, Kayseri, Antalya, Aydın illerindeki ziyaret yerleri, ocak inancı, ağaç, ateş ve su ile ilgili inanışlar, giyim-kuşam âdetleri, avcılık ve nazar'la ilgili inanışlarla ilgili açıklamalar ve tespitler takip etmektedir (sa: 87-157). Kitabın özetinin yapıldığı Değerlendirme ve Sonuç bölümünde yazar "*Hakkında ciddi olarak hiç bir araştırma yapılmamış olan ve Türk kültürünün günümüze taşınmasında önemli bir rol üstlenen Varsak Türkmenleri bir kültür vazifesi yapmıştır*"² Eser Kaynakça'dan (sa: 165-169) sonra *şiiirler, dizin, yerleşim birimlerine ait haritalardan oluşan Ekler* bölümüyle (sa: 170-194) sona ermektedir.

Araştırmacı Ahmet Gökbel'in bu eseri yazılı kaynaklara dayanmakla birlikte, Varsaklarla yüz yüze gözlemlere ve alan araştırmalarına dayalı gerçekçi bilgilerin verilerine de istinat etmesi ve Anadolu Türk kültürünün Varsak Türkmenleri ile ilgili örf ve âdaletlerini tanıtması bakımından çok değerli bir çalışmadır. Çok büyük ve meşakkatli bir çalışma ürünü olan bu eseri bizlere kazandıran yazarı tebrik eder, ilgi duyanlara tavsiye ederim.

NOTLAR

1. Ali Sinan Bilgili, "*Osmanlıya Karşı Bir Türkmen Boyu-Tarsus Varsakları*". *Osmanlı (Yeni Türkiye yayınlarından Güler Eren Editörlüğünde 12 cildlik eser)*, Ankara 1999, IV. 170-179.
2. Ahmet Gökbel, *Anadolu Varsaklarında İnanç ve Âdetler*, Ankara 1998, 163.

“Sabahattin Ali”

Anahtar Kelimeler: Sabahattin Ali, Türk Edebiyatı şiir, roman.

Doç. Dr. Ramazan Korkmaz, **Sabahattin Ali-İnsan ve Eser**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, 397 s.

Ar. Gör. Ülkü ELİUZ

Fırat Üniv. Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edb. Böl.

Varoluş gerçeğine düşünsel bir bilinç kazandırma çalışmaları içerisinde, ekseninde insanî özün bulunduğu aydınlık eserleriyle Sabahattin Ali, yerel ve millî göndermeleri evrensel bir değer haline dönüştürerek estetik ölçüler içinde sunan bir sanat adamıdır.

İnsan ile evren arasındaki çok yönlü ve derin ilişkiyi sorgulayan ve çözüm yolları arayan Sabahattin Ali, Doç. Dr. Ramazan Korkmaz tarafından hazırlanan bu çalışmada, hayatı, edebî, fikrî, siyasî görüşleri ve eserleri ile bilimsel bir bakış açısından tahlil ve tenkit edilmektedir.

Çalışma ön söz, beş müstakil bölüm, sonuç ve bibliyografyadan oluşmaktadır. Birinci bölüm “*Hayatı, Sanat-Edebiyat ve Siyasî Görüşleri, Eserleri*”, İkinci bölüm “*Hikâyeler*”, Üçüncü bölüm “*Romanlar*”, Dördüncü Bölüm “*Diğer Eserler*”, Beşinci bölüm “*Dil ve Üslûp*” genel başlıkları altında değerlendirilmektedir.

Ön söz’de “*Sabahattin Ali üzerine yapılan çalışmalarda genellikle onun ölümlü yanları, ölüm şekli ve kavgaları esas alınmış; dolayısıyla sanatkâr kişiliği ikinci plana itilmiş, hatta daha da ileri gidilerek; o, bir sanatkâr olarak değil de, kavgacı bir siyaset adamı şeklinde görülmeye ve gösterilmeye gayret edilmiştir*”. Tesbitini yapan Doç. Dr. Ramazan Korkmaz, eserden yazara ulaşmayı esas alan bakış açısı ile sanatkâr ve eserlerini değerlendirdiğine dikkat çekmektedir.

Birinci bölümde, gerçekliği ve lirizmi başarıyla sentezleyen Sabahattin Ali’nin monografi nitelikli bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Ailesi, doğumu ve çocukluğu, gençlik dönemi ve öğrencilik yılları, öğretmenliği, Almanya yolculuğu ve dönüşü,

öğretmenlik hayatı ve soruşturmalar, yeniden atanması ve evliliği, soyadı meselesi, askerlik ve sonrası gelişmeler, kavgalı yılları ve ölümü kronolojik bir sıra içerisinde aktarılmaktadır. Sabahattin Ali’nin eserlerine dolayısıyla hayata insana, dünyaya, evrene bakışına kaynaklık eden bu trajik ve karmaşık hayat hikâyesinin bütün ayrıntıları, titizlikle ve dikkatle ulaşılan kaynak kişi ve eserlerin yardımıyla değerlendirilmektedir.

Sanat, edebiyat ve siyasî görüşlerinin de tahlil edildiği birinci bölümde, Sabahattin Ali’nin sanata, edebiyata ve politik gelişmelere bakış açısı anlatılmaktadır. Sanatkârın sanatı özellikle edebiyatı “*içinde yaşanan cemiyet şartlarının şuurlu veya şuursuz bir ifadesi*” olarak algılandığına dikkat çekilmektedir. Eserleri başlıklı bölümde ise, sanatın bir amaca hizmet etmesi ve “sosyal fayda” nitelikli olması için çalışan Sabahattin Ali’nin “*sanatın insanları daha iyiye, daha güzele yükseltmek, insanlarda bu yükselme arzusunu uyandırmak*” şeklinde ifade ettiği düşüncesinin, eserlerinin özündeki yapıcı ve ayırteci yön olduğu belirtilmektedir. “İyi-kötü” ölçüsünü eserlerini kurarken esas alan sanatkârın şiir, hikâye, roman, piyes, mektup, yazı ve çeviri başlıkları altında eserlerinin ayrıntılı bir listesi verilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde bireyselden evrensele uzanan kutlu yolda Sabahattin Ali’nin hikâyeleri ile dile öznel değerler yüklemeye başarısı çözümlenmekte ve hikâyeler tema, zaman, mekân ve şahıs kadrosu yönlerinden tahlil edilmektedir. Klasik vaka düzenine sahip olan hikâyelerin, entrik kurgusunun üzerine oturtulduğu benimsenmiş değerler kişi, kavram ve simge olarak çözümlenmektedir. Karşı değerler grubuna giren kişi, kavram ve simge değerler ile ülkü değerlerin çatışması irdelenmektedir. Sevgi, acıma, sosyal adaletsizlik, yozlaşma, bürokrasi, kaçış, başkaldırı (isyan), kıskançlık temleri hikâyeler de çözümlenirken derin ve boyutlu bir şekilde ele alınmaktadır.

Hikâyelerin zaman bakımından incelendiği bölümde, zamandan hareketle kahramanların psikolojik dünyalarına nüfuz etmek ve onları anlamak biçiminde ifade bulan bir metni anlama tekniği kullanılmaktadır. Hikâyelerin mekân bakımından değerlendirildiği bölümde, mekânın işlevsel olarak ele alındığı görülür. Hikâyelerin gösterme metodunun ve anlatma-özetleme tekniğinin ağırlıklı olduğu hikâyeler olarak iki başlık altında incelenmesi mekânın işlev bakımından ele alındığını göstermektedir. Kahramanların mekân içindeki durumlarına göre tasvir edilmesi ve mekânın fiziksel, psikolojik etkilerinin irdelenmesi dikkate değerdir. Sanatkârın mekânı, insanı bütünleyen, insana

hükmeden, ruhî ve fikri yönlerden etkileyen bir unsur olarak algılandığı belirtilmektedir.

Hikâyelerin şahıs kadrosu, kadın kahramanlar ve erkek kahramanlar ana başlıkları altında incelenmektedir. Kadın kahramanların incelendiği bölümde, kahramanlar sosyal durumlarına, kişilik yapılarına ve yaşlarına göre; erkek kahramanların incelendiği bölümde ise kahramanlar tiplerine, yaşlarına, sosyal durumlarına ve meslek gruplarına göre değerlendirilmektedir. Hikâye ve romanlardaki karakter teşkili bölümünde, Sabahattin Ali'nin kahraman-karakter yaratmada esinlendiği kaynaklar ve bu kaynakların nitelikleri incelenmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümü "Romanlar" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde önce sanatkârın üç romanı (**Kuyucaklı Yusuf, İçimizdeki Şeytan, Kürk Mantolu Madonna**) genel nitelikleri ile daha sonra bakış açısı, konu, olay örgüsü bakımından incelenmektedir. Romanların tematik bakımdan incelendiği bölümde aşk, bedbinlik, yalnızlık, kaçış, tabiat, sosyal adaletsizlik ve yozlaşma temleri tahlil edilerek, bu eksende eserden yazara ve yazarın şahsî mitine ait değerlere ulaşma yöntemi kullanılmaktadır.

Sabahattin Ali'nin romanlarında zaman irdelenirken, bireysel zaman ile sosyal zamanın bütünleştirildiği görülmektedir. Zamanın olay örgülerini kuran ve yönlendiren işlevi, derin, duygusal ve etkileşimli nitelikleri ile bütünlük içerisinde ele alınmakta ve romanlardaki mekân canlı ve işlevsel bir ana unsur olarak değerlendirilmektedir. Mekân, genelden özele doğru roman kahramanların psikolojik yapısını tamamlayan, belirleyen ve sezdiren yönleri ile ele alınmakta ve çözümlenmektedir; "*mekâna ait farklı unsurlar birleştirilirse, gözümüzde pitoresk bir tablo teecessüm eder. Fakat bizim için asıl önemli olan bu tablonun kendisi değil, tabloda bütünü oluşturan birimlerin kendi aralarında kurmuş oldukları sembolik ilişkilerdir*" tesbitinde bu düşünce ifade bulunmaktadır.

Sabahattin Ali'nin romanlarındaki şahıs kadrosu, karakter yapılarına, tiplerine ve sosyal durumlarına göre incelenmektedir. Romanlardaki baş kahramanlar, norm karakterler, kart karakterler ve fon karakterler rolleri, etkileri ve işlevleri ile değerlendirilmektedir. Yoğunlaşmış değerlerin kişileşmesi olarak ifade edilebilecek tipler ise, Sabahattin Ali'nin romanlarında bohem, asi, dejenere ve idealist tipler ele alınmaktadır.

Romanlardaki kahramanlar sosyal durumlarına göre aydınlar, köylüler, kasaba eşrafi, işçiler ve bürokratlar olarak sınıflandırılmaktadır. Çatışma zemininin oluşumunda aslî unsur olan şahıs kadrosu, entrik kurgunun ve tematik güçlerin yansımaları olarak dikkatlere sunulmaktadır.

Dördüncü bölüm, "*Diğer Eserler (Şiir-Masal-Piyes)*" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Sabahattin Ali'nin *Ağlar ve Rüzgar, Kurbağanın Serenadı, Öteki Şiirler* olarak yayınlanan yetmiş üç şiirinin yapı (vezin, ölçü, kafiye, ahenk) ve muhteva yönünden tahlil edilmektedir. Muhteva bakımından yapılan değerlendirmede, şiirleri bedbinlik, aşk, yalnızlık, kaçış, yabancılaşma, hürriyet temleri açısından ele alınmaktadır.

Sabahattin Ali'nin yazdığı dört masal (**Sırça Köşk, Bir Aşk Masalı, Devlerin Ölümü ve Koyun Masalı**), yazarın simgesel değerleri kullanarak toplumsal yergi ve yeni bir hayat arayışı içine girişini göstermektedir. Bu masallar ile ütopyik bir mekân içinde sembolik insanların ilişkilerini toplumsal mesajlar verme gayretiyle birleştirerek bir kompozisyon içinde sunulmaktadır.

Beşinci bölümde Sabahattin Ali'nin eserleri "*Dil ve Üslup*" başlığı altında değerlendirilmektedir. Sanatkârın dil ve üslubunun oluşumu, arka planı, şiir, hikâye ve roman türündeki eserlerinin bu açıdan tahlili yapılmaktadır.

Sonuç bölümünde "*hikâye ve romanlarındaki pek çok kahramanda-özellikle birinci derecedeki kahramanlarda-yazarın parçalanmış haliyle kendi varlığını görmek mümkündür*" tesbiti yapılarak, Sabahattin Ali'nin sanatının orjinal, kendine özgü yönleri yaşatıcı ve ayırtedici nitelikleri genel bir çerçeve içinde dikkatlere sunulmakta ve genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Bibliyografya bölümünde, kaynaklara ulaşmada gösterilen titizlik dikkati çekmektedir. Geniş, zengin, kapsamlı ve düzenli bir kaynak listesi bulunmaktadır.

Derleme, araştırma, inceleme ve değerlendirme aşamalarından geçerek oluşan bu çalışma, Sabahattin Ali'yi hayatı, duyguları, düşünceleri, bunların bir yansıması halinde düzenlenmiş eserleri ile bilimsel ve estetik ölçüler içerisinde tahlil ve tenkit edilerek ebedileştirmiştir. Bu titiz ve ciddi çalışmanın herkese çok yararlı olacağı düşüncesindeyiz.

Geçmiş Zaman Olur ki.....

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Pây-ı taht, Sosyal düzen, Günlük yaşam, Kanun, Padişah, Tarih.

Ahmet Refik Altınay, **Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı**, Haz: Abdullah Uysal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, 2.baskı, XLVI+330s.

Neval KONUK

Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Etkileşimi Projesi
Uzmanı

Her gün çeşitli nedenlerle ve kaygılarla coğrafyasında koşuşturduğumuz, yaşamımızı sürdürdüğümüz, çok sevdiğimiz hâlde ona gereken önemi ve değeri veremediğimiz, hatta hissettiremediğimiz; kaybettirdiğimiz ve hızla kaybedilen pek çok alışkanlığın ve belki de tutku ile saadetin tek merkezi: İstanbul.

İstanbul'un, O'nu ilk defa gören herkeste bir gizem ve hayranlık uyandırdığı şüphe götürmez bir gerçektir. 1874 yılında dünyaca ünlü İtalyan yazar Edmondo de Amicis, İstanbul'u ilk kez gördüğü zamanki izlenimlerini şu şekilde aktarmıştır: *"Tamam! Tamam,işte! Nihayet pusun arkasından önce beyazımtrak yığınlar, sonra çok yüksek bir şeyin belli belirsiz şekli, sonra güneşin aydınlattığı camların kuvvetli parıltısı ve sonunda bir dağ, birbiri üstüne, rengârenk, bir sürü küçük ev, ışık içindeki Galata ile Pera gözüktü; minare, kubbe ve selviler altında kalmış çok yüksek bir şehirdi bu, tepenin üstünde gayet büyük sefaret konakları ile kocaman Galata Kulesi, eteğinde ise Tophane'nin büyük top dökümhanesi ile bir gemi ormanı vardı. Sis ayrıldıkça şehir Boğaz'a doğru süratle uzuyormuş gibi oluyor ve tepelerin üstünden denize kadar, oraya buraya dağılmış ve camilerin beyazlığı ile minelenmiş köyler peşpeşe ortaya çıkıyordu; gemi dizileri, küçük limanlar, sahil saraylar, kasırlar, köşkler, korular; uzaktaki sisin içinden, sadece, güneşin parlattığı çatıları görünen hayal meyal başka köyler; insanı çılgınlar gibi bağırtacak bir renk*

cümbüşü, bir nebatat coşkunuğu, önceden düşünülmemiş bir şey, bir haşmet, bir haz, bir zarafet. Gemide, herkesin ağız şaşkınlıktan bir karış açılmıştı: yolcular, denizciler, Türkler, Avrupalılar, çocuklar. Çıt çıkmıyordu. Ne yana bakacağımızı bilmiyorduk. Bir tarafımızda Üsküdar ile Kadıköy, bir tarafımızda Saray tepesi, karşıımızda Galata, Pera ve Boğaz vardı. Hepsini birden görebilmek için fırıl fırıl dönmek gerekiyordu ve her tarafa ateşli gözlerle, gülerek, elimizi kolumuzu konuşmadan sallayarak, zevkten nefesimiz kesilmiş bir hâlde döne döne bakıyorduk. Ne güzel anlardı, ulu Tanrım!"¹

Sizlere tanıtacağımız kitapta, kendine özgü bir yaşayış ve idare tarzı olan İstanbul'un XVI.y.y.' da ki gündelik hayatı ile ilgili düzeninin, nasıl en ince ayrıntısına varıncaya kadar tespit edildiğini bulmaktayız. Sayın Ahmet Refik Altınay'ın ilk defa Arap harfleri ile 1333-hicrî/1917-mîlâdi tarihinde ve ikinci defa 1935 tarihinde lâtin harfleri ile yayımlanan bu kitabı; Osmanlı arşivleri ve mühimme defterlerindeki XVI.yüzyıla ait vesikalarda yer alan İstanbul hayatı ile ilgili bölümleri içermektedir.

"Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı" isimli bu eser 1987 yılında Abdullah Uysal tarafından ikinci baskıdan haberi olmadan tekrar yayımlanmıştır.

Elimizde bulunan 2000 baskı tarihli II.baskının "Önsöz" bölümünde ise Sayın Uysal bu konuya şöyle bir açıklık getirmiştir: ".....kitabın 1935 tarihinde lâtin harfleri ile basıldığını Sayın Turgut Kut Bey'in kaleme aldığı tenkid yazısı ile öğrendim. Bu baskının Ahmet Refik Bey'in vefatından iki yıl önce yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak hazırlanışında veya baskı sırasında yapılan gözden kaçmalara bakıldığında bu yazılışların Ahmet Refik Bey tarafından yapıldığına şüphe ile bakmaktayım. Şöyle ki:..... Ayrıca, 1935 baskısında; daha önceki baskıya almadığı iki belgeyi II. Bölümün 23 ve 24.sıralarına –"Hassa Fodla Furununa Bir Masura Su Vermesine Dâir" ve "Kızlar Ağası'nın Çeşmesine Su Verilmesine Dâir" başlıkları ilave etmiştir. Bu iki belge bu baskıda kitabın son kısmına orijinalleri görülemediği için aynen alınmıştır. Yine son baskısının X.bölümünde ilk baskıda yer alan dört belge çıkarılmıştır. Ancak biz onu çıkarmadık ve aynen yayımladık."(s.XLI-XLI).

Zamanının İstanbul hayatı ile ilgili hemen bütün gelişmeleri ve düzenini en iyi şekilde tanıtan bu eser, 10 bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm:Saray-ı Âmire İdaresi; "Mukaddime" (s.1), "Şehzâde Sultan Selim'in Hâss'larına Dâir" (s.3), "Şehzâde Sultan Murad'ın

Hasılarına Dâir” (s.4), “*Hazine’de ki Gümüş Siniye Dâir*” (s.5), “*Hâssa-i Hümayundan Arnavut Köyü Bağlarında Av Avlanmamasına Dâir*” (s.5), “*Sultan Selim-i Sâni’nin Edirne’ye Gidişine Dâir*” (s.6), “*Saray-ı Hümayun’da Yapılacak Oda Hakkında*” (s.6), “*Mısır’dan Saraya Tabib Getirilmek İçin*” (s.7), “*Hazine-i Âmire Nâmına Rusya’ya Gönderilen Hassa Tacirlerine Dâir*” (s.7), “*Keşiş Dağı’ndan Saray-ı Hümayun İçin Balık Getirilmesine Dâir*” (s.9), “*İskenderiye’de Bulunan Cesm Bir Zümrüt Taşının Saraya Alınmayıp Satılmasına Dâir*” (s.10), “*Matbah-ı Âmire’de Çıkarılan Tuğralı Evânînin Hariçden Toplanmasına Dâir*” (s.11), “*Eflâk’dan Gelen Beygirlerin Saray Bostanları ve Tophâne-i Âmire İçin Verilmesine Dâir*” (s.11), “*Saray Bahçeleri İçin Halep’e Tâbi Üzeyr’den Sünbül Soğanları Getirmesine Dâir*” (s.12), “*Halkalı Saray Bahçesi Civarında Kimesnenin Av Avlanmasına Dâir*” (s.12), “*İngiltere’den Sarây-ı Hümayûn’a Bazı Emtia Almak İçin Giden Bazergânla Kraliçe Elizabet’e Gönderilen Nâme-i Hümayûn*” (s.13), “*Saray-ı Hümayûm Simitçileri Arasında Olduğu Gibi Fodulacıları Arasında da Bir Silsile-i Merâtib Te’sisine Dâir*” (s.14), “*Sultan Murad-ı Sâlis’in Amcası Şehzâde Sultan Mustafa’nın Vâlidesinin Vefâtına Dâir*” (s.15), “*Saray Hammallarının Beygirlerine Dokunulmasına Dâir*” (s.16), “*Çaşnigirlerin Sûri Hümayûn İçin Cündilik Ta’lim Etmelerine Dâir*” (s.16), “*Üsküf Yapmak İçin Herkesten Evvel Şahinci Başıya Keçi Derisi Verilmesi İçin*” (s.17), “*Sâir Kasablara Olduğu Gibi Saray Kasablarının da Açıkları Kapatılmasına Dâir*” (s.18), “*Saraya Aid Çayırın Biçilmesi İçin İstanbul’a Voynuk Celbine Dâir*” (s.18), “*Paşalara Mahsûs Alemlerin Vefâtlarından Sonra Hazîne-i Âmireye Getirilmelerine Dâir*” (s.20), “*Matbah-ı Âmire Erkânının Muhallefâtına Beytü’l-mâm Müdâhale Etmeyip Kilerci Başı Tarafından Muhallefâtın İdâresine Dâir*” (s.20), “*Mısır’dan Saray-ı Hümayûn İçin Gelen İrsâliye Hakkında*” (s.21), “*Özdemiroğlu Osman Paşa’nın Doğanlarının Saray-ı Hümayun’a Gönderilmesine Dâir*” (s.22), “*Saray-ı Hümayun Bahçesi’ne Lüzûmu Olan Güllün Edirne’den Getirilmesine Dâir*” (s.23), “*Rusya’dan Sammur ve Kürk Getirilmesine Dâir*” (s.23), “*Mısır’dan Saray-ı Hümayûn İçin Zümrüd Getirilmesine Dâir*” (s.23) ve “*Saray-ı Âmire’de Yapılan Kasr’a İznik’den Çini Getirilmesine Dâir*” (s.24).

İkinci Bölüm- Evkâf Muâmelatı, Câmî ve Çeşmeler ; “*Süleymaniye Camii’ne Getirilen Su Hakkında*” (s.27), “*Camiler Civarında Hristiyanların Oturtulmalarına Dâir*” (s.27), “*Sultan Süleyman*

Kanûnî’nin Türbesi’ne Taşçı Getirilmesi İçin” (s.29), “*Gümrük-Hâne Çarşısı’ndaki Çeşme’nin Tamirine Dâir*” (s.29), “*Gümrük-Hâne Civarında Bir Çeşme İnşası’na Dâir*” (s.30), “*İstanbul’a Getirilen Su İçin Edirne’den Usta Celbine Dâir*” (s.31), “*Su Yolu İçin Mısır’dan Arka Hammalı Getirilmesine Dâir*” (s.31), “*Ebû’s- Su’üd Efendi’nin Çeşmesi’ne Dâir*” (s.32), “*Su Yollarının Geçtiği Yerlere Bağ ve Ev Yapılmaması’na Dâir*” (s.32), “*Ahâlinin Burma Lüleli Çeşmelerden Su Almalarına Dâir*” (s.33), “*Eğri Kapı Dışında ki Su Maksemine Dâir*” (s.34), “*İstanbul Sakalarına ve Çeşmelerine Dâir*” (s.35), “*Camilere Yakın Ev Yapılmamasına Dâir*” (s.37), “*Ayasofya Cami’nin deki Pâyelerin Tamirine Dâir*” (s.38), “*Üsküdar’daki Sultan Murad Han-ı Sâlis Vâlidesi Nâmına Yapılan Cami’ye Mermer Tedâriki İçin*” (s.39), “*Edirne Kapusunun da Mihrimâh Sultan Hammamına Dâir*” (s.40), “*Ebu’s-Su’üd Efendi’nin Macuncu Mescidi Civarında İnşa Ettireceği Hammama Dâir*” (s.41), “*Ayasofya Cami’nin Etrafında ki Fazla Evlerin Kaldırılmasına ve Cami’ye Tecavüz Edenlerin Te’dibine Dâir*” (s.41), “*At Sakalarının Su Aldıkları Çeşmelere Arka Sakalarının Müdâhale Ettirilmemesine Dâir*” (s.44), “*İstanbul’a Gelen Kâğıthâne Suyu’ndan Ekâbir-i Ricâlin Nizâm Hılâ’ında İstifâde Ettiklerine Dâir*” (s.45), “*Mimâr Sinan’ın Evine Mugâyir-i Nizâm Su Aldığına Dâir*” (s.47), “*Tophâne’de Kılıç Ali Paşa Câmî’ne Lüzûmu Olan Demir Aksâmın Somako’dan Tedârikine Dâir*” (s.49), “(s.49), “*Su Yolları Kılıç Ali Paşa Câmî’nin Bâşhânesine Kasaplardan Hisse Verilmesine Dâir Üzerine Bağ ve Bahçe Yapılmasına Dâir*” (s.50), “*Kılıç Ali Paşa’nın Yapılacağı Hammama Dâir*” (s.51), “*Evkâf Binâlarının Tamiri İçin Mimar Sinan’ın Verdiği Takrîre Dâir*” (s.51), “*Bâyezid Câmî’i Civarında Dârû’s-Saâde Ağası Davud Ağa’nın Çeşmesine Getirilecek Su Hakkında*” (s.52), “*Camilerde Cemiyet Olmamasına ve Sûre-i Feth Tilâvet Olunmasına Dâir*” (s.53), “*Süleymaniye ve Şehzâde Câmî-i Şerîf ve İmâretlerinin Sularına Dâir*” (s.53), “*İstanbul Mahkemelerinin Arttırılmasına Dâir*” (s.54), “*İstanbul Evkâfının Teftişine ve Sû-i İsti’mâlin Önü Alınmasına Dâir*” (s.55), “*Beşiktaş’da Hoca Sa’deddîn Efendi Hammâmı’nın İnşasına Dâir*” (s.56), “*Dikili Taş Hammâmı’nın Suyuna Dâir*” (s. 57).

Üçüncü Bölüm- Fikrî ve İlmî Hayât, Medreseler, Kütüphaneler: “*Mısır’dan İstanbul’a Gelen Evlâd-ı Arab’a Usûlü Vechile Cihet Verilmesine Dâir*” (s.59), “*Tetimme Medreselerindeki Talebe-i Ulûmun İnzibâtına Dâir*” (s.60), “*Talebe-i Ulûmun Derecât-ı Tahsiline Dâir*” (s.61), “*İstanbul’da Hutebâ ve*

Eîmmenin İmtihân İle Ta'yîn Olunmalarına Dâir" (s.62), "*Seyyid Lokman'ın Yazdığı Şehnâme'nin İkmâl ve Tezhîbe Dâir*" (s.63), "*İlm-i Nücûm'a Âid Kütüb-i Vakfiyenin Rasathâneye Gönderilmesine Dâir*" (s.65), "*Vakıf Kitâpların Teftîş Olunmasına Dâir*" (s.65).

Dördüncü Bölüm- Kadın Hayâtı, Kadınlar Hakkında Takayyüdât: "*Münâsebetsizlik Eden Kadınların Tecziyelerine Dâir*" (s.67), "*Mahallelerde Münâsebetsizlik Eden Kadınların Çıkarılmasına Dâir*" (s.68), "*Münâsebetsiz Kadınlarla İzdîvâç Edenlerin İstanbul'da Oturmamalarına Dâir*" (s.69), "*İstanbul'da Çamaşırcı Kadınların Dükkân Tutmalarına Mâni Olmak İçin*" (s.70), "*Eyüp Sultan'da Kadınların Kaymakçı Dükkânlarına Girmemelerine ve Oradaki Dükkânlarda Hristiyan Bulunmamasına Dâir*" (s.71), "*Genç Kadınların Erkeklerle Peremelere Binmemelerine Dâir*" (s.72), "*Erkeklerle Kadınların Karışık Olarak Peremelere Binmemelerine Dâir*" (s.72), "*Esir Pazarı'nda Cârîyeler Hakkında Yapılan Sü-i İsti'mâllerin Men'ine Dâir*" (s.73).

Beşinci Bölüm- Gayr-i Müslimler ve Kiliseler: "*Gayr-i Müslimler Nezdin de Bulunan Esir ve Cârîyelerin Kayd Edilmesi Hakkında*" (s.75), "*Gayri Müslimler Nezdin de Bulunan Esir ve Cârîyelerin Onlardan Alınıp Müslimlere Satılması Hakkında*" (s.76), "*Balat Kapısı Hâricinde Nizâma Mugâyir Yapılan Kilisenin Yıkılması İçin*" (s.77), "*Mugâyir-i Nizâm İnşa Olunan Kiliselerin Yıkılması Hakkında*" (s.78), "*Sulu Manastır Civârında Mugayir-i Nizâm Bir Keşiş Hâne İnşâ Olunduğuna Dâir*" (s.80), "*İstanbul'da Sâkin Gayr-i Müslimlerin Kıyafetine Dâir*" (s.81), "*Gayr-i Müslimlerin Kıyafetine Dâir Teferru'ât*" (s.82), "*Hristiyanların Şarabı Sokaklarda Tulumla Taşımalarına Dâir*" (s.84), "*Azl Olunan İstanbul Patriği'nin Aynoroz'a Gönderilmesine Dâir*" (s.84), "*Hristiyanların İstanbul'a Şarap Getirebilmelerine Dâir*" (s.85), "*Gayr-i Müslimlere Esir Satılmamasına Dâir*" (s.86), "*İslâm Mahalleleri Arasında Hristiyanların Meyhâne Açmalarına Dâir*" (s.87), "*Gayr-i Müslimlerin İslâm Kıyafetinde Gezmemelerine Dâir*" (s.88), "*İstanbul'daki Müsevîlerle Hristiyanların Şapka Giymelerine Dâir*" (s.89), "*Ebû Eyyub-i Ensâri Civârında Hristiyanların Sâkin Olmalarına Dâir*" (s.90), "*Yahûdilere Hâs Köy Mezarlığı'nın Tâhsîsine Dâir*" (s.91), "*Yahûdî Kabristanlarına Vuku Bulan Tecavüzün Men'ine Dâir*" (s.92), "*Musevî Mezarlarının Muhâfazasına Dâir*" (s.93), "*Yahûdilerin Tekâlif-i Örfiyye'den Aflarına Dâir*" (s.94), "*Yahûdilerin Kasap Akçası Vererek Tekâlif-i Örfiyye'den Muâfiyetlerine Dâir*" (s.96), "*Musevî Mezarlarına Tecâvüz Edilmemesine Dâir*" (s.97).

Altıncı Bölüm- Belediye İşleri, Ahvâl-i Sıhhiye Evler ve Sokaklar: "*İstanbul Surlarına Ev Yapılmasına Dâir*" (s.99), "*Yanan Evlerin Yerine Yapılan Evlere Saçak Yapılmamasına Dâir*" (s.101), "*Caddeler Üzerine Şeh-nişîn ve Çardak Çıkarılmamasına Dâir*" (s.102), "*İstanbul'da Kullanılan Kerestelerin Envâ'ına Dâir*" (s.102), "*İstanbul Yangınlarının Men'-i Sirâyeti Hakkında Tedâbîr*" (s.104), "*Câhil Mimârlara İstanbul'da İş Gördürülememesine Dâir*" (s.105), "*Vakıf Dükkânların Önündeki Kaldırımların Tamirine Dâir*" (s.105), "*İstanbul'un Ahvâl-i Sıhhiyesi ve Tabîblere Dâir Tedâbîr*" (s.106), "*Fatih Sultan Mehmed Dâru'ş-Şifâsı'ndaki Hastalara Hammam İnşâsı İçin*" (s.107), "*Attarların Hastalara Yanlış İlac Vermemelerine Dâir*" (s.108), "*İstanbul'da Kullanılacak Kerestelerin Envâ'ına Dâir*" (s.109), "*Karadeniz Feneri'nin Tamirine Dâir*" (s.111), "*Mezbelelerin Nerelere Döküldüğüne Dâir*" (s.112), "*At Meydanı İle Bayezid Meydanı'nın Temizlenmesine Dâir*" (s.112), "*Hammalların Atlara Tahammüllerinden Fazla Yük Vurmamalarına Dâir*" (s.113), "*Kaldırımcıların Nizamlarına Dâir*" (s.114).

Yedinci Bölüm- Meskûkât ve Ücretler: "*Üsküb Darbhânesi'nden İstanbul'a Gelen Akçaların Kalb Çıktığına Dâir*" (s.117), "*İstanbul'da Yahudilerin Kızıl ve Kırkık Akça Tedavül Etdirmemelerine Dâir*" (s.117), "*Şâhi Sikke'nin Kaldırılması ve Selimi Namıyla Sikke Kesdirilmesine Dâir*" (s.118), "*Üsküdar'da İşleyen Kayıkların Kaç Kişi Alacağına ve Ücretlerine Dâir*" (s.119), "*Meskûkât'ın Fazla Kıymette Revâc Bulmamasına Dâir*" (s.120), "*Kızıl ve Kırkık Akçaların Kaldırılmasına ve Altın ile Kuruş'un Kıymetine Dâir*" (s.121), "*Gümüş'ün Simkeşler Tarafından Suistimal Edilmemesine Dâir*" (s.122), "*Anadolu'dan İstanbul'a Gelen Eksik Şâhilerin Toplatılmasına Dâir*" (s.123), "*İstanbul'dan Kaba Akça'nın İhraç Edilmemesine Dâir*" (s.124), "*Amele Ücretlerine Dâir*" (s.124), "*Galata ve İbrahim Paşa Saraylarındaki Hademelere Alınacak Elbise Fiyatlarına Dâir*" (s.125), "*Dülger ve Taşçı Ücretlerine Dâir*" (s.126), "*İstanbul'da Kayık Ücretlerine Dâir*" (s.127) ve "*İstanbul Darbhânesi'ne Edirne Darbhânesi'nden Usta Getirilmesine Dâir*".

Sekizinci Bölüm-İâşe ve Erzak: "*Rumilinden İstanbul'a Koyun Celbine Dâir*" (s.131), "*Gümülcine'den İstanbul'a Zahire Getirilmesine Dâir*" (s.132), "*Bakkalların Narhdan Şikayetlerine Dâir*" (s.133), "*Diyarbakir'den Türkmen Koyunları Getirilmesine Dâir*" (s.134), "*Eflak ve Boğdan'dan Gelen Gönüllü Celeplerin Muhafazasına Dâir*" (s.134), "*Kefe'den Yağ Celbine Dâir*" (s.135), "*İstanbul'a Gelen Yağ Meyve'nin Suret-i Tevzi'ine Dâir*" (s.136), "*İstanbul'a*

Erzak Getirilmesine Dâir” (s.137), “Gelibolu’dan İstanbul İçün Erzak Toplanmasına Dâir” (s.138), “İstanbul’a Bir Sene Zarfında Gelen Koyunlara Dâir” (s.139), “Koyun Getiren Sipahilerin Muhafazasına Dâir” (s.140), “Tekfur Dağı’ndan İstanbul’a Erzak Getirilmesine Dâir” (s.141), “Celep Nizâmına Dâir Hüküm” (s.142), “Üsküdar Bağlarının Üzümlerine Dâir” (s.145), “Kırk Kilise’ de Kaybolan Sürüye Dâir” (s.146), “Kasap Akçasına Dâir” (s.146), “Kasap Sermayesi’ne Dâir” (s.147), “Kasap Akçası’nın Toplanmasına Dâir” (s.148), “Musevilerin Verdikleri Kasap Akçasına Dâir” (s.148), “İmaretlere ve Yahudilere Verilecek Koyunlara Dâir” (s.149), “Koyun Başlarının Hariçte Satılmayıp Başhane’ de Satılmayıp Başhane’ de Satılmasına Dâir” (s.149), “İstanbul Değirmenleri Hakkında” (s.150), “İstanbul’a Ne Gibi Koyunların Gönderileceğine ve Kaça Alınacağına Dâir” (s.151), “İstanbul’a Gelen Hind Elçisine Verilen Tayinatın Miktarı” (s.152), “Kasaplara Sermaye Olarak Sokullu Mehmed Paşa Tarafından Para Verildiğine Dâir” (s.152), “İstanbul’da Kışın Şiddetli Olması Üzerine Ekmek Fiyatının Yükseldiğine Dâir” (s.153), “Tekfur Dağı’ndan İstanbul’a Gelen Buğday Üzerinde İhtikâr Yapmak İsteyenlerin Men’lerine Dâir” (s.154), “İstanbul’da Et Müzayakası’na Meydan Virmemek İçin Sonradan Yapılan Kasap Dükkanlarının Kaldırılmasına Dâir” (s.156), “Kurban Koyunlarından Mâada Kimesneye Diri Koyun Satılmamasına Dâir” (s.156), “Yahudilerin Koyun ve Sığır Boğazlayıp Fazla Fiyatla Satmamalarına Dâir” (s.157), “İstanbul Zenginlerinin Kasap Yazılmalarına Dâir” (s.158), “İstanbul Esircilerinden Zenginliği Haber Alınan Bir Şahsın Kasap Yazılmasına Dâir” (s.159), “İğrup İle Balık Tutmaya Mezun Olmayanların Mugayir-i Usul Balık Sayd Ettiklerine Dâir” (s.159), “Ahâli Et Müzayakası Çekmemek İçin Ricâl-i Devlete Fazla Koyun Verilmemesine Dâir” (s.160), “Koyun Sürülerine Verilecek Ücrete Dâir” (s.161), “Celeplerden Koyunların Muntazaman Alınıp İstanbul’a Sevk Edilmesine Dâir” (s.162), “Kuzuların Ruz-i Hızır’dan Evvel Kesilmemesine Dâir” (s.165), “Yeniçerilerin Koyun Ticaretine Karışmamalarına Dâir” (s.166), “İstanbul İhtiyacı İçün Koyunların Muntazaman Sevki’ne Dâir Celep Hükümü” (s.167), “İslâm Giray’ a Her Sene Kiler Mühimmatı İçün Gönderilen Erzak” (s.170), “Değirmenlerde Öğütülen Unun Miktarına Dâir” (s.170), “İstanbul’da Koyun Eti Fiyatına Dâir” (s.171), “İstanbul Zahiresi’nin Vilayetlere Çıkarılmamasına Dâir” (s.172), “İzmir’deki Üzüm Madrabazlarının İstanbul’a Üzüm Göndermediklerine

Dâir” (s.173), “Edirne Kapısı Dışındaki Pazarların Ne Zamana Kadar Devam Edeceğine Dâir” (s.174) ve “Getirici Narhi ile Dükkan Narhına Dâir” (s.174).

Dokuzuncu Bölüm- Ticaret, Sanayi ve Gümrük Muameleleri : “İstanbul’a Ham Meyve Getirilmemesine Dâir” (s.177), “Rusya’da Vefat Eden Bir Tacirin Emvalini Taleb İçin” (s.178), “İran Tarflarına Bakır İhraç Edilmemesine Dâir” (s.178), “İstanbul Gümrüğüne Gelen Kollar Hakkında” (s.179), “Gümrük Mültezimlerinin Tüccardan Fazla Gümrük Almamalarına Dâir” (s.180), “İskelelerden Gececek Kimselerin Yoklanmalarına Dâir” (s.180), “Çanakale Boğazı’ndan Girib Çıkacak Ecnebi Sefinelerinin Yoklanmasına Dâir” (s.181), “Lehistan’dan Memaliki Osmaniye’ye Gelen Tâcirlerden Fazla Gümrük Alınmamasına Dâir” (s.182), “İstanbul’da Yapılan Hasırların Tül ve Arzının Ne Mikdar Olacağına Dâir” (s.182), “İstanbul’daki Kumaş Destgâhlarına Dâir” (s.183), “İstanbul’da Satılan Kiremitlere Dâir” (s.184), “İstanbul’da Ayda Ne Kadar Barut Yapıldığına Dâir” (s.185), “İstanbul’a Ham Meyve Getirilmemesine Dâir” (s.186), “Mîrî Üsküf İşlemek İçin Derilerin Mîrîye Lâzım Olanı Alınmadan Hârice Satılmamasına Dâir” (s.186), “Bezzâzistan’daki Dellâl ve Esnafın Hilelerine Mani Olmak İçin” (s.187), “İstanbul’da Satılan Altın Varakların Usûl ve Nizâmı Vechile Yapılıp Satılmasına Dâir” (s.188), “İstanbul Debbağları İçün Tuzla’dan Gelen Palamutun Muntazaman Gönderilmesine Dâir” (s.190), “İzmir’den İstanbul’a Gelen Bal Mumu’ nun Hârice Gönderilmemesine Dâir” (s.191), “İstanbul’a Getirilen Odunun Narh Mucebince Satılmasına Dâir” (s.192), “Odun Gemilerinin Navlunlarına Dâir” (s.193), “İstanbul’a Mısır’dan Tuz Getirilmesine Dâir” (s.194), “Rusya’dan Gelen Çivid Hakkında” (s.195), “Üsküdar’da Valide Sultan Tarafından Tesis Olunan Şem’Haneye Dâir” (s.195), “İstanbul’da Lüzumundan Fazla Kumaş Destgâhı Bulundurulmamasına Dâir” (s.196), “Fazla Kireç Dükkanı Açılmamasına Dâir” (s.197), “Yeniçeri Odaları Civarında Humbara ve Esliha İmaline Dâir” (s.198), “İstanbul’a Rençberlik İçin Gelen Hristiyanlardan Fazla Resm Alınmasına Dâir” (s.199), “Çuhacı Musevilerden Seferlerde Fazla Orducu Alınmamasına Dâir” (s.200), “Başmakçılar Çarşısıyla Çizmeciler Çarşısı’nın Ayrı Ayrı Olmasına Dâir” (s.201), “İstanbul Kasaplarının Debbağlara Vermedikleri Derilerin Müsâderesine Dâir” (s.201), “Kasapların Debbağlara Deri Vermeyib Kendileri Debağat Eylemeleri İçin” (s.202), “İstanbul’dan Harice Gön Çıkarılmamasına Dâir” (s.204), “Galata’da Deniz Kenarında Kalafatlanan Gemi Kapudanlarından Resm

Alınmasına Dâir" (s.205), "*Mudanya'ya İşleyen Gemilere Tecavüz Edenlerin Men'ine Dâir*" (s.205), "*İstanbul'da Kefilsiz İğneci Dükkanı Açılmamasına Dâir*" (s.206), "*Şeker Akîde Edildiği Cihetle Fiyatının Arttığına Dâir*" (s.207), "*Kunduruların Nizam Dairesinde Yapılması İçin İttihaz Olunan Tedbirler*" (s.208), "*Kasapların Yağları Mumculara Göndermelerine Dâir*" (s.208), "*Kuyumcuların Bezzâzistan'daki Dükkanlarının Vârislerine İntikaline Dâir*" (s.209), "*Tüccarın Gümrüklerdeki Yahudilerden Şikayetlerine Dâir*" (s.210), "*İstanbul'da Satılan Çuhanın Cinsine ve Fiyatına Dâir*" (s.211), "*Çuha ve Kumaşların Sultan Süleyman-ı Kanunî Devrindeki Fiyatla Satılmasına Dâir*" (s.213), "*İngiliz Tâcirlerinin Memâlik-i Osmaniyye'de Ticaret Etmelerine Dâir*" (s.213), "*Kunduruların Nalça Fiyatına Dâir*" (s.214), "*Avrupa'dan Gelen Çuhanın İstanbul Esnafına Nasıl Paylaştırıldığına Dâir*" (s.215), "*İstanbul'da İşlenen İbrişimlerin Yalınkat Yapılmamasına Dâir*" (s.216), "*Çuha Fiyatının Artmasına Dâir*" (s.217), "*Dışarı Çıkması Memnu Olan Emti'anın Çıkarılmamasına Dâir*" (s.218), "*Hisarın İçinde Olan Tacirlerle Haricinde Olan Tacirlere Vaz Olunacak Narh'a Dâir*" (s.219), "*Yeniçerilerin ve Sılk-i Askeriyye Dâhil Olanların Ticaretle İştigâl Etmemelerine Dâir*" (s.221), "*Deri Tacirlerinin Memâlik-i Ecnebiyye-ye İhracatta Bulunmalarının Men'ine Dâir*" (s.222), "*Sîm-Keşhânelerde Fazla Gümüş İsrâf Edilmemesine Dâir*" (s.223), "*Mütefâvit Narh Meselesine Ketenci Esnafının İtiraz Etmelerine Dâir*" (s.224), "*İstanbul'a Mısır'dan Üstad Dokumacılar Celbine Dâir*" (s.225), "*Galata'da Bir Bezzâzistan Açılmasına Dâir*" (s.226), "*Edirne'den İstanbul İhtiyacı İçin Çuhaların Serî'ân Gönderilmesine Dâir*" (s.227), "*Çarşı'da Esnaflık Eden Sipahilerin ve Yeniçerilerin Esnaf Nizâmına Tâbi Olmalarına Dâir*" (s.227), "*İstanbul'da Satılan Hasırların Yapılışına Dâir*" (s.228), "*Altun Varakçuların Nizâmına Dâir*" (s.229) ve "*Bezzâzistan ve Kuyumcularda Satılan Gümüş Evâni'nin Damgasız ve Kalb Olmamasına Dâir*" (s.230).

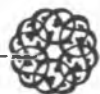
Onuncu Bölüm-Hayat-ı Umûmiyye ve Zâbita Vukûatı : "*Mahmud Paşa Hanı'ndaki Gayr-i Müslimlerden İslâmların Ecneblerin Davaları Mehâkim-i Şer'iyyede Görüldüğüne Dâir Şikayetine Dâir*" (s.233), "*Mahalle Arasında Yemek Pişiren Aşçıların Menlerine Dâir*" (s.234), "*Eyüb Sultan Civarında Edilen Münasebetsizliklerin Men'i Hakkında*" (s.234), "*İstanbul'da Dilencilik Eden Araplara Dâir*" (s.236), "*Rum İli ve Anadolu'daki Ahâlînin İstanbul'a Gelip Yerleşmemelerine Dâir*"

(s.237), "*İstanbul'da Mukim*" (s.239), "*Kağıthâne Çayırıları Civarındaki Ağulların Kaldırılmasına Dâir*" (s.239), "*İstanbul'da Meyhânelerin Kaldırılmasına Dâir*" (s.240), "*Mahalle Aralarında Meyhâne Açtırılmamasına Dâir*" (s.240), "*Boğaz'da ve Haliç'te Kullanılacak Peremelerin Gizli Alınıp Satılmamasına Dâir*" (s.242), "*Şer'an Dilenmeğe Mezun Olmayanların Dilenmemelerine Dâir*" (s.243), "*İran Seferi Münasebetiyle Câmilerde Kur'an-ı Kerim Okunmasına ve Dua Edilmesine Dâir*" (s.245), "*İstanbul'da Türeyen Hırsızlara Karşı İttihaz Olunacak Tedbirlere Dâir*" (s.246), "*İstanbul Mahallelerinde Kefilsiz Kimesnenin Oturtulmasına ve Zabıta Ahvâline Dâir*" (s.247), "*Ahırlarında Davar ve İnek Besleyip İcâbında Yahûdilere Satanların Men'lerine Dâir*" (s.249), "*Meyhânelerin Kaldırılmasına Dâir*" (s.250), "*Haydariler Zaviyesi'nin Kaldırılmasına Dâir Ahâlînin Şikayeti Hakkında*" (s.251), "*Çingenelerin Ata Binmemelerine Dâir*" (s.252), "*İstanbul Halkının Miraslarına Dâir*" (s.253), "*İstanbul'da Sâhihü'n-neseb Sâdâtın Teftişine Dâir*" (s.254), "*Hassa Fodla Furununa Bir Masura Su Verilmesine Dâir*" (s.255) ve "*Kızlar Ağası Çeşmesi'ne Su Verilmesine Dâir*" (s.255).

İstanbul'daki bina yapılışından, yiyecek maddelerinin alınışına; vakıf mallarının korunması ve kullanımından, İstanbul'da kullanılan suyun dağıtımına; ilmî ve fikrî hayat ile kütüphanelerin durumundan, kadınların yaşayış şekillerine; yiyecek maddelerinin toptan ve perakende satışlarındaki fiyatlardan, kaliteleri ile meyve ve sebzelerin ham ve olgun olmalarına; sanayi ve ticaretin esaslarından, kullanılacak malzemenin cinsi ve boyutlarına; paraların ayarından, inşaatlarda kullanılacak tuğlanın ölçülerine varıncaya kadar her şeyin standardının tespit edildiği bu eserden güncelliği ve düşündürücülüğü itibariyle bazı parçalar seçtim.

1- "*Câhil Mimârlara İstanbul'da İş Gördürülmemesine Dâir*"(s.105)

Hassa Mimârların Başı Sinan'a hüküm ki, Rum Eli'nden ve sâir yerlerden gelip neccâriye ve benna ilminden haberleri olmayıp müşârun ileyhin marifeti olmadan ellerine arşun alıp mimârlık edip nâ-ehil olmağla binâ eyledikleri evlerin ekseriyâ (s.88) ocakları tutuşup ihrâk olduğun bildirdiğin ecilden buyurdum ki, vusul bulduk da bu bâbda mukayyed olup onun gibi binâ ve dülgerlik ilminden haberi olmayıp ellerine arşun alıp vech-i meşrûh üzere mimârlık eyleyenleri men edip senin marifetin olmadan ol vechile nâ-ehil kimesnelere mimârlık etdirmeyesin.²

2-“Şeker Akîde Edildiği Cihetle Fiyatının Arttığına Dâir” (s.207)

İstanbul Kadısı'na hüküm ki, sâbıkan mahrûse-i mezbûrede kadısı olan Mevlânâ Zekeriyâ-damat-fezâiluhu-Südde-i Saâdetime mektub gönderip mahrûse-i mezbûrede şekerçiler hıfzetinin ehl-i hurbesi ve Yiğit Başuları ve sâir ehl-i vukufları meclis-i şer'e gelip mahrûse-i mezbûrede koltukçu çoğalıp şehre gelen şekeri onlar alıp akîde etmekle³ Dîvân akd olunduğu zaman “Hüsn-i hâli-i askere işaret için kadîmden bir kanun olmak üzere, Muhzır Ağa bir akîde şekeri getirir. Vezir-i azam'a, sâir Vüzerâ'ya, Nişancı, Kazasker ve Defterdârlara sunardı. Verilen şekerin miktarı Vezir-i azam'a ikiyüz, Yeniçeri Ağası ile Ser-i Sekbân'a ve Kethüda Bey'e yüzer, sâir Dîvân halkına 30'dan 15 dirheme kadar idi. Onbirinci asr-ı hicrîye ait yazma ve müellifi meçhul bir eserde şekerin Dîvân'da Ases Başu Kapu Kethüdası eliyle tevzî edildiği yazılmıştır. Şeker ziyâde bahâya çıkıp (s.172) ve kıyyesi yirmi otuz Akçada iken kırkbeş ve elli Akçaya olmuştur deyû min-ba'd, koltukçular men' olunmak rica etdiklerin arz etmeğin men' olunmak emredip buyurdum ki, vardıkda min-ba'd koltukçuları men'edip min-ba'd kad'mden olagelene, Emr-i Şerifime muhalif iş olmaktan hazer edesin.(Kâtib-i Kadimî oğlana verildi). Fî 26 Sefer 990/22 Mart 1582.

“İstanbul'a Gelen Hind Elçisine Verilen Ta'yinatın Miktarı” (s.152)

Mısır Beylerbeyisi'ne ve Defterdârı'na hüküm ki, bundan akdem Hind elçisi Südde-i Saâdet'imde olduğu zamanda her gün yetmiş adet ekmek ve üç kıyye şeker ve üç tane şem-i asel ve bir buçuk kile pirinç ve dört Vukıyye bal ve üç cenâh tavuk ve üç re's koyun verilegelüp, onda dahi münâsib gördüğün üzere birer miktar verilmesin emredip buyurdum ki, varıcak emrim mucebince elçi-i mezbûre vech ve münâsib gördüğün

üzere zikr olunan ihracatdan her gün birer mikdar nesne tayin edip veresin. Fî 8 Zilkâde 975/4 Mayıs 1568.

“Kasaplara Sermaye Olarak Sokullu Mehmed Paşa Tarafından Para Verildiğine Dâir” (s.152-153)

İstanbul Kadısı'na hüküm ki, mahrûse-i mezbûre-kasapları sermayesine ilhak olunmak için Dûstûr-i Ekrem, vezir-i azam Mehmed Paşa-edâme Allahu Teâlâ iclâlehu –bin Flori sadaka etmeğin⁴ Vermek istemeyenlerden cebren alınır. İstanbul selhâneleri Edirne Kapısında Yedikule'de idi. Dâri's-saâde Ağası Mehmed Ağa'nın Eyüp Sultan'da bir selhânesi vardı. Bu selhâneyi İbrahim Paşa Sarayı'ndan altı İçoğlanı işletirdi. (Rebiyül âhîr 995/ Mart 1587). ve mezkûr Flori hâlen Koyun Emîni olan Mustafa'da olmağın buyurdum ki, vusûl buldukda meblağ-ı mezbûr-ı kusur mûmaileyh alıp kasaplar sermayesi akçasına mütevellî olan Ali'ye teslim etdirip, dahi kasaplar akçasına ilhâk etdirip murâbahaya verdirip hâsıl olan rıbhın sâl-besâl mahrûse-i mezbûre kasaplarından ziyânı zâhir kasaplara teslim etdiresin. (Koyun Emîni'nin adamına verildi) Fî 10Rebiyül evvel 980/21 Haziran 1572.

NOTLAR

1. Edmondo de Amicis, İstanbul (1874), (Çev:Beynun Akyavaş), Türk Tarih Kurumu Yay., T.T.K. Basımevi, Ankara, 1993,s.13.
2. Osmanlılarda inşaata pek ziyâde ehemmiyet verilirdi. İnşaat padişahlar istedikleri tarzda yaptırılırdı. Edirne'deki Sultan Selim Camii yapıldığı sırada pencerelerinin çinilerle tezyin edilmesini Mimar Sinan'a padişah kendi emretmişti. Fî 4 Rebi-ül âhîr 981/3 Ağustos 1573. (Dîvânda Topçular Çavuşu'na verildi) Fî Sefer 980/29 Haziran 1572.
3. Akîde şekeri bu devirde Dîvân-ı Hümayun'da kullanılırdı.
4. Kasap akçası esnaftan da toplanırdı.

“Kıbrıs Türk Halk Mutfağı ve El Sanatları”

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, Halkbilim, Türk Mutfağı, El Sanatları, Sempozyum, Bildiri.

I. Kıbrıs Türk Halk Mutfağı Ve El Sanatları Kolokiyumu Bildirileri, Gazimağusa, 21-22 Mayıs 1998. DAÜ Türk Halk Kültürünü Araştırma Kulübü Yay. DAÜ Bsm., 186 s.

Yard. Doç. Dr. Tudora ARNAUT

Moldova Komrad Devlet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Mesarya Ovası, Beşparmak Dağları, Girne, Gazimağusa, Lefkoşa, Lefke, Güzelyurt Kasabaları ve Köyleri, havası gibi sıcak insanları, zengin gelenek ve görenekleri, cemile çiçeği gibi tüm güzellikleriyle Kuzey Kıbrıs, Anavatan Türkiye'nin göz bebeğidir.

1974 yılında gerçekleştirilen Barış Harekatından sonra bağımsız ve özgür bir Devlet durumuna gelen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), bugün Cumhurbaşkanlığı, Cumhuriyet Meclisi, Hükümeti, İdari Teşkilatları vb. ile, tam teşekküllü bir Devlettir.

KKTC kısa bir süre içerisinde üniversitelerle donatıldı. Başta Türkiye olmak üzere, birçok ülkelerin gençleri, yüksek tahsil için KKTC'ni seçtiler. En çok tercih edilen üniversite ise, Gazimağusa'daki Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ) oldu. 1979 yılında kurulmuş olan DAÜ bugün, 34 ülkeden 900 öğretim elemanı ve 67 ülkeden 13000'den fazla öğrencisiyle hızla büyümeye devam etmektedir. 2200 dönümlük bir alana yayılan DAÜ'nin Mühendislik, Mimarlık, İşletme ve Ekonomi, Fen ve Edebiyat, Eğitim, Hukuk, Tıp, İletişim Fakülteleri ve 4 yıllık lisans programlarının uygulandığı Turizm ve Otelcilik Yüksek Okulu ile Bilgisayar ve Teknoloji Yüksek Okulu faaliyette bulunmaktadır. Ayrıca iki yıllık ön lisans, yüksek lisans ve doktora programları da DAÜ'nin etkinlik alanı içindedir.

Fen ve Edebiyat Fakültesine bağlı olarak beş yıl önce kurulan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü verimli

ve yararlı eğitim verirken, oluşturulmasını özendirdiği Araştırma Kulüpleri ile de öğrencilerin, hayata daha iyi hazırlanmalarına olanak sağlamaktadır.

DAÜ Kıbrıs Türk Halk Kültürünü Araştırma Kulübü, işte bu kulüplerden biridir. 1998 Yılında kurulan bu kulüp, Kıbrıs'ta var olan son derece zengin Türk halk kültürünün araştırılmasını, derlenmesini, belgelenmesini ve değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Kurulduğu yıl ilk alan araştırmasını yapan kulüp üyeleri, düzenledikleri ilk kolokiyumda, çalışmalarını tartışmaya sunmuşlardır.

“I. Kıbrıs Türk Halk Mutfağı ve El Sanatları Kolokiyumu” ana başlığı altında düzenlenen bilimsel toplantı Kulüp Başkanı Sevim Sakarya* ve DAÜ Rektör Yardımcısı** Doç. Dr. Mehmet Altınay'ın açış konuşmaları ile başlamaktadır.

Kıbrıs Türk mutfak kültürünü, yiyecek ve içeceklerini içeren bildirimlerde, yemeklerin yapılış biçimleri, tarifleri ve faydaları anlatılmaktadır. Örneğin “*Mesarya bölgesinde yetişen kır otlarının Kıbrıs Türk mutfağında kullanılış şekilleri*” başlıklı bildirimde Sevim Sakarya, Kıbrıs'ta yetişen otların hangi amaçlarla ve nasıl kullanıldıklarını anlatmaktadır: Kazayağı, gabbar, ayrelli (kuşkonmaz). Gömeç, gelincik (gelin yemişi), lapsana, yaban baklası, ısırğan otu, semiz otu, kavvulla, rezene...

Araştırmacı tüm bu otların, insan vücudu için faydalarını da izah etmektedir. (s.9)

Denizle çevrili olan Kıbrıs mutfağında, deniz ürünleri ile yapılan yemeklerin önemli yeri vardır. “*Erenköy'de çıkan deniz ürünleri ve yapılan yemekler*” adlı bildirimde Özge Eliz, deniz ürünlerinin yakalanışlarını, bunlardan nasıl yemek yapıldığını ve sofraya sunulmuş biçimini açıklamaktadır. Örneğin “*sibya*” adlı deniz ürünü hakkında şunları yazmaktadır: “*Sibya deniz tüfeği veya ağ ile avlanır, Yahnisi yapılır. Soğan, domates, sirke, şarap, tuz, salça ve sibya bir tencereye konularak pişirilir. Sibya yahnisi genellikle meze olarak sunulur. Sibya balığının turşusu da yapılır. Önce balık haşlanır. Küçük küçük kesilir ve kavanoza konur. Üzerine tuz, sirke ve zeytinyağı dökülür. Böylelikle turşu hazırlanmış olur.*” (s.35)

Bildiriler arasında, yemek tariflerinin yanısıra, yemeklerin ve bütünüyle Kıbrıs Türk Mutfağının etkisiyle oluşan öteki halk kültürü ile ilgili konular da bulunmaktadır. İlke Susuzlu'nun, “*Kıbrıs Türk mutfağında yiyecek ve içeceklerle ilgili inanışlar*” (s.21), Gökçin Orundalı'nın “*Kıbrıs Türk Halk Kültüründe bir tören yemeği: Herse veya dövme*” (s.39) ve Erkut Günen'le Hasan Soyer'in “*Lefkoşa ve Gazimağusa bölgelerinde*

günümüz meyhane kültürü üzerine tespitler”(s.43) Başlıklı bildiriler, bu konudaki birkaç örnektir. Geleneksel bir Türk yiyeceği olan macun, Kıbrıs Türk mutfağının vazgeçilmez ürünüdür. Çeşitli meyve-lerden elde edilen macun, konuğa gururla sunulan bir ikram malzemesidir. Emete Galatyalı'nın, “*Kıbrıs Türk mutfağında macun kültürü*” (s.155) başlıklı bildirisinde hangi meyvelerden, nasıl macun elde edildiği ve bunların nasıl saklanmalarının gerektiği anlatılmaktadır.

“*Mezeler*” (s.163) de bir bildirinin konusu olmuştur. Zekai Altan bu bildirisinden mezeyi, Kıbrıs ağzı ile, “*gonyağın yanında küçük tabacıklar içerisine gonan yiyecekler*”olarak tanımlamaktadır. Mezelerin özellikleri, kullanımı, ikram şekilleri, çeşitleri, yapıları hakkında bilgiler bildirinin içeriğini oluşturmaktadır. Adaya özgü çitlembit, köfter, basedembo, kavrulmuş bakla vb. gibi kuru yemişler, cıklla turşusu, tavşan turşusu, tavuk yumurtası turşusu, salyangoz (garavolli) turşusu, bıldırcın, keklük, ahtapot turşuları, gabbar, gir dama, ayreli, çakızdez, hoster, enginar turşuları vb. de Kıbrıs Türk mutfağının mezeleri olarak bildiride yer almaktadır.

Kitaptaki el sanatları ile ilgili bildirilere gelince... Kimi bildiriler, günümüzde unutulmakta olan kukla yapımı ve oynatılması üzerinedir. Filiz Pehlivanogulları “*Mesarya bölgesi köylerinden İnönü ve Gaziköy'de geleneksel bebek yapımı*” (s.73) başlıklı bildirisinde, beş ayrı bebek türünden söz etmektedir. Kamış bebek, kalem bebek, saman bebek, yün bebek ve oyuncak bebek yapımında kullanılan malzemeler ve bunların yapıları, bildirinin içeriğini oluşturmaktadır.

Kırsal alanda geniş bir kullanım alanı olan, hatta kentlerde de kullanılan çalı süpürgesi de bir bildiriye konu olmuştur. Murat Vaiz, “*Beyarmudu Köyü'nde geleneksel çalı süpürgesi*” başlıklı bildirisinde (s.81), çalı süpürgesini yapılış biçimini ve süpürgeyi yaparken kullanılan malzemeleri anlatmaktadır.

Kıbrıs halkına özgü sele-sinilerin çeşitli dekoratif motifler ile süslenmesi günümüzde de hemen hemen her evde görülmektedir. Bunların hazırlanışı, yapılması ve boyanması ile ilgili bilgiler, Halide Naşit'in, “*Serdarlı'da geleneksel sele-sini örme sanatı*” (s.89) başlıklı bildirisinde verilmektedir.

Kıbrıs'ta bez dokumacılığı yaygın bir halk sanatıdır. Lefkara'nın ünü Türkiye sınırlarını da aşmıştır. Kitapta bu konuda üç bildiri yer almaktadır. Bunlar, Seniha Bulancak'ın “*Kıbrıs Türk Halk Kültüründe el dokumacılığı*” (s.99), Özay Soykan'ın “*Keten üzerine Lefkara işi*” (s.107) başlıklı çalışmalar olup, konuyla ilgilenenlere ışık tutacak niteliktedir.

Söz konusu kitapta, bilim adamlarının makaleleri de yer almaktadır. Yrd. Doç. Dr. Özkul Çobanoğlu, “*Günümüz Halk Bilimi Pradigmaları*” (s.1), Harid Fedai, “*Kıbrıs Sanayi Mektebi'ndeki Meslek Dalları ve Ürünleri*” (s.149) ve Mahmut İslamoğlu, “*Kıbrıs Türk mutfağına özgü özellikler ve unutulmuş mutfak ürünleri*” başlıklı araştırma ve değerlendirmeleriyle kolokyumu renklendirmiş oldukları anlaşılmaktadır.

DAÜ Kıbrıs Türk Halk Kültürünü Araştırma Kulübü'nün kurulduğu yıl gerçekleştirdiği kolokyum bildirilerini kısa bir süre içerisinde kitap bütünlüğünde yayımlamış olması büyük başarıdır. Kuşkusuz bu başarıda DAÜ Rektörlüğünün, Kulübe sağladığı maddî ve manevî desteğin payı büyüktür. Kulübün, genç üyelerini kutluyor, böylesi yararlı ve başarılı çalışmalarının devamını diliyoruz.

NOTLAR

* Bu öğrenci mezun oldu. Halen Kulüp Başkanlığını Zeki Akçam yapmaktadır.

** Doç. Dr. M. Altnay, halen KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanındır.

The Traditional Turkish Theater

Anahtar Kelimeler : Türk kültürü, Geleneksel Türk Tiyatrosu, Karagöz, Kukla, Ortaoyunu, Meddahlık.

The Traditional Turkish Theater, KültürBakanlığı Yayınları, Ankara 1999, Büyük Boy, 128 s.

Dr. Reşide GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Karagöz, Kukla, Ortaoyunu, Meddahlık ve Dramatik köy oyunlarını içeren **The Traditional Turkish Theater** (Geleneksel Türk Tiyatrosu) adlı eser, bu konuda çeşitli çalışmaları ve araştırmaları bulunan Metin And, Prof. Dr. Özdemir Nutku ve Mevlüt Özhan tarafından kaleme alınan beş ayrı yazıdan oluşmuştur. Üçü Prof. Dr. Özdemir Nutkuya ait olan bu beş yazıda, Geleneksel Türk Tiyatrosu; tarihi, tekniği, sosyal niteliği, fonksiyonları, ve kişileri vb. konularla ilgili bilgiler verilmektedir. Başvuru niteliği taşıyan eserde, Metin And'ın yazısı dışındaki dört ayrı yazıda, gerek "Dipnot", gerek "Notlar" ve gerekse "Bibliyografya" başlığı altında konuyla ilgili çeşitli kaynak eserlere de yer verilmiştir. Konuyla ilgili araştırma yapmak isteyenler; daha fazla bilgi almak için bu kaynak eserlerden de yararlanabilirler.

Akıcı, sade ve anlaşılır üslûbuyla geniş bir kitleye hitap eden eserin dili İngilizcedir. Seyhan Livanelioğlu'nun koordinatörlüğünde yürütülen bir projeyi ihtiva eden eser, Mevlüt Özhan tarafından yayına hazırlanmıştır.

Eserde, konuyla ilgili çeşitli minyatür, resim ve fotoğraflara da geniş bir şekilde yer verilmiştir. Minyatürlerin bir kısmı, Metin And'ın 1982'de basılan ve yine Kültür Bakanlığı yayınları arasında çıkan **Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları** adlı eserinden, diğer bir kısmı da Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Geliştirme ve Araştırma Genel Müdürlüğü arşivinden ve eserde yazısı bulunan diğer yazarların arşivinden alınmıştır. Eserde yer alan resimler ise, Doğanay Çevik

ve İrfan Saatçi ve merhum Karagöz oynatıcısı Tuncay Tanboğa'nın arşivinden seçilmiştir.

Eser, Kültür Bakanı İstemihan Talay'ın "İntroduction (Giriş)" yazısıyla başlamaktadır. Burada Geleneksel Türk Tiyatrosu ile ilgili genel bir bilgi verilmiş ve bugün sadece eğlendirici özelliğini koruyan ve sadece Ramazanlarda icra edilen ve Ramazan ayı ile bütünleşmiş olan Geleneksel Türk Tiyatrosu'nun, meddah, kukla, karagöz gibi unsurlarının daha önceleri eğlendirici özelliği yanında eğitim, ve sosyalleşme açısından da önemli fonksiyonlar yüklediğinin altı çizilmektedir.

Burada ayrıca, yurt dışında, geleneksel Türk Tiyatrosu olarak sadece Karagöz'ün bilindiği ancak, geleneksel Türk tiyatrosunda; Kukla, Orta Oyunu, Meddah ve Dramatik Köy oyunlarının en az Karagöz kadar önemli bir yere sahip olduğu belirtilmektedir.

Başarılı bir baskı tekniği ile basılmış olan eserde, Geleneksel Türk Tiyatrosu hakkındaki teknik bilgiler yanında, Türk toplumunun sanattaki yaratıcılığı, düşünce dünyası, toplumsal yapısı, hayata bakışı, dünya görüşü gibi konularda da bilgi verildiği ifade edilmektedir.

Giriş'ten sonra eserde sırasıyla şu yazılar yer almaktadır: Metin And, "*Tradational Performance in Turkey (Türkiye'de Geleneksel Oyunlar)*", (ss. 07-52), Prof. Dr. Özdemir Nutku, "*On Aşık (Tale Singers) And Meddahs (Story Tellers)*", (53-68), Prof. Dr. Özdemir Nutku, "*The Consept of Alienation in Ortaoyunu (Orta Oyununda Yabancılaşma Kavramı)*" (ss. 69-88), Prof. Dr. Özdemir "*Nutku, The Genre Brought About By Reform: Tuluat Theater (Yeni Düzenlemelerle Ortaya Çıkan Tür: Tuluat Tiyatrosu)*" (89-94), Mevlüt Özhan "*Dramatik Village Performances (Dramatik Köy Oyunları)*" (95-125). Bu beş yazıda, Geleneksel Türk tiyatrosu ile ilgili geniş açıklamalar yapılmakta, okuyucu konu ile bilgilendirilmektedir.

Titiz bir çalışma ve büyük bir emek ürünü olan ve Türk sanatına bir yolculuk yapma imkânı veren **The Traditional Turkish Theater (Geleneksel Türk Tiyatrosu)** adlı eser, Geleneksel Türk tiyatrosunu işlevleri, teknikleri vb. yönleriyle bir bütün hâlinde okuyucuya sunmaktadır. Bu yapıyla eser Geleneksel Türk Tiyatrosunu dünden bugüne uzanan zaman dilimi içerisinde geniş bir perspektifle ortaya koymaktadır. Eserde, teknik vb. gelişmeler sebebiyle bugün kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya bulunan Geleneksel Türk Tiyatrosu, kitap sayfaları arasında hayat kazanmaktadır. Bu açıdan eser, Türk kültürü ile ilgili önemli bir çalışma olarak kendini göstermektedir.

“Cenup'ta Türkmen Oymakları II”

Anahtar Kelimeler: Türkmenler, halk bilim, değerlendirme.

Ali Rıza Yalman (Yalgın), **Cenup'ta Türkmen Oymakları II**, Haz :Sabahat Emir, T.C. Kültür Bakanlığı Başvuru Eserleri Dizisi 12, 3.baskı Ankara 2000, 555 s.

Songül BOYBEYİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Bilge 27'de birinci cildini tanıttığımız eserin ikinci cildi üçüncü, dördüncü ve beşinci kısımlardan oluşmuştur.

“Aladağında ve Yürükler Arasında” adını taşıyan bölüme “Bilgi Araştırmaları” adlı bir ibare konulmuştur. Birinci ciltte tanıtılan Bulgar Dağları ile Aladağ'ın farkına bu bölümde değinilmiştir. Aladağ, Torosların ikinci bölümüdür. Aladağ'ın genel özellikleri ve tabiatı maddeler halinde verilmiştir. Aladağ'ın sınırları ise “*Seyhan Nehri'nin Uzun Yayla'dan gelen Zaman'ı Çayı ve Kozan Dağları, batısında ; Çakıt ve Bozantı çayları ile Gülek Boğazı ve Taşdurma Dağları kuzeyinde ; Niğde ile Kervansaray Dağları, güneyinde ise ; Adana'nın Karaisalı kazası, Karatepe ve Karsantı bölgeleri vardır*” şeklinde çizilmiştir. Bu bölgedeki oymaklar ise, Karalar, Kara Kayal, Karahacılı, Bozdağanlı (pekaz) Sarı Keçili, Kara Koyunlu, Cerit ve Aydınlı'dır. “Aladağ'ın Sağıtı” adlı başlıkta Aladağlı Sarı Keçili aşiretinden İdris Kâhya'nın okuduğu Sağıtı derlenmiştir. “Aladağ Yollarında” isimli bölümde sayın Yalman şöyle devam etmektedir. “*30.7. 1928 sabahı Niğde'den yola çıktım, ve Niğde'yi kuzeybatıda bıraktım. Yolumda neşeli bir çocuk gibi ilerliyordum. İki buçuk saat sonra Torosların güney eteğinde birbirine pek yakın olan iki köye geldim. Eskigümüş ve Yenigümüş isimleriyle anılan bu şirin köyler meyve bahçeleri ve güzel manzaralarıyla insana ferahlık veriyordu*”. Bir halkbilimcinin çalışmalarına nasıl gönül verdiğini, yaptığı işe nasıl yürekle katıldığını eserin sonuna kadar bu ve benzeri ifadelerden anlayabiliriz. Ardından

Aşık Sâdık ile görüşmesine, kaydettiği üç türküye yer vermiştir. “Ömer Ağa Diyorki” başlığında incelenen Keklik Nedir?, Deli Farkı, Hikâye, Toprak ve Bitki, Üç Kapılı Yaylası, Pazar Yeri ile bu bölüm sona erer.

“Konar- Göçerler Arasında” adlı bölümde ilk önce Karahacılı oymağı ele alınmıştır. Bu oymağın düzeninin bozulmuş olmasından kaynaklanan problemlere değinilmiştir. Ele alınan ikinci oymak Kaçar oymağıdır. Kaçar isminin nereden geldiğine dair şu bilgi verilmiştir. “*Bize Kaçar denir. Biz savaşlarda ileri hücum eder ve sonra bozulmuş gibi yaparak geri kaçarmışız. Düşman Türk'ü bozulmuş sanırmış, hücumu kalkarmış, bu sırada geride hazırlanmış ordunun kucağına keklik gibi düşermiş. Onun için adımıza “Kaçar” denmiş*”. Aynı oymaktaki “Aşiret Kadısı” ile “Yalancı Doktor” meselesi dikkate değerdir. Yalancı doktor şişelere bir takım boyalı sular doldurmuş ve zavallı aşirete bunları halı, kilim, heybe vb şeylerin karşılığında satarmış. Her derde deva olduğunu söylemekte imiş. Ancak ne yazık ki, bu tür dolandırıcılar bugünde mevcuttur, ve bu insanlarda çare arayanları halen vardır. Sayın Yalman üzülererek şu notu düşmüştür; “*Ne yazık ki bunları benden başka gören de yoktu*”. Karahacılı oymağının arasında okur-yazara rastlanmaması da bu konuyla ilgili olarak değerlendirilebilir.

“Himmetli Köyü ve Himmetli'den Erciyaş'a” adlı bölümle eser devam eder. Erciyaş (bugün Erciyes olarak adlandırılır.) için şu betimleme yapılmıştır. “*Erciyaş dağının gösterişli boyunu Himmetli Köyü'nden seyretmelidir. Anadolu'nun bu büyük dağı kuzeyden güneye doğru âdeta Torosların önüne geçmiş, bir ayağını Torusun (Aladağın) yeşil koynuna gömmüş; veya uzayıp giden Toroslara canı sıkılarak ayağıyla onları güneye iter gibi bir durum almıştır. Erciyaş'ın burada efsaneler ve rüyalar yaratan bir güzelliği vardır...*”. Şıhlar Köyü, Hoca Yahya Efendi, Kitabe, Şeyh Çoban Dede, Kavlakepe Köyü, Demirkazık, Baş Yayla, Sulucaova ile ilgili bilgilerle bu bölüm tamamlanır. Ardından Horzum oymağına sonra da Kara Koyunlu oymağı ile Karaevliler'e yer verilmiştir. Kara Koyunluların aslında Karaevlilerle aynı oymaktan olduğu bilgisi de vardır. Sayın Yalman çalışmalarına devam edebilmek için, katılımlı gözlem yoluyla Honamlı oymağı ile birlikte oymak halkının güzü geçireceği bölgeye doğru göçe de katılmaktadır. Bu yolculuğu ise şöyle anlatmaktadır: “*Şafakla beraber İbrahim Ağa uyanmış, çadırları sökmeye başlamıştı. Hepimizi tatlı uykudan uyandıran bu çalışma bir saat sürdü. Alaca karanlıkta yola çıktık. Yolumuz*

Göşderesi'ni güneydoğuya uzatan büyük bir vadi idi. Saat on ikiye kadar yürüdük. Göşderesi'nin güneye döneceği kıvrıntıda Honamlı oymağının güzlesine ulaştık". Bu arada Sarikeçililerin 1150 (1737-38) tarihlerinde Konya'da yapılan büyük bir cirrit müsabakasında başarı göstermiş olduğu bu oymağın Mevlana'nın postnişininin (tekke şeyhi) taktirini kazandıkları ve hayır duasını aldıkları hikâye edilmiştir. 13.8.1928'de Sayın Yalman Taşhan köyüne doğru yola çıktığını not etmiş, bu köyün çevresi ve arazisi hakkındaki bilgileri kaydetmiştir. Ardından Sazak köyü ve Zamantı çayı ile ilgili efsanelere yer vermiştir. Bu efsanelerden bazıları şöyledir:

"Bu çay tekin değildir, onun sahibi vardır. Sahibi sarı saçlı, gök gözlü bir kızdır. Bu kız her sene bir kurban ister. Zamantı bir kurban alır ve kıza vermiştir. Geçen yıl yirmi beş yaşında sağlam bir yiğidi (Ali) bu kız yedi".

"Bu çay yılda dörtbeş gün, gece vakti altın akıtır; ama o geceyi bilmek ve bulmak gerekir."

"Bu çayın taşıdığı zaman belli olmaz, birden bire taşar, bir çok hayvan, insan alır ve boğar."

"Bu çayın sahibi sarı saçlı, gök gözlü kız senede bir gün baharda çay kenarında bir taşta çıkıp saçlarını tararmış, ama ben görmedim. Onun saçından bir teli bir adamın eline geçmiş olsa, o adamı kurşun delmez, bıçak kesmezmiş derler."

Adı geçen bölümlerde Sayın Yalman'ın sık sık Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sine başvurduğuna dipnotlarda rastlıyoruz.

"Aladağ'ın öz şairi Dadaloğlu" adlı başlıkta ise Güney Anadolu'nun "Karacaoğlan'dan sonra en duygulu en heyecanlı halk şairi" olarak tanımlandığı Dadaloğlu hakkındaki bilgilere yer vermiştir. Dadaloğlu, Aladağ'ın Karahacılı ismindeki Türkmen aşiretine bağlı, bir önceki bölümde adı geçen Hocalı obasından olup, hayatını göçebelikle geçirmiş bir halk ozanı. Yazarımızın deyimi ile, bu yörenin her tarafında Dadaloğlu hikâyeleri ile karşılaşmamak mümkün görünmüyor. Dadaloğlu'na ait yada Dadaloğlu adı etrafında söylenen hikâyeler arasında ise; "Gençosman hikâyesi" "Ramazan ve Kozanoğulları arasındaki çekişme" "Çapanoğluyla Kozanoğlu'nun arasındaki savaş", "Han Mahmut ile Kamber'in yanık destanı", "Gazi Aşık Mahmut'un acıklı olayı" vb sayılmıştır.

Bundan sonra "Yaylalar" adlı başlıkta atın, yiğidin, öküzün tarlanın ve kızın özellikleri;

"Atın dik başlısı,

*Yiğidin ağır başlısı,
Öküzün inek başlısı,
Tarlanın çakıl taşlısı,
Güzelin uzun saçlısı,
Baha olmaz devlet imiş"*

Şeklinde sıralanmıştır. Adı geçen bölümdeki dipnotların yerlerinin karışmış olduğu düşüncesindeyiz. Belik yada belikli'nin karşılığının 1.dipnotta verilen örgülü veya birbirine bağlı saçlar, saçın örgüsü olması gerekmektedir. (Bkz. s.64). Aynı bölümde "Emmim kızı" adlı bir hikâye, "Çiçek dağı" adlı bir türkü ve Gaziantep'in Kılavuz köyünden derlediği "Bir doğuş" adlı parça, yine aynı ilden "Güzel at" isimli bir mersiye, ve Sayın Yalman'ın Mersin'de izine rastlayıp, Gaziantep'te tamamına rastladığı "Kral kızı" adlı destan vardır. Ardından yedi tane mani derlenmiş, hikâyeler bölümünde "Kurtla koyun" "Çamurdan adam", "Sultan kız", "Beybörek hikâyesi" verilmiştir. Özellikle "Beybörek" hikâyesi uzun uzun anlatılmış, bu bölümün altına şu not düşülmüştür: "Türküler, hikâyeler birer örnek olsun diye azar azar yazılmıştır". Diğer dipnotlardan anlaşılıyor ki, aslında hikâyeler ve türküler oldukça fazla, ancak bunların bazıları başka mecmualarda yayınlanmıştır. Ne de olsa, Anadolu bitip tükenmek bilmeyen hikâye ve türkülere sahip. Her tarafında dertli, çilekeş, fedakar Anadolu insanının duyguları gizli.

Güney Anadolu'daki yolculuğa devam eden Sayın Yalman "Ziraat, Sanat" adlı başlıkta da, Aladağ Türkmenlerinin en önemli faaliyetlerinde olan pamuk ekimini ele almıştır. Pamuk ekiminin son derece gelişmiş olması onların dokumacılık alanında da gelişmiş olduğunu gösteriyor. Buna bağlı olarak da elbise, giyim- kuşam dokuması, Türkmen obalarındaki kadınların esas işlerinden biri sayılıyor. Aynı bağlamda Türkmenlerin misafirperverliği, misafirlere yedirilen yemekler, kadınlara verilen takma isimler ve çeşitli âdetlerde ele alınmıştır.

Kadınlara verilen takma isimler arasında "Çorbacı", "Küldöken", "Kaşık düşmanı", "Horanta", "Avrat", "Eksik etek" vb isimler yer alır. Nazarlıklar bahsinde ise mutlaka nazarlığın yedi çeşit olması âdeti zorunlu görülüyor. Nazarlık olarak kullanılan eşyalar arasında ise, "gök boncuk", "soğan veya sarımsak", "kurşun" var. Sayının yedi olmasının ise ,gök ve yer inanışına göre şekillenmiş olduğu düşüncesindeyiz (Göğün yedi katı gibi). "Mezarlıklar ve Avcı" inanışından sonra "Yeminler"e , "Çocuk tedavileri" ne "takvim"e, "iyi atın nasıl seçileceği"ne ve

“atasözleri”ne sıra gelir. Atasözleri arasında “Atın, avradın beli berk olmalıdır” “Güz güneşinde kızım, bahar güneşinde gelinim yansın”², “Dostunu yolculukta öğren” vb. vardır. Sonra Yüreğil ovasındaki aşiretlere geçilir. Bu arada bir sınıkcı³ ile yapılan sohbet ve Yüreğil’deki Karalar, Karakoyunlu, Akçakoyunlu, Türkmen Beydili, Sarıkeçili, Bozdoğanlı aşiretleri ele alınmıştır. Bu Türkmenlerin deve, koyun, keçi, at, hakkındaki bilgileri, kibrit yerine kullanılan özel kükrütlü pamuk ipliği, tekerlemeler, türküler, ağıtlar yer alır. 4. kısma geçmeden önce de siyah-beyaz verilen 10 adet fotoğraf bu bölümün sonuna eklenmiştir.

4. kısımda “Kozan Dağında ve Yürükler Arasında” adlı başlıkla Bilgi Araştırmaları konu edinir. Bu bilgilerin *Türk Sözü* gazetesinde daha önce tefrika edildiğini eksiklerinin tamamlanarak bu kısma alındığını verilen dipnotlardan öğreniyoruz. Kozan dağının tarifi ile işe başlayan Sayın Yalman şöyle demektedir. “*Karacaoğlan’ın öz yurdu olan Kozan dağları manzara bakımından Bulgar ve Aladağlarından üstündür. Bu güzel yer psikolojik bakımından da çeşitli ve büyük bir tesir gücüne sahiptir. Bölgenin Yalçın ve ormanlık kısımları insana dehşet verir. Göksu vadisi ve dolayları iklim ve tabiatıyla insana şairlik aşılır*”. Sonraki kısımda Sayın Yalman köy gezilerine devam eder. Sırasıyla “Karaköy”, “Şıhlı Köyü”, “Yeniköy”, “Kale köyü”, “Büyükkine köyü”, “Taşçı köy”, “Çataloluk”, “Dereşimli köyü” “Gölalan”, “Köseler köyü”, “Saraycık”, “Çadırıyeri köyü”, “Hanyeri köyü”, “Şansa köyü”, “Doğanbeyli köyü” durak yerleridir. Bütün bu köylerde gerekli incelemeleri yaptıktan sonra “Saimbeyli” ve “Feke” kazalarına uğrar ve derlediği hikâyeleri bu kısmın sonuna ekler. Bazı hikâyelerin tesadüfen yaşayan şahitleri vardır. Örneğin Kozanoğlu hikâyesinin şahıslarından olan 94 yaşındaki Kadir Ağa’yı Şıhlı köyünde bulmuş ve hikâyeyi onun ağzından anlattırmıştır. Ardından bir ağıt ve Tepegöz hikâyesi ile Cin Yusufuğlu hikâyesine geçilmiştir.

Bundan sonraki bölüm “Türkmenlerde Kadın” bahsine ayrılmıştır. Kadınlarla ilgili üç tür sınıflama yapılmıştır. Birincisi işe yaramayan kadındır ve bunun adı “Zavratzort avrat”tır. Bunlar “*işin nereden geldiğini, nereye gittiğini nasıl olup bittiğini bilmeyen avratlardır..., işlerinin aslı astarı olmaz. Erlerine yardım eder gibi, görünürler, kârları olmaz, misafir ağırların derler, misafir kovarlar*”. İkincisi “Çepelimürt avrat”tır. “*Çepelimürt avrat da akşama kadar evde iş görmez. Çadırında çene çalar, öteki beriki ile kavga eder, yalancı pehlivan gibi adam aldatır. Bu karıların evine tavuk pisliğinden giremezsin... Allah adama bu*

şekil avradın yüzünü göstermesin. Bunlar ev batıran yurt göçüren karılardır.”

Sonuncusu ise “hazretimülk hatun” dur. “*Bu şekil kadınlar, işini idaresini bilen, herkesten önce kocasını seven, evin erkeğine, uşağına yardım eden, misafire iyi bakan kadınlardır. Bunlar her zaman obanın şenliğidir. Bu kadınların girdiği yere saygı girer*”. Aynı konuyla ilgili olarak Dede Korkut hikâyelerinde de benzer bilgiler vardır⁴. “Hikâyeciler”⁵ alt başlığında ise, hikâye başında söylenen tekerlemelere, ardından “inançlar, âdetler” adlı kısımda aşk, nişan, düğün, gerdek, kadın isimleri, hamile veya loğusa kadın ve çocuğa ait inaçlara yer verilmiştir. Dokuma faaliyetinden başka Türkmenlerin bir diğer faaliyeti arasında sayılan boyacılıkla ilgili bilgiler yine aynı bölümün devamında yer alır. Boyaların elde edilmesi, renklerin aldığı isimler ve çeşitli bilgiler adı altında kadın kıyafetlerinin tetkiki, bölgedeki madenlerin durumu ve eski eserlerin tanıtımı yapılır. “Türküler” bölümüne geçildiğinde, türkülerin genel yorumu ve türkü örnekleri olarak çeşitli isimler alan övütler⁶ ve ağıtlar⁷ dan örnekler yer alır. Peçenek köyü ile yolculuğuna devam eden Sayın Yalman burada “Milli Mücadele Hatıraları”nı derleyerek, Karacaoğlan’ın köyü ile araştırmalarına devam eder. “Tuluk oyunu”⁸ ile ardından Kozandağı efsanelerine yer verir. Resimlerden sonra, “Binboğa ve Nurhak Dağlarında Yürükler arasında” adlı kısım başlar. “*Yürüklerin saygıyla ve ah çekerek andığı Binboğa dağının 2040m yüksekliğinde Berit ve Zeytin vadisi, kuzeyinde Aşar yurdu, doğusunda 3050 m yüksekliğinde Nurhak dağı, Ceyhan Suyu gözleri ve Albistan ile Yarpuz (Efsus), batsında Göksun kasabasıyla Andırın dağları vardır*”. Bundan sonra Sayın Yalman’ın yolculuğunun sırası Maraş’a doğrudur. Binboğa’ya ait en kıymetli bilgilerin bu bölgedeki Tecirli ve Cerit obalarından elde edildiğini söz konusu eder. Aynı obaların dökümleri de kitapta mevcuttur. Ardından gelinlerin kızların ve dul kadınların baş kıyafetlerine geçilir. Bu konuyla ilgili bilgilere, Göksun tarihçesi ve çeşitli inanışlara yer verdikten sonra dokuma tezgahlarının resimlerine geçilir. Aşiret ve şehir kadınlarının karşılaştırıldığı hikâyeden sonra, sırada Nurhak dağı oymakları, bu oymakların şecereleri, ölü âdetleri ve Istar⁹ resimleri sonra da çadır konusu vardır. Çukurova Türkmenleri arasındaki çadır çeşitleri incelenmiş ve çadır planları¹⁰ verilmiştir. Atlarla ilgili bilgilerin yer aldığı bölümde ise, atların nişanları ile Türkmenlerin ata atfettikleri değerlere¹¹ ilişkin bilgiler vardır. “Koyun hastalıkları” ile ilgili bilgilerin sıralanmasından sonra “Aşirette gıdalar” adlı bölümde

yağ yapma, peynir yapma, yoğurt yapma ve yemek çeşitlerine yer verilmiştir. Ardından Yörüklerin başlıca uğraşlarından bir diğeri olan dericilik ile ilgili bilgilerde çeşitli damgalar, rakamlar ve motifler bahsi yer almaktadır. Dokuma takımlarının tek tek tanıtıldığı bölümde, her bir takımın çizilmiş şekli de mevcuttur. Resimlerden sonra “Güney Yurtta Ortak ve Yaygın İnançlar” bölümünde çeşitli urasalar¹² mevcuttur. “Dağınık yedi madde” başlığı altındaki bilgiler ise, diğer bölümlere girmeyen bilgileri kapsamaktadır. Bulunan eski eserlerin resimlerinden sonra, Güney Yurtta bulunan oymakların sayısı ve sistematığı ile eser sona erer. Eserin sonuna konulan sözlük, bugün yaygın olarak kullanılmayan veya yalnız Türkmenler arasında kullanılan kavram ve terimlerin karşılığının bulunabilmesi için okuyucuya kolaylık sağlamaktadır.

Büyük bir keyifle okuduğumuz ve bugün unuttuğumuz bir çok bilgiyi bulma imkanını veren eseri, özellikle etnografya ile ilgilenen yeni kuşaklara tavsiye ederiz. Bu değerli eserin yeni baskıları yapılacak ise, dizgiden kaynaklanan hatalar ile yerleri değişen dipnotlara dikkat edilmesi yerinde olacaktır. “Güney Anadolu Türkmenlerinin hayatına tutulan bir ayna”yı, bir başvuru kitabını tekrar yayımlayan Kültür Bakanlığı'na ise teşekkür ederiz.

NOTLAR

1. Sağıt: Aladağ'da ağıtlara verilen isim (A.g.e.,s.4)

2. Gelin-kaynana çekişmesi veya çelişkisi ezelden beri bilinen bir konudur. Bu atasözü ile ilgili kitapta şu açıklama vardır: “Kaynanaların gelinlere duydukları kinin derecesini gösterir. Çünkü halkta ilkbahar güneşinin insanı çirkinleştireceği inancı vardır” (A.g.e s.128)

3. Sınık: “kırık, çıkık; bu sanatı yapana (sınıkçı) derler”. (A.g.e. s.130)

4. Dr. Alev Kâhya- Birgül , *Uluslar Arası Dede Korkut Bilgi Şöleni, “Dede Korkut Hikâyelerinde Kadının Konumu”, 19-21 Ekim 1999. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara. s.229.*

5. Güney Anadolu'da kış geceleri halkı gece yarısına kadar eğlendiren ve bir çeşit halk eğitimi işini gören meşhur hikâyeciler vardır.” (A.g.e, s. 210)

6. “Herhangi bir olayın veya kahramanın hikâyelerinden bahseden övgülere ait parçalaradır”. (A.g.e, s. 240)

7. Yaslı ve acıklı mersiyelerdir” (A.g.e, s. 240)

8. Tuluk oyunu: “Tulumu çıkmış bir keçi derisini şişirirler. 10-20 çeşit savaşı meydana çıkar ve şişirilmiş tulumlarla upkı boks edercesine dövüşürler” (A.g.e, s. 309)

9. Istar: Kilim, çuval, heybe, namazlağ vs.'yi dokumaya yarayan alettir.

10. Çadırlar üç tiptir 1- Alacık 2- Topak 3- Kara çadır (Çul çadır). (A.g.e. s. 437)

11. Bu değerler pek çoktur. Eserin çeşitli ve özellikle son bölümlerinde bu bilgiler mevcuttur. Ancak hepsinin ortak bir özelliği olan namus ile at arasındaki ilişki bizce incelenmeye değerdir.

12. Urasa: Kocakarı tedavilerinin ismidir. Güney yurtta sayılamayacak kadar çok urasanın olduğu eserde görülmektedir. Örneğin hastalıklar, nazarlar, uğraklar için yapılan tılsımlarla kurşun dökme, kömür söndürme, vb. birer urasadır. (A.g.e, s. 508, 523)

“The Meaning of Turk”

Prof. Dr. Tuncer Baykara

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

Yayını

çıkı

Türk Halkbilimi Araştırmaları İçin Model Bir Kitabın Anatomisi

Anahtar Kelimeler: Türk halk edebiyatı, Halk bilimi, Âşık geleneği, destan.

Özkul Çobanoğlu, **Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü**, Akçağ yayınevi, XII+386 s.

Dr. Şeref BOYRAZ

Cumhuriyet Üniv. Türk Dili ve Edb. Blm.
Araştırma Görevlisi

Türkiye'deki halkbilimi çalışmalarının tamamı olmasa bile kahir ekseriyeti, seksenli yıllara gelinceye kadar metotsuzluklarla ya da herhangi bir kuram zeminine oturtulamamış metotlarla yapılmıştır¹, ki buna "*Halk Edebiyatı*" üst başlığı altında yapılan çalışmalar da dahildir. Dahildir çünkü şimdiye kadar "*Halk Edebiyatı*"nın konusu olarak görülüp üzerinde çalışılan pek çok unsur halkbiliminin de ilgi alanına girmektedir. Hatta bugünkü halkbilimi anlayışı, söz konusu unsurları "*Halk Edebiyatı*" perspektifini de içine alacak biçimde daha geniş bir bakış açısıyla incelemeyi gerekli kıldığından halkbilimi artık alanın uzmanlarınca "*Halk Edebiyatı*" da şamil bir bilim dalı olarak görülmektedir.

Seksenli yıllara gelinceye kadarki yapılan halkbilimi ve "*Halk Edebiyatı*" çalışmaları hakkında söylediklerimizden onlara değersizlik atfettiğimiz ve onları küçümsediğimiz manası çıkarılmamalıdır. Zira böyle bir niyetimiz yoktur ve hiçbir zaman da olamaz. Ayrıca sözünü ettiğimiz çalışmaların her biri kendi alanında önemli bir boşluğu doldurmuştur ve Türk halkbilimi bugün geldiği noktadaki tekamülünü de bu çalışmalara borçludur. Bizim burada esas yapmak istediğimiz, tespit edilmiş bir durumu / altyıyı hatırlatmak ve böylece, yeni çıkmış bir eserin tebarüz eden yanlarının daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

Seksenli yıllardan sonra Türkiye'deki halkbilimi çalışmalarına, halkbiliminde kullanılabilecek çeşitli

metot ve kuramları Türk okuyucusuna ulaştıran çeviri faaliyetleri² de katılır. Bu faaliyetler çoğunlukla makale boyutunda olup³ Türk halkbilimi araştırmacısına elindeki malzemeyi değerlendirirken yeni bakış açıları kazandıracak bir mahiyettedir. Ancak ne var ki çeviriler vasıtasıyla dile getirilen metod ve kuramları Türk halkbiliminin konularına uygulayan başlangıçta pek çıkmaz. Fakat çeviri faaliyetlerini takip eden bazı araştırmacılar, çalışmalarını artık yavaş yavaş yeni öğrendikleri kuram ve metodlar üzerine bina etmeye başlarlar. Çeviriler yoluyla elde edilmiş metod ve kuramların şekillendirdiği bu yeni tarz çalışmaların çoğu, makale boyutunu aşmaz; ta ki "**Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü**" adlı eser yayınlanana kadar.

"**Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü**", Akçağ Yayınları⁴ tarafından yeni binyılın eşiğinde, iki bin yılının başlarında, neşredilmiştir. Bu sebeple iki bin yılını, bundan sonra yapılacak olan Türk halkbilimi çalışmaları için bir dönüm noktası olarak görmekteyiz. Zira sözünü ettiğimiz eser, Türk halkbilimi çalışmalarının nasıl olması gerektiği konusunda, araştırmacılara modellik yapabilecek bir evsafa sahip olan, kapsamlı ve müstakil ilk çalışmadır.

Eserin kapağının ön yüzünde XX. yüzyılın başlarında çekildiğini tahmin ettiğimiz otantik kıyafetleri ve kucağında sazıyla poz vermiş olan yetmişlik bir âşığın fotoğrafı, arka yüzünde ise yazarın kısa biyografisiyle kitabın muhtevası hakkında ip uçları veren birkaç cümle yer almaktadır.

Eser, alışılmışın dışında bir altyapıyla hazırlanmıştır. Başka bir deyişle eserin muhtevası farklı bakış açılarıyla şekillendirilmiştir. Eserin farklı bakış açılarını içerdiği, daha onun içine nüfuz etmeden, kapağındaki isminden de anlaşılmalıdır: "**Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü**".

Bu isim kalıbı, bize başka bir eserin adını çağırırdı: "**Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**" (Günay 1986)⁵. Dikkat edilecek olursa her iki eserin isminin kalıp halinde birbiriyle örtüştüğü görülecektir. Örtüşme olması da gayet tabiidir çünkü her iki eser de aynı bütünü, "âşık tarzı"nı ve onun içerisindeki farklı bir parçayı konu edinmiştir. Ancak burada örtüşmeden daha da önemli bir husus göze çarpmaktadır ki bu, inceleme konusu yapılan bütüne birinin "şiir geleneği", diğerinin ise "kültür geleneği" demiş olmasıdır. Öyle sanıyoruz ki Umay Günay'ın "**Âşık Tarzı Şiir Geleneği**" adını verdiği çalışma konusuna Özkul Çobanoğlu'nun "**Âşık Tarzı Kültür Geleneği**" demesi arasındaki farklılık, iki kitap ismi arasında tipatıp benzerlik olmasın kabilinden bir düşüncenin ürünü değildir.

Bilakis bu farklılık, yazarın konuya değişik açılardan yaklaştığını belirtmek için özellikle oluşturulmuştur. Çünkü Çobanoğlu'nun sahip olduğu yeni halkbilimi anlayışı, âşık tarzı yaratmaların sadece edebî açıdan incelenmesini yeterli/doğru bulmamakta, onların üretilip icra edildiği çevre ve şartları da incelemeyi gerekli görmektedir. Bu anlayışa göre elbette ki manzum âşık yaratmalarına "şiiir geleneği" demek yeterli değildir. Çünkü "şiiir" denildiğinde edebî zevke hitab edebilen ürünler anlaşılmakta ve pek tabiidir ki bunların incelenmesi de edebiyat estetiği açısından yapılmaktadır. Oysa âşık yaratmaları sadece edebî zevke hitab eden ürünler değildir. Onlar üretilip tüketildikleri toplum içerisinde başkaca fonksiyonları da icra etmektedirler. Dolayısıyla onların bu yönünün de incelenmesi gerekmektedir. O bakımdan manzum âşık yaratmaları yalnızca bir şiiir yada "şiiir geleneği" değil, şiiire bağlı başka unsurları da bünyesinde barındırdığı için kültürden bir cüz veya "kültür geleneği"dir. Başka bir deyişle "âşık tarzı şiiir" denildiğinde estetik kaygıları ön planda tutan manzum âşık yaratmaları akla gelirken "âşık tarzı kültür" denildiğinde şiiirin yanı sıra, o şiiirin fonksiyonları, üretim ve tüketim şekilleri, şartları ve ortamları da kastedilecektir. Bu sebeple Çobanoğlu'nun eseri, başlığında "kültür" kelimesini bulundurmakla okuyucuya, âşık tarzı manzum yaratmalarını farklı bir bakış açısıyla irdeleyip incelediğini söylemektedir.

Eseri okumak üzere artık kapağını açabiliriz. Eserin ismi, dış ve iç kapakta, bundan sonraki sayfada "Âşık Tarzı Kültür Geleneği" şeklindeyken burada "Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği" biçiminde yazılmıştır. Sanırız bu ikilik bir yanlışlık sonucu doğmuştur ve umarız sonraki baskılarda düzeltilir. İç kapaktan itibaren sayfa numarasını başlatacak olursak -ki eserde "Giriş"e kadar olan kısımların sayfa numaraları verilmemiştir.- III. sayfada tekrar eserin ve yazarının adı ile yayinevinin logosu bulunmaktadır. IV. sayfa ithafa ayrılmıştır. Yazar büyük bir kadirşinaslık örneği göstererek eserini, "en derin hürmet ve şükranları"yla hocası Prof. Dr. Umay GÜNAY'a ithaf etmiştir. Bu, oldukça yerinde ve olması gereken bir tutumdur. Zira halk arasındaki bir söze göre "Usta, baba yarısıdır."

Eserin V. ve VI. sayfalarında "İçindekiler" gösterilmektedir. Bundan sonraki sayfada "Sözbaşı" başlayıp X. sayfada sona ermekte ve bunu "Kısaltmalar" takip etmektedir.

"Sözbaşı", son zamanların moda deyimiyile Türk- lük biliminin duayenlerinden olan M. Fuat KÖPRÜLÜ'nün, halk hayatını, dolayısıyla kültürünü yansıtmaları bakımından destanların ve bu destanlar üzerine yapılacak çalışmaların ne kadar önemli olduğunu anlatan

epigraf yapılmış cümleleriyle başlamaktadır. Köprülü'nün epigraf yapılan cümleleri, yazarın ifadesine göre yirminci yüzyılın başlarında -1914'te- âşık tarzı destanlar konusunda yazılmış ilk makalenin son cümleleridir. Köprülü, söz konusu cümlelerinde destanların önemini vurgulamakta ve bunlar hakkında yapılacak bir çalışmanın planını ana hatlarıyla vermektedir. Yüzyılın başlarında verilen bu plana uygun bir çalışma, ancak yüzyılın sonunda bu satırlara konu olan eserde gerçekleştirilebilmiştir. Bu nedenle böylesi bir çalışmanın başında Köprülü'nün, önem ve plan belirten cümlelerinin epigraf yapılması oldukça manidar geliyor bize.

"Sözbaşı"nın epigraftan sonraki kısmında, âşık tarzı destanların, hakkında çok yazı yazılmasına rağmen, gerektiği gibi incelenip değerlendirilemediğinden bahsedilmekte ve şimdiye kadar yapılan çalışmaların kısa bir kritiği yapılmaktadır. Yazara göre destanlar bugüne kadar sadece "edebiyat eseri" olarak görülmüş ve bunlar yalnızca edebî eserleri inceleme metoduyla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Oysa yüzyıllarca içerisinde yaşadığı ve yaşatıldığı toplumun haberleşme, eğitim, eğlence ve propaganda vasıtası olan destanlar, "Türk sosyo-kültürel yapısı içinde meydana gelen serbest ve mecburî kültür değişmelerinin toplumsal dokuya nüfuz ediş sürecini yapısal ve işlevsel bakımlardan anlayıp tahlil etmede birincil kaynaklardır." Bu sebeple destanları bir monografi bütünlüğünde bu açıdan da ele alıp incelemek gerekmektedir. Çobanoğlu "Sözbaşı"nda, çalışmasının amacını ve çalışmasında çizeceği yolu bu meyandaki ifadelerle belirttiikten sonra kitabında neyi, nasıl yapmaya çalıştığını anlatmaktadır.

"Sözbaşı"ndaki bazı ifadelerden eserin, 1996'da verilmiş bir doktora tezinin geliştirilmiş şekli olduğu anlaşılmaktadır.

Eser, esas itibariyle bir "Giriş" ve iki ana bölümden oluşmaktadır. "Giriş" (1-8)'te, önce destan kelimesinin Türkçedeki anlamları verilmiş ve daha sonra Türk edebiyatında, akabinde de biraz daha özele inilerek âşık tarzı içerisinde yer alan destan kavramı üzerinde durulmuştur. Bundan sonra destanlar konusunda yapılan çalışmaların genel bir değerlendirilmesi verilmiştir. Bu arada hemen şunu da belirtelim ki yazar, "Giriş" in hemen başındaki bir dipnotta çalışmasının, Anadolu ve Rumeli coğrafyasında üretilip tüketilen destanları kapsadığını ifade etmiş ve böylece bu destanlardan hareketle verilecek hükümlerin hangi sınırları bağladığını bir anlamda göstermeye çalışmıştır. Yazar ayrıca, "Giriş"te beş bini aşkın destan metnini derlemiş olduğunu belirtmektedir ki bu da yazarın, destan türü konusunda genel hükümler verebilmek için elinde yeterince malzemesinin bulunduğu anlamına gelmektedir. Bir

tür hakkında genel hükümler verebilmek için o türe ait beş bini aşkın örneği incelenmenin, özellikle de sosyal bilimlerde pek rastlanılabilecek bir durum olmadığı düşünülünce eserin ne denli farklı ve bilimsel olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

“*Âşık Tarzı Destan Türünün Dış Yapı Özellikleri*” başlığını taşıyan birinci bölüm (9-122)’de, destan türünün şekil özelliklerine geçmeden önce, âşık şiirindeki tür ve şekil meselesine değinilmiş ve bugüne kadar hâlâ tam bir netlik kazandırılmamış olan bu konuda⁶ yeni görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler ışığı altında destanların, şekil bakımından özellikleri verilmiş ve bunun yanında şimdiye kadar geçirtilen makam / ezgi / hava konusuna, etnomüzikologların eserlerine göndermeler yapılarak açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bundan sonra destanların tema açısından özelliklerinin incelenmesine geçilmiştir. Burada önce, tanıtmaya çalıştığımız eserin vücut bulduğu zamana kadar yapılan tematik destan tasnifleri sıralanmış ve bunların kritiği yapılmıştır. Daha sonra yazarın, tematik özelliklerine göre yapılmış kendi destan tasnifi önerisine yer verilmiştir. Bu tasnif önerisi, sosyal, kültürel, iktisadî, siyasî, askerî ve dinî-ahlakî hayatla; eğitim hayatıyla; sosyo-kültürel ve doğal çevreyle; insanla ilgili destanlar şeklinde on ana başlık altında toplanmış, açıklamalar ve örneklendirmelerle zenginleştirilmiş, oldukça kapsamlı bir sınıflandırmadır. Sınıflandırmanın bu kadar kapsamlı oluşu, destanların hayatın hemen her alanıyla / konusuyla ilgili yazılabildiğini bir kez daha gözler önüne sermektedir. O bakımdan âşık tarzı destanların, Türk halkının soyo-kültürel yapısını ve bu yapının unsurlarını, geçirdiği değişiklikleri incelemede önemli kaynaklar arasında olduğu söylenebilir.

Birinci bölümün bundan sonraki kısmında destanların anlatım tutumu (edası) üzerinde durulmuştur. Anlatım tutumu, âşığın konuyu ele alış tarzına göre şekillenmektedir. Buna göre destanların, konuları; 1- güldürmeye/eğlendirmeye, 2- övmeye, 3- yermeye, 4- şikayet etmeye, 5- öğüt vermeye, 6- bilgilendirmeye, 7- yas tuturmaya, 8- hüner göstermeye yönelik olarak işleyebileceği söylenmiş ve bunlarla ilgili gerekli açıklamalar yapılarak örnekler verilmiştir. Bunun akabinde ise destanların icra bağlamında yüklendikleri fonksiyonlarına değinilmiştir. Yazara göre destanların, okudukları zamana ve zemine bağlı olarak değişebilen; 1- kamuoyu oluşturmaya, 2- reklamcılığa, 3- eğitime, 4- haberciliğe, 5- eğlendirmeye yönelik işlevleri vardır. Sözü ettiğimiz bu işlevlerin ayrıntılı biçimde anlatılmasından sonra, eseri esas olarak farklı ve seviyeli kılan, eserin halkbilimi çalışmaları için model olmasını sağlayan ikinci bölüme geçilmiştir.

“*Âşık Tarzı Destan Türünün İç Yapı Özellikleri*” başlığını taşıyan ikinci bölüm (123-332)’de önce, halk kültürü unsurlarını doğru değerlendirebilmek için onların üretilip yaşatıldıkları ortamları ve bu ortamlardaki fonksiyonlarını/durumlarını da incelemek gerekir düşüncesinden hareketle destanların meydana getirildiği Türk sosyo-kültürel ortamlarının panoramik bir görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. Görüntü, “*sözlü kültür*”, “*yazılı kültür*” ve “*elektronik kültür ortamı*” şeklinde üç bölünerek anlatılmış ve destanların bu üç ortamdaki üretim – tüketim şekilleri üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Daha sonra halk kültürü unsurlarının ve bu cümleden olan destanların dondurulmuş birer müze objesi olmadığı, bunların “*iletişimsel bir süreç*”⁷ te “*canlı gösterim*” aracı olduğu fikrinden yola çıkılarak destanların iç yapı özelliklerini tahlil etmek için “*gösterimci kuram*”⁸ a göre bir iletişim modeli önerilmiş ve destanlar bu modele uygun olarak incelenmiştir. Bu meyanda öncelikle iletişim açısından destanların yapısının şekillenışı ve anlatımda kullanılan kurgu teknikleri ayrıntılı olarak gözler önüne serilmeye çalışılmış ve bunun akabinde de destanların yapısındaki kalıplaşmış iletişimsel ilişkilerin yapısal ve işlevsel çözümlenmesine geçilmiştir. Çözümlemede, destanların sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarında nasıl üretilip tüketildikleri, bu ortamlarda destanların yapısında, muhtevasında ve icra bağlamlarında ne gibi değişikliklerin meydana geldiği konusu, daha fazla açıklamaya gerek duyulmayacak şekilde burada destan türü baz alınarak bir anlamda âşık tarzı kültür geleneğinin, hemen hemen tamamı olmasa bile, birçok yönü, olması gereken kuram ve metotlar yardımıyla tahlil edilmiştir.

Eserin aşağı yukarı üçte ikisini oluşturan ikinci bölümdeki bütün bu kuram, model, bilgi, yaklaşım ve çözümlenmeler, bugüne kadarki Türk halkbilimi çalışmaları arasında pek rastlanır cinsten değildir. O bakımdan eseri bizim için asıl değerli kılan ve onun halkbilimi araştırmaları için model olabileceği kanaatini uyandıran, eserin bu ikinci bölümüdür.

İkinci bölümden sonra eserde karşımıza “*Sonuç*” (333-339) kısmı çıkmakta ve bunu “*Kaynakça*” (341-371) ile özel isimler ve kavramlar “*Dizin*” (373-386)’i takip etmektedir.

Eserde atıfta bulunulan kaynaklar, MNL metoduyla, metin içerisinde iki parantez arasında (yazarın soyadı, yayının tarihi: sayfa numarası) biçiminde gösterilmiş, gerekli görülen yerlerde açıklamalar için sayfa altları kullanılmıştır. Metin içerisinde bu şekilde kısa olarak gösterilen kaynakların tam künyesi ise kaynakçada yazılmaktadır ve künye yazmanın da belirli kuralları vardır. Ancak bu satırları karalamamıza sebep

olan eserin bazı kısa ve tam künye yazımlarında kurallara uyulmadığı görülmektedir. Örneğin Ahmet Rasim'in bir çalışmasına "(*Rasim 1925*)" şeklinde gönderme yapılmıştır ki bu yanlıştır. Zira "*Rasim*", adı geçen kişinin soyadı değil, ikinci adıdır. Bu sebeple gönderme yapılan kaynağın yazarının soyadı yoksa kısa künyede onun "(*Ahmet Rasim 1925*)" şeklinde adına yer verilmeliydi. Ayrıca eserde bazı kaynakların tam künyeleri verilirken "*CEMAL, Aşık.*", "*ÇELEBİ, Kâtip.*", "*DAĞISTANI, A.Hayret.*", "*DAİMİ, Aşık.*", "*EFKARİ, Ardanuçlu Aşık.*", "*KUL GAZİ.*", "*MEHMED KEMALİ, Abdulgaffar.*", "*SELİMİ, Sefil.*", "*YOKSULİ, Aşık.*" şeklindeki yazılışlara rastlanmaktadır. Bu yazılışlarda büyük harflerle dizilen kelimeler kaynak şahısların soyadı gibi algılanmış ve dolayısıyla künyelerde en başa yazılmıştır. Oysa bunların birçoğu âşıkların mahlası, bazıları da soyadı kanunundan önce yaşamış olanların ve gerçek ismi tespit edilemeyen âşıkların isimleri künyelerde "*Katip Çelebi*", "*Aşık Daimi*" örneklerinde olduğu gibi düz bir şekilde yazılmalı; bunların mahlasları veya ikinci isimleri soyadı intibacı vermeyecek şekilde dizilmeliydi. Mümkünse soyadı bulunan âşıkların soyadı tespit edilip künyeler ona göre oluşturulmalıydı.

Eserin oldukça zengin bir kaynakçası bulunmaktadır. Sadece yazılı olanların değil, sözlü kaynakların da yer aldığı "*Kaynakça*" da, sekiz yüze yakın kaynak künyesi sıralanmıştır. Ancak eserde kullanılan kaynaklar bu kadarla da sınırlı değildir. Zira eserin muhtelif sayfalarında göndermeler yapılan; (Kunoş 1978), (Köprülü 1915; 1929; 1930a, 1930b; 1939, 1940a, 1940b; 1940c), (Ergun 1926; 1927), (Uğur 1937), (İlaydın 1964), (Cunbur 1985), (Rasim 1925), (Genç 1976), (Çığ 1950), (Saussey 1952), (Boratav 1938), (Thompson 1946; 1955), (Gökalp 1988), (Koçu 1944), gibi ve daha pek çok kaynağın künyesi "*Kaynakça*" da gösterilmemiştir. Bütün bunlar dikkate alındığında ve bu çalışmanın yapılabilmesi için beş bini aşkın destanın derlendiği ve fakat bunların tamamının "*kaynakça*" da gösterilmediği düşünüldüğünde eserin gerçek kaynakçasının çok daha kabarık olduğu anlaşılacaktır.

Son olarak böylesine metotlu ve seviyeli bir çalışmada göz ardı edilemeyecek kadar, mebzul miktarda tashih hatalarının bulunduğunu da belirtelim. Birden fazla baskının, bilimsel kitapların pek azına nasip olduğu ülkemizde, bu eserin yeni baskılar yapabileceğini/ yapması gerektiğini düşünüyor ve bu yeni baskılarda yukarıda dile getirdiğimiz yanlışlıklarla tashih hatalarının giderileceğini ümid ediyoruz.

NOTLAR

1. *Türkiyede yapılan halkbilimi çalışmalarının seyri ve genel karakteri*

hakkında ayrıntılı bilgi için Dursun YILDIRIM (1998: 43-75)'a müracaat edilebilir.

2. *Son on yıl içerisinde yayınlanan sözünü ettiğimiz bu çevirilerin çoğu, Milli Folklor dergisinin sayfaları arasında okuyucu karşısına çıkmıştır.*

3. *Halkbilimi kuramları ve metotları konusundaki bilinenler, yayınlanan çevirilere rağmen yine de yetersizdi. Ayrıca bu çeviriler değişik dergilerde yayımlandıkları için bir bütünlük arz etmiyor ve dolayısıyla araştırmacının işini zorlaştırıyordu. Ancak geçtiğimiz yılın sonlarında, araştırmacıların halkbilimi kuram ve metotları konusundaki eksikliklerini gideren ve onların bu alandaki ihtiyacını şimdilik karşılayan, kitap boyutunda bir çalışma (ÇOBANOĞLU 1999) yayımlandı. İçerisinde sadece halkbilimcinin değil "edebî eser incelemesi yapacak olanların da istifade edebileceği teori ve metotları barındıran" bu çalışmanın tanıtımı için bkz. (Aktaş 2000: 50). Destan ve tarihi olayların halk hafızasına yansımaları ve edebî metin tahlil yöntemleri için ayrıca bkz. Sadık TURAL, (2000), *Tarihten Destana Akan Duyarlılık*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., 4. baskı, Ankara 2000.*

4. *Akçağ Yayınları son yıllarda edebiyatımız ve kültürümüzle ilgili pek çok eserin neşrini gerçekleştirmiştir. Bu sebeple yayınevi sahibinin her türlü alkışı hak ettiğine inanıyoruz.*

5. *Umay GÜNAY bu değerli çalışmasının adına, eserin sonraki baskılarında (1992) değişen dünya konjonktürüne uygun olarak "Türkiye'de" ibaresini eklemiştir. Zira seksenli yılların sonundan itibaren Ortaasyadaki Türk cumhuriyetleri birer birer bağımsızlıklarını kazanmış ve oralarındaki "âşık tarzı şiir geleneği"ni inceleme imkanı doğmuştur. Bunun sonucunda da değişik Türk coğrafyalarında vücuda getirilip icra edilen âşık tarzı şiir geleneklerinde farklılıklar olduğu görülmüş ve Günay, çalışmasının bütün Türk coğrafyasındaki gelenekleri kapsadığını belirtmek için eserin adına "Türkiye'de" ibaresini eklemeyi uygun görmüştür.*

6. *Halk şiirindeki tür ve şekil meselesi hakkında ayrıntılı bilgi için Öcal OĞUZ (1993: 13-18)'a ve Şeref BOYRAZ (1996: 177-194)'a müracaat edilebilir.*

7. *Yeni anlayışa göre folklor, "iletişimsel süreç" i inceleyen bir bilim dalıdır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Ben-Amos 1997).*

8. *Türkiyedeki halkbilimi çalışmalarında yeni yeni kullanılmaya başlanan ve "Performans Teori" diye de bilinen "gösterimci kuram" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Çobanoğlu 1999: 258-311).*

KAYNAKÇA

1. AKTAŞ, Şerif. "2000. Halkbilim Kurumları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş." *Bilge* 25,50. BEN-AMOS, Dan, 1997. "Sartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru." (Çev: Metin EKİNCİ), *Milli Folklor*, 33: 74-87.

2. BOYRAZ, Şeref. 1996. "Anadolu ve Azerbaycan Sahaları Halk Şiirinde Tür ve Şekil Meselesi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 3, Sivas: 177-194.

3. ÇOBANOĞLU, Özkul, 1999. *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

4. ÇOBANOĞLU, Özkul, *Aşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, 2000, Ankara: Akçağ Yayınları.

5. GÜNAY, Umay. 1986. *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

6. OĞUZ, Öcal. 1993. "Halk Şiirinde Tür ve Şekil Meselesi." *Milli Folklor*, 19, Ankara: 13-18;

7. YILDIRIM, Dursun. 1998. *Türk Biliği*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarih Bilimine Önemli Bir Katkı: “Tarihten Destana Akan Duyarlılık”

Anahtar Kelimeler: Tarih, Destan, Edebî Eser, Kültür, Millî kimlik.

Prof.Dr. Sadık Tural, “Tarihten Destana Akan
Duyarlılık”, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, İlaveli
4. baskı, Ank., 2000.

Yrd.Doç.Dr. Nazan KIRIMHAN

Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Öğretim Üyesi

Edebî hayatın her safhasında millî kültür ve millî kimlik konularında değerli eserler veren hocamız Prof.Dr. Sadık Tural'ın “Tarihten Destana Akan Duyarlılık” adlı çalışmasının dördüncü baskısı duyulan ihtiyaç üzerine Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın Türk Kültüründen Görüntüler Dizisinde 36 numarada kayıtlı olarak yapılmıştır.

Birinci baskısı Şubat 98'de yapılan eser, ilk baskısı 2500 adet, Mayıs 1998'de yapılan ikinci baskısı 3000 adet, Ağustos 1999'da yapılan üçüncü baskısı 3000 adet okuyucuya ulaştıktan sonra, talep üzerine yeniden düzeltilmiş ve genişletilmiş 4. baskısıyla Türk okuyucusunun hizmetine sunulmuştur.

Bugüne kadar edebiyat, tarih, kültür, sosyoloji ve edebiyat sosyolojisi dallarında milletlerin millet oluşlarındaki önemli faktörleri ve gelişmeleri ve de sonuçlarını inceleyen hocamız bugün bu bilgilerini ve bunun sonucunda oluşan sentezini Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin vatandaşlarının problemleriyle birleştirerek tarih çizgisi içerisinde bir bütünlük arz edecek şekilde dile getiriyor.

160 sayfa olan eser sunuş bölümü de dahil olmak üzere 12 bölümden oluşuyor.

Sunuş bölümünde Atatürk'ün “Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temeli Türk kahramanlığı ve

yüksek Türk kültürüdür” sözlerinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti için taşıdığı ehemmiyeti anlatan Sayın Tural millî güvenlik ve millî bütünlük kavramlarının bizlere yol gösterici olacağını ifade ederek, milletlerin tarih içindeki devamlılıklarını sağlayabilmeleri konusundaki görüşlerini şöyle dile getiriyor.

“Yirmi birinci yüzyılın eşiğindeki toplumlardan, bilgi üreten, ürettiği bilgiyi ise, hem kendi vatandaşlarına, hem de ihtiyacını duyan ülkelere sunabilenler, kendi iç bütünlüklerini daha kolay koruyacaklardır.”

Bir aydın olarak biz de rahatça söyleyebiliriz ki: Teknolojinin ileri boyutlarıyla kullanıldığı günümüz, yeni yetişen nesillerin bir kültürel bombardıman yaşamasına sebep olmaktadır. Bu durum karşısında gençlerin her türlü yeniliğe ve fikre açık olduğu, bu önemli çağlarındaki olumsuz etkilenmelerin önlenmesinde en büyük görevin eğitimcilere düştüğünü belirten Sayın Tural, Türk Kültüründen Görüntüler Dizisinin hazırlanış gayesini şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Atatürk Kültür Merkezi olarak, bütünlüğümüze ve güvenliğimize musallat olan her türlü örtülü ve açık tehdit veya tehlikeye bilimsel zeminde karşılık vermek görevini şerefle üstleniyoruz. Bilim adamlarımızın çeşitli konulardaki görüş ve yorumlarını, cepte taşınabilecek ve hacmiyle yaygın okurun gözünü korkutmayacak formda kitaplar hâlinde basıp okuyucuya arz etme kararı aldık.”

Eserin I. bölümü “Tarihten Edebiyat Eserlerine” ismini taşımakta olup ilk 32 sayfayı oluşturmuş.

Yirminci yüzyılın Türkiye Devleti üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinden bahsedilen bu bölümde adaletsiz bir gelir dağılımının insan psikolojisi üzerinde açacağı derin yaralar, oluşturduğu onarılmaz hasarlar dile getirilirken devletin insanlara karşı görevleri hatırlatılıyor.

“İçinde bulunduğumuz yüzyılda devletin denetimi ve gözetiminde olan eğitim kurumlarında üst kimlik kavramını, nelerin, niçin, nasıl oluşturduğunu düşünmeyi öğreten eğitim ve öğretim programları uygulanmalıdır.” hükmü hem Sadık Hoca'nın, hem de ulusal bilinç sahibi aydınların görüşüdür.

Aynı bölümde medyanın olumsuz ve umursamaz tavrıyla Türk genci üzerinde oluşturduğu yan etkilerden de söz edilmekte... Yazılı ve görüntülü yayım organlarının büyük bir kısmının ahlâki ve dinî kurallara aykırı programlarıyla ahlâki ve sosyo-kültürel düzeni

yaraladıkları gerçeği de bu bölümde açıkça dile getiriliyor.

Hemen her eserinde, milletler için hayati önem taşıyan kavramları târiflendiren hocamız, Türk milletine bir görev saydığı bu tavrını bu eserinde de sürdürmüş. Kavram bulanıklığının ve kargaşasının milletlerin halletmesi gereken ilk problemlerinden biri olduğu düşüncesinden hareketle, **kanaat, zihniyet, kavmiyet, milliyet, üst kimlik** kavramlarına tanımlar getirilmiş; bunlar ve benzeri kavramların arka plânı ve işlevleri gösterilmiştir.

Milletimizi oluşturan fertlerin utanma, acıma, koruma, yardım, şefkat gibi duygularının yaralanmasının ve bunun sonucunda toplumun ve insanlığın ruh ve beden sağlığının bozulmasının sebeplerini medyada aramak gerektiği de bu bölümde vurgulanmış. (Sadık Hoca'nın bu konuda, hem felsefi, hem sosyolojik, hem halk bilimi, hem de siyaset bilimi açısından okunması gereken uzun yazısı Kazakistan bilgininin kitabına giriş oluşturdu. O yazıyı okumadan Türk kimliğini ve Türk dünyasının sorunlarını hükme bağlamak eksik olur, sanıyorum. **Kazak Türklüğünü Aydınlatanlara Nisanbayev'in Bakışı**, Ankara 1999 A.K.M. yayını.)

Din, töre ve yazılı hukukun toplumlar üzerindeki yönlendirici etkilerinden ve teknolojik imkânlarla desteklenmesinin zorunluluğu, tarih ve sanat tarihinin insanların "*Ben kimim? Nereden geldim?*" gibi sorularına cevap veren bilimlerin olması sebebiyle onlarda bir kök duygusunu oluşturacağı bu sebeple eğitimin her safhasında bu önemli bilgilere yer verilmesi önerilmiştir.

Sosyologlara düşen görev toplumdaki tabakalaşmayı, zengin zihniyetlerin varlığının inceliklerini ortaya çıkarmaktır. "*İnsanlara bilinç ve özgüven duygusunun verilmesi gerekir*" görüşünde olan hocamız bu görevin tarih bilginleri, kültür ve sanat tarihi araştırmacılarına düştüğünü söylemektedir. Bu ilk önemli yazıda, toplumumuzun kişilerinde duyarlılığın oluşturulmasının yeterli olmayacağı, bunların ortak bilince dönüştürülmesinin gerekliliği savunulurken, Türk topluluklarında idrakimizin, düşünce ve muhakeme yönünü oluşturup geliştiren insanlar olarak nitelendirilen bilgin, bilge, bahşî, ozan, eren, âşık, abız, veli ve kamların kendi devirlerinde görevlerini yerine getirmek amacıyla yaptıkları çalışmalarından bahsediliyor.

Yöneticilerin ve eğitimcilerin görevlerinin sağlıklı bir toplum oluşturmak olduğu ifade edilen yazıda bunun

gerçekleştirilmesinde ibret ve geçmişten örnek ve delil gösterme yolunun çok faydalı olacağı vurgulanmış.

Devletlerin uzun ömürlü olmak için bilim ve edebiyatın desteğini almaları gerektiği savunulurken, *marjinalliği benimseyenlere, ayrılıkçı ve bölücülere devlet imkânı yaratmamanın* önemli bir konu olduğu; *demokrasiyi kurnalsızlık, ahlâksızlık, düzensizlik rejimi gibi algılamak isteyenlere karşı caydırıcı önlemlerin alınmasının zorunluluğuna* bir kere daha dikkatimiz çekiliyor.

Geçmiş bilgisinin, yönlendirme işleri taşıdıkça anlam kazandığını belirten Sayın Tural, yeni yetişen nesillerin önceki nesiller ve Devletle çatışmaması, gelir dağılımındaki dengesizliğin çöküntüye ve çözülmeye yol açmaması, medyatik kirlenmenin etkilerinin en aza indirilebilmesi için Türk Dünyasının ortak değerlerini taşıyan destanlardan faydalanmamız gerektiğini söylemekte ve hemen destanların Türk edebiyatındaki yeri, önemi ve diğer türler arasında öne çıkışının gerekçelerini savunulmuş. Destan, efsane, menkıbe ve masal 18. yy. ortalarına kadar ortak bilinç, benlik ve kimlik oluşturmayı sağlayan edebiyat malzemesi olarak değerlendirilmiştir.

Epik devirleri veya destan özelliği taşıyan olayları, "*Şahidi olmayan zamanları*" edebiyat metnine taşıyan, bilineni kendi sanatçı kişiliğiyle yoğurarak halkın hizmetine sunan yazarların isimleri verildikten sonra, geçmiş zaman hazineleri olarak isimlendirilen Türklere ait millî destan ve menkıbelerden, tarihî romanlardan, tiyatro eserlerinden diziler çekerek yapılacak programlara ve bunları yapacak programcılara duyulan ihtiyaç açıkça belirtilmiş ve *geçmişine ait doğru bilgiye ulaşmayı ve bu bilgiyle buluşmayı gerçekleştiremeyen milletlerin başka kültürlerin baskılarına boyun eğecekleri* gerçeği dile getirilmiş ve birinci bölüm tamamlanmıştır.

"*Millî Destanlarımız Üzerine*" adını taşıyan ikinci yazı 31 yıl önce 1969'da kaleme alınmış 1970 Nisanı'nda yayınlanmış; o tarihte bu konuyla ilgi ve ilişki düşündürücüdür. Sayın Tural, kültürün milletin damgasını taşıyan unsur oluşu, pozitif bilimlerin ise bütün insanlığın malı olduğunu belirterek destan mefhumu etrafındaki düşüncelerini dile getirmiş, çeşitli kaynaklardaki destan tanımları verildikten sonra Millî Destanların olduğu kavimlerin sosyal yapısından bahsetmiştir.

Destanların olduğu sosyal hayat tarzında erkekler dürtüst, yiğit ve çalışkanlardır. Kadınlar ise

çocuk doğurmak ve yetiştirmekle vazifelidir. Ahlâk tamlığı başta olmak üzere tasada ve sevinçte birlik topluluğun özelliğini oluşturur. Destanların böyle bir sosyal yapıdan ortaya çıkması ve daha sonra bütün millete mâl olması bu birleştirici özelliğindedir.

Destanların muhtevaya ait özellikleri; millî oluşları, kahramanlık hikâyeleri oluşları, tarih ve coğrafyayla münasebetli oluşları gibi alt başlıklarla açıklanmış.

Destanların şekle ait özellikleriyle ikinci bölüm tamamlanmış.

“*Tarihî Gerçeğin Edebileşmesine Dair Notlar*” adlı yazı eserin üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi tarafından düzenlenen “*Tarih ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu*”nda sunulan “*Tarihçinin Edebiyat Dünyasından Alması Gerekenler veya Metoda Dair Düşünceler*” başlıklı tebliğin geliştirilmiş şekli olan bu bölümde,

1. Edebiyat eserindeki tarihî gerçeğin ne olduğu;

2. Tarih bilgisinin edebî bilgilerle zenginleştirilmesinin faydaları;

3. Tarih araştırmalarının, edebiyat araştırmalarının ortaya koyduğu sonuçlardan ne kadar istifade ettikleri incelenmiş. Bu incelemeler sonunda varılan kanaatler yine bu bölümde yer almakta... Bu yazı, tarihçilerin ve sosyal bilim dallarında çalışanların mutlaka okuması gereken, özetlenmesi mümkün olmayan bir (metodoloji) yöntem bilgisi dersidir.

Eserin beşinci bölümü “*Dünyanın Ortak Değerleri Yahut Ortak Değerler Dünyası*” adını taşıyor. Hocamız bu bölümde Türk soylu halkların bugün ayrı devletler hâlinde olsalar dahi aynı kökten geldiklerini epik metinlerin gösterdiğini, ortak motifleri tespit ederek söylemektedir. Epik metinler içinde doğduğu milletin özelliklerini gösterirler. Her kültürün benimsediği değer ve davranışlar birbirinden farklıdır. Bunun yanı sıra dünyanın ortak değerleri olarak kabul edilen beşerî bazı değerler bu bölümde sırasıyla verilmiş.

Bu sonraki bölüm “*Manas Destanı Konusunda Neler Yapılmalıdır?*” olup “*Manas 1000*” şenlikleri münasebetiyle Prof.Dr. Sadık Tural tarafından Dr. Abdıldacan Akmataliyev’e Manas Enstitüsü’ne ulaştırılması için sunulan rapordur.

Manas Destanı konusunda bilimlik çalışmalar yapılması gerektiği düşüncesinde olan Sayın Tural, bu

konudaki önerileri 11 madde altında sıralıyor:

I. Destanın Metnini Toplama: Bu maddede 1996’dan önce Kırgızistan’da yayınlanmış eserlerin her birinin ikişer bin adet basılması, Rusça bölümlerin Kırgızcaya aktarılması ve Çin’de yapılmış metin neşirlerinin Kırgızistan’da yeniden yayınlanmasının zorunluluğu;

II. Manas Araştırmaları: Bu maddede her ülkenin bilim kuruluşları ve millî kütüphaneleriyle ilişki kurularak Manas konusundaki çalışmaların tespit edilmesi gerektiği;

III. Manas Destanı Ana Metni: 1997 ve 1998 yılından başlamak üzere bütün varyantlarda ortak olan mısraların en güzellerini bir araya getirerek edition critique usûlleriyle bir Manas Destanı Ana Metni oluşturmanın gerekliliği ve bu işlem sırasında dikkat edilmesi gereken noktalar...

“*Çeviri Çalışmaları ve Bilimlik Toplantılar*” adını taşıyan diğer iki bölümde Manas Destanının diğer dillere çevrilmesinin gerekliliği ve yapılacak toplantılarla çeşitli yönlerden tanıtılması hususundaki düşünceler bu bölümde yer almakta.

Manas ve Eğitim bölümünde çocuklar için destanın resimli çocuk romanı ve çizgi film hâline getirilmesi hususundaki öneriler bulunuyor.

Diğer bölümlerde, Manas Destanı’nın dizi film, opera, bale, tiyatro eseri şekline dönüştürülmesi, ödüllü bir yarışma açılması, Manas Destanı’ndaki kavramlar, terimler ve kişilerle ilgili bir ansiklopedi hazırlanması konularındaki öneriler yer almakta.

“*Dede Korkut Destanlarında Aile*”, eserin 7. bölümü ve 1-5 Aralık 1997 tarihlerinde Bakû’da yapılan Dede Korkut konulu toplantıda hocamızın adına okunan bildirisiidir.

Bu bölümde, destanın alışıl gelmişin dışında bir tanımını yapan hocamız, Dede Korkut konusunda yapılması gerekenleri sıraladıktan sonra bu eserin Türk aile yapısı için taşıdığı önemi vurguluyor. Dede Korkut Destanının da ailenin korunması için beş öneride bulunduğu, hayalperestliğe imkân verilmediği, bu sebeple eğitimde kullanılabilecek önemli bir kaynak olduğu ifade ediyor. Dede Korkut destanlarının kadını erkeğe eşitleyen, kadını iffet ve sadakat sembolü sayan; kadını aileyi kuran; kadını kahramanlığıyla öne çıkaran tek destan olduğu gerçeğiyle bu bölüm tamamlanıyor.

8. bölüm “*Korkut Ata Etrafında Toplaştık*” adını taşıyor. 11-14 Kasım 1997 tarihlerinde Kazakistan’da düzenlenen “*Korkut ve Türk Âlemi Uluslararası İlmî*

Teorik Konferansı"nda yapılan konuşmanın metni olan bu bölümde tarih bilgisine erişmenin bir duyarlılığın sonucu ve zorunluluğu olduğuna değinilerek, bir soya mensup olma duygusunun tarih kitaplarından çok masal, destan, efsane ve hikâyelerle yerleştirilebileceği dile getiriliyor. Atatürk'ün "*Türk çocuğu ecdâdını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.*" sözünün hareket noktası olarak alındığı bu bölüm, Dede Korkut'un bizlere verdiği beş mesajı bildirdikten sonra sona eriyor.

"*Filozof, Şâir, Romancı, Yüzyılımızın Yeni Velisi Cengiz Bey*" adını taşıyan 9. bölümde sevgi, hayâ, başarma, sorumluluk duyguları tanıtıldıktan sonra olaylar üzerinde akıl yürütmesinin ne şekilde gerçekleştiği açıklanıyor. Edebî eserin tanımından sonra büyük edip Cengiz Aytmatov'un değerlendirmesine geçilen bu bölümde, Sadık Hoca, Aytmatov için "*O bir aşk destanı yazmanın yirminci yüzyıldaki ustasıdır*" ifadelerini kullanıyor.

Cengiz Aytmatov'un romanlarından örneklerle devam eden bölüm, yazarın üzerine düşen görevi, yani geçmişle gelecek arasında uzayan çizgide atalarımızın bizlere gönderdiği mesajları gerektiği şekilde iletmeyi başardığını belirttiğinden sonra dilin millet üzerindeki birleştirici rolü vurgulanıp şâir, romancı, hikâyeci ve bilim adamlarına bu konuda düşen görevler sıralanmış.

10. Bölüm, "*Prof.Dr. Kâmil VELİOĞLU'nun KORKUT ATA KİTABININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ*", adını taşıyor. Bu bölümde destanların tarih bilimi açısından taşıdığı önem; bugünümüzle geçmişimizin köprüsünü kurabilecek olan bu türden ne şekillerde istifade etmemiz gerektiği belirtilerek açıklanmış. Dede Korkut ve destanlar konusunda çalışmalar yapanların isimleri zikredildikten sonra Korkut Ata eposunun tarih sahnesinde ve edebî sahnede hak ettiği yeri alması için yapılan ve yapılacak çalışmalar belirtilmiş.

"*Bayat Boyundan Bir Övliya: Korkut Ata*" adını

taşımakta olan diğer bir bölüm, hocamızın 22-24 Eylül 1999 tarihinde Aşkabat'ta düzenlenen "*Gorkut Ata'nın 1500. Yılı*" toplantısında sunduğu bildirinin yazıya geçirilmiş metnidir.

"*Tarih olan*" ile "*tarihi olan*" ayrımını ve bu ayrıştırmanın bize düşündürdüklerinin açıklandığı bu bölümde, sosyo-kültürel yapının sosyo-ekonomik yapıyla örtüşmesinin sebeplerinin yanı sıra toplum içinde yaşayan insanların sosyal statü, rol ve yönetim yetkisinin belirleniş şekillerine ve İslâm öncesi Türk topluluklarında dinî lider ile siyasî ve idârî lider arasındaki yetki sınırı ve yakınlaşma dereceleri incelenmiş.

Bayat kelimesinin Türk dünyasında yüklendiği mânâlar açıklanırken aynı zamanda boy ve bilici kavramları hakkında da geniş bilgilere yer verilmiş.

"*Dede Korkut Kelimeleri Üzerine*" adını taşıyan son bölümde, Dede Korkut ve Korkut Ata unvanlarının zihnimizde ve sözlüğümüzde çağrıştırdıkları üzerinde durularak Dede Korkut veya Korkut Ata ifadelerinin her ikisinin de unvan grubu olduğu hükmüne varılıyor.

Eser kavram ve kişi adları diziniyle sona eriyor.

Bugünlere ulaşmamızı sağlayan atalarımıza bir vefa borcu niteliği taşıyan bu değerli eser Türk gençlerinin düşünce ufkuna tarih şuuru konusunda "*Ben kimim?*", "*Nereden geldim?*" sorularının cevaplarını arama isteğinin ilk kıvılcımlarını getirecektir.

Bu eserin Almanca ve İngilizce çevirilerinin de Atatürk Kültür Merkezi'nce yapılmış olması, beni mutlu etti, kıvançlandırdı.

Bilim adamları ile aydın olma sorumluluğu taşıyanlara böyle bir bakış açısı kazandıracak, bu eseri Türk okuyucusunun hizmetine sunduğu için hocamız Prof.Dr. Sadık Tural'a ve Atatürk Kültür Merkezi'ne ne kadar teşekkür etsek azdır.

Dinler Tarihi İle İlgili Üç Kitap

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Çok Tanrılı Dinler, Tek Tanrılı Dinler, İnanç.

Ugo Bianchi, **Dinler Tarihi Araştırma Yöntemleri**, Çev: Mustafa Ünal, Kayseri 1999, 218 sayfa;
Ekrem Sarıkcıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Isparta 1999, 390+16 sayfa, 2. baskı; Annamari Schimmel, **Dinler Tarihine Giriş**, İstanbul 1999, 328 sayfa 2. baskı.

Yrd.Doç.Dr. A.Vehbi ECER

Erciyes Üniversitesi Emekli Öğr. Üyesi

Dinler Tarihi ülkemizde özellikle Cumhuriyet döneminden sonra önemsenen yeni bir ilim dalıdır. Bu alanda son 30 yıl içinde yapılan araştırma ve yayınlanan eserler parmakla sayılacak kadardır. Ancak son yıllarda özellikle üniversitemizde bu alanın uzmanları yetişmiş, dinler tarihi ile ilgili araştırmaların yanında tercüme eserler de yayınlanmaya başlamıştır.

Her toplumda varolan din, insanların toplum halinde yaşamasını, birbirleriyle anlamlı bir cemiyet oluşturmalarını sağlayan *kültür*'ün önemli bir unsurudur. Kültür, topluma kişilik veren, toplumun yaşama tarzını şekillendiren, atalarından devraldığı maddi ve manevi değerler toplamıdır. Bu değerlerin başında dil gelmektedir. Ancak din, dil kadar kültürün önemli bir unsurudur. Zira din toplumun örf ve âdetlerinin temelini oluşturur, bir topluluğu diğerlerinden farklı kılan hayat anlayışı (dünya görüşü) verir, hukuk, ahlâk ve sanat zevk ve anlayışlarını şekillendirir ve düzenler. Başka ifadeyle bütün farklı toplumların kültürleri dinlerine göre renk ve anlam kazanırlar ve toplumun ahlakı, hukuku, sanatı, örf ve âdeti... inandıkları dine göre muhteva kazanır. İşte dinler tarihi kişinin kendi mensubu olduğu cemiyetin değerlerini öğrenmesi, kendi toplumuyla iyi uyum sağlamasını temin ettiği gibi farklı milletlerin değer yargılarını, kültürlerini

öğrenmesini de sağlar. Başka milletlerin, toplumların değer yargılarını, hukuk, ahlâk ve törelerine renk ve şekil veren dinlerini bilme, o toplumlarla ilişkiler kurmayı, anlaşmayı kolaylaştırır, diğer yandan dini hoşgörü de sağlar. Bu ve buna benzer faydalarını sayabileceğimiz dinler tarihi ile ilgili yeni yayınlanan üç kitabı kısa olarak tanıtmak istiyorum.

İtalyan asıllı Ugo Bianchi'nin İtalyanca basılıp İngilizceye çevrilen ve İngilizcesinden **Dinler Tarihi Araştırma Yöntemleri** başlığıyla Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Mustafa Ünal tarafından dilimize kazandırılan eser çevirenin *önsöz*'ünden sonra dört bölümden oluşmaktadır. *Dinler Tarihinin Konu ve Yöntemleri* genel başlığı altında *Birinci Bölüm*'de dinin tanımı ile dinler tarihinin diğer ilimlerle ilgisi anlatılmaktadır (sa: 1-32) *İkinci Bölüm*'de dinin evrenselliği, din tipleri, din adamlığı, büyü, dini sezgi, kurban... gibi konular ele alınmaktadır. (sa: 33-62) *Üçüncü Bölüm* dinler tarihi alanında yapılmış araştırmalara ve dinler tarihinin tek tanrıcılık, çok tanrıcılık, mit ve ritüel, eski dinlerde ölüm ve kötülük, Hind-Avrupa mitolojisi, dualizm, budizm... gibi problemlerine ayrılmıştır (sa: 63-156). *Dördüncü Bölüm* ise *Çağdaş Yöntem ve Yorum Sorunları* genel başlığı altında, dinlerin gücü ve din sosyolojisi, paradinler, kutsal, din fenomenolojisi, ABD'inde dinler tarihi çalışmaları, Mircea Eliade'in düşünceleri, indirgemeci teorilerden örnekler... gibi alt başlıkları vermektedir (sa: 57-196). Kitap ağırlıklı olarak dinin tanımına ayrılan sonuç ve kaynaklar ile ad ve yer indeksi ile sona ermektedir.

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Ekrem Sarıkcıoğlu'nun **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi** adını taşıyan kitabı genişletilmiş ikinci baskıdır. Kitapta İslâm'da, Batıda ve Türkiye'de dinler tarihi biliminin tarihi hakkında bilgiler verilmekte, daha sonra dinler coğrafi bölgelere göre ele alınmaktadır. Konu başlıklarından hemen sonra o konu ile ilgili temel kaynaklar verilmekte, ele alınan bölgedeki farklı dinler alt başlıklar halinde anlatılmaktadır. Kitap, *Orta Doğu Tarih Öncesi Dinleri* ile başlamakta (sa: 7-14) *Eski Mezopotamya Dinleri* (sa: 15-25) *Eski Mısır Dini* (sa:26-33), *Eski Anadolu Dinleri* (sa:34-42) *Eski Arabistan Dinleri* (sa: 43-66) *Eski Avrupa Dinleri* (sa: 67-82), *Eski Amerika Dinleri* (sa: 83-89) *Eski Türklerin Dini* (sa:90-102), *Hint Dinleri* (sa: 140-188), *Uzakdoğu Dinleri* (sa: 189-374) *İslamiyet* (348-367)... gibi konular izlemektedir. Eserin sonunda günümüz konularından olan *Dinler Arası Dialog*'a da

yer verilmiş ve bu konu ile ilgili çok önemli bilgilerin verildiği görülmüştür. Genel *Bibliyografya* ile sonlanan eser dinler ile ilgili tenkitsiz doğru bilgileri vermektedir.

Alman asıllı Prof. Dr. Annamarie Schimmel, Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi'nde okuttuğu **Din Tarihi** ders notlarını Türkçe olarak 1955 yılında yazmış ve aynı fakültenin yayını olarak neşredilmiş idi. Bu defa aynı kitabın Kırkambar Yayınları'nın 33. sırasında hiç bir açıklama ve ekleme yapılmadan yeniden basıldığı anlaşılmaktadır. Bir ders kitabı olarak düşünülmesi için olmalı ki 328 sayfalık kitabın 207-328 sayfaları (120 sayfa) arası dini şahsiyetlerin ilahi varlıkların ilahi kitapların ve dinler tarihi terimlerinin alfabetik sırayla açıklamalarına ayrılmış. Eserin bu özelliği dinler tarihine ilgi duyanların bu kitabı başucu kitabı olarak benimsemelerini sağlamıştır.

Kitabın Önsöz başlığı altındaki *Giriş* kısmında dinler tarihinin amacı "*Filoloji ve tarih usulleriyle muayyen bir milletin veya ırkın, bir devrin, bir mezhebin veya bir tek şahsiyetin dinini tetkik etmektir ve aynı zamanda da ayrı ayrı dinlerin jenealojik, yani nispet bakımından bağlılığını, yahut dinlerin birbiri ile tarihi münasebetlerini araştırmaktır*" cümlesiyle anlatılır. Gene aynı bölümde dinlerin iptidai, millî dinler ve dünya dinleri olmak üzere üç grupta incelenebileceği

açıklanır. Bu arada **din fenomenolojisi, din sosyolojisi, din psikolojisi, din felsefesi** bilim dallarının mahiyetleri ve dinler tarihiyle ilişkisi üzerinde duran yazar, din bilginlerinde olması gereken özelliği şu cümlelerle anlatır:

"...*Din bilgininin vazifesi tahsisen bir dinin doğruluğunu ispat etmek değildir... Din bilginini, objektif bir gözle bakmaya çalışmalı, her dinde gizli olan hakikati anlayıp anlatmaya çalışmalıdır... Yabancı dinlerin ilk anda acaip görünen hususiyetlerini derhal kat'î hatalar olarak tavsif ve reddetmemelidir. Çünkü Allah birdir ve bütün dinlerde, en iptidailerde bile, insanlar, muhtelif isimlerle isimlendirilen bu Allah'a tapmışlardır*"(sa:11)

Giriş mahiyetinde olan Önsöz'den (sa:5-12), sonra *İptidai Dinler* (sa: 13-22), *Çin Dinleri* (sa: 14-31), *Şintoizm* (sa: 32-34), *Eski Amerikan Dinleri* (sa: 35-36), *Eski Mısır* (sa: 37-45), *Sümer ve Akad Dinleri* (sa: 46-57), *Eski Yunanistan* (sa: 58-70), *Romalılar* (sa: 71-78), *Jermenler* (sa: 79-84), *Keltler* (sa:85-86), *Eski İran Dini* (sa: 87-94), *Manikeizm* (sa: 95-98), *Hint Dinler* (sa: 122-134), *İsrail* (sa: 135-158), *Hiristiyanlık* (sa: 159-206) gibi başlıkların yer aldığı bu eser dini isim terimlerin açıklandığı bölümler ile (207-327) son bulmaktadır.

Kırgızistanlı yazar Prof. Dr. Abdıldacan Akmataliyev'in "Kırgız Folklorunun ve Tarihî Şahsiyetlerinin Edebî Eserlerde Yansıması"

adlı eseri

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

tarafından

baskıya hazırlanıyor.

“Osmanlı Saray Dügünleri ve Şenlikleri”

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tarihî, Sûrnâmeler, Saray, Dügün ve Şenlikler.

Prof. Dr. Mehmet Arslan, **Türk Edebiyatında Manzum Sûrnâmeler, Osmanlı Saray Dügünleri ve Şenlikleri**, Ankara, 1999, 10+837+14 sayfa minyatür.

Prof. Dr. Hasan YÜKSEL

Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

Yakın zamanlara değin daha çok Osmanlı tarihinin savaşlardan antlaşmalardan, yenilgilerden ve iç isyanlardan oluşan yanlarını konu edinen kitaplar, kitapçıların raflarını süslerdi. Bunlar da, Osmanlı'nın kahramanlık ve zaferlerini öne alan hamasî kitaplar ve Şeyh Bedreddin ile Celalî İsyancıları gibi halk hareketlerini işleyen Marksist anlayıştaki eserler olarak ikiye ayrılırdı. Daha doğrusu tarih siyasal kavga alanımıza göre belirlenmişti. Halbuki bunların yanında Osmanlı'nın kavgadan uzak herkesin merakını çekecek bir başka ilginç cephesi daha vardı: Saray ve toplum yaşantısı. Bilebildiğim kadarıyla Ahmet Refik Altınay gibi bir kaç kişi dışında böylesi konuları işleyen yazarlar da yoktu; bizler de rağbet etmeyince bunlar da kayboldu. Sonuçta tarih toplumsal ilgi alanından uzaklaşır.

Bereket versin ki, bu toplumsal uzaklaşma ve kopuşu Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu'nun 700. Yıldönümü kutlamaları çerçevesinde, **Tarih Vakfı, Yapı Kredi, Yeni Türkiye Dergisi** ve diğer bazı sivil kurumlar, yaptıkları faaliyet ve yayınlarla gidermeye çalışmışlardır; daha doğrusu Osmanlı tarihini tekrar toplumsal ilgi alanına yaklaştırmışlardır, diyebiliriz. Burada Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezi gibi resmi kurumların faaliyetleri de anılabilir.

İşte bu faaliyetler içerisinde, Atatürk Araştırma Merkezi, Cumhuriyet Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Mehmet Arslan tarafından vakt-i zamanında doktora tezi olarak hazırlanan ve fakat bir türlü basıla-

mayan **Türk Edebiyatında Manzum Sûrnâmeler (Osmanlı Saray Dügünleri ve Şenlikleri)**, (Ankara 1999, 10 + 837 + 14 sayfa minyatür). başlıklı hacimli eser Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından yayımlandı. Adından da anlaşıldığı üzere bu kitap, Osmanlı sarayının ve toplumunun renkli ve eğlenceli bir yönüne ışık tutmaktadır.

Osmanlı şehzadelerinin sünnet düğünlerini, hanım sultanların evlenme şenliklerini ve vilâdet-i humâyûn denilen doğum kutlamalarını anlatan bu sûrnâmelerin kimisi manzum ve kimisi de mensur olarak kaleme alınmıştır. İşte, Mehmet Arslan'ın bu çalışması manzum sûrnâmeleri konu edinmektedir.

Üç bölümden oluşan eserin **Birinci Bölüm'**ünde yazar, Türk edebiyatında sûrnâme türü, konusu, sûrnâmelerin yazılış sebebi, dil-üslup ve sair gibi teknik bilgiler vermekte (5-30).; ardında sûrnâme ve bu türe giren yapıtları, 1- Müstakil Manzum Sûrnâmeler (s.36-46), 2- Müstakil Mensur Sûrnâmeler (s.47-71), 3- Sûriye Kasideleri (s.72-96), 4-Sûriye Tarihleri (s.99-107), 5- İçerisinde Sûrnâme Niteliği Taşıyan Bölümlerin Bulunduğu Eserler (s.108-115) isimleriyle beş gruba ayırmaktadır.

"Müstakil Manzum Sûrnâmeler" (s.36-46) tanıtılırken, **Hızır Sûrnâmesi** yazarı Hızır Efendi'nin şahsiyeti ve mesleği hakkında verilen bilgiler İstanbul'un taşının toprağının altın olduğu düşüncesinin eskiden beri var olduğunu ortaya koymaktadır. "*Aslen İstanbullu olmadığı, doğudan geldiği, ayak sahaftığı yaparak, omuzunda zenbille kitap satarak geçimini sağladığı, yazdığı kasidelerden birçok câizeler aldığı, fakat çok cimri olduğu için fakr u zarûret içinde öldüğü...asıl lisanın Türkçe olmadığı*" belirtilmektedir (s. 45). Bununla beraber yazmış olduğu eserle Türk diline ve kültürüne katkısını da unutmamak gerekir.

Keza, bu bölümün ikinci kısmında "Müstakil Mensur Sûrnâmeler" (s.47-72) başlığı altında "Müellifi Belli Olmayan Sûrnâme (I)" olarak tanıtılan toplam 6 varaklık eserde, "...II. Mustafa'nın kızlarından 12 yaşındaki Emine Sultan ile Çorlulu Ali Paşa'nın; 13 yaşındaki Ayşe Sultan ile Köprülü-zâde Nu'man Paşa'nın III. Ahmet tarafından 1708 tarihinde yaptırılan düğünleri" anlatılmaktadır (68).

Türk edebiyatına özgü olan sûrnâmelerde konu edilen Osmanlı saray düğünleri, kimi Osmanlı tarihçilerince de kaleme alınmış ise de, anlatımlarının, sûrnâmelerde olduğu kadar renkli ve canlı olmadığı; 1720 tarihinde yapılan şenliğin, tarihçi Raşid Efendi tarafından her ne kadar günü gününe anlatmış ise de, Vehbi ve

Hazin'in anlatımını yakalayamadığı örneğiyle belirtilmektedir. Bununla beraber **Vehbi Sûrnâmesi**'nin ağdalı bir ifadeyle yazıldığı da ifade edilmektedir.(s.6-7).

Tespit edilebilen Osmanlı saray düğün ve şenliklerinin, Kuruluş'tan 1899'a değin, 55 kadar olduğu ve bu şenliklerden Sûrnâmelere konu olmuş olanların sayısı onbir olarak verilmektedir (s.12). Mehmet Arslan, Gelibolulu Ali'nin 1582 yılındaki muhteşem düğünü anlattığı '**Câmi'u'l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr**' adlı mesnevi şeklindeki 2775 beyitlik manzum 'Sûrnâmesi'-ni ilk; 1858 yılında Abdulmecid'in kızları Cemile Sultan ile Mahmud Celaledin Paşa'nın ve Münire Sultan ile İbrahim İlhami Paşa'nın evlenmeleri dolayısıyla yapılan düğünü anlatan Nâfi'nin '**Sûrnâme-i Selâtin**' veya '**Peyâm-ı Sûr**' adıyla anılan 14 varaklık mensur '**Sûrnâmesi**'ni de son müstakil sûrnâme olarak tespit etmiştir. (s.12).

Bugün olduğu gibi, Osmanlı dönemi Türk toplumunda da pek fazla kimsenin gözlemediklerini veya gezip gördüklerini kaleme aldığı söylenemez. Evliya Çelebi dönemi bir istisnadır. Peki, o halde bu sûrnâmeler nasıl ortaya çıktı ve niçin yazıldı? Osmanlı elitinin, genelde, padişahın caize denen nakit para, altın, at, ev veya makam, mansıp, tumar vb. bir ihvan umuduyla eline kalemi aldığı ve yazdığı kitabı veya risaleyi de bir yolunu bularak devrin padişahına sunduğu ve bu beklentisinin de genelde karşılandığı, anlaşılmaktadır. İşte, sûrnâmelerin de çoğunlukla böylesi bir düşünceyle kaleme alındıkları belirtilmiş ve buna misal olarak da **Hızır Sûrnâmesi** gösterilmiştir. Hızır, böyle bir eser yazarak padişaha arz edip, kendisine bir ev verilmesini ve aylık bağlanmasını uygun bir lisan ile dile getirmiştir (s. 15).

Padişah çocuklarının doğumu vesilesiyle yapılan vilâdet-i hûmâyûn kutlamaları; sûr-ı hitan denen şehzade sünnetleri ve sûr-i arûs adındaki evlenme törenleri vesilesiyle düzenlenen bu Osmanlı saray düğün ve şenliklerinde, yapılaş amacına göre, farklı seramoniler icra edilmekteydi. Örneğin, evlenme törenleri genel programın dışında ceyiz ve gelin (cihaz ve arus) alaylarının geçişi, sergilenen ceyizin görülmesi ile "velime ziyafeti" denilen ve damad tarafından konuklara sunulan düğün ziyafetinden oluşurken; padişah çocuklarının doğumu vesilesiyle yapılan şenliklerde çocuğun doğumu tellallar aracılığıyla bütün şehre ve bazen ülkenin tümüne ilan edildikten sonra, şehir baştan aşağı bir şenlik alanı haline gelir, günler ve haftalarca devam eden şenlik ve eğlencelerde beşik alayları düzenlenirdi (s. 8).

Surnâme yazarlarının, medeni seviyeleri ve algılayış kabiliyetine göre Osmanlı saray düğünlerinin

farklı cepheleleri üzerinde durdukları anlaşılmaktadır. Sözelimi, **Ali Sûrnâmesi**'nde esnaf alaylarının anlatımına daha çok yer verildiği halde, **Rıf'at ve Es'ad Sûrnâmeleri**'nde bunlardan söz edilmediği; Tahsin Sûrnâmesi'nde fişek gösterileri, **Hızır Sûrnâmesi**'nde ziyafetler ve **Abdi Sûrnâmesi**'nde hediyelerin anlatıldığı bölümün dikkat çekici olduğu belirtilmektedir (s.9-10).

İkinci Bölüm (s.117-317), eserin zevkle okunacak en renkli ve canlı bölümüdür. Düğün ve şenliklerin sebepleri, hazırlıkları, mekanı, programı, süresi ve şenliklere davet edilenler ile hediyelerden söz edilen bu kısımda (s.117-173), Binbir Gece Masalları'nı andıran bir görkem içinde geçen Osmanlı saray düğünleri ve şenlikleri çok renkli ve canlı bir biçimde anlatılmaktadır.

Osmanlı saray düğün ve şenlik hazırlıklarına başlanırken ilkin Sûr Emni denilen bir görevli ve yapılacak harcamaların saptanması için de bir katip seçilirdi. Bu düğün hazırlıkları yapılırken bir yandan da davet edilecek devlet erkânı ile yabancı krallar ve sultanlara altı ay veya bir yıl önceden davetiyeler gönderilir; bu arada konuklar ve izleyiciler için gerekli çadırlar kurulur ve oturulacak yerler düzenlenirdi. Edirne ya da İstanbul'da düzenlenen Osmanlı saray düğünleri ve şenlikleri için genelde en vazgeçilmez yer Topkapı Sarayı merkez olmak üzere At Meydanı ve çevresi; sonraları Haliç, Kağıthane, Ok Meydanı ve Boğaziçi olmuştur. Düğün vakti gelince padişah ve maiyeti bu eğlence ve gösterileri halktan uzak yüksek bir köşkten izler; aynı sofraya ve mecliste halkla beraber olamazdı; daha doğrusu saray protokolü icabı tahsis edilen yerlere otururdu; davetli ve elçiler huzura alınır ve sunulan hediyeler kabul edilirdi (s. 117-148).

Birer ihtişam ve güç gösterisi olan ve binlerce altın harcanarak yapılan bu şenlik ve düğünler, bazen haftalarca ve kimi zaman aylarca devam ederdi. Mesela, II. Mehmed'in oğulları Bayezid ve Mustafa için 1457 yılında Edirne'de yapılan sünnet düğünü bir ay; 1530'da Kanuni'nin şehzadelerinin sünneti vesilesiyle düzenlenen şenlik üç hafta; Mihrimah Sultan'ın Rustem Paşa ile evlendirilmesinde tertib edilen sûr-i arûs 13 gün sürmüştür (s.144).

Yapılan düğün ve şenliğe Rus, Eflak, Venedik, İspanya gibi devletlerin kralları, Tatar hanları ve İran şahları davet edilirken; imparatorluğun eyâlet valileri ile diğer devlet erkânının yanı sıra patrik ve hahambaşları ile tarikat şeyhleri, esnaf temsilcileri ve hatta mektep talebeleri ile zimmi çocuklarının dahi unutulmadığı görülmektedir (s.148-158)

Bu düğün ve şenliklerde Osmanlı sultanına takdim edilen hediyeler arasında kitaplar, kumaşlar, giyecekler, halı kilim gibi mefruşatlar, kürkler, saatler, silahlar kap kacak, at ve eğer takımlarının yanısıra köle ve cariyelerin de yer aldığı görülmektedir. Sözelimi, Osmanlı sultanına, yabancı devletlerin gönderdiği hediyelerin hayli ilginç listesinde, Doğu sultanlarından hediye olarak genelde, güzel kokular; ipekli, yünlü, pamuklu ve kadife kumaşlar ile halıların yanısıra; elyazması **Kuran-ı Kerim**'ler, Firdevsi'nin **Şehnâmesi**, Nizâmî'nin **Ham-sesi** ve **Mahzenü'l-Esrârı**, Hafız'ın **Divan'ı**, Câmî'nin **Tuhfetü'l-Ahrarı**, Hüseyin Baykara'nın **Divanı** ve **Mecâ-lisü'l-Uşşâkı**, Sa'dî'nin **Bostan ve Gülistan'ı**; Nevaî ve Fuzulî'nin **Divanları**, **Haçu-yi Kirmanf Külliyyatı**, **Çengnâme**, **İskendernâme** ve sair gibi devrin edebi eserlerinin ve siyasetnâmelerinin de yer aldığı görülmektedir (s.166-169). Burada, XVI. yüzyılda Doğu kültüründe kitabın sultanlara hediye edilecek kadar değerli bir meta olarak kabul görmesi dikkat çekicidir.

Batı'daki krallardan çoğunlukla Frenk işi kadife, yünlü ve ipekli kumaşlar, altın ve mutfak eşyası; Tatar Hanları'ndan köle ve cariyeler hediye olarak gönderilmiştir(s.169-173).

Saray düğün ve şenliklerine toplumundaki bütün grup ve katmanların katıldığı sürnâmelerde görülmektedir. Böylece sürnâmeler bize Osmanlı toplumundaki esnaf ve diğer meslek gruplarının çeşitliliğini ve bu meslek gruplarının beceri ve hünerlerini; sıradan ve seçkin insanların davranış özelliklerini, yaşayış biçimlerini; kısacası Osmanlı toplumsal tabakalarının gelenek ve göreneklerini yansıttığı kadar ekonomik durumlarını

da sergilemektedir. Örneğin, bir anda şekerden yapılmış hayvanat bahçesine dönen Atmeydanı (s.184), minare boyu çiçeklerle, ışıklarla donanmış nahillerle bezenir(s. 289-300). Aynacılar aynadan yapılmış kaftanlar giyer, hamamcılar yürüyen bir hamam meydana getirirler (s.285), camcılar yürüyen bir araba üzerinde cam imal eder, üzerinde temsilî olarak vahşi hayvanların gezdiği bir dağ ortaya çıkarılır (s.282), karada gemilerin yürütüldüğü izlenir (s.281). Yük hamalları dahi, şenliklere katılır ve padişahın lutfuna mazhar olurlar. Bu arada yılan oynatanlar, ateşten atlayanlar, köçekler, çengiler, hanendeler, sazandeler, güreşçiler, tulumbacılar, orta oyunu ve karagöz oyuncularını türlü türlü gösteri ve marifetler sergilerler (s.232-288).

Bu şenlik ve düğünlere katılan her sınıftan insanlara mertebe ve statülerine göre ayrı sofralar kurulur ve şenlik devam ettikçe halk yer içer ve eğlenir (s.190-212). Padişahın tebasına ihsan ve lütuflarını gösterdiği daha doğrusu, esirgemediği bu saray şenliklerinde, mahkumlar affedilir ve yaklaşık iki ay boyunca devletin tebaya karşı en hoşgörülü olduğu bu vakitler ve bu günler, uzun seneler teb'anın gönlünde hoş bir anı olarak kalırdı.

Alî, Nâbî, Rıf'at, Es'ad, Hızır ve Tahsin Sûmâmesi metinlerinin verildiği kısım eserin **Üçüncü Bölümü**'nü oluşturmaktadır (s.333-815).

Osmanlı tarihinin sadece savaş ve antlaşmalardan ibaret olmadığı; renkli ve heyecanlı başka yönleri de bulunduğu, bu esere bakıldığında anlaşılmaktadır. Gayret gerektiren bu güzel çalışması dolayısıyla sayın Mehmet Arslan'ı tebrik etmek gerekir.

“Dre Santimentalitaet, die aus der Geschichte das Epos fließt”

Prof. Dr. Sadık Tural

Çev: Yard. Doç. Dr. Binnaz Baytekin

Atatürk Kültür Merkezi Yayın

çıkı

Münîf Paşa ve “İran Risalesi”

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tarihi, Münîf Paşa, İran Risalesi, Tercüme.

Mehmed Tâhir Münîf Paşa, **İran Risalesi**, hicrî 1291 (Milâdî 1874), iki nüsha, 16 ve 7 varak.

Dr. Âdem AKIN

Ankara Üniversitesi İlahiyet Fakültesi
Öğretim Görevlisi

Son dönem Osmanlı aydınlarından ve devlet adamlarından Mehmed Tâhir Münîf Paşa'nın (1830-1910), birinci Tahran sefirliği esnasında yazmış olduğu **İran Risâlesi** adlı eserin transliterasyonunu ve bir nüshasının fotokopisini daha önce yapmış olduğumuz bir çalışmada yayımlamıştık.¹ Türk-İran siyasi ilişkilerinin belirli bir döneminin daha derinden kavranması ve Güney-Doğu Sorunu'nun nedenlerinin daha yakından anlaşılması açısından oldukça önemli olduğu için, bu çalışmamızda, söz konusu risalenin yaşayan Türkçe'ye aktarılmasını uygun bulduk.

Münîf Paşa, 1830 yılında Antep'te doğmuştur. İlk öğrenimini buradaki Nûr-ı Osmâniyye Medresesi'nde, yüksek öğrenimini ise Kâhire'deki Kasru'l-Âli ve Şam'daki Emeviyye Medreseleri'nde tamamlamıştır. Ardından 1852'de İstanbul'a gelmiş ve Arapça ve Farsça mütercimi olarak Bâb-ı Âlî Tercüme Odası'na girmiştir. Burada Fransızca öğrenmiş ve Batı Medeniyeti'ni daha yakından tanımıştır.

1854'te Berlin Sefâreti'ne ikinci kâtip olarak atanmış ve Berlin'de bulunduğu üç sene zarfında hem Almanca öğrenmiş hem de üniversitede verilmekte olan hikmet (felsefe), hikmet-i tabîyye (doğa bilimleri), hukuk, siyâset ve iktisat gibi dersleri izleyerek Batı'da okutulmakta ve öğretilmekte olan ilimler hakkında malumat sahibi oluşturmıştır. 1857'de İstanbul'a dönmüş ve yine Tercüme Odası'na girmiştir.

Bundan sonra, muhtelif görevlerde bulunmuştur. Bu görevler arasında en önemli olanları, Ticâret Mahkemesi reisliği (1860), Tercüme Odası birinci mütercimliği (1862), Zabtiye Nezâreti müşteşarlığı (1867), Dîvân-ı Temyîz reisliği (1868), Meclis-i Maârif-i Kebîr

reisliği (1869), Tahran sefirliği (1872 ve 1896'da iki kere), Maârif nâzırlığı (1877, 1878 ve 1885'de üç kere), Ticâret nâzırlığı (1872), Meclis-i Sıhhiyye-i Fevkalâde reisliğidir (1881).

Münîf Paşa, 1897 yılının sonlarına doğru, Tahran'dan İstanbul'a dönmüş ve bundan sonra başka bir görev almayarak, Çubuklu'daki yalısında münzeviyâne bir hayat sürmüştür. 6 Şubat 1910 yılında burada vefat etmiş ve Erenköy'deki Sahrâ-yı Cedîd Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.²

Yukarıda da belirtildiği üzere, Münîf Paşa, 1872 ve 1896 yıllarında iki kere Tahran Sefareti'ne atanmış³ ve **İran Risalesi**'ni, ilk sefirliği esnasında, Hicrî 1291 (Milâdî 1874) yılında yazmıştır. Eser, ne bir sefâretnâme, ne de bir siyasetnâmedir; fakat bir dönemin siyasi olaylarını aydınlatması bakımından, Türk siyaset tarihi açısından çok önemlidir.

Risale'nin girişinde belirtildiği üzere, Münîf Paşa'nın bu eseri kaleme almasının maksadı, Feth'ali Şah Dönemi'nde görevli olarak İran'a giden bazı Osmanlı memurlarının Tahran'daki Nigârîstân Köşkü'nün duvarlarında bulunan minyatürlerini sunmak ve bunların sahipleri hakkında İran tarihlerinde bulunan bazı bilgileri aktarmaktır.

Eser incelendiğinde, Hicrî 1218 (Milâdî 1803/1804) ile Hicrî 1236 (Milâdî 1820/1821) yılları arasındaki yaklaşık 17 yıllık tarihî dönemde, Osmanlı Devleti'nin Güney-Doğu topraklarındaki siyasi ve askerî olaylarla bunların nedenlerine ilişkin çok aydınlatıcı bilgilerin mevcut olduğu görülmektedir.

Türk diplomasi tarihi açısından oldukça önemli olan bu risale, günümüz Türk-İran siyasi münâsebetlerine de ışık tutacak niteliktedir.

İran Risalesi'nin bilinen iki nüshası mevcuttur. Bunlardan birisi (A), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY 4422), diğeri ise (B), İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde (TY 401) bulunmaktadır. Yaşayan Türkçe'ye aktarılan metin hazırlanırken, A Nüshası ölçüt olarak alınmış, ancak yanlış yazımların belirlenebilmesi için A ve B nüshaları karşılaştırılmıştır.

A Nüshası, toplam 16 varaktır; birinci varak boştur, ikinci ve sekizinci varaklar arasında metin, dokuzuncu ve on altıncı varaklar arasında ise, anlatımda geçen ve Nigârîstân Köşkü'nün duvarlarını süsleyen şahısların minyatürleri yer almıştır. Metin rika' hattı ile yazılmıştır ve ortalama on bir satırdır. Boyutları 27x20 cm'dir.

B Nüshası ise, toplam 7 varaktır; metnin başında Nigârîstân Köşkü'nün ön cephesinin ve sonunda ise

arka cephesinin minyatürleri bulunmaktadır. Bu nüsha da, önceki nüsha gibi, rika' hattı ile yazılmıştır ve ortalama on bir satırdır. Boyutları ise 15x10.5 cm'dir.

İran Risalesi

2a

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla,

Feth'ali Şah zamanında, Yüce Devlet'in⁴ ileri gelenlerinden ve memurlarından İran'a gelmiş olan bazı kişilerin tasvirleri, Tahran'da yukarıda adı geçen Şah'ın inşa ettirmiş olduğu Nigârîstân Köşkü⁵ duvarına nakşolunmuştur; söz konusu tasvirler, İran tarihlerinde bunlara ilişkin ele geçirebildiğim bazı bilgilerle birlikte bu risaleye aktarılmıştır.

Bu kitabın yazılmasındaki maksat, ardımızdan bir eser bırakmaktır;

Çünkü hiçbir varlık kalıcı değildir.⁶

Bin iki yüz doksan bir⁷ yılı Safer ayının sonlarına doğru yazılmıştır.

Şimdiki Tahran Sefiri
Mehmed Tâhir Münîf

Yasincizâde Seyyid Abdülvahhâb Efendi

Bin iki yüz yirmi altı⁸ senesinde Şâkir ve Hayret Efendiler de refâkatinde olduğu halde,

2b

Sultan İkinci Mahmûd Han tarafından sefâretle Feth'ali Şah nezdine gönderildi; söz konusu senenin Rebî'ü'l-Âhır'ı ortalarında Tahran'a vardı ve Şah'ın buyruğu doğrultusunda, Sadrazam Mirzâ Şefî'in konağına indi ve taşıdığı Nâme-i Hümâyûn ile Şah'a ve sadrazamına götürdüğü saltanat hediyelerini teslim eyledi. Söz konusu sefirin memuriyeti, Bâbân paşalarına ve özellikle 'Abdurrahman Paşa'ya İranlılar tarafından arka çıkılmaması ve fesat çıkardıklarında İran Devleti tarafından engellenmeleri ve yola getirilmeleri ve Ahıska ve Kars taraflarında bulunan Yüce Devlet'in serhad memurlarına, ihtiyaç anında İranlılar tarafından yardım edilmesi isteklerinden ibaretti.

Feth'ali Şah tarafından, söz konusu sefîre ziyâdesiyle hürmet olunup, yukarıda belirtilen tebliğâtı hakkında dahi, Şehrizûr⁹ paşalarının, İran Devleti'nin de görüşünün alınarak seçilmesi ve Bağdad vâlilerinin ise İran Devleti'nin onayını gözeterek şekilde hareket eylemeleri şartlarıyla muvâfakat gösterileceği cevabı verildi ve Âzerbâycân'da saltanat nâibi 'Abbâs Mirzâ nezdinde bir müddet duraklaması teklif edildi.

'Abdülvahhâb Efendi, Tebriz'de bulunduğu sırada, İranlılar, Van sancağına tecâvüzle Ermeni topluluğundan birçok esir almışlardı; söz konusu sefirin girişimleri sonucunda, 'Abbâs Mirzâ, bu esirleri, bedeli karşılığında askerlerin elinden alarak serbest bıraktı.

'Abdülvahhâb Efendi, bir süre Tebriz'de kaldı; ondan sonra, Irak-ı Arab'da İran askerlerinin yağmaladığı malların geri alınması için Tahran'a gelen sefir Celâleddîn Efendi de kendisine katıldı ve ikisi birlikte, burada, görevlerini yerine getirmek için gayret sarfettiler. 'Abdülvahhâb Efendi, mümkün olduğunca işleri düzelterek Ders'aâdet'e¹⁰ geri döndü.

'Abdülvahhâb Efendi, ifade yeteneği çok yüksek ve faziletlerle dolu kâmil bir zat olduğundan, İran devlet adamları, onun hal ve tavırlarından pek hoşnut kalmışlardır.

Celâleddîn Efendi

3b

Bin iki yüz yirmi sekiz senesinde¹¹ Sultan İkinci Mahmûd Han tarafından Sefâretle Feth'ali Şah nezdine gönderilen Celâleddîn Efendi, Bağdad yoluyla Tahran'a geldi. İran Devleti'nin Bağdad havâlisine asker sevkederek, Bâbânlı 'Abdurrahman Paşa'nın Şehrizûr Hükûmeti'ne yerleştirilmesi hakkında İranlıların vermiş oldukları destekten dolayı şikâyette bulunmakla ve söz konusu olay esnasında İran Devleti askerlerinin Irak-ı Arab'da yağmalamış oldukları malların ve eşyaların geri verilmesini sağlamakla görevlendirilmişti.

Celâleddîn Efendi, taşıdığı Nâme-i Hümâyûn'u, Cemâziye'l-Âhır'ın on sekizinci Cuma günü¹² teslim ile memuriyetini tebliğ ederken, Şah'a bir takım ağır lakırdılar söyledi. Ondandan sonra kendisiyle İran devlet adamları arasında gerçekleşen görüşmelerden bir netice hâsil olamadığından, Şah alayı, onu Ucân Çimeni'ne naklettikten sonra, gereken cevabı beklemek üzere Tebriz'e giderek orada ikâmet etmekte olan Yüce Devlet sefîri Seyyid 'Abdülvahhâb Efendi ile birleşmesi, Şah tarafından beyan olundu ve kaymakam refakatiyle adı geçen yere hareket ettiler.

4a

Tebriz'de İran memurlarıyla iki sefirimiz arasında gerçekleşen görüşme oturumunda, Celâleddîn Efendi'nin isteğine karşılık, Irak-ı Arab'da İranlı ziyaretçilerin dahi birçok malları ve eşyaları gasbolduğundan yağma sonucunda elde edilenlerin karşılıklı olarak sahiplerine iâde edilebileceği cevabı verildi.

Seyyid 'Abdülvahhâb Efendi'nin geri dönüşünden sonra, Celâleddîn Efendi'nin biraz vakit daha İran'da

durması Şah tarafından istenildiği için, Ucân ve Tebriz'-de bir müddet kaldıktan sonra, veda töreni icra etmezsiniz, Erzurum Seraskeri Ahmed Paşa'yı görmek bahanesiyle hareket edip, oradan İstanbul'a gitti.

Celâleddîn Efendi, savunduğu görüşlerde gayret ısrarlı ve sert sözlü bir zat olup, hatta sohbet esnasında İran devlet adamlarına sade isimleriyle hitap ettiğinden ve bazı küstahâne tabirler kullandığından İranlılar yanında makbul değildi.

Bâbân 'Abdurrahman Paşa

4b

'Abdurrahman Paşa, biraderi İbrahim Paşa'nın vefatından sonra, onun yerine Süleymâniye Hükûmeti'ne mutasarrıf oldu. Bağdad vâlisi Ali Paşa ile anlaşamadığından isyan sancağını çekti ve Bağdad'a bağlı olan Süleymâniye'ye yakın bazı yerleri ele geçirdi ve aldı.

Bin iki yüz on sekiz¹³ senesinde, adı geçen Ali Paşa, bunun üzerine asker sevketti ve Süleymâniye civarında gerçekleşen muharebede, 'Abdurrahman Paşa yenilgiye uğrayarak, etrafındaki yardımcılarından ve yordakçılarından beş bin kişiyle İran Kürdistan'ına firar etti. Söz konusu bölgenin hâkimi bulunan Emânullah-ı Erdelânî'nin bu konuyu üstlerine bildirmesi üzerine, İran Devleti, adı geçen Paşa'nın ilticasını kabul etti ve kendisiyle birlikte gelenlerin Kürdistan'da yerleşmelerine izin verdi.

Bunun üzerine Bağdad vâlisi, bazı hediyelerle Ahmed Çelebi isminde bir zatı Feth'ali Şah tarafına gönderip, 'Abdurrahman Paşa'nın ilticasının kabul edilmesini ve Kürdistan'dan çıkarılmasını istedi. Şah buna müsaade etmediği gibi, Vakâyi'-nigâr¹⁴ Mirzâ Sâdik'ı, adı geçen

5a

Ahmed Çelebi'nin refâkatinde Bağdad'a göndererek, Şehrizûr Hükûmeti'nin 'Abdurrahman Paşa'ya verilmesini talep eyledi. Ali Paşa, Feth'ali Şah'ın sefirini red cevabıyla geriye gönderdiğinden ve Şehrizûr Hükûmeti'ni Hâlid Paşa'ya tevcih eylediğinden, adı geçen İran şahı öfkelenerek, 'Abdurrahman Paşa'yı Tahran'a getirtti ve murassa bir kılıç ve hançer verip ve hilat giydirip Şehrizûr Eyâleti'ni yönetimine bırakarak, o tarafa gönderdi ve bu konuda gerekli yardımın yapılması konusunda Kürdistan hâkimine emir çıkardı.

Hâlid Paşa bu gelişmeleri öğrendiğinde, yardım istemek için Bağdad'a gitti. Ali Paşa, piyade ve süvâri otuz bin askerle Bağdad'dan hareket edip, Zehâb arazisinde ordu kurdu ve hemşirezâdesi olan Kethüdâ Süleymân Paşa'yı on beş bin askerle Şehrizûr'u geri

almak için 'Abdurrahman Paşa'yı dahi ona yoldaş eyledi. 'Abdurrahman Paşa, hemen ilk hamlede mağlup olarak, yine Kürdistan'a firar etti.

Bu muzafferiyet, Ali Paşa'ya cesaret verdiği için, İran'a tecavüz ile Tâk-i Kirâ denen yere kadar zabt

5b

ve istilâ eyledi.

Bu haber, Sultâniyye Sahrası'ndaki Feth'ali Şah'a ulaştığında, Eşik Ağası Nevrûz Han, Kaçar maiyetiyle, Ali Paşa üzerine bir ordu sevk eyledi. Ali Paşa, bu hareketten haberdâr olduğunda, geri çekilerek Şehrizûr ile Bağdad arasında bulunan Seyrevân Nehri kenarında durakladı.

Nevrûz Han, refâkatinde bulunan Muhammed Ali Han'ı Medânlı ve Cihânbeyli Kürtlerinden ve Karagözlü Türkmen aşiretinden on bin süvari ile birlikte Bağdad havâlisine gönderdi; bunlar, Zehâb, Y'akûbiyye ve Mendilî'ye kadar giderek oralarını yağmaladılar. Zehâb mütesellimi Fettâh Paşa, İranlılar'a karşı koymak istediye de, muktedir olamadığından, gidip Ali Paşa ordusuna katıldı.

'Abdurrahman Paşa Şehrizûr Hükûmeti'ne iade olunmak üzere, Nesakıbaşı Ferecullah Han dahi, aynı şekilde bir takım Kürt ve Türkmen atlısıyla birlikte Kürdistan tarafına sevk olundu. Diğer taraftan Kethüdâ Süleymân Paşa, Hâlid Paşa ve Kerkük mütesellimi diğer Süleymân Paşa da, Kürt ve Arap atlısı, Gürcü kölesi ve bir miktar Osmanlı

6a

askeriyle geldiler ve Merivân Gölü kenarında muharebe ettiler. Yüce Allah'ın takdiriyle, Osmanlılar yenildi ve Kethüdâ Süleymân Paşa dahi İranlıların eline esir düştü. Bununla birlikte, İranlılar bu maksatlarına erişemeyerek ümitsizce geriye döndüler.

Söz konusu Süleymân Paşa elleri bağlanmış olarak Tahran'a gönderilmiş olduğu için, o vakit Erzurum vâlisi bulunan Hacı Yusuf Paşa, Mahmûd Feyzî Efendi adında bir zatı, memuren İran'a gönderdi ve Kethüdâ Süleymân Paşa'nın serbest bırakılmasını istedi. Feth'ali Şah buna müsaade etti ama 'Abdurrahman Paşa'yı yine Şehrizûr'a tayin etmek arzusuyla, adı geçen Vakâyi'-nigâr Mirzâ Sâdik'ın üstüne getirerek aynı yere gönderdi.

Kethüdâ Süleymân Paşa geri döndükten sonra, dayısı Ali Paşa'nın yerine Bağdad vâlisi oldu; bunun ardından Yüce Devlet ricâlinden, meşhur Hâlet Efendi, İstanbul'dan görevli olarak Bağdad'a geldi ve Kethüdâ Süleymân Paşa'yı görevinden alarak, yerine Gürcü

Abdullah Paşa'yı yerleştirdi. Bu konuda 'Abdurrahman Paşa'nın, Gürcü 'Abdullah Paşa'ya yardımı olduğu halde, her nasılsa aralarında doğan husumet üzerine, Osmanlı memleketlerinde

6b

duramayıp tekrar İran'a iltica eyledi.

Bin iki yüz yirmi altı¹⁵ senesinde, Sultan İkinci Mahmud Han tarafından Yasincizâde Seyyid 'Abdül-vahhâb Efendi, sefirlik göreviyle Feth'ali Şah nezdine gelerek, iki devlet arasındaki ilişkilerin bozulmasına sebep olduğundan dolayı 'Abdurrahman Paşa'nın İran Devleti tarafından himâye olunmamasını istedi. Şehrizûr vâliilerinin, İran Devleti'nin onayına bakarak seçilmesi şartıyla, İran Devleti, 'Abdurrahman Paşa hakkındaki bu isteğe ve adı geçen sefirin tebliğine memur olduğu diğer bazı isteklere muvâfakat gösterdi.

Bu yüzden 'Abdurrahman Paşa¹⁶ yine İranlının yardımıyla Şehrizûr Hükûmeti'ni ele geçirip, amcasının oğlu¹⁷ Hâlid Paşa'yı Zehâb ve oğlu Mahmûd Ağa'yı Harîr Köyü idaresine ve biraderi Ahmed Ağa'yı da Serdeşt Kalesi muhafızlığına tayin ile hükûmet dâiresini genişletti; fakat aradan çok vakit geçmeksizin, Kürdistân hâkimi Emânullah Han ile aralarında rekâbet ve husumet doğdu ve Emânullah Han'ın yapmış olduğu şikâyet üzerine, İran Devleti tarafından üzerine sevk olunan ordu, Kaleköy'de kendisini muhasara

7b

ve tazyik ettiği için teslim mecbur oldu. Fakat takdim eylediği bir çok hediyeye karşılık yine memuriyetinde bırakıldı.

'Abdurrahman Paşa'nın yine İran Devleti sayesinde, Şehrizûr'da hâkimiyetini güçlendirmesinin, İranlıların politik maksatlarını bu bölgelerde yaygınlaştırmalarına sebep olacağı değerlendirilmesine dayanarak, Ders'aâdet'ten, Bağdad vâlisi 'Abdullah Paşa'ya, adı geçen paşanın görevden alınarak yerine hasımı olan amcası Hâlid Paşa'nın tayin edilmesi buyuruldu; 'Abdullah Paşa, bin iki yüz yirmi yedi senesi Cemâziye'l-Âhır sonlarında¹⁸ büyük miktarda askerle Bağdad'dan hareket etti; diğer taraftan 'Abdurrahman Paşa da savunma gereksinimlerini düzenlemeye girişti; iki ordu, Şehrizûr'a üç menzil mesâfede bulunan Delv-i 'Abbâs adındaki yerde karşı karşıya geldiler. 'Abdurrahman Paşa, bu defa da ilk hamlede bozuldu ve askerlerinin bir takımı telef ve geriye kalanı ise esir oldu; kendisi ise birkaç nefer avânesiyle birlikte Kirmanşâh'a kadar firar eyledi. 'Abdullah Paşa, Padişah'ın emri gereği, Hâlid Paşa'yı Şehrizûr Hükûmeti'ne yerleştirerek Bağdad'a döndü.

7b

Bu haber, Feth'ali Şah'a ulaştığında, bundan dolayı ve bir de güya o sırada Yüce Osmanlı Devleti'nin, daha önce vermiş olduğu sözün tersine, İran Devleti'nin onayını almaksızın Rusya ile barış anlaşması yapmış olmasından dolayı, kızarak Şehzâde Kâsım Han'ı büyük bir ordu ile Bağdad üzerine sevk eyledi. Söz konusu Kâsım Han, bu orduyu üç kola ayırdıktan sonra, birini Karatepe ve diğerini Kızılırbat yoluyla Bağdad'a gönderip, kendisi dahi Zehâb'dan hareketle Hânîkîn Nehri kenarına ordugâh kurdu ve her taraftan Bağdad havâlisini yağmalamaya başladı.

Bunun üzerine 'Abdullah Paşa, İsnâ 'Aşeriyye âlimlerinden Necefli Şeyh Muhammed Ca'fer aracılığıyla barış teklif ettiğinden ve büyük paralar ve hediyeler gönderdiğinden, İran ordusu geri çekildi; ancak 'Abdurrahman Paşa'yı yine Şehrizûr'a yerleştirdi ve bu haber, aynı senenin Ramazan'ının beşinde Feth'ali Şah'a ulaştı.

Söz konusu olayı izleyen günlerde, Yüce Osmanlı Devleti tarafından Tahran'a Celâleddîn Efendi adında bir sefir gönderildi ve 'Abdurrahman Paşa'ya yapılan yardım sırasında İran askerinin yağmalanmış olduğu mallar

8a

geri istendi. Daha sora, Celâleddîn Efendi, Tebriz'de Seyyid 'Abdülvahhâb Efendi ile birleşti ve İran memurlarıyla bir görüşme oturumu yapıldı; Celâleddîn Efendi'nin isteğine karşılık, Irak-ı Arab'da İran ziyâretçilerinin dahi birçok malları ve eşyaları gasp olduğundan, yağmalanan malların karşılıklı olarak geriye verilebileceği söylendi ve İran hudut memurlarının Yüce Devlet'e mensup Bâbân Aşireti ve Şehrizûr'un işlerine müdâhale etmemeleri hakkında Yüce Saltanat'ın isteği ise uygun görülmedi. Bâbân Aşireti, İrân Kürdistân'ında yaylak ve Kürdistân ahâlisi de Bâbân arazisinde kışlak ettiklerinden, Bâbân paşaları, İran tarafından atanmasalar, bu aşiretlerin birbirleriyle karışıp görüşmelerinin iki devlet arasında anlaşmazlığa ve geçimsizliğe sebep olacağını bildirdiler. Bunun üzerine, 'Abdurrahman Paşa'nın yıllık olarak İran Devleti'ne vermeyi taahhüt eylediği on bin tümenin alınmasından vazgeçilmesine muvafakat gösterilip, bu konuda 'Abdurrahman Paşa'dan alınmış oldukları senedin dahi, Yüce Devlet sefirlerine teslim edilmesine karar verildi.

8b

Abdurrahman Paşa'nın vefatından sonra, yine İranlıların desteğiyle oğlu Mahmûd Paşa pederinin

yerine Şehrizûr vâlisi oldu. Bin iki yüz otuz altı¹⁹ tarihinde, Bağdad vâlisi Dâvud Paşa'nın teşviki üzerine Mahmûd Paşa İranlılardan yüz çevirdi.

Süleymân Efendi

Bin iki yüz otuz dört²⁰ senesinde Sultan İkinci Mahmud Han tarafından sefaretle Feth'ali Şah nezdine gönderilmişti; Bağdad vâlisi Dâvud Paşa tarafından bazı özel görevlerle adı geçen Şah nezdine gönderilen Ahmed Çelebi ile birlikte Cemâziye'l-Evvel ayında Tahran'a vardı. Vakâyi'-nigâr Mirzâ Sâdık onu karşılamakla ve ağırlamakla görevlendirilmişti. Hacı Muhammed Hüseyin Han'ın konağında misafir edildi. Taşdığı Nâme-i Hümâyûn ile Padişah'ın gönderdiği hediyeleri Şah'a teslim edince, ikisine de hilat ve murrassa hançer verildi. Receb ayının sonlarında, Nâme-i Hümâyûn'un cevabını alarak geri döndüler.

Minyatürler:

1. Seyyid 'Abdülvahhâb Efendi (Sultan İkinci Mahmûd'un Feth'ali Şah nezdindeki sefiri).
2. Hayret Efendi (Osmanlı sefiri Seyyid 'Abdülvahhâb Efendi'nin maiyyet memuru).
3. Şâkir Efendi (Osmanlı sefiri Seyyid 'Abdülvahhâb Efendi'nin maiyyet memuru).
4. Sultan İkinci Mahmûd Han'ın Feth'ali Şah nezdindeki sefiri Seyyid 'Abdülvahhâb Efendi'nin serkâtibi.
5. Celâleddîn Efendi (Sultan İkinci Mahmûd Han'ın Feth'ali Şah nezdindeki sefiri).
6. Bâbân 'Abdurrahman Paşa.

7. Şeyh Muhammed (Su'üd ibn 'Azîz el-Vahhâbî'nin Feth'ali Şah nezdindeki sefiri).

8. 'Uveyf ibn es-Seyyid el-Hadramî (Yemen vâlisi tarafından Feth'ali Şah nezdine gönderilmiştir).

NOTLAR

1. Adem Akın, *Mürif Paşa ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri*, Ankara 1999, s.147-152
2. Ayrıntılı bilgi için bkz., Akın s.1-25.
3. Osmanlı Devleti'nin diğer Tahran sefirleri ve bunlar tarafından yazılmış olan sefaretnâmeler için bkz., Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*, Üçüncü Baskı, Ankara 1992, s.59-61, s.84-86, s.86-91, s.134-136, s.203-205 ve s.206-210.
4. Devlet-i 'Aliyye'nin, yani Osmanlı Devleti'nin.
5. Resimli Köşk.
6. Burada yer alan Farsça beyit, S'adî-i Şîrâzî'nin *Gülistân*'ından alınmıştır.
7. Hicrî 1291-Milâdî 1874.
8. Hicrî 1226- Milâdî 1811.
9. Bağdad vilâyetinde bir muntka.
10. İstanbul.
11. Hicrî 1228-Milâdî 1813.
12. Milâdî 19 Haziran.
13. Hicrî 1218- Milâdî 1803/1804
14. Tarihçi
15. Hicrî 1226- Milâdî 1811.
16. A Nüşhası'nda yanlışlıkla 'Abdullah Paşa yazılmıştır.
17. B Nüşhası'nda yanlışlıkla Ömerzâdesi diye yazılmıştır.
18. Hicrî 1227- Milâdî 1812
19. Hicrî 1236- Milâdî 1820/1821.
20. Hicrî 1234- Milâdî 1818/1819

“Laizismus”

Prof. Dr. Zeki Hafızoğulları

Çev: Prof. Dr. Süleyman Yıldız
Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıktı

“Lider Ülke Türkiye”

Anahtar Kelimeler : Ekonomi, İktisad, İşadamları, Dünya Türk İşadamları, Türk Dış Ticareti, Uluslararası Ticaret, Siyasi İlişkiler, Girişimci, Kurultay.

“El Ele 2000’lerde Lider Ülke Türkiye”
Dünya Türk İşadamları III. Kurultayı 10-11 Nisan
2000 Lütfi Kırdar Uluslararası Kongre ve Sergi Sarayı
İstanbul, Türk Dış Ticaret Vakfı, Güney Repro,
Ankara 2000, 736 sayfa.

Dr. Alev KÂHYA-BİRGÜL

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Dokuzuncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in himayelerinde 10-11 Nisan 2000 tarihlerinde İstanbul’da Lütfi Kırdar Kongre ve Sergi Sarayı’nda “Elele 2000’lerde Lider Ülke Türkiye” sloganı altında Kurultay Başkanı Sayın Sakıp Sabancı’nın önderliğinde, Türk Dış Ticaret Vakfı ve Dünya Türk İşadamları Vakfı tarafından Dışişleri Bakanlığı ile Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı işbirliği ile üçüncüsü yapılan Dünya Türk İşadamları Kurultayı’na 51 ülkeden 2000 dolaylarında girişimci katılmıştır.

Dünya üzerinde yerleşik Türk işadamlarını her iki yılda bir araya getiren, yerli ve yabancı basında büyük yankı uyandıran Dünya Türk İşadamları Kurultayları’nın üçüncüsünde yapılan konuşmalar, kurultay görüntüleri ve basın özetleri bir kitap haline getirilmiştir.

Bu kitabın Önsöz’ünde Türk Dış Ticaret Vakfı ve Dünya Türk İşadamları Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Ertuğrul Önen Büyük Türkiye Sevdası’nın insanları çektiğini belirttiği bu toplantının ulusça en çok ihtiyaç duyduğumuz dayanışmanın, yardımlaşmanın, herşeyden önce uzlaşmanın sembolü el ele vermeyi düstur edindiğini vurgulayarak bunun Türkiye’yi 2000’li yıllarda başarıya taşıyacak itici güç olduğuna dikkati çekmektedir. 2000’li yılların Türklerin yüzyılı olacağı inancıyla çalıştıklarını belirten Önen, Kurultay’ın amaçlarını da şöyle sıralamaktadır: 2000’li yılların başında çağdaş eğitim altyapısı ile yüksek

eğitim düzeyini yakalayan bir bilgi toplumu olmak; kendi teknolojisini üreten ve pazarlayan bir ülke konumuna gelmek; dünya pazarlarında Türk markalarının prestij ve imaj unsuru sayıldığı bir çağı yakalamak; uluslararası ölçekte büyük sayılan, sektörün öncüsü sayılan çok sayıda itibarlı Türk firması yaratmak; en üst düzeyde üreten ve tüketmeyi hak eden bir ulus olmak.

Açılış konuşmalarında, Türk Dış Ticaret Vakfı ve Türk İşadamları Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Ertuğrul Önen, 2000’e yakın işadamlarımızın bir araya geldiği bu kurultay bir birlik beraberlik tablosu yaratmanın, bir heyecan toplantısı olmanın ötesinde, işadamlarımızın aktif katılımlarıyla yeni iş imkanlarına, yeni yatırımlara, yeni ortaklıklara ortam hazırlayan değerli bir fırsattır diyerek kurultayın organizasyonunda desteklerini gördükleri Dışişleri Bakanlığı’na, Dış Ticaret Müsteşarlığı’na, Kurultayın üç dönemdir başkanlığını üstlenen Sayın Sakıp Sabancı’ya ve nihayet önderliğinde Kurultayı himayesine alan, destekleyen 9. Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel’e şükranlarını ve minnetlerini arz etmektedir. III. Dünya Türk İşadamları Kurultayı Başkanı Sakıp Sabancı açılış konuşmasında, Atatürk’ümüzle O’nun çizgisinde ve direktiflerinde yola çıkarak Cumhuriyetin içinde koşulları iyileştirme, daha iyiyi aramak için yolda oluyoruz. Kimle bu yolculukta başarıyı yakalayacağız, kimle? diye sorarak, başarı bütün kesimlerin hepsinin bu meseleye gönül vermesiyle olacak, cevabını vererek, müteşebbisler, var edenler, meydana getirenler, üretenler, akıllı, bol ve vasıflı var edenlerle bir yere varacağız, diyerek kurultayı himayesine alan, Çankaya’yi onlara açan, orada insanlara ödülleri veren 9. Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel’e teşekkürlerini arz etmektedir.

Yurtdışından Girişimci olarak kurultaya katılan Zuhale Mansfield açılış konuşmasında bizi bir yapan, bizi biz yapan en büyük değer Türkiye adına buradayız derken bir Amerika’da Amerikalı, bir Almanya’da Alman olamayacağımızı da biliyoruz, işte bu yüzden hepimizi yatırımlarınızı Türkiye’ye yapmaya davet ediyorum, diyerek, birlik olmaktan ve girişimci ruhtan söz etmektedir.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Fuat Miras, açılış konuşmasında globalleşme, küreselleşme, Avrupa Birliği, Gümrük Birliği, özelleştirme, Türkiye ekonomisi, Dış Ticaret Politikası, ekonomik sıkıntılar, enflasyon, ekonomik istikrar paketi gibi konulara değinerek yurtiçindeki ve yurtdışındaki iş adamlarının birlikte çalışması ve

müşterek yatırımlar yapması gereği üzerinde durmakta ve yurt içindeki ve yurt dışındaki Türk insanının tasarruflarını verimli yatırımlara birlikte kanalize etmesi gereğinin altını çizerek 9. Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'e verdikleri destek üzerine şükranlarını sunmaktadır. Dışişleri Bakanı İsmail Cem açılış konuşmasında Türkiye'nin gittiği yerlerde Cezayir'de Mustafa Kemal Atatürk, Azerbaycan'da, Orta Asya'da Türkmenistan'da Türkçe, Kafkasya'da ortak geçmişimiz, Orta Asya'da ortak kültürümüz ve inancımız, Ortadoğu'da paylaştığımız tarih, Balkanlar'da yüzlerce yıllık beraberliğin ortamı ve kültürü tarafından karşılandığını belirterek yeni Türkiye'nin hedeflerini de adalet ve verimlilik duyarlılığına sahip ekonomik gelişme, daha fazla üreten, daha fazla büyüyen, iş yaratan, dünya rekabetinde yeri bulunan, ancak ürünleri ve değerleri daha eşitlikçi paylaşan bir Türkiye olarak göstermektedir. Bu hedeflere ulaşmak için ise, Türkiye'de sosyal adaleti, akılcılığı, gelişmenin egemen kılınması için yöntemin yenileşmesi, insanlığın evrensel ilkeleri, ortak değer yargılarının yola çıkışta başlangıç alınması gerektiği üzerinde durularak, Mustafa Kemal Atatürk'ten, millî mücadele geçmişimizden, cumhuriyet ve demokrasi dönüşümlerinden, insanımızın özgürlükçü ve eşitlikçi taleplerinden, inanç dünyamızdaki adalet ve dayanışma anlayışlarından hareketle herşeyin güzel olanını, en yeni ve çağdaş olanını insanımıza sunmak için Türkiye'yi yenileştirmenin gerekliliğinin altı çizilmektedir.

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli açılış konuşmasında, bugünün dünyası yeni bilgi üretimine ve bilginin kullanımına dayanan bir rekabeti entellektüel sermaye diye adlandırılan yeni bir değeri ön plana çıkarmış bulunmaktadır, denilerek yeniliklere ve yeni fikirlere açık bir bilim ve zihniyet dünyasına sahip olmanın gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Küresel strateji ve hedefleri ulusal vizyonlarına göre dizayn eden girişimci portresinin önemi vurgulanmaktadır. Küresel ölçekte düşünen, rekabet eden, millî misyon sahibi girişimci tipinin Türk girişimcilerinin ortaya koyduğu performansla önemli ölçüde örtüştüğü belirtilerek dünya piyasalarında millî kimliğini ve misyonunu kaybetmeden ayakta durmanın, rekabet edebilmenin sadece işadamları açısından değil, onların ülkeleri açısından da başarıya doğru yönelmek demek olduğu üzerinde durularak, Türk işadamlarının dünya piyasalarındaki ilişki yoğunluklarının artması, Türkiye'nin daha fazla dünyaya açılması ve yeni ilişkilere girmesi anlamını taşıdığı gibi, millî ölçekli

dayanışma ve enformasyon örgütlerine duyulan ihtiyacın da artması anlamına geldiğine dikkat çekilmektedir. Türkiye'nin izlediği ekonomik istikrar politikasından bahsedilerek enflasyonun yenileceği inancı vurgulanmaktadır. Ülkenin bölgesel gelişme stratejisini işbirliği yapıları üzerinde inşa etmek mecburiyeti belirtilerek, bu anlamda dünyadaki Türk işadamlarının, Türk dünyasının, Avrasya'nın ve Ortadoğu'nun gelişmesinde işbirliği projeleri üretmeleri ve bunları küresel rekabetin avantajları haline dönüştürecek dinamik örgütlenmelere yönelmeleri gerektiği üzerinde durulmakta ve kendilerine düşen görevin, küresel ölçekte rekabet eden, başarılarına imza atan bu tür girişimcileri ve girişimleri desteklemek olduğu belirtilmektedir.

9. Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel açılış konuşmasında, Demokrasi, teşebbüs hürriyeti, serbest piyasa ekonomisi, hukukun üstünlüğü gibi kavramların siyasî hayatları boyunca uğrunda mücadele ettiği hedefler olduğunu vurguladıktan sonra Türkiye'nin siyasî, tarihî ve ekonomik durumuyla ilgili bir özet sunmuş ve Türkiye'nin 21. yüzyıla ve bu dünyaya hazırlanmak durumunda olduğunu vurgulamıştır. Uluslararası ekonomik ve siyasî ilişkilerin önemi üzerinde durmuştur. İş adamlarının ekonominin birçok alanında küresel standartlarda üretim yaptıkları, proje geliştirdikleri, yatırım yaptıkları ve kalifiye eleman yetiştirdikleri, sadece faaliyette buldukları ülkenin ve Türkiye'nin iktisadî hayatına katkıda bulunmakla kalmadıkları, Türkiye'yi ve Türk halkını temsil etmek gibi ulvî bir misyonu da başarıyla yürüttükleri belirtilerek tebrik edilmektedirler.

TEMA Vakfı Başkan Vekili Nihat Gökyiğit açılış konuşmasında çevre konusuna değinmekte yeşil örtü, su, dünyanın ısınması, afetlerin şiddetlenmesi, ağaç sevgisi, ağaç tutkusu, meşe kampanyası, sellerin önlenmesi, yoksul düşmüş toprakta organik maddenin yükselmesi, karbon emisyonu, ısınma gibi konulara dikkat çekerek çözümün ağaçlandırma olduğunu vurgulamakta ve Anadolu'nun göbeğinde Konya Derbent ilçesine yakın bir Türk İşadamları Ormanı'ndan ve dikilen ağaçlardan ve böyle işlere katkıda bulunanlara verecekleri ödülden bahsetmektedir.

I. Oturum (Anadolu Oditoryumu) “Değişen Dünya Koşullarında ve AB Perspektifinde Türkiye'nin Rekabet Gücü” başlığı etrafında Bilim, Teknoloji, Kalite, Ar-Ge, Bilgi Toplumu, Rekabet Faktörü Olarak Yurtdışındaki Türk Girişimci Gücü konuları Devlet Bakanı Prof. Dr. Tunca Toskay başkanlığında, Dış

Ticaret Müsteşarı Kürşad Tüzmen, Akademisyen Prof. Dr. Mithat Melen, Koç Holding’den işadamı Ali Koç, yurtdışından katılan girişimci Prof. Dr. Yusuf Ziya Aksu tarafından anlatılmıştır.

II.Oturum (Anadolu Oditoryumu) “2000’lerin Yeni Lider Ülkesi Türkiye” başlığı etrafında İmkânlar, Fırsatlar, Hedefler, Yurtdışındaki Girişimci Gücü ile Türkiye, Avrasya’nın Merkezi Türkiye, Enerji Köprüsü Türkiye, Ticaretle Turizmin Kesişme Noktası Türkiye, Yatırımlar Ülkesi Türkiye konuları Turizm Bakanı Erkan Mumcu başkanlığında Merkez Bankası Başkanı Gazi Erçel, Dünya Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Osman S. Arolat, TÜSİAD Başkanı Erkut Yücaoglu, yurtdışından bir girişimci Ünal Aysal tarafından anlatılmıştır.

Kapanış Oturumu (Anadolu Oditoryumu) Avrupa Türk İşadamları ve Sanayicileri Derneği Başkanı Eşref Ünsal, Başbakan Bülent Ecevit adına Devlet Bakanı Recep Önal tarafından yapılmıştır.

Bilgilendirme Toplantısı (Anadolu Oditoryumu) Dış Ticaret Müsteşarlığı’nın organizasyonunda gerçekleşmiştir. Dış Ticaret Müsteşar Yardımcısı E. Haluk Ayhan toplantıya başkanlık etmiştir. Bu toplantıda GAP İdaresi Başkanı Dr. Olcay Ünver, “Güneydoğu Anadolu Projesi ve Sunduğu İmkânlar”, Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracat Genel Müdürlüğü Daire Başkanı Serhat Gök, “Karşılıklı Ticarete Türkiye Uygulamaları” Dış Ticaret Müsteşarlığı Standardizasyon Genel Müdürlüğü Uzmanı Çetin Yılmaz “İhracatta Kalite ve Ar-Ge”, Dış Ticaret Müsteşarlığı Standardizasyon Genel Müdürlüğü Uzman Yardımcısı Gökhan Örnek “Türk Akreditasyonu (Türkak)”, Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu Genel Koordinatörü Volkan Savaş “Türkiye’de Elektronik Ticaretin Yeri ve Önemi”, Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracat Genel Müdürlüğü Daire Başkanı Cevdet Baykal “Yurtdışında Moda-Marka Yararlanması Özendirme ve Yeni Açılımlar”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Bengü Çapar “Endüstri ve İş Enformasyonu” konularında bilgi tebliğ etmişlerdir.

Daha sonra Kardeş Birlik ve Kardeş Kuruluş İmza Töreni Protokollerinde 15 adet imza töreni gerçekleşmiştir. Basın Toplantısında Kurultay Başkanı Sakıp Sabancı, Dış Ticaret Müsteşarı Kürşad Tüzmen, Yurtdışından Girişimci Zuhul Mansfield, Türk Dış Ticaret Vakfı ve Dünya Türk İşadamları Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Ertuğrul Önen, tekrar Dış Ticaret Müsteşarı Kürşad Tüzmen ve Türk Dış Ticaret Vakfı

ve Dünya Türk İşadamları Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Ertuğrul Önen izlenimlerini, görüşlerini ve yorumlarını aktarmışlardır.

Sektörel Toplantılarda, Ambalaj Sanayi Ağaç ve Orman Ürünleri Sektörel Toplantısı İstanbul Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri İhracatçılar Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Özcan Balkır’ın başkanlığında, 20 Genel Müdür, Başkan, Müdür, Yönetim Kurulu üyesi düzeyinde katılımcıyla yapılmıştır. Demir-Çelik Demir Dışı Metaller Sektörel Toplantısı Demir Çelik Üreticileri Derneği Genel Koordinatörü Hami Kartay başkanlığında, 16 Genel Müdür, Başkan, Yönetim Kurulu Üyesi, Müşavir ve Firma Sahibi düzeyinde katılımcıyla toplanmıştır. Deri ve Deri Ürünleri Sektörel Toplantısı, Deri-İş Sendikası Başkanı Hakkı Matraş başkanlığında, 8 Genel Müdür, Müdür, firma sahibi, Koordinatör düzeyinde katılımcı ile toplanmıştır. Elektrik ve Elektronik Sanayi Sektörel Toplantısı, Elektronik Cihazlar İmalatçılar Derneği Başkanı Maral Öztekin’in başkanlığında 38 Yönetim Kurulu Başkanı, üyesi, Genel Müdür, yardımcısı, Uzman, firma sahibi, Koordinatör, Temsilci, Müşavir, Müdür düzeyinde katılımcı ile yapılmıştır. Kimya Sanayi Ürünleri Sektörel Toplantısı, Türkiye Kimya Sanayicileri Onursal Başkanı Ahmet Bilen başkanlığında 30 Yönetim Kurulu Başkanı, üyesi, genel müdür, müdür, müşavir, koordinatör, direktör, danışman düzeyinde katılımcı ile toplanmıştır. Makine ve İmalat Salonu Sektörel Toplantısı, Makine İmalatçıları Birliği Genel Sekreteri Arslan Sanır başkanlığında 21 Genel Müdür, Müdür, Yönetim Kurulu Başkanı, üyesi, Başkan, Genel Koordinatör, Şirket ortağı düzeyinde katılımcı ile toplanmıştır. Otomotiv ve Otomotiv Yan Sanayii Sektörel Toplantısı, Taşıt Araçları Yan Sanayicileri Derneği Başkanı Ahmet Bayraktar başkanlığında, 39 Genel Müdür, Müdür, Başkan, Müşavir, Firma Sahibi, İşveren, Genel Sekreter, Yürütme Kurulu Başkanı, Yönetim Kurulu Başkanı düzeyinde katılımcı ile yapılmıştır. Müteahhitlik Hizmetleri Sektörel Toplantısı, Türkiye Müteahhitler Birliği Genel Sekreteri Yılmaz Güner başkanlığında 8 Genel Müdür, Müdür, Yönetim Kurulu Başkanı, Şirket Ortağı, Firma Sahibi düzeyinde toplanmışlardır. Tarım ve İşlenmiş Tarım Ürünleri Sektörel Toplantısı, İstanbul Fındık ve Mamulleri İhracatçılar Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Cüneyd Zapsu başkanlığında toplanmıştır. Taşımacılık Sektörel Toplantısı Deniz Ticaret Odaları Yönetim Kurulu Başkanı Cengiz Kaptanoğlu başkanlığında 15 Genel Müdür, Yönetim

Kurulu Başkanı, Yönetim Kurulu Başkan Vekili, Yönetim Kurulu Üyesi, Firma Sahibi, Pazarlama Uzmanı, Koordinatör düzeyinde katılımcı ile toplanmıştır. Tekstil ve Konfeksiyon Ürünleri Sektörel Toplantısı, İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçılar Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Nuri Artok başkanlığında 15 Başkan, Yönetim Kurulu Başkanı, Başkan Vekili, Genel Müdür, Müdür, Firma Sahibi düzeyinde katılımcı ile toplanmıştır. Toprak Cam ve Seramik Ürünleri Sektörel Toplantısı Orta Anadolu Çimento ve Toprak Ürünleri İhracatçılar Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Süleyman Caner başkanlığında, 21 Genel Müdür, Müdür, Başkan, Yönetim Kurulu Başkanı, Yönetim Kurulu Üyesi, Belediye Başkanı, Koordinatör, Ortak düzeyinde katılımcı ile toplanmıştır Turizm Sektörel Toplantısı,

Turizm Seyahat Acentaları Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Başaran Ulusoy başkanlığında 14 Yönetim Kurulu Başkanı, Genel Müdür, Yönetici, Yönetim Kurulu Üyesi, Firma Sahibi düzeyinde katılımcı ile toplanmıştır.

Daha sonra İdil Tarzi'nin bir defilesi ve Muazzez Ersoy'un verdiği kapanış konseri yer almaktadır.

Yurtdışındaki Başarılı Türk İşadamlarına 9. Cumhurbaşkanlığı Süleyman Demirel tarafından verilen ödül töreni ile kurultay son bulmuştur. Kitabın sonunda Türk Dış Ticaret Vakfı Dünya Türk İşadamları III. Kurultayı'nın Şubat 2000 ve Mart 2000'de yerli ve yabancı basında yer alan haberleri Medya Raporu adı altında toplanmıştır.

Atatürk Kültür Merkezi'nin Ankara Konferansları

5 Nisan 2001 : Prof. Dr. Zeki Hafizoğulları

*“Türkiye Cumhuriyeti Devletinin
Temelleri ve Tabii Hukuk Düşüncesi
(Mevzuat Değerlendirmesi)”*

12 Nisan 2001 : Süleyman Kazmaz

*“Millî Kültürü Muasır Medeniyet Seviyesinin
Üstüne Çıkarmak Açısından Batı Kavramı”*

10 Mayıs 2001 : Feyzi Halıcı

“Yazılan ve Söylenen Şiir”

24 Mayıs 2001 : Prof. Dr. Beylü Dikeçligil

“Yeni Binyıla Girerken Bilim Anlayışı”

Ahmet Remzî'nin "Tuhfe-i Remzî" İsimli Eseri

Anahtar Kelimeler : Eski Türk Edebiyatı, manzum sözlük, Tuhfe-i Remzî, Ahmet Remzi Akyürek.

Ahmet Remzi, **Tuhfe-i Remzi**, 1926 İstanbul.

Dr. Ahmet KARTAL

Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Mevlana gibi büyük düşünür ve eğitimcilerin önemine değindikleri ve istifade yollarını gösterdikleri şiir, İslâm dünyasında asırlar boyu akaiden gramere kadar çeşitli bilim dallarının öğretiminde çok önemli görevler icra etti. İbn-i Mâlik (ölm. 672/1274)'in Arap grameri ile ilgili 1000 beyitlik **Kitâbu'l-elfiye**'si ve manzum sözlüklerin en önemlilerinden biri olan Ebû Nasr-ı Ferâhânî (ölm. 618/1221)'nin **Nisâbu's-sıbyân** isimli Arapça-Farsça sözlüğü gibi çok sayıda manzum eser, günümüze kadar eğitime olan katkılarını sürdürdü. Bu ikinci eser, Câni b. Melikşâh-ı Horâsanî'nin (965-970/1558-1563) yıllarında yazdığı mensur önsözlü Türkçe-Farsça manzum sözlük **Nisâb-ı Türki**, Fârisi'si ve Yusuf isimli bir şahsın Türkçe, Arapça, Farsça, Afganca, Hintçe (Keşmir dili) kaleme aldığı belirtilen, adından altı dilde olduğu anlaşılan **Nisâb-ı Şeş-zebân**'ı gibi bir çok manzum sözlüğe örnek oldu (Karaismailoğlu, 1990:60).

Manzum sözlüklerin Osmanlı toplumundaki önemini belirtmek için ise, Farsça'yı öğretmek amacıyla yazılan bu özellikteki eserlerden Sünbülzâde Vehbi (ölm. 1224/1809-10)'nin ilk baskısı (1213/1798)'de ve basım tarihi belirtilen son baskısı da (1325/1909) olmak üzere 58 defa basılan **Tuhfe-i Vehbî**'sinin ve Şahidi İbrahim Dede (ölm. 957/1550)'nin (1848/1867) yılları arasında İstanbul'da 4 defa basılan **Tuhfe-i Şâhidî**'sinin diğer bilinen adıyla **Lügat-i Şâhidî**'sini anmak yeterli olacaktır. Ayrıca sadece Farsça'nın veya

Farsça'nın da aralarında bulunduğu birkaç dile ait kelimelere aynı dizelerde yer veren yazma ve basma hâlindeki (Karaismailoğlu, 1990: 60) manzum sözlüklerinin yazıldığı görülmektedir. Yusuf Halis (ölm. 1882)'nin Fransızca-Türkçe manzum sözlüğü **Miftâh-ı Lisân**'ı bunlardandır.

Bu tür sözlüklerde genellikle isim ve sıfat türünden kelimelere yer verilmiş, bunların yanında Farsça fiillerin mâzi ve muzâri kökleri, çekimli fiiller ve fiillerin mastar hâlleri gösterilmiştir. Mastar hâlinde verilen fiiller genellikle ayrı kıt'alarda toplanmıştır. **Tuhfe-i Şâhidî**, **Tuhfe-i Vehbî** ve **Tuhfe-i Remzî** gibi sözlüklerde Farsça deyimlere de yer verilmiş bunlar genelde son kıt'alarda nazmedilmiştir. Bilhassa uzun manzum sözlüklerde dini terimler, tasavvufî ıstılahlar ve edebî mazmunlar da nazmedilerek bu kelimeler yoluyla bazı bilgiler öğretilmek istenmiştir. Bazı müellifler kıt'aların son beyitlerinde edebî sanatları örnekleriyle göstermişlerdir (Öz, 1999:13).

Tuhfe-i Remzî, manzum Farsça-Türkçe sözlük yazma geleneğinin son örneği olup Üsküdar Mevlevîhânesi'nin son şeyhi Ahmed Remzî Akyürek tarafından yazılmıştır. Son melevî dedelerinden olduğu için Remzî Dede adıyla tanındı. Ahmet Remzî daha sonra Akyürek soyadını aldı.

Ahmed Remzî, Mevlânâ Dergâhı postnişini Said Hemdem Çelebi'nin mürcüdi Seyyid Süleymân Türâbî Sülâlesinden gelen Kayseri Mevlevîhânesi şeyhi Süleyman Atâullah Efendi'nin oğludur. 1289/1872 tarihinde Kayseri Mevlevihânesi'nde doğdu. Sıbyan mektebini ve rüşdiyeyi bitirdikten sonra, başta babası olmak üzere, eniştesi Göncüzâde Nuh Necâti Efendi'den ders Müridzade Hoca Ali Efendi'den icazet aldı. 1982 yılında İstanbul'a giderek Dîvân-ı muhasebât'ta ilk görevine başladı. Bir yıl sonra bu görevinden ayrılarak tekrar Kayseri'ye döndü.

Çeşitli yerlerde değişik görev ve hizmette bulunan Ahmed Remzî Akyürek, eski kültürle yetişmiş müellif ve şâirlerimizin son temsilcilerinden kabul edilmektedir. Manzum ve mensur olarak, matbu ve yazma hâlinde toplam 22 kitabı olan Ahmed Remzî Akyürek, 7 Ekim 1944'te Kayseri'de öldü.¹

Ahmed Remzî Akyürek, bu sözlüğünü özellikle "*tıfl-ı nâzım! (sevgili yavrum!)*" diye seslendiği genç okuyucularına:

Tıfl-ı nâzım! Al, oku hıfzı kolay

Çalışırsañ hele sürmez bir ayı (s.5)

beytiyle sunar. Ahmed Remzî Akyürek, sözlüğünü manzum olarak yazma sebebini eserinin mukaddime kısmında yer alan ifadelerle açıklar:

“Birçok törelerimizin değiştiği; bilgi yurtlarımızın öğrenmek ve öğretmek biçimlerinin yenilendiği şu sırada vezinli lügat yazmayı giriye dönmek şananlar, boş bir düşünce şayanlar bulunacaktır. Ben ise başka dürlü düşünüyorum. (Ecdād-ı ‘izām eslāf-ı kirām) didiğimiz büyük dedelerimiz, ulularımız insanları pek anlamışlar, bir çocuğu bilgili, uşlı bir adam imek için ne gerekli ise ana göre tavranmışlardır.

Gençlik ve kocalık çağlarında düzenli, makamlı herhangi bir sesi işiden adam ademoğulları kulağ viriyorlar, istekle diñleyorlar. Çocuk beşikde nenni isteyor. Ve o uygun sesi diñleye diñleye mişıl mişıl uyuyor. Nenniden uzaklaşan bir çocuğa öğretilecek şeyleri kolaylıkla okunmak ve unutturmamak için nenniye beñzeyen sözlerle öğretmeyi bulmuşlar ve pek çok fā’idesini görmüşlerdir.”

Müellif, bu eserini yazma sebebini, eserin giriş kısmında yer alan mensur mukaddime kısmında şu şekilde ifade etmiştir:

“Elde bulunan ve yeni yapılmakta olan kânünlarımızın, hükümetimizin buyuruğ ve buyurulularının eldeki mekteb kitāblarının gazetelerin birbirimize yazdığımız bitilerin bir iki satırında üç dörtden eksik olmayan Fārisî kelimeleri doğru okumak, doğru yazmak ve anlamak üzere çocuklarımız için kolaylıklı bir kitāb ister, şu yazdığım Tuhfeniñ göreceği iş işte budur.*

Bugün Avrupa, Amerika müştēriklarını, o yabancı illeriñ mekteb çocuklarını bile fā’idelendiren; toğrluğı, kardaşlığı, kazancı, geçimi, şavaşı, barışıklığı, ülke kullanmağı dahi güzel güzel öğreten Būstān Gülistān, Mesnevî-i Şerîf gibi pek değerli ve pek büyük kitābları başka dillere döndürülmüşlerinden güçlkle ve yañlış olarak öğrenmekden ise o kitābların özünden ve kendi sözünden okuyup anlamak daha iyi daha kolay degil midir?

*Bizim şu küçük lügat suparası** bu yolda da pek çok yardım idecekdir şanırım.”*

Tuhfe-i Remzî, Türk Edebiyatı’nda yazılan manzum Farsça-Türkçe sözlük geleneğinin son örneğidir. 1344/1926 tarihinde İstanbul’da basılan, kapağına **Tuhfe-i Remzî** yazılan ve böyle şöhret kazanmasına rağmen eserin ilk bölümü ile sonunda geçen.

Şöhreti Tuhfe-i Remzî amma

Fāriside didüm üşkûfe aña (s. 5)

Ḳonđi tārīhi dürr-i mazrûfa

Cevher-i nazm-ı selis üşkûfe (s. 34)

beyitlerden bu sözlüğe “çiçek, tomurcuk” anlamında Farsça bir kelime olan “uşkûfe” isminin verildiği de görülmektedir.

Tuhfe-i Remzî 1343/1924 tarihinde telif edilmiş ve müellif tarafından telif tarihi eserin sonunda yer alan şu beyitin:

Ḳonđi tārīhi dürr-i mazrûfa

Cevher-i nazm-ı selis üşkûfe (s.34)

İkinci mısraındaki noktalı harflerin ebced hesabıyla toplamı ile verilmiştir.

Tuhfe-i Remzî’nin 1344/1926 yılında taşbasma olarak yapılan baskısı, 15 Şevvâl 1343/20 Mayıs 1924 tarihinde Hüseyin bin Hüsnü hattıyla yazılmış nüshasından yapılmıştır (Öz: 1996: 428).² Bu baskıda, **Tuhfe-i Remzî**’nin sonuna Ahmed Remzî’nin **Nazmü’l-Ferfd** adıyla 1315/1897 tarihinde yazdığı Farsçanın kurallarını ayrıntılı olarak anlatan manzumesi (s. 38-44), ebced hesabıyla ilgili yazdığı bir manzumesi (s.44-5) **Gülistān, Pend-nāme-i Attār ve Mesnevî**’nin başlangıcından bazı bölümler (s. 46-7) ile şâir Ahmed Talat (1858-1926)’ın **Tuhfe-i Remzî** için yazdığı 15 Şevvâl 1343/21 Mayıs 1924 tarihli bir takriz kıt’ası (s. 48)da ilave edilmiştir.

Müellifin mensur mukaddimeden sonra yazdığı manzum dîbâcede, yabancı dil öğrenimi ile ilgili fikirlerini beyan ederken **Tuhfe-i Şâhidî, Tuhfe-i Vehbî, Müselles-nāme-i Şâkir ve Nazmü’l-cevâhir** isimli sözlüklere teker teker değinmiş, bunların hacimli olmalarından dolayı ezberlenmelerinin güç olduğuna işaret etmiş ve kendi eserinin bu eserlerin bir özeti olduğunu şu beyitlerle ifade etmiştir:

Bunların hıfzı faḳat müşkildir

İhtişār imek anı kâbildir

Diyerek ben dahi itdim imlā

Pek küçük bir eşer-i bî-hemiā (s. 5)

Tuhfe-i Remzî, eserin telif sebebini açıkladığı “Birkaç Söz” başlıklı mensur bir mukaddime, müellifin Allah’a hamd ve sena ile başladığı, dilin önemine değindiği, yabancı dil bilmenin ehemmiyetine dair düşünceleri ve bazı manzum sözlükler hakkındaki değerlendirmelerinin yer aldığı mesnevi tarzında yazılmış 37 beyitlik bir manzum dîbâce, 261 beyitten oluşan 29 kıt’aya taksim edilmiş sözlük kısmı ve 18 beyitlik mesnevi şeklinde yazılmış bir hâtıme olmak üzere toplam 316 beyitten oluşmaktadır.

Tuhfe-i Remzî'de, 26.(8 beyit) ve 28. (10 beyit) kıt'a hariç, diğer kıt'aların tamamı 9'ar beyit hâlinde nazmedilmiştir. Kıt'aların tamamı kafiye ve rediflerine göre tertip edilmiştir. Her kıt'anın başlığı, kıt'a ile aynı vezin ve kafiyede olmak üzere Farsça birer mısra hâlinde yazılmış, ayrıca bunların Türkçe tercümeleri de sayfa altında dipnot hâlinde verilmiştir.

Tuhfe-i Remzî'de yer alan kıt'aların bazıları, bazı konulara ayrılmış ve o konu ile ilgili kelimelere yer verilmiştir. Bu tür kıt'alarda, başlıkların nazmedilen kelimelerin ilgili oldukları konuyu belirtecek şekilde yazıldığı görülmektedir. Mesalâ "kıt'a-i Dîniyye-râ H'âhem Bâb-i Zer Nuvişt (dine ait kıt'ayı altın suyuyla yazmak isterim" başlıklı 5. kıt'ada (s.10) Farsça dînî bazı kelime ve kavramlar Türkçe karşılıkları ile nazmedilmiştir. Bu şekilde 3. kıt'ada (s.8) Farsça meyve, sebze ve bitki adları, 7. kıt'ada (s.12) organ adları, 9. kıt'ada (s.14) bazı meslek ve bu mesleklerde kullanılan aletlerin adları, 10. kıt'ada (s.15) kuş adları, 12. kıt'ada (s.17) çok anlamlı Farsça kelimeler ve bunların Türkçe karşılıkları, 14. kıt'ada (s.25) bayanlara mahsus takı ve eşya adları, 22. kıt'a da (s.27) evcil ve yabani hayvanların adları 23. kıt'ada (s.28) mevsim ve ay adları ve zaman bildiren kelimeler nazmedilmiştir. 25. ve 26. kıt'alar da (s.30) Farsça fiillere ayrılmış ve fiiller mastar hâlleriyle verilmiştir (Öz, 1996: 429).

Ahmed Remzî Akyürek, eserinin çeşitli bölümlerinde özellikle çocuklara eserinin ezberlenmesi için tavsiyede bulunur. (bak. s. 5, 6, 11 ve 34). Müellif eserini oluştururken kıt'alarda konu bütünlüğünü sağlamaya çalışmıştır. Kıt'aları yazarken özellikle kolay vezinleri tercih etmiştir. Kıt'aları yazarken beş bahir kullanmıştır. Bu bahirler şu şekilde gösterilebilir:

Remel bahri: 19 kıt'a
Recez bahri: 5 kıt'a
Hezec bahri: 2 kıt'a
Münserih bahri: 2 kıt'a
Mütekarib bahri: 1 kıt'a

Her kıt'anın son beyitinin taktie ayrıldığı görülmektedir. Müellif burada, ilk mısrada vezni söylemiş, ikinci mısrada ise Türkçe bir söz nazmetmiştir. Eğer aynı vezinle yazılan kıt'alar ard arda yazılmış ise o zaman taktie beyitlerinin yazılmadığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

1. İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal; (1980), *Son Asır Türk Şairleri*, Cilt: III, Dergâh Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
2. KARAIŞMAILOĞLU, Adnan; (1990), "Manzum sözlüklerimizden Tuhfe-i Remzî", *Millî Kültür*, Sayı: 74, Ankara s. 60-1.
3. MAZIOĞLU, Hasibe; (1987), *Ahmed Remzî Akyürek ve Şiirleri*, Sevinç Matbaası, Ankara.
4. MAZIOĞLU, Hasibe; (1989), "Akyürek, Ahmed Remzî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt: 2, İstanbul, s. 304-5.
5. ÖZ, Yusuf; (1996), *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1996.
6. ÖZ, Yusuf; (1999), *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*, Konya.

NOTLAR

1. Ahmed Remzî Akyürek'in hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için şu çalışmalara bakılabilir: İnal, 1980: 1427-9; Mazioğlu, 1987: 1-28; 1989: 304-5.
- * Bittî: Mektûb.
- ** Şupara: Cüz'
2. Metinde Tuhfe-i Remzî'den verilen sayfa numaraları bu baskıdadır.

"NEVRUZ BİLGİ ŞÖLENİ"

*Atatürk Kültür Merkezi ve Sivas Valiliği
işbirliği ile 21-23 Mart 2001'de Sivas'ta
yapılacaktır.*

“Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar”

Anahtar Kelimeler : Eski Türk Edebiyatı, Divan şiiri, mitoloji.

Dursun Ali Tökel, 2000. **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi**. Ankara: Akçağ Yayınları 309. XIV+484 s. ISBN 975-338-291-X.

Fatma Sabiha KUTLAR

Hacettepe Ün. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Ed. Bölümü

Divan şairleri, din, tasavvuf felsefe, musikî, tarih, gelenek, gündelik hayat, kıssalar, mucizeler, efsaneler; kimya, simya, nücüm, zayırcı, reml, sihir ve tılsım gibi gerçek veya batıl birçok bilgiyi kaynak olarak kullanır. Divan edebiyatı ürünlerinin tam olarak anlaşılması, doğru değerlen-dirilmesi ve edebiyat tarihi içindeki yerinin saptanması, bugün hayatımızdan büyük kısmıyla uzaklaşmış olan bu bilgilerin ait oldukları alanlara nüfuz edebilmekle mümkündür. Bu nedenle, Divan edebiyatının kaynağını oluşturan malzeme üzerine yapılmış müstakil çalışmalarla ihtiyaç duyulacağı açıktır. Bugünlerde Divan edebiyatının kaynakları konusunda yapılmış sınırlı sayıdaki çalışmaya bir yenisinin eklendiğini görüyoruz. Ondokuz Mayıs Üniversitesi öğretim üyelerinden Yard. Doç. Dr. Dursun Ali Tökel’in, Divan edebiyatının mitolojik kaynaklarını kişilerle sınırlayarak ele aldığı kitabının çıkış noktasını, edebî eserin basit ve sıradan kelimeler yığını olmadığı, şiiri doğru değerlendirmenin ancak kaynaklara inmekle mümkün olabileceği görüşü oluşturmaktadır. Ön söz’de çalışmasının amacı ve yöntemi hakkında bilgi veren yazar örneklemeleri, malzemedeki genişliği göz önünde tutarak, 16. Yüzyıla kadarki şairlerin divanlarıyla sınırlandırmış, fakat gerek duyduğunda daha sonraki yüzyıl şairlerinin divanlarına da başvurmuştur. Araştırmacı, hem mitolojik bilgiler elde edebilmek, hem de Divan şiirinin mitolojik kaynak olarak İran’dan etkilendiği, İran mitolojisinin Divan şiirine hakim olduğu düşüncesinin ne kadar doğru

olduğunu sınamak gayesiyle öncelikle **Şehnâme**’nin Türkçe çevirisini taramıştır. **Şehnâme**’nin Türkçeye tamamen çevrili olmaması sebebiyle bazı kahramanlar hakkında bilgi elde edebilmek için **Tarih-i Taberî** ve **Burhân-ı Kâtı**’ya müracaat etmiş, kimi mitolojik kahramanların orijinlerini ve mensup oldukları coğrafyayı belirleyebilmek içinse **Tevrat**, **Zend-Avesta**, **Veda**’lar ve **Upaşişad**’lar gibi eski kutsal metinlere; Çin, Japon, Aztek, Maya, Mısır, Hind, Türk, İran mitolojilerine; Babil, Asur ve Yahudi efsanelerine ve evliya menkıbelerine başvurmuştur.

Kitap; mitoloji kavramının, *Tanım-Tarihçe ve Mitolojiyle İlgili Temel Kavramlar*, *Mitoloji ve Sanat*, *Mitoloji ve Edebiyat*, *Mitoloji ve Türk Edebiyatı*, *Mitoloji ve Eski Türk Edebiyatı* başlıkları altında irdelendiği Giriş’i takiben, yedi bölümden oluşmaktadır. Mitoloji kavramı hakkındaki temel bilgiler ve teoriler üzerinde durulan Giriş’te araştırmacıların konuyla ilgili farklı düşünceleri verilmeye çalışılmıştır. Mitlerin sanatla ilişkisinin ne olduğu sorusuna cevap arayan Tökel, sanat-mitoloji ilişkisinin iki farklı boyutu olduğu üzerinde durmuş ve çalışmasını konunun hangi boyutu üzerinde yoğunlaştıracağını da belirtmiştir.

“*Sanat-mitoloji ilişkisi iki farklı boyut arz etmektedir. Birincisi, mitlerin bizatihi sanat eseriyile ilişkisi... Bu anlamda ilk devirlere âit hemen hemen bütün sanat eserlerinin mitsel bir yanı vardır... İkincisi, edebiyat eserlerinde veya resim dallarında olduğu gibi, mitsel figürlerin bir sanat eserinin malzemesini veya arka plânını oluşturması... Bir edebiyat çalışması yapacak bizler içinse daha çok mitoloji-sanat ilişkisinin ikinci boyutu önemlidir.*” (Tökel 2000:33-34)

Sanatın ne olduğu sorusunun cevabını “*sanatın bir terkip olduğu*” noktasından ele alan, bu terkin bir yaratma faaliyeti, sanatçının varolan malzemeyi yepyeni bir formla sunan, onu işleyerek değişmelere uğratan kişi olduğunu vurgulayan Tökel sanatçının “*kullandığı malzemedeki bu tasarruf ve değiştirme eylemine objektivation*” (Tökel, 2000:35) denildiğine, bu kavramın “*var olan birşeyin objeleştirilmesi*” (Tökel 2000:35) anlamını taşıyan **objektion** kavramından farklı olduğuna işaret eder. Sanat eserinin objektivation olduğunu kabul eden Tökel, sanat-mitoloji ilişkisine “*Sanatçı niçin mitlere başvuruyor?*”, “*Sanatsal ürünleri anlamada mitolojinin rolü nedir?*”, “*Bir sembol ve imaj olarak mitlerin fonksiyonu nedir?*” gibi sorulardan hareketle yaklaşır ve mitlerin bir sanat eserinde imge veya simge olarak bulunabilecekleri, bu ilge ve simgeleri çözmeden eserlerin tam olarak anlaşılmayacağı noktasına ulaşır.

Tökel, Mitoloji ve Türk edebiyatı ilişkisine, Türk edebiyatının mitolojik yapısının araştırılması noktasından değil, konuyla ilgili çalışmaların tarihçesi açısından bakar ve ülkemizde bu konuyla ilgili yayınların son derece az olduğunu belirtir. Tanzimat'tan önceki edebî hayatımızda esâtir konusuyla ilgili, bugün için bilinen, en eski kaynağın Kâtip Çelebi'nin Batı mitolojisinden söz ettiği **Târih-i Frengî** isimli eseri olduğunu ekleyerek Tanzimat ve sonrasında yapılmış çalışmaları verir. Çalışmanın esas konusunu teşkil ettiği için öncelikle Eski Türk Edebiyatının mitolojik yönünü teorik olarak ele alıp Eski Türk edebiyatının çoğunlukla İran esâtirî kahramanlarından faydalandığı görüşünü incelemeye ve bu doğrultuda yapılan eleştirilere cevap bulmaya çalışır. İncelemelerde, "*Divan edebiyatının mitolojik arka plânının neresi olduğu*" üzerinde durulmasına rağmen, bu arka plânın "*niçin ve nasıl oluştuğu*" sorularına cevap aranmamış olduğunu belirten Tökel, Divan şiirinin mitolojik tercihiyle ilişkili olarak söylenmemiş söz kalmadığını da ekler. Araştırmacıların bu şiirin mitolojik arka plânını sadece İran ve Arap'a bağlamasının yanlış olacağını, bu kültürler kadar Hind, Çin, Ortadoğu ulusları ve Anadolu'da yaşamış ulusların da Divan şiirinin derin iç yapısında izleri olduğunun göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgular. Divan edebiyatının İran mitolojisinden önemli ölçüde etkilenmiş olduğunu, fakat bunun bire bir kopya olmadığını, Divan şairlerin kullandığı bazı telmih ve atıflara **Şehnâme**'de rastlanmadığını, başka kaynaklara başvurunun söz konusu olduğunu özellikle belirtir. İran ve Arap kültüründeki konuyla ilgili kaynakların Türkçeye tercümelemedeki yetersizliği de vurgulayarak bazı eserler üzerinde durur. Hind ve Yahudi mitolojisine ait eserlerin, **Kur'an** tefsirlerinde rastlanan harflerin ve kavramların yorum ve tevillerle kendini gösteren şekillerinin eski şiirimizi anlamakta son derece faydalı olacağına da değinen Tökel, kaynakların sayısının çoğaltılabileceğini ekler ve konuyla ilgili eser kıtlığından değil, bu kaynaklara ulaşma konusundaki ihmalden yakınır.

Eserde, "Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevî Şahıslar;" Acem Menşeli Şahıslar, "Peygamberler"

"*Kutsal Kitaplarda Zimnen veya Alenen Zikredilen Şahıslar*", "*Mutasavvif Şahsiyetler*", "*Hukemâ ve Filozoflar*", "*Ünlü Aşk Kahramanları*" ve "*Diğer Şahıslar*" başlıklı yedi bölümde ele alınır. Yazar, birinci ve altıncı bölümlerde sözünü ettiği mitolojik kahramanların Divan şiirinde hangi bağlamlarda kullanıldığını maddeleştirir ve örneklerle somutlaştırır; altmış altı ismi, hakkında ulaşılan bilgileri, bu bilgilerdeki farklılıklara da işaret ederek, beyitlerle örneklendirir. Meselâ, kaynaklar **Câm-ı Cihân-nümâ**'nın Cem'e ait olduğunu ve Cem'in bu kadehle dünyayı seyrettiğini belirtir, bu bilgiye kaynak olarak da **Şehnâme**'yi gösterirler. Oysa **Şehnâme**'de bu kadeh hakkında anlatılanlar farklıdır:

"*Keyhüsrev'in olağanüstü özelliklerinden biri de, Divan şiirinde, Câm-ı Cihân-nümâ olarak geçen, kendisinde bütün cihanın seyredildiği küreye sahip olması ve bununla, olup biteni seyretmesi. Şiirimizde her ne kadar bu büyümlü alet Cem'le birlikte kullanılsa da Şehnâme'de bu gizemli nesneyi Cem değil, Keyhüsrev kullanmaktadır.*" (Tökel 2000:214)

Tökel, çalışmanın Sonuç kısmında Divan şiirinin mitolojik esin kaynağının öncelikle İran olduğunu, fakat Türk, Mısır, Yunan, Arap, Hind, Çin, Yahudi ve pek çok milletin efsanevi ve mitsel karakterinin izlerini taşıdığını vurgular. Özellikle birçok eski milletin mitleri ve eski dinlerin kutsal anlatılarının karışmış bir halde bulunduğu **Şehnâme**'den hareketle Divan şiirinin mitolojik alt yapısını tümüyle İran'a bağlamanın doğru olmayacağını ve "*İran tesirinde kalmıştır*" yargısının Divan şiiriyle ilgili tüm malzeme üzerinde yapılacak çalışmalar tamamlanmadan verilmeyeceğini ekler.

Büyük bir emek ürünü olan çalışmada, her çalışmada olduğu gibi, eksiklikler bulunabilir. Bu kadar kapsamlı bir konuyu, bir bölümüyle de olsa, incelemek suretiyle hazırladığı bu çalışmadan dolayı kutlanmaya layık olan araştırmacı, özellikle Divan edebiyatının mitolojik boyutuyla ilgilenenlere son derece yararlı bir kaynak sunmuştur. Eserin, bundan sonra yapılacak araştırmalara bir zemin oluşturması ve Divan şiirinin mitolojisi kapsamına giren diğer konular üzerinde hazırlanacak yeni çalışmalarla tamamlanması gerektiğini düşünmekteyiz.

“Kutsal Kalıt”

Anahtar Kelimeler: Şair, Şiir, Cumhuriyet sevgisi, Atatürk.

Durmuş Arabacı, **Kutsal Kalıt**, Kendi Yayınevi Ankara
2000. 152 s.

İmran BABA

Atatürk Kültür Merkezi Merkez Sekreteri

“1947 Amasya doğumlu olan Durmuş Arabacı, Konservatuar eğitiminin ardından Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası’da Tuba sanatçısı olarak görev almış, bu görevi yirmi yedi yıldır ve halen sanata duyduğu engin aşkıyla sürdürmektedir.

Cumhuriyetin 75. Yılı kutlamalarında yazdığı iki şiiri “Cumhuriyet Marşı” olarak bestelenmiş ve seslendirmeye layık görülen ilk dört eser arasında yer almıştır.

Atatürk sevgisini ve Cumhuriyeti, yaşamımızın bir parçası olarak görmüş; yurdumuzun gerçek sahibi olan şehitlerimize karşı bir yükümlülük sorumluluğuyla genç nesillere yıllarca ellerinden düşmeyecek “Kutsal Kalıt”ıyla demokrasi bayrağını taşıyor...

Durmuş Arabacı şiirlerinde, konu sıkıntısı çekmeden sevgiyi, dostluğu, giderek yıpranan samimi duyguları uzun soluklu dizeleriyle içten ve duyarlı yüreğinden damıtarak sunuyor.”

Şair-yazar Bayram Kaya’nın ifadesiyle Sayın Arabacı’nın özgeçmiş bu cümlelerdedir.

Kutsal Kalıt Kendi Yayınevi’nin şiir serisinin 9.’sı olarak 2000 yılında 1. baskısını yapmıştır. Arabacı öğrencilik yıllarından itibaren kendi deyimiyle “şiir yazma serüveni”ne atılmıştır. 9. Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman Demirel’in “75.Yıl Marşı yazacak müzisyenimiz yok/mu” sözlerinden sonra 75. yıla ilgili Cumhuriyet şiirleri yazmaya başlamış, ardından TRT’nin yarışmasına katılmış, eseri “seslendirmeye layık görülen ilk dört eser” arasına girmiştir. Hâlen şiir çalışmalarına devam etmektedir.

Eserde üç tane “Cumhuriyet Marşı”, “Atatürk”, “19 Mayıs”, “30 Ağustos”, “Şanlı Osmanlı”, “Kıbrıs Destanı” üç tane “Öğretmenim” şiiri, “Okur yazar”, “Özgürlüğüm”, “Volkana”, iki tane “Çevrem”, “Vergi

haftası”, “Promasyonlu medya”, “Ben akıl erdiremedim”, “Ziraat Bankası’na sevgiler”, “Seçim Oyunu”, “Savaşız barışçı bir dünya”, “Gülen çiçek”, “Düğün”, “Akdenizli genç doktorum”, iki tane “Bilkent sevgisi”, “Gazi Üniversitesi”, “Şiirimde Orkestra”, “Ali Babamız”, “Dostum Tuba”, “Okumak güzeldir”, “Aspendos Gala Gecesi”, “Dünya ve İnsan”, “Tefeci Bankalar”, “Çocuklar”, “Açık, açık, sele serpe”, “Hayat”, “Dostlar”, “Deprem acısı”, “Memurun isyanı”, “Tanrım”, “Aşk acısı”, “Sefil vatandaş”, “Çiçekler”, “Deprem ağıdı 2”, “Nasihat”, “Sevdim-seveceğim”, “Sevdim-sevilmedim”, “Türk-Yunan Deprem Dostluğu”, “Atatürk’ün partisi”, “Hazret-i Mevlana”, “Başka nasıl geçer Dünya”, “Öylesine”, “Aymazın-Yobazın”, “Adalet bozuk”, “Uğurlar ölmez”, “Arkadaş”, “Sevgiliye”, “Zam Furyası”, “Sevdiğim”, “Gerekir”, “Gönül”, “Bozuk düzen”, “Millî siyaset, Millî adalet”, “Kızlarım sevgilerimle”, “Yenilik gerek”, “Vay şehidimize, gazimize vay”, “Göz göre, göre”, “Meydan kavgası”, “Bakımsızlıktan yıkılmasın orkestram”, “Şanlı orkestram”, “Sevgi dörtlükleri”, “Amatörce diyebilirmisin”, “İntizar” ve “Okul yolu” adlı yetmiş yedi adet şiir vardır. Ayrıca Cumhuriyet Marşı I’nın notaları mevcuttur. Aynı adlı Marşın sözleri şöyledir.

Doğdu bir güneş gibi Samsun ufuklarından.
Sardı ışıklarıyla Ana yurdu dört yandan
Ordu millet elele, tek bir yürek, tek bir can.
Kurdu Cumhuriyeti Kahraman başkumandan

Yirmidokuz Ekimdi kurulduğu gün bu gün
Şanlı Türk milletine şerefli bayram bu gün

Yükseliyor yurdumda fabrikalar, okullar
Aşındı nice yollar şimdi olduk milyonlar
Uygarlıkta barışta, kutlanacak her yaşta.
Milletim yine başta, insanlıkta yarıшта.

Yaşasın Türk Devleti yaşasın yüce millet
Yaşasın Atamızdan, armağan Cumhuriyet.

Dalgalsın göklerde şanlı Türk’ün Bayrağı,
Asya’dan Avrupa’ya taşıdık uygarlığı.
Tarihi zafer dolu, Kahraman Türk ordusu,
Sonsuza dek varolsun şerefli Türk Ulus’u

*Yaşasın Türk Devleti yaşasın yüce millet
Yaşasın Atamızdan, armağan Cumhuriyet.*

*Durmadan yürüyoruz Atamızın yolunda,
Birlik ve düzenlik var, bu gün Anadolu'da.
Sen bana hayat veren damarımda kanımsın,
Sen Atamdan armağan, en büyük varlığımsın.*

*Yaşasın Atatürk'üm yaşasın yüce millet
Yaşasın Atamızdan, armağan Cumhuriyet.*

Özellikle okul çağındaki çocuklarımıza ve genç-
lerimize Cumhuriyet ve Atatürk sevgisini aşlamak
için kolay anlaşılır ve sade bir dille yazılmış şiirleri
olan Sayın Arabacı'yı bu coşkulu çalışmalarından

dolayı kutlarız. Genç nesiller ve diğer okuyucular
yıpranan değerler karşısında millî birlik ve bütünlüğü-
müzü bizlere yeniden hatırlatan bu şiir kitabını okuma-
lıdır. Okuyucular, ülkemizde yaşanan yahut meydana
gelen olaylara ait bir şiire mutlaka rastlayabilirler.
Örneğin 17 Ağustos deprem felaketi, promasyonlar
meselesi yahut vergi meselesi gibi;

Şairimiz Sayın Arabacı'ya güzel şiirleri için, T.C.
Kültür Bakanlığı'na kitabın basımı için sağladığı katkı-
dan, Kendi yayınevi'ne de kitabın basımını gerçekleştiri-
diğinden dolayı teşekkür ederiz.

Kitabı edinmek isteyenler için adres:

Kendi Yayınevi Akın cad. Coşkun sok. 15-2 Y.Mahalle
Ankara Tel: (0312)315 37 84'dir.

ERZURUM KONGRESİ'Nİ AÇARKEN

(23 Temmuz 1919)

*“Ermenistan'a gelince: Bir fikr-i istilâ perverde eden
Ermeniler, Nahcivan'dan Oltu'ya kadar bütün ahali-yi
İslâmiye'yi tazyik ve bazı mahâllerde katliam ve
yağmagerlikte bulunuyorlar. Hudutlarımıza kadar
İslâmları mahva mahkûm ve hicrete mecbur ederek vilâyât-ı
şarkiyemiz hakkındaki emellerine doğru emniyetle
takarübetmek ve bir taraftan da 400 bin olduğunu iddia
eyledikleri Osmanlı Ermenisini
bir istinatgâh olmak üzere memleketimize sürmek istiyorlar.”
(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, s.4.)*

“Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları”

Anahtar Kelimeler: Türk dili ağız araştırmaları, Keban, Baskil, Ağın

Doç. Dr. Ahmet Buran, **Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları**, Türk Dil Kurumu Yayınları: 669, Ankara 1997, XI+208 s.

Ar. Gör. Fatih ÖZEK

Fırat Üniv. Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edb. Böl.

Bir dilin kendine özgü en belirgin özelliklerinin tespit edilmesi, dildeki gelişmenin-değişiminin takip edilmesi ve dilin söz varlığının ortaya konması ancak var olan yazı dilinin asıl kaynağına başvurulmasıyla mümkün olabilir. Türkiye Türkçesi yazı diline kaynaklık eden Anadolu ağızları yukarıda belirttiğimiz niteliklerden ötürü Türkoloji çalışmalarında özel bir öneme sahiptir.

Tamıtacağımız eser, adından da anlaşılacağı üzere Elazığ ili Keban, Baskil ve Ağın yöresi ağızlarından derlenen metinleri ağız özellikleri bakımından inceleyen bir çalışmadır. Yüksek lisans çalışması olarak hazırlanmış olduğu bu çalışmasında Ahmet Buran, metinleri 24 ayrı merkezden derlemiş ve derlediği bu metinlerden 54 tanesini belli başlı fonetik ve morfolojik özellikleri dikkate alarak incelemiştir.

Buran, çalışmasının amacını eserin önsözünde “ileride yapılması temenni edilen dil atlası ve Anadolu diyalektolojisine bir katkı düşüncesiyle” hazırladığını ifade etmektedir. Türkoloji alanında yapılan bilimsel çalışmaların hedeflerinden biri olan dil atlası oluşturma düşüncesi gerçekleştiğinde bu çalışmanın önemli bir kaynak çalışma olacağını düşünmekteyiz. Eserde ayrıca (İnceleme ve Sözlük bölümünde) metinlerde bulunmayan bazı kelimelere yer verilmiş ve böylelikle yörenin kelime hazinesi daha geniş bir şekilde sunulmuştur.

Kitap, “Önsöz” (VII-VIII), “Kısaltmalar” (IX) “Metinde Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri” (X-XI) bölümlerinden sonra “Bölgenin Tarihi” “Bölgenin Diyalektolojik Durumu” başlıklarını içine alan “Giriş” (s.1-18) bölümüyle başlar. Bu bölümde “Bölgenin Diyalektolojik Durumu” başlığı altında bölgenin ağız özelliklerine göre sınırları çizilmiştir. Buran; Keban, Baskil ve Ağın yöresi ağızlarını kendi içlerinde

gösterdikleri özellikleri esas almak suretiyle beş ağız bölgesine ayırmış ve bunu yaparken de bilhassa şu özellikleri dikkate almıştır:

1. Önsüste k g değişmesi sonucunda meydana gelen g sesinin ön, orta veya arka damak sesi olması.
2. Şimdiki zaman ekinin durumu
3. Ünlülerdeki yuvarlaklaşma

Daha sonra Buran bu bölümün sonuna bölge ağızlarına ait belli başlı fonetik ve morfolojik özellikleri onbeş madde halinde vermiş ve böylelikle bölgenin yazı dili ve diğer Anadolu ağızlarından ayrılan yanlarını ve genel karakteristiğini ortaya koymuştur.

“İnceleme Bölümü” (s. 21-76), “Ses Bilgisi” (s.21-57) ve “Şekil Bilgisi” (s. 58-76) olmak üzere iki alt başlığa ayrılmış; alt başlıklarda kendi aralarında bölümlenmiştir.

Ses Bilgisi: “A. Ünlüler” s.21-47 (Ünlü Türleri s. 25-31, Ünlü Uyumu s. 31-38, Uyum Değişmesi s.38-42, Ünlü Değişmeleri s.42-47). “B.Ünsüzler” s. 48-57 (Ünlü-Ünsüz Uyumu s.50, Ünsüz İlişkileri s.50-51, Ünsüz Benzeşmeleri s. 52-57).

“Şekil Bilgisi: “İsimler” s. 58-62 (I.İsim Yapım Ekleri s. 58-59, II. İsim Çekim Ekleri s. 59-62, III. İyelik Ekleri s.59-61, IV. Çokluk Ekleri s.62, V. Aitlik Eki s. 62, VI. Soru Eki s.62), “Fiiller s.63-70 (Çekimsiz Fiiller) s.63-64, I.Fiil Yapım Ekleri s.64, II.Fiil Çekim Ekleri s.64-69, III. Fiillerin Birleşik Çekimleri s.68-69, IV. Yardımcı Fiiller s.69, “Zamirler” s.71-74, “Zarflar” s.75, “Edatlar” s.75, “Deyimler” s.75, “İkilemeler” s.75-76.

“İnceleme” bölümünde bölgenin yazı diliyle ve diğer Anadolu ağızlarıyla ötüşen yanlarından ziyade, bölgeye has, bölgenin yazı dilinden ve diğer ağızlardan ayrılan yönleri başta “Bölgenin Diyalektolojik Durumu” başlığı altında verilen özellikler olmak üzere-ayrıntılı olarak verilmiştir.

Eserin 77-79. sayfalarında “Bibliyografya” bölümü yer almış ve bu bölümün akabinde “Metinler” s. 81-180 kısmına geçilmiştir. Metinler bölümünde mektuplar, yörenin âdetleri, mâni, bilmece, fıkra, efsane, masal gibi çeşitli türlerden derlenmiş 54 metin yer almaktadır. Eserin 183-209, sayfaları ise “Sözlük” kısmını oluşturur. Bu bölümde, metin ve satır numaraları bulunmayan kelimelerin metin dışı kelimeler olduğunu anlıyoruz.

Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları adlı bu çalışma, bu sahada çalışma yapacak araştırmacılara kaynaklık edecek nitelikte bir eserdir. Sayın Ahmet Buran’ı böyle bir çalışma ile Türkolojiye yapmış olduğu katkıdan ötürü kutluyoruz. Bu tür eserlerin basımını gerçekleştirerek bizlerin ifadesine sunan Türk Dil Kurumu yetkililerine de ayrıca teşekkür ediyoruz.

“Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları”

Anahtar Kelimeler: Kadın, Cinsiyet rolleri, Sosyal kategori, Türk ailesi, Nilgün Çelebi.

Doç. Dr. Nilgün Çelebi, **Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları**, Sebat Ofset, Konya, 1990, 105s.

Dr. Songül SALLAN GÜL

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi

Prof. Dr. Nilgün Çelebi'nin 1986 yılında yürüttüğü alan araştırmasının sonuçlarını yansıtan bu çalışma, doçentlik tezi olarak sunulmuş ve 1990 yılında “Kadınlarımızın Cinsiyet Tutumları” adıyla yayınlanmıştır. Kitap iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kavramsal çerçeve, araştırmanın metodolojisi, ve istatistiksel işlemler tanımlanmıştır. İkinci bölümde ise, araştırma sonuçları tartışılmıştır. Bu çalışma, sosyolojide teori-pratik ilişkisini sorgulaması ve uygulamalı bir araştırma olması nedeniyle, başta sosyoloji (özellikle genel sosyoloji metodoloji ve aile sosyolojisi) olmak üzere, psikoloji ve kadın incelemeleri konularında araştırma yapmak isteyen araştırmacılara ve bilim kadınlarına yararlı olacaktır.

Çelebi, bu çalışmasında, kadın olgusunun sosyolojik bir bakış açısı içinde, “kategori incelemeleri” (biyolojik ve sosyal) bağlamında ele alınıp sorgulanmasının metodolojik açıdan doğru olduğunu ileri sürer (Çelebi, 1990:1, 6). Sosyolojik olarak kategori kavramı, insan toplumlarında betimleme ve çözümlenmeler yapabilmek için geliştirilmiş kavramlardan biri olarak, toplumda belirli bir ya da birkaç özelliğe sahip olan, ama birbirleriyle ilişkileri olmayan kişilerin meydana getirdikleri bütünlükleri tanımlamak için kullanılır. Kadınlar da cinsiyetlerinden dolayı bir kategori oluştururlar ve Çelebi'nin de belirttiği gibi kadın kategorisi, hem biyolojik hem de sosyal bir kategori olma özelliğine sahiptir. Aslında 1960'lara

kadar olan dönemde kadın konusu, ağırlıklı olarak “aile incelemeleri” içinde ele alınmış, kadın, anne ve eş rolünü oynayan bir kişi, bir “grup üyesi” olarak tanımlanmıştır. 1960'ların sonlarından itibaren, özellikle 1980'lerle birlikte, yeni bir bakış açısı içinde kadın olgusu ele alınmaya başlamıştır. Kadının kategorik bir özne olması, kadın çalışmalarıyla gündeme gelmiş ise de, bu konuda iki farklı eğilim ortaya çıkmıştır. İlki, kadın çalışmalarında toplumsal cinsiyet (gender), kadın bilinçlenmesi, ayrımcılık gibi kavramlar etrafında oluşan feminist çalışmalardaki artış eğilimidir. Bu çalışmalarda günlük yaşamda, evde, eğitim kurumlarında, işyerlerinde yaşanan ayrımcılıklardan, sosyal gerçekliğin kavranması ve kuramsallaştırılmasına kadar olan süreçlerdeki cinsiyet ayrımı, sömürü ve kontrol ilişkileri incelenmiştir. Cinsiyetin alt yapıları ve kurumsallaşmaları üzerinde odaklaşmıştır.¹

İkinci grupta ise, kadın çalışmalarının kadın bakış açısı temel alınmakla beraber, feminist nitelikli olmayan², kadını bir özne ve bir sosyal kategori olarak gören yaklaşımdır. Çelebi'nin çalışması da bu ikinci grupta yer alır. Çelebi'ye göre feminizm bir ideolojidir ve bir eylem planına sahip olması nedeniyle kadın konusunu bilimsel olarak ele alamaz. Çelebi, feminizmi şöyle eleştirir:

“...feminizm... daha açık bir deyişle düşünce planında ileri sürdüğü görüşleri yaşama geçirmeyi hedeflemesinden dolayı, insanların kadına ilişkin düşüncelerini kendi hedefleri doğrultusunda yönlendirici/yönetici/önetici bir siyasa izlemek durumundadır. Bu ise, hedefini “gerçeği, görüntülerin altındaki gerçeği, giderek özü keşfetmek” olarak belirleyen bilimin, başka bir deyişle sadece düşünsel planda kalan ve fakat bir eylem planı empoze etmeyen bilimin, araştırma stratejisiyle kolaylıkla bağdaştırabilecek bir durum değildir.” (Çelebi, 1990:2).

Çelebi, kadını toplumsal ilişkileri içinde üç boyutlu olarak ele alır: kişi, kategori ve aile üyesi (anne-eş). Kadın, biyolojik ve sosyal bir varlık olarak bir sosyal kategori oluşturmakla beraber, içinde yaşadığı birincil gruplarından olan ailedeki rollerinden de soyutlanamaz, hatta Çelebi, kadın konusunun yeni bir aile kavramsallaştırması içinde ele alınması gereğine işaret eder. Böylece kadını hem bağımsız bir birey, hem bir sosyal kategori, hem de grup düzlemi içinde sorgular (Çelebi, 1990:2).

Bu çalışmada Çelebi, kent alanlarında yaşayan Türk kadınlarının toplumda kendilerinden beklenen ve kadının cinsiyet temelinde oluşturulmuş olan rollere ilişkin tutumlarını ele almıştır. Araştırmanın amacı

Türk kadınlarının toplumda kendilerinden beklenen roller hakkında kendilerinin nasıl bir tavır içinde oldukları, kendilerinden beklenen rolleri ne ölçüde içselleştirdikleri, sahip oldukları tutumların gelenekçi mi, eşitlikçi mi olduğu ve gelenekçi rol örüntüleri dışında tutumlar geliştirmelerinde hangi değişkenlerin etkili olduğunu belirlemektir. Araştırma on bir ilde, yaklaşık bin kadın denekle görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Çelebi, kadını biyolojik ve sosyal bir kategorik özne olarak ele alır ve gerek metodolojik gerekse sosyolojik olarak kategori kavramının önemine işaret eder. Ayrıca, kadını bir grubun üyesi, özellikle birincil gruplar içinde bireyin ilk toplumsallaştığı ve kendi cinsel kimliğini öğrendiği kurumsal yapı olan aile içinde ele alır. Aile sosyolojisi açısından konuyu irdeler. Kadını aile içi rolleri, algıları, beklentileri bağlamında hem teorik, hem yaşamsal boyutta inceler. Özellikle Türkiye'de kadının aile içi konumu sorgulanırken Türkiye'de aile üzerine yapılmış çalışmaların geniş bir panoramasını sunar. Kıray (1964, 1977), Timur (1972), Kağıkçıbaşı (1981), Olson (1982) gibi tanınmış sosyal bilimcilerin çalışmalarına yer verir. E. Olsun'un geliştirdiği "iki odaklı aile yapısı" modeli çerçevesinde Türk aile yapısını ve kadının konumunu ele alır.

Olson, Türk ailesinin iki odaklı bir aile yapısına sahip olduğunu, ailede her eşin kendi otorite alanı içinde kendi sorumluluğunu üstlendiğini belirtir. Çelebi'ye göre, bu modelin özgünlüğü, iki odaklı "geleneksel-modern" aile yapısı kavramsallaştırmasına kendisinin ileri sürdüğü gibi bir alternatif getirmesi değil, "ayrılmış evlilik rolü ilişkisi"ni dile getirmiş olmasıdır (Çelebi, 1990:17). Çelebi, Olson'un modeline iki ekleme yapar. Bunlardan ilki, Türk ailesinde erkeğin evin reisi olmasının bir mit olmadığıdır. İkincisi de, kadının harici (extra) ailevi ilişkilerini yine kendi cinsinden olanlarla kurduğu ve bu ağ içinde oynadığı rollerin toplumun kadından beklediği rollerle uyum içinde olduğunu (Çelebi, 1990:18). Ayrıca "uzamış

çekirdek aile" tanımlamasını da yapar (Çelebi, 1990:30-31).

Çelebi'nin araştırmasının temel sayılısı "kadınların toplum içindeki rollerine ilişkin tutumlarının geleneksellik-eşitlik boyutu üzerinde bir varyasyonla sahip olduğu"dur. Araştırmada sekiz hipotez sınamış ise de, Türk kadınlarının eşitlikçi rol tutumlarında çok, geleneksel cinsiyet rol tutumlarına sahip oldukları hipotezi üzerinde odaklaşmıştır. Araştırma verilerinin sonuçlarına göre, araştırma varsayımının aksine Türkiye'de kent alanında yaşayan kadınların eşitlikçi tutumları benimseme eğilimleri ile gelenekçi tutumları benimseme eğilimi eşit oranlarda çıkmıştır. Ayrıca kadınların öğrenim görme ve çalışma yönündeki talepleri eşitlikçi tutumları artırmaktadır. Çelebi'ye göre bu, Türk kadınının Atatürk'ün belirlediği yönde ilerlemekte olduğunu işaretidir ve Cumhuriyet'in başarısıdır (Çelebi, 1990:87, 88).

Sonuç olarak, Çelebi'nin bu çalışmasında hem alan araştırması süreçlerinin, hem de Türkiye'de kadının konumu sorgulanırken aile yapısı ve ilişkilerinin toplumsal cinsiyetin belirleyiciliği üzerindeki rolünün kavranmasında oldukça önemli bir çalışmadır. Özellikle kadın çalışmaları ve aile sosyolojisi alanlarında çalışan araştırmacılar için tavsiye edilebilecek olan bu çalışmanın yeni baskılarının da yapılması yerinde olacaktır.

NOTLAR

1. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: J. Acker, "Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations", *Gender and Society*, 1990, (4), s.139-158 ve "Gendering Organizational Theory" içinde *Classics of Organizational Theory*, Der. J. M. Sahfritz ve J. S: Ott, Wadsworth Publishing Company, California, 1996.
2. Bu konudaki tartışmalar için bakınız: F. Acar, "Women in the Ideology of Islamic Revivalism in Turkey: Three Islamic Women's Journal", içinde *Islam in Modern Turkey, Religion, Politics and Literature in a Secular State*, Der. R. Tapper, I. B. Tauris, London 1991, s.294.

“Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı” Hakkında

Anahtar Kelimeler: Kara Mustafa Paşa, Viyana, Merzifon, Sempozyum, Osmanlı, tebliğ.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu, (8-11 Haziran 2000 Merzifon) Ankara 2001, Yayına Hazırlayanlar: Zeki Dilek, Burhan Nazlı, Sadettin Köseleli, Suna Gerçik, Tayfur Çağlayan, XXXII+576 sayfa.

Zeki DİLEK

Başbakanlık Müşaviri

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Merzifon Kaymakamlığı, Merzifon Belediye Başkanlığı ve Merzifon Vakfı işbirliğiyle, Anadolunun küçük bir kasabası olan Merzifon’da gerçekleştirilen Uluslararası Sempozyum bildiri ve etkinliklerinin yer aldığı kitap metinleri I. hamur 90gr/m² kağıda, resimler ise 115 gr/m² kuşe kağıda basılmıştır. Ebadı 16x24 cm’dir. Kapağında Avusturya Millî Kütüphanesinde bulunan Jakob Gole’nin bakır kazıma olarak yaptığı Kara Mustafa Paşa’nın tasviri resmi kullanılmıştır.

Eser, Kültür Bakanı İstemihan Talay ‘ın “önsöz”ü ile başlamaktadır. Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunun 700. Yıldönümü etkinlikleri çerçevesinde Bakanlıklarınca desteklenen Sempozyumun amacına ulaştığını belirten Sayın Talay şöyle devam etmiştir: “*Sempozyumu kitaplaştırmanın yerinde bir karar ve önemli bir eksikliği dolduracak yararlı bir çalışma olduğunu, bilimin ışığında, önyargısız olarak yapılan irdelemeleri ortaya koyan bu kalıcı çalışmanın tarihi bir başvuru kitabı olacağını görmekten memnuniyet duymaktayım.*” (s.VI)

Benzerlerinden farklı olarak; sempozyum davet ve tanıtım broşürleri, Türk musikisi ve bütün sempozyum etkinliklerinin programı, yapılacak

çalışmalara örnek teşkil edecek şekilde kitapta yer almıştır (s.IX-XXXV).

Sempozyumun açış konuşmaları, Organizasyon Komitesi Başkanı Zeki Dilek, Merzifon Vakfı Başkanı Saim Dilek, Kaymakam Musa Uçar, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Osman Çakır ve Kültür Bakanı adına Müsteşar Yardımcısı Kemal Fahir Genç tarafından yapılmıştır (s.1-6).

Emekli Orgeneral, Kara Kuvvetleri eski Komutanı Kemal Yamak oturumlar öncesi “*Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve II. Viyana Kuşatmasını Genel Değerlendirme*” başlıklı yazısında, “*Ben ne bir araştırmacı, ne de bir tarihçiyim. Sadece Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın hemşehrisi, emekli bir askerim*” ifadeleri altında Kara Mustafa Paşa ve Viyana Kuşatmasını hatıratlarıyla birleştirdiği nefis bir askeri yorumla takdim etmiştir (s.9-46).

Prof. Dr. Reşat Genç sempozyum oturumlarını açış konuşmasında, Osmanlı Devletinin ve Kara Mustafa Paşa’nın hayatının dönüm noktası, ikbalin zevale dönüştüğü noktanın 1683 yılı olduğunu, geri çekilmenin, tersine dönmüş talihin Cumhuriyet’e kadar devam ettiği tespitinde bulunmuştur. Kitapta 31 bildiri bulunmaktadır. Doç. Dr. Akif Tural “*Kara Mustafa Paşa, II. Viyana Kuşatması ve Savaş Suçluluğu*” başlıklı bildirisinde Türklere kuşatma savaşı, savaş suçluluğu kavramının ne olduğu, Mustafa Paşa’nın siyaseten katledildiği ile uğradığı ihanetler sıralanmaktadır (s.51-60). Dr. Ebubekir Sofuoğlu “*1650-1700 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti’nin Genel Durumu*” başlıklı bildirisinde devlet mekanizmasındaki bozuklukların tespitini yapıp, yönetimdeki istikrar unsurunu değerlendirmiştir (s.61-74).

Prof. Dr. Geza David “*Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Dönemi Hakkında Yeni ve Az Bilinen Kaynaklar*” isimli bildirisinde Viyana kuşatması ile ön hazırlıklarına yer verilen ve Budapeşte Üniversitesi kütüphanesinde mahafaza edilen masrifat defteri ve Paşa’nın kuşatmada Viyana şehrine gönderdiği mektup ele alınmıştır (s-75-90).

Dr. Ernst Petrisch “*Avusturya’nun Bakış Açısından Kara Mustafa Paşa*” başlıklı bildirisinde Avusturya’daki yayınlarda Kara Mustafa Paşa hakkında yer alan menfi metinleri bir araya getirmiştir (s.91-106). Yrd. Doç. Dr. Osman Köse “*Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın Rusya Siyaseti*” konulu tebliğinde, Rusya’nın Osmanlı için büyük tehlike olacağını önemi vurgulanmıştır (s.107-116). Dr. Dariusz Kolodziejczyk “*Leh Belgelerinde Devlet Adamı Merzifonlu Kara*

Mustafa Paşa” başlıklı bir bildiri sunmuştur (s.117-127). Yrd. Doç. Dr. Ahmet Semerci “*Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Memleketi, Yetiştirme Şekli ve Yükselmesi*” konularında detaylı bilgiler vermiştir (s.129-138).

Doç. Dr. J. Jonos Varga “*Kara Mustafa Paşa ve Orta Macaristan*” başlıklı bildirisinde, Osmanlı'nın Macaristan ve Avrupa politikasının esaslarını ve hedeflerini açıklamıştır (s.139-154). Yrd. Doç. Dr. Hasan Karaköse bildirisinde, “*Çehrin Seferi ve Osmanlı'nın Ukrayna Politikası*”nı irdelenmiştir (s.155-170). Yrd. Doç. Dr. Mehmet İnbaşı “*II. Viyana Seferinde Edirne'den Viyana'ya Kadar Menziller ve Yapılan Masraflar*” konulu bildirisinde Osmanlı Arşivindeki defterler tablolar halinde yorumlanmıştır (s.171-182). Meryem Kaçan Erdoğan “*1983 -Viyana Seferinde Görev Alan Geri Hizmet Sınıfları*”nı Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki defterlerle açıklamıştır (s.183-194).

Prof. Dr. Münir Atalar “*Viyana Mağlubiyetimizden Sonra Leh Ordusu*” konulu bildirisinde Rıdvan Nafiz'in 1927 yılında yayınlanmış makalelerini yorum-suz olarak takdim etmiştir (s.195-208). Yrd. Doç. Dr. Rıza Karagöz “*İkinci Viyana Seferi Sonrasında Ayanların Güçlenmesi*” konulu bildirisinde ayanlık müessesinin Osmanlı'nın sosyal, iktisadî, askerî ve siyasî yapısındaki etkisi ve yerini Cumhuriyet dönemine kadar irdelenmiştir (s.209-216). Dr. Ebubekir Sofuoğlu “*II Viyana Kuşatmasının Sonucuna Göre Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın Değerlendirilmesi ve Duraklama Devrinin Gerçek Nedenleri*” konulu bildirisinde Merzifonlunun yanında, Osmanlı asabiyetinin de kaybedilmesinin üzerinde durulmuştur. (s.217-228).

Prof. Dr. Abdülkadir Özcan “*Viyana Bozgununun Maddi ve Manevi Sebepleri, Döneminin Kısa Panoraması*” başlıklı bildirisinde Viyana kuşatması öncesi dönemde Osmanlı'nın iç ve dış münasebetleri, İmparator Leopold'un mektubu ve Esiri Hasan Efendi'nin eserindeki bozgun sebepleri aktarılmıştır (s.229-239). Doç. Dr. Yüksel Kocaduru “*1683 Sonrası Avusturya Edebiyatında Türkiye ve Türkler*” (s.241-240). Dr. Mehmet Beşirli “*Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Viyanaya İlerlemesi Sürecinde Avrupa Politikası*” (s.251-264). Dr. Mustafa Çolak “*XVI ve XVII yüzyıllarda Orta Avrupada Türk İmajı ve II. Viyana Kuşatması ile Kazandığı Boyut*” (s.265-274) konusundaki bilgi ve belgeler derlenip, değerlendirilmiştir.

Mag. Kerstin Tomenandal “*Merzifonlu'nun Avusturya'daki Bir Başka Emaneti*” konulu bildirisinde

Avusturya kaynaklarına göre Paşa'ya ait olduğu iddia edilen kuru kafa ve kaburga kemiğiyle ilgili bilgileri sunmuştur (s.275-286). N. Berin Taşan “*Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Mezarı ve Viyana Müzesindeki Kafatası*” konulu tebliğinde Paşanın kelle ve vücudunun Edirne ve İstanbulda gömülü olduğu iddialarını belgelemektedir (s.287-298). Yrd. Doç. Dr. Muhiddin Tuş “*XIX. Yüzyıl Ortalarında Merzifon'un Panoraması*” (s.299-317), Yrd. Doç. Adnan Gürbüz “*Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Merzifon Vakıfları*” (s. 319 -329) hakkında ayrıntılı açıklamalar yapmışlardır.

Öğr. Gör. Abdülbaki Yeşil “*Kara Mustafa Paşa Külliyesi*” (s.331-334), Yrd. Dç. Dr. Galip Eken “*XIX Yüzyılda Merzifon Vakıflarına Dair*” (s.345-361), Yrd. Doç. Dr. Hasan Babacan “*Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Vakfiyesi ve Merzifondaki Vakıflarına Dair Bazı Bilgiler*” (s. 363-370) vererek Merzifon'daki vakif eserlerini tanıtmışlardır.

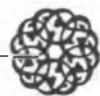
Yrd. Doç. Dr. Dursun Ali Tökel “*Şairin Tarihe Düştüğü Not: Şair Gözüyle Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Çehrin Seferi*” başlıklı tebliğinde edebiyatın tarihi olayları aydınlatmaya kaynak olabileceğini göstermiştir (s.371-383). Doç. Dr. Mehmet Tuncel “*Merzifon Bedesteni*” ni fotoğraf ve çizimlerle tanıtmıştır (s.383-398).

Sadi Bayram “*Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın II. Viyana Bozgununda Viyana'da Bıraktığı Silsile-nâme*”yi (s.399-414) minyatür örnekleriyle, Arş. Gör. Murat Çerkez “*Merzifon Taş Han*”ı (s.415-449) fotoğraflarıyla birlikte tanıtmıştır. Zeki Dilek “*İlk ve Orta Öğretim Ders kitaplarında Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve II. Viyana Kuşatması*” konulu tebliğinde ders kitaplarındaki, mesnetsiz suçlama ve tutarsızlıkların tesbitini yapmıştır (s.451-562). Yrd. Doç. Dr. Mehmet İbrahimgil “*Balkanlarda Kara Mustafa Paşa'nın İzleri*”nden tespit edebildiklerine tebliğinde yer vermiştir.

Sempozyum değerlendirme konuşması, sonuç bildirisini ve kapanış konuşmalarını “*Tarihin Derinliklerinde Merzifon*” başlıklı bir belge takip etmektedir. Son bölümde fotoğrafların diliyle Sempozyum ve hafta etkinlikleri başlığıyla fotoğraflar program sıralamasıyla verildiğinden bütün aktiviteyi çok güzel izah etmiştir.

Yurt içinden katılanların bildirilerinin İngilizce özetleri, yurtdışından katılanların ise İngilizce veya Almanca tam metinleri Türkçe bildirileri takiben yer almıştır.

Okuyucuya her yönüyle hitap eden, örnek bir sempozyum bildirileri kitabı olarak gördüğümüz eseri, yayına hazırlayanları tebrik ederiz. Ayrıca, sempozyumun gerçekleşmesinde ve kitap olarak basımında büyük katkı sağlayan Kültür Bakanlığına teşekkür ediyoruz.

“Ortaçağ İslam Dünyasında İtriyat, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi”*

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ İslam Dünyası, İtriyat, Gıda ve ilaç üretimi, Simya çalışmaları.

Abdulhalik Bakır, **Ortaçağ İslâm Dünyasında İtriyat, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi**, Ankara 2000, 340 s.

Prof. Dr. İsmail AKA

Ege Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Tarih Böl. Öğretim Üyesi

Ortaçağda müslüman simyacılar değerli maden ve maddeler elde etmek amacıyla büyük gayret sarfetmişler, bazı devlet adamları büyük hayaller kurmuş, simyacılar ise bu uğurda uzun yıllar harcayarak ömür tüketmişlerdir. İslâm dünyasında bunun yanında itriyat sanayii ve üretimi büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Geniş İslâm coğrafyasında veya komşu ülkelerde bu sanayi için gerekli hammadde bol miktarda mevcuttu.

Kaynaklarda itriyat üretimi ile ilgili bilgileri ele almak gerekirse; bunların genellikle hammaddeler, kokular ile ilgili bilgiler ve kokuları üreten ülkelerin adlarından ibaret olduğunu görüyoruz. Buna karşılık bu sanayi dalında çalışanların sosyal ve ekonomik durumu, işçi-işveren ilişkisi, işçi sayısı, imalâthânelerin kapasitesi ve rekabet gücü hakkında hiçbir bilgiye ratlanmamaktadır. Fakat İslâm dünyasında günlük hayatta, bayram gibi özel günlerde kullanılan veya armağan olarak verilen büyük miktarda koku göz önüne getirilirse, bu sanayi alanında pekçok imalâthânenin mevcut olduğu ve pekçok insanın geçimini bu yoldan sağladığı kolaylıkla anlaşılır. Kaynaklarda ileri gelenlerin birbirlerine çok pahalı kokular armağan ettiklerine dair pekçok örnekler ve hikâyeler nakledilmektedir. Günümüzde olduğu gibi o devirlerde de itriyata ayrı bir düşkünlük vardı ve elbetteki bu aşırı düşkünlük tüketime yol açıyor, sonuçta bu lüks maddenin bol miktarda üretilmesini sağlıyordu.

İslâm dünyası Nil, Dicle Fırat Sirderya ve Amuderya gibi ırmakların suladığı geniş ve verimli topraklara da sahip olduğundan bu geniş coğrafyada çeşitli tahıl ürünleri, meyve ve sebze yetiştirilmekte idi. Hayvanî ve deniz ürünleri de bol miktarda tüketiliyordu. Tarım ve hayvancılığın gelişmesi tabii olarak hayvanî ve bitkisel yağ, süt ve yumurta üretiminin artmasına yol açmıştı. Zeytin, pamuk, susam, keten gibi maddelerin bol miktarda üretilmesi, yağ sanayiinin de gelişmesini sağlamıştı. Yağın aynı zamanda aydınlatma malzemesi olarak kullanılması değerini daha da arttırıyordu.

Fetihler sonucu çeşitli Ülkeler ele geçirilince, tahıl ürünleri, et, süt, yağ, meyve, sebze ve şeker gibi maddelerin bol miktarda elde edilmesi, o kültürlerin tanınmasına da yol açtı. Firdevsî'nin çekirge ve kertenkele yediklerini söyleyerek alay ettiği ve küçümsediği Emevî ve Abbasî sarayları ile, ileri gelenlerin konaklarında yeni yeni pekçok yemek, tatlı ve içecek çeşitleri tüketilmeye başlandı. Bu zamanla Selçuklu ve Osmanlılar devrinde daha da gelişerek bugünkü Türk mutfağını meydana getirdi.

Ortaçağlarda önemli bir hammadde olarak birçok alanda kullanılan şekerin bulunuşu gıda ve ilaç üretiminde büyük bir çıkış açtı. Bu zamanlarda İran ve Mısır şeker sanayiinin iki önemli merkezi durumunda idiler. Gıda maddesi olarak kullanılması dışında, şekerin ilaç yapımında balın yerini almasından sonra, bu alanda büyük bir canlanma meydana geldi ve bunun sonucunda yeni ilaçlar üretilmeye başlandı. İlaç üretimi ile uğraşanlar ancak sıkı bir imtihandan geçtikten sonra bu alanda çalışabiliyorlar, kurallara uymayanlar ise işten el çektiriliyorlardı. Bu hususta oldukça sıkı denetime rağmen, ilaç üretime ile uğraşan bazı kimselerin hileli ilaç üretimine engel olunamıyordu.

Üzerinde durulması gereken hususlardan biri de itriyat, gıda ve ilaç sanayii ile ilgili bazı maddelerin sahtelerinin yapılıp, satılması idi.

Burada tanıtılması yapılan eser giriş, üç bölüm, sonuç ve bibliyografyadan meydana gelmektedir. Girişte kaynaklar ve araştırmalardan söz edildikten sonra, bir bilim olarak kimya ve bu alandaki çalışmaların Ortaçağlarda nasıl bir gelişme gösterdiği, müslüman kimyacıların katkıları üzerinde durulmaktadır.

Eserin, “Ortaçağ İslâm dünyasında itriyat üretimi ve tağşişi” başlığını taşıyan birinci bölümde (s.55-126), Ortaçağlarda çok rağbet gören koku ve esansların imalinde kullanılan hammaddeler ve bunların hileli yollarla üretilenleri ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca

çeşitli İslâm ülkelerinde üretilen itriyat çeşitleri ile imalât hakkında bilgi verilmiştir. Hammaddeler olarak Misk, Amber, Ud, Kâfur, Sandal, Zâferan, Zebâd, Laden, Sümbül, Karanfil, Zarur, Lebni, Beng, Bân, Mesusen, Elma suyu üzerinde durulurken; itriyat çeşitleri olarak ise Amber esansı, Gâliye denilen esanslar, Nidd denilen esanslar, Müsellezât denilen esanslar, Ma'mudiye denilen esanslar, Nisâiyât denilen esanslar, Bermekiyyât denilen esanslar buhur ve tütsüler, Tatriye denilen esanslar, Mücemmirât denilen esanslar, Lahlah denilen esanslar, Mesûhât denilen merhem ve yağlar, Halûk denilen esanslar, Zerire denilen esanslar, su türünden esanslar, yağ türünden esanslar ele alınmaktadır.

“Ortaçağ İslâm dünyasında gıda üretimi ve taşıması” (s.129-260) başlığını taşıyan ikinci bölüm, ortaçağda hububat ve hububat kaynaklı gıda üretimi, ortaçağda et ve et kaynaklı gıda üretimi, ortaçağda süt ve süt kaynaklı gıda üretimi, ortaçağda yağ üretimi, ortaçağda meyve ve sebze üretimi, ortaçağda şeker ve şeker kaynaklı gıda üretimi, ortaçağda içecek ve içki üretimi ara başlıklarından meydana gelmektedir. Burada ayrıca yemekler, yağlar, tatlılar ve içecekler ile ilgili sanayinin nasıl bir gelişme gösterdiği, kullanılan hammaddeler ve ürünlerin hileli olanlarının ne şekilde imal edildiği anlatılmaya çalışılmıştır.

“Ortaçağ İslâm dünyasında ilaç üretimi ve taşıması” (s. 261-320) başlığını taşıyan üçüncü bölüm; eskiçağda ve ortaçağda tıp ve eczacılık bilimi ve çalışmaları, ortaçağda ilaç üretiminde kullanılan hammaddeler, ortaçağda ilaç üretimi, ortaçağda hileli ve sun'î ilaçlar ara başlıklarından ibaret olup, ortaçağda ilaç üretimi başlığı altında: sıvı ilaçlar (şuruplar), reçel türünden ilaçlar, yağ türünden ilaçlar, merhem türünden ilaçlar, tiryak (panzehir) türünden ilaçlar, tablet türünden ilaçlar, sefufât türünden ilaçlar, la'ûkât türünden ilaçlar, hap ve selekât türünden ilaçlar üzerinde durulmaktadır.

Eserde bazı hususlara işaret etmek yerinde olacaktır. Meselâ: ortaçağlarda makbul bir esans olan mesûsen'in yapılışından söz edilirken, gerekli malzeme sayılarak birkaç okka masteki denilerek (s.88), verilen dipnotunda (nr.229) “Ege denizindeki Chio adasında yetişen ve içinden sakız gibi ağızda çiğnenebilen bir zamk çıkan bir ağaçtır” deniyor. Burada sözü geçen Chio, bilindiği gibi Sakız adasıdır.

Hububât ekiminden söz edilirken “Yemen'in Hadremevt ve San'a şehri arasında yer alan Ma'rib bölgesindeki köylerde, buradaki barajdan temin edilen sularla , yılda üç sefer arpa yetiştiriliyordu” denilerek

(s.131), el-Kazvinî'ye atıfta bulunuluyor. Verimli bir topraktan yılda birkaç çeşit ürün elde etmek mümkün olmakla birlikte, ekimi ve hasatı göz önüne getirilirse üç sefer arpa alınması mümkün değildir. Bu Ortaçağ yazarlarının abartmasıdır. Keza pirinç üretimi ile ilgili olarak verilen bilgiler arasında Ahvaz'ın durumu ile ilgili olarak verilen bilgiler ve burada her gün elli bin tandır yakılması vs. gibi bilgiler de (s.133) abartılıdır. Pirinç pilavından söz edilirken, Ortaçağda henüz bilinmediği, ancak Timur zamanında ortaya çıktığı ifade ediliyor (s.149). Verilen dipnotunda bununla ilgili bilgi bulunmamaktadır. Pilavın Timur zamanında ortaya çıktığına dair kaynak belirtilse idi iyi olurdu.

Süt ve bununla ilgili gıda üretiminden söz edilirken “İran'ın el-Cebel bölgesinde” deniliyor (s.180). Bu Cibâl bölgesinde olacaktır. Keza sayfa 219'da Cebel şeklindedir. Yine aynı sahifede “aynı ülkede önemli bir şehir olan Tirmiz” deniliyor ki, bilindiği üzere Tirmiz İran'da değil, Mâverâünnehr'de ve bugün Özbekistan'da bulunmaktadır.

Ortaçağ'da meyve ve sebze üretiminden söz edilirken, hurma ile ilgili olarak “sonuçta bu gıda maddesi bir yandan Malatya ve Ayn Zerbe'de diğer yandan Endülüs'te ve özellikle Elişe ve Ceyyân'da üretilmeye başlandı” denilmektedir. (s.194). Burada hurma yetiştirilmesinin doğru olacağına inanmak güçtür. Eğer böyle olsa idi, bugün de yetiştirilirdi. Keza Sincar'da portakal (s.202) ve Ortadoğu'nun en büyük limonlarının (s.204) yetiştirilmesi; Tunus'un Celûlâ şehrindeki turunçlardan 4 tanesini bir devenin taşıyabilmesi (s.203); Ermenistan'ın Cenre şehrinde çok lezzetli muz üretilmesi (s.206) gerçeklere uymasa gerektir.

İran'ın Kirman bölgesindeki Ciruft'un adı yanlış okunmuştur. Meselâ s.199, nr.646: Cirfut; s.200 ve 203 Cireft şeklindedir.

İran'da Abehr olarak okunan (s.209) şehrin adı Ebher olacaktır.

Şeker ile ilgili olarak “Osman Turan'ın bir tesbitine göre, Antalya'dan dış ülkelere ihraç edilen maddeler arasında şeker de bulunmaktaydı. Aynı zamanda Anadolu Selçukluları döneminde Alâiyye (Alanya) düzlüğünde, Selçuklu Sultanı Alâaddin Keykubad tarafından inşa edilen bir şekerhâne bulunmaktaydı. Bu ise, bu bölgede şeker kamışı ekiminin gerçekleştirildiği veya bu maddenin diğer ülkelere ihraç edilerek burada üretilindiğini ortaya koymaktadır” kayıt ve ifadesi de (s.224) doğru değildir. Zira rahmetli Osman Turan beg, İbn Bibi'nin eserinde bu kelimeyi “Şekerhane” okuyarak böyle bir anlam vermiş olmakla birlikte,

kelime aslında “*Şikarhâne*” yâni av köşkü, konağı şeklinde ve anlamındadır. Dolayısı ile bu tesbit doğru değildir.

“*Ortaçağ'da Anadolu'nun Menbiç şehrinde...*” diye başlayan cümleyi (s.232), Menbiç'in Suriye'de olduğu şeklinde düzeltmek gerekir. Memlükler zamanında Mısır'da tanınmış bir içki olarak yazılan (s.255) temrbeğavi bir begin adı ile ilgili olup, Temir-bogavî (Temürbogavî) şeklinde okunmalıdır.

Belirtilmesi gereken diğer bir husus ise yazarın iyi Arapça bilmemesinden dolayı hemen hemen tâmâmen bu dildeki kaynak ve yayınları kullanıp, diğer dillerdeki araştırmaları kullanmamış olmasıdır. Eserin sonunda dizin bulunmaması da önemli bir eksikliklerdir. Pek çok yer, kişi, bitki, ilaç, ıtriyât, gıda maddesi adı

geçen eserlerde okuyucunun bu durumda aradığını bulması da oldukça güçleşmektedir.

Yazar, eserin arka kapağında “*daha sonra düzeltmek şartıyla bir konunun eksiklikleri ile birlikte ele alınmasının, hiç ele alınmamasından daha iyi ve yararlı olduğuna inandığımızdan dolayı böyle bir konuyu seçtiğimizi belirtmek isteriz*” demektedir. Eser gerçekten büyük bir çalışma ürünüdür ve yazarını bu yorucu mesai ve Türkçeye böyle bir eser kazandırdığından dolayı tebrik etmek gerekir.

NOTLAR

* *Bu çalışma Bilge 27'de teknik nedenlerden dolayı hatalı yayınlanmıştır. Adı geçen çalışmayı tekrar yayınlıyoruz.*

Asıl, şeref ve haberleşme

üyelerimiz ile

yazar ve okuyucularımızın

KURBAN BAYRAMLARINI

kutlar, esenlikler dileriz.

Bilge Yayın Kurulu

“Tarih”

Anahtar Kelimeler: Bilinç, Türk Dünyası, Birleştiricilik.

Tarih, Sayı 2001/01-169, Ocak 2001, 62 sayfa.

Semiha ÖZEL

AKM Proje Uzmanı

Türk Dünyası Araştırma Vakfı, Prof. Dr. Turan Yazgan Hoca'nın önderliğinde Kültür Bakanlığı'nın, TİKA'nın, hatta Dış İşleri Bakanlığı'nın vereceği bir çok hizmeti, bir gönüllü kuruluş olarak yapmaktadır. Hem aydınımızı tarih bilinci içinde kendi olmaya ve kendi kalmaya çağırmakta, hem de Türk Dünyasını bir dostluk ve kardeşlik atmosferine kavuşturmaya hazırlamaktadır. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Sadık Hoca'nın söyleyişiyle “*adıyla müsemma ağabeyimizle özdeşleşmiş bir Vakıf*” olarak tanımladığı Prof. Dr. Turan Yazgan'ın bilim, eğitim ve hizmet kuruluşudur.

Bu Vakıf, Türk Dünyasında liseler açmış, fakülte-ler kurmuş olan, dört bin öğrenciyi burslu olarak okutan, üç yüz hocaya maaş ödeyen bir gönül ve hizmet kurumudur.

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, bu adla iki ayda bir bilimlik bir dergi çıkardığı gibi, daha aktüel meseleleri ele alan aylık **Tarih** dergisini çıkarmaktadır. Vakfın kurduğu okullar, çıkardığı kitaplar, biri iki aylık bilimlik, diğeri aylık yarı bilimlik derginin değerlendirilmesi uzunca bir konudur. Yurt dışından gelenleri ağırlaması, alkışa değer bir ayrı husustur. Verdiği burslar, tek başına değerlendirmeyi gerektirecek bir konudur. Vakfın Süleymaniye Kültür Merkezinde verilen konferansları ise, âdeta bir özel üniversite hüviyetindedir. Türk Dünyasıyla ilgili sanat sergileri, ayrı bir alkışa değer konudur. Belirli bir konu etrafında, o alanın uzmanlarıyla yürütülmüş seminerler ise, Türkiye'nin gündemi konusundaki duyarlılığı göstermesi bakımından bile çok önemlidir. Türk Dünyasının ve Türkiye'nin amacına hizmet edenlere verdiği ödüller ve jübileler ise Vakfın kutlanmaya lâyık ayrı bir çalışma alanıdır.

Belki de kuruluşundan bugüne Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı adıyla bir bağımsız kitap, ancak

bu hususa belirli ölçüde ışık tutabilir. Biz doğrusu, Atatürk Kültür Merkezinin bu konudaki hizmetlerinin, aylık dergiye niçin yansımadığını sormak dışında önemli bir problem görebilmiş değiliz. Diğer taraftan Yesevî ve Manas Üniversitelerinin 2000 yılındaki yeni yapılanmasında, Atatürk Kültür Merkezindeki değişiklikleri de Türk Dünyasına duyurmak konusundaki eksiklikleri söylemek gerektiğine inanıyoruz. Artık **Tarih** dergisini tanıtmaya geçebiliriz.

Tarih dergisi, 62 sayfalık Ocak 2001 sayısı, gelenek hâline gelmiş olan aylık çalışmaların tanıtıldığı “*Faaliyetlerimiz*” bölümüyle başlamaktadır. “*Tarihten Haberler*” bölümü her zaman olduğu gibi Gaspıralı'ya ayrılmıştır. Bilindiği gibi Kırım'da yayımlanan **Tercüman** gazetesini çıkaran Gaspıralı'nın kendisine veya gazetesine yöneltilen tenkitlere cevap olarak yazdığı kısa yazılar bulunmaktadır. Mesela **Rusya** gazetesinde çıkan, Türkçe'nin şivelerinin birbirinden çok farklı olduğu ve bundan dolayı milletvekillerinin anlaşmak için Rusça konuştukları, **Tercüman**'ın buna gösterdiği tepkinin de komik olduğu haberine “*Hürmetli vekillerimizin Rusça mükaleme ettiklerine öfke etmiyoruz. Hatta cümlesi Fransızca ve İngilizce mütakellim olsalar hursend olurduk. Ancak cümlesi Türk oğlu Türk oldukları hâlde, lisan-ı maderanede mahir olmadıklarına beyan-ı teessüf ediyoruz ve lisan-ı millî tahsilini ileri sürüyoruz. Türkî şivelere gelince ‘Rusya’ gazetesinin zannettiği gibi, bunlar birbirine çok uzak değildiler. Herkes iki aylık bir tahsil ile umumî lisan-ı Türkîye malik olabilir.*” sözleriyle karşılık verilmiştir.

Tarih dergisinin 13. sayfasında, “*Demokrasi, Azınlık, Dilin Tekliği*” adını taşıyan ve M. Kemal Cabioğlu'nun yazmış olduğu yazıda, Avrupa Birliği'ne üyeliğe adaylığımızın ardından yapılan müzakerelerde, Avrupa'nın tutumu eleştirilmektedir. Yazar, AB'ye girişimizi “*siyasî, iktisadî ve coğrafî*” durumumuzun getirdiği bir zorunluluk olduğunu ifade etmekte; fakat, bu zorunluluğun “*barış içinde bölme politikası*” ilkesiyle hareket edilerek, Avrupalılarca kullanılmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Dil birliğinin bozulması girişimlerinin yurt içinde de destekleyicilerinin bulunmasına tepki gösteren Cabioğlu, onları “*günümüzün Damat Feritleri*” olarak adlandırmaktadır: “*Dilin tekliğini sulandırmak isteyen siyasîler de, bizlere mütareke yıllarının teslimiyetçi Damat Ferit Paşa ve yandaşlarını hatırlatmaktadır. Bize düşen ise, iç ve dış mihrakların bu ucuz ve sinsî oyunlarına boyun eğmeyerek, Kuvvayı Milliye ruhumuzu, tüm dünyaya bir kez daha göstermektir.*” Cabioğlu'nun düşüncelerine katıldığımızı ifade ederek, Prof. Dr. Emin Bilgiç'in anlatıldığı “*İlim Adamlarımız*” bölümüne geçmek

istiyoruz. Türk Dünyası Araştırma Vakfı'nın kurucularından olan Prof. Dr. Emin Bilgiç'in, Türk Dünyasını birleştirme yönündeki faaliyetlerini, yakınındakilerden biri olan Prof. Dr. Turan Yazgan tarafından anlatılmıştır. Refet Körüklü ise, "Türk Ortodoksları İçin Ruhban Okulu Açılmalıdır" adlı yazısında Atatürk'ün ölümünün ardından ilgisiz kalan Türk Ortodokslarına, devletin ilgi göstermesi gerekliliği üzerinde durmaktadır. Gagauz, Çuvaş, Kreşin Tatarları, Altay, Tuva, Hakas ve Yakut Türklerinin Ortodoks olduğu bildirilen yazıda, Rum ve Rus din adamlarının eline bırakılan Türk soylu halklara, Rum ve Rus kültürü ile Türk düşmanlığı aşılmasının önüne geçmek için bir Türk Ortodoks Ruhban Okulu açılmalıdır, görüşüne yer verilmiştir. Bulgaristan Türklerinin anlatıldığı Bulgaristan Raporu, tarih dergisinin 21. sayfasında başlar. Devletin balkan Türkleri konusundaki politikası bakımından eleştirildiği yazıda, bu konuda bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. "Paşalar" adlı bölümde geçen ay birincisi yayımlanan Barbaros Hayrettin Paşa'nın yaptığı deniz savaşlarının anlatıldığı dizi yazı, ikincisiyle dergide yer alıyor. "Biz Niye Özümüz Olmak İstemiyoruz?" sorusunu soran ünlü Azerî şairi Bahtiyar Vahapzade. Şair, İsmail Gaspralı'nın "Dilde, fikirde, işte birlik" ilkesiyle başladığı sözlerini, Türk Dünyasında sadece yazışmada kullanılmak üzere ortak dil olarak Türkiye Türkçesinin kullanılması düşüncesiyle geliştirmekte; Türklerde bulunan başka milletlere benzemek eğilimini anlayamadığını ifade ederek tamamlamaktadır.

Yaşar Kalafat'ın yazdığı "Halk İnançları- Helal-leşmek- Haklaşmak" adlı yazıda, göz hakkı, nefis hakkı, ebe hakkı, süt hakkı, ad hakkı, baba hakkı, kardeş hakkı vs. halk inanışları üzerindeki etkileri bakımından değerlendirilmektedir. Dede Korkut bölümünde "Atalar Sözü" Oğuz-namesinde Dede Korkut" adlı yazı bulunmaktadır. H. Achmed Schmiede, bu bölümde Berlin Devlet Kütüphanesi'nin Şarkiyat Bölümünde bulunan Oğuz-namenin girişi olan metni vermiştir. Asıl metinde bu mukaddimenin ardından atalar sözüne geçilir.

Nail Tan'ın "Edebiyatçılarımız" bölümünde Orhan Şaik Gökyay'ın hayatını ve edebî faaliyetlerini anlattığı yazı ile Tarih dergisi devam eder. Hakan Cem Alayont ise, Türk Dünyasından haberler adı altında madde madde, Türk soylu halkları ilgilendiren haberleri Tarih dergisi okuyucularına duyurmaktadır. "Mustafa Kemal ve Veliler" adlı Mehmet Gökalp'in yazdığı yazıda, Atatürk'ün Hacı Bayram Veli'ye, Mevlâna'ya yaklaşımı incelenmektedir. Yazıda Lord Kinros'dan alınmış olan şu bilgiyi biz de okuyuculara vermek istiyoruz: "Mustafa kemal kendilerine

(mebuslara) güven vermek ve yeni seçilen meclise gelmekten çekinecek olan mebusları cesaretlendirmek için, halifeninkinden daha çok dualarla dolu bir bildiri yayımlayarak her yere dağıttı. Meclisin açılışının Cuma gününe rastlayacağını, açılış öncesi hacı bayram camii'nde namaz kılınıp dua edileceğini bildirdi." Musikîsiz bir toplumun millet olma seviyesine yükselmediğini söyleyerek "Türk Musikîsi" adlı yazısına başlayan Prof. Dr. Nevzad Atlığ, yazının devamında, Türk milletinin musikîsi olduğunu ve bunun sanıldığı gibi Arap, Acem, Bizans ve Yunan menşeli olmadığını ifade etmektedir. Atlığ, Türk musikîsinin kaynağını Türkistan (eski Türk coğrafyası) olarak tespit etmekte ve günümüze kadar musikî eğitimi üzerinde durmaktadır. Ali Cengiz Üstüner'e ait olan "Selçuklu Sonrası Anadolu Çömlekçiliği I" adını taşıyan yazıda, Beylikler döneminde Milet, İznik, Kütahya ve Çanakale keramikleri anlatılmaktadır.

"Sovyetleşmenin Kurbanları Unutulmamalıdır" adlı yazı, Aprel İnkılabı ile Azerbaycan'da hakimiyetini kuran Sovyetler Birliği hükümetinin, Azerbaycan'da yaptığı siyasî temizliği konu edinmektedir. Haver Aslan, yazısında Stalin'in uyguladığı bu temizliğin, kimisi öldürülmüş, kimisi sürülmüş, kimisi intihar etmek durumunda kalmış olan kurbanlarını anlatmıştır. "Rejim sadece aydınları yok etmekle yetinmiyor; halkın kültür abideleri, eski alfabede yazılan kıymetli eserler, değerli elyazmaları, zengin şahsî arşivler ve kütüphaneler de geriye iz bırakılmadan mahvediliyordu. Bu kültür değerlerinin bir kısmı, panik ve korku içine itilen, ölüm korkusu ile yaşayan insanlar ve yüzyılların yadigarı olan manevî servetler bir anda toprağa gömülüyor, ateşe veriliyor, duvarlara örülüyor, sulara atılıyordu." Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Kayhan "Artukluların Soy Kütüğü" adlı yazısında Tarih Meyyâfârikîn ve Âmid'e göre Artuk soyunu göstermektedir. Tarih dergisinin 61. sayfasında, "Ahıska Türklerinin Kimliği" adlı Rasim Bayraktar'ın yazısı bulunmaktadır. Bu yazı, Ahıska Türklerini yaşadıkları bölge, fizik özellikleri ve dilleri bakımından değerlendirmektedir. Derginin sonunda, Türk takvimine göre 2238. yılın takvimi (yılan yılı) verilmektedir. Hepsi birbirinden kıymetli bu yazılarla, Tarih dergisinin Ocak sayısı tamamlanmaktadır.

Tarihin, coğrafyanın böldüğü, başkalaştırılmaya mahkum edilmiş, 3500 yıl içinde kabile ruhuna razı olmayı benimsemiş, köyünün diline, sülalesinin adına sarılmayı bir kimlik sanmayı kurtuluş saymış Türk soylu halkları, tarihin sesini ve ruhunu, edebî dilin birleştiriciliğini dinlemeye çağıran Tarih dergisinin çıkacak sayılarını da Bilge dergimizde görmeyi diliyoruz.

“Kardeş Edebiyatlar”

Anahtar kelimeler: Süreli Yayın, Kardeş Edebiyatlar, Türk Dünyası Türk Edebiyatı.

Nazir AKALIN

18 Mart Üni. Doktora Öğrencisi

Kardeş Edebiyatlar ın ilk sayısı, “Üç aylık edebi dergi” künyesiyle Ocak-Şubat-Mart 1982 tarihinde yayınlanır. Derginin sahibi ve yazı işleri müdürü İbrahim Bozyel’dir. 10.sayıda Şimşek Akpınar, yazı işleri müdürlüğünü İbrahim Bozyel’den devralır. Yazı kurulunda Dr. Yavuz Akpınar, Zeynelabidin Makas ve İbrahim Bozyel vardır. Bu yazı kurulunda bizim inceleme alanımıza giren 20. sayısına kadar hiç bir değişme olmamıştır.

Haberleşme adresi, 9. sayıya kadar “PK.11 Erzurum”, 10. sayıdan 20. sayıya kadar da “PK.51 Ege Üniversitesi-İzmir” olarak gösterilmiştir.

İlk sayı, Ankara’da Yonca Matbaası’nda 2. sayı Aslımlar Matbaası’ndan 3. sayı İstanbul’da Ünal Matbaası’nda, 7. ve 8. sayı Erzurum’da Atatürk Üniversitesi Matbaası’nda, daha sonraki sayılar da istisnasız İzmir’de Çağlayan A.Ş. Matbaası’nda basılmıştır. 8. sayıya kadar kapaklar dergiye dahil ve renksiz, 9. sayıdan sonra ise dergi haricinde ve renklidir. Bütün sayıların eb’adı 24.5x16.5 cm.dir.

1. ve 2. sayı 75 TL, 3. ve 4. sayı 100 TL, 5. ve 6. sayı 125 TL, 7. ve 8. sayı 150TL, 9. ve 10. sayı 250 TL, 19.20. sayılar ise 4000 TL’dir. Yıllık abone bedelleri de, fiyat artışlarına göre, sayı fiyatı x4 olarak değişmektedir.

Derginin ilk sekiz sayısı her üç ayda muntazam olarak yayınlanmış, 1984 yılında ara verilmiş ve 1985 Ocak-Şubat-Mart aylarını kapsayan 9. sayısı ile tekrar yayın hayatına dönmüş, 14. sayısına kadar yine muntazam bir yayın periyodu izlenmiş, bu defa 1987 Ocak-Şubat-Mart aylarını kapsayan 15. sayısına kadar 6. ay yani normal çıkış seyrine göre iki sayı ara verilmiş, Temmuz 1987 tarihinde çıkan 16. sayısından sonra tam bir buçuk yıl daha bir nekahet devresine girilmiş, 17. sayı Mart 1989 tarihi verilmesine, kapakta siyah bir bandaj altında belli olan 1987: (sayı) 18 kaydına rağmen 1990:18 kaydıyla çok çelişkili ve doğru bir

tavır olduğu kabullenilemeyecek şekilde çıkarılmış, yine bir süre aradan sonra 19. sayı, Ocak-Şubat-Mart 1991 tarihinde çıkarılmış, 20. sayı da hemen üç sonra piyasaya arz edilmiştir. Bütün bu ifadelerden anlaşılıyor ki pek de öyle istikrarlı bir yayın politikası izlenmemiştir.

Dergi 9. sayısından itibaren İzmir’e taşınmasına rağmen, merkez adresi olarak bütün sayılarda Erzurum gösterilmiştir. 9. sayıya bu adres “PK. 11 Üniversite-Erzurum” 10. sayıdan 20. sayıya kadar ise “Özel İdare Ticaret Sitesi No: 24, Cumhuriyet Cad. Erzurum” şeklindedir. Bütün sayıların kapaklarında da “Erzurum” ifadesi, mutlak surette göze çarpacak şekilde ısrarla konulmuştur.

1. sayının kapağı sade olmasına rağmen, 8. sayıya kadar renksiz, minyatürü andıran desenler, 9. sayıdan 20. sayıya kadar ise mavi renk zemin üzerine, doğu edebiyatlarının zengin minyatürleri ve resimleri konulmuştur.

1. ve 2. sayıların kapaktaki dergi adının harf karakterleri aynı olmasına rağmen, bu karakter 3. sayıdan sonra değiştirilmiş ve klişe olarak 8. sayıya kadar basılmış, 9. sayıdan 20. sayıya kadar ise, ofset teknik sözkonusu olduğu için film olarak basılmıştır.

Hemen hemen her sayının kapağının iç tarafında “Kardeş Edebiyatlar’dan Haberler Yayınlar” başlığı altında kısa kısa haberlere yer verilmiştir.

1. sayı 32, 2. sayı 40, 3. sayı 48, 4. sayı 56, 5. sayı 64, 6. sayı 72, 7. sayı 80, 8. sayıya kadar 48 sayfa olan dergi ofset tekniğe geçtiği 9. sayısından sonra kapak haricinde 10. sayısına kadar 50, 11. sayısında 34, 12. sayısında 42, 13. sayısından 20. sayısına kadar da yine 34 sayfa olarak çıkarılmıştır.

Genel olarak derginin ilk 20 sayısının yayın kadrosunda; Rüstem Aliyev, Akif Bağırof, Zeynelabidin Makas, Halim Alimcan, Yavuz Akpınar, Habib İdrisi, İklil Kurban, Hayati Develi, Prof. Dr. Mireli Seyidof, Cengiz Aytmatov, İbrahim Bozyel, Ali Akbaş, Dr. Recep Toparlı Abdülgani Makin, Taçmemmet Cürdekov, Oğultaç Oraz Berdieva, Dr. Polat Hoca, Ersoy Altay, Dr. Mustafa İsen, Şiheli Gurbanof, Anar Rızayev, Dr. Nusret Çam, Mehmet Tezcan, Allahverdi Memmedli, Erkin Vahidof, Mahmut Tahir, Azize Caferzade, Mazlum Bayramoğlu, Necati Zekeriya, Ulmas Umerbekof, Hüseyin Ayan, Feridun Hasarlı, Murat Yıldırım, Celal Tarakçı, Fethi Gedikli, Abbas Zamanof, Elbrus Ezizov, Prof. Dr. Ferhad Zeynalof, Sabahattin Çağın, Feyyaz Sağlam, Mehmet Tekin, Mar Baycıyev, Bayram Orak, Memmed Aslan, Çağrı Doğan, Haneli Kerimof, Eli Saledin, Hakkı Alpsoy, Murat İpek, Hüseyin Alibabaoğlu, Dr. Mahir Nakip, A. Şekür

Turan, Nizameddin Mahmudov, Yrd. Doç. Dr. Nadir Devlet, Naile Binark, Şerali Turdiyev, Zemfira Seferova, Fatma Akpınar, Akif Meherremof, Güllü Gülmemmedova, Atamırat Atabayev, Ayşe İlker, Efrasiyap Gemalmaz, Mustafa Öner, Rahmi Ali, Vagif Sultanlı, Zafer Karatay, Hasan Ülker gibi isimler vardır. Bu isimlerden bir kısmı, yazıların müellifleri, bir kısmı da çevirenleridir.

Derginin çıkış amacı, 1. sayısında yer alan "Başlarken" başlıklı ve "Kardaş Edebiyatlar" imzalı yazıda şu cümlelerle açıklanmaktadır; "Her gelişmiş dilin umumiyetle bir edebiyatı vardır. Fakat bazı diller birden çok edebiyat daireleri meydana getirmişlerdir. Arapça, Farsça, İngilizce ve Rusça gibi. Tarihin eski devirlerinden kaynaklanan Türkçe için de aynı durum sözkonusudur. Temeli Türk Dili olan edebiyatın ilk yazılı, mühim mahsüllerine Köktürk Kitabelerinde rastlıyoruz. Daha sonra bu edebiyat, Kutadgu Bilig ve Divanü Lügati't Türk gibi muhteşem eserler verir.

Birlikte yaşanan uzun devrelerden sonra, aynı dili konuşan bu insanlar; birbirlerine yabancılaşır, ayrı ayrı yerlerde, farklı siyasî ve içtimâî sistemlerde, değişik kültür muhitlerinde kendi edebiyatlarını geliştirirler.

Türkiye insanı, XIX. Asırdan itibaren bütün dikkatini "Batı" ya verir. Her sahada bu iklimin eserlerini örnek alır, taklid eder, benimsemeğe çalışır. Bu gayretçilik bize "Doğu" yu unutturur. Edebiyatımızın temel taşlarından bazılarını teşkil eden Arap ve Fars edebiyatlarını bile, günümüzde tanımaz bir hale geliriz. Yalnız bu edebiyatları mı? Hayır! Bir zamanlar, birlikte müşterek kültür ve medeniyete sahib olduğumuz insanların da edebiyatlarına yabancılaşırız. Gazellerine yüzlerce nazireler yazılan Nevaî ve Fuzuli'nin edebiyatlarına da yüz çeviririz.

Halbuki, asrımızda Azerbaycan'da, Türkmenistan'da Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'da, Irak, İran ve Rumeli'nde, daha başka yerlerde büyük ve canlı edebiyatlar vardır.

Hemen bütün Avrupa, Amerika ve hatta Afrika edebiyatları hakkında az-çok bilgimiz vardır da, yukarıda saydığımız yerlerdeki edebiyatları hiç tanımıyoruz.

Aynı kaynaktan gelen bir dille düşünen, konuşan ve yazan bu insanların edebiyatlarını tanımak, öğrenmek, aramızdaki kültürel ve insani münasebetleri geliştirmek elbette ki zarurî ve faydalıdır.

Biz, işte bu kardaş edebiyatları öğrenmek ve

öğretmek için bir köprü olmayı düşünüyoruz. Vazifemizi yerine getirmemiz elbette ki, kolay değildir. Bu iş, bizim gücümüzün yetmeyeceği kadar ağır, hatta bilgi ve imkanlarımızın gerçek anlamda erişmeyeceği kadar yücedir. Yine de elimizden geleni yapmaya çalışacağız..."

Derginin Ocak-Şubat-Mart 1983 tarihine taşıyan 5. sayısında da "İkinci Yıla Girerken başlıklı ve yine "Kardaş Edebiyatlar" imzalı başka bir yazıda, dergi yöneticilerinin, birinci yılda yayınlanan dört sayının bir derginin yayın hayatında pek fazla önemi olmadığı farkında oldukları, yerleşmiş bir geleneğin kurulabilmesi için daha çok zaman ve tecrübe gereğine inandıkları vurgulanmakta, bazı kişilerin dergi hakkındaki yanlış yorumlarını izale etmek için derginin maksadı ve hedefi hakkında yeniden açıklamalarda bulunma gereği duyulduğu ifade edilmektedir. Kardaş dillerden, kardaş halklardan edebî, kültürel haberler, yazılar temin edildiği veya tanıtıcı makaleler kaleme alındığı bildirilmekte, edebiyatın, en umumi manada bir milleti tanıtan ve yansıtan ayna olduğuna dikkat çekilmekte, bir ülkeyi ve halkı tanımak isteyenler için, söz konusu ülkenin ve halkın tarihi, siyasî, ekonomik ve sosyal yapıları kadar belki bunlardan daha fazla, edebiyatını tanımının önemine işaret edilmekte, edebiyatın; insanı insanla yüzyüze getiren işlevinden söz edilmektedir. **Kardaş Edebiyatlar**'ı çıkarmaktaki amacın, kardaş toplulukların edebiyatını Türkiye'de objektif olarak tanıtmak olduğu, bugün Balkanlardaki bir çok devletlerde yaşayan Türklerin edebiyatı ile aramızda alfabe ve dil farkı olmadığına dikkat çekilmekte, buna rağmen sözkonusu edebiyat hakkında çok az şey bilindiğine dikkat çekilmektedir. Yine komşumuz olan İran ve Irak'taki kardaşlarımızın edebiyatları ile de alakamızın oldukça zayıf olduğuna, bunun sebebinin de, alfabe ve sistem farklılığının olduğuna işaret edilmektedir. İran Azerbaycan'ındaki ve İran'ın diğer bölgelerindeki kardaş toplulukların edebiyatlarının bugün bir kapalı kutu gibi olduğu öne sürülmekte, Şah zamanının istibdadının; ne bizim, ne de başkalarının buradaki edebiyatı takip etmesine, tanınmasına imkan vermediği dile getirilmektedir. Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Türkçe konuşan halkların edebiyatının da gerçek manada Türkiye'de öğretilmediğini ve tanıtılmadığını; hatta Sovyetler Birliği'nde; Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Tataristan ve daha başka küçük bölgelerde çok canlı gelişmiş bir edebiyatın var olduğu, Çin'de son zamanlarda daha çok Uygurlar arasında

edebî faaliyetlerin gelişmeye başladığı dile getirilmektedir. Şarkta, Müslüman milletler ile de edebî bağlarımızın temelini oldukça eski zamanlarda atıldığı, fakat nedense Türkiye’de Arap ve Fars edebiyatlarının ancak eski devirlerinin bilindiği, 19. ve 20. Asırlardaki durumlarının hemen hiç bilinmediği vurgulanmakta, oysa bu edebiyatlarla ortak yanlarımızın var olduğu için aynı devletlerin bayrağı altında asırlarca birlikte yaşadığımız, yakın kültürler içinde yoğrulduğumuz gözönüne alınırsa, birbirlerimizi yakından tanımamız ve sevmemizle dünya sulhuna ve insanlığa fayda sağlanacağı dile getirilmektedir.

Ancak her ne kadar Arap ve Fars edebiyatları hakkında belli bir hüküm verilmişse de, bu edebiyatlara dair derginin yirmi sayısında tek bir makaleye bile yer verilmemiş, sadece Azerbaycan başta olmak üzere diğer Türki edebiyatlar ağırlıklı bir yayın politikası izlenmiştir.

Aynı yazıda 1982 yılında çıkarılan dört sayının karınca kararınca bir medeni haberleşme hizmeti gördüğü anlatılmakta ve yapılan işten dolayı, dergiyi çıkaranları yanlış anlayanların çıktığı ve yanlış değerlendirenlerin olduğundan bahsedilmekte ve *“Bazı kimseler bizi haricî düşüncelerin, ideolojilerin takdimcisi, hayranı olarak görebildiler. Halbuki biz, insanî, medenî ve millî olarak kabul ettiğimiz bir münasebeti başlatmak istemiştik. Yanlış anlaşılmanın sebebi, herhalde dergimizdeki yazıların dikkatli okunmaması, bu sebeple yanlış yorumlanması olmalıdır”* denilmektedir.

Yayınlanan yazılar hakkında da yine aynı yazıda şunlar söylenmektedir; *“Yayınladığımız bazı yazılar, değişik siyasî ve içtimâî muhitlerde, sistemlerde kaleme alınmış ve basılmıştır. Biz bunların içinde ideolojik olanları değil, insanî ve millî değer taşıyanları seçip dergimizin sahifelerine aktarıyoruz. Çünkü gayemiz edebî bir dostluk köprüsü kurmak, kültürel ve insanî münasebetleri geliştirmek, kardeşlik duygularının pekişmesine yardımcı olmaktır. Şunu da belirtelim ki biz Türkiye’nin hürriyetini, istiklalini, Türk insanının maddî ve manevî değerlerini her şeyin üstünde tutarız.”*

Aynı yazıda ikinci yayın yılına girerken, derginin kendisini yaşatacak sayıda aboneye sahip olmadığı okuyucuya duyurulmakta, dağıtım ve haberleşme imkanlarının çok sınırlı olması ve taşrada dergiciliğe başlanıldığı için, ister istemez büyük kütlelerin gözünden uzak bir hale gelindiği arzedilmekte, derginin dört sayısını birkaç kişinin fedakârlıkları ve küçük bir dost çevresinin maddî ve manevî yardımlarıyla yayını

sürdürdüğü ifade edilmektedir. Yayın hayatında karşılaşılan bir diğer problemin de, yazıların seviyesinin olduğu vurgulanmakta kardeş edebiyatları tanıtırken, ilmî bir açıdan bakan edebî çevrelerin ihtiyacının gözönüne alındığı açıklanmaktadır.

Derginin, 13.6.1984 tarihinde basılan ve Temmuz-Ağustos-Eylül 1983 tarihli 7. sayısında *“Zarurî Bir Açıklama”* başlığı altında bir yazı vardır. Bu yazıda büyük şehirlerin dışında yayıncılıkla uğraşmanın bilinen zorluklarının yanında, maddî imkânların da yeterli olmaması yüzünden, derginin zamanında çıkamadığı dile getirilmekte, neşredildiği günden itibaren derginin gördüğü ilginin, çıkaranları teşvik ettiği, kardeşlerimizin edebiyatlarını Türkiye’de tanıtmada, onların sesini duyurmada küçük de olsa bir mesafe kat edildiği ifade edilmekte, ama yine de **Kardaş Edebiyatlar**’ın zamanında, aksatılmadan çıkartılabilecek bir dergi olmadığı okuyucuya hatırlatılmaktadır. Bunun gerekçesi olarak da *“Biz aslî işlerimizin yanında, hissettiğimiz bir boşluğu doldurabilmek için, dergicilikle ayrıca uğraşmak mecburiyetindeyiz. Bunun için siz değerli okuyucularımızın elimizde olmayan sebeplerde Kardaş Edebiyatlar’ın zaman zaman gecikerek de olsa, yayınlanmasını hoş karşılayacağınızı ümid ediyoruz. İçinde bulunduğumuz şartlar ne kadar kötü olursa olsun, bu işi devan ettirmek kararındayız (...) bir yılda bir tek sayı bile olsa bu dergiyi çıkaracağız.”* denilmektedir.

Dergide yayınlanan yazıları ve söylenecek sözlerin hacmi hakkında da aynı yazıda şu kayıt yer almaktadır: *“Bir çok dergi büyük iddialarla bir müddet yayımlandıktan sonra, bir gün gelir yazısızlıktan veya eskimiş sakızları bir kere daha çiğnemenin verdiği bıkkınlıktan, kapanmak mecburiyetinde kalır. Kardaş Edebiyatlar’ın yazı bakımından bir sıkıntısı olmadığı gibi, yıllarca çıksa dahi söyleyecek sözü daima bulunacaktır. Çünkü her sayımız ancak ummandan bir damla olabilmektedir.”*

Derginin ofset baskı tekniğine geçtiği 9. sayısında *“Yeni Bir Döneme Başlarken”* başlığı altında bir yazı vardır. Bu yazıda, derginin çıktığı gündenberi yurt içinde ve dışında ilgi ile karşılandığı, maddî sıkıntılar yüzünden derginin 1984’de çıkan birçok Türk lehçesindeki neşriyatı takip edemediği, ancak Azerbaycan neşriyatının kısmen temin edilebildiği, onun için derginin bu sayısında daha çok Azerbaycanla ilgili haberlere yer verme mecburiyetinin doğduğu bildirilmektedir. Aynı yazıda neşredilen metinlerde Türk lehçelerinin hususiyetlerini gösterir bir transkripsiyona başvurulmadığına, kardeş boyların

dillerini henüz yeterli derecede tanımamış okuyucuya metinlerdeki fonetik incelikleri göstermenin gerekliliğine inanılmadığına, yine de alfabemizin imkanları ölçüsünde orjinal metne yakın bir imla kullanıldığına dikkat çekilmektedir.

10. Sayıda “*Kardaş Edebiyatları Tanırken*” başlıklı giriş yazısında da, asrımızda birçok şey gibi kültürel hayatın da geliştiği ve meyvelerini kısa zamanda geniş bir muhite yaymasının kolaylaşıp sürat kazandığı, kardeş edebiyatların da böyle sivriyen, havai fişekler gibi âdeta karanlıkları yararak göğe fırlayan eserlerinin kısa zaman sonra öğrenildiği, asrımızda haberleşmenin gelişmesiyle elde edilen bu imkânın Türk boyları için hiç de küçümsenmeyecek bir değer taşıdığı ifade edilmekte ve Cengiz Aytmatov buna örnek olarak gösterilmekte, yazarın Kırgızistan’da adını duyurmasıyla SSCB’de, Avrupa’da ve nihayet Türkiye’de tanınması, geniş yığınlar tarafından okunması ve anlaşılması arasında ne kadar zaman geçtiği sorgulanmaktadır.

Derginin 12. sayısında da “*Birinci Cildi Tamamlarken*” başlıklı bir yazı vardır. Bu yazıda, derginin bu sayısı ile birinci cildini tamamladığı ve

1985’te çıkarılması gereken sayıların nihayet neşredilmiş olduğu, arada önemli bir gecikme olduğu, bunun için okuyucunun hoşgörüsüne sığınıldığı belirtilmektedir. Bu sayıya kadar çıkarılan bütün sayıların yazı, şiir ve hikâyelerini gösteren bir fihrist kısmının eklenmesinin düşünüldüğü, ancak buna imkanların elvermediği de ifade edilmektedir. Maddi sıkıntılar yüzünden derginin sayfa sayısının bir forma azaltıldığı ve fiyatının yeniden ayarlandığı da okuyucuya arz edilmektedir.

13. sayının giriş yazısında, kardeş edebiyatlardan metinler seçip neşrederken dikkatli olmanın gereğine işaret edilmekte, 14. sayının giriş yazısında Türk boylarının edebiyatlarının mukayeseli olarak incelenmesi gereği üzerinde durulmakta, 15. sayının giriş yazısında da dergi hakkında bazı açıklamalar yapılmaktadır. Bu açıklamalar derginin gecikmesi, bazı sayıların mevcudunun kalmaması, okuyucuların dergiye abone olması hakkındadır.

20. sayıya kadar da dergi hakkında bilgi verebilecek nitelikte bir giriş yazısı yayınlanmamıştır.

KURBAN BAYRAMININ

Vatandaşlarımıza

ve

Türk Dünyasındaki Soydaşlarımıza

Mutluluk ve Esenlikler

Getirmesini Diliyoruz.

A.K.M. Başkanlığı

Kitap Kokuları Arasında

Anahtar Kelimeler : Simurg, Sahaf, Birikim, Kitap, Sahafçılık, Yaşam biçimi, Süreli yayın.

Simurg-Kitap Kokusu, Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık Ltd.Şti., İstanbul, Ekim-2000, S.2-3, 576s.

Neval KONUK

Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Etkileşimi Projesi
Uzmanı

"...Tanrı gibi her yerde hazır ve nazır Simurg ise gizemli bir bilmece, içinden çıkılmaz bir şey"

Yayım Kurulu'nda Tansu Açık, Erhan Afyoncu, Ali Akkaya, İsmail Coşkun, Melih Duygulu, Nilüfer Hatemi, Gazanfer İbar, Nedret İşli, Bülent Kandiller, Yavuz Selim Karakışla, Levent Kavas, Murat Koraltürk, Christoph K. Neumann, Yoichi Takamatsu, Gültekin Yıldız, Fikret Yılmaz ve Danışma Kurulu'nda Hakan Akçaoğlu, Gökhan Akçura, Rifat Bali, Orhan Bilgin, Sipahi Çataltepe, Vedat Çelgin, Orhan Çörek, Orhan Duru, Edhem Eldem, Vahdettin Engin, Erol Şadi Erdinç, Suraiya Faroqhi, Mehmet Genç, Ufuk Gülsoy, Faruk Ilıkan, Ekrem Işın, Cemal Kafadar, İsmail Kara, Fikret Karakaya, Gündoğ Kayaoğlu, Mahmut E. Kılıç, Cüneyt Kut, Günay Kut, Turgut Kut, İbrahim Manav, İlber Ortaylı, Sami Önal, Erol Özbilgen, Ahmed G. Sayar, Baha Tanman, Gönül A. Tekin, Şinasi Tekin, Talat Tekin, Zafer Toprak, Zehra Toska, Erol Üyepazarcı, Gani Yener ve Thierry Zarcone'nin yer aldığı bir dergi "**Simurg Kitap Kokusu**".

Farsça'da "si" 30, "murg" ise kuş demektir. Simurg, birleşik kelime olarak 30 kuş anlamına gelir. Masallarda, Ortadoğu mitolojilerinde ve tasavvuf temalarında yer alan "Simurg" hakkında rivayetler muhtelifdir. Araplar'da ankâ, bazen zümrüd-ü ankâ gibi isimlerle anılan söz konusu efsanevi kuşa İranlılar "sf-murg"(bazen de çok renkliliğinden ötürü "sf-reng") derler.¹

Türkiyat ve Türkoloji kavramlarıyla özdeşleşen Simurg Kitabevi de , ismine münhasır çeşitli alanlarda -Türk dili, sanatı, tarihi, edebiyatı, arkeolojisi, iktisatı,

siyaseti,müzik gibi- , Türk yayım hayatına 50'ye yakın akademik yayın kazandırmıştır. Günümüzde kitabevi, aynı zamanda 50 bini aşkın eski ve yeni kitaptan oluşan bir koleksiyonla hizmet vermektedir.

Simurg'un bir diğer faaliyeti de, Ekim 1999'da ilk sayısını çıkarttıkları "**Simurg-Kitap Kokusu**"dur.²

Necmeddin Hilav Hoca'nın aziz hatırasına ithaf edilen Simurg- Kitap Kokusu'nun ikinci ve üçüncü sayısı Ekim-2000'de birarada çıktı. Bu son sayının "Sunuş" bölümünde (s.5), yazı işleri müdürü Sayın İbrahim Yılmaz ilk sayı hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

*"Cem-i kütüble ref-i hicâb mümkün olmadı
Bildim ki ilm bilmek imiş okumak değil"*

-Biliyorum canım bende var; iki cilt, ikinci cilt de iki kısımdır.

-Evet bende de var, büyük boy, kaymak kağıda basılmıştır.

-Bana da Necati Bey vermişti, nûr içinde yatsın.

-Maalesef bende ikinin ikisi eksik, yıllardır arar dururum.

-Ben de iki taneydi, bende olmayan bir kitapla değiştim, bilseydim sana verirdim, niye daha önce söylemedin?

-Ben de meşin ciltli nefis bir takımı bizim Aytakin Bey'e satmıştım. Bir daha o ciltlere benzer bir cilt görmedim. Sonradan çok pişman oldum., hâlâ yanarım.

Bizlere ait bu benli cümleler durmak dinmeksizin akardurur, öncesiz ve sonrasız bir âleme. Ve bizler, hepimiz durduk yerde durmayız, benden gelir, bene gideriz, ama her daim bende olsun isteriz, hem hiç, hem yok. Öyle dipsiz bir kuyudur ki bu bende var, ne teselli bulur ne tatmin; azı, dibini bulma olgunluğuna ulaşmak inancı aşılır; çoğu, haz gayyasında ihtirası ve harareti dizgin bilmez bir Ahabi yolculuktur, sonu yokluktur. Burda, bu ak kağıtlar üstünde, zamanın her türlü yıkıcı ve yok edici gücüne karşın kitaplıklarımızdaki bin yıllık, beş yüz yıllık kağıttan nesnelere bize bağışlayan, aktaran ruhların yüce mirasından söz ediyoruz. Bu bir tevatür değil! Oldu: İlk sayısıyla, insanlar arasında yazma hissi uyandıran bir dergi oldu. Simurg Kitap Kokusu, tasarımı, içeriği ve baskı kalitesiyle. "Simurg bir çığlık olacak" dendi, "Tam bir kültür dergisi olmuş" dendi, "Niye benden yazı istemedin dendi, ama hep "ikinci sayı ne zaman" diye de eklendi.

İşte ikinci sayı, yine kalpler dolusu kelimelerle, yine insan yapısı."

Simurg-Kitap Kokusu'nun, 576 sayfadan oluşan bu son sayısı; “*Sunuş*”, “*Biyografi*” (s.6-20), “*Kitaplar Alemi*” (s.22-82), “*Dergi Dünyası*” (s.84-137), “*Anma*” (s.138-143), “*Mekan*” (s.144-164), “*Belge*” (s.166-406), “*Efemera*” (s.408-427), “*Akademi*”(s.428-472), “*Deneme*” (s.474-493), “*Anı*” (s.494-540), “*Kaybettiklerimiz*” (s.542-543), “*İki Noktalı Ünlem*” (s.546-550), “*Simurg Kitaplığına Gelenler*” (s.551), “*Simurg Kitaplığında Yeni Yayınlar*” (s.552-575) bölümlerinden oluşmaktadır.

Biyografi Bölümünde Ahmed Güner Sayar'ın “*İsmail Saib Efendi'nin Vefatına Düşürülen Tarihler*” (s.6-13) ve Osman Nuri Aydın'ın “*Edebiyat Araştırmacı ve Çevirmen Şerif Hulusi Kurbanoglu*” (s.14-20) isimli yazıları yer almaktadır.

Kitaplar Alemi Bölümü'nde Günay Kut'un “*Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu (TÜYATOK)*” (s.22-31), İlber Ortaylı'nın “*Türkçeye Çevrilecek Kitaplardan*” (s.32-33), Erol Üyepazarıcı'nın “*Hâce-i Evvel'in Avrupa Cevlâmı II*” (s.34-439, İsmail Kara'nın “*Huzur Derslerinin Tarz-ı Tahriri ve Mütavazi Bir Müellifine Dâir*” (s.44-51), İsmail Coşkun'un “*Unutulmayan Yıllar*” (s.52-55), Nuray Mert'in “*Findley'in Merceğinden Ahmet Mithat Efendi'nin Avrupa Seyahati*” (s.56-59), Gültekin Yıldız'ın “*Devlet Merkezli Tarihin Alternatifi Eşkiyaperestlik mi?*” (s.60-77) ve Halil Bingöl'ün “*Ziya Şakir Sako*” yazıları yer almaktadır.

Dergi Dünyası Bölümü'nde N.Ahmet Özalp'in “*Resimli Kitap ve Buldurusu Hakkında Birkaç Not*” (s.84-113), Gazanfer İbar'ın “*Resimli Ay Dergisi Kaç Sayı Çıkmıştır?*” (s.114-129), Selahattin Öztürk'ün “*İstanbul Kütüphanelerinde Bulunmayan Bazı Arap Harfli Türkçe Süreli Yayınlar*” (s.130-137) isimli yazıları bulunmaktadır.

Anma Bölümü'nde Nejat Göyünç'ün “*İki Anımlı 700.Yıl Kutlaması*” (s.138-139) ve “*Viyana'da Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700.Yılı Anma Etkinlikleri (22-25 Kasım 1999)*” (s.140-143) isimli iki adet yazısı yer almaktadır.

Mekan Bölümü'nde Ömer Faruk Şerifoğlu'nun “*Beyoğlu'nda Kaybolmuş Bir Rüya : Beyoğlu GEN Kitapsarayı*” (s.144-161 ve Kemal Demirel'in “*Yankı Yayınları*” isimli yazıları bulunmaktadır.

Belge Bölümü'nde Erol Şadi Erdinç'in “*Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti (Fırkası) Nizamnameleri*” (s.166-315), Turgut Kut'un “*Aman, Muhsin Beyciğim!*” (s.316-335), Faruk İlkan'ın “*Yeni Osmanlılar Kongresi*” (s.336-375) ve Turan M.Türkmenoğlu'nun

“*Sahaflar Çarşısı'nın Seyir Defteri*” (s.376-406) yazıları yer almaktadır.

Efemera Bölümü'nde yer alan, Gökhan Akçura'nın “*Türkiye Ambalaj Tasarımı'na Tarihsel Bir Bakış*” (s.408-427) isimli keyifli yazısı bizi oldukça eski günlere götürür.

Akademi Bölümü'nde Nuray Yıldız'ın “*Eski Çağdan Günümüze Ulaşan Yazılı Belge ve Eserler*” (s.428-445), Christoph K.Neumann'ın “*Osmanlı Okurları ve Yazma Koleksiyonları I: Kadı Halil Ağa'nın Kitapları*” ve Süleyman Beyoğlu'nun “*Osmanlı Sinema Tarihine Dâir Bazı Bilgiler*” (s.458-473) isimli yazıları bulunmaktadır.

Deneme Bölümü'nde Selim İleri'nin “*Hüseyin Rahmi Gürpınar (1864-1944)*” (s.474-479), Ebubekir Eroğlu'nun “*Eski Yazıyı Nasıl Öğrendim?*” (s.480-487) ve Beşir Ayvazoğlu'nun “*İntikal Yahut Yağmayı Sühân*” (s.488-493) yazıları yer almaktadır.

Anı Bölümü'nde Cüneyt Kut'un “*Beyefendi'den Cüneyt'e (s.494-497), Seyfettin Ünlü'nün “İhtiyat Zabiti Sinoplu Yakup Efendi'nin Esaret Günlüğü 1915-1922” ve Sipahi Çataltepe'nin Sahaflar Arasında Bir Gezi : II*” (s.538-540) isimli yazıları bulunmaktadır.

Kaybettiklerimiz Bölümü'nde Emin Nedret İşli'nin “*Bir Bilgin Göçtü : Salih Necmeddin Hilav (1935-2000)*” (s.542-543) ve Erol Şadi Erdinç'in “*Necmeddin İstanbul, Der Makam-ı Suadiye*” (s.544-545) isimli iki yazı kaybettiğimiz bir değeri bizlere yakından tanıtmaktadır.

İki Noktalı Ünlem Bölümü'nde N.Ahmet Özalp'in “*Halid'in T'si ...ne Gecikmiş Bir Zeyl*” (s.546-548) isimli yazısının ardından “*Simurg Kitaplığı'na Gelenler*” ve “*Simurg Kitabevi'nde Yeni Yayınlar*” bölümleri yer almaktadır.

Türkoloji ve Türkiyat kavramlarıyla özdeşleşen Simurg Kitabevi, 1988 yılından beri Beyoğlu'nda, hem kitabevi hem de dağıtım merkezi olarak gerçek kitapseverlere, akademisyenlere ve kütüphanelere binlerce kitap kazandırmıştır. Dileğimiz, daha uzun yıllar nice kitaplar ve kitaplıklar kazandırsın, kütüphaneler kursun ve Simurg'un kitap kokusu her yere yayılsın.

NOTLAR

1. Erol Özbilgen, “*Kuşlar Padişahu Simurg ve “Mantku't-tayr”*, *Simurg “Kitap Kokusu”*, İstanbul, Ekim-1999, S.1, s.120-127.
2. *Simurg-Kitap Kokusu* ile ilgili bir başka yazı, 12 Şubat 2001 tarihli Milliyet Gazetesi'nde Hasan Pulur'un “*Olaylar ve İnsanlar*” isimli köşesinde yer almıştır. Yıllık olarak faaliyet gösteren bu dergide, “*Portreler*”, “*Kitap Tanıtımları*”, “*Dergi Tanıtımları*”, “*Söyleşi*”, “*Mekanlar*”, “*Bir Efsane, Belge*”, “*Akademi*”, “*Deneme*” ve “*Anı*” v.b. başlıklar altında çeşitli yazılar yer almaktadır.

“Current Sociology”

Anahtar kelimeler: Süreli yayın, Sosyoloji, Uluslararası literatür.

Current Sociology, Cilt 48, Sayı 2, Nisan 2000, Sage Publications, 107 s.

Songül BOYBEYİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Current Sociology, Uluslararası Sosyoloji Derneği'nin (ISA) bir dergisi olup, Sage Publications (Londra, Thousand Oaks New Delhi) tarafından üç ayda bir (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim) olmak üzere yılda dört defa yayımlanmaktadır. 1952 yılından bu yana yayımlanan dergi, uluslararası düzeyde tanınmış bir dergidir. Dergide sosyal bilimler ve sosyoloji alanındaki teorik tartışmaların yanı sıra güncel konulardaki araştırma ve inceleme yazılarına da geniş yer verilir. Derginin editörü Suzan A. McDaniel, editör yardımcıları Ineke Lock ve Rachel Campbell'dir. Derginin yayın kurulu ise Belçika'dan Benadette Bawin (Liege Üniversitesi), Meksika'dan Viviane Brachet (Meksika Koleji), Venezuela'dan Roberto Briceno (Venezuela Merkez Üniversitesi), Nijerya'dan Laayi Erinosto (Ogun Devlet Üniversitesi) Mısır'dan Said Eddin İbrahim (Amerikan Üniversitesi), Fransa'dan Mirjana Morokvasic (CNRS/ERESCO), İngiltere'den William Qutwaite (Sussex), ve Larry J. Ray (Kent Üniversitesi), Hindistan'dan Sujata Patel (Puna Üniversitesi), Polonya'dan Antoni Sulex (Polonya Sosyoloji Derneği), Avusturalya'dan Judy Wajcman (Ulusal Avusturalya Üniversitesi) Japonya'dan Joji Watanuki (Sophia Üniversitesi) ve Rusya'dan Tatina Zaslavskaya (İntercetre)'den oluşmuştur.

Dergide yayımlanan makaleler, Sosyal Bilimler İndeksi (SSI), Ortadoğu İndeksi (MEI), Akademik İndeks (AI), Uluslararası Siyaset Bilimi İndeksi (IPSA) gibi bir çok alıntı ve özet indekslerinde İngilizce, Fransızca ve İspanyolca olarak yer almaktadır. Dergi, yazarlar hakkında bilgi, makaleler ve çalışmaların Fransızca ve İspanyolca özetlerinden oluşmaktadır.

Derginin Nisan 2000 tarihli sayısında dört makale vardır. Bu makaleler şunlardır.

1) “Türkiye’de İslami Yeniden Canlanış Sürecinde Kadın Sorunu: İslamcı Basın Üzerine Bir İnceleme” (*The Qestion of Women in Islamic Revivalism in Turkey; A Review of the Islamic Press*). Bu çalışma Türkiye’den Süleyman Demirel Üniversitesi’nden Dr. Hüseyin Gül ile Ankara Üniversitesi’nden Dr. Songül Sallan-Gül’e aittir. Makalede sosyal muhafazakârlık ve dini sağ kavramlarının özelde Türkiye için, genelde de Dünya için anlamları tarihi gelişim ve kavramsal dönüşüm bağlamında tartışılmıştır. Türkiye’de 1980’lerden sonra yayımlanmaya başlanan **Kadın ve Aile, Mektup** adlı kadın dergileri ile **Tevhid** ve **Zaman** gazetelerinin kadına bakış açıları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu çerçevede muhafazakârlık-yeni muhafazakârlık, Batılılaşma-modernleşme, laiklik-din gibi kavramlar da ele alınmış, yukarıda adı geçen yayın organlarının toplumda kadının rolünü nasıl gördüğü, kadının kamu ve özel alandaki yerleri üzerine bir sorgulama yapılmıştır.

2) “Tarih Yapmak/Tarih Olmak” (*Constructing Becoming History*) adlı ikinci makale Arjantin’li Dr. Ricorda Lional Costa ve Dr. Danuta Teresa Mozejko’ya aittir. Bertolome Mitre’nin 19. Yüzyılda San Martin’in tarihi ve özgürlüğü üzerine yaptığı çalışmayı temel alan yazarlar, söylem analizi yöntemini kullanarak, İspanya örneğinde bir ulusun bağımsızlığa kavuşması, devletin oluşumu, güç ilişkileri ve güç kullanımı ile devletin meşruiyet süreçlerini tartışmaktadırlar.

3. “Bir Örnek Olay İncelemesi Olarak Soğuk Savaş Döneminde İrk Politikaları ve Küresel İmaj Yönetimi” (*Cold War Racial and Global Impression Management: As a Case Study*) adlı üçüncü makale Menfis Üniversitesi Kadın Araştırmaları bölümünden Dr. Wanda Rushing’e aittir. Makalede yazar, soğuk savaş döneminde küresel egemenliği kurmaya çalışan Amerika’nın bir yandan ekonomik kalkınma politikalarının öncüsü durumuna gelirken, diğer yandan da, güney eyaletlerinde-Kuzey Caroline örneğinde olduğu gibi- yaşayanlar arasında sürdürülen ayrımcı politikaların birbiriyle çelişmesini ele almıştır. Yazara göre, Amerika Birleşik Devleti bu çelişkiyi, global imaj stratejileri kullanarak, uluslararası imajını güçlendirerek ve en önemlisi de ekonomik kalkınma politikalarıyla aşmaya çalışmıştır. Yazar, makalesini, sosyal olaylara tarihi bir bakış çerçevesinde işlemiştir.

4. "Sosyoloji ve Sürgün: Sürgün ve Duygusal Bağlılıklar" (*Sociology and Exile; Banishment and Tensional Loyalties*) adlı son makale İran'lı yazar Doçent Hammed Shahidian'a aittir. Çalışma, kendisi de sürgüne gönderilmiş bir düşünürün ve sürgündeki İranlı topluluğu inceleyen bir sosyoloğun, sürgün koşullarında sosyolojik çalışma yapmanın siyasi doğası üzerine bir tecrübeyi dile getirir. Aynı zamanda sürgünde olanların kendi memleketlerinin kaldıkları ülke gözünde nasıl görüldüğü ve algılandığının betimlemesi ve sorgulamasını yapması bakımından da makale ilginçtir.

Yaklaşık elli yıllık bir yayım hayatı olan **Current Sociology** istikrarlı bir şekilde yayımlanmaktadır. Böyle uzun süreli yayım hayatı ise dergilerin belli bir geleneğinin oluşmasını sağlamaktadır. Her sayıda ancak

dört-beş makaleye yer vermesi ise makalelerin titizlikle incelenip seçildiğinin bir göstergesidir. Dergiye yayım hayatında başarılar dilerken, yeni sayılarında Türkiye'den konuyla ilgilenen akademisyenleri daha çok görmek istediğimizi belirtmeliyiz.

Dergi ile ilgilenenler için yazışma adresi:
Suzan McDaniel,
Department of Sociology, University of Alberta
Edmonton Canada T6G 2H4.'dir. Ayrıca derginin yıllık aboneliği (2000 yılı için) kurum ve kuruluşlara 306 dolar, kişilere 76 dolardır. Elektronik posta adresi (e-mail) ise:
subscription@sagepub.co.uk:www.sagepub.co.uk'dur.

"Ahıska Türk Folkloru"

Asif Hacılı

Aydın Poladoğlu

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıktı.

"Sözlü ve Yazılı Anlatımda Türkçe'nin Kullanımı"

Hüseyin Ağca

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıktı.

Liseler İçin Bir Sosyoloji Ders Kitabı

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Sosyoloji, Sosyoloji Eğitimi, Lise Ders Kitabı.

Selman Erdem, **Liseler İçin Sosyoloji Ders Kitabı**,
Fil Yayınevi, 1997, İstanbul, 263 sayfa.

Dr. Alev KÂHYA-BİRGÜL

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Selman Erdem'in Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 28.07.1997 tarih ve 93 sayılı kararıyla 1997-1998 öğretim yılından itibaren ders kitabı olarak kabul edilen ve Fil Yayınevi tarafından yayınlanan **Liseler İçin Sosyoloji Ders Kitabı**, Türk Bayrağı altında Mehmet Akif Ersoy'un 10 kıtalık **İstiklâl Marşı** ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet dönemi bir portresiyle yanyana **Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi**'yle başlamaktadır. Bir sosyoloji kitabı için bu unsurlar çok anlamlıdır. Bayrak bir ulusu temsil eder. Türk bayrağı altında **İstiklâl Marşı** ise, Türk toplumunun toplum olarak sahip olduğu değerlere sarılarak verdiği millî mücadelenin destanını anlatır. Bir milleti millet, bir ulusu devlet, bir toplumu toplum yapan değerler bunlarda mevcuttur.

Kitap dört üniteden oluşmaktadır. "*Sosyolojiye Giriş*" başlığındaki 1. ünite hazırlık çalışmaları altında öğrenciler çeşitli tavsiyelerle yönlendirilmektedirler. Sosyolojinin Alanı başlığında sosyolojinin mevcut iki gerçeklikten doğal gerçekliği değil, toplumsal olan gerçeklik alanını incelediği anlatılmaktadır. Sosyolojinin Konusu ve Tanımı başlığında, sosyolojinin Latince socio "*birlikte oluş, birliktelik*" ve Yunanca logic "*bilgi*" sözcüklerinden oluştuğu ve toplum bilgisi anlamına geldiği anlatılmaktadır. Sosyoloji teriminin ilk kez 1839'da Fransız filozofu Auguste Comte tarafından kullanıldığı vurgulanmıştır. Aynı konu başlığı altında toplumun bilimsel yönden geç incelenmesinin çeşitli nedenleri ele alınmıştır. Sosyolojinin inceleme alanları insan davranışları, ilişkileri, davranışın kalıp-

laşmış düzenlilikleri, davranışları belirlemede rol oynayan toplumsal çevrenin yapısal öğeleri, toplumsal hayatın koşulları, yasaları, toplumsal kişi, kişinin toplum içindeki yeri, toplumsal yapı, toplum, toplumsal gruplar, yığınlar, kategoriler, ekonomik, toplumsal ve siyasal kurumlar, kültür ve toplumsal değişme olarak sıralanmış ve bunların nesnel ve bütün olarak incelendiği anlatılmıştır.

Özer Ozankaya referans verilerek, sosyolojinin belli başlı amaçları da şöyle sıralanmıştır: a) Toplumları zaman ve yer bakımından nesnel ve somut koşulları içinde anlamak, b) Toplumların geçirmekte oldukları değişimin etkenlerini ve doğrultusunu açıklamak, c) Ayır ayrı toplumlar üzerinde yapılan bu açıklamaların sonuçlarına dayanarak, genellemelere varmaya çalışmak, d) İnsanlara kendi toplumlarının değişme süreci üzerinde etkili olma olanağını sağlamak.

"*Sosyolojinin Tanımı*" başlığında, 19. yüzyıl düşünürlerinin sosyolojiyi "*toplumsal gerçekliği inceleyen bilim*" olarak tanımladıklarından, toplumsal nitelikte olan her şeyi sosyolojinin konusu durumuna getiren ve tüm toplumsal bilimleri sosyolojinin bir dalı sayan görüşe "*sosyolojizm*" dendiğinden bahsedilerek sosyolojiyi iyice belirleyecek bir tanımda en azından iki özellik bulunması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bunlar sosyolojinin konusunun belirgin duruma gelmesi ve sosyolojinin tarih, antropoloji, etnografya, etnoloji, hukuk, ahlâk, ekonomi gibi diğer toplumsal bilimlerden açık seçik ayrılabilmesidir.

Bu çerçevede sosyolojinin neleri incelediği ve diğer toplumsal bilimlerden ne bakımdan ayrıldığı anlatıldıktan sonra, sosyolojinin tanımı verilmiştir. Buna göre sosyoloji; "*toplum içindeki toplumsal ilişkilerden ve toplumlar arası yakınlaşmalardan oluşan toplumsal yapı ve kurumların doğuş ve gelişmesini ve toplumların yapı ve işlevlerini etkileyen etmenleri inceleyen bilimdir.*" Daha kısa bir deyişle, "*sosyoloji toplumun oluşum, işleyiş ve gelişim yasalarını inceleyen bir toplumsal bilimdir.*"

"*Toplumsal Olay ve Toplumsal Olgu*" başlığında, sosyolojinin konusunun toplumsal olay ve olgulardan oluştuğu anlatılarak, bunların tanımı ve niteliği hakkında bilgi verilmektedir.

"*Toplumun Tanımı*" başlığında Joseph Fichter'in ve Gary Steiner'in toplum tanımları verilerek, bir insan topluluğunun "*toplum*" durumuna gelebilmesi için gereken koşullar sıralanmaktadır. Bunların başlıcaları şöyle verilmektedir:

- a) Belirli bir toprak parçasına (yurt) yerleşmiş olmak,
- b) Birlikte yaşama isteği taşımak,
- c) Ortak bir kültürü paylaşmak,
- d) Onu oluşturan bireyleriyle karşılaşmıyacak kadar uzun yaşam süresine sahip olmak.

Aynı başlık altında toplum ile toplumsal grup, toplumsal yığın ve toplumsal kategori ayrımı yapılmaktadır.

“*Toplumların Sınıflandırılması*” başlığında, toplumlar tarihsel gelişim süreci açısından sınıflandırılmaktadır. En ilkel toplumlarda, klan, boy, totem, aile, totemizm, mana, tabu gibi kavramlar işlenerek yönetenler-yönetilenler ayrımına değinilmektedir. Öz (Aşiret) de, kandaşlık, fetişizm, kölelik gibi kavramlar işlenmektedir. Kent (Site) de, kentlerin ortaya çıkışında etkili olan üç şeyden, ekonomi, din ve ortak düşmana karşı birlikte korunma istek ve ihtiyacından söz edilerek, ataerkil aile, çok tanrıcılık (politeizm), tüccar gibi kavramlar işlenmektedir. İmparatorluk ve feodalite’de monarşi, teokrasi, tek tanrıcılık (monoteizm), lonca, serf gibi kavramlar işlenerek feodalitenin yıkılış nedenlerinden bahsedilmektedir.

Günümüzde toplum sınıflamalarına geçildiğinde, basitlik, karmaşıklık, başat etkiye sahiplik, ilkellik –az gelişmişlik– gelişmişlik ölçütleri doğrultusunda yapılan sınıflamalar açıklanmaktadır.

“*Basit ve Karmaşık Toplumlar*” başlığında basit toplumlara “*kapalı toplum*”, karmaşık toplumlara “*açık toplum*” tanımlamaları verilmiştir. “*Başat Gruba Göre Sınıflandırma*” başlığında aile yönelimli topluma örnek olarak kabile, din yönelimli topluma örnek olarak kast, siyaset yönelimli topluma örnek olarak totaliter toplumlar, ekonomi yönelimli toplumlara örnek olarak bilim ve teknolojide ilerlemiş ülkeler anlatılmaktadır. “*Gelişmişlik Ölçütlerine Göre Sınıflandırma*” başlığında toplumların ilkel toplum, az gelişmiş toplum, gelişmiş toplum şekilleri anlatılmaktadır.

“*Sosyoloji Öğrenmenin Yararları*” başlığında, Lisenin öğrencisine genel kültür veren, onu akademik öğrenime ve hayata hazırlayan bir eğitim kurumu olduğu belirtildikten sonra, sosyoloji sayesinde öğrencinin toplumu, toplumsal grupları, sınıfları, kurumları, değerleri, bireyler arası ilişki ve etkileşimde rol oynayan etkenleri ve içinde yaşadığı toplumsal yapıyı yakından tanıyacağı, toplumsal çevresiyle daha

iyi ilişkiler kurmasını öğreneceği, insanlara anlayışla yaklaşacağı, başkalarını yargılamakten nesnellığe dayanmak gerektiğinin bilincine varacağı, toplumun yönlendirici rolünü, toplumsal grupların benzerliklerini, farklılıklarını, gizli ya da açık çatışmalarını gerçeğe uygun olarak algılayacağı, toplumsal sorunların kaynağına inmeyi alıkoyan peşin yargılardan koruyacağı, ütopyalardan uzaklaşacağı ve toplumsal gerçeğe yaklaşacağı vurgulanmaktadır. Ayrıca, sosyolojik bilgilerin özellikle eğitim, ticaret, yönetim, siyaset, medya gibi toplumsal ilişkilere daha açık mesleklerden olanlara son derece gerekli ve yararlı olacağı, bu bilgilerin onların başarısını büyük ölçüde artıracığı üzerinde durulmaktadır. Sosyoloji öğrenmenin bir başka yararı da siyasî rejimler hakkında doğru bilgilerin edinilmesidir. Toplumdaki her değişimde insan iradesinin önemli rolü olduğu, iyi bir vatandaşın, içinde yaşadığı toplumu daha yetkin duruma getirmesinin beklenildiği, kişinin toplumun gelişmesine etki yapan güçleri bilmemesinin çabalarını yanlış yöne yöneltebileceği vurgulanmaktadır. Toplumsal ilişkileri düzene koymak, toplumun gelişmesine bilinçli olarak katkıda bulunmak ya da toplumun plânlı değişimini gerçekleştirmek için sosyolojinin sağladığı bilimsel bilginin gerekliliği belirtilmiştir.

Bölümün sonunda Selman Erdem’in kaleme aldığı “*Sosyoloji Kurucuları ve Gelişimi*” başlıklı okuma parçasında, İbn Haldun’un *Mukaddime*’sinden, Saint-Simon’un “*toplumsal fizyolojisi*”nden, Auguste Comte’nin “*üç hal yasası*”ndan, Karl Marks’ın “*diyalektik*”inden, Durkheim’in “*intihar*”ından, makro ve mikro yaklaşımlardan, alan araştırmalarından ve 20. yüzyıl sosyolojisinin belli başlı temsilcileri Max Weber, Charles Wright Mills, Talcott Parsons, Robert K. Merton, Georges Gurvitch, Maurice Duverger’den bahsedilmektedir.

I.Ünitenin ikinci ana başlığı “*Sosyolojinin Diğer Bilimlerle İlişkisi*” altında, Sosyoloji-Tarih, Sosyoloji-Psikoloji, Sosyoloji-Antropoloji, Sosyoloji-Hukuk, Sosyoloji-Ekonomi, Sosyoloji-Siyaset Bilim, Sosyoloji-Coğrafya bilimleri arasındaki ilişkiler açıklanmıştır. Sosyoloji ve tarih bilimleri arasındaki ilişkide tarih sosyoloji için bir laboratuvar görevi görür, tarihin sağlayacağı bilimsel bilgi ile sosyoloji olay ya da olguları açıklayabilir, tarih olaylarla ilgilenirken bir defaya özgü yaşanmış bir durumu yani somut ve özel olanı ele alırken, sosyoloji her zaman tekrarlanabilen göç, toplumsal çözülme, toplumsal değişme gibi sorunları inceler ve onlarla ilgili genellemelere varmaya

çalışır, denmektedir. Sosyoloji ve psikoloji bilimleri arasındaki ilişkide psikolojinin insan davranışlarını konu edinen bilim dalı olduğu tek insan davranışlarını ve kişiliğini incelediği sosyolojinin ise bireyi belli bir toplumun, toplumsal grubun, kültürün içinde ele aldığı bireyler ve onların davranışlarıyla ayrı ayrı ilgilenmediği onları toplumsal birimler halinde bir “bütün” olarak ele aldığı vurgulanarak 20. yüzyılda sosyoloji ile psikolojinin etkileşiminden ortaya çıkan toplumsal (sosyal) psikolojinin ise bireyi toplum ile etkileşim halinde incelediği anlatılmaktadır. Sosyoloji ve Antropoloji bilimleri arasındaki ilişkiyi anlatırken fiziksel ve kültürel antropoloji olarak ikiye ayrılan antropolojinin insanın kökenini, biyolojik yapısını, bedensel özelliklerini, ırkları, ilkel toplulukları ve bunların kültürlerini incelediğini bu özelliği ile de günümüz toplumlarını konu alan sosyolojiye kaynak oluşturduğu belirtilmektedir. Sosyoloji ve Hukuk arasındaki ilişkide hukukun, bireylerin birbirleriyle ve toplum ile olan ilişkilerini düzenleyen ve devlet gücünün desteğindeki yaptırımlarla uyulması zorunlu duruma getirilen kurallar bütünü olduğu, nerede toplum varsa, orada hukukun olduğu, sosyolojinin hukuku toplumsal bir olgu olarak incelediği ve bunun bir sonucu olarak hukuk sosyolojisinin ortaya çıktığı belirtildikten sonra bir hukuk kuralının toplum yapısına ve koşullarına uygun olması gerektiği, yasa koyucuların toplum yapısını ve koşullarını iyi bilmeleri gerektiği bunun da sosyolojinin sağlayacağı bilimsel bilgi ile donanmakla olacağı, ayrıca hukuktan toplumsal yapıyı yenileyecek ve geliştirecek işlevler de beklediği vurgulanmaktadır. Sosyoloji ve Ekonomi arasında ilişki anlatılırken ekonomi; insanların ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin nasıl üretildiğini, dağıtıldığını, bölüştüğünü ve tüketildiğini inceleyen bir toplumsal bilim olarak tanımlanmakta başlıca amacının sınırlı üretim kaynaklarını en iyi şekilde kullanmayı sağlamak ve ekonomik olgular arasındaki neden-sonuç ilişkilerini ortaya çıkarmak olduğu belirtilmektedir. Sosyoloji ile ekonomi arasındaki temel fark ekonomi, insan ilişkilerinin özel bir türü ile ilgilenir. Sosyoloji ise, toplumsal sistemin bütünüyle ilgilenir, şeklinde belirtilmektedir. Belirli bir toplumda üretim sürecinde oluşan toplumsal ilişkileri, kurumları (üretici-tüketici, satıcı-alıcı, işçi-işveren dernek sendika gibi) özellik ve farklılıklarına göre betimlemek ve gruplamak sosyolojinin işi olarak anlatılmaktadır. Sosyoloji ile ekonomi arasındaki ilişkiden ekonomik sosyolojinin doğduğu da belirtilmektedir. Sosyoloji ve Siyaset Bilimi arasındaki ilişki anlatılırken, siyaset biliminin

ana konusunun devlet, iktidar ve iktidara etkide bulunan toplumsal güçler, siyasi partiler, siyasi rejimler, liderler, baskı grupları, seçimler ve ideolojiler olduğu, siyaset biliminin devletin ve diğer siyasal kurumların amaç ve işleyişlerinin yanında değişik toplumsal grup ve kurumların, iktidarın belirlenmesinde ve sürmesinde üstlendikleri rolleri incelediği belirtilmektedir. Siyaset bilimi olanın yanında olması gerekeni de ele alır, denildikten sonra, sosyoloji toplumsal gerçekliği bütünselliği ile ele alan olgusal bir bilim iken siyaset sosyolojisinin aile, eğitim, din, siyasal parti gibi kurumların toplumsal yapı ile ilişkisini araştırdığı ve araştırmalarında daha çok sosyolojinin yöntemlerini kullanarak düzenin adil bir duruma getirilmesi, değişmesi ve gelişmesi hakkında yargılarda bulunduğu üzerinde durulmaktadır. Sosyoloji-Coğrafya arasındaki ilişki ele alındığında coğrafya; dünyayı fiziksel, ekonomik, toplumsal, siyasal görünümüyle inceleyen bilim olarak tanımlanmakta fiziksel coğrafyanın yeryüzünün dağları, ormanları, vadileri, akarsuları, denizleri gibi doğal özellikleri ele alırken, toplumsal coğrafyanın insanların kurdukları köyler, kentler, yollar, fabrikalar ile ilgilendiği, toplumsal coğrafyanın kapsamına insanların çevre koşullarından nasıl etkilendikleri, çevreyi nasıl değiştirdiklerinin de girdiği belirtilmektedir. Kültür, büyük ölçüde doğa ile insan etkileşiminin ürünüdür, denilerek sosyolojinin konularından birinin kültür olduğunu anımsanacak olursa, sosyoloji ile coğrafya arasında sıkı bir ilişki olduğu ortaya çıkacaktır, denmektedir.

Sosyolojinin diğer bilimlerle ilişkisini anlatmak için şeker fabrikası örneği verilmiş ve tarihinin, psikoloğun, hukukçunun, iktisatçının, işletmecinin, siyaset bilimcinin, coğrafyacının ve sosyoloğun yapması gerekenler belirtilmektedir. Sosyolojinin diğer bilimlerle ilişkisini, sosyolojinin insan bilimleri içindeki yerini yorumlayarak özel sosyoloji dallarından bazılarını, Eğitim sosyolojisi, Bilgi sosyolojisi, Kent sosyolojisi ve Din sosyolojisine değinilmektedir. Aile sosyolojisi, köy sosyolojisi, sanayi sosyolojisi, ahlak sosyolojisi, hukuk sosyolojisi, sanat sosyolojisi sosyoloji dalları da zikredilmektedir. Daha sonra konuyla ilgili değerlendirme soruları yer almaktadır. Konunun sonunda yer alan Selman Erdem'in kaleme aldığı “*Türkiye’de Sosyolojinin Gelişimi ve Tarihçesi*” başlıklı okuma parçasında, ülkemizde sosyoloji çalışmalarının 19. yüzyılın sonlarına doğru Auguste Comte, Herbert Spencer, Le Play, Emile Durkheim gibi sosyologlardan yapılan çevirilerle başladığı Durkheim ekolünü Ziya

Gökalp'in, Le Play ekolünü de Prens Sabahattin'in temsil ettiği belirtilerek, dil, soy, gelenek, görenek, kavim, ümmet, millet aşamaları, kişilik, kültür, din, bilim, eğitim gibi kavramlar üzerinde durulmuştur. 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat kanunundan bahisle, Cumhuriyetten sonra İstanbul Darülfünunu'nda ilk sosyoloji kürsüsünün Ziya Gökalp tarafından kurulduğu üniversite ve lise ders kitaplarının okutulan Comte Durkheim sosyolojisinin etkisiyle hazırlandığı anlatılmıştır. Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyetinden bahisle, Mehmet İzzet'in batılı sosyologların kullandıkları yöntem ve tekniklerin bizde de kullanılmasına çalıştığı özellikle anket tekniğinin yaygınlaşmasında önemli rol aldığı vurgulanmıştır. 1933'de yapılan üniversite reformu ile Türkiye'ye gelen Alman sosyologları, iş sosyolojisinin temsilcisi Gerhard Kessler, ekonomik sosyolojinin temsilcisi W. Röpke, Türk sosyologlarından Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Nurettin Şazi Kösemihal, Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Behice Boran, Muzaffer Şerif Başoğlu gibi sosyologlar sosyolojinin Türkiye'de kurulup, gelişmesinde önemli rol oynamışlar, denilmektedir. Bunlar da kendi aralarında kuramsal sosyoloji ve uygulamalı sosyolojiye önem verişlerine göre sınıflandırılmışlardır. Mehmet Ali Şevki, Niyazi Berkes, İbrahim Yasa, Cavit Orhan Tütengil, Cahit Tanyol, Mübeccel Belik Kıray ağırlıklı olarak uygulamalı sosyoloji alanında çalışan sosyologlar arasında yer almışlardır.

Yine I. Ünitenin "*Sosyolojide Yöntem ve Araştırma Teknikleri*" başlığı altında bilimsel yöntemin ne olduğu, gözlem; basit gözlem; katılımsız gözlem, katımlı gözlem; sistematik gözlem, hipotez, kuram, yasa gibi kavramlar işlenmektedir. "*Sosyolojide Kullanılan Başlıca Yöntemler*" başlığında yöntem ve araştırma tekniklerine değinilmiş, tümdengelim, tümevarım, karşılaştırmalı yöntem anlatılmıştır. "*Bilimsel Çalışmalarda Ön Kabuller*" başlığında Nesnellik, Somutluk, Nedensellik, Kesinlik, Bilmediğini Farz Etmek, Konunun Sınırlandırılması, Toplumsal Olayların Bütünlüğü, Toplumsal Olayların Değişebilirliği ilkeleri anlatılmıştır.

"*Bilimin Nitelikleri*" başlığında ise bilimin olgusal, nesnel, genelleyici, eleştirici ve sorgulayıcı, mantıksal olduğu anlatılmıştır. "*Sosyolojinin Bilim Olduğunun Göstergeleri*" başlığında sosyolojinin nesnel gerçeği konu edinmesi, bilimsel yöntemi kullanması, felsefi ve doktriner değer sistemlerinden uzak kalmayı başarmış olması, her bilim gibi üç amacının olması belirtilecek sıralanmıştır. "*Sosyolojinin İnsan Bilimleri İçindeki*

Yeri" başlığında formel bilimler, doğa bilimleri, insan bilimleri içinde sosyolojinin yerinden bahsedilmektedir.

"*Sosyolojik Araştırmada Veri Toplama Teknikleri*" başlığında kuramsal ve alan araştırmaların makro ve mikro yaklaşımlardan veri ve kaynaklardan söz edildikten sonra veri toplama teknikleri olarak anket, monografi, olay incelemesi, sosyometri, görüşme (mülakat), istatistik'ten bahsedilmektedir. Konunun sonunda değerlendirme soruları yer almaktadır. Ünitenin sonunda Prof. Dr. Birsen Gökçe'nin **Toplumsal Bilimlerde Araştırma** adlı kitabından kısaltılarak alınan "*Orta Öğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları*" başlıklı okuma parçası yer almaktadır.

Selman Erdem'in 4 üniteden oluşan **Liseler İçin Sosyoloji Ders Kitabı** nitelik açısından zengindir. Lise seviyesindeki öğrenci için gerekli bilgi ve donanımına sahiptir. Okuma parçaları ilgi çekicidir. Sosyoloji lise çağında ve üniversiteye hazırlanan, hayata atılmayı planlayan gençler için çok önemli ve gerekli bir kültür dersidir. Kitabın dili anlaşılır, üslubu akıcıdır. Sosyolojinin tarihçesinin, konusunun ve temel kavramlarının yer aldığı I. Üniteyi etraflıca irdeledik. Kendisini ve içinde yaşadığı toplumunu tanıması ve o toplum içerisinde etken bir rol almaya aday gençlerin bu bilgileri pratik hayata geçirirlerinde bu dersin etkili ve faydalı olacağını bekliyoruz.

Kitabın II. ünitesinde "*Toplumsal Yapı*" başlığında Toplumsal Yapı ve Toplumsal İlişkiler; Toplumsal İlişki ile İlgili Temel Kavramlar, Statü ve Roller, Değerler, Normlar, Toplumsal Kontrol, Toplumsal Sapma gibi kavramlar açıklanmaktadır. Prof. Dr. Özer Ozankaya'nın **Toplumbilim** kitabından alınan "*Toplumsal Yapı Öğeleri: Temel Toplumsal İşlevler*" başlıklı okuma parçası konunun sonunda yer almaktadır. Toplumsal Gruplar başlığı altında toplumsal grup ve özellikleri, çeşitli örnekleri işlenmektedir. Toplumsal grup örneklerine köy öncesi ve köy, kent ve metropoller, millet gösterilmektedir. Toplumsal Tabakalaşma ve Toplumsal Hareketlilik başlığında tabakalaşma, tabakalaşma türleri; kapalı, yarı kapalı, açık sınıf tabakalaşmaları anlatılmaktadır. Toplumsal hareketlilik, dikey ve yatay hareketlilik kavramları işlenmektedir. Bu konu ve ünite Ziya Gökalp'in **Türkçülüğün Esasları**'ndan alınan "*Millet Nedir?*" Okuma parçasıyla son bulmaktadır.

III.ünitede "*Kültür ve Toplumsal Kurumlar*" başlığında kültür; kültürün anlamı, tanımı, özellikleri, işlevleri, kültürün kazanılması konuları işlenmektedir.

Toplumsal Kurumlar; toplumsal kurumun anlamı, kültür-toplumsal kurum ilişkisi, toplumsal kurumun çeşitleri anlatılmaktadır. Aile ve Akrabalık; temel kurum olarak aile, ailenin anlamı, aile ve akrabalık, ailenin özellikleri ve temel işlevleri, evlilik türleri, aile türleri, boşanma ve sonuçları, kadının toplumsal yeri konuları ele alınmaktadır. Din; sosyolojik açıdan din, din ve toplumsal düzen, din ve laiklik konuları etraflıca işlenmektedir. Bu konunun sonunda Prof. Dr. Çetin Özek'in **Devlet ve Din** adlı kitabından kısaltılarak alınan "*Lâik Siyasal Düzenin Nitelikleri*" başlığındaki okuma parçası yer almaktadır. Ekonomi; ekonominin anlamı, temel öğeleri, üretim, tüketim, tasarruf, bölüşüm, ekonomik sistemler başlıkları altında incelenmektedir. Konunun sonunda Başbakanlık Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nün **Türkiye** adlı kitabından alınan "*Güney Doğu Anadolu Projesi*" başlıklı okuma parçası yer almaktadır. Siyaset; siyasetin anlamı, temel kurumları, siyasi yönetim şekilleri, Atatürkçü Düşünce Sistemi, bütünlük niteliği, yabancı ideolojilerden farkı anlatılmaktadır. Özellikle bu konular gençler için önemli bilgiler içermektedir. Ünite Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi** adlı kitabından kısaltılarak alınan "*Atatürk'ün Akla ve Bilime Verdiği Önem*" başlıklı okuma parçasıyla son bulmaktadır.

IV. ünite "*Toplumsal Değişme*" başlığında toplumsal değişme, tanımı, temel kavramları, gelişme, evrim, ilerleme, ihtilâl, inkılâp, isyan, hükümet darbesi gibi kavramları işlemektedir. Toplumsal değişmeyi açıklayan yaklaşımlar; büyük boy, orta boy, küçük boy kuramlar anlatılmaktadır. Toplumsal değişmeyi etkileyen faktörler; fizik çevre, ekonomi, bilim ve teknoloji, kültür, demografi, kitle iletişim araçları ele alınarak açıklanmıştır. Toplumsal değişme tipleri; serbest toplumsal değişmeler, müdahale yoluyla

toplumsal değişmeler, demokratik planlı, baskı yoluyla değiştirme anlatılmaktadır. Konunun sonunda Prof. Dr. Sami Güven'in **Türkiye'de Sosyal Planlama** adlı kitabından alınan "*Dengeli Kalkınma İçin Plânlama*" başlıklı okuma parçası yer almaktadır. Toplumsal gelişmenin öğeleri; ekonomik büyüme, orta tabaka genişlemesi, toplumsal bütünleşme konuları ele alınmaktadır. Toplumsal Çözülme ve Nedenleri; toplumsal çözülmenin anlamı, nedenleri, iş bölümü yetersizliği, örgütlenme yetersizliği, demokratik kurumsallaşma yetersizliği, millî birlik bilincinin zayıflaması konuları açıklanmaktadır. Türkiye'de toplumsal değişme; Tanzimat öncesi, Tanzimat dönemi, Cumhuriyet dönemi olarak ortaya konulmaktadır. Konunun ve ünitenin sonunda Prof. Dr. Mustafa E. Erkal'ın **Sosyoloji** kitabından alınan "*Sosyal Çözülme Doğuran Faktörler*" başlıklı okuma parçası yer almaktadır.

Kitabın sonunda Kaynakça'dan önce yer alan Sözlük kavramların pekişmesi açısından eksiklerine rağmen faydalıdır. Kitapta MEB müfredatına göre yer alan ve 4 ünite altında işlenen konulardaki yeterliliğe rağmen daha önce yayınlanan sosyoloji ders kitaplarından biri olan Prof. Dr. Nihat Nirun'un **Sosyoloji**¹ kitabındaki sistematik bilgi akışını ve bütünlüğünü burada bulamıyoruz. İmkânların elverdiği ölçüde yayınlanmış bu kitabın sosyoloji biliminin yararlılığı çerçevesinde pedagojik anlamda öğretmen ve öğrencinin de maharetiyle faydalı olacağını umuyoruz.

NOTLAR

1. Prof. Dr. Nihat Nirun, *Sosyoloji*, MEB Devlet Kitapları, İstanbul 1986.

“Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni” Hakkında

Dr. Mehmet Yaşar ERTAŞ

Marmara Üniversitesi, Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi

Geniş bir coğrafyada 700 yıl gibi uzun bir süre egemenlik kuran Osmanlı, farklı ulus, din ve kültürleri kaynaştırarak büyük bir dünya medeniyeti kurmuştur.

Bu sebeple, Osmanlı Devleti’nin tarihi, siyasi ve sosyal etkileri bakımından dünya tarihinin en önemli kesitlerinden birini oluşturur. Son zamanlarda başta Türkiye olmak üzere birçok ülkedeki Osmanlı araştırmalarında bu husus daha belirgin bir şekilde vurgulanmaya başlanmıştır. Ancak, Osmanlı’nın siyasi ve kültür mirasının büyüklüğü karşısında, yapılan çalışmaların yetersiz olduğu da bir gerçektir.

Osmanlı tarih yazıcılığında, yakın zamana kadar siyasi tarih çalışmaları ana eksenini oluştururken son dönemlerde, yerel tarih çalışmaları, Osmanlı kültür dokusu ve Osmanlı sanatı üzerine yapılan araştırmalar gözle görünür bir şekilde çoğalmaya başladı. Özellikle, Osmanlı Devleti’nin kuruluşunun 700. yıl anısına hazırlanan kitap ve makalelerle, Osmanlı döneminin toplumsal ve kültürel yapısı hakkında kayda değer bilgi birikimi sağlandı.

Tüm bu çalışmalara rağmen, Osmanlı tarih yazıcılığında önemli bir eksiklik dikkat çekmektedir. Osmanlı’nın toplumsal-kültürel yapısı ile bu döneme ait taşınır veya taşınmaz kültür eserleriyle ilgili araştırmaların bölgelere dağılımında büyük bir oransızlık görülmektedir. Araştırmaların çoğusu Anadolu ve Rumeli üzerinde yoğunlaşırken, Kuzey Afrika ve Ortadoğu’daki Osmanlı’nın siyasi ve kültürel varlığına ilgisiz kalınmıştır. Halbuki, Ortadoğu toprakları, hem dini hem de stratejik açıdan Osmanlı

yöneticilerinin en fazla önem verdikleri bölgelerin başında gelmekteydi.

Ortadoğu’daki Osmanlı varlığına olan bu ilgisizliğin birçok sebebi bulunmaktadır. Bilindiği gibi, Ortadoğu’daki Arap eyaletlerinin hemen hemen tümü, Avrupalı ülkelerin kışkırtması ve yönlendirmesiyle oluşan isyanların sonucunda Osmanlı Devleti’nden koparılmıştır. Bu nedenle, bölgede kurulan Arap devletleri Osmanlı’yı sömürgeci güç ve düşman olarak algılamışlar ve bununla bağlantılı siyaset takip etmişlerdir. Yine, Osmanlı hakimiyeti sonrasında hem Arapların Türklerle kültürel bağlarını zayıflatmak ve hem de bölgede Avrupa sömürgeciliğini yerleştirmek amacıyla Avrupalı araştırmacılar Osmanlı hakkında olumsuz bir imaj yerleştirmişlerdir. Oryantalist tarihçilerin bilimsel nitelikten uzak çalışmaları ve Arap devletlerinin takındığı politikalar sebebiyle hem batı hem de Arap dünyasında yakın döneme kadar, Ortadoğu’daki Osmanlı varlığı yok farzedildi ve araştırmaya değer görülmedi.

Bir diğer sebep ise Türkiye Cumhuriyeti ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin istenilen düzeyde olmaması ve Araplar ile Türkler arasındaki kültürel iletişimin kopmasıdır. Bu durum, Arap araştırmacılarının Osmanlı’yı görmemezlikten gelmelerine karşın, Türk tarihçilerinin de uzun bir süre Osmanlı’nın Arap eyaletlerine ilgisiz kalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, bölge ile ilgilenen Türk araştırmacıları da Arap hükümetleri tarafından engellenmiş veya büyük zorluklarla karşılaşmışlardır.

Tüm bu olumsuz koşullara rağmen Osmanlı’nın Ortadoğu’daki siyasi ve kültürel varlığı, hem batılı hem de Arap araştırmacıları tarafından yeniden yorumlanmaya başlanmıştır. Yapılan çalışmalarla, Türklerin Ortadoğu’ya sanılandan çok daha fazla emek ve eser verdiği ortaya konulmaya başlanmıştır. Türkiye’de de bu yöndeki araştırmalar ve etkinlikler büyük bir ivme kazanmaktadır. Bu konudaki en kapsamlı ve en büyük etkinliklerden birisi, “Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni” adıyla 25-28 Ekim 2000 tarihleri arasında Hatay’da düzenlendi. Atatürk Kültür Merkezi ve Mustafa Kemal Üniversitesi tarafından organize edilen toplantının amacı, “Ortadoğu ve Kuzey Afrika’daki tarihi ortak miras kabul edilen Osmanlı mimari eserlerinin bilimsel zeminde gündeme getirilmesi ve Osmanlı kültürünün, Osmanlı’nın yönetimini üstlendiği ülkeler açısından bütün yönleriyle incelenmesi” olarak özetlenebilir. Bunun yanı sıra, Atatürk Yüksek Kurumu

Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, protokol konuşmalarında toplantının hedefini daha da genişletmiştir. Tarihinde hiçbirzaman sömürgeciliğe ve soykırıma tevessül etmeyen Türkler hakkında Arap dünyasındaki olumsuz düşüncelerin haksızlığını ortaya koymak ve Ortadoğu toplumları arasındaki barış ve dostluğa katkıda bulunmak.

Programın, Ortadoğu'ya has kültürlerin bir arada yaşadığı ve tarihi dokusunu koruyan Hatay'da düzenlenmesi de isabetli olmuştur. Bununla birlikte, tertip komitesinin bu toplantıyı aslında Arap ülkelerinden birisinde yapmayı amaçladığı, ancak sözkonusu devletlerden olumlu bir yanıt alınmadığı için Hatay ilinin tercih edildiği, yine Prof. Dr. Tural'ın kapanış konuşmasında ifade edilmiştir.

Toplantı gerek bilimsellik gerek organizasyon açısından oldukça başarılıydı. Birbirinden orjinal ve tatminkar bildirilerin yanısıra tertip komitesinin oluşturduğu sıcak ve samimi ortamda katılımcılar arasında gelişen diyaloglar bilgi şöleninin hedefine ulaştığını göstermektedir. Bu etkinlik, bilim dünyasının dikkatlerini Ortadoğu'daki Osmanlı kültür izlerine yönlendirirken konuyla ilgili bilimsel, kültürel ve siyasi yeni okumaların zenginleşmesine önayak olacaktır. Ayrıca, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki yok olmaya terkedilen veya kasıtlı bir şekilde tahrip edilen Türk varlığının "tarihi ortak miras" olarak korunması ve yaşatılması hususunda bilimsel bir bilinç ortaya konulmuştur.

Daha çok sanat tarihçilerinin katıldığı toplantıda az da olsa Ortadoğu uzmanı tarihçileri de bildiri sunmuştur. Bildiri başlıkları, Osmanlıların bölgedeki mimari ve sanat eserleri ile Osmanlı mimari ve kültürel zihniyetinin her alanda tarihten günümüze kadar süregelen etkileri gibi oldukça zengin bir muhtevada seçilmiştir. Toplantının açılış gününde Prof. Dr. Salim Çöhçe, Türklerin Ortadoğu'ya gelişleri ve bölgedeki siyasi ve kültürel hakimiyetlerinin tesisleriyle ilgili çalışmasıyla tarihsel bir altyapı oluşturmuştur. Yrd. Doç. Dr. Nuri Yavuz ile Yrd. Doç. Dr. Halil Aytekin'in birlikte hazırladığı Yavuz'un sunduğu "*Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'ya Yönelik Eğitim Sistemi*" adlı bildiride, Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde dahi Arap eyaletlerine yönelik büyük bir eğitim seferberliğine giriştiğini ve Anadolu vilayetlerinden daha çok Ortadoğu'da okul yapıldığını istatistiki bilgilerle izah edilmiştir. Prof. Dr. Ercüment Kuran'ın, "*Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Arap Asıllı*

Osmanlı Aydınları" çalışmasında ise Osmanlı eğitim kurumlarında yetişen Arap asıllı aydınlarının sayısının bir hayli çok olduğu ve Arafaların Osmanlı'dan ayrılmaları sonucunda Osmanlı ülkesinden Ortadoğu'ya büyük bir beyin göçü yaşandığı vurgulanmıştır.

Bölgedeki şehirlerin gelişmesinde ve konut mimarisinin teşekkülündeki Osmanlı etkisi hakkında; Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu "*Beer-Sheva-XIX. Yüzyılda Bir Çöl Yerleşimi*", Prof. Dr. Baha Tanman "*Osmanlı Dönemi'nde Kudüs: Kent Dokusu, Mimarlık ve Çini Sanatına İlişkin Bir Araştırmanın İlk Sonuçları*", Prof. Dr. Fernando Varanda "*Yüksek Yemen'deki İnşa Edilmiş Mekanların Özellikleri*", Dr. Mahmut Hretani "*Halep'teki Osmanlı Yapılarındaki Yerel Etkileri*", Beji Ben Mami "*Tunus Şehrinde Osmanlı Mimarisi ve Sanatsal Etkileri*", Doç. Dr. Bülent Uluengin ve Yrd. Doç. Dr. Nihâl Uluengin "*Mekke'de Osmanlı Dönemi, Geleneksel Konut Mimarisi-Plan ve Kullanım Özellikleri*" adlı bildirimler sunuldu.

Ortadoğu kentlerinde Osmanlı döneminde yapılan veya restore edilen dinî ve sivil mimari eserlerle ilgili de önemli çalışmalar hazırlanmıştı: Prof. Dr. Abdüsselâm Uluçam "*Irak'taki Osmanlı Mimarisinden Örnekler*", Dr. Saleh Lamei "*Kahire'de Osmanlı Dönemi Dinî Yapılarının Tipolojisi*", Prof. Dr. Doris Abouseif "*Kahire'deki Mehmet Ali Paş Türbesi*", Prof. Dr. Aynur Durukan, "*Taşınamayan Kültür Varlıkları ile Halfeti ve Çevresi*", Mehmet Tekin "*Hatay'da Osmanlı Dönemi Eserleri*", Prof. Dr. İnci N. Aslanoğlu "*Fransız Manda Yönetiminde İskenderun Sancağı: Kentsel ve Mimari Değişimleri İskenderun, Antakya ve Kırıkhan*", Yrd. Doç. Dr. "*Antep'deki Osmanlı Dönemi Eserleri*", Dr. Mehmet Yaşar Ertaş "*1759 Şam Depreminde Büyük Hasar Gören Emeviye, Selimiye ve Süleymaniye Camilerinin Onarımı*". Prof. Dr. Enver Konukçu'nun "*Osmanlı Seyahatnamelerinde Hatay*" çalışmasında ise Hatay ve çevresi, burayı gezen seyyahların izlenimleriyle anlatılmıştır.

Doç. Dr. Suphi Saatçi'nin "*Arşiv Vesikalarına Göre Osmanlı Devleti'nin Güney Eyaletlerinde Yapılan Restorasyon ve İmar Çalışmaları*" bildirisinde Osmanlı restorasyon çalışmaları özetlenmiştir. Prof. Dr. Ayşıl Tükel Yavuz, "*Osmanlı Kentlerinin Korunmasında Özgünlük Sorunu*" başlıklı tebliği ile günümüzde yapılan restorasyon çalışmalarının bazı yanlışlıklarına dikkat çekti ve mimari dokunun korunmasına yönelik önerilerde bulundu. Dr. Abdülkadir Dündar ise "*16. Yüzyılda Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan'daki İmar*

ve İnşa Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Bazı Osmanlı Mimarları” bildirisini ile Ortadoğu’da çalışmış Osmanlı mimarları hakkında önemli veriler sundu.

Osmanlı Devleti’nin Ortadoğu’daki en büyük yatırımlarından birisi de Hicaz demiryolu hattı ve tren istasyonlarıydı. II. Abdülhamid döneminde maddi ve manevi büyük bir seferberlikle inşa edilen tren yolu, maalesef kısa bir sürede yok edilmiştir. Günümüze, bu muazzam eserden yalnızca harabe halindeki istasyon binaları kalmıştır. Toplantıda, bu konuda önemli araştırmalar ortaya konmuştur. Sadi Bayram “*Hicaz Demiryolları ve Vakıflar*” tebliğiyle demiryolunun inşa süreci ve finansmanı üzerinde durmuştur. Prof. Dr. İbrahim Numan’ın “*Suudi Arabistan’daki Demiryolları İstasyonları*” ile Dr. Farouk Rami Daher’in “*II. Abdülhamid’in İslam Siyasetinin Son Eseri: Darb Al Hajj Al Shami’deki Hicaz Demiryolu Hattı*” çalışmaları demiryolu ve istasyonlar hakkında bilgi verirken bu yapıların günümüzdeki durumunu da gündeme getirmişlerdir.

Demiryolunun yanı sıra Osmanlı’nın güneyindeki karayolu ağı ve yol üzerinde bulunan menzil külliyesi hakkında Prof. Dr. Gönül Cantay “*Osmanlı Dönemi’nde Güney-Doğu Anadolu’da Ticaret Yolları ve Menzil Kuruluşları*” ile Yrd. Doç. Dr. Fatih Müderrisoğlu “*Osmanlı Dönemi’ndeki Anadolu Sağ Yolunun Adana-Antakya Güzergâhı Üzerindeki Menzillerin Bugünkü İzleri*” adlı bildiriler sunulmuştur.

Yukarıdaki başlıkların dışında programda önemli ayrıntılarla ilgili de bildiriler sunulmuştur. Prof. Dr. Örcün Barışta “*Kâbe ve Ravza-ı Mutahara ile İlgili İşlemeler Üzerine*”, Doç. Dr. Zeki Sönmez “*Osmanlı Kumaş Sanatı İçinde Suriye Dokumacılığının Yeri*”, Dr. Kawter Abu Al-Feouh Al Leathy “*Kahire Koleksiyonu’ndaki Osmanlı Saray Halıları*”, Prof. Dr. Gönül Öney, “*Şam İşi Adını Alan Çini ve Seramiklerin İznik ve Şam’a Özgü Farklılıkları*”, Prof. Dr. Hüsrev Subaşı “*Türk Hattatlığının Arap Hattatlığını Etkilemesi Üzerine Düşünceler*”, Prof. Dr. Zeren Tanındı “*Osmanlı Döneminde Eyaletlerde Kitap Sanatı*”, Dr. Nadia Erzini, “*Fas Kitap Sanatında Osmanlı Etkileri*”, Prof. Dr. Halit Çal “*Hatay Kapı Tokmakları*”, Yrd. Doç. Dr. Hasan Karaköse “*Sultan*

II. Abdülhamid’in Halep’teki Çiftlikleri ve Arazi-i Mahsusa’nın İdaresi”, Prof. Dr. Abdeljelil Temimi “*Bilan ve Dünyada Arkeoloji Çalışmaları Üzerindeki Kongrelere Bakış*”, Prof. Dr. Nasrullah el-Tirazî “*Osmanlı Türklerinin 1517’de Mısır Fethinden Sonra İdari ve Askeri Nizamları*”. Doç. Dr. M. Akif Tural’ın Fransız işgalinden Hatay’ın kurtarılması konusunda Atatürk’ün ve yiğit Hataylıların çalışmalarını anlatan tebliğini kitap halinde basılınca her aydın okumalıdır.

Atatürk Kültür Merkezi asıl üyelerinden ve toplantının son oturumunun başkanlığını yapan Prof. Dr. Berin Yurdadoğ hanımefendi, güzel Türkçesi ile protokol konuşmaları ve bildirilerde dikkat çekilen konular üzerinde kısa da olsa önemli değerlendirmelerde bulundu.

Birbirinden değerli bilimsel çalışmaların sunulduğu “**Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni**” bütün katılımcılar açısından yararlı geçti. Toplantıya katılan biri olarak, büyük kazanımlarla geri döndüğümü ifade etmeliyim. Böyle-sine büyük bir programın başarısı, komite başkanları ve üyeleri ile sekreteryanın olağanüstü çalışmalarıyla ortaya konmuştur. Tertip komitesi başkanı Prof. Dr. Sadık Tural ile eş başkan Mustafa Kemal Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Haluk İpek, toplantının başından sonuna dek, bilimadamlarının yanından ayrılmadılar. Komite başkan yardımcısı İmran Baba ile genel sekreter Şebnem Ercebeci büyük özveri ile çalıştılar. Prof. Dr. Sadık Tural’ın “*benim akıl hocalarım*” dediği Prof. Dr. Örcün Barışta, Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu, Prof. Dr. Aysıl Tükel Yavuz, Prof. Dr. Hakkı Acun, Prof. Dr. Nihat Boydaş ve Mehmet Tekin’den oluşan komite üyelerinin bu etkinliğin oluşmasına büyük katkı sağlamışlardır. Ayrıca, başta Hatay valisi Yener Rakıcioğlu olmak üzere İskenderun, Payas ve Dörtöyl belediye başkanları da hem etkinlik için yoğun mesai sarfettiler hem de konukların ağırlanmasıyla oldukça misafirperver davrandılar. Bilim dünyasına büyük katkı sağlayacağını umduğum “**Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri**” konulu bilgi şölenini düzenleyenleri, emeği geçenleri ve bilim adamlarını kutluyorum.

“Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı”

Saim KESKİN

A.P.K. Uzmani

“**U**luslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı”, 26-28 Mayıs 2000 tarihleri arasında İçel’de yapıldı. İçişleri Bakanlığı Mezitli Eğitim ve Dinlenme Tesislerinde İlesam tarafından düzenlenen Kurultay, Kültür Bakanlığının büyük katkısı, İçel Valiliği, Mersin Büyük Şehir Belediye Başkanlığının yardım ve destekleriyle başarılı geçti. Kurultay için İlesam’a başvuran 180 bilim adamı içinden bütçe imkânları göz önünde bulundurularak; Türkiye’den 65 bilim adamı, Azerbaycan, Çin (Doğu Türkistan), İran, Kazakistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Türkmenistan, Özbekistan, Rusya (Karaçay) ve Yugoslavya olmak üzere yurt dışından 23 bilim adamı davet edildi.

Kurultay, 26 Mayıs Cuma günü, sırasıyla İlesam Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Prof. Dr. Naci Kınacıoğlu, Mersin Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Uğur Oral, Mersin Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Macit Özcan adına Başkan Yardımcısı, İçel Valisi Sayın Şenol Engin ve Kültür Bakanı Sayın İstemihan Talay adına Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürü Sayın Seyhan Livanelioğlu’nun Dedem Korkut Salonu’nda açılış konuşmalarıyla başladı. Çok sayıda izleyicinin katıldığı kurultaya 120 kişi telgraflarıyla katıldılar.

Kurultayın birinci gününde Dedem Korkut ve Köroğlu salonlarında altı oturum yapıldı. İkinci günde tek salonda 4 oturum yapılarak, toplam 10 oturumda delegeler tebliğini sundular.

İçel Valisi Sayın Şenol ENGİN, Kurultay şerefine ikinci günü akşamı İçişleri Bakanlığı Eğitim ve Dinlenme Tesisleri’nde yemek verdi. Devlet ses sanatçısı Sayın Dr. Armağan Elçi, saz sanatçıları eşliğinde muhteşem sesiyle söylediği özenle seçilmiş şarkılarla ve güzelliğiyle konukları büyüledi.

Kurultayın üçüncü gününde gezi programı vardı. Mersin Büyükşehir Belediye Başkanlığının tahsis ettiği iki otobüs ile altı saat süren bir gezi yapıldı. Antik şehir görüldü. İçel Müze Müdürlüğünden görevlendirilen Arkeolog Sayın Zeki Akcan ve Arkeolog Sayın Mustafa Ergün gezide rehberlik etti. Kargıpınarı Kasabası Yöresel Kültür-Sanat Derneğinin hazırladığı ağırlama müzik ve folklor gösterileri dernek salonunda izlendi. Daha sonra sırasıyla Kanlıdivane Örenyeri, Paşa Türbesi, Cennet-Cehennem Çöküğü ve Narlıkuyu Astım Mağarası gezildi. Konuklar çok memnun kaldılar. Özellikle Kargıpınarı Yöresel Kültür ve Sanat Derneği Başkanı Sayın Mehmet Doğan’ın hazırladığı müzik ve folklor gösterileri çok etkileyiciydi.

Oturumlar sonunda, Sayın Prof. Dr. Töre Mirzayev ve Sayın Prof. Dr. Abdurrahman Güzel tarafından kurultay değerlendirme konuşması yapıldı. Türk edebiyatı terimlerinin hazırlanması, Türk halk edebiyatının Türk edebiyatı içindeki yeri ve öneminin, Türk halk edebiyatının diğer bilim dalları üzerinde müşterek çalışmalar yapılması, yayın ilkelerinin belirlenmesi, internette Türk dünyası Türk halk edebiyatı derslerinin bir sömestreden 4-6 sömestreye çıkarılmasının sağlanması ve Türk Dünyası Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi projesi hazırlanarak yürürlüğe sokulması konularına değinildi.

Kurultay, İlesam Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Prof. Dr. Naci Kınacıoğlu Türk halk edebiyatının bir konusunda, bir yıl sonra, ikinci kurultayın tekrar İçel’de yapılması dilekleriyle kurultayın kapanış konuşmasını yaptı.

Ayrıca kurultaya emeği geçenlere plaket, delegelere teşekkür belgesi verildi.

Kurultay’da sunulan tebliğlerin 2001 yılının ilk altı ayı içinde basılarak ilgili çevreler ve kamuoyuna sunulacağını ümit ediyorum.

Kurultayın açılış konuşmalarından bazı bölümlerini siz okurlara aktarmak istiyorum. İlesam Başkanı Sayın Prof. Dr. Naci Kınacıoğlu: “... halk edebiyatı, millî birliğimizin kolektif bilincini oluşturan asıl unsurdur”, dedi.

Yurt dışı gezisi sebebiyle kurultaya katılamayan Kültür Bakanı Sayın İstemihan Talay’ın konuşma metnini okuyan HAGEM Genel Müdürü Sayın Seyhan Livanelioğlu: “Aynı soydan gelen, aynı dili konuşan fakat ayrı coğrafi bölgelerde yaşayan halkların kültürel yaşamlarında da benzerlikler ve ortaklıklar olması yadsınmaz bir gerçektir. (...) Ulusumuzun kültürel

değerlerini, çok geniş bir coğrafyaya yayılan Türk dünyasının köklerine inerek öğrenmek ve tanımak kültürel birlikteliği pekiştireceği gibi halk edebiyatı terminolojisindeki ortak noktaların da ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacaktır”, dedi. Kurultay arefesinde hastaneye kaldırılan Sayın Prof. Dr. Şükrü Elçin’in mesajını okuyan Yard. Doç. Dr. İsmet Çetin: “Her bir toplum kendine, daha köklü ve daha kadim bu tarihten mazi ve kendine özgü bir kültür zemini inşa etme yoluna girer. İşte her yeni akım için en önemli kaynak “halk edebiyatı” diye tarif edilen edebî eserler olarak öne çıkar (...) Böylece, ülkemizde folklor bilimi, daha çok “Türk halk edebiyatı” üzerine yapılan araştırmalar biçiminde kendini gösterir (...) Türk yurtlarının büyük bölümü XIX. yüzyıldan itibaren önce Çarlık Rusya’nın ve ardından yerine geçen yeni bir marxist rejim kuran Sovyet Rusya’nın sömürgeleri konumuna gelmiştir. Türk yurtları üzerinde ‘halk edebiyatı’ ile ilgili araştırmalar da, bu sıralarda başlatılmıştır. Bu çalışmaların değişmez amacı, buralarda yaşayan Türk halkını daha küçük birimlere ayırtmak, onlara yeni ve farklı kimlikler kazandırma, aralarında mevcut birlik ve dayanışma bağlarını koparmak ve onları daha kolay yönetir hâle getirmek olmuştur”, dedi.

“Uluslar Arası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı”nın Düzenleme Kurulu, Prof. Dr. Naci Kınacıoğlu, Yard. Doç. Dr. İsmet Çetin, Yard. Doç. Dr. Ramazan Acun, Osman Oktay ve Ahmet Çakır tarafından; Yürütme Kurulu, Prof. Dr. Naci Kınacıoğlu, Yard. Doç. Dr. Ayşe Yücel, Yard. Doç. Dr. Ali Yakıcı, Mehmet Çalışkan tarafından; Danışma Kurulu, Prof. Dr. Şükrü Elçin, Prof. Dr. Umay Günay-Türkeş, Prof. Dr. Dursun Yıldırım, Prof. Dr. İsa Özkan tarafından, sekreteryaya görevi ise; Selma Eker-Demirci ve Neslihan Karataş tarafından yürütülmüştür.

Kurultay konuları: 1) Halk Edebiyatı Terim Sorunu, 2) Halk Edebiyatında Şekil ve Tür, 3) Halk Edebiyatında Araştırma Yöntem ve Etkileri, 4) Halk Edebiyatı Alanı Teorileri, 5) Halk Edebiyatı Çalışmalarında Bilgisayar Kullanımı, 6) Halk Edebiyatı Çalışmalarının Yayım ve Pazarlama Problemleri, 7) Sosyo-Kültürel Alanda Halk Edebiyatı ve Kullanım Alanları şeklinde düzenlenmiştir.

Kurultay’a davet edilen delegelerin isim listesi: Yard. Doç. Dr. Mehmet Akça, Nuri Adıyeye, Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın, Dr. Bahar Akarpınar, Prof. Dr. Abdıldacan Akmatiev, Doç. Dr. Fadlı Ali, Ümit Aloğlu, Doç. Dr. Ali Berat Alptekin, Doç. Dr. Ebulfez Kulu Amanoğlu, Doç. Dr. Erman Artun, Prof. Dr. Asipova Nurbübü Asanaliyevna, Prof. Dr. Ensar Aslan, Prof. Dr. Amanmurat Baybıradov, Osman Baymak, Dr. Hande Birkalan, Nurtay Borbiyev, Şeref Boyraz, Prof. Dr. Feridun Agası (Celilov), Doç. Dr. Mustafa Cemiloğlu, Prof. Dr. Salican Cigitov, Doç. Dr. Güلزura Cumakonova, Yard. Doç. Dr. İsmet Çetin, Nilgün Çıplak, Doç. Dr. Özkul Çobanoğlu, Babek Daneşver, Yard. Doç. Dr. Necati Demir, İbrahim Dilek, Doç. Dr. Ahmet Doğan, Yard. Doç. Dr. Bayram Durbilmez, Yard. Doç. Dr. Ayşe Duvarcı, Doç. Dr. Ali Duymaz, Doç. Dr. Metin Ekici, Dr. Armağan Elçi, İ. Beytullah Erdi, Prof. Dr. Gurbandırdu Geldiev, Gönül Gökdemir, Doç. Dr. İsmail Görkem, Yard. Doç. Dr. Kadir Güler, Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Prof. Dr. Maarife Hacıyeva, Prof. Dr. Şakir İbrayev, Yard. Doç. Dr. Alimcan İnyet, Doç. Dr. Cabbar İşankul, Hayrettin İvgin, Dr. Yaşar Kalafat, Prof. Dr. Metin Karadağ, Yard. Doç. Dr. Zekeriyâ Karadavut, Yard. Doç. Dr. Doğan Kaya, Prof. Dr. Süleyman Kayırov, Kızdarken Kayırov, Dr. Alsu Kamaliyeva, Yard. Doç. Dr. Nazan Kırımhan, Yard. Doç. Dr. Hasan Kolcu, Yard. Doç. Dr. Hasan Köksal, Yard. Doç. Dr. Şahin Köktürk, Doç. Dr. Nerin Köse, Prof. Dr. İristay Kuçkartay, Doç. Dr. Margarita Kungaa, Bilal Laipanov, Dr. F. Gülay Mirzaoğlu, Prof. Dr. Töre Mirzayev, Prof. Dr. Celil Gariboğlu Nagiyev, Doç. Dr. M. Öcal Oğuz, Mehmed Önder, Dr. Metin Özarslan, Ahmet Özdemir, Prof. Dr. Hasan Özdemir, Kutlu Özen, Doç. Dr. Fatma Özkan, Prof. Dr. İsa Özkan, Svetlana Pestereva, Abdülhamit Sadık, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Ali Rıza Sarrafı, Mustafa Sever, Doç. Dr. Esmâ Şimşek, Nail Tan, Doç. Dr. Ali Torun, Yard. Doç. Dr. F. Ahsen Turan, Metin Turan, Prof. Dr. Umay Günay-Türkeş, Prof. Dr. Fikret Türkmen, Yard. Doç. Dr. C. Vedat Uygur, Yard. Doç. Dr. Ali Yakıcı, Yard. Doç. Dr. Mehmet Yardımcı, Prof. Dr. Dursun Yıldırım, Yard. Doç. Dr. Naciye Yıldız ve Yard. Doç. Dr. Ayşe Yücel.

“IV. Türk Dünyası Karma Resim Sergisi”

Dildar ATMACA

Proje Uzmanı

31 Ocak – 15 Şubat 2001 tarihinde, Kültür Bakanlığı Devlet Resim Heykel Müzesi’nde, **IV. Türk Dünyası Karma Resim Sergisi** gerçekleştirildi. Yimpaş Holding’in sponsorluğunu üstlendiği sergi, TÜRKSAV ve başta Sayın Başkan Yahya Aken-gin tarafından organize edildi.

TÜRKSAV, derin kökleri olan Türk Dünyası kavramını güçlendirecek unsurların başında Türk kültür ve sanatının bulunduğu inancıyla faaliyetlerini bu doğrultuda sürdürme gayreti içinde bir kuruluştur.¹

Dört yıl arka arkaya gerçekleştirilen Türk Dünyası Karma Resim Sergisi’nin bu seneki konusu “Türk Destanlarından Esintiler”dir.

Geleneksel olan, her sene organize edilen serginin asıl amacı, Türk Dünyası sanatçılarını bir araya getirip, Türklük bağlarımızı kaynaşma ve paylaşma yolu ile sıkılaştırmaktır. Bu kaynaşmanın asıl yolunu, her zaman kültür ve sanat bağları sağlamıştır.

Sergilerin başlamasında ve geleneksel olarak her açılışında kendi ziyareti ile onur veren 9. Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman Demirel’e minnet borçluyuz.

Gözlemlerimize göre sergide “Türk destanları” konusunu başarıyla tablolarında yansıtan ressamlar Türk Dünyası arasında bir köprü oluşturmayı başarmışlardır.

Hızır Teppee (Karaçay-Balkar): Kitabe, Kanuni, Zigetvar Seferi, Anadolu’nun Soy Ağacı.

Azamat Kuliev (Karaçay-Balkar): Destancı Ozan, Ay Kızı.

Mehmet Başbuğ (Türkiye): Kurtuluş Savaşı Destanı, Göktürk Destanı.

Alaybey Karoğlu (Türkiye): Türk Destanı.

Birsen Çeken (Türkiye): Köroğlu.

Embiya Çavuş (Türkiye): Süleyman Şah.

Gültekin Akengin (Türkiye): Göç.

Çağatay Akengin (Türkiye): Dede Korkut.

İlham Ahmet Enveroğlu (Azerbaycan): Prototürkler.

Hatice Avcı (Türkiye): Oğuzhan’ın Göğün Kızı ile Karşılaşması.

Deçev Grigori Petroviç (Moldova): Kötü Ruh.

Mehmed Şirzad (Azerbaycan): Devran.

Gürkan Güneş (Türkiye): Peçenekler İstanbul Boğazı’nı Geçiyor.

Ahmet Hakan Yılmaz (Türkiye): Destanlar Dizisi.

Dmitri Savestin (Moldova-Gagauz)

Mehdi Guzeynov (Azerbaycan)

Sait Aynekov (Kazakistan)

M. Ali Elekberov (Azerbaycan)

Ethem Baymak (Kosova)

Dildar Atmaca (Türkiye)

Miti Ayoğlu (Moldova-Gagauz)

Yakup Hayrol (Makedonya)

Cemile Aynekova (Kazakistan)

Orhan Cebrailoğlu (Azerbaycan)

Mezair Avşar (Azerbaycan): heykel

Murat Aynekov (Kazakistan)

Sergilenen tablolarda ele alınan “Türk Destanları” konusuna her ressamın farklı yaklaşımını izlemekteyiz. Sanatçılar tablolarında kendi yorumlarını, hayal güçlerini kullanarak bu konuyu gördüğümüz kadar, çok farklı boyutlara taşıyarak zenginleştirmişlerdi. Örneğin, farklı teknikleri karıştırarak ve konuyu felsefi manayla zenginleştirerek, büyük başarıyı yakalayan Azerbaycan ressamı Mehmed Şirzad’ın çalışması dikkate değerdir. Şirzad tablosunda, evreni ve onun etrafında hızla uçup giden devranı yansıtmaktadır. Ressam tablosunda sembollere baş vurmuştur; atlar, hızla geçen devran, bağırarak kadın simaları, ızdırıp ve hayat karmaşasını tasvir etmektedir. Renkler (kolorit) vasıtası ile devranı savurup götüren rüzgarı çok büyük ustalıklı seyirciye hissettirmiştir.

Sonuç olarak, bir kere daha “Türk Dünyası Karma Sergileri”nin günümüzde ne kadar büyük önem taşıdığını vurgulamak istiyorum. Kanı, dini, âdet an’anesi bir olan toplulukların bugün bu şekilde bir araya gelmesi onur vericidir. Bugün, yarınımızı düşünerek tek istediğimiz bu kültür bağlarımızı genişletip, yeni sergilere açık olmaktadır.

1- TÜRKSAV Başkanı Yahya Akengin.

25-26-27-28. SAYILARIN DİZİNİ

Hazırlayan: Durmuş BUNARCIOĞLU

TDEP Sekreteri

MAKALELER

AKTAŞ, Şerif, "Sözlü Kültürden Kitaplı Kültüre", Nu. 25, s. 3-4.

ALİYEVA, Tamilla, "Kitâb-ı Dede Korkut ve İskandinav Destanları", Nu. 25, s. 19-21.

_____, "Amerikalı Yazar T. Drayzer'de Bakü Petrolüyle İlgilenirdi", Nu. 26, s. 32-34.

_____, "Çağdaş Azerbaycan Edebiyatında Sovyetler ve Türk Kadını Konusu", Nu. 28, s. 73-76.

ALTAYLI, Seyfettin, "Dede Korkut'ta Sağ Sol Anlayışı ve Bunun Türk Devlet Geleneğindeki Yeri", Nu. 28, s. 50-51.

ATMACA, Dildar, "Peyker Sanat Birliği ve Çağdaş Azerbaycan Sanatına Bakış", Nu. 25, s. 34-36.

BAYRAKTAR, Hilmi, "XIX. Yüzyılda Halep İsyancıları ve Bu İsyancıların Sosyo-Ekonomik Sonuçları", Nu. 25, s. 5-9.

BEŞİROVA, Güneş, "Kitâb-ı Dede Korkut'taki 'Bamsı Beyrek' Rivayetinin Yeri ve Önemi Üzerine", Nu. 25, s. 15-18.

_____, "Y.M. Meletinski'ye Göre Mit, Masal ve Destan Tipolojisi", Nu. 28, s. 63-65.

GAFFARİ, Rıza, "Güney Azerbaycan'da Nevruz", Nu. 28, s. 31-37.

GASANZADE, Cemile, "XIII. Asrın Sonu-XV. Asrın Başlangıcı Tebriz Minyatür Okulu'nun Oluşum ve Gelişim Merhalesi", Nu. 27, s. 62-65.

GÖKALP, Kağan, "Bir Dâvâ ve Gönül Adamı: Ali Paşa Veyselöğlü", Nu. 26, s. 27-29.

GÜLER, Ali, "Türklerde Saçı Geleneği", Nu. 25, s. 22-26.

GÜNAL, Zeynep, "Celaledin'de Tatarlar ve Ruslar", Nu. 26, s. 49-52.

HAFIZOĞULLARI, Zeki, "Fikir ve Sanat Eserlerinin Cezâf Himâyesi", Nu. 26, s. 35-39.

_____, "Terör ve Hukuk", Nu. 26, s. 15-21.

HAFIZOĞULLARI, Zeki-TARAKÇIOĞLU, Ahmet Akif, "Sayısal Yayın Çağı ve Yasal Düzenlemeleri", Nu. 27, s. 28-30.

HALICI, Feyzi, "Hacı Bektaş-ı Veli'nin İç Aydınlığı", Nu. 27, s. 11-17.

HAZAI, Gy., "Kanunî'nin Döneminde Yazılmış Macarların Tarihine Ait Bir Kroniğin Türk Tarihine Ait Kaynak Eserler Arasındaki Yeri", Nu. 26, s. 59-60.

HÜLAGÛ, Metin, "İngiliz Belgelerinde Türkiye'nin Balkanlardaki Politikasına Dair Bir Rapor", Nu. 26, s. 64-69.

İBRAYEV, Şakir, "Günümüz Türkoloji Biliminin Meseleleri", Nu. 28, s. 19-23.

KAHRAMAN, Ramazan, "Azerbaycan'da Nevruz Kutlamaları", Nu. 28, s. 24-30.

KARA, Abdulvahap, "Türk Devlet ve Topluluklarının Ortak Kültürel Bayramı Nevruz'un III. Binyılda İşlevi ve Konumu", Nu. 28, s. 40-42.

KAZMAZ, Süleyman, "Tarih ve Medeniyet", Nu. 27, s. 36-40.

KIŞPANAKOV, V.A., "Yirminci Yüzyılda Hakasya Nüfusunun Millî Bileşimi", Nu. 28, s. 70-72.

KONUĞU, Enver, "Karaz Meydan Savaşı (30 Ağustos 1435)", Nu. 26, s. 61-63.

KÖPRÜLÜ, Orhan, "1915 Ermeni Tehcîri ve Pearl Harbour", Nu. 28, s. 11-14.

KÜRKCÜOĞLU, Erol, "Tarihi Oğuz Yurdu, Şimdiki Ermenistan", Nu. 28, s. 15-18.

NİSANBAYEV, Abdimalik, "Abay Felsefesi", Nu. 25, s. 10-14.

_____, "Manevî Yenileşme Aynası Millî Ansiklopedi", Nu. 26, s. 24-26.

OMURZAKOV, N.B., "S. Cusuyev'in Sonelerindeki Yenilikler ve Özellikleri Üzerine", Nu. 28, s. 66-69.

PARLAKYILDIZ, Hayrettin, "Çanakkale ve Çevresinde Nevruz", Nu. 28, s. 43-45.

PEHLİVANLI, Hamit, "Büyük Selçuklularda İstihbaratçılık", Nu. 27, s. 31-35.

RAYMAN, Hayrettin, "Âşık Veysel'de Poetika", Nu. 28, s. 46-49.

SAĞLAM, Feyyaz, “Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Folkloru’nun Balkanlar Türk Folkloru İçindeki Yeri”, Nu. 26, s. 30-31.

SOLTANMURADOV, Güçmurat, “Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı’nın Hümanizm Anlayışı”, Nu. 26, s. 22-23.

SOYUER, Halil, “Aşklarında Yaşayan İki Şair”, Nu. 26, s. 53-58.

ŞENGÜL, Abdullah, “Altay Türklerinde ‘El-Oyin’ Kutlamaları”, Nu. 27, s. 21-23.

TAŞTAN, Yahya Kemal, “Türk Toplumunda Âşıkların Dili veya Muhabbetnâme”, Nu. 28, s. 52-56.

TURAL, Sadık, “Bazılarının Türkler’e Duydukları Kin veya Ermenileri Sermaye Yapma Hevesleri”, Nu. 27, s. 3-10.

_____, “Bir Veda Mektubu”, Nu. 28, s. 3-4.

_____, “Ermeni Meselesi Yok, Türk Düşmanlığı Var”, Nu. 28, s. 5-8.

_____, “Kültürel Kimlik ve Bütünlüğün Korunmasında Ailenin Yeri ve Önemi Üzerine Bir Konuşma”, Nu. 26, s. 3-7.

YOLOĞLU, Güllü, “Türk Dünyasında Nevruz”, Nu. 28, s. 38-39.

YÜCE, Sefa, “Cazibe Merkezi Tanpınar”, Nu. 27, s. 49-55.

ZAFER, Zeynep, “Lev Nikolayeviç Gumilyov ve Sanatçı Ailesinin Stalin Dönemindeki Kaderi”, Nu. 27, s. 41-48.

_____, “Yordan Yorkov’un Öykülerinde Dobruca ve Dobrucalı Türkler”, Nu. 28, s. 57-62.

ZÜLFİKAR, Hamza, “Doğru Yazalım, Doğru Konuşalım”, Nu. 27, s. 18-20.

HİKÂYE-HATIRA

BOYDAŞ, Nihat, “Mevlüt Hoca”, Nu. 26, s. 8-12.

_____, “Semerkant Buhara’yı Değer Gözlerin”, Nu. 28, s. 83-89.

KAZMAZ, Süleyman, “Asya’ya Doğru (I)”, Nu. 25, s. 27-33.

_____, “Asya’ya Doğru (II)”, Nu. 26, s. 40-48.

_____, “Asya’ya Doğru (III)”, Nu. 27, s. 56-61.

_____, “Asya’ya Doğru (IV)”, Nu. 28, s. 90-92.

SAYILAN, Nazım Dünder, “Birinci Askeri Tarih Seminerinden Birkaç Anekdot”, Nu. 27, s. 24-27.

_____, “Kore Harbi’nin Dört Kez Kaderini Değiştiren Tugay”, Nu. 28, s. 77-82.

BASINDAN

YAKIN, Gaffar, “Beş Yıl Önceki Çılgık: Türk Enstitüsü”, Nu. 28, s. 8.

AKYOL, Taha, “Atatürk Kurumu”, Nu. 27, s. 66.

AZAK, Gürbüz, “Dikkat, Önemlidir!”, Nu. 25, s. 39.

BİLGİNER, Recep, “Türk-Bulgar İlişkileri ve Bilim”, Nu. 26, s. 13.

Cumhuriyet, “Dil ve Tarih Kurumu 17 Yaşında”, Nu. 27, s. 67.

GÖNÜL, Füsün, “Üniversiteler Neden Türkçe Eğitim Yapmıyor?”, Nu. 25, s. 37-38.

TAYONAVA, Tatyana, “Gelecek Asrın Edebiyatı”, Nu. 26, s. 14.

Türkiye Gazetesi, “İşte Canlı Şahitler”, Nu. 28, s. 9-10.

KİTAPLAR

AKA, İsmail, “Ortaçağ İslam Dünyasında İtriyat, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi”, Nu. 28, s. 169-171.

AKIN, Âdem, Münif Paşa ve “İran Risalesi”, Nu. 28, s. 150-154.

AKTAŞ, Şerif, “Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş”, Nu. 25, s. 50.

AKTAŞ-YASA, Azize, Atatürk Kültür Merkezi’nin Türk Kültürüne Yeni Bir Katkısı: “Uluslararası IV. Türk Kültürü Kongresi Bildiri Kitapları”, Nu. 27, s. 74-78.

ALTUN, Kudret, “Yatağına Kırgın Irmaklar”, Nu. 27, s. 136-138.

AMANOĞLU, Ebülfez Kulı, “Ölümsüz Şair Şehriyar”, Nu. 26, s. 125-126.

ARNAUT, Tudora, “Kıbrıs Türk Halk Mutfağı ve El Sanatları”, Nu. 28, s. 130-131.

ATILGAN, Sevey, “Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı”, Nu. 27, s. 85-87.

BABA, İmran, “Kutsal Kalıt”, Nu. 28, s. 164-165.

- BACANLI, Eyüp, "Altay Destanı Maaday Kara", Nu. 25, s. 79-81.
- BALCI, Mustafa, Divanlar Arasında Yeniden, Nu. 26, s. 123.
- BAYRAM, Pervane, "Azerbaycan-Türkiye Diplomatik Siyasi Münasebetleri", Nu. 27, s. 130-133.
- BİLDİRİCİ, Yusuf Ziya, "Orta Toros Geçitlerinde Türk-Fransız Mücadelesi (1915-1921)", Nu. 25, s. 82-84.
- BOYBEYİ, Songül, "Cenup'ta Türkmen Oymakları II", Nu. 28, s. 133-136.
- _____, "Cenup'ta Türkmen Oymakları-I", Nu. 27, s. 79-81.
- _____, "Denetim Alt Sistemleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma", Nu. 27, s. 118-119.
- _____, "Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Kuruluşu", Nu. 26, s. 77-79.
- BOYRAZ, Şeref, Türk Halkbilimi Araştırmaları İçin Model Bir Kitabın Anatomisi, Nu. 28, s. 137-140.
- CANPOLAT, Aysu, "Ali Şir Nevâî ve Hârezm Evliyalari", Nu. 25, s. 72-75.
- _____, "Alpamış Destanı", Nu. 25, s. 57-60.
- _____, "Şi'riy San'atlar ve Mümtaz Kafiye", Nu. 27, s. 106-107.
- ÇOLAK, Filiz, "Faik Tonguç, Birinci Dünya Savaşı'nda Bir Yedek Subayın Anıları", Nu. 26, s. 99-100.
- DİLEK, Zeki, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Kitabı" Nu: 28 s. 169-170.
- DOSAY-GÖKDOĞAN, Melek, "Kazak Türklüğünü Aydınlatanlara Nisanbayev'in Bakışı", Nu. 25, s. 51-54.
- ECER, Vehbi A., Türk Kimliği Hakkında Görkemli Bir Eser, Nu. 26, s. 70-71.
- _____, "Anadolu Varsaklarında İnanç ve Âdetler", Nu. 28, s. 121.
- _____, Dinler Tarihi ile İlgili Üç Kitap, Nu. 28, s. 145-146.
- ELİUZ, Ülkü, "Sabahattin Ali", Nu. 28, s. 122-123.
- ERCEBECİ, Şebnem, "Avrupa Birliği'ne Neden Hayır" Üzerine, Nu. 26, s. 92-96.
- _____, El Sanatları Üzerine Bir Sempozyum ve Bildiriler Kitabı Hakkında, Nu. 26, s. 112-117.
- _____, "Osmanlı Dönemi Türk İşlemeleri", Nu. 25, s. 85-87.
- ERKAL, Duygu, "Varidâtü'l-Enîka", Nu. 26, s. 127-128.
- GÖÇGÜN, Önder, "Seçme Şiirler", Nu. 27, s. 82-84.
- GÖMEÇ, Saadettin, "Kafkasya'da Göktürk (Runik) İşaretli Yazıtlar", Nu. 26, s. 124.
- GÖRKAŞ, İrfan, "Türk Düşüncesinde İsgücü Mantık'a Giriş Geleneği", Nu. 26, s. 87-89.
- GÜL, Hüseyin, "Ölümcül Kimlikler", Nu. 27, s. 128-129.
- GÜRSES, Reşide, "Dede Korkut Destanları", Nu. 26, s. 121.
- _____, "Sokaktaki Yabancı İşyeri İsimlerine Yansıyan Kültürel Eğilimler", Nu. 27, s. 139-140.
- _____, "The Traditional Turkish Theater", Nu. 28, s. 132.
- İSMAİLOVA, Vüsale Şamil, "Buzlu Cehennem", Nu. 28, s. 119-120.
- KADIRMAMBETOVA, Aynura, C. Aytmatov'un 'Betme Bet' Öyküsü Hakkında, Nu. 27, s. 115-117.
- KÂHYA-BİRGÜL, Alev, "Lider Ülke Türkiye", Nu. 28, s. 155-158.
- _____, "Uluslar arası Dede Korkut Bilgi Şöleni", Nu. 26, s. 122.
- KARAKUŞ, İdris, "Bozkırın Çılgılığı Neşet Ertaş", Nu. 25, s. 92-95.
- _____, Yabancı Dille Eğitim Meselesi, Nu. 26, s. 80-86.
- KARTAL, Ahmet, Ahmet Remzi'nin "Tuhfe-i Remzi" İsimli Eseri, Nu. 28, s. 159-161.
- KAZAN, Şevkiye, "İshâk Çelebi'nin Divanı'nı Okurken", Nu. 26, s. 101-108.
- KAZMAZ, Süleyman, Hikâyeden Hâtraya, Nu. 25, s. 98-99.
- _____, Renklerin Tarihi ve Anlamı, Nu. 26, s. 74-76.
- KESKİN, Saim, "Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dinî ve Siyasî Mücadeleler", Nu. 28, s. 99-101.
- KIRIMHAN, Nâzan, "Atatürk ve Türk Halk Kültürü", Nu. 25, s. 76-78.
- _____, "Barla, Geçmiş Günler ve Halk Kültürü", Nu. 26, s. 90-91.
- _____, Tarih Bilimine Önemli Bir Katkı: "Tarihten Destana Akan Duyarlılık", Nu. 28, s. 141-144.
- KIZILTOPRAK, Süleyman, "Harran Tarihi", Nu. 25, s. 100-103.
- KİRİŞÇİOĞLU, Mehmet Kudret, "Bir Ermeni Teröristin İtirafı", Nu. 28, s. 107-110.
- KONUĞ, Neval, Demokraside Aldığımız Yol ve Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz?, Nu. 27, s. 108-112.
- _____, Ergun Sav'ın Kitabından, Nu. 27, s. 141-142.
- _____, "Geçmiş Zaman Olur ki", Nu. 28, s. 124-129.

- _____, "Tarih İçinde Ankara", Nu. 26, s. 72-73.
- _____, "Uluslararası Üçüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri", Nu. 27, s. 122-125.
- KÖKSAL, M. Fatih, Kur'ân ve Modern Astronomi İlişkisi Hakkında Gayrimatbû Bir Eser, Nu. 25, s. 88-91.
- KUTLAR, Fatma Sabiha, "Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar", Nu. 28, s. 162-163.
- MÜDERRİSOĞLU, Fatih, "Osmanlı'nın 700. Yıl Anısına", Nu. 26, s. 118-120.
- NEBİYEV, Bekir, "Kitâb-ı Dede Korkut Ansiklopedisi", Nu. 25, s. 66-69.
- NERİMANOĞLU, Kamil Veli, "Yeşil Rengin İşığı", Nu. 27, s. 113-114.
- _____, "Bin Beş Yüz Yılın Oğuz Şiiri", Nu. 25, s. 55-56.
- ÖZBEK, Yıldırım, "Yeniçerilerin Kahiresi", Nu. 28, s. 116-118.
- ÖZEK, Fatih, "Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları", Nu. 28, s. 166.
- ÖZEL, Semiha, Atatürk'ü Yalan veya Kirlili Bilgi'yle Değil Doğru Bilgiyle Tanımalısınız, Nu. 28, s. 111-115.
- _____, Bir Amerikan Misyonerinin Hâtıraları, Nu. 28, s. 93-98.
- ÖZGÜL, M. Kayahan, İğneyle Kuyu Kazmak, Yahut Osmanlı Periyodiklerinin Bibliyografyasını Yapmak, Nu. 27, s. 71-73.
- ÖZKAN, Ömer, "Hüseyin Vassaf, Kemal-Name-i Hakkı", Nu. 26, s. 136-137.
- SALLAN-GÜL, Songül, "Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları", Nu. 28, s. 167-168.
- SUNGUR, Necati, Heves-name Şairi Taci-zade Cafer Çelebi'den 15. Yüzyılda Kozmolojiye Felsefi Bir Yaklaşım, Nu. 27, s. 134-135.
- ŞAHİNCİ, Dilber, "Kitabi-Dede Qorqud Dastanları'nda Frazafövqi Vahidlerin Antisinasiyası", Nu. 26, s. 138-139.
- _____, "Tengid ve Nesr", Nu. 26, s. 134-135.
- ŞAMAN-DOĞAN, Nermin, "Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi", Nu. 27, s. 94-96.
- TAN, Nail, "Adana Mutfak Kültürü ve Adana Yemekleri", Nu. 27, s. 104-105.
- _____, "Doğumunun 150. Yılında Mihai Eminescu", Nu. 26, s. 97-98.
- _____, "Karagöz ve Kukla Sanatımız", Nu. 25, s. 108-109.
- _____, "Nasreddin Hoca Lâtifelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi)", Nu. 25, s. 96-97.
- TAŞTAN, Yahya Kemal, İnternet'te Türk Tarihi ile İlgili Beş Site, Nu. 26, s. 129-133.
- _____, Sâmiha Ayverdi Bibliyografyası ve Düşündürdükleri..., Nu. 25, s. 104-106.
- TOK, Vedat Ali, "İstanbul'da Buharalı Bir Mutasavvıf Emir Buharî", s. 91-93.
- TOPRAK, Mehmet, "Sevgili Fransa'mızın Doğudaki Ölümü", Nu. 28, s. 102-106.
- _____, "Türklerde Yönetim Kültürü", Nu. 27, s. 126-127.
- TURAL, Sadık, Bir Bilge Devlet Adamının Yeni Kitabı, Nu. 25, s. 40-44.
- TURAN, Selami, "Şâhi Mahlaslı Çilekeş Bir Şehzâde: Bâyezid", Nu. 27, s. 88-90.
- TÜMER, Yasemin, "Millî Mücadele'de Balıkesir", Nu. 26, s. 109-111.
- TÜRKAN, Kadriye, "Türk Edebiyatında Manzum Sûrnâmeler", Nu. 25, s. 107.
- TÜRKER-KÜYEL, Mübahat, "Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi II", Nu. 25, s. 45-49.
- TÜYLÜ, Abdullah, "Yunanistan'daki Türk Mimarî Mirası", Nu. 25, s. 70-71.
- TÜZER, İbrahim, Cengiz Aytmatov'un "Kassandra Damgası", Nu. 27, s. 97-99.
- _____, Sanal Dünyadan Kitap Kurtlarına, Nu. 27, s. 100-103.
- UNAT, Yavuz, "Takiyüddin'de Matematik ve Astronomi", Nu. 27, s. 120-121.
- ÜNAL, Mustafa, "Altın Ordu'nun İslâmlaşması ve Yerli Din", Nu. 25, s. 61-65.
- YÜKSEL, Hasan, "Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri", Nu. 28, s. 147-149.

DERGİLER

- AKALIN, Nazir, "Kardaş Edebiyatlar", Nu. 28, s. 174-177.
- AKTAŞ-YASA, Azize, Bir Arkeoloji Dergisi: "Azerbaycan Arkeolojisi", Nu. 27, s. 151-152.
- BOYBEYİ, Songül, "Current Sociology", Nu. 28, s. 180-181.
- BUNARCIOĞLU, Durmuş, "Cumhuriyet Özel Sayısı I", Nu. 25, s. 112-115.
- _____, "Cumhuriyet Özel Sayısı II", Nu. 27, s. 143-145.
- ELÇİ, Armağan, "Folklor", Nu. 25, s. 119-120.

- GÖK, Zaim, “Yüce Erek”, Nu. 27, s. 153-155.
KÂHYA-BİRGÜL, Alev, “Stratejik Analiz”, Nu. 27, s. 146-148.
KARAKUŞ, İdris, Romanya’da Türkçe Bir Dergi: “Genç Nesil”, Nu. 25, s. 116-118.
KONUK, Neval, “Kitap Kokuları Arasında”, Nu. 28, s. 178-179.
KULAMSHAEV, Kalmamat, “Avrasya Dosyası”, Nu. 27, s. 149-150.
_____, “Yeni Avrasya”, Nu. 26, s. 144-146.
ÖZÇAM, Çimen, Taşra Dergiciliğini Aşan Bir Dergi: “Bizim Külliye”, Nu. 26, s. 142-143.
ÖZEL, Semiha, “Çağrı”, Nu. 26, s. 140-141.
_____, “Tarih”, Nu. 28, s. 172-173.
_____, Yedinci Sayısıyla “Bizim Külliye”, Nu. 27, s. 157-159.
TOPRAK, Mehmet, “Türksoy”, Nu. 27, s. 156.
TURAN, Ömer, Bulgaristan’da Yeni Bir Türkçe Dergi: “Kaynak”, Nu. 25, s. 110-111.
TÜRKDOĞAN, Berna, “Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi”, Nu. 25, s. 121.

DERS KİTAPLARI

- BAYRAKTAR, Sema, “Kompozisyon Bilgileri”, Nu. 26, s. 149-150.
BOYBEYİ, Mehmet, “Mantık”, Nu. 27, s. 166-167.
ÇAKIR, Ömer, “Demokrasi ve İnsan Hakları”, Nu. 27, s. 163-165.
ÇİFTÇİ, Musa, Atatürk Döneminde Yazılan Alfabe Kitapları Üzerine Bir İnceleme, Nu. 25, s. 122-126.
IŞIKSALAN, Nilay, Osmanlı Dönemi Orta Öğretim Kurumlarında Okutulan Türkçe-Edebiyat Ders Kitapları, Nu. 27, s. 160-162.
KÂHYA-BİRGÜL, Alev, “Liseler İçin Bir Sosyoloji Ders Kitabı”, Nu. 28, s. 182-186.
KARAKUŞ, İdris, Amerikan Derslerinin Özetlenmiş Bir Kitabı (Edebiyat, Dil ve Sanatlar), Nu. 26, s. 147-148.

HABERLER

- AÇAR, Abdülkadir, “24 Kasım Öğretmenler Günü’nde”, Nu. 27, s. 175-176.
AKTAŞ-YASA, Azize, “Bulgaristan Günlüğü”, Nu. 25, s. 134-143.
_____, “I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Konya’da Yapıldı”, Nu. 27, s. 178-179.
ATMACA, Dildar, “IV. Türk Dünyası Karma Resim Sergisi”, Nu. 28, s. 194.
BABA, İmran, “2000 Felsefe Kongresi”, Nu. 27, s. 182.
Bilge Yayın Kurulu, “Prof. Dr. Reşat Genç’e Saygılarla”, Nu. 26, s. 151.
BUNARCIOĞLU, Durmuş, “Genel Dizin (25, 26, 27, 28)”, Nu. 28, s. 195.
ÇOLAK, Filiz, “14. CIEPO Uluslararası Sempozyumu, Türk Kültürü İncelemeleri”, Nu. 27, s. 180-181.
DÜYSEBAYEVA, Dinara, “Âlimlere Hürmet”, Nu. 26, s. 154-156.
_____, “Kazakistan’da Yankılanan Kitap”, Nu. 25, s. 129-130.
ERCEBECİ, Şebnem-CANPOLAT, Aysu, “Güneyimizin Tarih ve Kültür Kokan İki Şehrindeki (Hatay-İskenderun) Bilgi Şöleni’nin Ardından”, Nu. 27, s. 168-174.
_____, “Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni”, Nu. 26, s. 153.
ERTAŞ, Mehmet Yaşar, “Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Hakkında”, Nu. 28, s. 187-189.
GÜRSES, Reşide, “4. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Yapılıyor”, Nu. 26, s. 152.
_____, “Nüzhet Erman Şiir Ödülü’nün Dördüncüsü Verildi”, Nu. 25, s. 131.
KÂHYA, Esin, “Üçüncü Bin Yılın Eşiğinde Türk Uygarlığı Kongresi (Dünü, Bugünü, Yarını)”, Nu. 27, s. 177.
KESKİN, Saim, “Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı”, Nu. 28, s. 192-193.
KOCATÜRK, Ergüven, “Atatürk Kültür Merkezi Kütüphanesi”, Nu. 27, s. 183.
KONUK, Neval, “Göynük Yollarında”, Nu. 25, s. 132-133.
KURMANALİEV, A., “Tibet’ten Bişkek’e Adım Adım”, Nu. 25, s. 127-128.

28

In this issue

Sadık TURAL	: A Forewell Letter	3
Sadık TURAL	: There is no Armenian Problem, There is Turkish Hostility	5
FROM THE PRESS		
Gaffar YAKIN	: A Scream From Five Years Ago: "Turkish Institute"	8
Türkiye Gazetesi	: Here are the Living Wetnesses	9
ARTICLES		
Orhan KÖPRÜLÜ	: 1915 Armenian Deportation and Pearl Harbour	11
Erol KÜRKÇÜOĞLU	: Historical Land of Oguz, Today's Armenia	15
Şakir İBRAHİM*	: The Problems of Today's Turcology Science	19
Ramazan KAHRAMAN	: Nowrouz Celebrations in Azerbaijan	24
Rıza GAFFARİ*	: Nowrouz Celebrations in South Azerbaijan	31
Güllü YOĞLU*	: Nowrouz Celebrations in the Turkish World	38
Abdulvahap KARA	: The Function and the Place of Nowrouz A Common Cultural Celebration of the Turkish States and Communities in the Third Millennium	40
Hayrettin PARLAKYILDIZ	: Nowrouz in Çanakkale and in its Surroundings	43
Hayrettin RAYMAN	: Poetics from Aşık Veysel	46
Seyfettin ALTAYLI	: The Concept of Right and Left by Dede Korkut and its Place in the Turkish State Tradition	50
Yahya Kemal TAŞTAN	: The Language of Poets in Turkish Society and Muhabbetname	52
Zeynep ZAFER	: Dobruca and Dobruca Turks in the Stories of Yordan Yorkov	57
Güneş BAŞIROVA*	: The Myth Tale and The Typology of Epic According Y.M. Meletinski	63
N.B. OMURZAKOV*	: On the Novelty and Characteristics in S. Cusuyev's Sonnets	66
V. A. KIŞPANAKOV*	: The National Composition of the Population of Hakasya in the 20 th Century	70
Tamilla ALIYEVA*	: The Subject of Soviets and Turkish women in Literature of Modern Azerbaijan	73
Nazım Dündar SAYILAN	: The Brigade that Changed the Destiny of the Korean War for Times	77
Nihat BOYDAŞ	: Your Eyes are worth Semerkant, Buhara	83
Süleyman KAZMAZ	: Towards Asia: IV	90
BOOKS		
Semiha ÖZEL	: Memories of an American Missionary	93
Saim KESKİN	: "Religious and Political Struggles Among Armenian under the Ottoman Administration"	99
Mehmet TOPRAK	: "The Death of our Beloved France in the East"	102
Mehmet Kudret KİRİŞÇİOĞLU	: "The Confessions of an Armenian Terrorist"	107
Semiha ÖZEL	: You should know Atatürk, with true knowledge not with lies or bad knowledge	111
Seyfettin ALTAYLI	: While wandering on the pages of a book	113
Yıldırım ÖZBEK	: "Janissaries Cairo"	116
Vüsale Şamil İSMAİLOVA	: "The Iced Hell"	119
Vehbi ECER	: "Beliefs and customs in Anatolian Varsak"	121
Ülkü ELİUZ	: "Sabahattin Ali"	122
Neval KONUK	: The Vision of Bygone Times	124
Tudora ARNAUT	: "Turkish Cuisine and Handicrafts in Turkish Cyprus"	130
Reşide GÜRSES	: "The Traditional Turkish Theater"	132
Songül BOYBEYİ	: "Turkoman Tribes in the South II"	133
Şeref BOYRAZ	: An Anatomy of a Model Book for the Researches in Turkish Ethnology	137
Nazan KIRIMHAN	: An Important Contribution to the Science of History: "Sensibility Flowing from History to Epic"	141
Vehbi ECER	: Three Books Relating to the History of Religions	145
Hasan YÜKSEL	: "Ottoman Weddings and Celebrations in the Place"	147
Âdem AKIN	: Munif Pasha and "Iranian Booklet"	150
Alev KÂHYA-BİRGÜL	: "Turkey, a Leader Country"	155
Ahmet KARTAL	: Ahmet Remzi's work called "Tuhfe-i Remzi"	159
Fatma Sabiha KUTLAR	: "Mythological Elements in the Collection of Divan Poems"	162
İmran BABA	: "The Sacred Inheritance"	164
Fatih ÖZEK	: "The Accents in Keban, Baskil and Egin"	166
Songül SALLAN-GÜL	: "The Attitudes of Turkish Women Towards Gender Roles"	167
Zeki DİLEK	: Addresses-International Symposium on Merzifon Kara Mustafa Paşa	169
İsmail AKA	: "Production of Cosmetic, Food, Medicines and Their Alchemy"	171
PERIODICAL		
Semiha ÖZEL	: "History"	174
Nazir AKALIN	: "Brother Literatures"	176
Neval KONUK	: In the smells of Books	180
Songül BOYBEYİ	: "Current Sociology"	182
TEXT BOOKS		
Alev KÂHYA-BİRGÜL	: A Subject Book of Sciology for High Schools	184
NEWS		
Mehmet Yaşar ERTAŞ	: About "International Symposium On Ottoman Heritage in The Middle East"	189
Saim KESKİN	: "The International Congress of Folk Literature in the Turkish World"	192
Dildar ATMACA	: "IV th Turkish World Mixed Painting Exhibition"	194
Durmuş BUNARCIOĞLU	: General Index (25, 26, 27, 28)	195

*These articles have been translated in to Turkey's Turkish.

NEVRUZ

TÜRK
ERGENEKON
BAYRAMI

Prof. Dr. ABDULHALUK M. ÇAY
ANKARA - 1999

B. BİSKİ

NEVRUZ

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. SADIK TURAL

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

NEVRUZ VE RENKLER

Yayına Hazırlayanlar
Prof. Dr. SADIK TURAL - ELMAS KILIÇ

TÜRK DÜNYESİNDE Nevruz

Yayınlayan: ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
FİYAT: 10000 TL (KDV DAHİL)
(11. 30 MAREL 2000) (18)

Yayınlayan: ATATÜRK KÜLTÜR
MERKEZİ

**NİYAZİ YILDIRIM
GENÇOSMANOĞLU**
Hayatı ve Şiir Sanatı

ARİF YILMAZ

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI

**TAQİYÜDDİN'DE
MATEMATİK VE ASTRONOMİ**

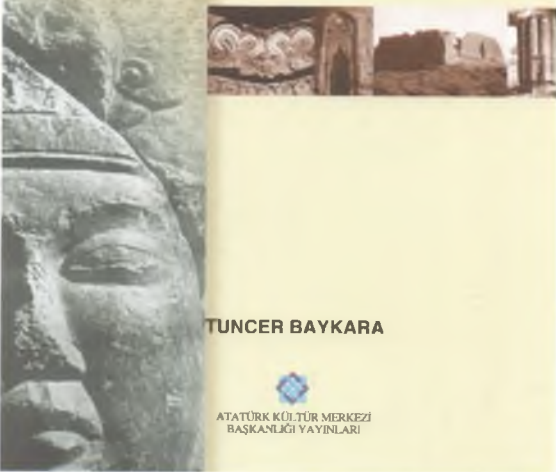
REMZİ DEMİR

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI

Ankara-2000

**TÜRK KÜLTÜR
TARİHİNE BAKIŞLAR**

TUNCER BAYKARA

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI

CELÂL NURİ İLERİ

TÜRK İNKİLÂBİ

HAZIRLAYAN
Dr. RECEP DUYMAZ

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI